

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sivas Darüşşifası'nın 800. Yılı

Anısına

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ
KONGRESİ
BİLDİRİLERİ**

(Sivas, 18-21 Ekim 2017)

I. Cilt

EDİTÖRLER

Burhan AKGÜN

Gülten DİNÇ

Teoman KARACA

SIVAS, 2021

**XIII. TÜR K TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ
KONGRESİ
BİLDİRİLERİ
I. Cilt**

“Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın desteği ile hazırlanan bu projenin içeriği hiçbir surette Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk bildiri sahiplerine aittir.”

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sivas Darüşşifası'nın 800. Yılı Anısına
XIII. TÜRK TIP TARİHİ
KONGRESİ BİLDİRİLERİ. 2 cilt
(Sivas, 18-21 Ekim 2017)
SİVAS 1000 TEMEL ESER
No: 45

ISBN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Recep TOPARLI
Prof. Dr. Ahmet BOZDOĞAN
Prof. Dr. Erdal ESER
Prof. Dr. Kaan Şevki KAVAK
Prof. Dr. Abdullah KAYA
Doç. Dr. Ebubekir Sıddık YÜCEL
Dr. Doğan KAYA
Öğr. Gör. A. Necip GÜNAYDIN
Av. Haluk ÇAĞDAŞ
Mehmet ŞARKIŞLA
İbrahim YASAK

Tashih

Mehmet CEBECİOĞLU

Baskı

Es-Form Ofset

İletişim

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Muhsin Yazıcıoğlu Kültür Merkezi/ SİVAS

Telefon: 0 346 223 59 08

Belgegeçer: 0 346 223 92 99

Elektronik Posta: iktm58@ktb.gov.tr

www.sivaskulturturizm.gov.tr

Yazıların tüm sorumluluğu yazarlara aittir.

XIII. TÜR K TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Salih AYHAN
Sivas Valisi

TAKDİM

İnsanlık tarihine doğru bir yolculuk yaptığımızda karşımıza hiç şüphesiz ki kitap medeniyeti çıkar. Bu yolculuğu ister düne, tarihin ilk dönemlerine doğru yapalım isterse gelecek yüzyılların ötelere doğru yapalım, önümüze çıkacak olan gerçek, kitap medeniyetidir. Çünkü kitap bilginin, bilimin, keşfin, insanı ve yaşadığı coğrafyayı hep daha üst seviyelere çıkaracak olan temel dinamığın kaynağıdır. Tecrübe edilerek hayatta keşfedilenin, öğrenilenin ve kayıtlara geçen ve geleceğe miras kalan yazılı belgeleridir kitap... O nedenledir ki, hayatlarını kitapla iç içe, yan yana ve birlikte sürdüren milletler, bilimin yol göstericiliğinde hayat standardını merhale merhale üst seviyelere yükseltirler.

Yol kitapla yürünür; insan kitapla hayat bulur, huzur bulur ve yol bulur...

Bizim binlerce yıllık medeniyet tarihimiz, yükseliş dönemimiz kitabın gösterdiği güzergâhta devam etmiştir. Medeniyetimiz ilme, öğrenmeye, dolayısıyla kitaba ve

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kütüphaneye gereken önemi vermiştir. Medreselerde, okullarda ve bilim yuvalarında yazılan kitaplarla aydınlanan hayat yolculuğu üç kıtaya hükmeden adaleti, eğitimi ve sosyal yaşamı toplumun ve devletin temel dinamiklerine yerleştirerek güçlü bir medeniyet inşa etmiştir. Kitabın yani bilginin hayata yön verdiği dönemlerde güçlü devletler, özgün sanatlar, sağlam toplumlar vücut bulmuştur. Aksi durumlarda ise çöküş, yıpranış ve çözülme kendini göstermiştir. Günümüz dünyasında da hâlâ en geçerli ve değerli olan unsur, bilgidir. Bilgiyi elinde bulunduran toplumlar, ekonomik, askerî, sosyal ve teknik açıdan da dünyaya hâkim duruma gelmektedirler.

Medeniyetimize beşiklik eden kadim şehirlerimizden birisi olan Sivas “Darü'l-Ulema” ismiyle, ilme ve kitaba verdiği önemle anılagelmiştir. Yine bu şehir yetiştirdiği devlet adamlarıyla, söz ustalarıyla zengin bir geçmişe ve birikime sahiptir. Bu şehrin medreselerinde kaleme alınan eserleri gün yüzüne çıkarmak ve onları toplumumuzun geleneksel yapısını, kültürünü, örf ve âdetini inceleyen yeni eserlerle zenginleştirmek amacındayız.

“Sivas 1000 Temel Eser” serisiyle şehrin kültürel birikimini geçmişten geleceğe aktarmak için Valiliğimiz tarafından bu şehre ait kitapların yayımlanarak yeni kuşaklarla buluşturulmasına imkânlar ölçüsünde gayret edilmektedir. Bu çerçevede bugüne kadar yayımlanan kitaplara ek olarak bundan sonra da yeni yeni kitaplar yayımlanmaya çalışılacaktır. Bu vesile ile kongrede bildiri sunan katılımcılara, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü personeline ve Yayın Kurulu üyelerimize teşekkür ediyorum.

Bu seride daha nice yeni eserleri yayımlamak temennisiyle...

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Teoman KARACA
İl Kültür ve Turizm Müdürü

ÖNSÖZ

Kitaplar bir milletin düşünce ürünlerini gelecek nesillere aktaran bilgi hazineleridir. İnsanlık tarihi boyunca dünyanın en mamur şehirleri yıkılmış en muhteşem sanat eserleri yerle bir olmuş ancak kitaplar bütün engelleri aşarak günümüze kadar gelmişlerdir. Bu yüzden kitap yazmanın veya yayımlamanın geleceğe yönelik en güzel hizmetlerinden olacağına inanmalı, şehrimizin hafızasını diri tutmak ve değişen dünya şartlarına karşı kültürümüzü korumak için kitapların etkili gücünden faydalanmalıyız.

Sivas bin yılı aşkın süredir üzerinde yaşadığımız coğrafyanın en zengin tarihi ve kültürel kaynaklarını bağrında taşımıştır. Yeterince değerlendirilmeyen ve günümüzde hızla gelişen ve yok ederek değiştiren şartları nedeniyle bu zengin miras, unutulmaya hatta kaybolmaya

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yüz tutmaktadır. Bu değerlerimizin tespit edilmesi kayıt altına alınması korunarak gelecek nesillere aktarılması ve böylece yok olmaktan kurtarılması gerekmektedir. Bu işi başarmak damarlarından beslendiğimiz kültüre olan bağlılığımızın kararlı bir ifadesi olacaktır.

Valiliğimizce Sivas'ın zengin kültürünü ortaya çıkarmak ve tanıtmak amacıyla "Sivas 1000 Temel Eser" başlığı altında uzun soluklu bir kitap yayıncılığı başlatılmıştır. Yayın Kurulunun görüşleri doğrultusunda İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüzce yayına hazırlanan her yıl bir plan ve program dâhilinde kitaplar yayınlanmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan ilimizle ilgili ve sempozyumları içeren altı adet yayının kültür hayatımızı daha da zenginleştirip Sivas'a ait bilgi ve kültürel değerleri gelecek nesillere daha rahat aktarılacağına inanıyoruz.

Bu çalışmaların ortaya çıkmasında maddi yardımlarını gördüğümüz Kültür ve Turizm Bakanlığı, Telif Hakları Genel Müdürlüğü'ne, ayrıca tüm İlim ve Kültür adamlarına, Yayın Kurulumuza, hocalarımıza, katılımcılara ve kitapların ortaya çıkarılmasında emeği geçen ve gerekli ön çalışmaları fedakârca yürüten Müdürlüğümüz personeline ayrıca eserin basımını gerçekleştirmek suretiyle Sivaslılara ve dolayısıyla okuyucuya kazandıran kültürel faaliyetlere destek ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Valimiz Salih AYHAN'a teşekkür ederim.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

KONGRE PROGRAMI	17
KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI. Nuran YILDIRIM	33
KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI. Gülten DİNÇ	35
SÖZLÜ BİLDİRİLER.....	37
SİVAS DÂRÜŞŞİFÂSİ (DÂRÜSSİHHASI) - 800 YILLIK SAĞLIK YURDUMUZ / Dârüşşifa of Sivas. Müjgân ÜÇER	39
ANADOLU- TÜRK DARÜŞŞİFALARINA BİR BAKIŞ / An Overview of Turkish Darüşşifas in Anatolia. Gülay YILDIRIM	67
SELÇUKLU'DA BİR SOSYAL HİZMET KURUMU: I. İZZEDDİN KEYKAVUS ŞİFAHANESİ / A Social Service Institution in Seljuq: I. Izzeddin Keykavus Hospital. Recep ÇELİK	81
SİVAS DÂRÜ'Ş-ŞİFÂSİ VE Y. MİMAR SEDAT ÇETİNTAŞ / Darüşşifa of Sivas and Architect Sedat Çetintaş. N. Yücel MUTLU ...	95
BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ON DOKUZUNCU YÜZYIL SONLARINDA SİVAS'TA YAŞANAN SALGINLAR VE KARANTİNA UYGULAMALARI / The Epidemic Diseases that Occured in Sivas and Quarantine Administration at the end of the 19th Century According to The Prime Ministry Ottoman Archives Documents. Cebrail YILMAZ	111
SİVAS'TA 1894 YILI KOLERA SALGINI / Cholera Epidemic in Sivas Province in 1894. Sarper YILMAZ, Fatih Mehmet DERVİŞOĞLU	119
SİVAS DÂRÜ'Ş-ŞİFÂSİ'NİN BÂNİİ SULTAN I. İZZEDDİN KEYKÂVUS'A TAKDİM EDİLEN "ENÎSÜ'L-KULÛB" KİTABI VE SULTANA ÖĞÜTLER /The Book "Enîsü'l-Kulûb"Presented to Sultan I. İzzeddin Keykavus the Founder of the Sivas Dârü'ş-şifâ and, Advices for the Sultan. Salih ŞAHİN	139
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SİVAS'TA HALK HEKİMLİĞİ / Folk Medicine in Sivas: From Past to Present.	

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- Müjgân ÜÇER**..... 161
SİVAS İLBEYLİ YÖRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ
UYGULAMALARI / Folk Medicine Applications in İlbeyli
Region of Sivas. **Kadir PÜRLÜ** 195
- SİVAS ZİYARET YERLERİNDE HALK HEKİMLİĞİNE
BAĞLI TEDAVİ USULLERİ / Treatment Methods Based on Folk
Medicine in Pilgrimages of Sivas. **Doğan KAYA**267
- SİVAS HALK HEKİMLİĞİNDE DİŞ FOLKLORU /Folkloric
Approaches About Teeth in Sivas.
Derya ÖZDEMİR DOĞAN.....281
- ANA BUYERE’NİN KIRK HURİSİ- DERSİM ALEVİLERİNİN
İYİLEŞTİRME GELENEĞİNDE DOĞUM, ÖLÜM VE
ÖLÜMSÜZLÜK / The Forty Angels of Ana Buyere – Birth, Death
and Immortality in Dersim. **Gülkızılca YÜRÜR**..... 287
- SEDAT VEYİS ÖRNEK VE HALK HEKİMLİĞİ / Sedat Veyis
Örnek and Folk Medicine. **Alparslan SANTUR**..... 313
- PROF. DR. BEDİ NURİ ŞEHSUVAROĞLU: ECZACILIK
TARİHİ HOCALIĞI VE ÇALIŞMALARI / Prof. Dr. Bedi N.
Şehsuvaroğlu and His Works on History of Pharmacy. **Ayten
ALTINTAŞ** 325
- TIP TARİHİ, ECZACILIK TARİHİ, SİVAS HALK HEKİMLİĞİ
AÇISINDAN ECZ. MÜJGÂN ÜÇER / Pharmacist Mujgan Ucer
in Context of History of Medicine and Traditional-Public
Medicine in Sivas Folk Culture. **Ayten ARIKAN**351
- VEFATININ 75. YILINDA BİR VATANPERVER DR. AHMET
KÂZİM ÜÇER (1915-1942) / Dr. Ahmet Kazım Üçer (1916-
1942): A Patriot on his 75th Death Anniversary.
Müjgân ÜÇER413
- DERMATOLOG DR. HİLMİ EĞİLMEZ (1915-1973) VE
MİKOLJİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI / Dermatologist Dr.
Hilmi Eğilmez (1915-1973) and his Works on the Field of

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Mycology. Ertuğrul EĞİLMEZ, Yavuz EĞİLMEZ, Hulusi EĞİLMEZ	433
TÜRKİYE’DEKİ NÖROPATOLOJİNİN ÖNCÜLERİNDEN PROF. DR. BEHSAN ÖNOL / Prof. Dr. Behsan Önol: A Pioneer in the Field of Neuropathology in Turkey. H. Reyhan EĞİLMEZ, Çiğdem ŞAHİN	455
“SİTOLOJİ”NİN RUTİN HALE GETİRİLMESİNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR VE BİR İNSAN: PROF. DR. OSMAN NURİ AKER (1916-1998) / A Life and a Man Dedicated to Make Cytology a Routine Part of Pathology: Prof. Dr. Osman Nuri Aker (1916- 1998). Handan AKER	461
HİPPOKRATES VE PERİNTHOS (MARMARA EREĞLİSİ) / Hippokrates and Perinthos. Mustafa Hamdi SAYAR	471
ESKİ ÇAĞ’DA KAFATASI KÜLTÜ / The Skull Cult in the Ancient Age. Burcu ÖZDEMİR	475
İSLÂM TIBBİNDE TİRYÂK / Theriac in Islamic Medicine. Rıfat Vedat YILDIRIM	507
SEMANTİK ANALİZLER İŞİĞİNDE “TAHLİL, TEŞHİS VE TEDAVİ” KAVRAMLARI / The Terms “Analysis, Diagnosis and Treatment” in the Light of Semantic Analysis. İsmail YAKIT	523

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

SİVAS DARÜŞŞİFASININ 800. YILI
ANISINA
XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ

TÜRK TIP TARİHİ KURUMU BAŞKANI

Prof. Dr. Gülten DİNÇ

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Nuran YILDIRIM

KONGRE ONUR KURULU

Araştırmacı Uğuroğulları BARLAS

Prof. Dr. Bayhan ÇUBUKÇU

Prof. Dr. Ferruh DİNÇER

Prof. Dr. H. Hüsrev HATEMİ

Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU

Prof. Dr. Esin KAHYA

Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL

Yard. Doç. Dr. Ratıp KAZANCIGİL

KONGRE BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN, Ankara Üniversitesi Tıp
Fakültesi

Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ, İstanbul Medipol Üniversitesi
Tıp Fakültesi

Yard. Doç. Dr. Ayten ARIKAN, İstanbul Yeni Yüzyıl
Üniversitesi Tıp Fakültesi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- Prof. Dr. Nüket Örnek BÜKEN**, Hacettepe Üniversitesi,
Tıp Fakültesi
- Yard. Doç. Dr. Fatih ARTVİNLİ**, Acıbadem Üniversitesi
Tıp Fakültesi
- Prof. Dr. Murat CİVANER**, Uludağ Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. İlhan ÇETİN**, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. Gülten DİNÇ**, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa
Tıp Fakültesi
- Doç. Dr. Oya DAĞLAR MACAR**, İstanbul Ticaret Üni.
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Böl.
- Prof. Dr. Emre DÖLEN**, Marmara Üniversitesi Eczacılık
Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
- Prof. Dr. Nermin ERSOY**, Kocaeli Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. Ömür ELÇİOĞLU**, Osmangazi Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. Şefik GÖRKEY**, Marmara Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Doç. Dr. Selim KADIOĞLU**, Çukurova Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. Afife MAT**, İstanbul Üniversitesi Eczacılık
Fakültesi
- Prof. Dr. Sait NADERİ**, Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
ÜEAH
- Doç. Dr. Müesser ÖZCAN**, Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi Tıp Fakültesi
- Prof. Dr. Gülbin ÖZÇELİKAY**, Ankara Üniversitesi
Eczacılık Fakültesi
- Prof. Dr. Abdullah ÖZEN**, Fırat Üniversitesi Veteriner
Fakültesi
- Yard. Doç. Dr. Şükran SEVİMLİ**, Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Tıp Fakültesi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- Prof. Dr. Sevgi ŞAR**, Ankara Üniversitesi Eczacılık
Fakültesi
- Doç. Dr. Mine ŞEHİRALTI**, Kocaeli Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Yard. Doç. Dr. Halil TEKİNER**, Erciyes Üniversitesi
Eczacılık Fakültesi
- Prof. Dr. İltiz UZEL**, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Diş
Hekimliği Fakültesi
- Dr. h.c., Ecz. Müjgan ÜÇER**, Sivas
- Prof. Dr. Yeşim İŞİL ÜLMAN**, Acıbadem Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. İsmail YAKIT**, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi
- Prof. Dr. Halis YERLİKAYA**, Fırat Üniversitesi Veteriner
Fakültesi
- Doç. Dr. Gülay YILDIRIM**, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp
Fakültesi
- Prof. Dr. Sarper YILMAZ**, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp
Fakültesi

KONGRE YÜRÜTME KURULU

- Yeliz YILDIZHAN**, Sivas Vali Yardımcısı
- Prof. Dr. İlhan ÇETİN**, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp
Fakültesi Dekanı
- Kadir PÜRLÜ**, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürü
(2004-2019)
- Ahmet ÖZAYDIN**, Sivas Belediye Başkan Yardımcısı
(2014-2019)
- Prof. Dr. Gülten DİNÇ**, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa
Tıp Fakültesi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

PROGRAM

18 EKİM 2017, ÇARŞAMBA (I. GÜN)

**09.30-11.00 AÇILIŞ KONUŞMALARI, KONFERANS
VE SERGİ AÇILIŞI (Ortak Oturum, I. Salon)**

-PROTOKOL AÇILIŞ KONUŞMALARI

**Konferans: SİVAS DARÜŞŞİFASI. Dr. h. c. Ecz. Müjgân
ÜÇER**

Sergi Açılışı: CERRAHİNİN ANA VATANI ANADOLU.

Hızl. Prof. Dr. İter UZEL

11.00-11.30 Ara

**11.30-13.10 SİVAS DARÜŞŞİFASI OTURUMU (I.
Salon)**

**Oturum Başkanları: Prof. Dr. Nuran YILDIRIM – Dr. h.
c. Ecz. Müjgân ÜÇER**

**11.30-11.45 Anadolu –Türk Darüşşifalarına Bir Bakış
(Sivas Darüşşifasının 800.Yılı Nedeniyle). Gülay Yıldırım**

**11.45-12.00 Sivas I. İzzeddin Keykâvus Darüşşifası'nın
Vakfiyesi Yönünden İrdelenmesi. Gönül Cantay**

**12.00-12.15 I. İzzettin Keykavus Şifahanesi Planı. Orhan
Cezmi Tuncer**

**12.15-12.30 Selçuklu'da Bir Sosyal Hizmet Kurumu:
İzzettin Keykavus Şifahanesi. Recep Çelik**

**12.30-12.45 Sivas Dârü's-şifâsı ve Yüksek Mimar Sedat
Çetintaş. N. Yücel Mutlu**

12.45-13.10 Tartışma

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

11.30-13.10 SERBEST BİLDİRİLER (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Ömür ŞAYLIGİL – Yrd. Doç. Dr. Mukadder GÜN

11.30-11.45 Tıp Tarihinin Bilinmeyen Aktörleri- İnsanlar Üzerinde İlk Başarılı Kalp Nakli ve Bir Siyahi Laboratuvar Teknisyeni: Hamilton Naki (1926-2005). **Celalettin Göçken – Nüket Örnek Büken**

11.45-12.00 Henrietta Lacks'ın Ölümsüzlüğü; Tıp Tarihinin Gılgamış Destanı. **Nüket Örnek Büken - Çağrı Zeybek Ünsal**

12.00-12.15 Kasık Fıtığı Cerrahi Anatomisinin Tarihsel Gelişimi. **Turgay Karataş - Mustafa Canbolat - Mehmet Karataş**

12.15-12.30 Korku ve tedavi aracı şırınganın kısa tarihi. **Şükran Sevimli**

12.30-12.45 Osmanlı Tıbbında Koku ile Tedavi. **Ayten Altıntaş**

12.45-13.10 Tartışma

13.10-14.15 Öğle Yemeği

14.15-16.15 TIP TARİHİNE HİZMET EDENLER OTURUMU (I. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Emre DÖLEN – Yrd. Doç. Dr. Aslıhan AKPINAR

14.15-14.30 Vefatının 40. Yılında Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun Türk Tıp Tarihi ve Kültürüne Katkıları. **Nuran Yıldırım**

14.30-14.45 Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun Eczacılık Tarihi Hocalığı ve Çalışmaları. **Ayten Altıntaş**

14.45-15.00 Doktor Osman Şevki Uludağ (1889-1964). **İlter Uzel**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

15.00-15.15 Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver ve Tıp Tarihine Katkıları. **Gülten Dinç**

15.15-15.30 Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un Tıp Tarihi Yöntembilgisi Üzerine Düşünceleri. **Ahmet Aciduman**

15.30-15.45 Dr. Galip Ata Ataç'ın Yaşamından Satır Başları. **Gülay Yıldırım**

15.45-16.15 Tartışma

14.15-16.15 CUMHURİYET DÖNEMİ TIP TARİHİ OTURUMU (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Abdullah ÖZEN – Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ

14.15-14.30 Türkiye’de Tıbbi Çeviride Yeni Bir Yöntem: Tıbbi Çeviriye Katkıları ve Öteki Yönleriyle Dr. Ali Sedat Törel. **Mukadder Gün - Ayça Törel Ergür – Bilge Onarhoğlu**

14.30-14.45 Dr. Tevfik Sağlam'ın (1882-1963) “Sıtma, Seririyat, Parazitoloji ve Mücadelesine Bir Medhal” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme. **Necati Aydoğan**

14.45-15.00 Türkiye'nin Doğusunda Üniversite Kurulması ve Bir Öncü Prof. Dr. Bahir Özgencil. **Savaş Volkan Genç**

15.00-15.15 Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi'nden Annelere ve Muallimlere Bir Sıhhat Rehberi. **Funda Gülay Kadioğlu - Müfide Kuvvetli - Selim Kadioğlu**

15.15-15.30 Bayer Fabrikasında İstihsal Olunan Ecza-yı Tıbbiyye-i Kimyeviyye Adlı Kitabın İncelenmesi. **Umut C. Karadoğan – Sevgi Şar**

15.30-15.45 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Frengi Hastalığında Evlenme Muayeneleri. **Cem Hakan Başaran - Ömür Şaylıgil**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

15.45-16.15 Tartışma

17.00 **Sergi Açılışı:** Halûk PERK koleksiyonundan bir kesit: ANADOLU TOPLUMLARINDA ŞİFA ARAYIŞI.

Hazırlayan: Halûk PERK (Yer: Kongre Müzesi)

17.30 KENT MEYDANI GEZİSİ (SİVAS DARÜŞŞİFASI, ÇİFTEMİNARELİ MEDRESE VE BURUCİYE MEDRESESİ)

19.00 Akşam Yemeği (Sivas Belediyesi Tarafından)

20.00 Makamlarla Şifa Dinletisi. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elâzığ Devlet Klasik Türk Müziği Korosu. (Yer: Atatürk Kültür Merkezi)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

19 EKİM 2017, PERŞEMBE (II. GÜN)

09.00-11.00 SİVAS HALK HEKİMLİĞİ OTURUMU (I. Salon)

Oturum Başkanları: Doç. Dr. Funda KADIOĞLU – Yrd. Doç. Dr. Gülkızılca YÜRÜR

09.00-09.15 Sivas Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği. **Çağrı Çağlar Sinmez**

09.15-09.30 Sivas Halk Hekimliğinde Diş Folkloru. **Derya Özdemir Doğan**

09.30-09.45 Halk Hekimliğinin Özelliklerine ilişkin Sivas Örnekleri. **H. Hüseyin Polat**

09.45-10.00 Geçmişten Günümüze Sivas'ta Halk Hekimliği. **Müjgân Üçer**

10.00-10.15 Sivas İlbeyli Yöresinde Halk Hekimliği Uygulamaları. **Kadir Pürlü**

10.15-10.30 Sivas Ziyaret Yerlerinde Halk Hekimliğine Bağlı Tedavi Usülleri. **Doğan Kaya**

10.30-11.00 Tartışma

09.00-11.00 İSLAM DÖNEMİ TIP TARİHİ OTURUMU (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ – Öğrt. Gör. Nilifer GÖKÇE

09.00-09.15 İslam Tıbbında Tiryak. **Rıfat Vedat Yıldırım**

09.15-09.30 İbn Mâce'nin (ö. 273/887) Sünen Adlı Eserinde Yer Alan Bilgilere Göre Hz. Peygamber Dönemi'nde Hacamat Uygulamaları. **Levent Öztürk, Büşra Yıldırım**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

09.30-09.45 Michael W. Dols'un İlk İslam Hastaneleri İle İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler. **Levent Öztürk**

09.45-10.00 Semantik Analizler Işığında "Tahlil, Teşhis ve Tedavi" Kavramları. **İsmail Yakıt**

10.00-10.15 Medine Gureba Hastanesi. **Sarper Yılmaz - Ekrem Sırma**

10.15-10.30 Mekke Gureba Hastanesi. **Seçil Mursal - Sarper Yılmaz**

10.30-11.00 Tartışma

11.00-11.30 Ara

11.30-13.30 SİVAS TIP TARİHİ OTURUMU (I. Salon)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Gülay YILDIRIM - Kadir PÜRLÜ

11.30-11.45 Vefatının 75. Yılında Bir Vatanperver: Dr. Ahmet Kâzım Üçer (1916-1942). **Müjgân Üçer**

11.45-12.00 Dermatolog Dr. Hilmi Eğilmez (1915- 1973)'in Mikoloji Alanındaki Çalışmaları. **Ertuğrul Eğilmez-Hulusi Eğilmez**

12.00-12.15 Tıp Tarihi, Eczacılık Tarihi, Sivas Halk Hekimliği Açısından Ecz. Müjgân Üçer. **Ayten Arıkan**

12.15-12.30 Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ondokuzuncu Yüzyıl Sonlarında Sivas'ta Yaşanan Salgınlar ve Karantina Uygulamaları. **Cebraail Yılmaz**

12.30-12.45 Sivas'ta 1894 yılı Kolera Salgını. **Sarper Yılmaz- Fatih Mehmet Dervişoğlu**

12.45-13.00 Türkiye Büyük Millet Meclisinde Sivas İlinden Seçilen Hekim Milletvekilleri. **Pınar Atakan Birler**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

13.00-13.30 Tartışma

11.30-13.30 VETERİNER HEKİMLİK TARİHİ
OTURUMU (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Rahşan ÖZEN – Yrd. Doç. Dr. Fatih ARTVİNLİ

11.30-11.45 Atlı Sınıflar Efrâdının Hidemât-ı Baytariyye Nokta-i Nazarından Tedrisi Üzerine Bir İnceleme. **Mehtap Bağlıoğlu**

11.45-12.00 “Baytari Mecmûa”da Yer Alan Sivas İli ile İlgili Yazıların Veteriner Hekimliği Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. **Erhan Yüksel - Özlem Yüksel - Berfin Melikoğlu Gölçü**

12.00-12.15 Türkiye’de Veteriner Hekimliğin Kurucusu Godlevsky’ye Verilen Nişan-ı Zişan. **Seda Tan - Savaş Volkan Genç**

12.15-12.30 “Cerîde-i Baytarîyye ve Zirâiyye” Adlı Dergide Yer Alan Veteriner Hekimlikte Röntgen Kullanımına Dair Örneklerin Değerlendirilmesi. **Özlem Yüksel –Abdullah Özen**

12.30-12.45 Anonim Nitelikli Türkçe Bir Baytarnamenin Değerlendirilmesi. **Abdullah Özen – Ünal Taşkın**

12.45-13.00 Mülki Baytar Tatbikat Mektebi İç Hizmet Yönetmeliği Üzerine Bir Değerlendirme. **Savaş Volkan Genç- Seda Tan**

13.00-13.30 Tartışma

13.30-15.00 Öğle Yemeği

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

15.00-16.40 PSİKİYATRİ TARİHİ OTURUMU (I. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN – Yrd. Doç. Dr. Şükran SEVİMLİ

15.00-15.15 Belirleyici Unsurlarla Etkileşim ve Öncülerin Etkisi Üzerine İnceleme: Türk Psikiyatri Tarihinde Deskriptif ve Dinamik Yaklaşımların Varoluş Süreci.

Gamze Nesipoğlu - Tuğba Gençer

15.15-15.30 Osmanlı Devleti'nde Deliliğin Tibbileştirilmesi ve 1876 Bimarhaneler Nizamnamesi. **Fatih Artvinli**

15.30-15.45 Fahrettin Kerim Gökay ve Freud. **Osman Bahadır**

15.45-16.00 Psikiyatri Tarihimizin Öncülerinden: Prof. Dr. Rasim Adasal (1902-1982). **Engin Turan**

16.00-16.15 Acının sanata yansımaları. Frida Kahlo. **Serap Yılmaz**

16.15-16.40 Tartışma

15.00-16.40 TIP TARİHİNDE YAYIN FAALİYETLERİ OTURUMU (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. İltiz UZEL – Yrd. Doç. Dr. Oya ÖGENLER

15.00-15.15 Lûgat-ı Tıbbiye'nin Temel Bilim Terimleri Açısından İncelenmesi. **Emre Dölen**

15.15-15.30 Yeni Mersin Gazetesi'nin Sağlık Açısından İrdelenmesi: 1929-1938. **Oya Ögenler - Selda Okuyaz**

15.30-15.45 Vakayi-i Tıbbiye Dergisinin 1897'de Basılan Üç Sayısının (12-13 ve 24) Değerlendirilmesi. **Sefa Dereköy – Özkan Keskin**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

15.45-16.00 Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1906) ve Sağlık Konuları. **Nurdan Kırımlioğlu**

16.00-16.15 Âfiyet Gazetesi (1913-1915) ve Tıbbi Makaleler Dizini. **Cem Hakan Başaran**

16.15-16.40 Tartışma

16.40-17.00 Ara

17.00-18.45 ANTİK DÖNEM VE HALK HEKİMLİĞİ OTURUMU (I. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Gönül CANTAY – Yrd. Doç. Dr. Nilüfer DEMİRSOY

17.00-17.15 Hippokrates ve Perinthos (Marmara Ereğlisi). **Mustafa Hamdi Sayar**

17.15-17.30 Hippokrates'in Perinthos'taki Teşhis ve Tedavi Faaliyetlerinin Günümüz Tıbbı Açısından Değerlendirilmesi. **İlter Uzel**

17.30-17.45 Eski Çağ'da Kafatası Kültü. **Burcu Özdemir**

17.45-18.00 Ana Buyere'nin Kırk Hurisi – Dersim'de Doğum, Ölüm ve Ölümsüzlük. **Gülkızılca Yürür**

18.00-18.15 Sedat Veyis Örnek ve Halk Hekimliği. **Alparslan Santur**

18.15-18.45 Tartışma

17.00-18.45 SERBEST BİLDİRİLER (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK - Doç. Dr. Halil TEKİNER

17.00-17.15 Ruscuklu Hakkı'nın "Kız Çocuklarının Terbiye-i Bedeniyeleri ve Hıfz-ı Sıhhat" Makalesi. **Funda**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**Gülay Kadioğlu-Müfide Kuvvetli - Sibel Öner Yalçın-
Selim Kadioğlu**

17.15-17.30 Eski Uygurca Fal Kitabı “İrk Bitig” ve Türk
Tıp Tarihi Açısından Önemi. **H. Volkan Acar - Nüket
Örnek Büken**

17.30-17.45 Sultan I. İzzeddin Keykâvus ve Ona Takdim
Edilen Yazma Eser: Enîsu’l-Kulûb. **Salih Şahin**

17.45-18.00 1919 Yılında Batı Anadolu’da Yaşanan
İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı
Muamele veya Cezalar Bağlamında Hekimin Sorumluluğu.
Mesut Güvenbaş

18.00-18.15 Azerbaycan’da Tıp Tarihi ile İlgili Yazma
Eserler ve Azerbaycan Tıp Tarihçileri. **Şelale Ana
Hümnetli**

18.15-18.45 Tartışma

Akşam Yemeği (Sivas Valiliği Tarafından)

20 EKİM 2017, CUMA (III. GÜN)

**09.00-11.20 OSMANLI DÖNEMİ TIP TARİHİ
OTURUMU (I. Salon)**

**Oturum Başkanları: Prof. Dr. Sevgi ŞAR – Prof. Dr.
İsmail YAKIT**

09.00-09.15 Sultan II. Abdülhamid’in Kolera Tedavileri
Hakkındaki Bir İradesi. **Elif Gültekin**

09.15-09.30 Kırmızı Hilal’in Doğuşu. **Eray Serdar
Yurdakul- Nuray Güneş - Fatih Namal**

09.30-09.45 Leman Birol ve “Kızılay Hemşireleri 50. Yıl
İnsanlık Hizmetinde” Kitabı. **Sibel Öner Yalçın – Selim
Kadioğlu**

09.45-10.00 Türkiye'nin İlk Röntgen Makinesi. **Nilifer
Gökçe**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

10.00-10.15 1933 Sıhhat Almanasında “Ölülerin Diriltirme Usulleri”. **Nilüfer Demirsoy**

10.15-10.30 Deniz Müzesi El Yazmaları Koleksiyonu’nda Bulunan Fransa Devleti’ne Ait Umur-ı Sıhhiyye-yi Bahriye Nizamlarını İçeren Tercüme Eserin İncelenmesi. **Eda Gülşen Gömleksiz**

10.30-10.45 Türk Tıbbında Bir Değişimin Öncüsü: Prof. Dr. Rıdvan Ege. **Mukadder Gün**

10.45-11.20 Tartışma

09.00-11.20 OSMANLI DÖNEMİ TIP TARİHİ
OTURUMU (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Şefik GÖRKEY – Yrd. Doç. Dr. Ayten ARIKAN

09.00-09.15 Filles de la Charité Mensubu Rahibelerin 19. Yüzyıl’da Galata’da Verdikleri Sağlık Hizmetleri. **Ceren Gülser İlikan Rasimoğlu**

09.15-09.30 Anatomi Eğitimi Tarihimizde Önemli Yeri Olan Hocalar ve İsmail Hakkı Bey’in Bedenini Kadavra Olarak Bağışlaması. **Murat D. Çekin- Halûk Perk**

09.30-09.45 Modernleşme Sürecinde Bir Osmanlı Kuruluşu: Bakteriyolojihane-i Şahane. **Merve Mergen – Aslıhan Akpınar**

09.45-10.00 Kod Adı Küçük Doktor: Fahri Can. **Nermin Ersoy**

10.00-10.15 Tenzu Kursları ve Saray Pastilleri: 19. Yüzyıl Batı Yaşayışında Osmanlı Koku Kültürünün İzleri. **Aybala Yentürk – Nejat Yentürk**

10.15-10.30 Sinoplu Mümin b. Mukbil ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme: Miftâhu’n-Nür ve Hazainu’s-Surûr ile Zahîre-i

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Murâdiyye telif mi yoksa çeviri midir? **Ahmet Aciduman - Şehriyar Şems**

10.30-10.45 Kırım Savaşı'nda Fransızların Sağlık Teşkilatı ve İstanbul'da Kurulan Fransız Hastaneleri. **Oya Dağlar Macar**

10.45-11.20 Tartışma

11.20-11.45 Ara

11.45-13.30 POSTER TARTIŞMASI OTURUMU (Poster başında)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Nüket ÖRNEK BÜKEN – Yrd. Doç. Dr. Rifat Vedat YILDIRIM

11.45 Gümüşün Tıbbi Alanda Geçmişte ve Günümüzde Kullanımı. **Yağmur Kılıçdağı - Gülbin Özçelikay**

11.50 Dr. Refik Saydam'ın Hizmetlerinden Biri; Leyli Tıp Talebe Yurdu. **Ayten Arıkan – Nilifer Gökçe**

11.55 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kayıtlı Eczacılık ile İlgili Belgeler Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme (1915-1990). **Halil Tekiner – Yunus Okur**

12.00 İbn-i Sina'nın Mide Koruyucu Tedavisi. **Hasan Basri Ulusoy**

12.05 İbn-i Sina'nın El-Kanun Fi't-Tıbb'ındaki Acı Çiğdem Bitkisi ile İlgili Görüşlerinin Farmakolojik Açıdan Değerlendirilmesi. **Hasan Basri Ulusoy**

12.10 Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hastalıklardan Korunma Üzerine Yapılan Çalışmalar (1908-1930). **Hayrünisa Alp**

12.15 Tıp Eğitiminde Öncü Kuruluşlar: Türkiye Trafik Kazaları Yardım Vakfı'nın Tarihsel Gelişimi. **Mukadder Gün**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 12.20** Osmanlı Döneminden Bir Reçete: Habb-ı Şerbet-i Sultani. **Nilay Tarhan - Miray Arslan - Sevgi Şar**
- 12.25** “Kestampolis Kaplıcaları-Kestampolis’in Nitelikli Sularının Tedavileri ve Şifaları Üzerine Bilgiler ve Bu Termal Sularının Kimyasal Tahlili” 1894 Tarihli Belge. **Nilüfer Demirsoy - Cem Hakan Başaran - Sema Sandalcı**
- 12.30** Atatürk Türkiyesi’nde Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekâletinin Yayın Faaliyetleri. **Rıfat Vedat Yıldırım**
- 12.35** KKTC’de Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvan Yetiştiriciliği Üzerine İki Örnek. **Savaş Volkan Genç**
- 12.40** Veteriner Hekimliği Tarihi Yönünden Hayvan Mumyalanması. **Seda Çavuş Alan - Abdullah Özen**
- 12.45** Anadolu Selçukluları Dönemi’nin Sağlık ve Eczacılık Açısından Önemi. **Sevgi Şar - Miray Arslan - Nilay Tarhan**
- 12.50** Müzik Terapisi ve Ruh Sağlığında Kullanımı. **Şükran Ertekin Pınar**
- 12.55** Antik Çağda Kehanet ve Falların Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. **Tuğba Gençer – Gamze Nesipoğlu**
- 13.00** Geçmişten Günümüze Şanlıurfa Evlerindeki “Kuş Takaları”. **Tuncay Vural - Rahşan Özen**
- 13.05** Yönelme ya da Kaçınma Konusu Olarak Popüler Tıp Tarihi. **Utku Keskin - Gülay Yıldırım - Selim Kadioğlu**
- 13.10** Dr. Serviçen Kimdi? Nasıl Bir Dönemde Yaşamıştı? Hangi Görevleri Üstlenmişti? **Yeşim Işıl Ülman - Rıfat Vedat Yıldırım**
- 13.15** Tıp Fakültesi Ders Programlarında Tıp Tarihi Eğitimi İçeriğinin Değerlendirilmesi. **Murat Aksu**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

13.20 Adamaotu'nun (*Mandragora Sp.*) Tarihteki Kullanımına Dair Arkeolojik Kanıtlar: Tatarlı Höyük (Ceyhan/Adana). **Salih Kavak - Halil Çakan - K. Serdar Girginer - İlter Uzel - Atabay Düzenli**

13.25 Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Tıp Tarihi Çalışmalarına Bir Örnek: Türk Tıp Tarihine Yön Veren Hekimler Sergisi. **Bekir Oğuz Meral - Gümran İlay Doğaner – Simge Kilis - Sözdar Akdoğan - Erbil Çelik - Beyza Budak - Furkan Gözübüyük – Aysu Bayak**

13.30-14.30 Öğle Yemeği

14.30-16.30 CUMHURİYET DÖNEMİ TIP TARİHİ OTURUMU (I. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Gülten DİNÇ – Prof. Dr. Oya DAĞLAR MACAR

14.30-14.45 Dr. Mahmud Atâ [Bayata] (1881-1967) ve Mesane İltihabından Korunma Tedbirleri Hakkındaki Risalesi (1912). **Halil Tekiner – Ahmet Ulu**

14.45-15.00 Leyli Tıp Talebe Yurdu Tarihine Bir Bakış. **Burhan Akgün**

15.00-15.15 Birinci Milli Tıp Kongresinin Dönemin Basımına Yansımaları. **Gülay Yıldırım - Kasım Mehmet Teke - Sibel Öner Yalçın**

15.15-15.30 Erken Cumhuriyet Dönemi Ulusallaşma Çabaları ve Sağlık Alanına Yansımaları. **Hülya Öztürk**

15.30-15.45 Erken Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Müfredatlarında Hıfzıssıhha Dersleri (1922-1936). **Hayrünisa Alp**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

15.45-16.00 İkinci Dünya Savaşı Döneminde Askeri Sağlık Hizmetleriyle İlgili Yapılan Hazırlıklar. **Gülhan Seyhun**

16.00-16.30 Tartışma

14.30-16.30 SERBEST BİLDİRİLER (II. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Nermin ERSOY – Yrd. Doç. Dr. Murat AKSU

14.30-14.45 Türkiye’deki Nöropatolojinin Öncülerinden Prof. Dr. Behsan Önel. **Hatice Reyhan Eğilmez- Çiğdem Şahin – Zekiye Handan Aker - Ö. Fahrettin Göze**

14.45-15.00 Silesia Raporu Işığında Bir Rol Model Olarak Rudolph Virchow’un Nitelikleri Üzerine Notlar. **Onur Naci Karahancı - Önder İlgili**

15.00-15.15 Türkiye’de Sağlık Hizmeti Sunumunda Bilişimin Tarihçesi. **Mehmet Karataş, Engin Burak Selçuk, Turgay Karataş**

15.15-15.30 Sitolojinin Rutin Hale Getirilmesine Adanmış Bir Ömür ve Bir İnsan Prof. Dr. Osman Nuri Aker. **Zekiye Handan Aker – Hatice Reyhan Eğilmez - Ersin Tuncer - Rukiye Şahin**

15.30-15.45 Türkiye Cumhuriyeti’nde Pratisyen Hekimliğin Gelişiminde Bir Dernek. **Onur Çeçen**

15.45-16.00 Sivas Folklorunda Geleneksel El Sanatları Örnekleri: Bıçakçılık ve Dokumacılık. **Çağrı Çağlar Sinmez**

16.00-16.30 Tartışma

16.30-17.00 Ara

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

17.00-18.00 KAPANIŞ OTURUMU (Ortak Oturum, I. Salon)

Oturum Başkanları: Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL – Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU

20.00 Gala Yemeği

21 EKİM 2017, CUMARTESİ (IV. GÜN)

08.00-18.30 DİVRİĞİ DARÜŞŞİFASI ve KANGAL KÖPEĞİ YETİŞTİRME ÇİFTLİĞİ GEZİSİ

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Sivas Vali Yardımcısı, Belediye Başkanı, Cumhuriyet Üniversitesi Rektör Yardımcısı, Sayın Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürü, değerli katılımcılar ve dinleyenler 13. Türk Tıp Tarihi Kongresi'ne hoş geldiniz.

I. İzzeddin Keykâvus Daüşşifası'nın 800. Yılında, 13. Türk Tıp Tarihi Kongresinin Sivas'ta toplanması bize gurur veriyor. Bu nedenle kongrenin ilk oturumu, darüşşifalara ayrıldı. Bu oturumda Anadolu darüşşifaları ve özellikle Sivas'taki darüşşifalar hakkındaki bilgilerimizi tazeleme fırsatı bulacağız. Tıp tarihimize hizmet eden öncü hocalarımızı ayrı bir oturumda anacak ve genç kuşaklara tanıtmaya çalışacağız. Bundan sonraki kongrelerde, genç yaşta aramızdan ayrılan meslektaşlarımızın da anılması dileğimizdir. Sivas Tıp Tarihi, Sivas Halk Hekimliği oturumlarındaki bildirilerin, Sivas Sağlık Tarihi kitabının yazılmasına vesile olmasını temenni ederiz. Antik dönem, İslâm dönemi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ilişkin oturumlarda yeni bilgiler edineceğiz. Psikiyatri tarihi ile veteriner hekimliği tarihi de ayrı oturumlarda ele alınacak. Serbest bildirimlerde ve poster sunumlarında ilk kez gün yüzüne çıkacak konular sizleri bekliyor.

Kongre kapsamında iki sergimiz var. Haluk Perk, değerli koleksiyonundan bir bölümünü, "Anadolu Toplumlarında Şifa Arayışı" temasıyla sergiledi. "Cerrahinin Anavatanı Anadolu" sergisini ise Prof. Dr. İlter Uzel hazırladı. Kongre, yoğun emeklerle gerçekleştirildi. İzninizle önce kongrenin bütün düzenleme yükünü çeken, Türk Tıp Tarihi Kurumu Başkanı Prof. Dr. Gülten Dinç'e ve Dr. Burhan Akgün'e teşekkür edeceğim. En büyük teşekkürlerimizi de; kongremizin Sivas'ta yapılmasını teklif eden ve yardımlarını esirgemeyen: Sivas Valisi Sayın Davut GÜL, Sivas Belediye Başkanı Sayın Sami AYDIN, Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Alim YILDIZ, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürü Kadir PÜRLÜ ve Ecz. Müjgân ÜÇER'e sunuyoruz. .Birbirinden ilginç sunumları kaçırmamanızı önerir, başarılı bir kongre olması dileğiyle hepinize saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Nuran YILDIRIM

Kongre Başkanı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Sivas Vali Yardımcısı, Sivas Belediye Başkanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektör Yardımcısı, Tıp Fakültesi Dekanı ve değerli katılımcılar, Sivas Darüşşifası'nın 800. Yılı Anısına yapılan 13. Türk Tıp Tarihi Kongresi'ne hoş geldiniz.

Sivas Darüşşifası'nın (1217-2017) 800. yılını kutlama etkinlikleri kapsamında yapılacak olan XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresini gerçekleştirmek üzere Türk Tıp Tarihi Kurumu olarak; Sivas Valiliği, Sivas Belediyesi ve Cumhuriyet Üniversitesi'nin işbirliği ile 18-21 Ekim 2017 tarihlerinde Sivas'ta toplanmış bulunuyoruz.

2004 yılında Kurumumuz, Sivas ve Divriği'nin ev sahipliğinde VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi'ni düzenlemişti. On üç yıl aradan sonra bir kez daha Sivas'ta gerçekleştireceğimiz kongremizi katılımınızla onurlandırdınız, çok teşekkür ederiz.

1938 yılında Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver'in öncülüğünde kurulan Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun ilki 1988'de yapılan kongrelerinin 12'ncisini 2012'de yapmıştık. Bu nedenle 13. kongremizi beş yıl aradan sonra Sivas'ta yapmaktan mutluyuz. Bu bağlamda öncelikle kongremizin Sivas'ta gerçekleşmesinde büyük desteklerini gördüğümüz; Sayın Sivas Valisi Davut GÜL, Sivas Belediye Başkanı Sami AYDIN, Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Alim YILDIZ, Sivas İl Sağlık Müdürü Dr. Adil KAYA, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürü Kadir PÜRLÜ ve Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İlhan ÇETİN'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Sivas tıp ve eczacılık tarihi ve folkloru denildiğinde adını anmadan geçemeyeceğimiz Saygıdeğer Araştırmacı Ecz. Müjgân Üçer, bu kongrenin de mimarıdır. Müjgân Hanım, sürecin en başından itibaren hep yanımızdaydı. Öneri ve katkılarının kongremizin Sivas'ta gerçekleşmesinde çok büyük payı vardır. Müjgân Hanım'a, tüm destekleri için çok teşekkür ederim. Kongremiz iki değerli sergiye de ev sahipliği yapacak, bu nedenle Sayın Koleksiyoner-Araştırmacı Haluk Perk ve Sayın Hocamız Prof. Dr. İlder Uzel'e teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçteki en büyük destekçilerimizden biri de Dr. Burhan Akgün'dür. Kongrenin afişi tasarımı, özetler ve programın dijital tasarımı büyük oranda Burhan'ın eseridir. Kendisine çok teşekkür ederim.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

13. Türk Tıp Tarihi Kongresi'ni Sivas Darüşşifası'nın 800. Kuruluş yılı anısına gerçekleştiriyoruz. Bu nedenle; tıp tarihine hizmet edenler, Antik, İslam, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri tıbbı, veterinerlik tarihi, Sivas halk tıbbı, Sivas sağlık tarihi gibi oturumlardan oluşan kongremizin bir oturumunu da Sivas Darüşşifasına ayırdık. Sivas'ın merkezinde bulunan ve Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus tarafından 1217 yılında Sivas'ta inşa ettirmiş olan görkemli Darüşşifa, günümüze kadar çeşitli restorasyonlar geçirmiş olup bugün turistik bir alışveriş merkezi olarak kullanılmaktadır. Tarihten günümüze süzülüp gelen bu tıp merkezinin tarihsel işlevini bize anımsatacak bir sağlık müzesi işlevine kavuşması tıp tarihimiz açısından önemli bir kazanım olacaktır.

Kongremize öngördüğümüzün üzerinde sözel ve poster bildiri başvurusu yapıldı. Bu yoğun katılımın büyük oranda gençler yani lisansüstü öğrencileri düzeyinde olmasının mutluluğumu arttırdığını ve alanımızın geleceği açısından umutlarımı yeşerttiğini de belirtmek isterim. Çok güzel bildiriler dinleyeceğimizi umuyorum.

Sivas, tıp tarihi açısından, Divriği ve Sivas Darüşşifaları gibi, Selçuklu Uygarlığı'ndan bugüne miras kalan iki görkemli tıp eserine sahip bir şehrimizdir. Sivas Darüşşifası'nın 800. yılı anısına, Sivas'ın ev sahipliğinde gerçekleştireceğimiz kongremizin tıp tarihi alanına bilimsel açıdan önemli katkılar sağlayacağına inanıyor ve kongremizi onurlandıran tüm katılımcılarımıza ve kongremizin gerçekleşmesinde emeği geçen herkese tekrar teşekkür ederken, bilimsel ve sosyal açıdan iyi bir kongre olmasını diliyor, saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Gülten DİNÇ
Türk Tıp Tarihi Kurumu Başkanı

SÖZLÜ BİLDİRİLER

**XIII. TÜR K TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

SİVAS DÂRÜŞŞİFÂSİ (DÂRÜSSİHHASI) - 800 YILLIK
SAĞLIK YURDUMUZ

Dârüşşifa of Sivas

Müjgân ÜÇER¹

Özet

Kısa ömrü ve saltanatında (1211-1220) önemli işler yapan Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Sivas'ta 1217 yılında inşa ettirmiş olduğu sağlık yurdu; mimarisi, taş ve tuğla işçiliği, çinileri, kitâbelerinin çokluğu, süslemeleri, vakfiyesi ve figürlü plastik sanatı açısından birçok yenilikler taşımaktadır. Sivas Dârüşşifası'nın yakın zamanlara kadar okunamayan ve yeni deşifre edilmiş bulunan üç kitabesine de yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Sivas Dârüşşifası (Dârüssihhası) Mimarisi, Kitabelerinin tamamı, Vakfiyesi.

Abstract

During his short life and reign, with his impressive works, Seljuk Sultan Izzeddin Keykavus I, built the Darussifa (place of remedy) of Sivas in 1217. This building is famous for its newest of its sage architecture, stone and brick craftsmanship, and turquoise tiles, epitaphs, and decoration. This article refers to main features of the Darussifa and its importance in the medieval history of Turkish medicine. Most importantly, three newly deciphered epitaphs are considered in the article.

Keywords: Architecture of Darussifa of Sivas, epitaphs

¹ Dr. (h.c.). Sivas. mujganucer@yahoo.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Selçuk Hanedanının Tâci

Selçuklu Sultanı, “Selçuk Hanedanının Tâci” I. İzzeddin Keykâvus'un Sivas'ta 800 yıl önce yaptırdığı ölmez eseri Sivas Dârüşşifası (Dârüssıhhası) Türk kültür ve sanatının en önemli eserlerinden biridir. Sivas Dârüşşifası mimarisi, taş ve tuğla işçiliği, çinileri, kitâbelerinin çokluğu, süslemeleri ve figürlü plastik sanatı açısından birçok yenilik taşıması ve vakfiyesinin bir suretinin günümüze ulaşması sebebiyle, Anadolu Selçuklu sağlık kuruluşları içinde önemli bir konumda değerlendirilmektedir. Anadolu Türk mimarîsinde genel olarak dârüşşifâ (şifâ yurdu) denilen ve halka ücretsiz sağlık hizmetlerinin sunulduğu bu yapılar sadece hastaların tedavi edildiği yer olmayıp, usta-çırak usulüyle tıp eğitiminin de yapıldığı kuruluşlardı. Bu sağlık kuruluşları, tıp ve mimarlık tarihimizde şifâhâne, dârülâfiye, dârüttıb, bimâristan, mâristan gibi adlarla anılmış olup, "Sivas Dârüşşifâsı" inşâ kitâbesinde Dârüssıhha (sıhhat yurdu) olarak kayıtlıdır. Vakıf kayıtlarında Şifâiye Medresesi olarak geçen binayı Sivas halkı da bu ad ile bilir.

Anadolu Selçuklularının büyük hükümdarı II. Kılıç-Arslan (1155-1192)'in oğlu Antalya fâtihi I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1211 yılında Alaşehir'de şehit olunca, Malatya valisi olan büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus Selçuklu tahtına çıkmıştı. Genç sultan, kendisine başkaldıran kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ı Ankara'da yenerek, Malatya civarında Minşar kalesine hapsedmiş, devletin ve milletin menfaatlerini her şeyden üstün tuttuğundan kardeşinin hayatına dokunmamış ve onu veliaht tayin etmişti. Kısa zamanda birçok fetihler yapan I. İzzeddin Keykâvus, babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Akdeniz'de kuvvetli bir Türk donanması kurduğu gibi, o da fethettiği Sinop'ta daha kuvvetli bir donanma meydana getirdi. Türkiye, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad zamanlarında dünyanın en mâmur ve müreffeh ülkesi olmuş, Anadolu, İslâm âleminin en seçkin âlim ve sanatkârlarının toplandığı bir kültür merkezi haline gelmişti. Türkiye hükümdarlarının büyüklerinden olan I.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İzzeddin Keykâvus; “Sultanu’l-Gâlib” ve “Sultanu’l-Kaahir” olarak anılıyordu.

Yılmaz Öztuna II. Kılıç-Arslan'ın başlatmış olduğu, devamıyla oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve torunları; I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad dönemini, “Türkiye'nin Birinci İmparatorluk Dönemi” olarak belirtir, İkinci İmparatorluk Dönemi olarak da Osmanlı'da Kanunî devrini kaydeder (1).

I. İzzeddin Keykâvus'a, Anili Kadı Burhaneddin (Kadı Burhaneddîn-i Anevî ö. 608/1212'den sonra) Enîsü'l Kulûb adlı eserini sunmuştur. Bu Farsça manzum eser; tarihî, dinî ve ahlâkî konuları ihtiva etmekte ayrıca eser, Anili Kadı Burhaneddin'in Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a yaptığı nasihatlerin yer alması bakımından da önem taşımaktadır (2). Bu kongrede Salih Şahin tarafından Enîsü'l Kulûb ve nasihatler konusunda bildiri sunulmuştur.

I. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığı, fetihleri, Megücekoğulları'nın Erzincan-Kemah Beyi Fahreddin Behramşâh'ın kızı Selçuk Hatunla evlenmesi¹, siyasi faaliyetleri, Sinop'u fethi ve Antalyaya'yı geri alması, Ermeniler ve Suriye üzerine seferleri, komşu devletlerle ilişkileri ve şahsiyeti hakkındaki bilgileri Selçuknâme'de kayıtlıdır: "Sultan âdil, âlim, iyi huylu, cömert, şairleri, güzel sanatlar ve musikî erbabını koruyarak iltifatını esirgemeyen, bilginlerle dost, cahillere düşman idi." Sultanın son seneleri hastalıklarla geçtiği için hekimlere ve tıbbâ önem veren müstesna yaradılıştâ bir hükümdardı (3).

İzzeddin Keykâvus'un hastalığı Selçuknâme'de özetle şöyle anlatılmaktadır: “1218 yılında, Eyyubîlere karşı sefere çıkan sultan, kuvvetlerinin Halep önlerinde yenilmesi üzerine Elbistan'a çekildi. Beylerinin başarısız olmaları sebebiyle

¹ I. İzzeddin Keykâvus'un eşi Selçuk Hatun ve Divriği Dârüşşifâsını yaptıran Melike Turan Melek kardeş olup, anneleri İsmetî Hatun II. Kılıç-Arslan'ın kızıdır. Kayseri Dârüşşifâsı'nı yaptıran Prenses Gevher Nesibe de II. Kılıç-Arslan'ın kızıdır ve İsmetî Hatunla kardeşdir. Bu iki kız kardeş İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad'ın halalarıdır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

sultan onları âni bir öfkeyle çok ağır cezalandırdı. Hayatının en büyük hatasını yaptı. Bir şüphe üzerine suçsuz komutanlarını kapattığı bir kulübenin etrafını ateşe verdirdi. Yaptığı işten de çok pişman olmuştu” (4). Bu acı olay ve sebep olduğu vicdan azabı, sultanın hassas ruhunda derin bir çöküntü meydana getirdi. Sonradan yanındaki beyleri, ‘O durumda niye benden nasihatı esirgediniz’ diye kınadı. Hasta olan hükümdarın hastalığı bu üzüntüyle giderek arttı. Bu kulübenin yerine bir mescid yaptırmış ve bu mescid; Mescid-i Suhtegân (Yanmışlar Mescidi) olarak bu acı olayı hatırlatmıştır (5).

Magrib ve Maşrıktan gelen tanınmış hekimler de onun tedavisinde âciz kalınca, sultanı hava değişikliği için Malatya Viranşehir’e (Doğanşehir) götürdüler ve testi testi Fırat’ın suyundan taşıdılar. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, 1220 yılında Doğanşehir’de veremden öldüğünde 35 yaşındaydı. Genç yaşında ister istemez hayattan ayrılıp mutluluk tahtından uzaklaştı. Onun hakkında herkes şu sözleri söyler oldu: “Eğer o kötü işlerden bir tane yapmışsa, iyiliklerden binlerce yapmıştır” (6).

Sultanın ölümü üzerine, kardeşi I. Alâeddin Keykubad, ağabeyinin nâşını, Sivas dârüşşifâsındaki bir odayı türbe haline getirterek buraya defnettirdi. Yas törenleri eski Türk töresine göre yapılmış, yerine sultan olan I. Alâeddin Keykubad, kardeşinin ölümü üzerine yas alâmeti olarak beyaz atlas giymiş, komutanlar da başlıklarını (külâhlarını) ters çevirmişler ve üzerlerine beyaz örtüler çekmişlerdi. Üç gün üzüntü ve ağlamadan sonra, Sultan yas elbisesini çıkarmıştı (7).

Babası gibi Farsça’da iyi bir şair olan Sultan I. İzzeddin Keykâvus’un hastalığı sırasında söylediği ve sandukasına yazılmasını vasiyet ettiği iki beyti *Selçuknâme*’de kayıtlı ise de bu şiirin, sultanın sandukasında bulunmadığı anlaşılmıştır. Sultanın kısa ve çetin hayatını özetlediği şiiri *Selçuknâme*’nin Mürsel Öztürk (8) tarafından yapılan çevirisinde şu ifadelerle yer alıyor:

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Biz ki dünyayı terk edip göçtük
Gönül derdi ektik, mâtemler biçtik
Şimdiden sonra da nöbet sizindir
Biz sıramızı savdık da geçtik*

Bu beytin orijinalini ve Yazıcıoğlu¹ tarafından yapılmış tercümesini Ali Haydar Bayat şöyle kaydetmiştir (9).

Farsçası

*Mâcihân-râgüzâştîm ü şudîm
Renc-i ber-dil nigâştîm ü şudîm
Pes ezîn nevbet şumâst ki mâ
Nebet-i hîşdâştîm ü şudîm*

*Biz cihânı ki terk edip edib gittik
Rencin-i dilde berk edib gittik
Şimdiden sonra nevbet erdi size
Nitekim evvel ermiş idi bize*

Sivas Dârüssıhhası

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un, 1217 (H. 614) tarihinde Sivas'ta yaptırdığı dârüssıhha insana hizmet için yapılan ve kimseye yük olmadan işleme için zengin vakıflarla donatılan bir sağlık yurdudur. Hocamız Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı'nda Sivas'ta hastahane tarihini dârüşşifanın kuruluş tarihine dayandırmış (10) ve dârüşşifayı devrinin tıp sitesi olarak nitelemişti (11).

Sivas Dârüssıhhası'nın kuruluşundan sonraki yıllarda nasıl çalıştığını ve hangi hekimlerin görev aldığı bilinmemektedir. Köseadağ bozgunu (1243), Moğolların Anadolu'daki etkileri, Selçukluların yıkılması, Beylikler Dönemi ve Sivas Sultanı

¹Yazıcıoğlu, 15. yy.da, Târîh-i Âl-i Selçuk isimli eserin müellifi Yazıcıoğlu Ali'dir. (Osman Gazi Özgüdenli, *DİA*, 2011, C. 40, s. 73).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kadı Burhaneddin Ahmed'in vefatından (1398) sonra Timur'un Anadolu'yu işgali, Sivas'ın Timur tarafından zaptı ve yağmalanması (1400), şehirde toplumsal ve ekonomik alanda da büyük tahribâta sebep olmuştu. Şehrin sağlam ve bayındır binaları, hayır eserleri bu yıkımla harap oldu, camiler, medreseler, zaviyeler yağmalandı. H.803 tarihi, "harab" kelimesiyle, Sivas'ın zabtına tarih düşürülmüştür. Sivas, Osmanlı idaresine geçtikten sonra fetret devrinde Anadolu'nun tamamı gibi karışık günler yaşadı. Fatih döneminde sâkin ve barış içinde yaşadığıysa da eski tahribatın izleri tamamen silinmemişti. Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk, Fatih devrinde, Şifâîye Medresesi'nin harap olduğunu ve vakıf gelirlerinin sağlık alanında kullanılmadığını belirtmiştir (12).

Prof. Dr. Ömer Demirel Şifâîye Medresesi'nin, Sivas'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle beraber, dinî eğitim veren klâsik medreseye dönüştürüldüğü bilgisini vermekte ve bu kaydın 1576 tarihli Defter-i Evkaf-ı Rûm'da yer aldığını belirtmektedir (13). Ömer Demirel medreselerde eğitimin nasıl olduğundan ziyade, görevlilerin görevlerini ihmal ettiklerini ve aksaklıkların bulunduğunu, zamanla dârüşşifânın zengin vakıflarının azaldığını, hattâ satıldığını da kaynaklara yansımış olduğunu kaydediyor (14).

1900 yılında Şifâîye Medresesi'nde tarihi eser kaçakçılığı ile ilgili olarak İstanbul basınına bir haber düşmüştü. Bu olay Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu'nun araştırmasında şöyle veriliyor:

"Şifâîye medresesinin güney eyvanında İzzeddin Keykâvus'un türbe cephesinde bulunan muhteşem tarihi kitabe, hain mütevellisi tarafından yerinden sökülerek alınmış ve bir gayrimüslimin evinde saklanmış. Durumu öğrenen Evkaf muhasebecisi İsmail Hakkı Efendi hırsızları takib ederek evde gizlenen bu kitabeyi ve başka medreselerden de sökülmüş birçok tarihi kitabe, hat ve süslemeleri buldurur ve yerlerine koydurur. Ancak hırsız mütevelliler korunur ve bu olaydan birkaç ay sonra da İsmail Hakkı Efendi vefat eder. Bu olay üzerine 1889-1892

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yıllarında Sivas'ta valilik yapmış olan Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Sivas valiliğine gönderdiği yazıda, Şifâiye, Gökmedrese ve Buruciye medreselerinin mütevellilerinin tarihi eserleri geçim kapısı haline getirip nakış ve kitabelerini satılmasına bunları da Samsun'a aşırarak oradan da yurt dışına kaçıracakları bilgisini aldığını ve bunlara en ağır cezanın verilmesini istemiştir” (14).

Prof. Dr. Refet Yinanç Osmanlı döneminde dârüşşifânın vakıflarının bir kısmının çıkarılıp yerine başka vakıflar konmuş olduğunu, 1574 tarihli Sivas Tahrir ve Evkaf defterinde dârüşşifânın yeni durumuna göre elde edilecek gelirlerinin; müderris, müteveli ve nâzır, muid, talebe, türbedar, imam, müezzin, ferraş ve kâtip için hangi oranlarda verileceğinin belirtilmiş olduğunu 16. yy.da yedi öğrencisiyle medrese eğitimi verildiğini, 19.yy. başlarında otuz beş öğrencisi olduğunu, öğrenci sayısının artarak 1912-1913 yılında beş yüze ulaştığını kaydetmiştir (15).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Dârüşşifa askeriye tarafından eşya ve levazım anbarı olarak kullanılmıştır. Darüşşifanın kuzey batısındaki odada Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün evrakı muhafaza edilmekteyken, 1980'li yıllarda buradan alınarak Ankara'ya Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilmiştir.

Sivas Dârüşşifâsı'nda, 1937 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Anıtları Koruma Hey'eti Üyesi ve Rölöve Şefi olan Y. Mimar Sedat Çetintaş tarafından Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazıda, anıtın içine sonradan yapılan evler, odalar ve duvarlar yıktırılmış, molozlar temizlenmiş, anıtın yapısal zenginliği ve sıvalar altında kalan çinileri ortaya çıkarılmıştır. Çetintaş'ın yaptığı bu kazılar ve anıtla ilgili bilgiler 1953 yılında *Sivas Dârüşşifâsı* kitabıyla yayımlanmıştır.

1963 yılı Ekim ayında, Sivas Belediye Başkanı Ahmet Durakoğlu ve Sivas Anıtlar Derneği'nin çalışmaları ile dârüşşifanın çevresinde bulunan evler belediyece istimlak edilerek etrafı açılmış, bina tamamen ortaya çıkarılmıştır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Sedat Çetintaş yaptığı çalışmada, Sivas Dârüşşifâsı'nın Kayseri Gevher Nesibe Dârüşşifâsı gibi çifte medrese olduğunu ileri sürmüştür (16). Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki görevi sırasında 1972-1974 yıllarında yaptığı araştırma kazısında, binanın yalnız dârüşşifâdan ibaret olduğunu açıklığa kavuşturmuştur. Anıtın iç onarımı ve rölöve projesi üzerinde de çalışan Orhan Cezmi Tuncer, "Son Kazıların Işığı Altında Sivas Şifâhânesi Planı" üzerindeki düşüncelerini 1973 yılında I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde bildiri olarak sunmuş ve yayımlanmıştır (17).

Dârüssihhanın kuzeyinde yani girişe göre sol tarafta, 3.50X6.00 m. boyutlarında odalar bulunmaktadır. Kuzey revakına bağlı birimlerin sıralandığı kuzey kanadın restitüsyon planında koridor üzerinde bir sıra halinde dokuz odanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Son onarımda bu bölümün üzeri kapatılmış ve uzun bir salon haline getirilmiştir. "Bu bölümde bulunan odaların kiler, mutfak, temizlik yeri, banyo ve ilaçların hazırlandığı eczane bölümü olabileceği" üzerinde duran Prof. Dr. Mebrure Değer bu düşüncesini, Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer'in yapmış olduğu kazıya ve yayına dayandırmıştır (18). Dârüşşifânın kuzeybatısında bulunan bölümünün ise suyun kuzey yönden gelmesi sebebiyle hamam olabileceği ve daha önce yapılan kazılardan çıkan külün de bu bölümün hamam olduğu kanısını kuvvetlendirdiğini belirtmiştir.

1981 yılında önce müze daha sonra da öğrenciler için yurt olarak kullanılması gündeme geldiğinde, Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahir Tevrüz'ün 15 Aralık 1981 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne -metni tarafımdan yazılmış ve imzam bulunan- müracaatı olumlu karşılanmış ve Sivas Dârüşşifâsı vakfın amacına uygun olarak Tıp Fakültesi tarafından kullanmak üzere beş yıllığına Cumhuriyet Üniversitesi'ne verilmişti.¹ Cumhuriyet

¹ Aynı teklif Divriği Ulu Cami ve Dârüşşifâsı için de yapılmış ve bu eser de beş yıllığına Cumhuriyet Üniversitesi'ne verilmişti.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Üniversitesi'nin, dârüşşifâları tıbbî amaçla kullanılması ve yaşatılması teşebbüsü, rektör değişikliği sebebiyle ne yazık ki hayata geçirilemedi. Üniversite intifa (faydalanma) hakkını kullanmadığı için Sivas Dârüşşifâsı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1986 yılında Sivas Müzesi Yardımlaşma Derneği'ne verilerek bir yıl çay bahçesi olarak kullanıldı. 1987 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, dârüşşifânın hayrat statüsündeki vakfı, vakfın ruhuna aykırı olarak değiştirilmiş ve akar vakıf yapılmıştır. 1987 yılında, binanın odaları ve bahçesi kiraya verilerek tarihî eser 2009 yılına kadar ticaret ve turizm sektöründe kullanılmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden emekli daire başkanı Sadi Bayram'a vakıf statüsü değişikliği konusunu sorduğumda; 14.7.2017 tarihinde yazılı olarak şu bilgileri vermiştir: "Vakıflar Kanunu'nca, Vakıflar Meclisine 'şart tebdili' konulu bir yetki verilmiş olduğu için Vakıflar Meclisi'nin bu yetkiyi kullandığı, hayır şartlarının günümüz şartlarına uymadığı ve yeni şartlara uysun diye verilen bu yetkinin sorumluluğu Vakıflar Genel Müdürlüğü Meclis üyelerine aittir."

Dârüssıhhanın 2009 yılında başlayan ve 2011 yılına kadar devam eden büyük onarımında, bir önceki restorasyonda uygulanan on betonarme tonoz yerine, eser tüm beton yükünden kurtarılmış ve orijinal şemasına uyarak 1.5 sıra tuğla ve horasan harç bağlayıcı ile yeni tonozlar yapılmıştır. Güney kolu oda tonozlarının beton malzemeyle yapıldığı ortaya çıkmış, bu bölüm tekrar projelendirilerek eser tüm beton yükünden kurtarılmıştır. Harap olan çatı örtüsü ve alt katman elemanları tamamen yenilenmiş ve kurşun ile kaplanmıştır. Çürüyen taş ve tuğlanın yeniden yapımları, döşemede kullanılan orijinal (doğal taş ve pişmiş tuğla) malzeme ile uygun kodlara getirilerek değiştirilmesi ve eser temizliği yapılmıştır (19). Dârüssıhhanın taçkapısı önündeki yol (vakfiyesindeki adlarıyla Tokat Caddesi/ Büyük Cadde) 150 cm. indirilerek, yapı orijinal koduna getirilmiş ve bina bütün görkemiyle açığa çıkarılmıştır. İlerleyen onarımları

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

2011 yılında tamamlanmış odalar, çay salonu, çay bahçesi ve turizm sektörüne yönelik eşyaların satıldığı 22 ayrı iş yeri olarak kiraya verilmiştir (20).

Mimarî Özellikleri ve Bezemeleri

Sivas Dârüşşifâsı, Anadolu Selçuklu sağlık yurtlarının en büyüğü olarak; 54.65x61.91 m. yaklaşık 3400 m²'lik alanı kaplamaktadır. Batı yönünde yapının 54.65 m. olan ana cephesi muntazam kesme taştan inşâ edilmiştir. Cephedeki hâkim unsur, cephe yüzeyinden 2.56 m. ve genişliği 10.75 m. olan taştan taçkapıdır (21). Dört eyvanlı açık avlulu medrese tipinde inşâ edilen anıtın 690 m²'lik avlusunda, giriş hariç üç yönde etrafı revaklarla çevrilmiş çeşitli boyutlarda odalar bulunmaktadır. Güney eyvan, bânîsi I. İzzeddin Kaykâvus'un ölümü üzerine kümbet haline getirilmiştir. Kümbetin cephesi Selçuklu sanatının en zengin sırlı tuğla ve mozaik çini dekoruyla bezelidir.

Dârüssihhada taş, tuğla malzeme ve çini kullanılmış olup, taçkapı, pencere bordürlerinde ve ana eyvan yüzeyinde süslemeye önem verilmiştir. Anıtın taçkapısı üzerinde, Arapça inşâ kitâbesi yer alır. Gönül Öney taçkapı kemerinin köşelerinde yüksek kabartma olarak verilmiş birbirlerine doğru yürüyen çok harap 0.50x0.30 m. ebadında iki aslan kabartması bulunduğunu sol (kuzey) taraftakinden bugün bir şey seçilmediğini, sağdakinin ayaklarından aslan olduğu söylemenin zor olduğunu belirtmiştir (22). Gönül Cantay bu iki yüksek kabartmayı pars kalıntısı olarak belirtir (23). Bu kabartmalar, sıhhati ve gücü sembolize etmektedir. Binanın taş oymaları ile görkemli görünüş kazanan ana giriş kapısı, iç içe geçmiş yıldız biçimindeki zarif motiflerle, sonsuzluğa açılan çok görünüşlü bir şâheserdir. Ana eyvanı dolanan bitkisel dekorlu bordür, eyvan köşelerindeki geçmeler, yine ana eyvanın doğu duvarında yer alan sütunceli nişi çevreleyen bordür ile avluya açılan pencerelerin geometrik geçmeleri Selçuklu sanatının taşla işlenmiş en güzel örnekleridir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Taçkapıdan sonra geçilen koridor, ikinci bir kapı ile çevresinde revaklar ve ince uzun koridorlar ve odalar avlulu medreseye açılır. Kümbet hariç bütün mekânlar tuğla tonoz sistemi ile örtülüdür. Dârüşşifânın kuzey yönündeki tuğlarla örülmüş olan eyvanda, tuğla yüzeyi genişliğine çini plakaların, dekoratif şekilde yerleştirilmiş olduğu, onarım sonrasındaki eser temizliğinde açığa çıkmış bulunmaktadır. Yine buradaki tuğla aralarının derz yüzeyleri değişik şekiller; geçmeler, yapraklar, volütler ve rûmillerle bezenmiştir (24).

Girişin tam karşısındaki sivri kemerli ana (büyük) eyvanın iki tarafında insan yüzü kabartmaları bulunmaktadır. Eyvanın sağında hilâl içinde saçları iki yanda örgülü bir hanım başı kabartması seçilebilmekte, soldakinde ise çok harap olmuş bu figürün çevresinden güneş ışınları çıkan sakallı bir erkek başı kabartması bulunmaktadır. Her iki figürün çevresinde de *kelime-i tevhid* yazılı olup, hanım başının altında *suret-i kamer*, erkek figürünün altında ise *suret-i şems* yazılıdır. Sanat tarihçisi Dr. Emel Esin, 1985 yılında Sivas'a geldiğinde bu figürlerin Orta Asya Türk kültüründe ve Selçuklular'da hükümdarlık sembolü olduğunu belirtmişti. Bu konuda Prof. Dr. Ali Haydar Bayat'ın tesbitleri şöyledir: “Sivas ve Divriği Dârüşşifâları'ndaki kadın ve erkek figürleri, eski Anadolu inançlarındaki anlamını yitirerek, Selçuklu döneminde mimarî eserlerde sembolik anlamıyla tılsım, koruyucu ve dekoratif olarak kullanılmıştır” (25).

Dârüssıhhanın evkaf kaydından bir de çeşmesi olduğunu, fakat zamanla bakımsızlıktan kullanılmaz hale geldiği bilinmektedir. Prof. Dr. Refet Yinanç, vakfiyesinde sınırları belirtilirken, Mimar Bedreddin Ali'ye ait evlerin kaydından, bu şahsın, dârüşşifânın mimarı olma ihtimalini akla getirdiğini belirtir (26). Türbenin sağdaki pencere açıklığının üst köşesinde çini kitâbede görülen Ahmed b. Bezl el-Marendî, Sedat Çetintaş'ın belirttiğine göre, türbe çinilerini yapan sanatkârın adıdır (27).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

I. İzzeddin Keykâvus Kümbeti (Türbesi)

Dârüssıhhanın güney eyvanı I. İzzeddin Keykâvus'a türbe haline getirilmiştir. Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer, kümbetin cenazelik bölümünün bulunmadığını, dolayısı ile tek katlı olduğunu yerinde yaptığı araştırmada açığa kavuşturmuş, sandukalar altında, beşik tonoz ile örtülü mezarlarda gömülmüş olduklarını tesbit etmiştir (28). Kareye yakın planlı türbe, ongen tuğla örgülü bir kasnağı sahiptir. Selçuklu sanatının en zengin sırlı tuğla ve mozaik-çini süslemelerine sahip olan türbe cephesinde geometrik geçmeler ve rûmiler, yıldızlar, bordür halinde devam eden bezemeler, çiçekler ve zengin örgülü kûfi yazılar; mavi, lacivert, mor, beyaz ve firûze renkleri ile türbe cephesi anıtın en görkemli ve değerli bölümünü oluşturmaktadır. Türbenin mihrâbı geometrik yıldız motifleriyle süslenmiştir ve sivri kemerinde âyet (Tevbe Suresi /18 Ayet.) yazılıdır. Türbe mihrâbının önündeki çinili sanduka I. İzzeddin Keykâvus'a aittir. Türbede sultaninkinden başka, eşi Selçuk Hatun ve hanedanın diğer fertlerine ait olmak üzere irili ufaklı on iki sanduka daha vardır.

Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer, Konya'da Alâeddin Camisi avlusunda II. Kılıç-Arslan Kümbeti'nin batısında bulunan Yarım Kümbet'in I. İzzeddin Keykâvus tarafından yaptırılmaya başlandığını, kümbetin 1219 tarihli kitâbesinde Kadı Ayaz'a yaptırttığı bu kümbeti belki kendisi için hazırlatmış olduğunu kaydeder. I. İzzeddin Keykâvus'un 1220 yılında vefatıyla bu kümbetin yarım kaldığını, Sivas'ta yaptırmış olduğu dârüşşifâda türbe haline getirilen bölüme defnedildiğini, I. Alâeddin Keykubat'ın buradaki camiye (Alâeddin Camisi) tamamlatıp kümbeti böylece bıraktığını da kaydeden O. Cezmi Tuncer bu kümbetin yarım şekliyle bile kendine özgü ve özenli bir yapı olduğunu belirtir (29).

Dârüssıhhanın Kitâbeleri

Dârüssıhhanın kitâbeleri konusunda en kapsamlı çalışma Prof. Dr. Ali Haydar Bayat tarafından yapılmıştır. Dr. A. H. Bayat, İ. Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nâfiz'in *Sivas*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Şehri'inde (30) ve bu konudaki başlıca yayınlarda, kitâbelerin tamamının verilmemiş olduğunu, mevcut yirmi kitâbesinden; eksik ve yanlış okunanlardan başka, varlığından kimsenin haberdar olmadığı yedi kitâbesi daha olduğunu belirtmiştir. A. H. Bayat'ın bu çalışmasında kitâbeler ve anlamları şöyle yer almıştır (31):

1- Taçkapı giriş kapısı üzerinde üç yönde devam eden Arapça inşâ kitâbesi:

"Allah'ın emriyle gâlib, dünyâ ve dînin izzeti, İslâmın ve Müslümanların dayanağı, kara ve denizlerin hâkimi, Selçuk hanedanının tâci, mü'minlerin halifesinin rehberi, Keyhüsrev oğlu Ebu'l-Feth Keykâvus, bu dâru's-sihhanınıninşâsını 614/1217 yılında emretti."

2- Türbe kemeri içindeki panoda ma'kılı¹ kitâbe: "Muhammed"

3- Türbe cephesinde silme üzerinde on dört parça çini levhadan oluşan tek satırlık Arapça celî sülüs çini kitâbenin tercümesi:

"Biz sarayların geniş mekânlarından, kabirlerin dar bölmelerine getirildik. Vah! Ne yazık ki bu ölüm hadisesinde (Servetim bana hiç fayda sağlamadı, gücüm ve saltanatım yok olup gitti) [Parantez içindeki tercüme; Kur'an-ı Kerîm, Hâkka Sûresi 28-29 Âyetlerin meâlidir] geçici olan dünyadan el çekip, ahirete göçüş, 617 yılı Şevvâlinin dördüncü günü [2 Aralık 1220 Çarşamba] gerçekleşti."

4- Türbe kapı kemerindeki sülüs Farsça kitâbe:

"Cihanda çok şahlar vardır ki onların okları saltanat göklerinde Pervin'i [Ülker/Süreyya; yedi yıldızdan oluşan

¹Ma'kılı; Hiçbir parçasında yuvarlaklık olmayan, düz, dik ve köşeli bir yazı stili. Sivas Çifte Minareli Medrese'nin minarelerinin silindirik yüzeylerinde de çinilerle ma'kılı tarz ile; *Allah, Muhammed* hatları dekoratif biçimde tekrarlanmaktadır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yıldız kümesi] yerinden koparıcı idi. Mızrakları da Cevzâ'yı [ikizler burcu yıldız kümesi] avlayıcı idi."

5- 6- 7- Türbe cephesinde pencere üstlerindeki panolardaki örgülü Arapça kûfi kitâbeler, (sağdan sola birbirinin devamı) Rahmân Sûresi, Âyet: 26-27.

"Küllü men >aleyhâfân"; "Yeryüzünde her şey gelip geçicidir" (Âyet 26).

"Ve yebqâ vechü rabbik zü'l-Celâli ve'l-ikrâm"; "Azamet ve heybet ve in'âm ve ikrâm sahibi Rabbinin yüzü bâkîdir" (Âyet 27).

"Sadaqallah"; "Allah en doğrusunu söyleyendir."

8- Kapı lentosu üstündeki kûfi Arapça kitâbe: Bakara Sûresi, (Âyet 156) (Onlar başlarına bir musibet geldiğinde) "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhirâci'ün" "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.

9- 10- Sol pencere üstündeki geometrik geçmeli panoda Arapça usta kitâbesi:

"Amel-i Ahmed bin Bedel (Bedil / Bizl) el-Merendî" Merendli Bedel (Bedil/Bizl) oğlu Ahmed'in eseri.

11- Türbe içinde mihrap kemerindeki kitâbe (mihrâbiye kitâbesi); Tevbe Sûresi (Âyet 18) "Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayan kişiler yaptırır. İşte bunların hidayete erenlerden olması beklenir."

12-13- Büyük eyvanın üst-dış kısımlarındaki figürlerdeki kitâbeler:

Her iki yüksek kabartma figürün çevresinde Kelime-i Tevhid: "Lâ ilahe illâllah, Muhammed'ün Resulullah"

Hilâl içinde örgülü saçlı hanım başı figürünün altında: "Suret-i Kamer"

Etrafından güneş ışıkları çıkan erkek başı figürünün altında: "Suret-i Şems"hattı yer alır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Günümüze Kadar Bilinmeyen Kitâbeler

Prof. Dr. A. H. Bayat varlığından kimsenin haberdar olmadığı yedi kitâbesinin yerlerini belirterek bunlardan dört kitâbenin okunuş ve anlamlarını vererek, deşifre edilemeyen üç kitâbe üzerinde çalışılacağını belirtmişti. Dr. A. H. Bayat'ın 2006 yılında vefat etmesiyle bu çalışma tarafımdan yürütülmüş olup 14, 15 ve 18 numara ile belirtilen üç kitâbe okunmuş bulunmaktadır. Ricâmız üzerine 14 ve 15 numaralı iki kitâbeyi Prof. Dr. Mikâil Bayram şöyle okumuştur:

14- Ana eyvanın kemer üzengi yüzeyinde sağ taraftan başlayan Farsça beyit iki istif olarak kazıma tekniği ile yazılmış ve baş tarafı kırılmış Farsça beytin yer aldığı nesih hatlı kitâbe: "*...ki onun sahibi olur.*"

15- Ana eyvanın kemer üzengi yüzeyinde sol tarafta Farsça nesih hatlı kitâbenin devamı şöyledir: "*Her izzet ve ikbalin bu dünya ve dine uygundur.*"

16- 17- Kuzey eyvandaki orta geçidin soluna düşen iki odanın kapısı üzerinde bulunan her iki kitâbe aynı metni ihtiva etmekte olup, ilk oda kapısı üzerinde bulunan kitâbenin yarısı yoktur. Bu iki kitâbeve anlamı şöyle verilmiştir:

"İzz ü beqâvüşâdî eztümâdhâlî"

"Senden geriye ancak, izzet, bekâ ve mutluluk kalacaktır."

18- Okunamamış olan son kitâbe; mavi çinili olup, kuzey eyvanda bulunan orta geçidin (doğu) sağ yanındaki pencere üzerinde bulunan yatay dikdörtgen çini panodur. Yüzeyinde kazıma tekniği ile üç istifli yazı yer almaktadır.

Ricamız üzerine Amasya'dan tarih öğretmeni Ramazan Yıldız, Haziran 2013'te ve Sivaslı Hattat Cafer Kelkit15 Kasım 2016 tarihinde aynı şekilde şöyle okumuşlardır:

"Men lehuelemun libâsunmine'l-marâdısar'ave'r-rim der devlet-i izzeddin"

Kim ki sara, göz hastası ise izzeddin devletinin korumasındadır".

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Bu kitâbe, dârüssıhhanın işlevini belirtmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

2006 yılından beri süren çalışmalar sonucunda bu kitâbe de okunmuş bulunmaktadır. Sağlık yurdumuzun 800. yılında okunamayan kitâbesi kalmamış olmakla beraber, bu son okunuşun uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ve bu son okumanın onaylanması gerekmektedir.¹

Bu çini kitâbeli odanın yanında bulunan diğer odanın kapısı üzerinde bir kitâbelik görülmekteyse de yerinde olmaması buradan alındığını düşündürmektedir.

19- Güney cephesinde Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Türbesi'nin sol (doğu) tarafında bulunan odanın kapı üstündeki kitâbe: A. H. Bayat (32) tarafından şöyle verilmiştir; "*El-Adilü Allah*" (*Âdil olan Allah'dır*). Ancak bu kitâbenin, Hattat Cafer Kelkit tarafından 2017 yılında okunan metni şöyledir:

"El-Mülkü lillâh"; "Mülk Allah'ındır".

20- Güney cephesinde türbenin sol (doğu) yönündeki ikinci oda kapısı üzerindeki kitâbe:

"El-Âdilü Hû"; "Adil olan O'dur".

Selçuknâme'de I. İzzeddin Keykâvus'un hastalığı sırasında söylediği ve sandukasına yazılmasını vasiyet ettiği söylenen iki beyit Keykâvus'un sandukasında bulunmamaktadır. Sivas Dârüşşifâsının 800. yılı anısına İl Kültür ve Turizm Müdürü Kadir Pürlü'nün girişimiyle Sivaslı Hattat Cafer Kelkit tarafından bu iki beyt tâlik hatla yazılmıştır. Bu levha Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un türbesine konulacak ve sultanın vasiyeti yerine getirilmiş olacaktır.

¹ Kitabede kırıklar olması sebebi ile uzmanlar okunmasının çok zor olduğunu söylemişlerdir. Prof. Dr. Abdülhamid Tüfekçioğlu'na metnin daha önceki okunuşlarını göndermiştim. A. Tüfekçioğlu, bu kitabe üzerinde çalışılması gerektiğini, bunun zaman alacağını ve neticeyi bildireceğini belirtmiştir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Sivas Dârüşşifası'nın 750. yılını, Sivas'taki mülkî ve askerî erkânın, tıp mensuplarının katılımıyla 4 Eylül 1967 tarihinde binan avlusunda yapılan bir törenle kutlamıştık. Kültür ve medeniyetimizin, tıp tarihimizin bu önemli kuruluşunun 750. yıldönümü gerek ülke gerekse uluslararası düzeyde bilim dünyasına duyurulmamıştı. PTT Genel Müdürlüğü bugünün anısına hatıra pulu ve ilk gün zarfı çıkarmıştı.

Dârüssıhhanın 800. yılı anısı için çalışmalara önceden başlanmış ve Sivas Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından "800. Yılına Doğru" başlığı altında çeşitli etkinlikler yapılmıştır. 2017 yılı Sivas Valiliği tarafından "Sultan I. İzzeddin Keykâvus Yılı" ilân edilmiş, 2017 yılında "Sivas Dârüşşifasının 800. Yılı" başlığı altında çeşitli etkinliklerin yapılması kararı alınmıştır. Dârüssıhhanın 800. yılı anısına Sivas'ta 18-21 Ekim 2017 tarihlerinde XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi de bu kapsamda düzenlenmiştir.

Dârüssıhhanın 800. yılı anısına İstanbul Üniversitesi Klâsik Türk Bezeme Sanatları Atölyesi Eğitim Programı Sorumlusu Prof. Dr. Nil Sarı, atölye başkanı Jale Yavuz, başkan yardımcısı Gaye Özen ve atölye sanatçıları tarafından *Tezhip ve Minyatür Sanatıyla Sivas Dârüşşifası* adıyla bir kitap hazırlanmış ve Sivas Valiliği'nin Sivas 1000 Temel Eser Serisi içinde 2017 yılında yayımlanmıştır. Dârüşşifanın taçkapısından başlayarak kapı pencere bordürlerinde, türbe cephesindeki bezemeler, hat ve kitabelerden ilhamla oluşan 114 taş ve çiniye aittezhip ve minyatürler usta eller tarafından yorumlanmıştır. Ayrıca büyük bir sanat eseri olan bu tezhip ve minyatürlerin büyük ebattaki orijinalleri Sivas'ta 17 Ekim 2017 tarihinde Şemsî Sivasî Kütüphanesi'nde açılan sergide üç hafta boyunca sergilenmiştir.

Sivas Dârüssıhhası'nın Vakfiyesi

Sivas Dârüssıhhası'nın -1 Muharrem 615 / 30 Mart 1218-tarihli Arapça vakfiyesi, Selçuklu dönemi sağlık yurtlarının günümüze ulaşan tek örneği olması bakımından büyük önem

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

taşır. Bu vakfiye aynı zamanda Sivas'ın, şehir içine ait en eski Selçuklu vakfiyesidir. Selçuklu devri tıp tarihi, vakıflar, Anadolu tarihî ve coğrafyası için kıymetli bir belge olan Sivas Dârüssıhhası Vakfiyesi Muallim Cevdet (İnançalp) ve A. Süheyl (Ünver) tarafından 1931 yılında Evkaf Mahzeni'nde bulunmuştur. Başında ve sonunda şahitler ile kadı tasdikleri yer alan vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter 584, s.288-291 de kayıtlıdır. M. Cevdet tarafından 1932 yılında tanıtılmış olan vakfiye meâlen Türkçe'ye tercüme edilmiş yayımlanmıştır (32).

Sivas Dârüssıhhası vakfiyesi, 1932 yılı Eylül ayında IX. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi'nde Türkiye'yi temsilen Dr. A. Süheyl Ünver tarafından Bükreş'te tebliğ edilmiş ve çok ilgi çekmiştir.

Sivas Dârüssıhhası Vakfiyesi'nin 1946 yılında Vakıflarca yapılan tercümesi kontrolden geçirilip, Prof. Dr. Refet Yinanç'ın yayınlarından faydalanılarak tam metin halinde Prof. Dr. A. Haydar Bayat tarafından yayımlanmıştır (33). Bu vakıf senedi Anadolu Selçuklu dönemi dârüşşifâlarının kadroları ve çalışması hakkında bilgi verdiği gibi bu işleyiş, Osmanlı dârüşşifâları için de örnek teşkil etmiştir. Sultan Keykâvus, dârüşşifâ vakıflarının idaresini, saray hazine-darı ve [Çankırı Dârülâfiyesi'nin (1235) kurucusu] Atabey Cemaleddin Ferruh'a vermiştir. Besmele ile başlayan vakfiyede, Allah'a hamd ve Peygambere salât ve selam edilerek, Sultan Keykâvus b. Şehid Sultan Keyhüsrev b. Sultan Kılıç Arslan'ın mülkü olup, sahip olduğu şeylerin tamamının vakfedildiği belirtilmekte ve Konya'da, Ereğli'de Aksaray'da, Kayseri'de, Malatya'da, Tokat'ta ve Sivas'ta vakfedilen bahçe, arazi, çiftlik, köy, dükkân, ev, konak, değirmen adları, sayıları, yerleri, sınırları belirtilerek sıralanmakta ve şöyle devam edilmektedir:

(...) *“Bu hayırlı vakıf, vakfiyede zikredilen, sınırları tarif edilen beş köy ve yüz sekiz dükkân, yedi sakıs (hisse) ve sebzelik bahçe, değirmen, hara, ahır, depo, tohum işleri, arazileri, binalar, enkazı, aşığı, yukarısı, ev ve konakları, samanlıkları, vahaları, meraları, meskenleri, ağaçları,*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bağları, tarlaları, bostanları, kiradaki yerleri, kerestelikleri, odunlukları, nehirleri, sulama kanalları, kuyuları, bahçeleri, ormanları, gölcükleri, havuzları, kaynakları, düzlükleri, tepeleri, dağları, malûm olan su hakları, çöplükleri, mâmur ve mâmur olmayan yerleri, kendisine ait bütün hakları ile birlikte tamamiyle, Sivas dışında¹ Tokat Caddesi ağzında yapılmasını emrettiği hayırlı bir tesis olan dârüşşifâya vakfetti.” (...)

Yapının dört hududu kaydedilerek, Kible (güney) yönünden başlayarak burada yer alan; 1- Melik Nizamüddin Yağıbasan Hangâhı, 2- Selçukîye Medresesi ve ona mevkuf arazi, 3- Sultaniye Bahçesi, Mimar Bedreddin Ali'ye ait evler, Papaz Arakil evi, Kazlı (İpekçi) Dulik/Zulik evi, Çulha (Dokumacı) Fartevi ve Bakkal Hüseyin evi, 4- Büyük Cadde (Tokat Caddesi) ile sınırlıdır. Vakfiyede yer alan sınırlarına göre dârüssıhhanın, Selçukîye Medresesi'ne ait vakıf arazide inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Vakfiye şöyle devam etmektedir:

“Vakıf (Sultan I. İzzeddin Keykâvus) vakfettiği bütün şeyleri her türlü engelden uzak, bütün şartların doğruluğu ile kesin kalıcı olarak vakfetti. Hiçbir sebeple satışı, bağışı, rehin mirasçılara taksim, temlik, gereksiz yere harcama, başka bir mal ile değiştirme yapılamaz. Vakıf şartları sağlamlaştırılmış olarak ebediyen yürürlükte kalacaktır. Günlerin ayların, senelerin gelip geçmesi onu bozmayacak, eksiltmeyecek ve kıyamete kadar devirler onu yenileyecek sağlamlaştıracaktır. Allah'a iman eden halife, sultan, melik, vezir, vali, reis, kadı, müftü, komutan, muhtesip v.s. den hiçbirine bu vakfı eksiltmek, bozmak ve değiştirmek ve iptal etmek ve durdurmak, ihmal etmek hiçbir suretle helâl değildir.”

¹Darüssıhhanın kuzeydoğu köşesine isabet eden yere yakın zamanlara kadar “Yalınızın Ağzı” denilmekteydi.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Vakfiyede, bunlara girişenlerin, verilen âyet meâlleri ve hadisler gereğince Cenâb-ı Hakk tarafından hesaba çekileceği ve azap verileceği, vakfın mütevellisi Cemaleddin Ferruh bin Abdullah'ın, hâzik, üstün, tecrübeli hekimlerin, kıymetli kehhâllerin (göz hekimi) merhametli, şefkatli cerrahların maaşlarını ve ilaç yapımında kullanılan ham maddelerin temini ve tertibinde çeşitli görevlerde çalışanların görev ve dereceleri üzerinde tasarrufta serbest olacağı belirtilerek, sonraki mütevellilerin; vakfın gelirlerini dârüşşifânın çalışması ve gerekli yerlerin tamiri ve yeni gelir kaynaklarının satın alınmasında kullanmasını, vakıf mallarından hiçbirinin üç seneden fazla kiraya vermemesini, zalim, tamahkâr, mütegalibe ve hilesinden korkulan kimselere kiralanmamasını şart kılarak şöyle denilmektedir:

“Allah saklasın, dârüşşifânın ışığı sönüp, eseri kalmamış, yıkılmış, gelirleri mahvolup, yenilenmesi ve meydana getirilmesi imkânsız, faydalanılması güçleştiğinde, vakıfların geliri, müminlerin âcizlerine, yerler ve gökler durdukça sarf olunacaktır. Bunu değiştirenlerin günahları boynuna olacaktır.”

Hayrat vakıf şartlarına uygun olarak kullanılmayan ve akar vakfa dönüştürülen Sivas Dârüssıhhası bugünkü kullanımı sebebiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü Meclisi'ne sorumluluk yüklemektedir. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin tıp, eczacı, diş hekimi, hemşire ve diğer sağlık hizmetlerinde eğitim alan başarılı ve desteklenmesi gereken öğrencilerine, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından "Sultan I. İzzeddin Keykâvus Bursu"ihdas edilmesini, bu sağlık yurdunu hayrat olarak milletine armağan eden Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un vasiyetine ve 800. yıllık hatırasına uygun olacağını düşünmekteyim.

800. yılını idrak ettiğimiz Türk kültür ve medeniyet tarihinin gurur duyduğumuz eseri Sivas Dârüssıhhası'nın bânîsi Sultan I. İzzeddin Keykâvus'u minnet, şükran ve rahmetle anıyorum.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaynaklar

- 1-Yılmaz Öztuna, Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, İstanbul, 1964, Cilt.2 s.108.
- 2- Davut İbrahimî, “Enisü’l-Kulûb” *DİA*, 1995, C.11. s. 243; Salih Şahin, “Sultan I. İzzeddin Keykâvus’a Sunulan Yazma Eser: Enisü’l-Kulûb”, XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı. Sivas, 18-21 Ekim, 2017.
- 3-İbn Bibi, El Evamirü’l-Ala’iyeFi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuknâme-I). Hazırlayan; Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s. 149,192.
- 4- İbn Bibi, a.g.e., s. 216.
- 5- Salim Koca, Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 59.
- 6- İbn Bibi, a.g.e., s. 217.
- 7- Salim Koca, a.g.e., s. 100.
- 8-İbn Bibi, a.g.e., s. 217.
- 9-Ali Haydar Bayat, “Sivas Dârüşşifâsı’nın Bilinen ve Bilinmeyen Kitâbeleri”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildiriler 2005, Sivas, 2006, s. 364.
- 10- A. Süheyl Ünver, “Tesisinin 723’üncü Sene-i Devriyesi Dolayısı ile Sivas Hastanesi Tarihçesi 1217-1940 Dârürrâha ve Cüzamhâne”, Sivas Numune Hastanesi 1939 Yıllığı, Sivas 1941, s. 10.
- 11- A. Süheyl Ünver, Sivas Tıp Sitesi, Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, Sivas. 1980, s. 3.
- 12- F. Nâfiz, Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Ankara, 1958, s. 59.
- 13- Ömer Demirel, Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, TTK. Ankara, 2000, s. 153: Ömer Demirel, a. g.e., s.5
- 14-Kemalettin Kuzucu, “Şifâiye Medresesi’n Tarihi Eser Kaçakçılığı Vak’ası,” Hayat Ağacı. Sayı 33, Sivas. 2017. s. 63-64.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 15- Refet Yinanç, "Kayseri ve Sivas Dârüşşifâları Vakıfları", Belleten, C. XLVIII. 1984, s. 299-307. 1985, s. 189-190.
- 16- Çetintaş Sedat, Sivas Dârüşşifâsı, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1953, s. 82.
- 17- Orhan Cezmi Tuncer "Son Kazıların Işığı Altında Sivas Şifâhânesi Planı," I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 Ekim 1973, Tebliğler, İstanbul, 1979, s. 911.
- 18- DeğerMebrure, "Sivas Dârüşşifâsı Eczanesi" *Müjgân Üçer'e Armağan* (Hz. Tekin Şener-Mehmet Ali Erdoğan), Kitâbevi, İstanbul, 2011, s. 334.
- 19- *M-İMAR*, TMMOB, Mimarlar Odası Sivas Temsilciliği, Yerel Süreli Yayın, Yıl.1, S.2, Sivas, 2009, s. 9-10.
- 20-Müjgân Üçer,"I. İzzeddin Keykâvus ve Dârüssihhası", *Hayat Ağacı*, Sivas Hizmet Vakfı, Sivas, 2012, Sayı 17, s. 59.
- 21-Gönül Cantay, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâları, AKMY. Ankara, 1992, s. 47.
- 22- Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü" Anadolu (Anatolia) Sayı: XIII. 1969, TTK. Ankara, 1971, s. 16.
- 23- Gönül Cantay, a.g.e., s. 48.
- 24- Gönül Cantay, a.g.e., s. 50.
- 25- Ali Haydar Bayat, "Sivas ve Divriği Dârüşşifâlarındaki İnsan Figürleri", VIII. Türk Tarihi Kongresi, 2004, İstanbul, 2006, s. 194.
- 26- Refet Yinanç, "Sivas Âbideleri ve Vakıfları", Vakıflar Dergisi, XXII, Ankara, 1991, s. 18.
- 27-Sedat Çetintaş, a.g.e., 1953, s. 18.
- 28- Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Kümbetleri -1- Selçuklu Dönemi, Ankara, 1986, s. 233.
- 29-Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Kümbetleri -1, a. g. e., 186.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 30- İ. Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nâfiz, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928, s. 94.
- 31- Ali Haydar Bayat, “Sivas Dârüşşifâsı’nın Bilinen ve Bilinmeyen Kitâbeleri”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildiriler 2005, Sivas, 2006, s. 355-363.
- 32-M. Cevdet (İnançalp), Sivas Dârüşşifâsı Vakfiyesi ve Tercümesi. Vakıflar Dergisi I. Ankara, 1938, s. 35-38.
- 33-Ali Haydar Bayat, “Anadolu Selçuklu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Dârüşşifâsı Vakfiyesi”, *Türk Kültürü*, S. 333, Ankara, Ocak 1991, s. 5-19.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resimler

Resim1. Dârü'ssıhha (Dârü'sşifa) Taçkapı 2011 Edhem-Max van Berhem, Corpus Inscriptionum Arabicarum, Caire, 1910)

Resim 2. Darü'sşifanın içinden görünüm, 1910. (Halil Edhem-Max van Berhem, Corpus Inscriptionum Arabicarum, Caire, 1910)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 3. Darüşşifanın içinden görünüm 1931, (Alber Gabriel, Monuments Turc D'Anatolie Turc, Paris, 1931)

Resim 4. Dârüssıhha (Dârüşşıfa) Büyük eyvan üzengisinde bulunan kitabe (Beytin baş tarafı kırık)

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 5. Dârüssıhha (Dârüşşifa) Büyük eyvan üzengisinde bulunan kitabe (Beyitin devamı)

Resim 6. Dârüssıhha (Dârüşşifa'nın en son okunan kitabesi (Çinili kitabe)

ما جهان را کذا شتیم و شدیم
رنج راحت نکا شتیم و شدیم
بعد ازین نوبت شاست که ما
نوبت خویش را شتیم و شدیم
سلطان کیکاوس
کتبه جعفر حلبی غفر له
۱۶۲۸

Resim 7. Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un kabrine yazılmasını vasiyet ettiği şiiri. (Hattat Çaffer Keltit tarafından yazılmıştır, 2017.04.04.)

ANADOLU - TÜRK DARÜŞŞİFALARINA BİR BAKIŞ

An Overview of Turkish *Darüşşifas* in Anatolia

Gülay YILDIRIM¹

Özet

Türkler, 11. yüzyılda Anadolu'ya geldikten çok kısa bir süre sonra bayındırlık eserleri inşa etmeye başlamışlardır. Bir taraftan yollar, imaretler, kaleler, kervansaraylar, cami, medrese gibi yapılar kurarken, diğer taraftan da sağlık kurumları inşa etmişlerdir. Darüşşifaların kuruluşu ve işleyişi, binasının yapısı İslam dünyasından etkilenmiş, Selçuklular döneminde gelişmiş ve Osmanlılar tarafından birtakım değişikliklerle sürdürülmüştür. Bu yazıda Anadolu'da kurulan günümüze kadar ulaşabilmiş darüşşifalar hakkında çok kısa bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Darüşşifa, Selçuklu, Osmanlı

Abstract

Shortly after they came to Anatolia in the 11th century, Turks started to build not only roads, almshouses, castles, caravanserais (roadside inns where travelers could rest and recover from the day's journey), mosques and madrasas (the Arabic word for any type of educational institution, whether secular or religious, and whether a school, college, or university) but also health institutions. *Darüşşifas* (the name given to the structure that functioned as a school of health and medicine, and a hospital and integrated a mosque and a madrasa into its unique architectural form) whose foundation, architecture and functioning were influenced by the Islamic world were first started during the Seljuk era and improved with some changes by the Ottomans. In this

¹ Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı öğretim üyesi. gyildirim@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

article, it was aimed to give very brief information about *Darüşşifas* which were built in Anatolia and survived until today.

Keywords: Hospital, Seljuk, Ottoman

Giriş

Türkler, 11. yüzyılda Anadolu'ya geldikten çok kısa bir süre sonra bir taraftan yollar, imaretler, kaleler, kervansaraylar, cami, medrese gibi yapılar kurarken, diğer taraftan da sağlık kurumları inşa etmişlerdir. Bu sağlık kurumları hem Anadolu halkına hem de Batı-Doğu dünyasında bir köprü oluşturan Anadolu'dan geçen yolculara ve kervanlara şifa dağıtmışlardır. Darüşşifaların kuruluşu ve işleyişi, binasının yapısı İslam dünyasından etkilenmiş, Selçuklular döneminde gelişmiş ve Osmanlılar tarafından birtakım değişikliklerle devam ettirilmiştir. Darüşşifalar, sağlık hizmetlerinin ve klinik eğitimin uygulanmasına olanak veren, devrin mimarî yapı özelliğini yansıtan ayrıcalıklı yapılardır (1). Darüşşifalar genelde Selçuklular döneminde ticaret yolları üzerinde, Osmanlı'da cami, imaret, kervansaray, medrese, hamam ve hastaneden meydana gelen külliyelerin içinde kurulmuştur (1,2). Darüşşifalar, tarih boyunca şifahane, bimaristan, maristan, darüssıhha, darülafiye, darüttıb, darülmerza, şifaiyye, bimarhane, tımarhane isimleriyle adlandırılmıştır (2).

Darüşşifalar varlıklarını vakıflar ile sürdürmüşlerdir (2). Vakıf, bir kişinin mal varlığının kendi arzusu ile sevap kazanmak niyetiyle, toplum yararına sunulmasıdır. Bu sunuş, banisini halkın gözünde yüksek itibarlı kılmaktadır (3). Darüşşifalar genelde padişahlar, padişah eşleri ve anneleri, kızları veya zengin kişiler tarafından yaptırılmaktadır (1). Kadioğlu ve Kadioğlu, *vakfın kuruluş belgesine "vakfiye vakıfname-vakıf senedi", vakıf kuran kişiye "vâkıf", vakfedilen bina ve müesseselere "hayrat", vakfedilen gelir kaynaklarına "akar"* denildiğini makalesinde belirtmektedir (3). Bir bakıma yönetmelik gibi anlamlandırılan

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

vakfiyelerde, vakıfların kuruluş amaçları, faaliyetleri, sorumlulukları, vakfedilen mülkler, çalışacak kişilerin özellikleri, sorumlu kişiler, ücret dağılımı ve mütevellî gibi bilgiler yer almaktadır (3).

Darüşşifalarda hasta ayırımı yapılmadan bakım ve tedavilerin ücretsiz ve devlet eliyle yapılması, sosyalizasyonun ve modern devletin resmi sağlık kurumlarını oluşturmasının ilk örnekleri olması açısından önemlidir (2,3). Aynı zamanda, darüşşifalar, saltanat gücünün göstergesi olmakla birlikte sağlık hizmetlerinin sosyal bir yardım anlayışıyla gerçekleştirme özelliğini de taşımaktadır (3,4).

İslam Medeniyetinde, Anadolu Selçuklularında ve Osmanlıda yapılan darüşşifaların mimari planı çoğunlukla benzerdir. Darüşşifaların planları incelendiğinde işlevselliği öne çıkaracak mekân anlayışı yönünde olduğu görülmektedir (4). Anadolu Selçuklu yapılarının en önemli elemanı giriş kapısı/portal olduğundan, süsleme unsurları çok özenle yapılmaktadır (4). Altıntaş bu binaların özelliklerini *“Eyvanlı avlulu medrese şemasını gördüğümüz bu binalar; dikdörtgen planlı ortada büyük açık bir avluya revaklarla açılan ve revaklar gerisinde mekânların, odaların yer aldığı binalardı. Ortadaki avlu bir iç bahçe gibidir ve genelde bir ufak havuz vardır. Buranın dört etrafını çevirmiş kubbeli eyvanlar, onların arkasında kapalı odalar yer alır. Girişte geniş bir kapı, kapının yanlarında geniş odalar, kapının tam karşısında büyük bir eyvan olup burası genellikle önü açık büyük bir toplantı mekânıdır”* şeklinde özetlemiştir. Darüşşifalarda hamam, eczane ve kiler bulunmaktadır (1).

Akıl sağlığı, göz, sara hastalığı ve cerrahi müdahale gerektiren hastalıklar için tedavi uygulandığı ve ilaçların buralarda imal edildiği, vâkıfın koyduğu şartlar çerçevesinde hastaya verildiği vakfiyelerde belirtilmiştir (4,5). Günümüze kadar gelemeyen, yerleri bilinmeyen darüşşifalarla ilgili bilgiler evkaf defterleri, vakfiyeler, atama fermanları ve tahrir gibi yazılı belgelerden elde edilebilmektedir (2,6).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Osmanlı öncesi dönemde açılan sağlık kurumları, kuruluş tarihine göre Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1205-6), Sivas İzzeddin Keykavus Darüsshıfhası (1217), Divriği Turan Melik Darüşşifası (1228), Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülafiyyesi (1235), Kastamonu Ali bin Süleyman Maristanı (1272-3), Tokat Muiniddin Süleyman Darüşşifası (1255-1275?), Amasya Yıldız Hatun/ Anber bin Abdullah Darüşşifası (1308/9) ve Mardin Eminüddin Maristanı (1108-1122)'dir (2, 4, 7-9).

Osmanlı Döneminde kurulan ilk sağlık kurumu ise Yıldırım Bayezid tarafından 1399/1400 yılında tamamlanan Bursa Darüşşifasıdır. Bunu 1470 yılında İstanbul Fatih Darüşşifası, 1488 yılında Edirne II. Bayezid Darüşşifası, 1539 yılında Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, 1550 yılında İstanbul Haseki Darüşşifası, 1557-1559 yılında İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi ve Darüşşifası, 1579-1582 yılında İstanbul Atik Valide Bimarhane'si ve son olarak 1617/1621' de açılan İstanbul Sultan Ahmed Darüşşifası izlemiştir (2, 4, 7-9).

Bu yazıda, Anadolu'da kurulan günümüze kadar ulaşabilmiş darüşşifalar hakkında çok kısa bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Yazıda darüşşifaların genel özelliklerinin giriş bölümünde ele alınması benimsenmiş olup darüşşifaların temel özelliklerine girilmemiştir. Daha çok varsa bilgi farklılıklarına yer verilmiştir.

Mardin Eminüddin Maristanı [1108-1122]

Bugünkü bilgilerimize göre Artuklular zamanında Anadolu'da kurulan ilk darüşşifadır. Literatür bilgisine göre Eminüddin, Mardin'de bir külliye yaptırırken ölmesi üzerine kardeşi Necmeddin İlgazi yapıyı tamamlamış ve kardeşinin ismini vermiştir.

Yılmaz'ın makalesinde Mardin Bimarhane'si hakkında yazılan bilgi farklılıklarına vurgu yapmıştır. Yazar, bazı makalelerde bilinenin tersine külliyenin yapımını Necmeddin

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

İlgazi'nin başlattığı, onun ölümü üzerine kardeşi Eminüddin tarafından tamamlandığı bilgisinin yer aldığını ifade etmektedir. Yazarın aynı zamanda ilgili makale hakkında “*belgelerin hiç birisinde bu bimarhanenin ismine Necmeddin'in eklendiği vaki değildir*” şeklinde yorumu bulunmaktadır. Aynı makalede, Mardin Bimarhane'si hakkında 19. yüzyılda Osmanlı dönemi öncesi Ali Emiri'nin duyularının yazıldığı belge dışında herhangi bir bilgi bulunmadığı ancak Osmanlı belgelerinde Şeyh Eminüddin Bimarhane'si, Bimaristan, Tımarhane gibi çeşitli isimlerin yer aldığı veriler bulunduğu vurgulanmıştır. Yazar, aynı zamanda bu kuruluşun vakfiyesi ve kitabesinin elde mevcut olmadığını belirtmektedir. Yılmaz, 17. yüzyıla ait tüm Mardin Şeriye Sicillerinin, 18. yüzyıla ait olanlarının çoğunun, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin, Tapu Kadastro Arşivi'nin ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin taranmasından elde edilen bilgilere göre kurumun 16. yüzyılda iki hekimi olan, ilaç üreten bir sağlık kurumu olduğu, 19. yüzyıl başına kadar işlevini sürdürdüğü ancak yataklı bir hastane hizmeti verdiğine ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmadığını belirtmektedir (6).

Niksar Yağlıbasan Külliyesi [1157–1158]

Danışmendli Meliki Nizameddin Yağlıbasan tarafından yaptırılmıştır. Kapalı avlulu medrese uygulamasına örnektir ve malzeme, teknik, tasarım ve süsleme açısından iddiasız yapılar olarak değerlendirilmektedir. Ancak Anadolu Türk mimarisinin kendi kimliğini oluşturmasında önemli rol oynadığı düşünülebilir.

Eser 2010 yılında restore edilmiştir. Niksar'da kurulan Yağlıbasan Külliyesinde bir hastane de mevcut olduğuna dair bir öneri mevcuttur. Önerinin dayanağı da darüşşifada bulunan çok eski bir tıp yazmasına bağlanmaktadır. İlgili eser üzerinde temizlik sağlık tanrıçası Hijyen'nin kutsal hayvanlarından biri olan ve tıp simgesi olarak

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

değerlendirilen leylek figürü bulunmaktadır. Eser bu yönden belgeleriyle beraber incelenmelidir.

Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı [1205-1206]

Selçuklular tarafından Anadolu'da inşa edilen ilk sağlık kuruluşudur. Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev, ikinci saltanatı döneminde kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine darüşşifa ve doğusunda Gıyasiye olarak adlandırılan tıp medresesi bulunan bir külliye yaptırmıştır. Külliye tıp tarihi, mimari ve Selçuklu bezeme anlayışını yansıtmaya açısından önemlidir. Cephedeki kitabenin üstünde, ortadaki rozetin iki yanında günümüzde büyük bir kısmı tahrip edilmiş iki yılan kabartması bulunmaktadır (7).

Darüşşifa, Osmanlı döneminden itibaren medreseye dönüştürülmüş, 1916 yılında I. Dünya Savaşı sırasında askeri alanlar olarak kullanılmıştır. Vakfiyesi günümüze ulaşmamakla birlikte Osmanlı dönemi arşivi ve tahrir defterlerinde vakıflarına, görevlilerine ve ücretlerine ait bazı kayıtlar bulunmaktadır. Kompleks 1942-1960'lı yıllarda başlayıp birkaç kez restore edilmiş ve 2014 yılından bu yana Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi (Selçuklu Müzesi) adıyla kültürümüze kazandırılmıştır (10).

Sivas İzzeddin Keykavus Darüsshıhası [1217]

Türkiye Selçukluları hükümdarı İzzeddin Keykavus'un Sivas'ta 614H/1217 tarihinde yaptırdığı darüşşifa, Selçuklu darüşşifalarının en büyüğü olup tıp tarihinin yanı sıra mimarisi, bezemeleri ve çinileriyle sanat tarihi açısından önemlidir. Selçuklu döneminden günümüze ulaşan tek vakfiyesi olan darüşşifa olması nedeniyle, hakkında tıp tarihi açısından önemli bilgilere ulaşılmıştır. Taç kapı üzerinde harap olmuş aslan figürünü anımsatan iki hayvan kabartması bulunmaktadır. Eyvanın sağında saçları iki yanda örgülü bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

kadın başı, sağında güneş ışınları saçan sakallı bir erkek başı kabartması mevcuttur (11).

Yılmaz, Sivas İzzeddin Keykavus Darüssıhhası hakkında bazı tarihsel farklılıklara dikkat çekmektedir. 1907 salnamesinde kitabenin tercümesinde medrese ve şifahane kelimeleri geçtiğini oysaki kitabede darüssıhha ibaresinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu durum 1768’de darüşşifanın medreseye dönüştürüldüğü bilgisinin yanlış aktarılmasına yol açtığına vurgu yapmaktadır. Yılmaz, incelediği Karaman Vakıf kayıtlarına göre 1476’da darüşşifanın kullanılmaz halde olduğunu, Kayseri tahrir defterlerinde 1484’te darüşşifanın harap olduğu için gelirleri, ulema ve fukaraya sadaka edildiğini, Sivas tahrir defterinde 1485’te medreseye çevrildiğini, 1500 ve 1570 tarihli Kayseri tahrir defterlerinde, 1572 kayıtlı bir vakıf defterinde darüşşifanın medrese olarak kaydedildiğini bildirmektedir (5).

Divriği Turan Melik Darüşşifası [1228]

Malazgirt savaşı sonrası Anadolu’da kurulan ilk Türk beyliklerinden olan Mengüceklilerin Divriği kolu, sanat eserleri ile tanınmışlardır. Eser, mimar Ahlatlı Hürrem Şah’ın nezaretinde çeşitli ustalar tarafından yapılmıştır. Yapının camisini Ahmed Şah, darüşşifayı da eşi Erzincan beyinin kızı olan Turan Melek Sultan yaptırmıştır. Uzun yıllar hastane olarak kullanılan bina, Osmanlı döneminde Ulucami Medresesi adıyla medrese olarak kullanılmıştır. Vakfiyesi günümüze ulaşmamakla birlikte Sivas Darüşşifası vakfiyesinden darüşşifanın, işleyişine ilişkin bilgilere ulaşmak mümkündür (7).

Taş işçiliğinin en nadide örneklerini yansıtan motiflerin uzaktan bakıldığında simetrik görüldüğü fakat bezemelerde asimetrik olduğu ve hiçbir motifin kendini tekrar etmediği görülmektedir. Eserin farklı ve özgün olması nedeniyle tüm dünyanın ilgi ve dikkatini çekmektedir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Darüşşifanın avlusunun üstü örtülü olarak yapılmıştır. Bunun da nedeni yalnızca topografik şart olmayıp sağlıkla ilgili hava şartlarının etkisi olabileceği düşünülmektedir (4). Bu eser 1985 yılında UNESCO tarafından "Dünya Kültür Mirası" listesinde olup Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamının koruması altındadır.

Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülaifiyesi [1235]

İzzeddin Keykavus ve Aleaddin Keykubat döneminde Atabey Cemaleddin Ferruh, H633/1235 yılında Çankırı'da bir darüşşifa, 1242 yılında da bir darülhadis yaptırmıştır. Kendisi aynı zamanda Sivas Darüşşifası vakıfların mütevellisidir. Darüşşifayı öne çıkaran ana unsurlar arasında günümüze kadar ulaşan beyaz mermere yazılmış kitabesi, birbirine dolanmış iki yılan figürü ile kadehe sarılmış bir yılan kabartması yer almaktadır. Süheyl Ünver birbirine dolanmış yılan figürlerini stilize ederek Türk Tıp Tarihi Kurumu ve tıp mensuplarının, diğer kadehli yılanın da eczacılığın simgesi olarak kullanılmasını sağlamıştır (12).

Kastamonu Ali bin Süleyman Maristanı [1272]

Selçuklu vezirlerinden Pervane Muineddin Süleyman'ın oğlu Ali tarafından Kastamonu'nun merkezinde 671H/1272 yılında yapılmıştır. Halk arasında cephedeki devşirme lahit parçası üzerindeki şeklin yılan sanılması nedeniyle Yılanlı Darüşşifa olarak bilinmektedir (7,13).

Tokat Muinüddin Süleyman Darüşşifası [1255-1275]

Muinüddin Süleyman tarafından yapılmaya başlandığı ve Sultan II. Mesud'un eşi olan kızının tamamlatmış olduğu düşünülen Tokat'ta "Gökmedrese", "Kırkkızlar", "Bimarhane" veya "Darüşşifa" adıyla bilinen mevcut yapı, "Tokat Müzesi" olarak işlev görmektedir (4).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Amasya Anber bin Abdullah Dârüşşifası [1308]

Anadolu'da İlhanlı hükümdarı Olcayto Mehmed'in döneminde, 708H/ 1308/9 yılında kimliği hakkında bilgiye

sahip olmadığımız Anber bin Abdullah tarafından yaptırılan darüşşifa toplam on odadan oluşmaktadır. Anadolu Selçuklu taş süslemeciliğinin birçok motiflerini bir araya getiren bir yapıya sahiptir. Portalin giriş kapısı, basık kemerin kilit taşı üzerinde bağdaş kurmuş bir insan rölyefi ile işlenmiştir. Hastane hizmeti verme ve hekim yetiştiren bir kurum olarak da göze çarpan Amasya Darüşşifası, Osmanlı döneminde de görevine devam etmiş, bir süre sonra da akıl hastalarının barındığı bir yer olarak kullanılmıştır. Vakfiyesi günümüze ulaşmamışsa da Osmanlı dönemi arşivlerinde darüşşifa ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Beylikler döneminden tek darüşşifa yapısı olan Amasya Anber bin Abdullah Darüşşifası koğuş düzenli olmasıyla ayrıca önemlidir (4). Türk tıbbına eserler kazandıran Şerefeddin Sabuncuoğlu bu darüşşifada 14 yıl görev yapmıştır. Bazı kaynaklar bu darüşşifanın Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından 1222-1232 yılları arasında yaptırıldığını ortaya koymaktadır. İlgili kaynağa göre darüşşifa 1308 yılında Amasya'yı ele geçiren Moğollar (İlhanlılar) zamanında tamir edilip Anber bin Abdullah tarafından yeni bir kitabe konulmuştur şeklinde iddiada bulunmaktadır (14). Altıntaş da bu darüşşifanın yapılış tarihini 1220-1237 olarak bildirmektedir (1).

Bursa Yıldırım Bayezid Darüşşifası [1400]

Yıldırım Bayezid'in saltanatı sırasında Osmanlı Devleti'nin ilk darüşşifasının bulunduğu külliye, 802 H/1400'de Bursa'da kurulmuştur. Tarihi 1400 olan vakıfnamede, darüşşifa için özel bir bölüm ayrılmıştır. XVIII. yüzyıla kadar hastane daha sonra akıl hastalarının barındığı bir yer olan darüşşifa, 1854 depremiyle tamamen harap olmuş ve 20. yüzyılın başlarına kadar baruthane deposu olarak kullanılmıştır (7). Bina, 1997-2001 yılları arasında

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 2001'den itibaren “Bursa Yıldırım Darüşşifa Göz Merkezi” adı altında Bursa'nın ilk göz hastanesi olarak hizmet vermektedir (15).

Edirne II. Bayezid Darüşşifası [1484-88]

II. Bayezid Külliyesi diye anılacak külliye 1484-88'de yapılmıştır. Çok kubbeli tasarımı ile dikkat çeken bir yapıdır. Daha geniş kitlelerin yararlanması için hamam ve servis binaları külliye dışında inşa edilmiştir. Darüşşifa, dönemi için zengin bir kadroya sahiptir. İlaç yapımı için özel bitki ve çiçeklerin yetiştirildiği bilinmektedir. Hasta bakımı yanında, akıl hastalarına da hizmet vermiştir. Darüşşifa 1912 Balkan Savaşı'na kadar kullanılmıştır. Külliye 1997 yılında (7), darüşşifanın “Tıp Medresesi” bölümü de 2008'de, Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi adıyla hizmete açılmıştır. Dünyanın prestijli müzecilik ödüllerinden biri olarak kabul edilen Avrupa Konseyi Avrupa Müze Ödülü'nü 2004 yılında alarak Uluslararası alanda kendini kanıtlamıştır (16).

Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası [1539]

Osmanlı döneminde başkentler dışında ilk darüşşifa yaptırılan şehir Manisa olmuştur. Kanuni'nin Manisa'da vali olarak görev yaptığı dönemde, annesi Hafsa Sultan'ın 1522 yılında tamamlanan külliyesine, Kanuni Süleyman, annesinin vefatından sonra onun adına 1539 yılında bir darüşşifa eklemiştir. Manisa Darüşşifası, XIX. yüzyılda akıl hastaları için hizmet vermeye başlaması nedeniyle halk arasında “tımarhane” olarak adlandırılmıştır (7,17). Hastanenin ilk diplomalı hekimi 1913-1921 yılları arasında burada görev alan psikiyatri hastalıkları uzmanı Hasan Naci Aslay'dır. Bu konumuyla Ege Bölgesi'ne hitap ettiğinden, İstanbul'daki Bakırköy Akıl Hastanesi gibi ünü çok yayılmıştır. Cumhuriyetten sonra kömür deposu, sağlık müzesi olarak

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

kullanılmıştır. Restorasyon çalışmalarından sonra bina 1996 Celal Bayar Üniversite'nin hizmetine verilmiştir (7). Celal Bayar Üniversitesi bünyesinde 2013 yılından beri Hafsa Sultan Tıp Tarihi Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Süleymaniye Darüşşifası ve Medresesi [1550-1557]

Süleymaniye Külliyesi, Kanuni tarafından 1550-1557 yılları arasında mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Süleymaniye Tıp Medresesi ve Darüşşifası, hastanelerde yapılan tıp eğitiminin hastane dışında kendine özel bir medresede yapılma olanağı sağlaması nedeniyle Türk tıp tarihi açısından önemli ve ayrıcalıklıdır.

Bu medresede görev alan müderrisin, saraya hekimbaşı olacak kadar bilgili olması koşulu getirilmiştir. Kuruluşunda her türlü hastalığın tedavi edildiği bir sağlık kurumu olan Süleymaniye Darüşşifası, 1843'ten sonra yalnız akıl hastalarının koruma altına alındığı bir yer olmuş, Cumhuriyet döneminde uzun süre askeri matbaa, 1974 yılından bu yana da yatılı kız Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır. Tıp medresesinin büyük bir kısmı üzerinde Süleymaniye Doğumevi inşa edilmiştir. Her iki yapı da orijinalliğinden çok şey kaybetmiş durumda günümüze ulaşmıştır (18).

Son söz

Türkler Anadolu'ya geldikleri 11.yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan getirdikleri Türk-İslam geleneğine uygun olarak sağlık kurumları oluşturmuşlardır. Birçoğu hükümdar eşi veya yakını olan kadın yöneticiler tarafından kurulan bu hastaneler günümüze kadar ulaşmıştır. Darüşşifalarla ilgili yapılan araştırmalarda, en genel olarak kurulma tarihinde dahi tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Bu nedenle darüşşifalarla ilgili bilgi farklılıkları belgelerle multidisipliner olarak araştırılıp var olan bilgi ve belgeler

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

değerlendirilerek yeniden yorumlanmalı ve bilim dünyasına kazandırılmalıdır.

Teşekkür

Bu yazının hazırlanmasında ve sunumunda destek veren Prof. Dr. İlder Uzel Hocam'a teşekkür ederim.

Kaynaklar

1. Altıntaş A. Osmanlı'nın muhteşem hastaneleri: Darüşşifalar. Sağlık ve insan 2016: 23-26.
2. Acıduman A. Darüşşifalar bağlamında kitabeler, vakıf kayıtları ve tıp tarihi Açısından önemleri- Anadolu Selçuklu Darüşşifaları özelinde. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 2010;63(1): 9-15.
3. Kadioğlu FG, Kadioğlu S. Adı darüşşifalara ad olan kadınlar. Lokman Hekim Journal 2011;1(1): 1-7.
4. Cantay G. Türk mimarisinde darüşşifalar.
file:///C:/Users/hp/Desktop/dar%C3%BC%C5%9F%C5%9Fifalar/T%C3%BCrk%20Mimarisinde%20Dar%C3%BC%C5%9F%C5%9Fifalar%20_%20Prof.%20Dr.%20OG%C3%B6n%C3%BC1%20Cantay.html (Erişim: 15.10.2017).
5. Yılmaz S. Tıp tarihi perspektifinden Sivas Darüssıhhası. Hayat Ağacı 2017;33: 44-54.
6. Yılmaz S. Mardin Şeyh Eminüddin Bimaristanı. Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi 2014;9(18): 21-40.
7. Bayat H. Tıp Tarihi. İzmir, 2003, Sade matbaa, s.227-273.
8. Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Ankara, 2006, Güneş Kitapevi, s. 168-170, 215.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

9. Kemaloğlu M. XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde dârüşşifalar. Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 2014;7(13): 289-301.
10. <http://www.kayseri.gov.tr/selcuklu-muzesi-gevher-nesibe-tip-tarihi-muzesi> (Erişim:16.10.2017).
11. Üçer M. I. İzzeddin Keykâvus ve Darüssihhası. Hayat Ağacı 2017;33: 54-69.
12. <http://sifahane.org/cankiri-cemaleddin-ferruh-darulafiyesi-tasmescid> (Erişim:15.10.2017).
13. <http://sifahane.org/kastamonu-ali-bin-suleyman-maristani/> (Erişim:15.10.2017).
14. <http://sifahane.org/amasya-darussifasi-sabuncuoglu-serefeddin/> (Erişim:15.10.2017).
15. Şener B. Osmanlı'nın ilk hastanesi: Yıldırım Darüşşifası. Dirim. 2014;(303): 43-47.
16. https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/pages/genel-bilgi#.WuaY_y5ubIU (Erişim:15.10.2017)
17. Alkan M. Manisa'da Hafsa Sultan Dârüşşifası (Bîmarhanesi). Turkish Studies 2014; 9(10): 19-31.
18. Zorlu T. Klasik Osmanlı eğitim sisteminin iki büyük temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 2008;6(12): 611-628.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**SELÇUKLU'DA BİR SOSYAL HİZMET KURUMU:
I. İZZEDDİN KEYKAVUS ŞİFAHANESİ**
**A Social Service Institution in Seljuq: I. Izzeddin Keykavus
Hospital**

Recep ÇELİK¹

Özet

Türk toplumları öteden beri insan sağlığıyla ilgilenmişler bunun için fonksiyonel yapılar geliştirerek insanlığa hizmet etmişlerdir. Bu yapılarda bir yandan insanlara sağlık ile ilgili hizmetler götürülürken, bir yandan da gelecek kuşakların eğitimi sağlanmıştır. Anadolu Türk devletlerinin sosyal devlet anlayışı içinde önemli bir yer tutan hastaya hizmet fikrine paralel olarak bu kuruluşlarda hem teorik hem pratik tıp eğitimi gerçekleştirilmiş hem de tıbbi ve cerrahi yazma eserler meydana getirilmiştir. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Anadolu Selçuklu uygarlığının bu anlamda insanlık tarihine kazandırdığı en önemli eserlerden birisidir. 1217 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından inşa ettirilen bu darüşşifa hem mimari hem sanat tarihi hem de tıp tarihi açısından önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Tıp mesleğinin uygulanmasına yönelik özel mimari anlayış içeren yapıları ile toplumun sağlık gereksiniminin karşılanması için yapılan bu kuruluşlar, varlıklarını vakıfları ile korumuşlar ve sürdürmüşlerdir. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Selçuklulardan günümüze ulaşan tek vakfiyeye sahip olması nedeniyle de özel bir konuma sahiptir. Anadolu Selçukluları dönemiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Süheyl Ünver bu konuda "İşte bu vakfiye ile Selçuklu hastanelerinin umum hastalara mahsus bir yurt olduğunu ve diğerlerinin bu şartlar dahilinde idame edildiğini öğreniyoruz" demektedir. Bu çalışmada bu şifahane özelinden yola çıkılarak, genel olarak Anadolu

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Selçukluları dönemindeki sosyal hizmet anlayışı değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Selçuklu, Sivas, Sosyal Hizmet, Şifahane, Darüşşifa ve I. İzzeddin Keykavus

Abstract

Turkish social societies looked after human health from beginning. They build functional institutions for these purposes. These institutions were serving healthcare while they were suppling education. They were representing typical Anatolian Turkish Country culture which were giving medicine education either in theory and practice. By the time written medicine books took place in literature from these institutions. I. Izzeddin Keykavus Hospital was the one of the famous health institution in Anatolian Seljuq civilization. It was constructed by Anatolian Seljuq Sultan I. Izzeddin Keykavus in 1217. It is important either for art history and medicine history. This institute was specially constructed for only medicine services and to supply social healthcare. They continued their life by Islamic foundation method. Ist Izzeddin Keykavus health institution is a unique Islamic foundation which reached today. One of the famous Anatolian Seljuq researcher Süheyl Ünver says “we learn Seljuq Hospitals were public institutions for everyone by I. Izzeddin Keykavus Hospital”. Ist. Izzeddin Keykavus Hospital is analyzed in this paper. Than other social work services are research in this paper.

Keywords: Seljuq, Sivas, Social Work, Surgery, Hospital, 1st. Izzeddin Keykavus

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

1. GİRİŞ

Türk toplumları öteden beri insan sağlığıyla ilgilenmişler bunun için fonksiyonel yapılar geliştirerek insanlığa hizmet etmişlerdir. Bu yapılarda bir yandan insanlara sağlık ile ilgili hizmetler götürülürken, bir yandan da gelecek kuşakların eğitimi sağlanmıştır. Anadolu Türk devletlerinin sosyal devlet anlayışı içinde önemli bir yer tutan hastaya hizmet fikrine paralel olarak bu kuruluşlarda hem teorik hem pratik tıp eğitimi gerçekleştirilmiş hem de tıbbi ve cerrahi yazma eserler meydana getirilmiştir. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Anadolu Selçuklu uygarlığının bu anlamda insanlık tarihine kazandırdığı en önemli eserlerden birisidir. 1217 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından inşa ettirilen bu darüşşifa hem mimari hem sanat tarihi hem de tıp tarihi açısından önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Tıp mesleğinin uygulanmasına yönelik özel mimari anlayış içeren yapıları ile toplumun sağlık gereksiniminin karşılanması için yapılan bu kuruluşlar, varlıklarını vakıfları ile korumuşlar ve sürdürmüşlerdir. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Selçuklulardan günümüze ulaşan tek vakfiyeye sahip olması nedeniyle de özel bir konuma sahiptir. Anadolu Selçukluları dönemiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Süheyl Ünver bu konuda *"İşte bu vakfiye ile Selçuklu hastanelerinin umum hastalara mahsus bir yurt olduğunu ve diğerlerinin bu şartlar dahilinde idame edildiğini öğreniyoruz"* demektedir.¹ Bu çalışmada bu şifahane özelinden yola çıkılarak, genel olarak Anadolu Selçukluları dönemindeki sosyal hizmet anlayışı değerlendirilecektir.

Anadolu Selçukluları Döneminde ve daha sonraları uzunca bir dönem yapılan bu hizmetler sosyal devlet, sosyal hizmet gibi başlıklar ve paradigmalara anılmasa ve anlaşılmasa da biz bugünün anlayışıyla yapılanların sosyal hizmetten başka

¹Ahmet Acıduman, Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri - Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 2010, 63(1), s.11.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

bir şey olmadığını görüyoruz. Çünkü sosyal hizmetin temel ilkesi; insanın ve toplumun gelişerek değişmesine yardımcı olmaktır. Bu kurumlar da zamanında çok önemli sosyal işlevlere sahip olarak toplumun gelişmesine yardımcı olmuşlar hatta kendilerinden sonra gelen medeniyetler tarafından referans alınarak daha ileri noktalara taşınmışlardır. Bugün sahip olduğumuz sosyal hizmet kurumlarını bu bağlamda tarihi kökleri ile birlikte değerlendirmek, kendimizi güçlü bir sosyal hizmet geleneğinin mirasçısı olarak görme açısından oldukça önemlidir.

Son zamanlarda yapılan araştırmaların ışığında, Selçuklu darüşşifaları, sadece günümüze ulaşan en eski hastane örnekleri olduğu için değil, Haçlı seferleri sırasında aktif olarak kullanıldıkları ve Avrupa Rönesansının doğmasında etkili oldukları için de dünya hastane tarihi açısından oldukça büyük öneme sahiptirler. Selçuklu hastanelerinin tesiri sadece Avrupa'yla sınırlı kalmamış, Yakındoğu ve Moğollar vasıtasıyla Çin'e kadar gitmiştir.¹

2. DARÜŞŞİFA

Darüşşifalar, Selçuklu ve Osmanlılarda vakfiyenin bir bölümü olarak dizayn edilmişlerdir. Günümüzde yapılan sosyal güvenlik ve sosyal yardım faaliyetleri, bu dönemlerde vakıflar aracılığıyla yapılmaktaydı. Vakıf; bir malın sahibi tarafından geri dönüşü söz konusu olmadan diğer insanların menfaati için ayrılması şeklinde tarif edilmektedir. Vakıflar; İslam medeniyeti açısından zenginlerin mallarının kendi mülkiyetlerinden çıkarılarak topluma kazandırıldığı, fakirlerin bu mallardan faydalanarak hayatlarını idame ettirebildikleri çok önemli bir görev ifa eden sosyal politika kurumlarıdır. Eğitim, sağlık, şehirleşme, sosyal yardım,

¹ Arslan Terzioğlu, İslam Ansiklopedisi, Bimaristan maddesi, İstanbul 1992, c. 6, s. 167

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

belediye gibi insan hayatının tamamını kuşatan alanlarda dini ve hukuki bir kimlikle hizmet vermişlerdir.¹

Vakıf müessesinin toplumsal, ekonomik ve kültürel hayattaki etkisi o kadar yaygın ve kuşatıcıydı ki; bir insanın doğumundan ölümüne kadar bütün gereksinimleri bu müesseseler tarafından karşılanabilmekteydi. “*Osmanlı İmparatorluğu devrinde pek büyük bir inkişafa mazhar olan vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir yerde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur, vakıf bir mezarlığa gömülürdü.*”² Türk ve İslam toplumlarındaki vakıf uygulamalarında din, dil, renk, ırk ve sınıf ayrımı yapılmaz aksine bütün toplumu kuşatıcı, birleştirici bir politika uygulanarak sosyal çatışmanın en aza indirgenmesi amaçlanırdı.

Darüşşifa en basit anlamıyla "halka sağlık hizmetlerinin sunulduğu yer olarak" tarif edilmektedir. Anadolu'da bu ismin yerine "*şifahane, maristan, bimaristan, darüssıhha, darülafiye, darüttıb*" gibi isimler de kullanılmaktadır. Bütün bu isimlerle tanıdığımız sağlık yapılarının tümü birincisi halk sağlığına, ikincisi de tıp eğitiminin sürdürüldüğü yerler olarak iki amaca hizmet etmektedir. Hastalara uygulanan zamanının ilerisinde olan müzikle tedavi gibi bazı tedavi yöntemlerinin varlığıyla beraber, Darüşşifalarda görevli kadroların tıp ilmine vakıf, maharetli hekimler olduklarını kaynaklardan öğreniyoruz. Özellikle Sivas'ta I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasının yanında şifahaneye beraber birçok önemli hekimin yetişmesini sağlayan tıp medresesi inşa edilmiştir. Bundan dolayı Selçuklu Dönemi Anadolu tıbbi alanda büyük gelişme gösteren, hekimlerin köy ve kasabaları

¹ Recep Çelik, Sosyal Hizmet Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul, 2016, s.47-48

² Çelik, age, s.20.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

dolaşarak halkın sağlık sorunlarıyla ilgilendiği, sosyal hizmet açısından parlak bir dönemdir.¹

Darüşşifalarda genellikle akıl hastalıkları, iç hastalıkları, göz hastalıkları, deri hastalıkları tedavi edilebildiği gibi, bazı ameliyatlarda da yapılabilmekteydi. Tıp medresesinde icazetini alıp hasta tedavi etmeye başlayan hekimler, hastalarının ilaçlarını da kendileri hazırlarlardı. Akıl hastalıklarının tedavisinde müzik ve su sesi terapisinin kullanıldığı da bilinmektedir. Dönemin sosyal yardım politikasına uygun olarak darüşşifalarda verilen sağlık hizmetlerinden herkes faydalanabilmekteydi. Hastanın yaşına, cinsiyetine, dinine, diline ve milliyetine bakılmazdı.²

Selçuklular döneminde Afyon yakınlarındaki Karacaahmet Tekkesi gibi darüşşifaların dışında sadece akıl hastalıklarının tedavisiyle uğraşan ya da sadece cüzzamlılarla uğraşan ve yakın zamanlara kadar işletilen kurumlarda bulunmaktadır.³

Çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre; genel hastane olarak kullanılan darüşşifaların dışında Selçuklu sultanlarının ordularında tabiplerle, hastaların ve alet edevatın taşındığı 100 develik seyyar darüşşifalar, imparatorluğun her yöresinde özellikle Anadolu'da kurulmuş olan kervansaraylarda hastalanan yolcular için darüşşifalar ve saraylarda da özel olarak darüşşifaların kurulduğu bilinmektedir.

Büyük Selçuklular döneminde yaptırılan ilk darüşşifanın Alpaslan döneminde Nişabur'da kurulduğu bilinmekteyse de Selçuklulardan önceki dönemlerde de hastane örneklerine rastlamak mümkündür. Hatta bunların içinde bir ekol haline

¹ Gönül Cantay, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2014, 2. Baskı, s.7-8

² Betül Bakır, İbrahim Başağaoğlu, How Medical Functions Shaped Architecture in Anatolian Seljuk Darüşşifas (hospitals) and Especially in The Divriği Turan Malik Darüşşifa, JISHIM 2006, 5, s.64

³ Terzioğlu, a.g.m., s. 167.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

gelmiş bulunan Cüdişapur Okulu gibi ünlü tıp merkezleri de bulunmaktadır.¹

3. I. İZZEDDİN KEYKAVUS DARÜŞŞİFASI

Anadolu Selçukluları Döneminde Anadolu'nun en merkezi yerleşim birimlerinden Sivas'ta 1217 yılında kurulan I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası tıp medresesi ve şifaiye olarak iki bölümden oluşmaktadır.² Bu iki bölümün birlikte mi inşa edildiği ya da sonradan mı dönüştüğü yönünde tartışmalar bulunmaktadır. Refet Yinanç bu konudaki çalışmalarında ulaştığı sonucu şu şekilde ifade etmektedir:

“Selçuklu devrinde hastane olarak inşa edilen darüşşifa Osmanlı devrinde medrese haline getirilmiş, bundan sonra da Şifaiye Medresesi adını almıştır. Şimdiye kadar Sivas Darüşşifası'nın hem hastane hem de medrese olarak inşa edildiği varsayıyordu. Halbuki darüşşifa vakfiyesinde medreseye ait bir kayıt bulunmadığı gibi, Sivas tahrir ve evkaf defterlerinde darüşşifanın sonradan medrese haline getirildiği açıkça ifade edilmektedir. 1574 yılında 7 öğrencisi bulunmaktaydı.”³

Anadolu Selçuklularından günümüze kalan darüşşifaların bazılarında kitabelerin de bulunması bu yapıların banilerini, yapım tarihlerini ve bu eserlerin mimarlarını da bize bildirmektedir. Kitabeler yapının kimin tarafından, hangi tarihte ve ne amaçla yapıldığını sonraki nesillere aktaran, ayet hadis ve manzumelerle süslenmiş yazıtlardır.⁴Sivas İzzeddin Keykâvus Darüşşifası, vakfiyesinden başka kitabesi

¹ Terzioğlu, agm, s. 168.

² Sarper Yılmaz, "The Prominent Health Institutions (Darüşşifas) and Their Functions in Anatolia From The Turcic Conquest Through The Ottoman Era", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2013, s.54.

³ Aciduman, agm., s.11; Yılmaz., age. s.55-61.

⁴ Aciduman, agm, s.9; Yılmaz, age., s. 56.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ile de önemli bir örnektir. Darüşşifanın taç kapısı üzerindeki sağ niş üzerinden başlayıp sol niş üzerinde sona eren kitabe mermer üzerine sülüs yazısı ile alçak kabartma olarak kazanmıştır. İçeriği şu şekildedir:

*“Bu darüssıhha Allah'ın emri ile galip sultan, din ve dünyanın izzeti İslam'ın rüknü kara ve denizin sultanı Selçuk ailesinin tacı Burhanı Emirü'l-müminin Keyhüsrev oğlu Fetih babası Keykavus'un emriyle Hicri 614'te imar ve inşa olunmuştur.”*¹

Kentin merkezinde eski Kale-i Atik mahallesinde Cadde-i Kebir caddesinde (Tokat caddesi) şimdiki Medreseler sokağında Kale Park'ın içerisine inşa edilmiş olan darüşşifa, Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un on yıllık hükümdarlık döneminin en güzel eseridir. Bu dönemde Sivas; Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerinden biridir ve hükümdar burada yaptırdığı sarayında yaşamıştır. Türbesi de darüşşifanın güney eyvanında yer almaktadır.²

Günümüze orijinal halleriyle ulaşan diğer örneklerde de olduğu gibi I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasında göze çarpan ortak mimari karakter; bir iç avlu etrafında gruplanmış çift eksenli tertip ile dört eyvanlı oluşudur. Bu yapı tarzının dört eyvanlı Orta Asya yapı tarzı ev karakterinden geldiği kabul edilmektedir.³ Kesme taştan ve tuğladan inşa edilen darüşşifanın yapı süslemeleri, türbe cephesi, mezarlar çini sanatı, süslü tuğla işçiliği bakımından Selçuklu sanatının bir şaheseridir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Sivas Darüşşifasının vakfiyesi çok önemli bir belge olarak darüşşifaların çalışma sistemi

¹ H. Burhan Bilget, 1. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Kültür Bakanlığı Yayınları,1990, s.7; Süheyl Ünver, Sivas Tıp Sitesi (H. 614- M.1217), Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını no: 4, Sivas-1980, s. 16-18; Bayat, age, s. 13; Yılmaz, age., s. 56.

² H. Burhan Bilget, age, s.1-10.

³ Terzioğlu, agm, s. 171.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

hakkında bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Vakfedilen malların listesi aşağıdadır.

- a- Konya'nın dışındaki sebze bahçesi,
- b- Cenne dışındaki Beytekin köyündeki Bahriyefor adıyla tanınan bir göz değirmen ve bu değirmene bitişik ahır ve hara
- c- Ereğli'nin dış mahallesindeki Türkmenler Çarşısı'nda birbirine bitişik 30 dükkân
- d- Aksaray'a bağlı Mermindi nam-ı diğer Rumiye köyü
- e- Kayseri'ye bağlı Efkere köyü
- f- Malatya'ya bağlı Saman köyü
- g- Tokat'a bağlı Ebigöl köyü
- h- Sivas'a bağlı Horahon köyü. Burası Aziz, Ovacık, Oruçhan, Koymat, Arap Viranı, Değbentçilik, Çavıldır gibi birtakım karye ve mezarları içine alır.
- i- Sivas'a bağlı Kömür karyesi,
- j- Sivas'ın dışında 78 dükkânın tamamı.¹

Vâkîf (Sultan Keykavus) saray mutemedi hazinedarı Ferruh bin Abdullah'ı müteveli ve nazır tayin etti. Bu vakıfları Ferruh bin Abdullah bizzat idare ederek veya dilediği kimseye tevfiz etmeye veya vekil tayinine serbest olup kimse ona itiraz hakkına sahip değildi. Çünkü Ferruh bin Abdullah vakıfların hepsini kullanmakta özellikle adı geçen yerde oturan kâzık, üstün, tecrübeli hekimlerin, kıymetli kehallerin (göz hekimi), merhametli ve şefkatli cerrahların maaşlarını tayin ve takdirde, ilaçları ve tedavide kullanılan ot köklerini tedarik ve terkipte, müstahdem ve mülazımların

¹ Ali Haydar Bayat, "Anadolu Selçuklu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası", Türk Kültürü Dergisi, Nr. 333, Ocak 1991, s. 9-13.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

durumlarını, kadrolarını ve dereceleri üzerinde tasarrufa serbestti.¹

"Elimizdeki bu vakfiyeden anlaşılıyor ki, Selçuklu Devri hastanelerinde dahili, göz ve cerrahi hastalıklar tedavi ediliyor[du], ihtisas sahibi olarak cerrah, kehhâl (göz hastalıkları uzmanı) ve genel hastalıklar mütehassısları çalışmaktaydılar. Ayrıca hastanelerde ilaç yapıldığından dolayı da burada bir eczanenin varlığı tespit edilmektedir. Devrin kervansaraylarında dahi küçük çapta eczanelerin bulunduğu göz önüne alınırsa, hastanede olması daha tabiidir. Ayrıca isim zikredilmemekle beraber hastanenin düzenli çalışması için bir personelin olduğu görülmektedir. Hastanenin bütün giderlerini karşılamak için vakfedilen bağışların ve hastanenin düzenli bir şekilde çalışmasını sağlayan bir müteveli tayin edilmekteydi. Âdeta hastanenin idari işler müdürü olarak görev yapan bu müteveli, hekim ve memur tayinlerini, ilaç yapılacak maddelerin alım satımını, hastanenin onarımını ve artan gelirle de yeni gelir getirici kaynaklar alma gibi görevleri yüklenmişti."² Bu evkafın gelirlerinde Allah'ın ihsan ettiği toplanan ürünler ve gelirlerini adı geçen müteveli öncelikle evkafın gelişmesine, yıkılan yerlerinin inşasına, harap olan yerlerin yenilenmesine, gelirlerin artırılmasına ve gerektiğinde sarfına çalışacaktır. Eğer ihtiyaç yoksa vakfın şartları icabı hayratın gelişmesine çalışacaktır. Artandan da şahsına Anadolu'da halk arasında geçerli olan 4.000 dirhem gümüş kırtaş sultan parası ile temiz mahsulden berrani (her yerde farklı olan) müd ile 1.000 müd ürün alacak, bunlardan artanla da en iyilerinden gelir sağlayıcı mallar ve tarım mahsulleri satın almak amacıyla darüşşifanın hazinesinde saklayacak.

Vakıf mallarına müteveli olan kişilere vakıf mallarının üç seneden fazla kiraya verilmemesi ve zalim, tamahkâr,

¹Bayat, agm, s. 14; Ünver, age, s. 16-18.

² Acıduman, age, s.11.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

hilesinden korkulan kişilere kiralanmaması şart konuldu. Darüşşifa kullanılamaz hâle gelirse eğer vakfın gelirleri aciz müminlere sarf olunması vakfın şartlarındandır.¹

Darüşşifa'nın Selçuklu dönemindeki faaliyetleri hakkında pek bilgimiz yoktur. Kanaatimizce Köseadağ Savaşı'yla Anadolu'nun dirliği bozulmuş ve Sivas'ın nüfusu üçte birine inmiştir. Moğollar döneminde, Eretna Devleti ve sonrasındaki Kadı Burhaneddin Ahmet devrinde Darüşşifa hakkında malumatımız yoktur. Ankara Savaşı öncesi Timur'un Sivas'ı baştanbaşa yakması ile birlikte şifahanenin de bu dönemde harap olduğu kanaatindeyiz. Darüşşifa'nın bu zamanlarda mı yoksa Osmanlı döneminde mi Şifaiye Medresesi'ne dönüştüğünü bilemiyoruz. Sivas'ın 15. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne katılması ile birlikte Sivas Darüşşifası'nın Fatih devrinde harap olduğu, vakıf gelirlerinin darüşşifa için kullanılmadığı, 1547 yılında ise yedi öğrenci ile medrese eğitimi verdiği görülmektedir. 1574 tarihli Sivas tahrir ve evkaf defterinde darüşşifanın yeni duruma göre vakıfları ile ve bu vakıflardan elde edilecek 40 bin akçenin medrese görevlilerine (müderris, mütevellî, nazır, muid, talebe, bevvab, türbedar, câbi, imam, müezzin, ferraş, kâtip...) verileceği ve hangi oranda taksim edileceği gösterilmiştir.²

Yapılan yeni çalışmalarda, arşiv ve hurufat kayıtlarında Şifaiye Medresesi'nin geçtiği belgeler ve medresenin vakfında görevlilerin tayini ile görev değişiklikleri, azilleri gibi hususlar yer almaktadır.³1912-1913 yıllarında öğrenci

¹ Yılmaz, age., 57-58. Bayat, age, s.14; Muallim Cevdet, "Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi", Vakıflar Dergisi, nr. 1, Ankara 1938, s. 35-38.

² Feridun Nafiz Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Ankara 1958, s. 59. Refet Yinanç, "Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları", Belleten, c. 48, S. 189-190, Ankara 1984, s. 299-300. Yılmaz, age., s. 62, Bayat, agm., s. 15.

³ B.O.A. İE.EV 10/1221, 25 L 1088 [21 Aralık 1677] ; B.O.A. İE.EV 31/3556, 05 N 1107 [08 Nisan 1696]; B.O.A. C. SH 17/832, 29 N 1116 [25 Ocak 1705]; B.O.A. C. MF 30/1485, 04 M 1224 [19 Şubat 1809];

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

sayısı 500'e ulaşmıştır. Darüşşifa 1916'da I. Dünya Savaşı sırasında askeri ambar olarak kullanılmıştır.¹

Anadolu Selçuklu Devleti'nde çok sayıda inşa edilmiş ve bir kısmı da günümüze kadar ulaşmış hastanelerin kadro çalışma düzeni, eğitimi, yönetimi, vakıfları, hekimleri hakkında doğrudan bilgi sahibi olacağımız kaynaklar azdır. Selçuklu'da tıp tahsili diğer bazı İslam ülkelerinde olduğu gibi hastanelerde verildiğini biliyoruz. Nitekim *Rüsumu'r-resail* adlı inşa mecmuasında hastaneye tayin edilen doktorun hastaları tedaviden başka tıp talebesi yetiştirdiğinden de bahseder.²

Şifahanelerle ilgili olarak yapılan çalışmalar genellikle tarihi ve mimari açıdan yapılan çalışmalardır. Ulaşabildiğimiz kaynaklardan şifahanelerin geçmişte karşılıksız sağlık ve ilim hizmetini insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan yerine getirdiğini görmekteyiz. Avrupa'nın karanlık bir döneminde tıp eğitiminin de verildiği ve hastaların dönemin şartları içinde en iyi bir şekilde tedavi edildiği bu abide eserler ecdadımızın ulaşmış olduğu medeni seviyeyi göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Anadolu Selçukluları döneminde temelleri atılan ve sağlık abideleri olarak tarihe geçen şifahaneler; sosyal yardım ve sosyal güvenlik anlayışının Türkler için ne kadar önemli bir sosyal politika unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. İlk şifahaneler Türkler tarafından Suriye ve Mısır'da inşa edilmiş, Anadolu ise 12. Yüzyıldan itibaren bu yapıların en güzel numunelerinin ortaya konduğu yer olmuştur. Temelini

B.O.A. C. MF 111/5507, 05 Ş 1247 [08 Mart 1832]; B.O.A. C. MF 121/6040, 29 Ş 1278 [29 Nisan 1862]; B.O.A. C. MF 129/6414, 29 Za 1125 [17 Aralık 1713]; B.O.A. C. MF 167/8333, 29 Z 1245 [21 Haziran 1830]; B.O.A. C. MF 170/8467, 29 Ra 1205 [06 Aralık 1790]; B.O.A. C.,EV 275/14017, 29 S 1219 [30 Mayıs 1804]; B.O.A. AE.SAMD. III 26/244, 03 C 1115 [14 Ekim 1703]; B.O.A. AE.SAMD. III 165/16181, 10 Ra 1127 [16 Mart 1715] vb...

¹Yılmaz, age., s. 63-64.

² Bayat, agm, s. 17.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

inancından alan iyilik mayasıyla yoğrulmuş Anadolu coğrafyası baştanbaşa karşılıksız hizmetin abideleri olan bu şifa evleriyle donatılmıştı. Bu şifahanelerin en önemlilerinden biri olan Sivas darüşşifası taçkapısı üzerindeki Arapça kitabede "sıhhat yurdu" olarak tanımlanmıştır. I. İzzeddin Keykavus'un insanlara hizmet için yaptırdığı ve kimseye yük olmadan işlemesi içi zengin vakıflar bıraktığı bu abideyi, Ord. Pr. Dr. Süheyl Ünver "devrinin tıp sitesi" olarak nitelemektedir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

SİVAS DÂRÜ'Ş-ŞİFÂSİ VE Y. MİMAR

SEDAT ÇETİNTAŞ

Darüşşifa of Sivas and Architect Sedat Çetintaş

N. Yücel MUTLU¹

Özet

Yapılışının yediyüzüncü yılını idrâk ettiğimiz Sivas Dârü'ş-Şifâsı'nın mi'mârî, târihî ve inşâ'î özelliklerinin ifâde edildiği bu toplantılarda; asırların nisyânına terk edilmiş iken günyüzüne çıkarılmasında birinci derecede hizmet ve şeref sâhibi olan, “Âbideleri Koruma Hey'eti'nin İstanbul Bürosu Şefi Y.Mimar Sedat Çetintaş”ı rahmet, minnet ve büyük bir kadirbilirlik duyguları ile anmak, bir meslekdaşı olmanın çok yukarılarında, târihe ve ecdâdına saygılı bir nâciz Sivaslı olarak benim ve bütün Sivaslıların borcudur.

Değerli ve aziz kardeşim Dr.h.c., Eczâcı Müjgân Üçer'in “Sivas bir yüzükse” ifâdesiyle yücelttiği, Sivas'daki dört Selçuklu eserinin ilki olma şerefi; târihî metinlerde, “Dârü'ş-şifâ”, “Şifâhâne”, “Şifâiye Medresesi”, “İzzeddin Keykâvus Dârü'ş-şifâsı” ve kitâbesinde yazılı olduğu üzere, “Dârü's-sihha” isimleri ile anılan bu yapıya âittir. Asırların ihmâli yüzünden, diğer üçü ile birlikte harâbiyete ma'rûz bırakılan bu binânın, asıl ve fonksiyonel hüv'iyetiyle ortaya çıkarılması, 1937-1938 senelerinde burada kazı yapmak görevi ile görevlendirilen Y. Mimar Sedat Çetintaş'ın himmeti ve târihine olan büyük saygısı ve bağlılığı ile mümkün olabilmiştir. İşte bendeniz de bu bildiri ile, bu kazıya nasıl karar verildiğini ve Sedat Çetintaş'ın hangi maddî ve idârî zorluklar içinde bu yapıyı, Türk Tıp Târihi'ne

¹ İnşaat Yüksek Mühendisi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

tekrar kazandığını, Sivas'a ne kadar önemli bir hizmet ve hediye bulduğunu anlatacağım.

Anahtar kelimeler: Sivas Darüşşifası, Sedat Çetintaş, İzzeddin Keykavus Darüşşifası

Yapımına başlanışının 800'üncü ve 'Dârü's-sıhha' olarak hizmete girişinin 797'nci yılını idrâk ettiğimiz 'Sivas Dârü's-şifası'nın mi'mârî, târihî ve inşâ'î özelliklerinin ifade edildiği bu toplantılarda; asırların nisyânına terk edilmiş iken gün yüzüne çıkarılmasında birinci derecede hizmet ve şeref sâhibi olan, 'Âbideleri Koruma Hey'eti'nin İstanbul Bürosu Şefi Y. Mimar Sedat Çetintaş'ı rahmet, minnet ve büyük bir kadirbilirlik duyguları ile anmak; onun nâciz bir meslekdaşı olmanın çok yukarılarında, târihine ve ecdâdına saygılı bir Sivaslı olarak benim ve bütün Sivaslıların borcudur.

Sedat Çetintaş kimdir? TDV İslâm Ansiklopedi'nde (1), San'at Târihi Profesörü Sn. Semâvi Eyice tarafından yazılan özgeçmişine göre, 1889-1965 yılları arasında yaşamış olup, Eyice'nin ifâdesi ile 'Türk mi'mârî eserlerine dâir kitap ve röleleriyle tanınan' bir mi'mârdır. Aslen, Arapgir'lidir. Mekteb-i Sanâyi-i Nefise'de mi'mârlık öğrenimi görmüş ve öğrencisi olduğu Mi'mâr Kemâleddin Bey'in te'siri altında yetişmiştir. Diploma çalışması olarak, 1917'de, İstanbul'daki Sokullu Mehmed Paşa Câmii'nin rölelerini yapmış ve bu, büyük bir takdir toplamıştır. Eski eserler ile ilgili olan ve yıllar süren hizmetlerinden sonra, 1940'lı yıllarda, Maârif Vekâleti Röleve Bürosu'nun başında bulunmuş ve 1954'de de buradan emekli olmuştur. Sedat Çetintaş, 1957'de girdiği siyâset hayâtında ise, o yıl İstanbul milletvekili seçilmiş ve 1960'da Yassıda'ya gönderilenler arasında da yer almıştır. Kendisi, mücâdeleci bir karaktere sâhip olup, Osmânî Dönemi'ne âit Türk eserlerinin korunması için ateşli tartışmalar ve hattâ kavgalar yapmıştır. Bu eserlerin tahrîbi ve yanlış tâmirleri konularında, gazete ve dergilerde pek çok makalesi yayımlanmıştır. En hareketli yıllarında, 'Eski Eserler'in bağlı olduğu Maârif Vekâleti (2) için, değişik

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

şehirlerimizde, korunması gerekli eserleri tesbit eden raporlar hazırlamakla görevlendirilmiş ve bâzılarının kazı ve onarımlarının başında bulunmuştur ki, bunların en başta geleni Sivas Dârü’ş-şifâsı’dır. Türk Tarih Kurumu’nun verdiği ödenekle, 1937 ve 1938 yıllarında, Sivas’daki bu yapının içinde ve dışında kazılar yaparak, bu târihî binânın, esasında sâdece Şifâhâne’den ibâret olmadığını, bitişiğinde bir de medrese bulunduğunu, fakat bunun sâdece bazı temel kalıntılara rastlandığını, yaptırdığı birkaç sondajla ortaya koymuştur.

Değerli ve azîz kardeşim Dr.h.c., Eczâcî Müjgân Üçer’in ‘Sivas bir yüzükse’ ifâdesiyle yücelttiği, ‘Sivas’daki dört Selçuklu eseri’nin ilki olma şerefi; târihî metinlerde, “Dârü’ş-şifâ”, “Şifâhâne”, “Şifâiye Medresesi”, “İzzeddin Keykâvus Dârü’ş-şifâsı” ve kitâbesinde yazılı olduğu üzere, “Dârü’s-sıhha” isimleri ile anılan bu yapıya âittir. Asırların ihmâli yüzünden, diğer üçü ile birlikte harâbiyete ma’rûz bırakılan bu binânın, asıl ve fonksiyonel hüv’iyetiyle ortaya çıkarılması, 1937-1938 senelerinde burada kazı yapmak ile görevlendirilen Y. Mimar Sedat Çetintaş’ın himmeti, târihine olan büyük saygısı ve bağlılığı ile mümkün olabilmiştir. İşte bendeniz de bu bildiri ile bu kazıya nasıl karar verildiğini ve Sedat Çetintaş’ın hangi maddî ve idârî zorluklar içinde bu yapıyı, Türk Tıp Târîhi’ne tekrar kazandırdığını ve bununla birlikte Sivas’ımıza ne kadar önemli bir hizmet ve hediye bulunduğunu anlatacağım.

Y. Mimar Sedat Çetintaş, Sivas’da yaptığı kazıların gerekçelerini ve sonuçlarını, 1939 senesinde, Türk Tarih Kurumu’nun ‘Belleten’ adlı mecmûasında bir makale hâlinde yayınlamış ve ilim dünyasının bilgilerine arzetmiştir (3). Önemine binâen bu makalenin, bilginize sunulmasında yarar gördüğüm bâzı bölümlerini, özetleyerek de olsa buraya almak istiyorum. Rahmetli, Çetintaş, bu makalesinin başlarında şöyle diyor:

“Halk dilinde ve kitaplarda, (Şifâiye Medresesi) diye anılmakta olan Sivas’daki binâ, hakîkatte medrese olmayıp, kapısı üzerindeki kitâbede okunduğu vechile, burası,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Anadolu Selçuk İmparatoru İzzeddin Keykâvus tarafından H.614 yılında yaptırılmış bir (Dârü's-sihha) hastahânedir.

Selçuk hastahâneleri; Kayseri'deki gibi, bir tarafı medrese, diğer tarafı hastahâne olmak üzere, aradan bir pasajla dâhilî iltisâkı (iç bağlantısı) te'min edilmiş ve yekpâre bir binâ olarak kompoze edilmiş müesseselerdir. Binâenaleyh, burada tek başına bir binâ gibi duran hastahâneyi de bu bakımdan kuvvetli bir tedkika tâbi tutarak, kronolojik kompozisyon husûsiyetlerini tesbit ettikten sonra, ona göre mütâlâa etmek lâzım olduğu kanâatinde idim.

Sivas Şifâiyesi'nde bu yoldan ilk araştırma imkânı, 937 Temmuz'unda hâsıl oldu. O târihte, bu binânın durumu şu hâlde idi ...” diyerek, 1937 yılı Temmuz ayında binânın içinde bulunduğu fecî durumu dokuz madde hâlinde ve özetleyerek anlatmaktadır. Buna göre hastahâne içindeki odaların 17 tânesinin zeminleri toprakla yükseltilerek, buralara (Ek-1'deki fotoğraftan da görüleceği üzere) (4), o târihten otuz-kırk yıl evvele âit olduğu anlaşılan çirkin bir inşa' usûlü ile kerpiç ve ağaçtan, basık tavanlı odalar ile ikişer katlı birer ev yapılmış; târihî yapının dört büyük kemeri, kerpiç ve moloz duvarlarla örülmüş; hastahâne odalarının avluya bakan pencere ve kapı şekilleri tahrîf ve tahrîp edilmiş; pasajın nişlerindeki mozayık çini istilaktitlerin bir kısmı sökülüp tahrîp edilmiş ve buraya, kerpiç evin mutfak bacası uydurulmuş; zemîni çöken odaların taşları alınıp kullanılmış ve molozları orada bırakılmış; türbenin zengin çini cephesine ve revakların ayak ve kemerlerinin mi'mârî perspektif görünüşüne engel olacak şekilde kerpiç imalâtlar üzerine âdî bir kapı takılmış; odalardaki kapı ve pencerelere de çok âdî ve çirkin çerçeve ve kapılar takılmıştır.

Sedat Çetintaş diyor ki: “Hulâsa, bütün bu çirkin ekleme ve ilâvelerle, binânın içi, çirkin ve tahammül edilemez bir manzara almış olmakla, dâhilî mi'mârînin husûsiyet ve orijinalitesini görüp tedkik edebilmek imkânı bırakılmamıştı.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İlk hamlede bu sayılan bütün çirkin eklemeleri yıktırıp binâyı temizlemek, ilmî bir zarûret hâlinde göze çarptığından, biz de tereddütsüz olarak 937 yılı Temmuz’u içinde, yirmi günlük bir çalışma sonunda, bunu yaptık.

Hedmiyât (yıkım) ve (enkaz ve molozların) nakliyat işi bittikten sonra, Belediye’nin arazözü getirtilerek, dâhilî cidâr ve tonozların satıhlarındaki kir ve kerpiç bulaşıkları ve sıva- raspa yerleri yıkattırılarak, mümkün mertebe temizlenmiş ve bu meyanda, bâzı çiniler de meydana çıkarıldıktan sonra, ameliyat ta’til edilmiştir.

Binânın içindeki çirkin eklemeler yıkıldıktan sonra, genişlik ve azameti meydana çıktığı gibi, orijinalitesine âit birçok husûsiyetleri de olduğu gibi tezâhür etmiştir. Gerek, âbidemizin orijinal kompozisyonunun bütün şekli ve gerekse, inşa’î, mi’mârî ve tezyînî husûsiyetleri üzerinde birçok kıymetli dokümanlar elde edilebilmiştir...”

Çetintaş burada, bu âbidevî yapının mi’mârî plânının ortaya çıkan özelliklerini, on madde hâlinde kaydetmektedir. Bunların en önemlisi, “Hastahânenin şimâli ortasından avluya bakan geniş kemerli tonoz altındaki açıklığın, (yabancı) bâzı müelliflerin eserlerinde görüldüğü gibi, bir oda olmayıp, şimâl tarafında mevcûd ikinci bir binâyı yol veren muhteşem bir pasaj olduğunun tezâhür etmiş olması” ve “bu pasajın ikişer oda sağ ve solu da birer koridor hâlinde, şimâldeki binâyı geçen iki küçük pasaj daha mevcûd olup, bu geçit yerlerinin de moloz duvarlarla örülmüş olduğunun anlaşılması”dır. Kezâ, “hastahâne zemîninin gerek avluda gerekse odalarda toprakla yükseltilmiş olduğu ve bu sûretle binânın zenginlik ve ihtişamının boğulduğu” tesbit edilmiştir.

Kazıların ortaya koyduğu bu ilk tesbitler, Çetintaş’da bir kanâat hâlinde oluşan “medrese binâsının (şimdiki adı ile fakülte dershânelerinin) mevcûdiyeti”ni doğrular nitelikte olmuştur. Ya’ni, “şimdiki yapının kuzey ve doğusunda, bahçeli altı evin yapılmış olması ve bunların üzerinde yapmış olduğu ilk incelemeler, Şifâiye Tıp Medresesi’nin,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

eski ve bilinmeyen bir târihte yıkılmış, arsasının Evkaf Müdürlüğü tarafından şahıslara satılarak, kırk sene evvel bu evlerin yapılmış olduğu” kanâatine ulaştırmıştır. Bu bakımdan kazı işlerinin, mevsim gereği olarak 1937 senesinin sonbaharında durdurulması üzerine, Sn. Çetintaş’ın yaptığı işlere dâir hazırlamış olduğu rapor ve hafriyât plânının Maârif (Kültür) Bakanlığı’na sunulmasının sonucunda, ‘1938 yılı Âbideleri Koruma Gideri’nden 7400 lira ayrılmış ve 1938 yılı Ekim ayı başında Sivas’a gidilerek, kazı işlemlerine tekrar başlanmıştır.

Çetintaş’ın raporuna göre, 1938 yılındaki çalışmalar iki yönlü olacaktır. Birincisi ve basit olanı şimdiki binânın kuzey tarafında bulunan ve Tıp Medresesinin yıkıntıları üzerine yapılmış olan, yaklaşık altı adet binânın kamulaştırılmasıdır. İkincisi ise, *“hiçbir kitapta kaydına tesâdüf edilmeyen ve bu binâ üzerinde tetkikatta bulunmuş ma’rûf mütehassısların dahî farkına varamadıkları bir binayı aramak üzere, Türk Târih Kurumu adına bir sondaj ameliyesi yapılması”*dır.

Çetintaş, bu sondaj ameliyelerini, kendine has olan bir uygulama yöntemini kullanarak, yani *“sondaj sahasındaki toprakları, tarama suretiyle kaldırmayıp, hendek usûlünü uygulayarak”* gerçekleştirmiş ve bu yöntem ile vardığı sonuçları da makalesinde, yedi madde hâlinde kaydetmiştir. Ondört gün süren bu çalışma sonrasında da elde edilen sonuçlarla yetinilmiştir.

Çetintaş’ın iki sene içinde yaptığı kazı ve tesbitler sonucunda yapının içinde ve dışında belirgin olarak ortaya çıkan ‘sonradan yapıldığı belli (olan) toprak yükseltisi’nin, binânın ana cephesindeki kapısının önünde 110 santim, türbenin bulunduğu avluda ise, 80 santim olduğu kesinleşmiş ve bu yükseklikler, ya’ni fazlalıklar kaldırılarak, binânın bugünkü kotuna ulaşılmıştır. (Bu yükselti konusunda bana ve sizlere ilginç gelebilecek olan husus, binâmızın hemen karşısındaki Çifte Minâreli Medrese’nin, hemen ilerideki Burûciye Medresesi’nin ve nisbeten uzak sayılmayacak bir mesâfede olan Gök Medrese’nin de, hattâ şehrin merkezindeki Meydân

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Câmiî' ve Ulu Câmi'nin de, -hangi idârî ve inşâ'î zarûretle olduğunu bilemeyeceğim ve târihciler tarafından mutlaka belirlenmesi gerekli olan- "toprak yükseltilmesi" işlemleri sonunda, bu yapıların, nisbeten gömülü hâle getirilmiş olmalarıdır.)

Rahmetli Çetintaş, bu makale ile yetinmemiş ve -tâbir yerinde ise- ikinci ebeliğini yaptığı bu âbidevî yapının bütün târihî serencâmını; İstanbul Üniversitesi Tıp Târihi Enstitüsü tarafından 1953 yılında yayınlanan bir kitabında etraflıca yazarak, Tıp Târihi ile ilgilenenlerin bilgilerine arzetmiştir (5). Kitabının girişinde, bu kitabın ve kitaba konu olan kazının ele alınma sebebi ve kazı ile ilgili gelişmeler, beş sahifelik bir Fransızca 'Takdim' ile anlatılmakta (6) ve hemen arkasından da, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli ile Cumhuriyet döneminde Selçuklu Târihi üzerinde bir otorite olan Ord. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç'ın, Selçuklu târihi ve bu yapı ile ilgili olan ve sonlarında da Sn. Çetintaş'a büyük övgüler taşıyan iki sunuş yazısı bulunmaktadır.

Çetintaş bu kitabının başlangıcında, Sultan İzzeddin Keykâvus'un târihî kişiliğini anlatır. Buna göre, Anadolu Selçuklu Sultânı İzzeddin Keykâvus, Gıyâseddin Keyhusrev'in en büyük oğlu olup, H.607 / M.1210'da, Konya'da tahta çıkmıştır. Bu târih ile vefât târihi olan H.4 Şevvâl 617 / M.1220 arasında geçen on yıllık sultanlığı döneminin en kırılğan noktası; M.1218 Halep Seferi'ndeki hezimetinden sonra, dönüş yolunda uğradığı Elbistan'da geçirdiği bir cinnet sonucunda, ordusundaki beyleri ve komutanlarını 'hezimete sebep oldular' ithâmı ile tahkîr edip aşağıladıktan sonra, onları bir eve kapatıp bu evi yaktırması, böylece bu insanları topluca ölüme göndermesidir. Târihciler, Sultân'ın hayâtının bu olaydan sonraki bölümünün, çok büyük ızdırap ve iç hesaplaşması şeklinde sürdüğünü kaydederler ve (Halep Seferi'nden bir önceki yıl olan) H.614 / M.1217'de yapılmasını emrettiği Dârü's-şifâ'da hazırlattığı özel türbesine gömülmek istemesini de bu fecî olaya bağlarlar. Bilindiği üzere, Sultan İzzeddin

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Keykâvus, Sivas şehrini çok seviyor ve ekseriya Sivas'daki sarayında oturuyordu. Fakat kendisi de verem hastalığına yakalanmış idi. Hekimleri, şehrin sert havasının ve kireçli suyunun, Sultân'ın hastalığına iyi gelmeyeceğini farkedip onu, Viranşehir'e gitmesi yönünde iknâ ettiler (7). Sultân, mûtedil bir iklimi olan Viranşehir'de, Fırat'tan destilerle taşınan saf suyu içmiş olsa da hastalığını atlatamadı ve orada vefât etti. Vasiyeti üzerine de cenâzesi Sivas'a getirilip, Şifâhânenin güney cephesinde hazırlanmış olan türbesine gömüldü.

Sedat Çetintaş'ın kitabındaki, -bana göre- en önemli bölüm, kazılar ve temizlemeler sonucunda ortaya çıkardığı 'Dârü'ş-şifâ'daki mevcut kitâbeler' hakkında yazdıklarıdır. Dârü'ş-şifâ'nın ilk ve ana kitâbesi, binânın cümle kapısının üzerindedir. Bu kitâbede yapı, "Dârü's-sihhâ" olarak geçer ve "Keyhusrev oğlu Keykâvus"un, Allah'ın rızâsı için yapılmasını, "altı yüz ondört senesinde" emrettiği yazılıdır. Keykâvus'un ölüm târihi ve Sultân'ın ölüm karşısındaki duyguları da türbe mekânının avluya bakan cephesindeki çini kitâbede yazılıdır: 4 Şevvâl 617. Yapı içindeki kemerler üzerinde de, âyetlerden oluşan küçük kitâbecikler vardır.

Burada bir parantez açarak, bu yapı ile ilgili bir çalıntı olayına değinelim. 'Sivas Şehri' kitabından öğrendiğimize göre; *"Türbenin kapısı üzerindeki kabartma çini yazılar, (o zamanki) Vâli Hacı Hasan Paşa'nın muvafakatı ile H.1312 / M.1894'de, tâmir vesilesi ile gizlice (yerlerinden) çıkarılıp, Samsun Fransız Konsolosu vasıtası ile satılmış iken, müderrislerin ve diğer bir rivâyete göre Hükûmet Câmii (İzzet Paşa Câmii) imâmının ihbârı üzerine elde edilerek yine eski yerlerine konmuştur. Hükûmet imâmı Müderris Mustafa Efendi, çinilerin söküldüğünü görerek o zaman (Vilâyet) Mektûbî Mümeyyizi bulunan Ziyâ Bey'e (Sivas Meb'ûsu Ziyâ Beyefendi) haber vermiş, Ziyâ Bey, Vâli Vekili olan Mazhar Bey muâvenetiyle çinileri, bir Ermeni(nin) evinden çıkartmışlardır (8).*

Sedat Çetintaş kitabında, yapıdaki kitâbelerle ilgili olarak geniş bilgi verdikten sonra, Sultân İzzeddin Keykâvus'un bu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yapı ile ilgili olan Vakfiyesi'ni anlatmaktadır. Bu vakfiye, H.617 / M.1220 târihlidir ve yapının tamamının bir “şifâ yurdu” olarak hizmet görmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Meselâ, vakfiyede mütevellî ve nâzır olarak görevlendirilen kişi, *'hâzık, rahîm, akranına fâik, tecrübeli, ahlâkı mühezzeb (düzgün), şarlattanlıktan uzak hekimlerin, göz hekimlerinin, Dârü'ş-şifâ'da ikamet eden sâlih cerrahların maaşlarını'* tesbit edecektir. Mütevellî aynı zamanda, *'ilâç tedârîki için çâreler arayacak ve Dârü'ş-şifâ'nın muhtelif derecelerdeki müstahdeminin işlerini'* de belirleyecektir (9).

Sedat Çetintaş, kitabının daha sonraki bölümünde, Dârü'ş-şifâ binâsındaki tetkikat ve kazı işlerine nasıl başlandığının târihî geçmişini anlatmaktadır. Buna göre, 1937 yılında yapılan ve kendisinin de dinleyici olarak katıldığı 2. Türk Tarih Kurultayı günlerinde, (Anadolu'daki Fransız Arkeoloji Şefi olarak 1930'lu yılların başlarında İç Anadoluyu ve tabii Sivas'ı da gezmiş olan) Prof. Albert Gabriel'in "*Monuments Turcs d'Anatolie*" (Anadolu'daki Türk Âbideleri) adlı kitabını görür ve bu kitabı incelerken, Sivas'daki Dârü'ş-şifâ'ya âit plân ilgisini çeker (10). Ve -Allâh'ın Sivas için bir lûtfu olarak-, Albert Gabriel'in bir çizimine takılır ve buradaki (3) bir hâtâyı farkederek. Bu hâtâ ve mantık dışı çizim, mevcut olan yapıdaki odaların, dışa bakan pencerelerinin hiç olmamasıdır. Çetintaş'ın kendisi de mi'mâr olduğu için, bir sağlık yapısının, havasız ve ışıksız olamayacağını düşünür ve bunu, "halli gereken bir konu" olarak kabûl eder. Kitabının girişinde önsöz mahiyetinde bulunan Fransızca metinde anlattığına göre de bu konu için Sivas'a gitmeyi düşünür. Kendisi bunu, 'mutlu bir tesâdüf' olarak değerlendirse de bu düşüncesini etrafına söylemiş olmalıdır ki, Kurultay sonrasında Maârif Vekâleti'nden gelen 15.6.1937 târihli bir yazı ile kendisine, Sivas, Amasya, Tokat ve Trabzon'da vazife verilir. Bu yazıda, Sivas Vâlisi'nin, Sivas'daki âbideleri incelemesi için yetkili birini istediği, bunun için de Sivas'daki "târihî eserlerin korunması ve etraflarının açılması" için Valilik emrine olmak üzere, 1937

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bütçesine 1.000 lira ödenek konulduğu da belirtilmektedir. Önceliği de kendisi belirlemiş olduğu için hemen Sivas'a giden 'Âbideleri Koruma Hey'eti Üyesi Mi'mâr Sedat Çetintaş', 1937 Temmuz ayında, yerinde yaptığı ilk incelemelerden sonra, karşılaştığı durumu ve düşüncelerini, bir hafriyat plânı da ekleyerek, 27.8.1937 târîhli bir raporla Maârif Vekâleti'ne bildirir. Bu raporda, bu mükemmel binânın yediyüz sene sonrasındaki içler acısı durum, bütün çıplaklığı ile anlatılır ve bundan sonra yapılması lâzım gelen işler, beş madde halinde sıralanır. Bu raporun yanısıra Bakanlığa 1.11.1937 târîhli bir başka yazı ile başvurarak; "720 sene önce yapımına başlanmış olan Dârü's-sihhânın, bugün Şifâiye Medresesi olarak anılan tek bir binâdan ibâret olmayıp, bugünkü yapının, Dârü's-sihhâ'nın hastahâne kısmı olduğunu, asıl medrese olan (kuzeydeki) kısmının ise, zamanın tahribâtı ile ortadan kaldırılmış olduğunu, bunun ancak bir sondaj ameliyesi ile ortaya çıkarılabileceğini" belirtip, 250 liralık bir ödenek ve görevlendirme ister. Ancak bu talebi, o sıralarda cevapsız kalır.

Sedat Çetintaş'ın bu rapor ve yazısı cevapsız kalır ise de kendisi, 1938'in ikinci yarısında, "Sivas'daki Gök Medrese için ayrılan 7.500 liranın kullanılabilmesini te'mînen bir keşif yapması işi" için görevlendirilir. Ancak, akli Dârü's-şifâda kaldığı için, bu göreve gitmeden önce, burada eksik kalan işlerin yerine getirilmesi düşüncesiyle, 20.9.1938'de, Türk Tarih Kurumu'na başvurur ve yapılmasını düşündüğü sondaj ameliyesi için 100 lira ister. Bu para hemen verilir ve Çetintaş, uhdesine verilen her iki işi de yapmak için Sivas'a gider. Belediyenin kamyon yardımı ile sondajlarını yapar ve Albert Gabriel'in gerçeği aksettirmeyen plânının aksine, medrese kısmının temellerini bulur. Çalışmalarını daha da ileriye götürerek, emrindeki 7.500 lira ile Şifâiye Medresesi ve Güdük Minâre'nin etrafındaki evlerin kamulaştırılmasını sağlamak isterse de Türkiye'nin her yerinde ve her devirde rastlanan "yönetimlerin kendi hemşerilerini kollama" hastalığı dolayısıyla bu konuda muvaffak olamaz.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sedat Çetintaş, kitabının bundan sonraki bölümünde, mevcut olan ve olmayan her iki yapının temel plânları üzerinde, fotoğraflar da kullanarak, ayrıntılı bilgiler vermektedir. Kendisinin de ifâde ettiği gibi, çalışmalarının ve kitabının ortaya koyduğu en bâriz husûs, “1220 yılındaki bu Selçuklu sağlık müessesesinin, klinik ve fakülte kısımlarını mi’mârî bünyesinde birleştirmiş, bir “serîrî tabâbet âbidesi” (klinik hekimliği anıtı) olduğu hakîkatini açıklamış oluşu” dur (11). Diğer bir ifâdesi ile “klinikden fakülteye, fakülteden kliniğe yol veren bir pasaj, Sultan Keykâvus’un türbesi karşısına gelmek üzere, bin’anın en yüksek ve muhteşem bir kemeri içinde ve tonozunun himâyesinde, istalaktitli nişler ve çinilerle süslü bir halde yer almaktadır.” (12)

Daha sonraki yıllarda, Şifâhâne ile ilgilenen bâzı târihciler, Çetintaş’ın ileri sürdüğü “medrese kısmına âit ve fakat tamâmının sonucunu alamadığı kazılara bağlı temel plâni”nin gerçeği aksettirmedeği iddiasını ileriye sürmüşlerdir ki bu görüşler, bugünkü konumuzun dışında ayrı bir karşılaştırma konusu olmaktadır, kanâatindeyim.

1938’den sonrasında, Sivas’daki diğer Selçuklu eserleri gibi, Dârü’ş-şifâ’nın da tamâmen restore edilmesi imkânları, içinde bulunulan savaş yıllarının yarattığı olumsuz bütçe şartları dolayısıyla elbette mümkün olamamıştır. Daha sonraki ve bugünlere gelen yıllarda ise, eldeki imkânların elverdiği ölçüde, restorasyon işlemleri yürütülmüş ve bugünkü âbidevi yapılara ulaşılmıştır. Ancak unutulmayacak olan şey, bütün bu gelişmelerin başlangıcında, rahmetli Çetintaş’ın gerçekleştirdiği düşüncesi ve doğru olan mantığıdır. Bu suretle gerek Tıp Târihi ile ilgilenenler gerekse bütün Sivaslı’lar, bundan dolayı, Sedat Çetintaş’a pek çok şey borçluyuz.

Burada bir târihi bilgi daha vermeliyiz. Büyük Tıp Târihcisi Rahmetli Süheyl Ünver’in verdiği bilgiye göre, H.1116 / M.1704 yılında, Dârü’ş-şifâ’nın medresesi, ya’ni fakülte kısmı, harap veyâ bakımlı halde de olsa ayakta. Medrese kısmı bu târihten sonrasında ve fakat bilmediğimiz bir târihte, bir zelzele geçirerek çökmüş veyâ yıkılmış, ancak

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

onarılmamıştır. M.1768’de ise, ‘hastahâne’ kısmı, ya’ni bugün ayakta olan yapı, medreseye çevrilmiş ve ‘Dâru’s-sihha’ ortadan kalkmıştır. Dînî ilimler medresesi olarak kullanılan bu yarım yapının, 1900’lü yıllarda, bir askerî depo olarak kullanıldığı da bilinmektedir (13).

Bildirimizin sonunda, Çetintaş’ın, bu âbidevî yapının başlangıcında “klinik ve fakülte ikilisinin mevcut olduğu” konusundaki haklılığını görsel olarak canlandırabilmek için “Max Van Berchem-Halil Edhem” ile George Foucart ve Prof.Albert Gabriel’in, 1937-1938’den çok önce yayınlanan kitaplarında yer alan ve Dârü’ş-şifâ’yı, şimdiki gibi tek bir binâdan ibâret gösteren plânları ile Sn. Çetintaş’ın “medrese ve hastahanedan ibâret” Dârü’s-sihha’sının temel plânını, yazımızın ekinde bilgilerinize sunmaktayız (Ek-2 ve 3).

Türk Tıp Târîhi ile ilgilenenlere ve Sivas’daki kutlama haftasına katılanlara, saygılarımla arz ederim.

Kaynaklar ve Notlar

- (1) Semâvi Eyice; ‘Sedat Çetintaş’, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.8, Sh.291-293.”
- (2) 1933 ve sonrasındaki yıllarda Maârif Vekâleti’nin ismi, Kültür Bakanlığı olarak değiştirildiği için, yazışmalarda ve kitaplarda, kâh Maârif Vekâleti kâh Kültür Bakanlığı ifâdesi kullanılmaktadır. Bildirimizde bulunan farklı ifâdelerin sebebi ise, alıntı yaptığımız kitaplar ve belgelerdeki metinlerde geçen farklılıklardır.
- (3) Sedat Çetintaş; ‘Türk Târih Kurumu Tarafından Sivas Şifâiyesi’nde Yaptırılan Mi’mârî Hafriyât’. Belleten mecmûası, C.III, S.9 (1939), Sh.61-67, Levhalar: LIX-LXV.
- (4) Rıdvan Nâfız - İsmâil Hakkı, ‘Sivas Şehri’, 1928, Sh.193 / Fotoğraf no.:3
- (5) S. Çetintaş; ‘Sivas Dârü’ş-şifâsı’, T.C. İstanbul Üniversitesi Tıp Târîhi Enstitüsü yayınlarından- Nu.48, İstanbul 1953, 135 sh. Rahmetli Çetintaş, bu kitabımın bir nüshasını, 1957 senesinde nâçiz şahsıma ithafen imzalayıp lûtfetmişlerdir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

(6) Fransızca metnin tercümesini yaparak bilgilenmemi sağlayan, değerli meslekdaşım Doç. Dr. Muharrem Sargın'a teşekkür ederim.

(7) Târihçiler, bu Viranşehir'in; Kayseri'ye bağlı Pınarbaşı'nın kuzey-doğusuna rastlayan, Zamantı ırmağı üzerindeki, şimdiki adı ile 'Örenşehir' kasabası olduğu veyâ Malatya'nın güney-batısında, şimdiki adı 'Doğanşehir' kasabası olan yer olduğu konusunda görüş ayrılığı içindedirler.

(8) Rıdvan Nâfiz-İsmâil Hakkı, '*Sivas Şehri*', 1928, Sh.102.

Mektûbî Mümeyyizliği, Valilik Özel Kalemî Başkâtipliği'dir. Yusuf Ziyâ Efendi ise, 1920-1943 yılları arasında Sivas Meb'ûsluğu da yapmış ve (annem tarafından yakın akrabam olan) Mütvellîzâde Ziyâ Başara Bey'dir. Başkâtipliği görevinin ötesinde, Sivas'ın önde gelen sîmâlarından birisi olduğu için, bu çalıntı olayını ortadan kaldırabilmiştir.

(9) Sedat Çetintaş; '*Sivas Dârü's-şifâsı*', Sh.44

(10) Bu hatâlı plân, sırasıyla,

-San'at Târihcileri, Max van Berchem- Halil Edhem ikilisinin yazmış oldukları, "Matériaux pour un CORPUS ÎNSCRİPTIONUM ARABİCARUM, 3'partie: ASİE MİNEURE" adlı ve 1910'da Kahire'de basılmış olan kitapta,

- George Foucart'ın 1917'de, Fransız Şark Arkeoloji Enstitüsü adına yayınladığı, MEMOİRES adlı kitabında,

-Albert Gabriel'in, 1934 baskılı, "MONUMENTS TURCS d'ANATOLİE" adlı kitabında yer almıştır.

(11) Sedat Çetintaş; '*Sivas Dârü's-şifâsı*', Sh.107

(12) Sedat Çetintaş; '*Sivas Dârü's-şifâsı*', Sh.126

(13) Sedat Çetintaş; '*Sivas Dârü's-şifâsı*', Sh. 110.

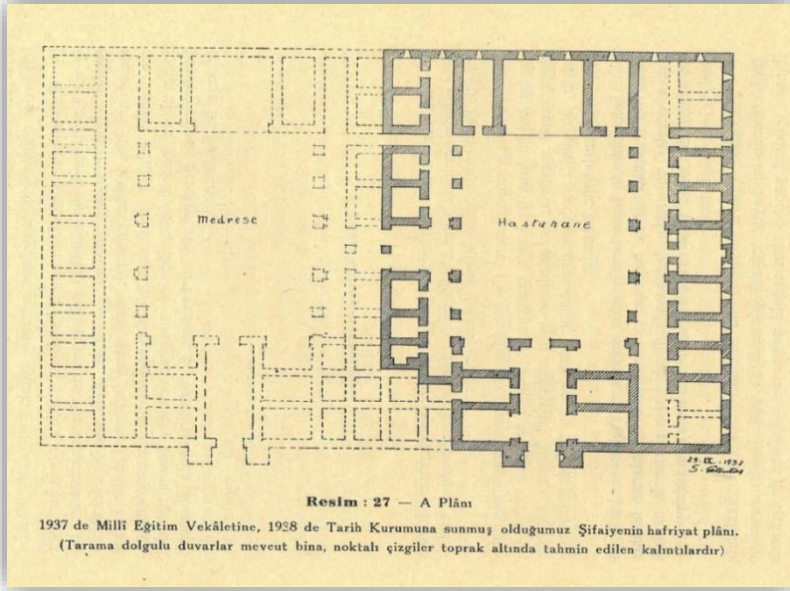
XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Ek 1

Şifaiye Medresesinin Kapısından İçerdeki Binaların Görünüşü

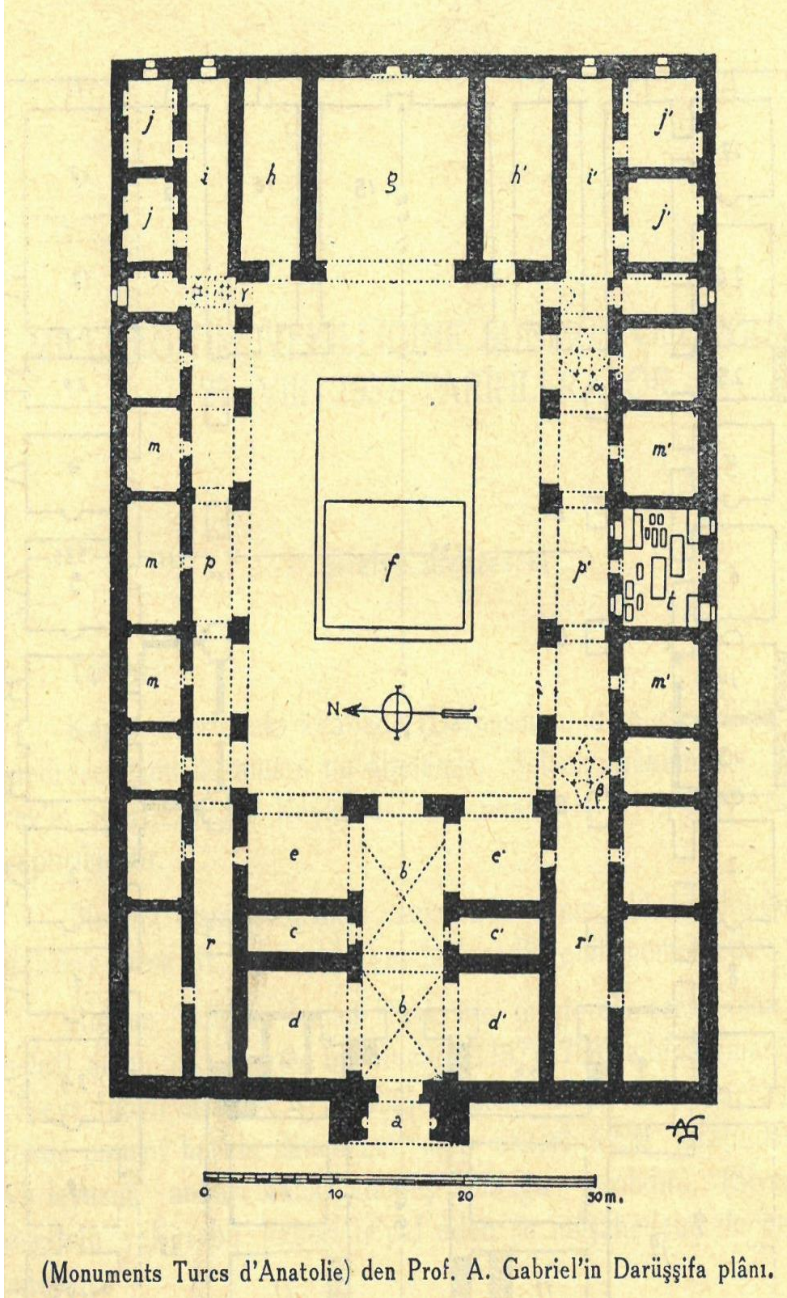
Ek-2

Resim : 27 — A Planı

1937 de Milli Eğitim Vekâletine, 1938 de Tarih Kurumuna sunmuş olduğumuz Şifaiyenin hafriyat planı.
(Tarama dolgulu duvarlar mevcut bina, noktali çizgiler toprak altında tahmin edilen kalıntılardır)

Ek 3.

(Monuments Turcs d'Anatolie) den Prof. A. Gabriel'in Darüşşifa plânı.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE
GÖRE ONDOKUZUNCU YÜZYIL SONLARINDA
SİVAS'TA YAŞANAN SALGINLAR VE KARANTİNA
UYGULAMALARI**

**The Epidemic Diseases that Occured in Sivas and
Quarantine Administration at the end of the 19th
Century According to The Prime Ministry Ottoman
Archives Documents**

Cebrail YILMAZ¹

Özet

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başlarından itibaren, başta kolera olmak üzere veba, çiçek, tifo, sıtma, tifüs gibi bulaşıcı hastalıkların neden olduğu salgınlardan etkilenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine göre salgın hastalıkların yayılmasını engellemek için Anadolu'nun birçok bölgesinde önlemler alınmasına rağmen ciddi ölümlerin yaşandığı ve 19. yüzyılın sonlarına doğru bu salgınlara Osmanlı Devleti'nin önemli bir vilayeti olan Sivas'ı etkilediği görülmektedir.

1890 yılından itibaren özellikle Halep başta olmak üzere komşu vilayetlerde meydana gelen kolera salgınlığının yayılmasını engellemek için Sivas'ta tedbirler alınmaya çalışılsa da 1893 yılında Tokat ve Amasya civarında, 1894 yılında ise Sivas'ta kolera salgınlığının görüldüğü 1890-1894 tarihli Arşiv belgelerinde belirtilmektedir.

Sivas'ın tifo, tifüs, çiçek gibi bulaşıcı hastalıklardan da etkilendiği ve bu hastalıklara karşı önlemler alınmasına rağmen ölümlerin meydana geldiği arşiv belgelerinde tespit edilmektedir. Örneğin, 1889 tarihli belgede çiçek hastalığının Sivas ve kazalarında salgın yaptığı ve salgına karşı önlemler alındığı belirtilmektedir. 1896

¹Dr., Düzce Halk Sağlığı Kurumu, Tıp Tarihi ve Etik Doktoru.
drcabiryilmaz@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

tarıhli iki belgede ise Divriği kazasında umum ahaliden 113 kişinin tifoya tutulup 13 kişinin vefat ve diğerlerinin iyileştiği, Ermeni ahaliden ise çok sayıda ölümlerin olduğu ve tifoya karşı acilen önlem alınması gerektiği belirtilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sivas, Salgın Hastalıklar, Karantina, Kolera, Tifo, Tifüs, Çiçek

Abstract

From the beginning of the 19th century, Ottoman Empire was affected by epidemics caused from diseases such as cholera at first, plague, smallpox, typhoid, typhus and malaria. According to the Prime Ministry Ottoman Archives' documents, although some measures were taken in many areas of Anatolia to prevent spreading of the diseases, it is seen that a large number of death was experienced and towards the end of the 19th century, these epidemics influenced Sivas, which was the important province of Ottoman Empire.

In the archives documents from 1890-1894, it is stated that Cholera epidemic was seen around Tokat and Amasya in 1893 and in Sivas in 1894 though it was tried to take measures so as to prevent spreading cholera epidemics that occurred in neighbour provinces such as Halep.

It is determined in the archive documents that Sivas was also affected by epidemic diseases like typhoid, typhus and smallpox, and although it was taken measures against these diseases, the deaths occurred. For example, in the document from 1889, it is stated that there was smallpox in Sivas and it was spread through its towns and it was taken measures against it. In the two documents from 1896, it is stated that 113 common people was infected by typhoid and 13 of them died and the others recovered, but large number of deaths occurred among the Armenian people, and it was had to taken measures immediately.

Keywords: Sivas, Epidemic Diseases, Quarantine, Cholera, Typhoid, Typhus, Smallpox

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Lidyalılar zamanındaki meşhur Kral Yolu üzerinde bulunan ve tarihi, Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 5000 -3500) kadar uzanan Sivas (Sebaste, Sipas, Megalopolis, Kabira, Diaspolis, Talaur, Danişment İli, Eyalet-i Rum, Eyalet-i Sivas); Hititler, Medler, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (1). Anadolu'yu, Erzurum üzerinden Doğu Anadolu'ya ve Kafkasya'ya bağlayan yol üzerinde bulunan şehir, yoğun insan hareketlerinin olması nedeniyle bulaşıcı hastalıklar ve salgınlardan etkilenmiş; 19. yüzyıl sonlarında tifo, çiçek, influenza ve özellikle kolera salgınları halinde kendini göstermiş, ölümlere yol açmıştır.

Sanayi Devrimi (1760–1820), buharlı gemiler (1810) ve demiryolu (1830) ile ulaşımın hızlanması, Süveyş Kanalı'nın (1869) açılmasıyla uluslararası ticaret ve hac seyahatlerinin artması ve Avrupa'dan Amerika'ya göçlerin yapılması, bulaşıcı hastalıklar ve salgınların insanlığa ciddi zararlar vermesinin başlıca nedenleri arasında sayılabilir (2).

Özellikle koleranın oluşturduğu büyük salgınlar, Bombay'dan Asya, Arabistan, Anadolu, Avrupa ve Amerika'ya kadar göç yollarında bulunan devletleri etkisi altına almıştır. Aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu bu devletlerde karantina başta olmak üzere çeşitli önlemler alınmasına rağmen koleranın yarattığı salgınlar, ciddi kısımlara yol açmıştır (3).

Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetlerinden biri olan Sivas'ta da 19. Yüzyılın sonlarına doğru başta kolera olmak üzere bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar etkili olmuş, bu yüzyılın ortalarından itibaren ise salgınların Anadolu'ya yayılmasını engellemek için ciddi sağlık tedbirleri alınmıştır.

Sivas'ta bulaşıcı hastalıklar ve salgınlara karşı alınan sağlık tedbirlerine ait elde edebildiğimiz ilk belgeler 1840 yılına aittir. 12 Haziran 1840 ve 4 Temmuz 1840 tarihli bu belgelerde Sivas'ta tahaffuzhanelerin oluşturulması gerektiği, bu tahaffuzhanelere tabip ve karantina memuru tayin edildiği belirtilmektedir (4,5). 1848 yılına ait belgede

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

ise koleranın ortaya çıkması durumunda alınması gereken tedbirlerle ilgili risalenin Sivas'a bağlı bölgelere gönderildiği bildirilmiştir (6). 29 Haziran 1866 yılına ait bir diğer belgede, Musul ve Cizre'de ortaya çıkan koleranın yayılmasının engellenmesi için Sivas Mutasarrıflığı'nca tedbir alındığı ifade edilmektedir (7).

Koleranın Anadolu'da yayılmasının engellenmesi için önlemler alınmaya devam ederken 1889 yılına gelindiğinde Sivas'ın çiçek hastalığına karşı da mücadele ettiği, 2 Aralık 1889 tarihli Arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. Bu arşiv belgesine göre Sivas'ta çiçek hastalığının salgın halinde kendini gösterdiği ve alınan tedbirler sonucu salgının önlendiği ifade edilmektedir (8). Bunun yanında, 1890 yılında bu bölgede ortaya çıkan influenza (grip) hastalığına karşı da Sivas'ta sıhhi tedbirler alındığı, arşiv belgelerinde görülmektedir. 12 Ocak 1890 tarihli belgede *Amasya'da infloanza (grip) hastalığı zuhur ettiği ve gerekli sıhhi tedbirlerin alındığı* belirtilmekte ve 5 Şubat 1890 tarihli bir diğer belgede ise *İnfloanza hastalığı için karantina tedbirine lüzum olmadığına Sivas Vilayeti'ne bildirildiği* ifade edilmektedir (9,10).

1890-1892 yılları arasında Halep, Suriye, Musul, Hicaz, Basra, Erzurum ve Van'da görülen koleranın Anadolu'da salgınlar yaratmasının önlenmesi ve Rusya'da meydana gelen kolera salgınının Osmanlı topraklarına yayılmasının engellenmesi için Sivas'ta önlemler alınmaya ve tahaffuzhaneler kurulmaya devam etmiştir. Örneğin 5 Şubat 1891 tarihli arşiv belgesine göre Halep'te ortaya çıkan koleranın yok edilebilmesi için Sivas'ta kurulan tahaffuzhaneler ile uygulanan tedbirler ve bunlara ait masraflar hakkında bir rapor istendiği belirtilmektedir (11). 31 Temmuz 1891 tarihli bir diğer belgede ise koleraya karşı mücadele edebilmek için yerel iradelerce parasal kaynak arayışına gidildiği anlaşılmaktadır. Bu belgede, *Kolera hastalığının menine dair alınacak tedbirlere bir gelir olmak üzere iki beygirli arabalardan belediye idarelerine vergi*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

alınmasının Sivas Vilayetince talep edildiği ifade edilmektedir (12).

Osmanlı devletinin birçok bölgesinde koleraya karşı mücadele devam ederken 1892 yılında Rusya'da ortaya çıkan koleranın deniz yoluyla Trabzon'da salgın oluşturduğu ve bu salgının kara yoluyla Anadolu topraklarına geçişinin engellenmesi için Trabzon'da ve Trabzon'a komşu vilayetlerde ciddi karantina uygulamaları yapıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 21 Temmuz 1892 tarihli belgede, İran'dan Rusya'ya yayılan koleranın Batum'da da görülmesi üzerine Sivas'ta korunma tedbirlerine başlandığı belirtilmekte ve 12 Ağustos 1892 tarihli bir diğer belgede, Trabzon tahaffuzhanelerinde kolera vakası görüldüğü ve bu nedenle komşu vilayetlerde salgının yayılmasının engellenmesi için önlemlerin arttırılması gerektiği ifade edilmektedir (13,14). Bunun yanında 14 Eylül 1892 tarihli arşiv belgesinde ise Tokat'ta temizlik harcamaları için on paradan on kuruşa kadar vergi alınması, Trabzon yolcularının geçeceği beş mevkide birer tahaffuzhane inşası için yirmi beş bin kuruşun harcanmasına izin verilmesi, Vize'de tahaffuzhane inşası ve Hamidiye sınırı ile Hacıbeyli civarında korunma tedbirleri alınması hakkında, Sivas vilayetince telgraf gönderildiği belirtilmektedir (15).

Sivas ve komşu vilayetlerde alınan önlemler, kurulan tahaffuzhaneler ve uygulanan karantinalara rağmen Sivas'ta 1893 yılının Mart ayından itibaren kolera vakaları görülmeye başlamış ve kolera, Tokat, Amasya ve Erbaa'da küçük salgınlar halinde kendini göstermiştir. Bu salgınlarda Tokat ve Erbaa'da ölümler görülmüş ve 26 Aralık 1893 tarihinde Tokat Rüştüye Mektebi tatil edilmiştir (16, 17, 18).

1894 yılına gelindiğinde ise Sivas, koleranın yıkıcı etkisi ile baş başa kalmıştır. 24 Ocak 1894 tarihli belgede, Amasya ve civarında ortaya çıkan kolera hastalığıyla mücadele etmek için talep edilen tabip ve eczacının gönderildiği ve bunların zamlı maaş ve harcırahlarının ödenmesi gerektiği belirtilmektedir (19). 24 Mart 1894 tarihli bir diğer belgede ise Sivas'ta zuhur eden koleradan dolayı iki askeri doktor ile

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bir eczacının dahiliyeden gönderileceği ve Daire-i Askeriye tarafından herhangi bir düzenlemeye ihtiyaç olmadığı ifade edilmektedir (20). Ancak bütün bu mücadelelere rağmen 18 Nisan 1894 tarihli belgeye göre, Sivas'ta yirmi kişi kolera hastalığına yakalanmış ve bunlardan on biri hayatını kaybetmiştir (21).

25 Nisan 1894 ve 1 Mayıs 1894 tarihli belgelere göre gönderilen tabiplerin yetersiz olması üzerine Bronkowski Paşa tarafından Doktor Yüzbaşı Ali Saib ve Binbaşı Rasim Efendiler Sivas'a gönderilmişlerdir (22,23). Bunun yanında Sivas'ta ortaya çıkan kolera'nın diğer bölgelere yayılmasının önlenmesi için Maden, Boğazlayan ve Çorum kazalarıyla Kayseri sancağı hudutlarında oluşturulan sıhhiye kordonlarına asker sevk edilmiş, Sivas'a tabi Kerik ve Eğriköprü üzerine tahaffuzhaneler kurulmuş ve şehrin etrafına kordon oluşturulmuştur (24,25). 2 Mayıs 1894 tarihli arşiv belgesinde ise Sivas'ta kolera görülen evlere konulan kordonun şehre yarım saat mesafedeki mevkilere çekilmesine ve komşu vilayetlerce Sivas'a karşı karantina uygulamasına devam edilmesine Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'ce karar verildiği ifade edilmektedir (26). Sivas'ta ortaya çıkan kolera salgınına karşı bütün bu mücadelelere rağmen Nisan ve Mayıs aylarında devam eden salgın yüzlerce insanın ölümü ile sonuçlanmıştır (16).

Kolera illeti ile mücadele eden Sivas, 1895 yılında tekrar ortaya çıkan çiçek hastalığı ile de karşı karşıya kalmıştır. 14 Mayıs 1895 tarihli arşiv belgesine göre Tokat ve Sivas'ta çiçek hastalığının arttığı, bunun üzerine Tokat'a 100, Sivas'a 30 adet aşı istendiği belirtilmektedir (27).

1896 yılına gelindiğinde, ağustos ve eylül aylarında Sivas'ta tifo hastalığının görüldüğü ve ciddi ölümlere yol açtığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 30 Ağustos 1896 tarihli arşiv belgesinde, Divriği kazasında Ermeni ahaliden ölümlerin olduğu ve tifoya karşı acil önlemler alınması gerektiği Sıhhiye nezaretince ifade edilmektedir (28). 17 Eylül 1896 tarihli bir diğer arşiv belgesinde ise Sivas Vilayeti tarafından

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

alınan önlemlere rağmen Divriği'nde 113 kişinin tifoya yakalandığı ve 13 kişinin öldüğü belirtilmektedir (29).

Sonuç olarak, On dokuzuncu yüzyılda Dünya'da olduğu gibi Osmanlı topraklarında ciddi yıkımlara yol açan salgınlar, Anadolu'nun ortasında geniş topraklara sahip olan Sivas'ı da etkilemiştir. Sivas'ta koleranın yanında çiçek, tifo, influenza gibi bulaşıcı hastalıklar görülmüş ve bu hastalıkların komşu vilayetlere yayılmasının engellenmesi için ciddi önlemler uygulanmıştır.

Kaynaklar

- 1- <http://www.cografya.gen.tr/tr/sivas/tarihce.html> (Erişim: 01.08.2017)
- 2- Ersoy N., Güngör Y., Akpınar A. International Sanitary Conferences from the Ottoman perspective (1851-1938). *Hygia Internationalis: An Interdisciplinary Journal for the History of Public Health*, 2011; 10(1): 53-79.
- 3- Kahya E., Erdemir A.D. Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000; s. 250-254.
- 4- BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), C..SH. (Cevdet Sıhhiye), 2/88 (H-11-04-1256/12-06-1840);
- 5- BOA., C..SH., 28/1379, (H-04-05-1256/4-07-1840).
- 6- BOA., C..SH., 28/1399, (H-25-03-1264/1-03-1848).
- 7- BOA., A.} MKT.MHM. (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı), 359/26, (H-15-02-1283/29-06-1866).
- 8- BOA., DH.MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi), 1678/61, (H-8 -04-1307/2-12- 1889).
- 9- BOA., DH.MKT., 1689/6, H-20-05-1307/12-01-1890);
- 10- BOA., DH.MKT., 1695/83, (H-14-06-1307/5-02-1890)
- 11- BOA., DH.MKT., 1806/38, (H-25-06-1308/5-02-1891).
- 12- BOA., DH.MKT., 1854/79, (H-24-12-1308/31-07-1891).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 13- BOA., Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı), 64/101, (H-25-12-1309/21-07-1892).
- 14- BOA., BEO. (Babıali Evrak Odası Evrakı), 48/3592, (H-18-01-1310/12-08-1892)
- 15- BOA., BEO., 69/5138, (H-21-02-1310/14-09-1892).
- 16- AYAR, M. 2005. Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Yakınçağ Tarihi Bilimdalı Doktora Tezi, İstanbul. s. 87-90.
- 17- BOA., DH.MKT., 3/71, (H-01-09-1310/19-03-1893);
- 18- BOA., MF.MKT. (Maliye Nezareti Mektubi Kalemi), 191/21, (H-17-06-1311/26-12-1893).
- 19- BOA., DH.MKT., 176/10, (H-17-07-1311/24-01-1894).
- 20- BOA., Y..MTV., 93/128, (H-17-09-1311/24-03-1894).
- 21- BOA., Y..A...HUS. (Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı), 294/27, (H-12-10-1311/18-04-1894).
- 22- BOA., Y..A...HUS., 294/109, (H-19-10-1311/25-04-1894);
- 23- BOA., İ.HUS. (İrade Hususi), 23/43, (H-25-10-1311/01-05-1894).
- 24- BOA., MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları), 79/114, (H-23-10-1311/29-04-1894);
- 25- BOA., DH.MKT. 2066/102 (H-24-10-1311/30-04-1894).
- 26- BOA., İ.HUS., 23/51, (H-26-10-1311/02-05-1894).
- 27- BOA., DH.MKT., 375/8, (H-19-11-1312/14-05-1895).
- 28- BOA., BEO., 832/62346, (H-21-03-1314/30-08-1896).
- 29- BOA., BEO., 840/62946, (H-09-04-1314/17-09-1896).

SİVAS'TA 1894 YILI KOLERA SALGINI
Cholera Epidemic in Sivas Province in 1894

Sarper YILMAZ¹

Fatih Mehmet DERVİŞOĞLU²

Özet

1892-1895 yılları arasında bütün dünyayı sarsan Kolera salgını, 1894 yılında ilk defa olarak Sivas'ı etkisi altına aldı. Kısa zamanda ciddi boyutta can kaybına yol açmasına karşın çok uzun sürmedi ve salgın yaklaşık 45 gün içinde şiddetini yitirdi. Ülke çapındaki bu salgın daha önce çalışılmış olmakla birlikte Sivas'ı konu alan bir araştırma yapılmamıştır. Sivas'taki salgını inceleyebilmek için elimizde çok sayıda Osmanlı arşiv belgesinin yanında kendisi de bir doktor olan Sivas Amerikan konsolosunun raporlarının bulunması, bu salgını daha geniş bir perspektiften incelememize imkân vermiştir. Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgeleri ve Amerikan Konsolosunun raporları dışında bu salgını yakından izleyen diğer yabancı ülke gözlemci raporlarından da yararlanılarak salgının başlangıcı, gelişmesi ve sona erişimi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sivas, kolera, salgın, 1894

Abstract

The 1892-1895 Cholera Pandemic hit Sivas Province for the first time in its history. Despite the heavy loss in the early days, the epidemic did not last long and subsided in approximately 45 days. Although this nationwide epidemic is studied previously, the Sivas case was not exclusively investigated. Fortunately, the existence of reports of the American Consulate in Sivas who was himself a

¹ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahi Anabilim Dalı, Sivas. sarper@bilkent.edu.tr

² Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sivas.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

physician as well, along with the abundant Ottoman archival documents allowed us to analyze the case from a wider perspective. Apart from the Ottoman archival documents and the American Consulate Reports, reports of other foreign institutions which were closely screening the pandemic were also used. With the help of this rich material we tried to investigate the beginning, progress and the end of this epidemic.

Keywords: Sivas, cholera, pandemic, epidemic, 1894

Giriş

Koleranın çok eski tarihlerden beri Hindistan çevresinde mevcut olduğu konusunda şüphe yoktur. Hindistan dışına yayılıp dünya çapında bir salgın haline gelmesi ise 1817 yılına rastlar (1). Bundan sonra çok sayıda epidemiyeye yol açacak ve tüm dünyayı ilgilendiren bir hastalık haline gelecektir. Osmanlı topraklarında ilk defa 1822 yılında, İstanbul'da ise 1831 yılında görülen kolera bundan sonra imparatorluk topraklarını çok defa ziyaret etti (2). Osmanlı Devleti, 1851 yılında Paris'teki Kolera ile ilgili konferansa katılarak karantina konusunda uluslararası sisteme dahil oldu ve 1866 yılındaki bir konferansın ev sahipliğini İstanbul yaptı (2). Bu konferanslarda devletler salgına karşı toplu hareket etmek gereğini görerek ortak karar alma çabası içine girmişlerdi. Bu tarihten sonra Kolera salgınları dünyada çok daha dikkatle ve yakından takip edilmeye başlandı. 1892-1895 salgını bütün dünyada çok dikkatli bir şekilde takip edildi. Hindistan'da ortaya çıkan bu salgın kısa sürede Avrupa'ya yayılırken, alınan bütün önlemlere karşın 1893 yılında Osmanlı topraklarını da etkisi altına aldı (2). 1894 yılının Nisan ayında Sivas Şehri daha önce hiç karşılaşmadığı Kolera illeti ile dramatik bir şekilde tanıştı. Osmanlı Devletindeki Kolera salgınları Mesut Ayar tarafından büyük ölçüde Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Ayar, Sivas'taki salgına değinmiş ve belgelere dayanarak buradaki salgına ilişkin kısa kronolojik bilgiler vermiştir (2). Bunun dışında bilgilerimize göre bu salgın başka bir çalışmaya konu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

olmamıştır.

Bu çalışmada iki ana kaynak grubu kullanılmıştır. Bunlardan ilki yabancı kaynaklı bilgilerdir. Osmanlı imparatorluğundaki elçiliklerin ülkelerine gönderdikleri, bir kısmı uluslararası nitelikte dergilerde yayımlanan raporlardır. Bunların dışında bazı anı kitaplarında salgına ilişkin anekdotal bilgiler mevcuttur. Salgına ilişkin raporlardan en ilgi çekici olanı salgın sırasında Sivas'ta Amerikan konsolosu olarak bulunan M. A Jewett'in bu salgına dair aktardığı bilgilerdir. Jewett'in bu tanıklığına dair elimizde iki belge bulunmaktadır. Bunlardan birincisi The Boston Medical and Surgical Journal dergisinde 1894 yılında Jewett'in yayımladığı, Sivas'taki Kolera salgınının öyküsünü anlatan ve konuya ilişkin kendi görüşlerini de dile getirdiği makaledir (3). Diğeri ise Jewett'in 29 Haziran tarihinde ülkesine yolladığı ve daha geniş bilgi içeren bir rapordur (4). İkinci ana kaynak grubunu ise Osmanlı arşivlerinde yer alan belgeler oluşturmaktadır.

1. Elçilik Raporları ve Uluslararası Gözlem Raporları:

Öncelikle 1894 salgınına bizzat şahitlik eden ve buna ilişkin en kapsamlı bilgiyi veren Jewett hakkında kısa bir bilgi vermek yararlı olacaktır. A. Milo Jewett, 1886 yılında Sivas'ta Amerikan konsolosluğunu kuran H.M. Jewett'in küçük kardeşidir. Ağabey Jewett misyoner bir Amerikan ailesinin çocuğu olarak Tokat'ta doğmuş, 1886 yılında Sivas Amerikan konsolosu olmuş ve 5 yıl boyunca bu görevini sürdürdükten sonra görevden ayrılmış ve yerine kardeşi A. M. Jewett geçmiştir (5). Ağabey Jewett, Sivas konsolosluğu sırasında Bağdat Demiryolu Projesine ilişkin hazırladığı raporla bilinmektedir (6). Kardeş Jewett de ağabeyi gibi Sivas doğumludur (1857), Harvard Tıp Fakültesini bitirdikten sonra Boston'da on yılı aşkın bir süre hekimlik yaptıktan sonra ağabeyinden boşalan konsolosluğa talip olmuş ve 1892 Mart'ında Sivas konsolosu olmuştur (5). Dr. Jewett Sivas'taki kolera salgınının doğrudan tanığıdır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Jewett'in Osmanlı Devleti'ne en başta Ermeni meselesi nedeniyle olmak üzere çeşitli nedenlerle sempati duymadığı, hatta düşmanca hisler beslediği bilinmektedir (7). Sivas'ta yaşamaktan memnun olmadığını gizlememiş, 1895 yılından itibaren başka bir göreve atanması için defalarca girişimde bulunmuştur (8). Ayrıca Jewett'in bir tıp dergisinde yayımlanmış olduğundan bahsettiğimiz makalesindeki üslup bu hissiyatını doğrular niteliktedir. Yine de gerek bu kolera salgınına doğrudan tanıklık etmiş olması gerekse klinik deneyimi olan bir tıp doktoru olmasından dolayı yazdıkları önemlidir. Bu makalenin tercümesi şu şekildedir:

***ASYA'DAKİ ASYA KOLERASINA İLİŞKİN BAZI
DENEYİMLER***

M. A. Jewett MD

A.B.D. konsolosu, Sivas Türkiye

Küçük Asya'da Sivas'taki Kolera salgınına ilişkin bazı hususlar bana rapor etmek için yeterli derecede önemli görüldü.

Dikkatinize sunmaya değer bulduğum önemli noktalar; salgının olduğu yerin irtifası, salgının yayılma şekli ve hastalığın yayılması için çok uygun koşullar bulunmasına rağmen insanların bu hastalığa karşı göreceli olarak bağışık olmalarıdır.

Sivas şehri Anti-Toros sıradağlarının kuzey tarafında dağlarla çevrili küçük bir platonun üzerinde yerleşmiştir. Deniz seviyesinin yaklaşık 5000 fit üzerindedir. Bu hastalık hakkındaki genel istatistiklere göre bu yükseklik Sivas'ı salgın hastalıktan korumak için yeterli olmalıdır ve gerçekten de son yıllarda kolera Türkiye'yi sık olarak ziyaret etmiş olmasına karşın geride bıraktığımız yarım yüzyıl boyunca Sivas bu hastalıktan uzak durabilmiştir.

Muhtemelen Şubat ve Mart aylarında burada kolera vakaları vardı, ancak bu olgular dağınık ve az sayıda olup, olguların

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

tanıları da kesin değildi.

Hastalığın Konstantinopolis'ten geldiğini düşünüyorum. En azından koleranın İstanbul'dan Sivas'a doğru birbirlerinden sekiz saate kadar olan mesafelerde bulunan (kervan mesafesi) bir şehirden diğerine atlayarak gelişi buradan izlenebiliyordu.

Sivas'ın suyu hemen tamamen Sivas dışından gelen küçük bir nehir tarafından sağlanmaktadır¹. Tavra köyü bu nehrin kıyısında olup şehirden bir mil kadar uzaktadır. Nüfusu 1000 kadardır. Bu köyün bütün kanalizasyonu bu nehre akar.

Nisan'ın 12. günü 20 kadar kadın Tavra'dan Sivas'taki Türk hamamına geldiler. Ertesi gün bunlardan bir düzine kadarı koleraya yakalandı ve Nisan'ın 15. gününde hastalık bir salgın halinde Sivas'ın tüm mahallelerine yayıldı. Kadınların hastalığı aynı kaynaktan (belki de hamamda) kaptıklarını düşünüyorum. Ancak böyle de olsa bile şurası kesindir ki onlar hastalanıp, onların kolera hastalığını içeren dışkıları nehre bulaştıktan sonra hastalık şehrin bütün bölgelerinde eş zamanlı olarak ortaya çıktı. Salgın'ın ilk haftası boyunca 500 vaka görüldü ve şehrin tüm bölgeleri bu salgından eşit bir biçimde etkilendi.

Kolera tanısı ölüm sonrası ya da mikroskopik inceleme ile konulmayıp hastalığın hızlı yayılması, atakların şiddeti, birkaç saat öncesine kadar oldukça sağlıklı görünen insanları etkilemesi, pirinç suyu şeklinde dışkılama, idrarın azalması, kramplar, morarma, şok gibi bulguların görülmesi

¹ *Boston Medical and Surgical Journal* dergisindeki makalede muhtemelen bir baskı hatası nedeniyle bir satır atlaması söz konusudur. Makalede “*The water of Sivas was is furnished almost entirely by of the city*” şeklinde yer alan cümlenin bir anlamı yoktur. Jewett'in *Abstract of Sanitary Reports*'ta yayımlanan yazısında ise cümlenin tamamı yer alıyor. “*The water of Sivas was is furnished almost entirely by a small river which furnishes the fountains of the houses and flows in small streams through the streets of the city*”. Orijinal makaledeki bu eksiklik, tercümede kısmen düzeltilmiştir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ile konuluyordu ve bu da kolera basilinin zaferi konusunda pek az kuşkuya yer bırakıyordu.

Salgın'ın patlak verdiği 15 Nisan tarihinden, görünürde kaybolduğu 1 Haziran tarihine kadar geçen 45 günlük süre içerisinde en iyi tahminlere göre 5000 kişi hastalığa yakalanmış, 1500 kişi de hayatını kaybetmişti. Bilgisiz hekimlerin korkusundan, izolasyon ve etkilenen evlerin dezenfeksiyonu ile görevli polisin gözetiminden kaçınmak için insanlar hastalanan ve ölenleri otoritelerden saklıyorlardı ve bunun sonucundan resmi istatistikler gerçeği yansıtmaktan uzaktı.

Yukarıda verilen hasta ve ölüm sayıları %30'luk bir mortaliteye işaret etmektedirler. Bu göreceli olarak orta halli sayılabilecek mortalite oranı, hafif olguların hatırı sayılır miktarda olduğunu gösteriyor. Özellikle de hastalığın yayılması için elverişli ve hastaların tedavisi için son derece elverişsiz koşulların bulunduğu Anadolu şehirleri göz önüne alındığında. Hastalığa yakalanan olguların nüfusa oranı %20 civarındayken, ölüm oranı %3,5 civarındadır. Hastaların cinsiyetleri ve yaşlarına ilişkin istatistiklere sahip değiliz, fakat benim görüşüme göre kadınlar hastalıktan erkeklerden daha fazla etkileniyorlar ve çocukların hastalığa yakalanma oranı göreceli olarak daha az.

Asya kolerasının bulaşması için Sivas gibi bir Anadolu şehrinin sahip olduğu elverişli koşullardan daha fazlasına sahip olan çok az yer vardır ve bu da ancak hastalığa özel bir yatkınlık ya da bilinmeyen başka bir nedene bağlı olabilir. Evler kural olarak, küçük, alçak tavanlı, nemli, havasız ve kalabalıktır, az ışık alırlar ve çoğunlukla kerpiçten yapılmışlardır. Hijyenin en temel prensipleri burada bilinmez, öğretildiği zaman da genellikle umursanmaz. Türk insanı ileri derece kadercı olup, hastalığı uzak tutmak için evinin kapısına astığı Kuran sayfalarına, en bilimsel önlemlerden daha fazla güvenir. Evlerde insanların içtiği ve tüm ihtiyaçları için kullandığı su, diğer insanların yıkandığı, kirli giysilerini ve halılarını yıkadıkları üzeri açık kanallardan akar. Bir ailenin çok çeşitli ihtiyaçlarını gören

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bu su bütün pisliği ile birlikte küçük bir nehre akar ve bu da diğer evlerin su kaynağı olur; bu şekilde bir caddeden diğerine doğru akar. Sonunda caddelerde akan bir kanalizasyona ulaşır. Nüfusun dörtte biri büyük abdestini caddelerde yapar, evlere bitişik olan tuvaletlerin atık suları, çeşmelerden akan sularla birlikte caddelerdeki oluklara oradan da şehri kat eden kanallara akar. Şehrin yegâne kanalizasyonları olan bu büyükçe kanallarda insanlar banyo yaparlar, bulaşık ve çamaşırlarını yıkarlar, çocuklar burada su ile oynarlar. Salgın sırasında bu durumun aynen sürdüğünü gözledim. Evini kanalizasyondan elde ettiği çamurla inşa eden bir adam gördüm ki buraya hemen yakında bulunan koleralı iki hasta ile daha yukarıdaki çok sayıda insanın yaptıkları tuvalet buraya akıyordu.

Fakat asıl bulaşıcılık için elverişli olan koşullar evin içindeydi. Hastalıkla bulaşmış odaların dezenfeksiyonu, kirli çamaşır torbaları, hatta koleralı hastanın tuvaleti dahi ihmal ediliyordu. Hastaların kusmuk ve dışkıları yere, nemli toprağa dökülüyor, kirli çamaşır ortada sağa sola atılıyordu. Koleralı bir hastanın kusmuklarını döktüğü bir yalakta ellerini yıkayan bir kadına rastladım. Çok az insan suyu kaynatarak içiyordu. Ya bunun faydasına inanmıyorlardı ya da suyu ısıtacak yakıtı alacak paraları yoktu. Hastaların yattığı küçücük odalara pek çok çocuk ve meraklı komşu doluşuyorlardı. Hasta ile aynı yatağı paylaşanları görüyordum. Bazen karı, koca ve çocuktan oluşan 3 kişi aynı yatakta yatıyor, hasta olan kusuyor ve altına yapıyordu ve diğerleri de hasta olmuyordu.

Su Tavra'daki hastalar tarafından kontamine edildiği ve 30 gün boyunca burada yeni hastalar ortaya çıktığı halde ve yukarıda bahsedilen elverişsiz koşullara hemen hemen bütün halk maruz kaldığı halde nüfusun %82'si hastalığa yakalanmadı ve salgın 45 gün içinde hafifledi. Zaman zaman tek tük hastalara görüldüyse de bunların çoğu dışarıdan yeni gelen insanlardı.

Salgın'ın hız kesmesi sıcaklıkta artış, nem azalması ve yağmurların başlamasına denk geldi.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Tedaviye gelince, sütün laktik asit fermantasyonu sonucu elde edilen ve burada yaygın bir besin maddesi olarak yenen yoğurdun ilginç bir şekilde kolera için faydalı olduğu düşünülüyordu. Salgın başladığında elimizde başka laktik asit olmadığı için gerek ishalin başlangıç döneminde gerekse nekahat döneminde yoğurdu hararetle önerdik ve genellikle de iyi sonuçlar elde ettik.” (3)

Bu kısa makalenin Osmanlı arşiv belgelerinde rastlamadığımız bazı ilginç bilgileri içerdiğine dikkat çekmek isteriz. Bunları irdelemeden önce Jewett’in ülkesine rapor olarak gönderdiği metinden de bahsetmek gerekir, zira burada Jewett’in yukarıda tercümesini verdiğimiz makalede değinmediği bazı hususlar yer almaktadır. Rapor 29 Haziran 1894 tarihlidir (4): Raporda, yayımlanmış olan makalede bulunmayan noktalar şunlardır:

“- Devlet yetkilileri salgının Erzurum’dan gelenler tarafından getirildiği şeklinde rapor veriyorlardı ama ben bunun İstanbul’dan gelenler tarafından yayıldığını düşünüyorum.

-Devletin resmi istatistikleri gerçeği yansıtmıyordu.

- Hastaların doktorlara çok az güvenleri vardı. Hıristiyanlar Türk doktorların bu salgın sırasında kendilerini öldüreceklerinden korkuyorlar, Türkler ise, hastalığı ciddi olanların, bu salgını inceleme amacıyla doktorlar tarafından öldürüleceğinden endişe ediyorlardı.

- Salgının başlamasını takiben vali, belediye başkanı (mayor), belediye hekimi (municipal physician), iki Amerikalı hekim ve altı şehir sakininden oluşan bir sağlık konseyini toplantıya çağırdı. Bu konseyde ciddi bir anlayış eksikliği ve uyuşukluk hâkimdi. Bir örnek vermek gerekirse konseye başkanlık eden belediye başkanı bu toplantıların birinde, şehrin üç bölgesinde papazlara Kurandan bölümler okutacağını söylüyor ve bunun yeterli olacağı konusunda konseye garanti veriyordu. Daha bilgili bir adam olan vali ise uygun önleyici tedbirlerin hayata geçirilmesini istiyor ve benim de konseye katılmamı ve onları yapılacak şeyler

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

konusunda yönlendirmemi talep ediyordu. Ben gereken sıhhi önlemleri hazırladım ve bunlar benimsendi, bununla birlikte etkin bir şekilde uygulanamadılar.

- Su kaynağına hastalık bulaşmasının önlenmesi şehrin karşılamaya hazır olmadığı bir meblağı gerektiriyordu. Sokakların en pis yerleri temizlenip dezenfekte edildiyse de bu oldukça yetersiz bir şekilde yapıldı. Kolera olgularının bildirilmesinin zorunlu olmasını sağlamanın bir yolu yoktu. Hastalar kolera kadar doktorlardan ve sıhhiye müfettişinden (sanitary police) korkuyorlar, koleralı hastaları bildirmeyerek onlardan uzak durmaya çalışıyorlardı. Enfekte evlerin izolasyonu ve kirli yatak takımlarının imha edilmesine insanlar direnç gösteriyorlar, bu nedenle sadece koleralı hastaları saklamakla kalmayıp ölümlerini de bildirmiyorlardı. Çok sayıda ölü ya geceleri mezarlıklara ya da evlerin bahçeleri veya avlularına gömülüydü. Burada ölü gömme izne tabi değildi. Polis müdahalesinden ilk birkaç günden sonra vazgeçilmişti. Evsizler için geçici bir hastane oluşturulmuş olup, fakirlere karne ile ekmek dağıtılıyordu.

- Salgın başladıktan 15 gün sonra İstanbul'dan hekimler geldiler. Caddelere bir miktar kireç serptiler ve şehrin etrafında kalanlar için 10 günlük karantina öngörerek bir kordon oluşturdular. Kordon görevini yerine getirecek polis ekibi çoğunlukla bu iş için kiralanan kişilerden oluşuyordu. Onlarla aylık 4.40 dolar ücret verilecekti. İki ay çalışarak 7 dolar aldılar. Görevliler bu hattı geçmek isteyen insanlardan küçük bir ücret alarak gelirlerini arttırma yoluna gittiler. Köylüler, deve sürücülere ve bunun gibi yüksek rütbeli devlet görevlileri tarafından hareketleri takip edilmeyecek insanların karantina hattından rahat bir şekilde geçmelerine izin veriliyordu. Bu insanlar için geçiş ücreti genellikle 2 kuruş (9 sent) idi, zaman geçtikçe bu ücret 15 paraya (1.5 sent) kadar düştü. Bu kordon yiyecek eksikliğine yol açtı ticari çıkarlara zarar verdi. Şehrin karantina olanakları oldukça yetersizdi. İnsanlar çadırlarda ya da bakımsız barakalarda mahsur kalmışlardı. Zemin ıslak ve geceler soğuk olduğundan çok rahatsız ve sağlıksız koşullar

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

altındaydılar. Hükümet yatak takımı, yiyecek desteği vermiyor sadece çok fakirler için ekmek dağıtıyordu. Karantina ücreti kişi başına her gün için 1 kuruştur (0.44 sent). Polis gücü yetersizdi ve karantinaya alınan insanları karantinaya giriş tarihlerine göre birbirilerinden ayrı gruplar halinde tutmak için pek az çaba gösteriliyordu. 30 Mayıs'tan itibaren Hükümet hiç kolera olgusu bildirmede, oysa ayın 30'undan şimdiye kadar haftada 15 yeni vaka çıkmaya ve 3 ölüm görülmeye devam etti. 11 Haziran'da 10 günlük karantina süresi 5'e indirildi ve 17 Haziran'da kordon ve karantina tamamen kaldırıldı. Halen Sivas'ta artık kolera olmadığının resmi olarak ilan edilmiştir. Kolera şimdi Tokat, Amasya, Merzifon, Samsun, İskilip, Yozgat, Kırşehir, Kayseri ve çevresinde vardır. En şiddetli salgın Kayseri'dedir."

Görüldüğü üzere Jewett raporunda, makalesine almamış olduğu pek çok önemli ayrıntıyı kaydetmiştir. Bu noktaların bir kısmı Osmanlı arşiv kayıtlarında olmayan bilgileri içermektedir.

Sivas'taki Kolera salgınına ilişkin yabancı kaynaklardan elde edilen bilgiler bununla sınırlı değildir. Tüm dünyadaki salgın hastalık raporları düzenli olarak Abstract of Sanitary Reports (Sağlık Raporları Özetleri) isimli bir dergi kapsamında yayınlanmaktadır. Burada Jewett'in yanında başka ülkelerin görevlilerinin raporları yer almaktadır. Bunlar ilk sunduklarımız kadar kapsamlı ve derli toplu olmasa da bazı önemli bilgileri içermektedirler:

- *Anadolu'da Sivas'ta Nisan'ın 15'inden 17'sine kadar 47 kişi koleradan hayatını kaybetti (9).*

- *25 Nisan 1894 Kolera salgınının çarpıcı özelliği Küçük Asya'nın ortasındaki Sivas'ta ortaya çıkmasıdır. Salgının hangi yolu izleyerek Sivas'a ulaştığını tespit etmek hiç kolay değildir. Harput ya da Eskişehir'den gelen ziyaretçilerle gelmiş olabilir. Salgının iki ay önce şiddetlendiği, açlığın arttığı Erzurum'dan kaçan insanlar tarafından da getirilmiş olabilir. Şehirdeki Fransız konsolosunun raporlarına göre*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

her gün koleradan 40 kişinin öldüğü, şehre doktorların atandığı bildiriliyor (10).

- 7 Mayıs 1894 tarihinde Sivas'taki A.B.D. konsolosu, şehirdeki kolera salgınına ilişkin şu verileri iletmektedir: 28 Nisan'da tamamlanan hafta içinde 286 hasta, 202 ölüm; 5 Mayıs'ta tamamlanan hafta içinde 339 hasta, 133 ölüm. Konsolos şöyle yazıyor: Bunlar resmi rakamlardır, ölü sayıları muhtemelen doğrudur, ancak bildirilen hasta sayısı hiç şüphesiz gerçek miktarın çok altındadır. Çevre köylerde şüpheli olgular bildirilmeye devam etmektedir (11).

- 14 Mayıs 1894 tarihinde Sivas'taki A.B.D. konsolosu, şehirdeki kolera salgınına ilişkin şu verileri iletmektedir: 12 Mayıs'ta tamamlanan hafta içinde 170 hasta ve 81 ölüm. Konsolos ayrıca birkaç tifüs vakasının tespit edildiğini; Zara, Tokat, Pirkinik ve çevre köylerde koleranın bulunduğunu yazıyor (12).

- Sivas vilayetinde Nisan'ın ortasından Mayıs'ın 6'sına kadar koleradan 442 ölüm olmuştur (13).

- 11 Mayıs 1894 Geçen Nisan ayının 18'inden bu yana İstanbul'da kolera vakası bildirilmemişti. ... Son raporumda Sivas'taki salgın hakkında yazmıştım. İlk defa 15 Nisan'da şehirde baş gösteren kolera salgınında 5 Mayıs itibarı ile 429 ölüm bildirilmişti. Bu sayının gerçeği yansıtmadığı hatırlanmalıdır. Sivas'ta çok az sayıda doktor vardır, ama çevre köy ve şehirlerde hiç yoktur. Kayıtlı ölümler sadece Sivas şehrine ait olup çevre şehir ve köylerdeki ölümler dikkate alınmamıştır. ... 15 gün önce Sivas'tan İstanbul'a Samsun yolu ile bir ziyaretçi geldi ve gelişinden bir gün sonra kolera belirtileri ile öldü. Yolculuğu 8-9 gün süren hastada yolculuk boyunca sadece hafif bir ishal varmış. Yapılan otopside bağırsakların dışkı ile dolu olduğu görülüp, yapılan mikroskopik inceleme sonunda kolera basili saptanmış (14).

- 18 Haziran 1894 tarihinde A.B.D Sivas konsolosu şunları yazıyor: Burada koleranın bittiği resmi olarak açıklandı ve kordon kaldırıldı. Geçen hafta muhtemelen 15 hasta ve 5

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ölüm oldu (15).

- 4 Ağustos 1894 tarihinde A.B.D. konsolosu şunları yazıyor: Haftalardır koleraya ilişkin güvenilir bilgi alamadım. 1 Haziran'dan bu yana resmi olarak kolera olgusu bildirim yapılmadı. Bu hafta kolera olduğunu düşündüğüm birkaç hasta görüldü (16).

2. Osmanlı Arşiv Belgeleri

Sivas'taki salgına ilişkin ilk belgeler salgının 3. gününde görülmeye başlar (18 Nisan 1894, Rumi 6 Nisan 1310, Hicri 12 Şevval 1311) (17). Bu belgelerde kolera saptanan hanelerin kordon altına alınması, sakinlerinin son vukuatı takiben 10 gün kimse ile görüştürülmemesi, bulaşık hanelerin asit fenik, göz taşı ve sönmemiş kireç ile tathir edilmesi Sivas vilayetine bildirilmektedir. Bu belgelerden anlaşıldığına göre 21 hasta ve 11 ölüm meydana gelmiştir. Ayrıca vilayetten ecza ve tabip gereksinim olup olmadığı sorulmaktadır. Sadaret makamına Ankara valisi Memduh Bey tarafından gönderilen 7 Nisan 1310 (19 Nisan 1894) tarihli yazıda 3 gün içinde Sivas'ta 31 hasta ve 11 ölümden bahsedilmekte, bulaşık mahallerin kordon altına alınmasına ek olarak uygun görülecek yerlerde tahaffuzhane kurulmasının ve bölgeye bir sıhhiye heyeti gönderilmesinin gerekliliği dile getirilmektedir. Memduh Bey Sivas'ın Tokat, Amasya ve Çorum'la alışverişinin kesilmesi gerektiğini vurgulamakta, ayrıca Sivas'tan geçerek Kayseri aracılığı ile Ankara'ya gelecek ve buradan da tren ile Dersaadet'e gidecek Bağdat Postasının Kayseri'de kurulacak tahaffuzhanede mübadelesinin gerektiğini, bunun için Kayseri'de ikamet edecek posta memurlarına ihtiyaç olduğunu yazar (18). Aynı gün Mamuretül Aziz vilayetinden merkeze, Sivas'taki kolera salgını için alınacak tahaffuz tedbirlerinin ne olacağı, Sivas'tan gelecek posta memurları ile yolcuların kaç gün karantinada bekleyecekleri sorularını içeren bir telgraf gönderilir (19). 8 Nisan 1310 (20 Nisan 1894) tarihinde pek çok vilayete gönderilen talimatta

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Erzurum Erzincan tarafı için Zara kasabasında, Harput, Diyarbakır tarafı için de Deliktaş karyesinde tahaffuzhaneler kurulması gerektiği bildirilerek, bunun için 4. Orduya iki tabip ve gerekli eczanın gönderilmesi için yazı yazıldığı bilgisi verilir (20). Bundan bir gün sonra (9 Nisan 1310, 21 Nisan 1894) Sivas Valisi Halil Bey içinde bulunduğu durumu şu şekilde Sadaret makamına ifade eder (21):

Huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Hastalık günden güne tekessür ve iştidâd etmekte olarak mevcûd zabtiye lüzûm görülen kordonlara kifâyet edemediğinden ve bulaşık bir hânenin bile kordonsuz bırakılması ma'âzallâhu te'âlâ dâire-i sirâyeti daha ziyâde tevsî' edebileceği cihetle kat'iyen tecvîz buyurulmayacağından Sıhhiye Komisyonu'ndan gösterilen icâb-ı hakîki üzerine yüzer guruşla yüz nefer muvakkat zabtiyenin bugünden itibâren ta'yîn ve istihdâmına başlandı. Bunlardan beklenilecek hizmet-i muhâfaza te'mîn edilmek üzere fi 7 Nisan sene [1]310 telgrafnâme-i çâkerânemle şimdilik arz ve taleb olunan yirmi beş bin guruş tahsisât emrinin hemen i'tâ buyurulması tekrâr müsterhamdır. Fermân.

Fi 9 Nisan sene [1]310.

Sivas Valisi

Halil

Vali hastalığın giderek şiddetini arttırdığını, kordonların etkin bir şekilde vazife görmesi için yeterli sayıda görevli olmadığını, yeni görevli istihdam edilmesi gerektiğini açıkça ifade ederek 25.000 kuruş istenmekte, kendi inisiyatifini kullanarak yüzer kuruş maaş ile 100 kişiyi göreve aldığını bildirmektedir. Buna karşılık Sadaret makamı Dahiliye Nezaretine Sivas vilayetinden istenen 25.000 kuruş ile 5 tabip ve gerektiği kadar ilacın hemen gönderilmesini emreder, karantina süresini on gün olarak bildirir (22). Aynı gün kaleme alınmış olan bir başka yazıda koleralı hanelerin tebhîr ve tanzifi ile diğer tedbirlere nezaret etmek üzere Samsun'dan Doktor Süleyman Gazali efendinin Sivas'a

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

gönderildiği bildirilir (23). Yine aynı tarihli bir başka yazıda Sivas valisi Halil Bey bu sefer Dahiliye Nezaretine yazarak Sivas'taki durumun vahametini daha net bir şekilde açıklar. Önceki yıl Erzurum ve Erzincan'da görülen kıtlık nedeni ile pek çok muhtaç kimsenin Sivas'a geldiğini, bunların barınacak yer bulmakta sıkıntı çektiklerini, bunun üzerine bir de bu yıl çok yağmur yağması nedeniyle her tarafın bataklık ve çamur olduğunu, fukara ve gurebanın sokak ortasında süründüğünü yazar (24). Aslına bakılırsa bu durum Jewett'in resmettiği tabloyu hem doğrulamakta hem de o tablonun nedenlerini açıklamaktadır. Vali Halil Bey, bunun için daha önce istediği 25.000 kuruşa ek olarak, 50.000 kuruşun daha gerekli olduğunu da aynı yazının sonuna ekler. Yazışmalar 9-14 Nisan 1310 tarihleri arasında çok yoğun bir şekilde cereyan etmektedir, ama anlaşıldığına göre işler pek hızlı yürümektedir. 14 Nisan 1310 tarihinde (26 Nisan 1894) yani salgının patlak verdiği tarihten 11 gün sonra hala bahsedilen tabipler ile ecza malzemesinin Sivas'a ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihte Sivas vilayetine yazılan yazıda etibbadan Gazali ve Hamburg (?) efendilerin izamına ve 50.000 kuruşun sarfına onay verildiği belirtilmekte, ayrıca Dersaadetten Doktor Kaymakam Said Bey, Binbaşı Selami, Ali Saib ve Rasim ve eczacı Ömer ve Nikola efendilerin, 4. Ordudan da üç tabibin gönderilmekte olduğu haberi verilmektedir (25). Yine aynı tarihli başka bir talimatta daha önce bahsedilen yerlerde tahaffuzhane kurularak buralardan itibaren kordon oluşturulmasının "kâbil ve haiz-i emniyet olamayacağı" nedeniyle bundan vazgeçilerek şehre yarım saat mesafeden bir kordon çekilmesi ve buralarda tahaffuzhane oluşturulması talimatı verilmektedir. Ayrıca hanelerin kordon altına alınması, hastalığın bu denli çok olduğu bir yerde imkân dahilinde olmadığından, bundan da vazgeçildiği bildirilmektedir (26). Sivas'ta kolera salgınının mahiyeti 16 Nisan 1310 (28 Nisan 1894) tarihinde Sıhhiye Nezaretine gönderilen bir yazıdan anlaşılmaktadır. Bu yazı muhtemelen Sadaret tarafından gönderilmiş olmalıdır, ancak padişah iradesi sonucu kaleme alındığı yazının içeriğinden anlaşılmaktadır. İlginç olması sebebi ile bu belgenin bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bölümünün transkripsiyonunun verilmesi faydalı olabilir (27):

“Sivas Valiliği'nden gelen telgrafnâmelere nazaran Sivas'da koleradan günde altmış yetmiş kadar musâb ve otuz otuz beş kadar dahi vefeyât vukû' bulmakda olduğu anlaşılmiş ve hastalığın böyle icrâ-yı hükm ettiği bir mahall-i muvâredâtının nazar-ı dikkat ve ehemmiyetden dûr tutulmaması icâb-ı maslahatdan iken bu husûsda eser-i bî-kaydî gösterildiği tezâhür etmekte bulunmuş olup ez-cümle Şehremanet-i Celîlesi'nden vaki olan arz ve iş'âra göre evvelki gün Gürcü kumpanyası vapuruyla Dersaadet'e gelen ve Yedikule Ermeni Hastahânesi'ne yatırılıp orada vefât eden Sivaslı Agop nâm kimesnenin vapur derununda koleradan musâb olarak hastalandığı ve Karadeniz muvâraedâtının Kavak Tahaffuzhânesince nazar-ı dikkatde tutulması lâzımeden bulunduğu halde mezkûr tahaffuzhânece bu işe kemâ-yelik ehemmiyet verilmemiş ve bunun bi-havlihî te'alâ Dersaadetçe tamâmen mündefi' olmak üzere bulunan kolera hastalığının yeniden intişârına sebebiyet vereceği derkâr bulunmuş ...”

Salgının 13. gününde ortalama 60-70 yeni olgu ve 30-35 kadar ölüm olmaktadır. Ayrıca tahaffuz işlemlerinde özensizlik gösterilmiş olduğu ve bu nedenle İstanbul'da neredeyse bitmekte olan koleranın, Dersaadete gelen hastalığı kapmış olan Sivaslı Agop'un gözden kaçırılmış olması nedeniyle İstanbul'un yeniden risk altına girdiği anlatılmaktadır. Geçmişte bu gibi olayların çok ciddi sorunlara yol açtığı hatırlatılıp tedbirlere harfîyen uyulması gereği vurgulanmaktadır. Sivas valisinin 20 Nisan tarihinde Sadaret makamına yolladığı bir takrirden halen bahsedilen hekimlerin Sivas'a ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Sivas valisi, Padişah iradesi ile gönderilen askeri hekimler ile tathirat memurlarının gelinceye kadar bin kantar sönmemiş kireç hazırlanması Ser-kimyager-i Şehriyari Mirliya Bonkofski Paşa tarafından önemle bildirildiğinden, bunun için 30'ar liralık on adet fırın yaktırılması gerekeceğinden, bunun için gerekli 300 liranın nereden karşılanacağını sormaktadır (28).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

24 Nisan 1310 (6 Mayıs 1894) tarihinde Sadaret makamına yine Sivas valisi imzasıyla bir takrir gönderilir. Vali kordon sisteminin istenildiği gibi işlemesinin mümkün olmadığını itiraf eder tarzda bir yazı yazarak bunun nedenlerini açıklar. Bu arada daha önce bahsedilen hekimleri de içeren sıhhiye ekibinin Sivas'a ulaştığı ve müştereken kararlar alındığını da ifade eder (29). Bu ifadelerden 20 Nisan ile 24 Nisan arasındaki bir tarihte bu sıhhiye grubunun Sivas'a ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu da aşağı yukarı Jewett'in raporunda, 15 gün sonra İstanbul'dan hekimlerin geldiği yönündeki bilgilerle paralellik arz etmektedir. Yine Jewett ekibin gelişini takiben caddelere bir miktar kireç döküldüğünden bahsetmişti. Kireç elde edilmesi de sorun olmuş, bunun için ocaklar gerekeceği bildirilmişti. 24 Nisan 1310 (6 Mayıs 1894) tarihli bir yazıda da bu durumu teyit edercesine şehirden ancak bir miktar kireç elde edilebildiği, kalan için arabalarla taş getirilip bunların fırınlarda yakıtılması gerektiği, bunun için de 15 günlük bir zaman ihtiyaç olduğu Sivas valisi tarafından bildirilmektedir (30). Bu tarihten sonra yazışmaların azaldığı, salgının hız kaybettiği anlaşılıyor. Bu konuda hem Osmanlı arşiv belgeleri hem Jewett'in makalesi ve raporları hem de diğer kaynaklardan (Abstract of Sanitary Reports) elde edilen raporlar bunu teyit etmektedir.

Sonuç

1

Bu çalışma, Osmanlı devletini de ciddi boyutta sarsan, 1892-1895 Pandemisi'nin sadece Sivas şehrini etkileyen sınırlı bir kısmını inceleme amacına yönelik idi. Şimdiye kadar bu salgının Sivas'a olan etkisini inceleyen bir monografi yazılmamış, sadece Mesut Ayar'ın yukarıda bahsedilen eserinde bu konuya birkaç sayfa ayrılmıştı. Oysa sadece Sivas'taki bu salgına ilişkin olarak çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur. Bir örnek vermek gerekirse sadece Sivas'taki kolera salgınına münhasır olarak, Başkanlık Osmanlı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Arşivinde Mühimme Kalemi Evrakının (A-MKT.MHM) 552. dosyasının 1. gömleğinde 122 (arkalı önlü 253 adet) evrak vardır. Diğer kalemlere göz atıldığında kabaca konuya ilişkin evrak sayısı 500'ün üzerindedir. Çalışmaya başlarken bu kadar belge çıkacağını tahmin etmediğimizden, 1894 Sivas kolera salgını konusunda yeterli bir çalışma yapmış olacağımızı ummuştuk. Oysa bu konunun çok daha kapsamlı bir araştırmayı gerektirdiği anlaşılıyor.

2

Resmi arşiv belgelerinin çoğu zaman cevap aradığımız soruları aydınlatma konusunda bize yeterince yardımcı olmadığını itiraf etmemiz gerekir. Örneğin arşiv belgeleri salgındaki ölü sayısı konusunda bize çok az bilgi veriyorlar. Mesut Ayar gazetelere dayanarak bu salgında 600 ölüm ve 1000'in üzerinde vefat olduğu bilgisini verir. Oysa Jewett ve diğer yabancı kaynaklar 5000 civarı hasta ve 1500 civarında ölüm olduğunu, bunun da tam olarak gerçeği yansıtmadığı bilgisini iletiyorlar. Dahası Jewett hastalığın gelişmesine bu kadar uygun koşullarda ölüm oranının düşük sayılabileceği yorumunu yapar. Hastalığın tedavisinin ne şekilde yapıldığı bilgisinin arşiv belgelerine pek yansımadağı görülüyor. Kolera risaleleri ve ilaçlar için verilen resmi izin belgeleri bir ölçüde yol gösterebilirse de, bize sahada neler yaşandığına dair bilgi vermezler. Sadece Sivas 1894 kolera salgınının hakkıyla incelenebilmesi için öncelikle tüm arşiv belgelerinin titiz bir şekilde incelenmesi mutlak bir gereklilik olmakla birlikte, bunlara da bilimsel bir şüphe ile yaklaşılmalı ve bu bilgilerin başka kaynaklarla karşılaştırılmasının gerekliliği gözden uzak tutulmamalıdır.

3

Bu salgına bizzat şahit olup da gözlemlerini yazmış olan tek kişi şimdilik Jewett gibi görünmektedir. Her ne kadar üslubu pek dostça görünmese de yazdıklarının çoğunda gerçeklik payı olduğunu, Osmanlı arşiv belgeleri teyit etmektedir. Ayrıca Jewett kaynaklı olmayan başka bazı yabancı gözlemci raporları bu bilgileri teyit eder niteliktedir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Bildiğimiz kadarı ile Jewett'in konuya ilişkin yazdığı makale ve ülkesine gönderdiği kapsamlı rapor daha önce yayımlanmamıştır. Bunun dışında *Abstract of Sanitary Reports*'da başka gözlemcilerden gelen bilgiler de mevcuttur. Jewett'in kolera salgınında yoğurtla ilgili söyledikleri oldukça ilginçtir. Kendisi ellerinde laktik asit olmadığı için, Sivas'ta, sütün laktik asitle fermantasyonu sonucu elde edilen yoğurdun çok yaygın olarak tüketildiğini, bunun hastalığa faydası olduğunu söylemekte ve yoğurdu hararetle önermektedir. Bu ve bunun gibi doğrudan tanıklığa dayanan ilginç gözlemler dönemin tarihi resminin ortaya çıkarılması için büyük önem taşımaktadır.

4

Bu çalışma ile sadece konuya ilişkin farklı bir pencere açtığımızı düşünüyoruz. Ancak bu haliyle bu çalışmanın mutlaka tamamlanması gereken bir girişim olduğunu itiraf etmemiz gerekir. Bu konuya ilişkin arşiv belgelerinin hepsi eleştirel bir gözle incelenmeli, imkân ölçüsünde bizim yaptığımız gibi farklı kaynaklar ve tanıklıklar bulunarak araştırma genişletilmelidir.

Kaynaklar

1. Macnamara NC, *Asiatic Cholera*, Londra: 1892, s. 1-7.
2. Ayar M, *Osmanlı Devleti'nde Kolera*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s. 13-23, 61, 114-118.
3. Jewett MA, "Some Experiences With Asiatic Cholera in Asia", *The Boston Medical and Surgical Journal*, (1894), C. 133, No. 18, s. 437-438.
4. Jewett MA, "The Cholera Epidemic at Sivas, Turkey", *Abstract of Sanitary Reports*, Vol. 9, No. 34, (24 Ağustos, 1894), s. 691-694.
5. Severance G, Severance D, *Against the Gates of Hell: The Life & Times of Henry Perry, A Christian Missionary in a*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Moslem World, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2012, s. 184, 185.

6. Gül, Osman Kubilay, “Bir Amerikalı Diplomat Gözüyle Bağdat Demiryolu Projesi”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 2014, 11(41):1-16.

7. Mahiroğulları A, “Anadolu’da Misyonerlik ve Yabancı Misyon Faaliyetlerinin Ermeni Meselesine Etkileri: Sivas Vilayeti Örneği”, *Yeni Türkiye*, 60/2014, s. 1-23.

8. Merguerian BJ, “The United States Consulate at Sivas: 1886-1908”, *Armenian Sebastia/Sivas and Lesser Armenia*, ed. Richard G. Hovannisian, California: Mazda Publishers, 2014, s.262-264.

9. Fairfax I, “Status of cholera in Europe”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol. 9, No. 22, (1 Haziran 1894), s.372.

10. Zavitziano SC, “Cholera in Turkey diminishing”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 22, (1 Haziran 1894), s.372.

11. “The cholera epidemic at Sivas, Turkey”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 23, (8 Haziran 1894), s. 394.

12. “The cholera epidemic at Sivas, Turkey”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 24, (15 Haziran 1894), s. 417.

13. Fairfax I, “Status of cholera in Europe”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 24, (15 Haziran 1894), s.411.

14. Zavitziano SC, “Cholera in Turkey”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 26, (29 Haziran 1894), s.460.

15. “The cholera epidemic at Sivas, Turkey”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 29, (20 Temmuz 1894), s. 536.

16. “Cholera in Turkey”, *Abstract of Sanitary Reports*, vol.9, No. 35, (31 Ağustos 1894), s. 721.

17. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A. HUS. 294/27, A-MKT.MHM 552-1/130.

18. BOA, A-MKT.MHM., 552-1/127.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

19. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/129.
20. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/126.
21. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/122.
22. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/121.
23. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/124.
24. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/108.
25. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/91.
26. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/88.
27. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/76.
28. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/71.
29. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/27.
30. BOA., A-MKT.MHM., 552-1/50.

SİVAS DÂRÜ'Ş-ŞİFÂSİ'NİN BÂNÎİ SULTAN
I. İZZEDDİN KEYKÂVUS'A TAKDİM EDİLEN
"ENÎSÜ'L-KULÛB" KİTABI VE SULTANA
ÖĞÜTLER

**The Book "Enîsü'l-Kulûb" Presented to Sultan I.
İzzeddin Keykavus the Founder of the Sivas Dârü'ş-şifâ
and, Advices for the Sultan**

Salih ŞAHİN¹

Özet

Kadı Burhâneddin Ebu Nasr b. Mes'ud Anevî tarafından H. 562 (M. 1167) tarihinde başlanarak şehnâme tarzında Farsça olarak yazılan eser, H. 608 (M. 1212) yılında tamamlanarak Konya'da Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvûs'a takdim edilmiştir. Anadolu tarihinin yerli kaynakları arasında en eskisi olarak kabul edilen bu eser, Oğuz Türkleri tarafından tarih alanında yazılan ilk eser sayılmaktadır. Enîsü'l-Kulûb, XII. yüzyılda Anadolu'daki fikrî ve edebî hareketleri, manevî eğilimleri yansıtmaları bakımından kültür tarihimiz için önem taşımakla birlikte, Kadı Burhâneddin Anevî'nin, Sivas Darü'sşifası'nın bânisi Sultan I. İzzeddin Keykâvûs'a öğütlerini ihtiva etmesi bakımından da büyük öneme hâiz bulunmaktadır. En'isü'l-Kulûb kitabının genel bir tanıtımı ile birlikte bildiride bu öğütlere de yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: İzzeddin Keykavus, Enisü'l-kulub, Kadı Burhaneddin, Sivas Darüşşifası

Abstract

Kadı Burhâneddin Ebu Nasr b. Mes'ud Anevi, H. 562 / M. Starting from 1167 and written in Persian in şehnâme style, H. 608 / M. It was completed in 1212 and presented to the Seljuk Sultan Izzeddin Keykâvûs in Konya. This work, which is regarded as the

¹ Yazma Eserler İstanbul Bölge Müdürü, salihshahin058@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

oldest of the local sources of Anatolian history, is considered to be the first work written by the Oghuz Turks in the field of history. Enîsü'l-Kulûb is important for Kadı Burhâneddin Anevî included the advice of Sultan Izdeddin Keykâvus, the sultan of Sivas Daru's Sheikh, with important intellectual and literary movements in Anatolia in the 12th century to reflect his spiritual tendencies. A general introduction to the book of En'isu'l-Kulub will also be included in the report.

Keywords: Izzeddin Keykâvûs, Enîsü'l-Kulûb, Kadı Burhâneddin, Sivas Daru's Sheikh **Enîsü'l-Kulûb**

Kadı Burhâneddin Ebû Nasr b. Mes'ûd Anevî

Oğuzların hâkim olduğu coğrafyada yazılan ilk tarih kitabı olan Enîsü'l-Kulûb, Ani'li Kadı Burhâneddin Ebû Nasr b. Mes'ûd tarafından Farsça olarak şehname tarzında kaleme alınmış bir eserdir. Tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. 2984 demirbaş numarasına sahip olan bu eser, 248 varaktan ibaret olup her sayfada 33 satırlık dört sütün bulunmakta ve 28.000 beyitten oluşmaktadır.

Anadolu tarihinin yerli kaynakları arasında en eskisi olan bu eserin tanıtımına geçmeden önce eserin müellifi Kadı Burhâneddîn-i Anevî'nin hayatıyla ilgili edinmiş olduğumuz bilgileri burada sizlerle paylaşmak istiyorum:

Kadı Burhâneddîn-i Anevî:

Türk asıllı bir kumandanın çocuğu olarak H. 538 (M. 1143)'de Ani'de doğan Kadı Burhâneddin, çocukluk ve gençlik yıllarını Ani'de geçirdi. İslam hâkimiyeti altında fakat çoğunluğu Ermeni olan bu şehirde Türkler, Kürtler, Farslar, Gürcüler, Abhazlar gibi muhtelif diller konuşan, çeşitli mezheblere mensup unsurlarla karşılaştı. Bu milletlerin dil ve alfabeleriyle birlikte Hristiyan ve Mûsevîler'in dinî inançları hakkında bilgiler edindi. Tevrat ve İncil okudu. İçinde bulunduğu çevrenin de etkisiyle Fars

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

dili ve edebiyatını öğrendi, Ayrıca tefsir, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimler dışında tıp ve astronomiyle de uğraştı. 18 yaşında iken H. 556 (M. 1161)'de Ani'nin Abhazlar'ın hücumuna uğraması üzerine Gürcüler'e esir düştü. Dilleri ve inançlarına dair bilgisi sayesinde onlardan kurtulup Anadolu'ya gitti. Burada kimsesiz, parasız çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldı ve tekrar vatanı Ani'ye döndü. Burada tam altı sene tefsir, hadis, fıkıh gibi şeriat ilimlerini tahsil ederek vâizlik yaptı. Buradan İslâm kültürünün önemli merkezlerinden biri olan Tebriz'e geçti. Daha sonra merkezi Ahlat şehri olmak üzere H. 493'ten H. 604 yılına kadar bir asır hüküm süren ve Eyyubîler tarafından hâkimiyetlerine son verilen Ermenşâhlar lakaplı küçük Türk sülalesinin hizmetine girdi. Burada bir müddet kadılık görevinde bulundu. Ahlatşâhlar'dan muhtemelen Seyfeddin Bektemür tarafından Abbâsî Halifesi Nasır-Lidînillâh'a elçi olarak Bağdat'a gönderildi. Burada Halife Nâsır ile görüşüp tanıştı. Halife tarafından kendisine menşur, sancak ve at verilerek taltif olundu. Ermenşâhların hâkimiyetlerinin sona ermesi üzerine Konya'ya geldi ve H. 607 (M. 1210)'da tahta geçen Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un hizmetine girdi.

Türlü maceralarla geçen hayatının son yıllarını Konya sultanlarının himayesinde altında, Anadolu'nun artık siyasi istikrara kavuşmuş sakin ve mesut muhitinde geçirmek isteyen Kadı Burhâneddin, Tebriz'de Mahmûd adında bir vaizin telkiniyle H. 562'de henüz 24 yaşında bir genç iken yazmaya başladığı Enîsü'l-ķulûb adlı eserini 46 yıl sonra yani H. 608 (M. 1212) 'de yetmiş yaşında tamamlayarak Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a takdim etmiştir¹.

¹ Dâvud İbrâhimî, DİA, c. 11, s. 242.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Enîsü'l-Kulûb'ün Tavsifi:

Kadı Burhâneddîn-i Anevî, Kisâi ve Taberî gibi tarihçilerin eserlerinden faydalanarak hazırladığı bu Farsça eserini Şehnâme vezniyle (*feûlün feûlün feûl*) kaleme almıştır. Eser yedi bölümden meydana gelmekte ve 28.000 beyitten oluşmaktadır. Ortaçağ İslam dünyasında çok yaygın olan klasik dini-ahlakî hikâyeler, peygamber kıssaları ve muhtelif nasihatleri ihtiva etmekte olan Enîsü'l-Kulûb, Anadolu Selçukluları tarihinin en eski yerli kaynaklarından. Kitapta peygamber kıssaları yanında Resûl-i Ekrem'in mi'racı, gazveleri, mucizeleri, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler devrinde meydana gelen bazı olaylar ve halifeler hakkında bilgiler verilmiştir. Abbâsî halifelerinden söz ettiği bölümde Sünnî geleneğe uyararak Gazneliler'e, özellikle Mahmûd-ı Gaznevî'nin Hindistan'daki fetihlerine ve Selçuklular'a da yer verilmiştir. I. İzzeddin Keykâvus ile Nasır-Lidînillâh arasındaki münasebetlerden bahsettikten sonra Sultan'a öğütlerini ihtiva eden hatime kısmı ile eserini tamamlamıştır. Enîsü'l-kuşûb, bazı bilgilerin dışında tarihî kaynak olarak fazla bir önem taşımamakla beraber H. VI. (M. XII.) yüzyılda Anadolu'daki fikrî ve edebî hareketleri, belli bir sınıfın mânevî eğilimlerini ve hayat görüşünü yansıtmaya bakımından kültür tarihi için küçümsenmeyecek bir değer ifade etmektedir¹.

Kitabın bölümleri:

Enîsü'l-Kulûb, dönemin nasihatnâme geleneğine uygun olarak kaleme alınmış ve tamamıyla dini bir amaç gözetilerek yazılmış, dini mahiyette peygamberler kıssalarından ibarettir. İslam âleminde daha ilk asırlardan beri şöhret kazanmış ve sonradan Kur'an tefsirlerine kadar girmiş olan bu kıssalar tüm Müslümanlar arasında asırlarca

¹ M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları I; Anîs al-Kulûb", TTK Belleten, VII/27 (1943), s. 459-522.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

anlatılmış, dini ananelere dayanan bu gibi hikâyeye kitapları günümüze kadar da rağbetini hiç kaybetmemiştir.

Enîsü'l-Kulûb kitabının giriş kısmı tevhîd ve na't ile başlamakta ve müellif hakkında verilen bilgilerle birlikte bu eserin nasıl ve niçin yazıldığı anlatılmaktadır¹. Birinci bölümünde Hz. Âdem kıssası², ikinci bölümde Firavun kıssası³, üçüncü bölümde Hz. Süleyman kıssası⁴, dördüncü bölümde Lokman Hekim kıssası⁵, beşinci bölümde Ashab-ı Kehf Kıssasından⁶ Bahsedilmektedir. Eserin buraya kadar

Resim 1. Enîsü'l-Kulûb'ün ilk sayfası

¹ Kadı Burhâneddîn-i Anevî, Enîsü'l-Kulûb, Süleymaniye Ktb., Ayasofya, nr. 2894 (2/b-4/b).

² a.g.e, 4/b-67/b.

³ a.g.e, 69/a-132/a.

⁴ a.g.e, 132/b-195/a.

⁵ a.g.e, 195/b-257/b.

⁶ a.g.e, 258/b-295/a.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

olan bölümleri devrinin ihtiyaçlarına göre kaleme alınmış ve insanlara öğüt verme gayesiyle anlatılan kıssalardan ibaret olduğu görülmektedir. .

Kitabın altıncı bölümü Hz. Muhammed'in gazalarına ait olup Peygamberin mucizeleri ve miraç hadisesini dile getirmektedir¹. Kitabın yedinci bölümünde ise dört halife dönemi, Emevî ve Abbasî halifeleri hakkındaki bilgiler takip etmektedir².

Enîsü'l-Kulûb esasen peygamberler kıssalarına ait dini-ahlaki mahiyette edebi bir eser olmakla birlikte, tarihi bakımdan önemli ve kıymete değer kısımları Abbasîler, Gazneliler ve Selçuklulara tahsis edilmiş kısımlarıdır ki, Halife Kadir-Billah (991-1031) zamanından başlayarak Nasır Li-dînillah (1180-1225) zamanının bir kısmını ihtiva etmektedir. Müellif özellikle Halife Nâsır ile I. İzzeddin Keykâvus arasındaki sıkı ilişki ve samimiyetten bahsederek; "İlk Büyük Selçuklu hükümdarları gibi taç ve taht menşurunu halifeden alması ve bu suretle devletini dine isnat ettirdiğine" değinmektedir.

Enîsu'l-Kulûb, XII. yüzyılda Anadolu'daki fikri ve edebi hareketleri, manevi eğilimleri yansıtmaları bakımından kültür tarihi için önem taşımakla birlikte, Keykâvus Darü's-Şifası'nın banisi Sultan I. İzzedin Keykâvus'a öğütlerini de ihtiva etmesi bakımından da büyük öneme hâiz bulunmaktadır.

Sultan I. İzzedin Keykâvus'a takdim edilen kitabın dokuz muhtelif bölümlere ait dokuz yerinde Sultan İzzeddin'den "Sultan-ı Gâlib, Keyhüsrev ve Kılıçarslan'ın yâdigârı, temiz itikatlı Keyhüsrev'in oğlu gibi ifadelerle söz edilmektedir.

Söz konusu medh ve sena beyitleri "Medh-i Sultan İzzeddin-i Gâlib -halledallahü mülkehû- başlığı altında yer almakta ve Sultan'a duâ cümleleriyle devam etmektedir. Bu beyitler

¹ a.g.e, 295/a-320/a.

² a.g.e, 320/b-427/b.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

birinci bölümün sonunda; “Hayat bâki olmayacak ve bu eseri bitiremeyeceğim diye çok korktum. Allah’a hamdolsun ki hayatta kaldım ve bu eserimi bitirmeye muvaffak oldum. Sultan o kadar cömert ki deryalar, denizler ve bulutlar kendilerinden utanır oldular. Onun siması ve görünüşünden ay ve güneş mahcuptur. Cihanın varlığı ve kıvamı ondandır. Her yere ümit tohumları ekmektedir. Onun devranında herkes ümitli ve mutludur. Allah da onu korusun ve ümidini kesmesin. Her zaman düşmanları karşısında muzaffer olsun. Onun saltanatından kötü gözler uzak olsun”¹, ikinci bölümün başında” Allah’a hamd ü senâ, Allahın resulünü ve hülefayı medihten sonra: Bu eserimin güzel olması için öyle namdâr sultan adına tasnif ediyorum ki onu medh ederek kendim ebediyyen şerefleniyorum. Bu tasnifimde akıl bana rehber oldu, yol gösterdi. İyilik kapılarını açtı. Bak ki yaşlılığında nasıl da tatlı dilli oldum ve genç, bahtiyar cihan sultanını medh ettim. Temiz inançlı Keyhüsrev’den doğdu ve babası da onu Keykâvus olarak adlandırdı. Cihan onu gördüğünde Keykâvus, Keyhüsrev ve Keykubad’ı yâd etti. O’nun adaleti cömertliği, zekâsı ve cesareti sonsuzdur. Şah İzzeddin’in ikbâli ve ona hürmet ile bu eser tamamlanmaktadır. Allah’ım sen bu Şah’a devlet ve bahtiyarlık konusunda uzun bir ömür ver. Her ne muradı var ise ona kavuştur. Dostlarını bahtiyar et. Düşmanlarının tuzaklarını başlarına geçir”² ve sonunda; “Allah’ın tevfiği ve teyidi yeryüzünün sultanını din ve dünya izzeti olan bahtiyar genç sultanın ikbâli ile dünyada olan tüm uyumsuz, yolundan çıkmış işler yoluna girdi, düzen buldu. Cihanda Keyhüsrev Kılıç Arslan’ın hoş bir yadigârıdır. Allah o temiz kullarının hürmetine ki ölümden sonra da hayattadırlar. Geçmişlerine rahmet olsun. Hayatta kalanlarına da uzun ömürler nasip eylesin. Ya zülcelâl senin celâl isminin hürmetine onu şerlerden ve zevâlden muhafaza et”³, üçüncü

¹ a.g.e, 67/b.

² a.g.e, 68/b.

³ a.g.e, 132/a.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bölümün başında; “Allah dileğimi yerine getirdi ve kitabım tezyin edilerek zînet buldu. Eğer ben mücevherden bir elbise diktiysem sen bunun ayarına bak. Denge ve düzenini sağlayana bak. Birçok yazar çok çaba gösterdi, ama hangisi benim gibi bir hazineye dalabildi. Dünya ve dinin azizi olan İzzeddin, taç yüzük ve hatem ile iftihar eder. Ey niyazsız yaratıcı, kendi halkı ve saltanatının ömrünü uzun eyle, herhâlde ona yardımcı ol ve kötü gözlerden de koru”¹, dördüncü bölümün başında Allah’ı Resulü ve Dört halifeyi medhettikten sonra; “Enisu’l-Kulûb’dan Sultan adına tekrar hikâyeler getireceğini beyan eder, sonrada Sultan’ın medhine başlar, Melek gibi bir Sultan ki tüm halk onunla mutlu ve huzurludur, Hz. Ali b. Ebi Talib (s.a) gibi sıfatlara sahiptir, her kim ki ona karşı çıkarsa yenilgiye uğrar. Allah’ın nezdinde de azizdir. Çünkü din ve dünyanın izzetini arttırdı. Sonra da Sultan’ın adalet, zekâ ve cömertliğini över ve Burhân-i Kâdî’nin senin için duâsı Ya Rabbim’in muradına erdirmesidir”². Yine dördüncü bölümün sonunda; “Bu kelimim, sözün iyisi de kötüsü de olsa sevimli oldu. Çünkü ismi çok ünlü olan Şah’ın adına yazdığım için hoş oldu. Sultanların padişahının medhini yapmak, sözün edeb ve nezaketindedir. Keykâvus sultan olduğundan, bu yeni Şah’ın sayesinde çağımız ve dönemimiz yenilendi. Dünyada mutluluk sayısız oldu. Dinin yüzü onunla sürekli ve tazedir. Yüceliği ve ömrü sınırsız olsun”³, beşinci bölümün başında; “Eğer ömür baki kalırsa ben bu hikâyeyi daha ileriye götüreceğim. Bu beşinci defterde hikâyemiz seyyidin mevlidi konusuna kadar ulaştı. Vefa mekânı ve sıdk u safâ kaynağı olan Allah’ın Resulü Mustafa’dır. Ahir zamanda tüm dünya onun gelişi ile aydınlandı. Tıpkı Allah’ın sultanları arasındaki bu temiz görüşlüyü padişahlığa seçmeleri gibi. Siması ve gönülleri fethetmesi Yusuf gibidir. Sirette ve dini himaye etmekte de Ahmed gibidir. Ahlak, huy

¹ a.g.e, 195/a.

² a.g.e, 196/a.

³ a.g.e, 257/b.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

din, ilim akıl ve edepte de asalet sahibidir. Sultanların seçkini ve Selçuklu sülalesinin iftiharıdır”¹, sonunda; “Şükürler olsun ki fazlın ile kapıları bana açtın. Senin yardımın ile gece gündüz sürekli dudaklarımdan inci ve mücevher gibi sözler dökülmektedir. Yeryüzünün hızırı, din ve dünyanın izzeti temiz dinli padişahın medhini söylediğim için şükürler olsun. Cihan ona hizmeti öyle can u gönül ile seçti ki, dünyada ondan daha iyisini bulamadı. Dünyanın gözü onunla açıldı ve aydınlandı. Yâ Râb, Padişahlıkta da onun ömrü uzun olsun”², altıncı bölümün başında: “Allah ve resulüne itaatten sonra dünya ve dinin izzeti olan Sultan’a itaat etmek farzdır. Sultan İzzedin’in kapısının tokmağı Hüsrevler için taçdır. Melikler ona haraç vermekle mükellef olmuşlardır. O’nun cömertliği ve adaleti Hâtem’i ve Nuşirevan’ı unutturdu”³ ve yedinci bölümün başında da “Nihayet sözümüz sona doğru geldi top da meydana ulaştı. Hakikat olan hikâyelerin yedinci cilde ulaşmasıdır. Allah’ın fazlıyla bunu da temiz fikirli olan padişahın adına sonlandıracağım. Hüsrevlik konusunda misli misali olmayan ve Eznevi’de onun padişahlığını itiraf eder. Münadi çağın diline mühür vurmuştur ki, Cihan’ın şahı Keykâvus’tur”⁴ sözleriyle Keykâvus’un Cihan Şahı olarak çağa mührünü vurduğunu ve bu sayede de kitabın sonuna geldiğini beyan eder.

¹ a.g.e, 259/a.

² a.g.e, 320/a.

³ a.g.e, 321/a.

⁴ a.g.e, 384/a.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 2: Hz. Muhammed ve Halifelerin anlatıldığı yedinci bölüm.

Kitabın bu kısımlarının I. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasından ve Kadı Burhâneddin-i Anevî'nin Anadolu'ya gelişinden çok önceleri yazılmış olduğu şüphesizdir. Fakat o dönemin âdeti olduğu üzere kitap Sultan'a takdim edilmek üzere hazırlanırken bu bölümler ilave edilmiş olmalıdır. Kitabın hâtimesinde yani sonundaki nasihatnâme de dönemin şairlerinin ve ahlakçıların genç hükümdarlara takdim ettikleri bu cins nasihatnâmelerden farklı değildir.

Hâtime bölümünde "Burhan" mahlasıyla Sultan'a takdim ettiği nasihatnamesinde Kadı Burhâneddin-i Anevî, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a her biri inci değerindeki öğütlerini şu dizelerle sıralar ve kırk altı yıl gibi uzun bir süre devam eden Enîsü'l-Kulûb'un yolculuğu burada noktalanır.¹

¹ a.g.e, 427/b-428/a.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kitabın tamamlanması ve Sultan İzzeddin-i Gâlib (Allah mülkünü sürekli eylesin) 'e nasihat:

1. Ey Padişah, Ey Şah, Ey Hükümdar,
Tecrübeli bu yaşlıdan bir söz dinlemen gerek.
2. Sözün sonu gerçekten hak kelamı ise daha
makbuldür,
İsminden zikrinden iyi ve güzel haberler veren.
3. Nasihat çerçevesinde olursa daha hoşdur,
Neyse ki kelamın sonu, hak sözüyle hatime bulması
daha iyidir.
4. Allah ve Resulü nezdinde hoş olan şey,
Güngörmüşlerden nasihat, şahlardan da kabuldür.
5. Bu nasihattir, nifak ve riya tohumu saçmak değil,
Eğer kabul edersen bu sözler kimyâ değerindedir.
6. Allah seni sırf hüner yüzünden yarattı,
Onun için de seni seçkin kıldı.
7. Seni ilim ve akıl kuvvetiyle donattı,
Allah seni her ikisinden de uzak etmesi
8. Akıl nezdinde iyiliğin ve kötülüğün sîması,
Mesel olarak melek ve dev gibidir.
9. Devden kötülükten başka bir şey beklenemez,
Öyle ki, melekten de akıllı ve iyi şeyler gelir.
10. Bu her ikisinden de Allah seni bilgilendirdi,
Bu iki hasleti de Allah sana verdi.
11. Bunları hem biliyorsun hem de yapabiliyorsun daha
ne,
Cihanı iyilikten başka bir yöntemle idare etme.
12. Tüm işlerinde dengeli ol,
Nefsin hevâsının karşısına Allah'ın rızasını koy.
13. Allah'ın rızasını seç, hevânı terk et,
Bu güzel nâm ile Cihanı feth edersin.
14. Cihanın o halde öyle bir sultana ihtiyacı var ki,
Bugün tüm âlemde bir vefasızlık vardır.
15. Her kim ki niyeti ve ameli iyi ise,
Tüm devlet erkânının gönlü ve meyli onunladır.
16. Hakikat yüzünden yakîn olarak bil,
Ki gördüğün her şey böyle kalmayacak.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

17. Ben ve siz yokken de cihan vardı,
Ki her devrin bir nöbetçisi vardır.
18. Bu tarz sözler nasıl söylenebilir,
Hele bir genç padişah ile.
19. Ama padişahın aklının, hevâ ve nefesine galibiyeti vardır,
Ve Padişahlıkta isminin iyilik ile anılmasını arzu etmektedir.
20. Ona her ne makul bir şey söylesem revadır.
Akıllı olan doğru sözden incinmez.
21. Çünkü biliyor ki bu cihanda sultanlardan hiç kimse kalmamıştır,
Cihanda isminin kalmasını istiyorsan iyilikleri seç.
22. İyi insanların sohbetinden ayrı kalma,
Ki her yerde iyi insanlar bulunmaktadır.
23. Her yer ki oturuyorsun ve koşuyorsun,
Her kes ki söylüyorsun ve dinliyorsun.
24. Eğer kötü kalpli ise de hayırseverse de,
Birisini seç, şahlık namusundan ödün verme.
25. Bundan daha fazlasını söylemeye utanıyorum,
Bundan fazlası söz kürsüsünden inmektedir.
26. Haşa ki senin devletinde hiçbir şey,
Senin nezdinde ilimden daha aziz olsun,
27. Her nereye ki ilim geldi, eğrilikler kalmaz,
Bil ki, ilim ile tüm işler doğru oldu.
28. Elhamdülillah, ilimden, akıldan ve re'yden,
Allah yeterince bunlardan size vermiş.
29. Bundan fazla artık bir şey söylemeyeyim,
Sözün kısa olması daha makbuldür.
30. Sultanlardan her ne duydun ve gördüysen,
Senin kalbini inciten, korkutan ve ürperten.
31. Sen onu yapma, onların tersini yap,
İşte sözü kısa tuttum (sözün özünü söyledim).
32. Cihan Padişahına benim nasihat etmememe hacet yok,
Lakin söz söylemek de adet olmuştur.
33. İnsan küstah olunca, hadsizlik yapar, haddini aşar,
Tilki de ünvan bulunca arslan kılıfına girer.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

34. Söz söyleyenden her ne söz duysalar,
Beğeniyor ve bazıları da ona hayran oluyorlar.
35. Şâh'ın görüşüne göre hangisi makbul oluyor,
Bu hayır seven kuldan kabul et.
36. Allah şahidim ki bu riyakârlık değil,
Sultanın sevgisi ile kendi canım arasında fark yoktur.
37. Şu an benim uzun ömrümün canı,
Göç kervanın güzergâhına düşmüştür.
38. Beni ahirete nasıl uğurlayacağını söylüyorum,
Dünyamdan beni ahirete hoşnut olarak uğurla.
39. Gönlüm bu tartışmaya kâni değil,
Benim de senin de hâcetlerini veren Allah'tır.
40. Senin Allah'a olan ihtiyacın pek çoktur,
Ama benim sultan nezdinde birkaç arzum vardır.
41. Deryadan bir katre vermekle eksilmez,
Arzularımdan bir iki tanesini yerine getir.
42. Bana bir yok de de kendini benden kurtar, rahatlığa
kavuş,
Evet demekten binlerce kez daha iyidir.
43. Sualimin cevabı eğer hayır olursa,
Benim isteklerim tam manasını bulur,
44. Dikkat ediniz cihanda bağışlamak, men etmek,
Evet ve hayır olarak dilin ucundadır.
45. Senin ömrün mutluluk ve naz ile geçsin,
Senin ömrün her şeyden daha uzun olsun.
46. Senin her azminde Allah yâr ve yaverin olsun,
Düşmanın başı kılıcınla gövdesinden ayrılınsın.
47. Zafer ve fetih senin isminle anılır olmuş,
Cihan sultanları senin rikâbında koşmaktadırlar.
48. Adalet ve insaf ile memleketin süslensin,
Allah'tan ne isteğin varsa hepsini versin.
49. Akıl her işinde rehberin olsun,
Devrânın gönlü seninle mutlu olsun.
50. Senin iyiliğini isteyenlerin başı feleklere kader
yüceltilmiş,
Sana düşmanlık edenler, hâk ile yeksân olmuştur.
51. Pir Burhan'ın seher vakti yaptığı duâ,
Allah rızası için elinden tutucu ol!

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 3. Kitabın Keykavus'a öğütler kısmı.

Metin:

Enisü'1 Kulûb Hatime Kısmı:

در ختم کتاب و اندر نصیحت
سلطان عزالدین غالب
خلدالله ملکه

خدیاوا شها خسروا یک
سخن ببايد شنیدن زییر
کهن

اگر ختم این
داستانهای خوب که دارد
زنامت نشانهای خوب
بود بر نصیحت به آید
مگر که ختم سخت قول حق
خوبتر
بود خوب نزد خدا و
رسول زپیران نصیحت
زشاهان قبول
نصیحت بود نه نفاق و
ریا محل قابل اینک
ترا کیمیا
خدایت زمحض هنر آفرید
زهم چو توان مرترا بر
گزید
تراقوت دانش و عقل
هست مبادت ازین هر دو
کوتاه دست
بنزد خرد صورت نیک
وبد زروی مثل چون
فرشته ست ودد

نیاید بیدد ازددی
جذبدی جنانك از ملك
نیکی و بخردی
ازین هر دو دادار
دانات کرد برین هر دو
خصلت توانات کرد
چومی دانی و می توانی
چه ماند جهان جز بنیکی
نبایدت راند
مقابل کن اندر همه
کارها هوای ترا برضای
حدا
رضا بر گزین و هوارا
بمان بدین نیک نامی
بگیری جهان
جهان آن زمان طالب
پادشاست که امروز در
دهر قحط و فاست
کرا نیت و فعل نیکو
بود همه میل دولت بر
او بود

زروی حقیقت چو دانی
یقین که این هرچه بینی
نماند چنین

جهان بی من و تو بسی
بوده است که هر دور
دور کسی بوده است

بگفتن (ازین سان) سخن
کی توان خصوصا که با
پادشاه جوان

ولی چون خرد بر هوا
غالبست نکو نامرا در
شهی طالبست

بدو هرچه معقول کویی
رواست نرنجد خر دمنند
از قول راست

چو دانی که از خسروان
کس نماند نکویی گزین
گر جهان بس نماند

مده صحبت نیک مردان
زدست که هستند نیکان
بهر جا که هست

بهر جا که بنشینی و
می دوی بهر کس که
گویی ویا بشنوی
اگر بدسکالست اگر نیک
خواه یکی جو زناموس
شاهی مکاه
همی شرم دارم ازین
بیشتر برانم پیاده
ازین پیشتر
مبادا که دردولتت هیچ
چیز بنزد تو باشد زدانش
عزین
کجا دانش آمد کثریها
نخواست بدانش همه
کارها کشت راست
جمدالله از دانش و عقل
ورای بدادست چندانک
باید خدای
نکوبم ازین پیش چیزی
دکر همان به که باشد
سخن مختصر

هر آنچ از سلاطین
شنیدی و دید که نامد
پسند و دلت زان رمید
تو آنرا مکن ضد آنرا
بکن همینست کوتاه
کردم سخن
نه شاه جهانرا بدین
حاجتست ولیکن
زگوینده این عادتست
چو کستاخ کردد دلیری
کند چو روبه لقت یافت
شیری کند
زگوینده هرسان سخن
بشنوند پسندند و بعضی
بدان بکروند
زهرچ آن پسندست برریا
شاه قبولش کن از بنده
نیک خواه
خدایم کوا هست کین زرق
نیست که از مهر شه
تابجان فرق نیست

خود اکنون مراجان
ز عمر طویل فتادست در
کوچ گاه رحیل
بکویم که زی آخرت چون
فرست زدنیام خشنود
بیرون فرست
دلم نیست قانع یکی
یابدو که حاجت ده
(ما) خدايست و تو
ترا هست بسیار حاجت
بدو مرانزده يك وسه
آرزو
ز دریا یکی قطره را
کم شمار بيك نی دوسه
آرزویم بر آر
یکی نی برویی بچاره
رسی بهست از هزار آری
با رسی
جواب سؤالم اکرنی شود
مرا لفظ حاجت بمعنی شود

الا تاباعطا ومنع از
جهان بود نی و آری
روان بر زبان
تراعمر بادا بشادی و
ناز پذیرد دراز
ز هرچه درازی
بهر عزم یاری ده تو
خدا سر دشمن از تن
بتیغت جدا
شده باتو فتح و ظفر
هم عنان شهان جهان در
رکابت دوان
بداد ودهش ملکت
آراسته تراداده هر
چه از خدا خواسته
خرد درهمه کارت
آموزگار بتو
شادمانه دل روزگار
نکو خواه تو بر فلک
برده سر عدویت شده در
زمین بی سپر

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

دعای سحر گاه برهان
پیر ترا با رضای
خدا دستگیر

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SİVAS'TA HALK HEKİMLİĞİ

Folk Medicine in Sivas: From Past to Present

Müjgân ÜÇER¹

Özet

Halk hekimliği üzerinde, Sivas'ta sözlü kaynaklardan öğrenebildiğimiz bilgiler ve yapıldığını tesbit ettiğimiz uygulamalar, halk ilaçları, tıbbî bitkiler, batıl inançlar ve büyüsel işlemlerin yanında rasyonel uygulamalarının da olduğu hattâ tıbbın bunlardan yararlandığı üzerinde durulmuş, halkımızın sağlık ve koruyucu hekimliğe yönelik önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sivas'ta Halk Hekimliği, halk ilaçları, sağlığı korumak için öneriler.

Abstract

In this article, knowledge and applications of folk medicine in Sivas is presented depending on verbal sources. Along with superstitions and magical applications of medicine, some rational practices from which modern medicine benefited, are revealed. In addition, messages from folklore on health and preventive medicine are presented.

Keywords: Folk medicine in Sivas, Folk medications, traditional health advices.

Halk Hekimliği

Halkın sağlığa verdiği önem kültürüyle ölçülür. Türk halkının sağlığa verdiği önem sözlü kültür ürünlerinde de görülmektedir. Sağlığın bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan tam iyilik olduğu halkımızın inanç, gelenek ve göreneklerine yansımıştır. Halkın hayat felsefesini oluşturan sözlü kültür ürünlerinin, sağlık ve hastalık üzerine söylenmiş olanları da diğer sözlerimizi gibi veciz, düşündürücü ve hayatî formüller

¹ Eczacı, Dr. (h.c.), Sivas. mujganucer@yahoo.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

taşımaktadır. Sağlık hazinesi olarak niteleyebileceğimiz bu sözlerde, sağlığın değeri, hasta olmamak için tavsiyeler, hastalığın devasının bulunacağı, hasta ve hekimde bulunması gereken özellikler ve koruyucu hekimliğe yönelik özlü bilgiler yer almaktadır.

Prdf. Dr. Sedat Veyis Örnek halkın hastalık sebepleri hakkındaki görüş ve düşüncelerinin, hastalıkları tedavi etmek için kullandığı ilâç ve metodların hepsine birden halk hekimliği denildiğini belirtir (1).

Hastalıklardan korunma, hastalıkları sağaltılmada sık tekrar eden olaylar ve bunların sonucunda kazanılan tecrübeler, bunların birikimli olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaları, tıbbî folklorun doğuşu ve süregelmesinin sebebidir. Bu bakımdan, tıp tarihindeki uygulamalar ve ilâçlar halk hekimliğinde yaşamaktadır. Halk hekimliğinde rasyonel düşünüşle hareket edilenlerinden tıbbın yararlandığı da bilinmektedir. Bazı uygulamaların temelinde ise bâtil inançların ve büyüsel işlemlerin bulunduğu da görülmektedir.

Can Sağlığı Dünya Varlığı

Halkımız sağlığı; beden, ruh ve sosyal sağlık ve bunun verdiği iyilik, rahat, huzur ve esenliği âfiyet olarak tanımlar. Hasta (Farsça; hasten “yaralanmak, incinmek” kelimesinden, haste; yaralı) sağlığı bozuk olan, sıhhati yerinde olmayan, hastalık ise vücudun organlarının yapılarında ve işleyişinde görülen bozukluk hâli anlamında kullanılır. Geleneksel kültürümüzde; halkımızın hasta anlamında kullandığı sayrı/sayru ve bu kökten türeyen sayrılık/sayruluk da hastalık karşılığı olan dilimizin eski sözcüklerindedir. Sivas'ta söylenen, "Hastalık var, sayruluk var, emi var ilâcı var" eski bir atasözümüzdür. Halk tarafından kullanılan, eski Türkçe çor sözcüğümüz; hastalık, dert, illet anlamındadır. Hastalıklı kimseye de çorlu denir.

Halk düşüncesinde hasta kelimesinin âdeta bir tabu gibi algılandığı ve telkinle insanların etkilenmemesi için eskiden

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

pek kullanılmazdı. Yöremizde, sağlığı iyi olmayan kimseye eskiden, “hasta mısın?” diye sorulmaz, “Nereni beğenmiyorsun?” denirdi. Kültürümüzde, şifâhane, dârüşşifa, dârüssıhha ve dârülafiye gibi adlandırılan kuruluşlar; şifâ yurdu, sağlık yurdu (evi) gibi anlamlarıyla, amaca yönelik niteleme olup hastahane (hastane) kelimesinde bu mâna inceliği bulunmamaktadır.

Sağlığın sadece bir beden işi olmayıp, zekâ ve irade meselesi olduğunu bilen atalarımız, sağlam kafa ve sağlam vücudu bir bütün olarak düşünmüşler, “sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” demişler, sağlığın kıymetini; “can sağlığı dünya varlığı”, “her şeyin (işin) başı sağlık”, “sağlık varlıktan yeğdir”, “sağlam vücut üzere zenginlik olmaz”, “sıhhat/akıl gibi insana sermaye olmaz” altın sözleriyle belirtmişler, “sağlıkta canın, varlıkta malın kıymetini bil” öğüdünü vermişlerdir. “Sağlık en büyük devlettir” atasözümüz; Kanûnî Sultan Süleyman’ın ünlü beytinde, hükümdarın düşüncesinde anlamının doruğuna ulaşmıştır:

*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*

Beslenmenin sağlıktaki önemi için “can boğazdan gelir” denilmiş, günümüzün beslenme konusundaki önemli problemi aşırı yemek yeme için; can boğazdan gelir sözünün devamı olarak, “can boğazdan (da) gider” sözü ile bu konudaki düşüncelerini belirtmişlerdir. “Az yiyen berker, çok yiyen çöker”, “az ye ol melek, çok ye ol helâk”, “az yiyen uz uyur, çok yiyen güç uyur”, “sağlık istersen çok yeme, saygı istersen çok deme”, “fazla (gönülsüz) yenen aş ya karın ağrıtır ya baş” atasözlerimizle mecazlı olarak aynı düşünceye yer verilmiştir.

Âlim ve mutasavvıf şair Şemseddin-i Sivasî (1520-1597)'nin sözü olarak öğretmen Feyzullah Demiray'dan öğrenmiş olduğum, fakat Sivasî'nin eserlerinde bulunmayan şu beyit, yemek-içmek konusunda ölçülü olunursa, hekime ihtiyaç duyulmaz anlamında berceste mısralardır:

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Yemede içmede varsan itidâle
Etibbâdan ne hâcettir suâle*

Halkın sağlık kültüründe yaşayan, geçmiş zamanların bilge hekimlerinin “ilâçlarınız yemekleriniz olsun, yemekleriniz ilâçlarınız” sözü, beslenme ile sağlık arasındaki önemli ilgiyi çok güzel belirtir.

Hasta Olmadan Önce Hekimi Çağır

İleri yaş ve hastalık arasında ilgi kurulduğundan halkımız, hasta olmamak için tedbirlerini önceden almak ister. Sağlıklı olmak için bazı sözleri ve öğütleri Lokman Hekim’e mal edilerek etkili olmaları istenmiştir (2).

Lokman Hekim’in öğütlerinden beslenme; sebze ve yoğurdun önemini belirtmek için şöyle söylenir:

*-Ağartı (Süt/yoğurt), göğerti (yeşil sebzeler) yerim,
Lokman’dan bana ne?*

*-Gencin az uyuyanı, ihtiyarın çok uyuyanı hastadır. Bu söz
şöyle de söylenir: Gencin az uyuyanından, ihtiyarın çok
uyuyanından kork.*

-Hasta olmadan önce hekimi çağır.

-Hekime hasta olmadan hürmet et.

-Her işte orta yolu tut.

-Her şeyin çoğu zarar, azı karar.

*-Lokman’a, “Neden hastalanmazsın?” sorusuna şöyle dediği
anlatılır: “Gündüz uyuyam, gece su içmem, idrarı tutmam.”*

*-Lokman Hekim, zengin birinin ne yiyeyim de hasta
olmayayım, uzun yaşayayım sorusuna; “gam yeme de ne
yersen ye demiş!” Bu cevabın bir başka şekli de şöyledir;
“Taş ye de gam yeme.” Fakir biri aynı soruyu sorunca ona
da “Ne bulursan ye” demiş.*

-Sağlık gibi zenginlik, gönül hoşluğu gibi nimet yoktur.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- Uzun ömür için: *Az ye, az uyu, az konuş.*
 - Uzun ömür için beş şey: *Az ye, az uyu, az konuş, az intikam, çok sabır.*
 - Uzun ömür isteyen, *başı serin, kalbi ferah, ayağı sıcak tutmalı.*
 - İnsana en büyük deva baldır.
 - Lokman Hekim'in "ye" dediği. (Sağlıklı yiyecekler: ağartı, göğerti).
 - Yazın taşa oturma, kışın yaşa oturma.
- Menkıbeye göre; Lokman'ın vasiyeti olan sandığın mezatta değeri çok artmış. Sandık açıldığında içinden bir kâğıda yazılı şu ibare çıkmış ki keder ve üzüntünün, çalışma ve meşgale ile azalacağı, unutulacağı, çaresinin bulunacağı anlatılmak istenmiş:*
- Ayağını sıcak tut başını serin- Kendine bir iş bul, düşünme derin.*
- Hastalıkların küçük ihmaller sonucunda geleceği ve buna karşın çabuk gitmeyeceği konusunda Sivas'ta bilinen atasözleri şöyledir:*
- Hastalık atla gelir, yaya gider.
 - Hastalık davul çala çala gelmez.
 - Hastalık ince iğneyle gelir, yoğun iğneyle çıkmaz.
 - Hastalık iğne deliğinden girer, han kapısından çıkmaz.
 - Gam gam getirir, gam çor (hastalık) getirir, çor ölüm getirir.
 - Güneş girmeyen eve hekim/doktor girer.
 - Dert eğlendi alır, borç eğlendi kalır.

Hasta olmamak için nelere dikkat edilmesi ve alınacak tedbirleri bildiren atalarımızın; hastalıkta iyileştirme çarelerini aramak ve iyileşmek konusundaki bütün önerileri;

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sivas Yöresi Tıbbî Folklorunda Sağlık ve Hastalık Üzerine adlı araştırmada bulunmaktadır (3).

Sivas'ta Hastalık Adları

Halkın hastalıklara verdiği adlar Türkçe olup birçoğu benzetme yoluyla verilmiştir. Hastalığı anlatma için esprili olan ifadeler de kullanılır.

Ağrı tutmak: Saralı

Akarca: İltihaplı akan yara, kemik veremi.

Al basması: Lohasa humması.

Alazlama: Yüzde çıkan ve sepen yara.

Algın: Hastalıklı.

Amel: İshal.

Ara hastalığı: Nezle, grip.

Aylı günlü: Doğumu yakın kadın.

Baba: Veba

Baba tutma: Vebaya yakalanma.

Basma olmak: Bademciklerin şişmesi, boğaz ağrısı.

Bayram beyi: Midesi bozulmak (Bayramda çok yemekten).

Bertilme: Burkulma.

Bıçılğan: Ayak parmakları arasındaki kaşıntı.

Cıdırlı: Deli.

Cinazlamak: Cini azmak, huysuzluk yapmak.

Ciniviz: Çabuk kızan.

Çalınmak: Ağzı eğilme veya felç geçirmek.

Çarık çıkartmaz: Kolera.

Çingılamak: Yaranın yüze sıçrayarak, yayılması.

Çor: Hastalık.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Çorlu: Hasta, hastalıklı, veremli.

Dabaz: Kaşıntı, ürtiker.

Dana keli: Saçkıran

Darantı: Kaşıntılı kızarıklık. (Alerji)

Defar: Şifa bulma, iyileşme.

Demrâ -Dermâ: Temriye, ekzema.

Depesiz: Akılsız, aptal.

Deve siniri: Kanser.

Dutarga: Sara.

Efilti: Kalp çarpıntısı.

Ergencelik: Ergenlik sivilcesi.

Eserli: Saralı.

Gay etmek: Kusmak.

Gece alı: Gece olan kırmızı düküntü.

Gelin boğan: Kuşpalazı, difteri.

Geyrek batması: Geyrek: Kaburga kemiğinin alt kısmı. Geyrek batması bebeklerde olan bir rahatsızlık olarak tanımlanır. Bebek yüzükoyun yatırılır. Sağ eli ile sol ayağı, birbirine değdirilir. Sol eli ile sağ ayağı da değdirilir. Böylece “çocuk ölçülerek” rahatsızlığı giderilmiş olur. Kırk yıl evvel yapılan bir uygulamadır.

Gicişmek: Kaşınmak.

Gicümük: Kaşıntı, alerji.

Göbek düşmesi: Göbek çevresindeki sancı.

Göğ öksürük: Boğmaca

Göze boz inmek: Göze perde gelmesi.

Gözel ağrı: Güzel ağrı, verem.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Güvertme: Kundak çocuklarının ayaklarında çıkan morumsu çiban.

Gumacık: Kumacık, Koyun sağan kadınların boğazlarına sinek kaçması (Miyaz).

Her dertten bir dirhem: Çeşitli hastalığı ve sıkıntısı çok olanların kullandığı bir deyimdir.

Horozlar depmek: Küçük çocuklar hasta olmak.

Hülefe: Çabuk hasta olan, dayanıksız.

Isıtma: Sıtma. Isıtma tutmak gibi kullanılır.

İdari olmamak: Halsiz, dermansız olmak. İdarım yok gibi kullanılır. İştahi iyi olduğu halde, dermanı olmayanlara ait şöyle bir söz vardır: "Yudarım iyi ama idarım kötü."

İnceağrı: Dizanteri.

İnceden eğirmek: Hastalanacağı belli olmak.

İncik: Ağrı, sızı.

İNme: Felç.

İt dirseği: Arpacık.

Kadayıftan kaşık, balmumundan beşik: Çabuk hastalanan, dayanıksız kimseler için kullanılan bir deyim.

Kara baba: Ur.

Kara kabar: Şarbon,

Kara kura basmak: Kâbus görmek.

Kargınlık: Mide bozukluğu.

Karık: Kar körlüğü.

Kaynaşuk: Kaşıntı

Kendini dolandırmak (gezdirmek): Hasta olup yatmamak, ayakta olabilme, yürüyebilmek.

Kızılkurt: Kızıl.

Kızıl yüğrük: Vücuttaki kırmızı şişlik.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Komşu canı ile gezmek: Dermanı olmamak.

Kötülemek: Zayıflamak, sağlığı bozulmak.

Kulağının kevgiri kurumak: Çok zayıflamak.

Kulunç: Romatizma, yel

Mayasır: Ekzema, basur.

Mehengli: Hastalıklı, sakat.

Misafir: Göze gelen pus. Gözden gitsin anlamında misafir denilmiştir.

Ortalığın derdi: Nezle veya grip salgını.

Pambucak: Pamukçuk.

Parpı: Okuyarak veya ev ilâcı ile hastalığı iyileştirmek.

Pepe: Kekeme.

Salım: Nezle.

Saç kıran: Pelad.

Sıncığı: Kırık, çıkığa bakan kimse. (Sınmak: Kırmak).

Sıraca: Frengi, yilancık.

Sıracalı: Yüzünde geçmeyen yarası olmak. (Sevimsiz kimseler için de söylenir).

Sırtında cidavu yarası açılmak: Sırtında geçmeyen yarası olmak. Atlar için eğerin altında geçmeyen yara olan cidavu sözcüğü, insanlar için kalıcı bir derdi olmak anlamında mecazi olarak kullanılır.

Sızı: Ağrı, romatizma, yel.

Sölpük: Çelimsiz.

Şaş: Şaşı.

Tavuk belenisi: Gece körlüğü.

Tersi bozuk: Sürgün, ishal.

Titretme tutmak: Ateşlenmek.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Uğraklı: Hastalıklı.

Uğunma: Havale geçirme

Umma: Lohusalarda göğüs şişmesi.

Uluk: Çok ağlayan çocuk.

Ürüfiye: İsilik.

Yangı: Ateş. Çok büyük üzüntü.

Yaranın azması: Yaranın iltihaplanması.

Yaranın işletilmesi: Yaranın iltihabının akıtılması.

Yel: Romatizma.

Yelpük: Nefes darlığı, astım.

*Yeriklemek: Aş yerimek. Aşermek. Yerimek: Yermek;
beğenmemek.*

Yıllık: Yıl çıbanı, Şark çıbanı

Yeni çıkan hastalık: Kalp krizi.

Yiyici hastalık: Nerede çıkarsa orayı eriten, götüren hastalık.

Yola çıkmak: Adet görmek.

Yuyumu sapmak: Günü geçmek.

Zararım yok: Nasılsın? sorusuna, İyiyim anlamında cevap.

Zıyanım yok: Nasılsın? sorusuna, İyiyim anlamında cevap.

Hastalıklarda Kimlere Gidilirdi?

Anadolu Selçukluları döneminde Sultan I. İzzeddin Keykâvus Sivas'ta, özel adı Darüssıhha olan bir şifa yurdu yaptırmıştı. O dönemde ünlü hekimler vardı. Bu Sağlık Yurdu ve Divriği Darüşşifası 15.yy.dan sonra sağlık yurdu olarak değil klasik medrese eğitimi veriyorlardı. Osmanlılarda 19.yy.da sağlık alanındaki nizamnamelerle halk hekimlerle tanıştı. Amerikan BOARD misyoner teşkilatı 1851 yılında Sivas'ta bir merkez kurarak faaliyetlere

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

başlamış 1852 yılında Sivas West Memorial Hospital adıyla bir hastane de açmıştı (Amerikan Hastanesi). Halkın modern tıp ve koruyucu hekimlik hizmetini alması Cumhuriyetle olmuştur. 1924 yılında açılan dört numune hastanesinden biri de Sivas'ta açıldı. Diğerleri; Ankara, Erzurum ve Konya'da açılmıştır (4).

Günümüzde Sivas'ta, sağlık hizmeti veren kuruluşlarımız yeterli olmakla beraber, geçmişte hekime ulaşmak kolay değildi. Halkımız hastalıklarda devletin hekimleri veya özel hekimler dışında, eskiden şu kimselere müracaat ederdi:

Ailede, mahallede, tanıdıklar içinde tecrübesi olduğuna inanılan büyükler, eskiden yerli ebe denilen mahalle ebeleri, 'el almış' denilen ocak aileye mensup 'ocaklı kadınlar', cilt hastalığı veya ağrılarda 'parpu taşı yapıştırarak' okuyanlar, yaralara ilaç ve merhem yapan kimseler, hastalıklarda okuyan 'nefesi kuvvetli' kimseler, muska yazanlar, dalak ovalayanlar, korkan kimseleri eliyle karıştıyarak 'yürek ölçenler', kırık çıkıkla uğraşan sınıkçılar, usta çırak usulüyle yetişmiş sünnetçiler, abdallar (eskiden gezici olarak sünnet ve halk ilâcı yapanlar), berberler, yaraya bakan 'cerrahlar', hacamat yapanlar, sülük vuranlar (tutturanlar) ve attarlar.

Yapılan ilâçlara; ev ilâcı, ara ilâcı, dul karı ilâcı, koca karı ilâcı gibi adlar verilirdi.

Ocaklılar, belirli bir hastalığı iyileştirdiklerine inanılan kimselerdir. Bu özelliklerin kendilerine ailesinden kan yoluyla geçtiğine inanılır. Bunun için bir eğitim ve öğrenime ihtiyaçları yoktur. Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, ocaklılığın Orta Asya şamanlığının izlerini taşıdığını belirtir (5).

Sivas'ta tesbit edilen ocaklar şöyledir. Al (Al karısı) Ocağı, Dalak Ocağı, Demrâ (ekzema) Ocağı, Güvertme (küçük çocuklardaki iltihaplı mor yaralar) Ocağı, Korku Ocağı, Kuduz Ocağı, Mekir (yaşamayan çocuk) Ocağı, Sarılık Ocağı, Sıtma Ocağı, Yel (ağrı-sız) Ocağı, Yılcık Ocağı gibi (6).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Dalak ocaklısı, hastanın dalağını, karnına bal sürerek ovalar, demrağa (ekzema) ocaklısı parpu taşı denilen Medine'den getirilmiş olan küçük taşları okuyarak yara üzerine yapıştırır. Korku ocaklısı eline aldığı bıçak veya makası korkan kimsenin üzerinde gezdirerek okur, yürek ölçer. Yürek ölçmek; korkan kimsenin başından elin parmaklarına kadar okuyarak karışıyla vücudu ölçmek denilen işlemin yapılmasıdır. Meker ocaklısı (Kâhiroğulları ailesi) yaşamayan çocuklara iplik bağlayarak, yel ocağı ağırlı bölgeye okuyarak ve iplik bağlayarak (İplik Bağlayanlar lakaplı bir aile vardır) uygulamalarını yaparlardı ki günümüzde ocaklarla ilgili inanç ve uygulamalar azalmış bulunmaktadır.

Halk İlâçları

Halkın başvurduğu en geniş alan halk ilâçlarıyla yapılan uygulamalardır. Bu ilâçlar menşesine göre; bitkisel, hayvansal, madensel, az da olsa insan menşeli veya bunlarla karma olarak yapılan ilâçlardır. Bitkilerle tedavi, fitoterapi (Pytotheraphie) insanlığın en eski uygulamalarından biridir. Şifâli bitkiler taraftarı olan Paracelsus (1493-1541), tüm çalılıklar, otlaklar, dağlar ve tepeler birer eczanedir demiştir (7). Avrupa hekimler de “bahçesinde adaçayı yetiştiren niye ölsün?” demişlerdi.

Bitkilerle tedavi, geçmişten günümüze aynı önemini korumaktadır. İnsanoğlu ne bakteriler ne de virus hakkında bilgisi olduğu; hastalıkların mikrobunu mikroskopta görmediği, vücuttaki biyokimyasal olayları bilmediği halde bitkileri bir panzehir gibi kullanmıştır. Sivas'ta kullanılan bitkisel drogların ülkemizde de kullanıldığı bilinmektedir. Günümüz tıbbında bitkilerin botanik özellikleri, içerdikleri maddeler ve bunların farmakolojik etkileri de tespit edilmiştir.

Zengin bir floraya sahip olan ülkemizin tıbbî bitkileri hakkındaki bilgileri tarihî kaynaklardan öğreniyoruz. Ülkemizde son yıllarda bitkilerle tedavi konusunda ilgi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

artmış bulunuyor. Prof. Dr. Turhan Baytop bitkilerle tedavinin, bilgi ve özen isteyen bir yöntem olduğunu, bitkisel ürünlerin en önemli tarafının birkaç etkiye birden sahip olduklarını, gıda, baharat, boyar madde ve ilâç olarak da kullanıldıklarını belirtir (8).

Attar ve Attariye Çeşitleri

Attariye denilen baharat, ot, kök, esans, ev ilâçları ve tütün, iğne iplik, kâğıt gibi maddeleri satanlara attar denilmektedir. Attâr; itr sözcüğünden itr, güzel kokular anlamındadır. Attar sözcüğü benzeşmezlik yoluyla aktar olmuştur. Akakir (Arapça) eskiden hekimlikte ilâç olarak kullanılan bitki kökleridir. Akakir'in tekili olan akkar ise Türkçe'de kullanılmaz (9).

Attar sözcüğü Sivas'ta etdar gibi söylenmektedir. 1950'li yıllara kadar Sivas'ta Etdarlar Çarşısı vardı. Bu çarşı Atatürk Caddesi'nden Kepçeli'ye giderken Meydan Camisi'nden sonra ikinci sokakta idi. Birçok attar burada mesleğini icra ediyorlardu. Muzaffer Gücer, günümüzden yetmiş yıl öncesinde, attarların adlarını da vererek, neler sattığını şöyle belirtiyor: Baharat; karabiber, bahar, kimyon, kırmızı turşuluk Maraş biberi, toz biber, sarmısak, karanfil, tarçın, zencefil, havlıcan, yel cevizi (küçük Hindistan cevizi M.Ü.), nöbet şekeri, kedihindi, demirhindi, sinameki, çörek oku, sıçanotu, gülsuyu, kilermeni, misk-i amber, kınakına, kına, haşhaş kabuğu, anason, cıva, zeyrek, limon tuzu. Etdarlarda yün boyamak için renk renk boyalar, iğneden ipliğe başka malzemeler de satılırdı (10).

1974 yılında Sivas'taki attar dükkânlarında bulunan -bilimsel adlarını ilave ettiğim- ürünler şunlardı: Acı ağaç (Quassia), acı bezir (ızgın beziri), ak zencefil (zingiber), alabalık (tuzlanmış), andız kökü, apalak topalak (tubera cyclameni), ardıç katranı (huile de cade), asilbend, aş otu, ayı yağı, ayırık kökü, bağa yaprağı (plantago major), balık nefsi (blanc de baleine), bal mumu, balık yağı, bennik yaprağı, bengilik otu, buhur, burçak kahvesi, çakırdiken (Eryngium maritimum),

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

çam katranı (goudron vegetal), çam sakızı, çekem, ceviz yaprağı, çitlik sakızı, çörek (çöre) otu (nigella), darçın (canelle), darüfülful, denizkadayıfı, deve dikenini, ezertere (anason), farımağ güzeli, göz taşı (bakır sülfat), günnük, Halep eğrisi (eğir kökü), sarı halile, karahalile, hardal tohumu, hatmi (guimauve), hava civa (alkanna), havlıcan, Hindistan cevizi (myristica semen), ıdrifil, kâfur (camphre), kakule, karasakız, kardeşkanı, kedihindi. kekik yağı, kenger kahvesi, kına, kına kana, kırımırtartar (creme de tartre), kırmızı biber (capicum), kilermeni, kimyon, kreolin, kitre, kurşun tuzu (mürdesenk), kuşburnu ezmesi, kükürt, mazı (galle) melençit sakızı, menekşe kökü, meşe kabuğu, meyan kökü, mezzeki (damla) sakızı, mıkınatıs tozu, mısır püskülü. mindiris kökü, misk, nöbet şekeri, pelin otu, ravend, raziane, sabır (aloe), salep, safran, saparna, seyrek/zarek (keten tohumu), sinameki (sennae), sülük (hirido officinalis), sülür, şap, taş iliği, tatlı bezir, tatlı bezir, ten nişadırı, telli mürdesenk, tutkal (gelatin), üzerlik tohumu (semen pegani) yavşan otu, yenibahar, yer adamı, zerdeçal, zırnik (11).

1970'li yıllarda Sivas'ın tarihi çarşıları yok olurken attarlar da etkilendiler. Şehirde az sayıda kalan attar dükkânları varlıklarını devam ettiremediler. Günümüzde çeşitli tıbbî bitkilere ait drogların, ürünlerin ayrıca gıda maddelerinin de satıldığı dükkânlar haline geldiler.

Tıbbî Bitkilerle Tedavi

Sivas yüz ölçümü bakımından Türkiye'nin ikinci büyük şehri, yerleşim birimi sayısı bakımından da birinci sıradadır. Bitki çeşitliliği ve endemik bitkiler bakımından da önemli olan Sivas'ta yaklaşık 430 endemik tür bulunmaktadır. Sivas yöresindeki tıbbî bitkilerin bilimsel adlarını hocam Prof. Dr. Asuman Baytop, bitkilerden gönderdiğim örneklerden tayin etmiştir.

Yöremizdeki tıbbî bitkiler ve kullanışları şöyledir (1):

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Alıç: Alıç ağacının olgun meyveleri, sonbaharın bir yemişi olduğu gibi halk hekimliğinde kullanılmaktadır. Bilimsel adı *Crataegus monogyna Jacq.* Küçük kırmızı meyveleri olan bu alıç türünün çiçekleri kalp çarpıntısında kaynatılıp içilir. Alıç ağacının yaprak ve ince dalları da suda kaynatılır ve bu su şeker hastalığında aç karına içilir. Alıç yaprağının suda kaynatılmasıyla elde edilen çay, ses tellerini açmak için içilmektedir.

Tıbbî olarak alıç bitkisinin sinir sistemini yatıştırıcı, spazm giderici, kalp atışlarının hızının yavaşlatıcı, tansiyon düşürücü ve müdrir ve kabız etkileri kayıtlıdır (13). Alıç Avrupa'da tansiyon düşürücü bitkisel ilâçların terkinde bulunmaktadır. Tıbbî bitkiler bakımından zengin olan ülkemizde ne yazık ki bitkilerle yapılmış preparat yoktur.

Çakşur: Sivas-İmranlı yöresinde yetişen bir *Umbelliferae* türü olan ve çakşur adıyla bilinen bitkinin bilimsel adı şöyledir: *Prangos platychnaena* Boiss. Ex Tchihat

Çakşur'un taze sürgünleri yörede sebze olarak yenmekle beraber, bitkinin kökünde meydana gelen gummi- resina dahilen vermifüj olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu gummi-resina, hayvanların yaralarında oluşan parazitleri öldürmek için de toz halinde yaralara serpilerek kullanılır. Gummi-resinanın içerdiği maddeler Prof. Dr. Ayhan Ulubelen başkanlığında yapılan çalışma ile şu şekilde belirtilmiştir: Oxypeucedanin, Heraklin, n-Butylbergaptol, İmperatorin, İsoimperatorin, Prangenin, Bergaptol, 8-Acetyloxypeucedanin olup, bunların antibakteriyel ve antifungal aktiviteleri üzerinde (14).

Diğer bir bilgiye göre yine veteriner halk hekimliğinde uyuz vakalarında çakşur kökleri yakılır, bitkinin külleri hayvanın bütün vücuduna sürülür (15).

Karamuk: Sivas yaylalarında yetişen, meyveleri mutfak kültüründe karaş adı verilen özgün bir tatlı ve hoşafı da yapılan bir bitki olup ilâç olarak da kullanılır. Bilimsel adı *Berberis crataegina DC.* olan karamuk köklerin kaynatıldığı (%2 lik dekoksiyon) sarı renkli acı su şeker hastalığında,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

böbrek sancılarında ve kumları dökmek için ve sarılıkta sabahları kahvaltıdan önce bir çay bardağı içilerek kullanılır. Karamuk köklerinin yakılarak elde edilen külün, tuzsuz tereyağına katılarak yapılan merhem her türlü yarayı iyi ettiği söylenir.

Veteriner halk hekimliğinde, kuzuların bohça hastalığı ve ayrıca parazitler için karamuk kökleri incir suyu ile kaynatılır bu su koyunlara içirilir. Yine karamuk köklerinin kaynatıldığı su koyunların kuyruk yaralarında oluşan parazitleri öldürmek için haricen kullanılmaktadır. Literatürde, karamuk köklerinin taşıdığı maddeler sebebiyle, ateş düşürücü, şark çıbanına etkili olduğu, bakterilerin üremesini önlediği ve safra akıttığı yazılıdır. Prof. Dr. Bayhan Çubukçu bitkinin köklerinde; Berberin, Palmatin, Jatrorisin ve Magnoflorin adlı alkaloidler bulunduğunu belirtmektedir (16).

Livik/Nivik: Doğada yetişen livik ülkemizin bazı yörelerinde de bilinmektedir. Livik, türleri zehirli olan Araceae familyasına mensuptur. Yöremizde, livik bitkisinin şifalı olduğuna, insanı hastalıklardan koruduğuna ve bazı hastalıkları da tedavi ettiğine inanılır. Bu durum için “Her bitkinin, her otun bir şifası vardır” denilir. Mutfak kültüründe değişik bir çeşnidir. Bitkinin kurutulması veya haşlanmasıyla içindeki zehirli glikozitler parçalanır. Livik, Sivas halk mutfağında yemekleri özen ve dikkatle yapılan bir bitkidir. Sivas’tan gönderdiğim bitki örneğinin bilimsel adı: Prof. Dr. Asuman Baytop tarafından *Eminium rauwolffii* (Blume) Schott var olarak tayin edilmiştir.

Bitkinin taze yaprakları gibi yumrusu da suda kaynatılınca zehirli etkisi kalmaz. Ülkemizde bu bitkinin yumruları da gıda olarak kullanılmaktadır. Kurutulmuş yumrular dahilen balgam söktürücü ve müshil, taze yapraklar ve taze yumrular haricen çıban açıcı, yara iyi edici (basura karşı) ve kanı cilde toplayıcı olarak kullanılır. Kaynamış suyu barsak parazitleri için içirilir. Dahilen kuru yumru, günde 1-2 g. suda kaynatılarak verilir. Haricen taze yaprak ve taze yumrudan kesilmiş olan dilimler cilt üzerine konulur ve sık sık

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

değiştirilir. Haşlanmış livik suyu diş etleri hastalıklarında gargara yapılır.

Madımak: Anadolu'da ve Sivas yörelerimizde, baharda kırlarda kendiliğinden yetişen bir bitkidir. Madımak bitkisinin bilimsel tayini için kuruttuğum madımak örneğini, 1964 yılında, Londra'da Türkiye Florası üzerinde çalışan Prof. Dr. Hüsnü Demiriz'e yollamıştım. Madımak için biri sinonim olmak üzere iki adı şöylece göndermişti:

Polygonum cognatum Meissn.

Polygonum alpestre Bieb.

“Madımak; et gibi gıdalı derler, şifa olsun diye yerler” Sivas'ta söylenen bir atasözüdür. Madımak şeker hastalığında ve mide hazımsızlıklarında yemeği sık yapılan şifalı bir bitkidir. Böbrek taşları için kökleri kaynatılarak suyu içirilir. Yapraklarıyla yapılan enfüzyon isilik için cilde sürülür (17).

Madımak bitkisinde bulunan maddeler ve etkileri hakkında Prof. Dr. Ayhan Ulubelen ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada; antidiabetik ve antihipertansiv etki gösterdiği, terkinde flavonoid, kumarin, aromatik asitler, seskiterpenoidler ve antrakinin türevlerinin bulunduğu kaydedilmiştir. Sivas'tan yolladığım örnekler üzerindeki kimyasal analizde; yeni izole edilen bileşikler şu şekilde kaydedilmiştir: Kuersetin-3-metil eter, Kuersetin-3-glukozid, Kuersetin-3-rutinozid, Kamferol-3-metil eter, Kamferol-3-glukozid, krizin, beta-sitosterol, p-hidroksibenzo (18).

Keten Tohumu (Sârek/ Seyrek/ Zârek): Keten bitkisinin (*Linum usitatissimum* L.) olgun tohumlarına yöremizde sârek, seyrek veya zârek denilmekte ve halk hekimliğinde çeşitli şekilde kullanılmaktadır.

Keten tohumu ve çedene (kenevir tohumu) aynı miktarlarda olmak üzere tavada hafif kavrulur, nöbet şekerine katılarak dövülür. Elde edilen toz lohusaların göğüs şişlerini geçirmek ve sütü akıtmak, bollaştırmak için hastaya her öğünde bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kaşık olmak üzere günde üç kaşık yedirilir. Kullananlar son derece etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Kavrulan keten tohumu, fındık ve nöbet şekeri ile dövülür, bu karışım, zayıf kimselere ve mide rahatsızlığı olanlara yedirilir. Bala katılan dövülmüş sârek nefes açıcı olarak sabahları bir kaşık yenir. Ayrıca güç-kuvvet verici olarak da sabah kahvaltılarında yenilmektedir.

Şiş yaraları oldurmak veya dağıtmak için yine keten tohumu dövülür, sütle pişirilerek yapılan “sârek lapası” yaraya kapatılır.

Tatlıbezir: Keten tohumları sıkılarak elde edilen sarı renkli bir yağdır. Eskiden Sivas'ta attarlarda satılır, sancılanan bebeklere birer çay kaşığı içirilirdi. Tatlıbezir, ekzema, hemorroid ve nefes darlığı hastalıklarında büyükler tarafından içilirdi. Tatlıbezir içinde kızartılan hamur (bişi) ekzemalı kimseye yedirilir.

Bezir Yağı (Oleum Lini): Kavrulduktan sonra öğütülen keten tohumlarından elde edilen kızılımsı esmer, özel kokulu bir yadır. Doymamış yağ asitleri (linoleik, linolik ve oleik asitler) taşır (19). Bezir yağı veteriner hekimliğinde özellikle müşhil ve manda derilerini yağlamak için kullanılır. Hayvancılıkta derileri yağlamak için yörede “acı bezir” adı verilen ızgın beziri, ızgın bitkisinin (*Eruca cappadocica* Reut.) tohumunun yağıdır (20).

Kırmızı Gül: Sivas'ta mayıs ayı sonundan haziran ayı sonuna kadar kırmızı kokulu çiçekler açan bir gül türüdür. Tıbbî bir gül olan bu türün yapraklarından gül şerbeti ve gül reçeli yapılır. Yöremizde halk hekimliğinde kırmızı gül şöyle kullanılır:

Gülün kökü bakır kap içinde yakılır ve külü cilt hastalıklarına sürülür. Kökünün enfüzyonu (çay gibi demleme) da cilt hastalıklarında içilir. Gül şerbeti heyecan ve korkuda oluşan kalp çarpıntısında içilir. Gül reçeli, hazmı kolaylaştırmak ve barsaklara yumuşaklık vermesi için de kullanılır. Gül reçeli akciğer hastalıklarında da dahilen

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kullanılmaktadır. Tıp tarihinde gülbeşeker adı verilen hazım verici olarak kullanılan şekerli macun, gülün taç yapraklarıyla yapılır (21).

Eski tıpta tedavide kullanılan gülsuyu, “Gözlere şifa, ruhlara gıda” olarak tanımlanır. Sivas’ta da birçok halk ilâcının terkiğine giren gülsuyu, göz ağrısı ve kaşıntı için göze sürüldüğü gibi, koruyucu olarak gözlerin ağrımasını için de göze sürülmektedir. Kaşıntılarda kilermeni denilen ve eski tababette kullanılan kırmızı bir kil türü kullanılır. Alüminyum silikat olan kilermeni gülsuyuna katılır, karıştırılır durulan suyu içilir ve bu su haricen de sürülür. Mide ağrılarında safran ve misk katılmış gülsuyu da içilir.

Kuşburnu Çalısı: Yabanî gül türü olan *Rosa canina* (Köpek gülü) bitkisine Sivas’ta kuşburnu çalısı denir. Meyvesi kuşburnu ise, ezme/pelver (marmelat) yapılarak geleneksel halk mutfağında kullanılan ve çay olarak içilen kabız etkisi olan bir drogtur.

Kekik: *Thymus* türlerinin genel adı olup baharat ve çay olarak kullanılan bir bitkidir. Tıbbî olarak midevi, yatıştırıcı, vermifuj ve kan dolaşımını uyarıcı etkileri bilinmektedir. Bitkinin etkin maddesi olan uçucu yağ içinde timol ve karvakrol bulunur. Halk hekimliğinde kuru veya taze yapraklarından bir çay bardağı kadar alınır ve üzerine konulan 2 lt. sıcak iki saat bekler, süzülür. Bir çay bardağı bal katılır, karıştırılır, bir gün dinlendirildikten sonra sabah ve akşam olmak üzere ikişer yemek kaşığı içilir. Bu karışım, ayak ağrılarında, romatizmada ve kalp çarpıntısında içilir.

Kekik yağı da halk hekimliğinde ağrıyan bölgelere sürülmekte, şeker hastalığında ise her sabah aç karına suya bir damla damlatılıp içilmektedir. Vermifuj olarak da kesme şekere damlatılarak dahilen kullanılır. Kekik yağı diş ağrılarında, pamuğa damlatılır ve dişe konur.

Sivas yöresinde kekik yağı şöyle elde edilmektedir: Taze kekikler yayvan bir tencerede suya konur, ortasına küçük bir tas yerleştirilir. Tencerenin ağzı hamurla sıvanarak ağır ateşte kaynamaya bırakılır. Ocaktan alınıp bir kenarda

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

soğutulduktan sonra hamurlar alınarak kapak açılır. Tas içinde biriken kekik yağı kapaklı bir şişeye alınarak gerektiğinde kullanılır.

Üzerlik: (*Peganum harmala* L.) nazar otu da denilen ve tütsü olarak da kullanılan bir tıbbî bitkidir. Bitkinin tohum ve köklerinin vermifuj, safra akıtıcı, emenagog (adet söktürücü) ve yatıştırıcı etkisi bilinmektedir. Tohumların terkinde, sabit yağ ve %4-7 oranında alkaloid (harmin, harmalin, harmol ve peganin) bulunmaktadır. Bitkinin meyveli dalları ve tohumları nazara karşı tütsü olarak kullanıldığı gibi, kapsül şeklindeki meyveleri taze iken süslü şekillerde dizilerek nazarlık ve uğurluklar yapılır. Sivas yöresinde, halk hekimliğinde şu uygulamalar yapılmaktadır: 50 g. üzerlik tohumu sararınca kadar kavrulur, fındık ve şeker ile dövülerek bu karışımdan her sabah kahvaltıdan önce bir kaşık yemek suretiyle hemerroidde kullanılır. Yine bu karışım emenagog olarak da kullanılmıştır (22). Sancılanan ve çocuğu olmayan kadınlar için, köylerde üzerlik ile “ot banyosu” şöyle yapılmaktaydı. Üzerlik kökleri satırla doğranır, kazana konur, içine su ilave edilerek kaynatılır. İçine girilebilecek sıcaklığa gelince hasta hanım içine girer, bir süre sonra, “vücudu yumuşar, rahatlaşır ve uykusu gelir gibi olunca” kazandan çıkar ve dinlenirdi.

Ayrık Kökü: *Argopyrum repens* biktisinin toprak altı gövdesi yani rizomudur. Böbrek sancılarında ve kumlarını dökmek için ayrık kökü, mısır püskülü ve kiraz çöpü (sapı) birlikte kaynatılarak çay gibi bolca içilir. Müdrir olarak, su içinde arpa ile birlikte kaynatılan ayrık kökü, sabahları birer su bardağı içilir.

Bağa Yaprağı: *Plantago* türlerine verilen genel ad. Bitkinin kurutulmuş yaprakları toz edilen nöbet şekerine katılarak barsak iltihabında yenir. Taze yaprakları ise yarayı öldürmek (işletmek) için yara üzerine bağlanır.

Çakır Dikeni: *Eryngium* türlerine verilen genel ad. Nazar için kapı üstüne asılan mavi dikenli türünün adı: *Eryngium*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

maritimum. Bu bitki, eskiden Sivas'ta sıtma hastalığında suda kaynatılıp içilirmiş.

Çedene: Kenevir otu *Cannabis sativa*'nın tohumları -botanik bakımından meyvesi- olup eskiden uykusuzluk için kavruarak yenilirdi. Çedene, keten tohumu ile aynı miktarlarda olmak üzere tavada hafif kavrulur, nöbet şekerine katılarak dövülür. Elde edilen toz lohusaların göğüs şişlerini geçirmek ve sütü akıtmak, bollaştırmak için hastaya günde her öğünde bir kaşık olmak üzere üç kaşık yedirilir. İbni Sina da çedenenin, lohusaların süt salgısını bollaştırdığını kaydetmiştir (23).

Çıtlık: *Chondrilla juncea* L. bitkisinin kökünden elde edilen çıtlık sakızı eskiden küçük çocukların fıtıklarında sakız yakısı yapmakta kullanılırdı. Bitkinin yaprakları mide ağrısında yenir. Ayrıca bitkinin dallarının ucundaki kısımlar toplanır, ezilir ve tereyağına katılarak merhem yapılırlar. Bu merhem çok etkili olduğu ve her yarayı geçirdiği söylenir.

Çörekotu: (*Nigella sativa* L), Zayıflık için şu formül verilmiştir: 100 g çörekotu, 100 g çam sakızı ile birlikte dövülür. 500 g bal ve tereyağı karışımına katılır. Aynı yerde 2 kg arpa, 3 kg su ile kaynatılır, tülbentten süzülür. Koyuca olun bu süzüntü önceden hazırlanmış bal, yağ, çörekotu, çam sakızı karışımına katılır. Zafiyet için sabahları bir tatlı kaşığı yenir. Dövülen çörekotu bala katılır, mide kanserinde yenir. Nefes darlığında, çörekotu yağı sabahları bir çay kaşığı içilir.

Dağ çayı: Sivas'tan bu yerli adla yolladığım bitkinin adı *Origanum vulgare* L. subsp. viride (Boiss.) Hayek olarak tayin edilmiştir. Hoş kokulu, aromatik bu bitkinin çayı, midevî olarak içilir.

Ebe gümece: *Malva* türleri, Sindirim sistemi hastalıklarında yemeği yapılarak yenir. Yumuşatıcı etkisi vardır. Lapası yapılarak da kullanılır. Eskiden köklerinin abortus için kullanıldığı ve tehlikeli sonuçlar meydana getirdiği bilinmektedir. Ebegümece ve ısırgan kökleri birlikte kaynatılır, mide ülserinde çay gibi içilir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Evelik: (*Rumex* türü) Yapraklarından yapılan enfüzyon nefes darlığında içilir. Bitkinin tohumları da kaynatılarak nefes darlığında içilmektedir. Kökü kaynatılarak yapılan dekoksiyon ses açıcı olarak içilir. Halk mutfağında da önemi olan bir bitkidir.

Gelincik: (*Papaver* türü) Yörede bitkinin adı eskiden çanakkıran olarak bilinirdi. Kaynatılan çiçekleri uykusuzlukta içilmektedir.

Germişek Ağacı: (*Viburnum lantana* L) Dallarından ağzlık, kalemlik vb. gibi Sivas el sanatlarının yapıldığı bitkidir. Ağaçtan bir parça yakılır ve bakır bir kaba bastırılır. Sarı bir yağ tabakası oluşur, bu yağa batırılan pamuk ağrıyan dişe konur.

Gilaboru: (*Viburnum opulus* L.) bitkisinin kırmızı meyveleri şeker hastalığında ayrıca böbrek ve safra taşlarını eritmek için kullanılmaktadır. Prof. Dr. Afife Mat meyvelerde antosiyan türevleri, kateşik tanen, gallik tanen ve saponin bulunduğunu, tanenlerin astrenjan ve antioksidan özellikleri, saponinlerin de antienflamatuar etkileri olduğunu belirtmiştir (24).

Hatmi: (*Althaea* ve *Alcea* türlerine verilen genel ad) Kökleri, yaprak ve çiçekleri göğüs yumuşatıcı olarak, suda kaynatılarak içilir. Ayrıca lapa şeklinde de kullanılır. Hatmi tohumlarıyla yapılan şöyle bir uygulama tesbit edilmiştir: Kazanda su ile kaynatılan tohumlar, müsilajlı bir sıvı oluşturur. Bu sıvı ılık vaziyette iken temiz bir çarşafa sürülerek romatizmalı ayaklara sarılır. Bu işlem iki defa yapılır.

Isırgan: *Urtica* türlerine verilen genel ad. Halk hekimliğinde, ekzemaya karşı ısırgan kök ve yaprakları kaynatılır ve bir ay boyunca içilir. Kökün suda kaynatılarak elde edilen koyu sıvıya vazeline katılarak ekzema merhemi olarak kullanılır. Ağrılar için ısırgan yaprakları dövülür, tuza katılır, üç gün ağırlı ve şiş bölgelere sürülür. Yine romatizma ve ağrılar için ısırgan lapası şöyle yapılır: Isırgan suda haşlanır, arpa unu katılarak lapa yapılır. Vücuda sarılır ve 24

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

saat kalır. Ayak ağrılarında taze ısırgan ayaklara çarpılır (dalatılır). Isırgan kan dolaşımını hızlandırır, boğaz ağrılarında ısırgan enfüzyonu gargara olarak kullanılır (25). Isırgan yaprakları kaynatılır, bu su saç dökülmesini önlemek için saçlara sürüldüğü gibi kepek oluşumunu önlemek için de kullanılır. Isırgan tohumları dövülür ve bala katılarak kanserde yenir. 1988 yılında TÜBİTAK'ta yapılan araştırmaya göre; ısırgan ve tohumunda antitümöral etki gösteren madde bulunmuştur (26).

Kangal: (*Onopordum bracteatum* Boiss. et Heldr.). Bitkinin çiçekleri kaynatılır, böbrek kumları için içilir. Ayrıca gövdesi soyulduktan sonra yenir.

Kenger: (*Gundelia tourneforti* L.) Kenger girmeyen eve hekim girer diye bir inanış vardır. Kenger sakızı diş etlerini güçlendirir, ayrıca midevidir. Kenger tohumları kahve gibi kavrulur, dövülür, ekzema ve hemerroidde kenger kahvesi içilir.

Keven: (*Acantholimon acerosum*) Beyaz çiçekleri kaynatılarak tüberkülozda içirilir. Keven çiçeği ile birlikte yalanu (sığırkuyruğu) tohumu da birlikte kaynatılarak içilmektedir.

Kırmızı Ağnik: (*Arnebia densiflora* Nordm.) Bitkinin kökleri kaynatılır ve hemerroidde içilir. Eskiden hava cıva merhemi yapmakta kullanılırdı. Bunun için kırmızı ağnik ya da havacıva otu (*Alkanna tinctoria* L) bitkisinin kökü dövülür, içyağı, balmumu ya da tereyağı ile kaynatılır, süzülür, işletmek (oldurmak) için yaraya sürülürdü.

Kısacık mahmut: (*Teucrium chamaedrys* L) Hemoroidde kök ve yaprakları suda kaynatılarak içilir. Sancılanan ve çocuğu olmayan hanımlar kısacık mahmut bitkisini suda kaynatır, muayyen günleri boyunca sabah kahvaltıdan önce birer bardak içmeye devam eder. İştah açıcı ve mide ağrılarını gidermek için de aynı şekilde kullanılır.

Pelin: (*Artemisia absinthium* L.) Bitki iştah açıcı, midevî, vermifuj ve müdrir olarak kullanılır. Bitki ile yapılan şöyle

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bir uygulama tesbit edilmiştir: Pelin yaprakları aralarına toz şeker ekilerek bir gece bekletilir. Çıkan su tüberkülozda içilir. Bu amaçla 10g pelin yaprağı dövülüp 100g bala katılır ve hasta tarafından yemeklerden önce birer tatlı kaşığı iki ay boyunca yenir.

Pelit: (*Quercus* türlerine verilen genel ad.) Pelit (palamut) meyvesi dövülür ishalde toz içilir. Ekzema ve hemerroidde kaynatılarak suyu içilir. Terkibinde tanen bulunan pelit (palamut), eskiden sünnet kanamalarını kesmek için vazeline katılarak merhem şeklinde kullanılmıştır.

Mayıs Çiçeği (Sarı Çiçek): Düğün çiçeği adıyla da bilinen; *Ranunculus* türü olan bitkinin sarı parlak çiçekleri yara işletmek için kullanılır. Ayrıca ayak ağrılarında mayıs ayında çiçekler ayağa sarılmakta açılan yaralar ve akan iltihab sebebiyle ağrıların geçeceğine inanılır. Ayrıca bitkinin kökleri suda kaynatılır; ekzema ve hemerroidde içilir.

Salatalık: Kabukları, suda bir gece bekletilir ve sarılıkta bu su içilirdi. Bitkinin taze kabukları cilt güzelliği için yüze sürülür.

Tellice-Unluca: Baharda -henüz gök gürlmeden- ilk olarak yetişen, evelik, yemlik, madımak, guşguş (*Capsella rubella* Reut.), ısırgan, tekese kalı, tellice, unluca gibi yedi çeşit bitki toplanarak bunlardan yemek yapılır ve yenirse o yıl hasta olunmayacağına inanılır. Her ikisi de *Chenopodiaceae* familyasına mensup olan bu bitkilerden Tellice yerli adı ile gönderdiğim örnek *Atriplex hortensis* L., Unluca ise *Atriplex nitens* Schkuhr olarak teşhis edilmiştir.

Yalanu (Erkek Yalanu/Yalangu): Sığırkuyruğu (*Verbascum*) türü olan bu bitki, ekzema için suda kaynatılarak yapılan çayı içilir. Yalanu tohumu, keven çiçeği ile birlikte kaynatılır, tüberkülozda içilir. Bitkinin kurutulmuş yaprakları dövülür, yarayı kurutmak için ekilir.

Yazkışgökçek (Yaygıçökçesi): *Daphne oleoides* Schreber. Özel kokulu bu bitkinin taze dal ve kabuklarının cildi tahriş edici özelliği vardır. Bitki zehirli bileşikler içermektedir (27).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kökü ile birlikte bitki suda kaynatılır, kaynayan suyun vücudun tahammül edebileceği ısıya gelmiş olan buğusuna, çocuk sahibi olmak isteyen kadın oturtulur. Bu işlem üç gün yapılır, hastaya soğuk su içirilmez.

Yemlik: (*Tragopogon buphthalmoides* DC) Yöremizde bir yemlik türüne tekesakalı adı da verilmektedir. Yemlik, sabah kahvaltıdan önce yenirse mideyi temizler “kıllardan temizlermiş” diye bir inanış vardır.

Zorlatma Otu: (*Phlomis* türü, *Labiatae*). Ağrıyan yere kaynatılan zorlatma otunun suyu, pansuman şeklinde sıcak olarak tatbik edilir.

Ot Banyosu: Kısırlık için sütleğen ve baldıran hariç bütün otlar toplanır. Kazana konur üzerine sıcak su konur, hanım içine girer. Bir müddet bekler, sonra yatırarak dinlendirilir. Köylerde toprak eşip içine otları ve sıcak su koyarak da yaparlar.

Ot ve Çiçek Banyosu: Divriği’de gelişmeyen çocuklar için şöyle bir uygulama yapılır: Evin bahçesinde yetişen her ot ve çiçekten bir tane alınarak çocuğun banyo yaptığı suyun içine konulur.

Hayvansal ve Madensel Halk İlâçları

Önemli bir gıda olan bal aynı zamanda tıp tarihinin eski devalarından birdir. Sivas’ta halk hekimliğinde çeşitli ilâçların terkinde girer. Halk mide ülserlerine bal önerir. Mikrobiyolojide balın mikrop öldürücü etkisi kanıtlanmıştır (28).

Bal gibi, yumurta, süt ve yoğurt da halk hekimliğinde önemli gıda olduğu gibi ilâçlara da girer.

Kangal’da hasta çocuk çökellik (çökelek) suyu ile yıkanır. Yoğurttan veya süttten çökelek elde edilirken, süzülen hafif sarımsı-yeşilimsi çözelti çökellik suyudur. Hasta, ateşlenen çocuk çökellik suyu ile yıkanır. Çocuk bir saat kadar sonra ılık su ile yıkanır. Bu konu için Prof. Dr. Zeynep Sümer,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

çökellik suyunda probiyotik bulunduğunu ve yararlı bir uygulama olduğunu belirtmiştir.

Eskiden kalay suyu içilerek vermifuj ve teniafuj olarak kullanılmıştır. Bu su, kalaylama sırasında bakır kabı suya daldırma sonucu elde edilen sudur. Kırk yıl öncesine kadar tedavide kullanılan teanifuj adlı ilâcın terkinde kalay oksit bulunmaktadır.

Hidroklimatoloji kaplıca suları ile tedavidir. Halkımız yüzyıllardır çermik (termik >çermik), kaplıca sularını tedavide kullanmıştır. Çermiklere sayfiye amacıyla da gidilmektedir. Sivas'ın Sıcak Çermik romatizma ve cilt hastalılarında, Soğuk Çermik'e de yine romatizma ve hava değişikliği için gidilir. Balıklı (eski adı Yılanlı) Çermik ise cilt hastalıklarında, özellikle sedef hastalığında ünü dünyaya yayılan bir kaplıcadır.

Eskiden göz hekimlerinin bulunmadığı dönemlerde göze yabancı cisim kaçtığında, bu cisim Sivas bıçakçıları tarafından çıkarılmış. Bıçakçılar çalışırken gözlerine kaçan küçük demir parçasını çıkarmak için deneyim kazandıkları için onlara gidilmiştir.

Batıl İnanışlar ve Büyüsel İşlemler

Hastalıklardan korunmada ve tedavi etmekte tıp biliminin kabul ettiği uygulamaların dışında, batıl inanış ve büyüsel işlemler de görülmektedir. Sedat Veyis Örnek bu uygulamaların temelinde psikolojik sebepler, tabiat olayları ve eşyanın mahiyetini bilmemek, geleceği öğrenmek arzusu, korku cin peri inancının yattığını belirtmiştir (29).

Halkımız hekime güvenir, verdiği ilâçları kullanır, önerilerini tutar, modern tıbbı inananır. Bazı hastalıklarda çaresiz kalınca batıl inanışlar sebebi ile büyüsel işlemlere başvurur. Eskiden yapılan Cin Hamamında çocuk yıkama, Adam Eti Pişirme, Göğ öksürük (boğmaca) denilen hastalıkta Öksürük Tarlası'na götürmek, Böbrek iğnelemek, Çocuğun ikrasını kesmek, Ruhsal hastalığı olanları

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

değirmenin perinden alınan su ile yıkanmak gibi batıl inanış ve büyüsel uygulamalar günümüzde terkedilmiştir.

Siğil için, halkın başvurduğu birçok inanış ve uygulama görülmektedir ki birkaç örnek verelim: Halk siğil için, ayın ilk çarşambasında yeni bir süpürge ile siğili süpürür. Bunun için halk tarafından önerilen bir yöntem de, komşunun evinden biraz tuz çalıp (alıp) siğile sürmek. Veya siğili okutmak: Bir başka uygulama ise ayın ilk çarşambası bir iğde dalına üç İhlâs bir Fatiha okunur, iğne dalı kırılırken “bu dal nasıl burada kuruyacaksa siğil de orda kurusun” denir. Bütün bu uygulamalar sonucunda da siğilin geçtiği görülmüştür.

Sivas'ta kırk yıl önce yaşlı bir hanımdan derlediğim ve yapıldığını görmediğim batıl inanış ve büyüsel işleme iki örnek:

Cin Hamamında Çimdirmek (Yıkamak): Sivas'ta bir türlü iyileşemeyen çocuklara hallemeyen veya iflah olmayan çocuk denir. Bu çocuklar eskiden, cin hamamında çimdirilirmiş (yıkandırmış). Gece hamamda cinlerin bulunduğuna, top oynadığına da inanıldığından sabah erkenden çocuğun ailesinden bir kadın, hallenmeyen çocuk ile sabah erkenden hamama gelir, kimse yokken yedi kurnada birikmiş olan su ile çocuğu yıkarmış. (Halk arasında kışın, savrulan kar ve fırtına sebebiyle yol ve iz görünmediği durumlar için de cin düğünü denir).

Adam Eti Pişirme: İflah olmayan çocuk için şöyle bir uygulamaya da yine çok eskilerde kalmıştır: Yedi çöplükten küçük bir çöp toplanır. Hasta çocuk çıplak olarak içinde su bulunmayan bu kazanın içinde konur. Toplanan çöpler kazanın altında yakılır. Çöpler hemen yanar. Bu esnada bir kadın gelir ve çocuğu kazana koyan kadına şöyle sorar:

-Ne pişiriyorsun?

-Adam eti.

-Adam eti pişer mi?

-İnsan da bu heyete (görünüşe) düşer mi?

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kadın üç kere gelir gider bu sözler tekrarlanır, üçüncü gelmesinde çocuğa şöyle dermiş:
-İnsansan iflah ol, etsen eri.

Halka göre, "çöplük boş olmaz", "cin bulunur" diye bir inanış vardır. Sivas'ta, çöplük evliyası'nın varlığı bile söylenir. Bu uygulamanın bir benzeri de A. Şekür Turan'ın tesbitine göre, Uygur Türkleri'nde şöyle yapılmaktadır: Ottutma; çocukların ateşlenmesi ve kusması durumuna verilen bir hastalık adıdır. Çocukların bu hastalığı durumunda tütek (tütsü) yapılır. Cami yolundaki çöpler 7-8 yaşındaki çocuklara toplatılır. Bu çöpler bir erkek tarafından âyetler okunarak yakılır. Hasta çocuğun yüzü kibleye gelmek şartıyla dumanın üzerinden yukarıya kaldırılır. Bu işlemin mutlaka nazara da iyi geleceğine inanılır (30).

Hastalıklarda Nazar İnanışı

Halk dilinde, "kötü göz", "kem göz", "göze değme", "nazara gelme", "nazara uğrama" ve "nazara değme", "pis nefes" diye bilinen bu inanış, hastalık ve ölüm gibi kötülüklerle sonuçlanır. Canlı cansız bütün varlıklar nazar tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Sedat Veyis Örnek, nazarın etnolojik açıklamasını şöyle belirtir: "Psikolojik temelinde kıskançlık ve haset duygularının yattığı bu vurucu güç, ruhun dışı açılan iki noktasından yani gözlerden fıskırarak kurbanına isabet etmektedir. Bilhassa çocuklar için büyük tehlike sayılan nazardan korunma için rengi ve şekli göze benzeyen bir obje gözboncuğu kullanılır. Göz şeklindeki uğurlukların Babil, Asur ve eski Mısır toplumlarında kullanıldığı bilinmektedir. Türkiye'de çok yaygın bir inanış olan nazara Avrupa'da da rastlanmaktadır (31).

Sivas halk dilindeki "kırkı nazar, biri mezar" veya "iki inek sağdırmazlar, iki oğlan sevdirmezler" sözleri de nazardan denli korkulduğunu gösterirken, çocukların kuşun kanadından bile hasta olacağı düşünülerek; "Yel eser de kumu tozar, acep değdi m'ola nazar" diye de söylenir (32).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Türbe ve Ziyaret Yerleri

“İlâcın yeri ayrı, inancın yeri ayrı” düşüncesiyle hastalar türbe ziyaret yerlerine giderler. İhsan Hıncer, inançlarımız bakımından türbe ve ziyaret yerlerinin müsbet yönlerinin olduğunu, umutla bağlanmanın ve telkin tedavisinin tüm insanlara yaşama gücü verdiğini, insan ruhuna eğilenlerin en zor ve umutsuz dönemlerde bile var olma ve amaca yaklaşmak için inançlara dayanıldığını belirtmektedir (33).

Mistik folklor ve telkin tedavisi, çare aramak, teselli etmek, acıları dindirmek için ülkemizin her yerinde görülmektedir. Türbe ve ziyaret yerleri konusunda Sivas'ta zengin bir bibliyografya bulunmaktadır. Dr. Doğan Kaya tarafından bu kongrede; "Sivas'taki Ziyaret Yerlerinde Halk Hekimliğine Bağlı Tadıvi Usülleri" konulu bir sunum yapıldığı için burada sadece önemli çalışmaların künyeleri verilmiştir (34).

Sonuç olarak; halkımız modern tıbbı inanır. Hekime gider, ilacını kullanır, önerileri tutar. Tıbbî uygulamaların yanında, tamamlayıcı diğeri bir ifadeyle destekleyici uygulamalara da yönelebilir. Tamamlayıcı veya destekleyici tıp için alternatif tıp denilmesi yanlıştır. Modern tıbbın alternatifi olmaz.

Halk tarafından kullanılan tıbbî bitkilerin birçoğu modern tıpta da kullanılmaktadır. Yararı görülen rasyonel uygulamalardan tıbbın yaralandığı da bilinmektedir. Medyada, halk ilâçları gibi sunulan "gıda" ruhsatlı ürünlerle ilgili şarlatanca ticarî uygulamalara da itibar edilmemektedir. Batıl inanışlar ve büyüsel işlemlerin de azalmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Modern tıbbın uygulamaları yanında, teselli olmak, iyileşeceğine inanarak güçlenmek, çare arama ve acıları dindirmek için mistik folklor ve telkin tedavilerine başvurulduğu da görülmektedir.

Halkımızın sağlığa verdiği önem, bu konudaki sözlü kültüründe görülmekte ve özellikle de koruyucu hekimliğe yönelik düşüncelerinin özetlendiği atasözlerimiz evrensel niteliktedir. Halk kültürümüzde, sağlık ve hastalık üzerine

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

söylenmiş olanları da diğer sözlerimizi gibi veciz, düşündürücü ve hayatî formüller taşımaktadır. Bir sağlık hazinesi olarak nitelenen bu direktiflerde, sağlığın değeri, hasta olmamak, hastalıktan korunmak için yer alan öneriler günümüzün hekimliği olan koruyucu hekimlikle de örtüşmektedir.

Kaynaklar

- 1- Sedat Veyis, Örnek, Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, A.Ü. DTCF. Yayınları, Ankara, 1966. 105.
- 2- Müjgân Üçer, "Sivas'ta Lokman Hekim", Sivas Folkloru. Sivas, Ekim 1974. S. 21, s. 3.
- 3- Müjgân "Üçer, Sivas Yöresi Tıbbî Folklorunda Sağlık ve Hastalık Üzerine", IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Gevher Nesibe Darüşşifası'nın 800. Yılı Anısına XXIV. Gevher Nesibe Tıp Günleri, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 506-509.
- 4- Müjgân Üçer, "Selçuklulardan Günümüze Sivas'ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış" Neoplazi, Sivas, 1992, S.2, s. 59-65.
- 5- Orhan Acıpayamlı, "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri," DTCF Dergisi, C. 26, S.1-2, Ankara, 1969, s. 5.
- 6- Müjgân Üçer, "Ocaklar", Sivas Folkloru, Sivas, Eylül 1973, S.8, s. 4.
- 7- Kadircan Keskinbora "Doğal Eczaneler, Çayırılar", Bilim ve Teknik, Ankara, 1982, S.179, s.1.
- 8- Turhan Baytop, Türkiye'de Bitkilerle Tedavi, İstanbul, 1984, s. 7.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 9- İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 2005. s. 65, 83.
- 10- Muzaffer Gücer", Sivas Etdarlar (Attarlar) Çarşısı", Sultan Şehir Yazıları, Sivas, 2015, s. 368.
- 11- Müjgân Üçer, "Sivas'ta Attar Dükkânları, Şifalı Bitkiler ve Ev İlaçları I-Attariye Çeşitleri", Sivas Folkloru, Sivas. S.18, Temmuz, 1974. s. 3.
- 12-Müjgân Üçer, "Sivas'ta Bitkilerle Yapılan Tedaviler", Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayını, İstanbul, 2010, s. 29-42.
- 13- Turhan Baytop, Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Ankara, 1994, s. 29.
- 14- Ayhan Ulubelen, Müjgân Üçer ve ark. "Biological activities of a Turkish medicinal plant, Prangos platychna", Journal of Ethnopharmacology 45 1995:193-197.
- 15- Hasan Hüseyin Polat, Sivas Ulaş Bölgesinde Halk Hekimliği Uygulamaları, Sivas, 1995. s. 39.
- 16- Bayhan Çubukçu, "Les Alcaloides Quaternaires de Berberis crataegina DC. et de B.Cratice", L. Plant Medicinal et Pytotherapie, Tome II. 1968, 272.
- 17- Müjgân Üçer, "Madımak", Sivas Folkloru, Sivas, S:5, Haziran 1973, s. 3.
- 18- Ayhan Ulubelen, N. Tan, M. Üçer ve ark. "Flavonoids From Polygonum Cognatum" Fitoterapia Volume LXIII, No.1, 1992. 87.
- 19- Füsün Ertuğ, "Anadolu'nun Önemli Yağ Bitkilerinden Ketan/Linum ve Izgın/Eruc"a, TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, 1998, s. 117.
- 20- Turhan Baytop, Türkiye'de Bitkilerle Tedavi, İstanbul, 1984, s. 7.
- 21- Ayten Altıntaş, Gül, Gül Suyu Tarihte Tedavide ve Gelenekteki Yeri, İstanbul, 2007, s. 87.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 22- Müjgân Üçer, "Peganum Harmala (Üzerlik)", Eczacılık Bülteni, İstanbul, 1962, C.4, S.2.s. 31.
- 23- Ayten Altıntaş, "Çedene (Fructus Cannabis Sativa) Osmanlı Tıbbındaki Yeri", 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Cilt:2, Konya, 2008, s. 1850.
- 24- Prof. Dr. Afife Mat imzası ile İ. Ü. Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi ABDalı Raporu, 5.11.2004.
- 25- Turhan Baytop, Türkiye’de Bitkilerle Tedavi, İstanbul, 1984, s. 259.
- 26- Tercüman, 3.9.1988.
- 27- Turhan Baytop, Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Ankara, 1994, s. 80.
- 28- Müjgân Üçer, "Folklorumuzda Bal," II. Miletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddî Kültür, Ankara, 1983, 261.
- 29- Sedat Veyis, Örnek, Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, A.Ü. DTCF. Yayınları, Ankara, 1966, 16.
- 30- A. Şekür Turan, "Ot Tutma", Türk Folkloru, İstanbul, S.22, Mayıs 1981, s. 28.
- 32-Müjgân Üçer, "Sivas'ta Nazar İnanışı, Hamaylı, Mutlak ve Muskaya Dair", Hayat Ağacı, Sivas, 2013, S.20, s. 20-29.
- 33- İhsan Hınçer, "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müsbet Yönleri" I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bdirileri, C. IV. , Ankara, 1976.
- 34- Saliha Çınargil, Sivas'ta Yatırlar, C.Ü. Sivas, 1992 (Basılmamış lisans Tezi, Tez Danışmanı: Dr. Doğan Kaya); Necati Demir-Kutlu Özen, Hz.Peygamberin Sancaktarı Abdülvehhab Gazi Hazretleri ve Gaza Arkadaşları, Sivas 1996; Müjgân Üçer, "Sivas'ta Ahi Emir Ahmet Türbesi ve Halk İnançlarındaki Yeri", Türk Folkloru Araştırmaları, 1986/1, Ankara, 1987, s. 175; Müjgân Üçer, Sivas'ta Bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Eratna İncisi Şeyh Hasan Bey Kümbeti, Hayat Ağacı, S. 16, Sivas, 2011; Müjgân Üçer, "Sivas'ta Şeyh Çoban Türbesi ve Halk İnançlarındaki Yeri", Erciyes, Kayseri, 1991, S:165, s.13-16; Müjgân Üçer, "Kadı Burhaneddin Ahmed'in Ölümü ve Türbesi İle İlgili Menkıbe ve İnanışlar", Türk Kültürü, Ankara, 1985, S:265; Ömer Demirel, Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara, 2000; İbrahim Yasak, Sivas Yatırları ve Abdülvehhab Gazi Hazretleri, İstanbul, 2004; Kutlu Özen, Sivas Efsaneleri, 2001; Doğan Kaya, Sivas'ta Yatırlar ve Ziyaret Yerleri, Sivas, 2012; Müjgan Üçer, "Şemseddin Sivasî", İlim ve Kültür Tarihinde Sivasiler Sempozyumu, Sivas, 2011; Salih Şahin, Mekân ve İnsanıyla Sivas, İstanbul, 2014; Rahmi Kurt, Sivas Merkez ve Merkeze Bağlı Köylerdeki Ziyaret ve Adak Yerleri, Sivas Valiliği, Sivas, 2017.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

SİVAS İLBEYLİ YÖRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ
UYGULAMALARI

Folk Medicine Applications in İlbeyli Region of Sivas

Kadir PÜRLÜ¹

Özet

Önceleri Yörük, daha sonra yarı göçebe ve en sonunda toprağa bağlanarak yerleşik hayat süren Sivas İlbeyli Türkmenleri halk hekimliği konusunda önemli bilgilere sahiptirler. Yüzyıllar boyunca, kendi hastalıklarını kendileri tedavi etmek zorunda kaldıklarından, acı tecrübelere dayanan birçok uygulama yolları bulmuşlardır.

Günlerini açık arazide hayvanlarının yanında geçiren ve toprağı ekip biçmekle meşgul olan bu insanların hastalık iyileştirmekle ilgili geliştirdikleri metotlar elbette ki kendilerine has özellikler taşır. Bu yüzden kullanılan halk ilaçlarının büyük çoğunluğunu bitkilerden yapılan ilaçlar oluşturur. Yenmesi mümkün olan bitkilerin kök, gövde, dal, yaprak, çiçek, meyve ve tohumlarının doğrudan yenilmesi, kaynatılarak suyunun içilmesi ya da hazırlanan lapalarının ağrıyan bölgelere sarılması gibi birtakım işlemler yöre halk hekimliği uygulamalarının esasını oluşturur. Buğday, mercimek, arpa, burçak, fiğ, yonca, gibi ziraat ürünlerinden yararlanılarak yapılan halk ilaçları ise, tarım kültürünün halk hekimliği de etkilemiş olduğunun somut bir ifadesidir.

Yine, çiğ et, kuyruk yağı, kuyruk kapağı, yün, keçe, yoğurt, süt, çökelek, peynir, yumurta, bal, gibi hayvansal ürünlerin halk ilacı yapımında kullanılması, Anadolu Türkmen kültürünün belirgin bir özelliği olup, bu uygulamalardan Sivas İlbeyli Yöresinde de oldukça etkin olarak yararlanılmıştır.

¹ Sivas Valiliğı İl Kültür ve Turizm Müdürü, kadirpurlu@hotmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Yörede hastalıklara sebep olarak, kişinin kaderi, pis nefes (nazar), büyü (sihir), Üşütmek, aşırı sıcak, aşırı soğuk, bozuk yiyecekler yemek, pis su içmek, boğazına bakmamak (eksik beslenmek), pis ortamda bulunmak, pis giyinmek, çok çalışmak-gücünün üzerindeki işleri yapmak, gibi etkenler gösterilmiştir.

Yöre halkının, baş, diş, basit adale ağrıları, kesikler, zedelenmeler, arı sokması, tırpan vurması, sivilce, siğil, soğuk algınlığı, deri çatlaması gibi rahatsızlıklarda doktora gitmedikleri ve genellikle eski usul halk hekimliği tedavi şekillerini tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Hastalıkları tedavi etmeye çalışan kişiler genellikle, sınırlı sayıdaki bazı hastalıklara ilaç yapar ya da kırık çıkık işlerinden anlarlar. Yörede, kadın hastalıklarından anlayan ve doğum yaptırmakta ustalaşmış kadınlara “Ebe”, kırık çıkık tedavi eden kişilere ise, “Sınıkçı” adı verilir. Sayıları az da olsa yörede dua veya muska yazmak suretiyle hastalıkları tedavi etmeye çalışan kişiler tespit edilmiştir ki bunlara da “Derin hoca” veya “Muskacı” adı verilmiştir.

Birçok hastalığa, yöreye has isimler verildiği ve sağlıkla ilgili yöresel terimlerin oluştuğu, hastalıkları iyileştirmeye yönelik yöreye has uygulamaların geliştirildiği daha çok alan araştırmasına dayanan bu bildirimizle tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlbeyli, Sivas İlbeyli Yöresi, Halk Hekimliği

Abstract

Sivas İlbeyli Turkmens who have settled in the preliminary nomadic, semi-nomadic, and eventually connected to the land have important knowledge about folk medicine. Over the centuries, since they have had to treat their own diseases themselves, they have found many ways of application based on painful experiences.

These people, who spend their days beside their animals in open fields and are busy engaging in soil cultivation, have developed their own methods of healing, of course. Therefore, the vast

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

majority of folk medicines used are made from plants. Direct processing of root, stem, branch, leaf, flower, fruit and seeds of the plants that can be eaten is a basic practice of local folk medicine applications such as boiling water or drinking prepared water or wrapping prepared laps in painful areas. The folk remedies made by using agricultural products such as wheat, lentils, barley, vetch, vetch, clover are a concrete statement that agricultural cultures have also affected folk medicine.

Again, the use of animal products such as raw meat, tail fat, tail cap, wool, felt, yoghurt, milk, sediment, cheese, eggs, honey in the construction of folk medicine is a prominent feature of Anatolian Turkmen cultures and it is also quite common in Sivas İlbeyli Yöresi has been effectively utilized.

To cause illnesses in the region, it is necessary to have a person who is destiny, evil breath (evil eye), magic (magic), cold, extreme heat, extreme cold, eating corrupt food, drinking stinky water, to do work on the power of work, and so on.

It has been determined that local people prefer not to go to a doctor and usually treat old folk medicine as head, teeth, simple muscle aches, cuts, scratches, bee stings, scabs, acne, warts, colds and skin cracks.

People who try to treat the disease usually do drugs for certain diseases with a limited number of them, or they understand broken dislocations. In the region, "Midwife" is known to women who understand women's diseases and to master the birth, and to those who treat fractured dislocations, it is called "Prosecutor". People who tried to treat the diseases by writing prayers or amulets in the region were identified as "Deep Hoca" or "Muskacı".

Many diseases have been identified in this notification based on more field research where localized names are given and health-related terms are developed and locally specific practices are developed to improve disease.

Keywords: İlbeyli, Sivas İlbeyli Region, Folk Medicine

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Giriş

İlbeyli Yöresi, Sivas ile Şarkışla arasında, halkın “alt başı Yanalak, üst başı Kavlak” şeklinde tanımladığı 42 köyden oluşmakta olup köylerin tamamında İlbeyli Türkmenleri yaşar. Yaklaşık 1000 km² bir alana sahip olan yöre topraklarının kuzeyinden Kızılırmak, batısından ise Üskülüç Irmağı geçer. Yörenin, doğusunda Ulaş ve Merkez İlçe, batısında Şarkışla, kuzeyinde Yıldızeli ve güneyinde Altınyayla ilçeleri yer alır.

İlbeyliler, aşiret adlarını koruyup günümüze kadar taşımayı başarmış Anadolu'nun nadir topluluklarından biridirler. Sivas'ta “İlbeyli” denildiğinde hem İlbeyli Türkmenleri hem de Sivas ile Şarkışla arasındaki İlbeyli Yöresi akla gelir. Yöre halk kültürü bakımından çok zengin olup bu değerler içinde yer alan Halk Hekimliği konusu bu bildirimizle ele alınacaktır.

Sivas Belediyesi tarafından yayınlanmış olan Sivas'ta İlbeyli Türkmenleri adlı kitabımızın alan araştırmasını yaptığımız 1984-2000 yılları arasında İlbeyli köylerinin tamamını gezmiş, çok sayıda kaynak kişiyle görüşerek derlemeler yapmıştık. Bu kapsamda Halk Hekimliğiyle ilgili ses kayıtları yapmış, notlar da tutmuştuk. Derlediğimiz bilgiler ışığında hazırlanan bildirimizi şu başlıklar altında sunmayı düşünüyoruz:

A. SAĞLIKLA İLGİLİ YÖREDEN DERLENMİŞ BAZI SÖZLER

Yörede Halk Hekimliğiyle ilgili oldukça zengin bir sözlü kültür de mevcuttur. Biz bu bildirimizde aşağıdaki örnekleri sunmakla yetiniyoruz:

Ağır çalış, narin çalış / Yarısına da yarın çalış.

Ağır görerim (çalışırım) narin görerim / Yarısını da yarın görerim

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Ayağını sıcak tut başını serin / Kendine bir iş bul düşünme
derin derin.
Az ye, az konuş, az uyu.
Bir diyarda, kekik biter, keklik öterse kal o diyarda!
Bir diyarda, saz biter, kaz öterse kaç o diyardan!
Daim dölek gitmez fakirin işi / Hasıda yerkene gırılır dişi
Dert garibe çor garibe / Gelen geden vur garibe.
Dişin ağrıyorsa dilini çek / Gözün ağrıyorsa elini çek
Hiçbirini çekmezsen / Göğ sülüman (göz taşı) ek.
Doh (tok) acın halinden bilir mi? / Hastaya sağlar gelir mi?
Dostuyun evinde tırnağını kesme / Düşmanıyın evinde başını
açma. (Tırnak ve saça büyü yapıldığında)
Dut yaprağını döktü geyin / Dut yaprağını açtı soyun.
El için yanma nara / Yak çubuğunu keyfini ara.
Keller keller nâşi keller / Aç başını kaşı keller
Gaşıdıhça gan çıhar / Gaşımazsa can çıhar.
Saman elin ise, samanlık senin.
Topallar hottan ağsar / Varır size damga basar.
Vardığın yer topal ise ayağını sek / Vardığın yer kör ise
gözünü kırp.
Ya sırt üstü yat ya da kırk adım at.
Yazın yaşa, kışın taşa oturma.
Ye kavurgayı iç suyu et bağla / Ye hediği iç suyu dert bağla.
Ye kavurgayı iç suyu yağ bağla / Ye hediği iç suyu çor bağla.*

**B. HALK HEKİMLİĞİYLE İLGİLİ YÖRESEL
TERİMLER**

1. Halk Hekimliği Uygulamalarıyla İlgili Terimler:

Bu terimler aşağıda geniş olarak açıklanacağı için bu başlık altında birkaç cümleyle ifade edilmeye çalışılmıştır.

Bardak vurmak: Cam bardakla yapılan bir tedavi şeklidir.

Çimdirmek: Yıkamak, banyo yaptırmak.

Çirtmek (Kan almak): Ustura veya jilet yardımıyla yapılan kan alma şeklidir.

Dağlamak: Kızgın demir veya ısıtılmış ağaç kaşık sapıyla yapılan bir tedavi şeklidir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Dalak kesmek: Dalağı derinin üstünden iğnelemek veya kurutulmuş kurban dalağını hastanın karnı üstüne koyarak keser gibi yapmak suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Hocaya götürmek: Daha çok dua ve muska yazdırmaya dayanan bir tedavi şeklidir.

Kuluç kırmak: Kuluç adı verilen sırt ağrısını parmaklarla ovalayarak ve mincıklayarak gidermek.

Kurşun döktürmek: Eritilmiş kurşunu soğuk suya atmak suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Küp vurmak: Orta büyüklükteki küple yapılan bir tedavi şeklidir.

Muska yazdırmak: Bu işten anlayan kişilere muska yazdırmak suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Ocağa götürmek: Hastayı “Ocak” adı verilen ve şifalı olduğuna inanılan ziyaret yerine götürmek suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Okutmak: Duası makbul olduğuna inanılan kişi veya hocaya hastayı götürerek dua almaya dayanan bir tedavi şeklidir.

Öksürük deliğinden geçirmek: Öksüren hastayı “öksürük deliği” adı verilen tünelin içinden geçirmek suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir. Öksürük deliği, kül yığını veya kar kütlesi içerisine bir kişinin sürünerek geçebileceği yükseklikte kazılır.

Parpulamak: Ziyaret yerlerinde, ocaklarda Afsuna (efsuna) dayanan bir tedavi şeklidir.

Sarılık kestirmek: Sarılık hastalığından kurtulmak için, alın ve kulaktan kan aldırma.

Sonak (Boynuz) vurmak: Boynuz kullanılmak suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Sülük vurmak: Sülük kullanılmak suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Tekke ve türbelere götürmek: Hastayı şifalı olduğuna inanılan tekke ve türbelere götürmek suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

Tütsü-Tütsülemek: Tütsü yardımıyla yapılan bir tedavi şeklidir.

Yel ipliği bağlatmak: İpliği okuyarak düğümlemek ve ağrıyan uzva bağlamak suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Ziyaret yerlerine götürmek: Hastayı şifalı olduğuna inanılan ziyaret yerlerine götürmek suretiyle yapılan bir tedavi şeklidir.

2. Vücuda ve Organlara Verilen Yöresel Adlar:

Almacık: Leğen kemiği.

Böğür: Koltuk altı ile kalça kemiği arasında kalan bölge, yan.

Cicik: Meme.

Çatı: İki bacağın birleştiği yer.

Çocukluk: Rahim

Dal: Omuz.

Döş: Göğüs.

Dübür: Anüs.

Gıdık-Gıdık: Alt çene.

Haya: Erkeklik bezi.

Hot: Kalça.

İnce Bacak: Baldır, incik.

Kasık: Karın ile uyluk arası.

Kemirtlek-Kımirtlek: Gırtlığın çıkıntılı kısmı.

Kursak: Mide.

Yağarnı: Sirt.

Yürek: Mide.

3. Hastalığa Yakalanmış Kişilere Verilen Adlar:

Cüre: Cüce

Çon-Çona: Çolak.

Gümenli: Gebe.

İki Canlı: Gebe.

Kekeç: Kekeme.

Küt: Yürüyemeyen, kötürüm

Lalık: Konuşma özürülü, peltek konuşan.

Tatık: Konuşma özürülü. Kelimeleri düzgün konuşamayan.

Yüklü: Gebe.

4. Hastalık Belirtileriyle İlgili Terimler:

Aşvermek: Aşermek.

Çığirmek: Tiksilmek.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Çingulamak: Küçük yaraların sigara yanığı gibi bir alana dağılması.

Dem: Kadınlarda üreme organından gelen kan.

Gevmek: Çiğnemek.

Gicişmek: Kaşınmak.

Hayız: Adet görme.

İcrap: Cerahat, yaranın içinde oluşan sıvı, irin, iltihap.

İçerisi çekilmek: İçi geçmek, midesi kıyılmak.

Sızılmak: Hafif olmasına rağmen etkili ağrı.

Yüreği karışmak: Midesi bulanmak.

5. Hastalıklara Verilen Yöresel Adlar (PÜRLÜ, 2002: 748-782).

Abdest bozan (Şerit)

Ağrı tutma (Sara, Huy Tutma)

Akrep Vurması (sokması)

Al Basması

Amel (İshal)

Arı Vurması (Arı Sokması)

Aşverme (Aşerme)

Ataşı Persi-Alazlama-Çingı

Ateş

Ayaz Vurması

Aygır Yeli (Çocuğun Hayasındaki Yel)

Bademcik

Bağırsak Kurdu (Kıl Kurdu)

Baş Ağrısı

Bingıldak (Kurbağacık)

Boğaz Ağrısı

Boğmaca (Göğ Öksürük-Boğaz Boğan)

Boyun Tutulması -Boyun Ağrısı

Böbrek Kumu

Böbrek Sancısı

Böbrek Taşı

Buğlenme (Büyü-Sihir)

Bulantı-Kusma

Bunaltı (Sıkıntı)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Burç-Burcu Üşütmek
Burkulma
Burun Kanaması
Cirbitlenme (Çapaklanma)
Cürelilik (Cücelik)
Cürelilik: Cücelik
Çağşır (Çakşır) Vurması
Çarık Çıkartmaz
Çarpıntı Bkz. Yürek Çarpıntısı
Çatal Öksürük: Zatürre.
Çatlak-Kemik Çatlaması
Çıban
Çıkık
Çingı (Ataşı Persi)
Çiçek
Dabaz (Kurdeşen)
Dalak-Dalak Şişmesi
Damak Yaraları
Damar Damar Üstüne Binmesi (Gonculus (Kara kura)
Çökmesi)
Darama (Kaşıntı-Alerji)
Delilik
Dem Gitme (Kadın Hastalığı)
Derinin Çatlaması
Derma
Dilcek (Dil Altı Hastalığı)
Dilde Yara
Diş Ağrısı
Diyarbakir Çıbanı (Şark Çıbanı)
Dolama
Donma
Ekzema
El Yarığı (Derinin Çatlaması)
Elmacık (Uşaklığın Çıkması)
Ergencelik (Sivilce)
Et Kesiği (Ezik-Morarma)
Gemleme
Geyrek Batması

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Gonculus (Kara kura) Çökmesi-Damar Damarın Üzerine
Binmesi
Göbek Düşmesi
Göbek İcrabı (Göbek İltihabı)
Göğ Öksürük (Boğmaca)
Göğüs Ağrması
Göz Ağrısı
Göz Karıkması
Gün Geçiği-Gün Geçmesi (Sıcak Geçmesi, Güneş Çarpması)
Halıklanma Geriliği
Havale
Hayız
Hıçkırık
Huy Tutma (Sara)
İcrap (Cerahat, irin, iltihap)
İhra (Ihra)
İNme-Nüzul (Felç)
İt Dirseği (Arpacık)
Kabakulak
Kalp Çarpıntısı (Yürek Çarpıntısı)
Kanamalar
Kanser
Kansızlık
Kaşıntı
Kekeçlik (Kekemelik)
Kellik (Saç Kıran)
Kemik Çatlaması
Kene Vurması
Kilkurdu
Kırık
Kısırlık
Kızamık
Kızıl
Kızıl Derma (Deve Derması)
Kızıl Yuğrük
Kirpik Kıran
Konculus Çökmesi
Koten (Köten) Hastalığı*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Köpek Isırması
Kösnüçük
Kuduz
Kulak Ağrısı
Kuluç (Kulunç)
Kuluç (Kulunç)
Kumacık
Kurbağacık (Bıngıldak)
Kuru Derma
Kuş Kuyruğu
Kuşpalazı (Difteri)
Mantar
Mayasır
Mide Ağrısı
Morluklar-Zedelenmeler
Nasır
Nazar (Göz Değmesi)
Nefes Darlığı-Yelpik
Nevazil
Nezle (Sakağ, Soğuk Algınlığı-Soğuk Geçiği)
Nuzul (Nüzul, Felç)
Öksürük
Pambucah (Pamukçuk)
Pişik
Romatizma (Sızı, Yel)
Saç Dökülmesi
Saçkıran (Kellik)
Sakağ (Soğuk Algınlığı-Soğuk Geçiği)
Sancı
Sara (Huy Tutma, Ağrı Tutma)
Sarılık
Sedef
Ses Kısılması
Sıcak Geçmesi (Gün Geçiği)
Sıkıntı (Bunaltı)
Sıraca
Sırt Ağrısı (Kulunç)
Sıtma

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Siğil
Silme
Sivilce-Ergencelik
Siyatik
Soğolcan (Solucan)
Soğuk Algınlığı (Nezle-Sakağ)
Suçiçeği
Surgubet (Surhubad)
Südüklüğün (Sidikliğin) Durması
Sünüzüt (Sinüzüt)
Şarbon
Şeker
Şişlikler-Şişmeler
Tansiyon
Tırpan Kesigi
Tırpan Vurması
Tıvga
Tifis (Tifüs-Lekelimumma)
Tifo (Karahumma)
Trahom
Tutkunluk (Kabızlık)
Uçuk
Uğrak (Felç)
Umma
Umsunuk (Umma)
Unutkanlık
Uşaklığın Çıkması (Elmacık)
Uykusuzluk
Uyuz
Varis
Verem
Vücut Kaşıntısı-Darama
Yalama
Yangı
Yanık
Yanır
Yara
Yarımca (Yarım Baş Ağrısı)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Yelpik (Astım-Nefes Darlığı)
Yılan Vurması (Yılan Sokması)
Yılandık
Yürek Ağrısı (Mide Ağrısı)
Yürek Çarpıntısı (Kalp Çarpıntısı)
Yürek Karışması (Mide bulantısı)
Zatülcenp
Zatürro (Zatürre)
Zehirlenme
Zorlatma

**C. HASTALIKLARIN SEBEPLERİYLE İLGİLİ
KANAATLER, HALK İNANIŞLARI**

Yörede hastalıklara sebep olarak, kişinin kaderi, pis nefes (nazar), büyü (sihir), Üşütmek, aşırı sıcak, aşırı soğuk, bozuk yiyecekler yemek, pis su içmek, boğazına bakmamak (eksik beslenmek), pis ortamda bulunmak, pis giyinmek, çok çalışmak, gücünün üzerindeki işleri yapmak, gibi etkenler gösterilmiştir.

Konuyla ilgili birtakım inanışları ise şöyle özetleyebiliriz:

“Uyuyan kişinin üzerine kar yağarmış” denilerek, hangi mevsim olduğuna bakılmaksızın üzeri örtülür. Hastalık yaptığı inancıyla ceviz ağacının gölgesinde uyunmaz. Kurbağayla oynamanın elde siğil çıkaracağına inanılır. Bir insanın veya çocuğun üstünden atlamak iyi sayılmaz. Onun tüm hastalık ve kötülüklerinin üstünden atlanılan kişiye geçeceğine inanılır.

**D. MADDİ VASITALARLA YAPILAN YÖRESEL
TEDAVİ USÜLLERİ**

1. Yaygın Olarak Görülen Tedavi Metotları:

Bardak Vurmak: Ağrıyan kısım ustura ya da kullanılmamış jiletle çirtilir (hafifçe kanatılır). İspirtoya batırılmış çok küçük bir pamuk parçası yakılarak, bir su bardağının

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

içerisine atılır. İçinde ispirotolu pamuk yanan bardak, daha sonra ağrıyan yerin üzerine ters çevrilir. Biraz sonra küçük ateş söner ve bardağın içerisindeki havayı bitirir. Bardak, ağrıyan kısmın etini emerek içerisine doğru çekerken o kısım mantar gibi kabarır ve siyah bir kan çıkar. Bu işlemin sonucunda o kısımdaki ağrının geçeceğine inanılır.

Çirtme (Kan Alma): Sarılık, baş ağrısı, romatizma, saç kıran ve mayasıl hastalıklarını tedavi etmek için yapılan bir iyileştirme metodudur. Hastalığın olduğu alan kullanılmamış bir jiletin köşesi veya temiz bir usturanın ucuyla hafif dokunulmak suretiyle 4-5 yerden kanatılır. Buralardan kan akıtılmasıyla hastanın şifa bulacağına inanılır.

Dağlamak: Ateşte kızartılmış bir demir parçasını, tedavi edilecek yere dokundurmak suretiyle yapılan bir iyileştirme şeklidir. Dağlama işi bazen de kızgın ateşte ısıtılmış ahşap kaşık sapıyla yapılır.

Küp Vurmak: Göbek düşmesi, sancı ve kadınların kısırlık rahatsızlıklarına karşı kullanılır. İçinde küçük bir bez parçası yakılan küp, ağzı kadının göbeğine gelecek şekilde ters çevrilir. Bez parçası söndüğünde küp kadının karın etlerini içine doğru çeker. Eğer kadının rahminde eğrilik varsa bu işlemle düzeleceğine inanılır.

Öksürük Deliğinden Geçirmek: Öksürük hastalığına yakalanan kişileri iyileştirmek amacıyla uygulanan bir metottur. Hasta “öksürük deliği” adı verilen küçük bir yapma tünelden sürünerek geçirilir ve bu işlemin sonucunda iyileşeceğine inanılır. Öksürük deliği genellikle küllüklere veya kar kütlelerinin içine tünel şeklinde kazılır.

Sıcak Cisimlerden Yararlanmak: Sıcak taş, sıcak tuğla, sıcak su, kum, höllük, buhar gibi cisimlerden yararlanılarak, birtakım hastalıkları iyileştirmek için başvurulan iyileştirme metodudur.

Sonak (Boynuz) Vurmak: Ağzı düzgünce kesilmiş camız boynuzunun içerisine ispirotaya batırılmış küçük bir pamuk parçası atılır. İçindeki pamuk kibritle yakılan boynuz,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

ağrıyan yerin üzerine ters çevrilir. Pamuk parçası söndüğünde boynuz içinde hava boşluğu oluşur ve bu boşluk üzerine konulduğu alanı içine çeker. Bu çekme esnasında ağrının ve sızının da alındığı kanaatine varılır.

Sülük Vurmak-Sülük Kullanmak: Mayasıl (Hemoroid) ve benzeri hastalıkları iyileştirmek için sülük kullanılır. İçinde sülük bulunan şişenin ağzı rahatsızlık duyulan yere konulur. Sülük bu alana yapışarak kan emmeye başlar. Doyuncaya ve kendi kendine orayı bırakıncaya kadar beklenir. Bu şekilde sülüğün oradaki pis kanı emmesiyle hastanın iyileşeceğine inanılır.

Tütsü-Tütsülemek: Kumacık, nazar ve mayasıla karşı kullanılan iyileştirme metodudur. Hastaya, çeşitli bitki ve baharatlardan hazırlanan tütsü tatbik edilir ve bu surette tedavi edilmeye çalışılır.

Yakı Vurmak: Tüm kırık çıkık ve kemik çatlamlarında kullanılan iyileştirme metodudur. Ayrıca Romatizma ağrılarına karşı da yakı vurulur.

2. Yaygın Olarak Bilinen Bazı Hastalıkları Tedavi Etmek İçin Yapılan Uygulamalar:

Aşağıda sunulan bilgilerin büyük çoğunluğu alan araştırması yoluyla elde edilmiş olup çok az bir kısmı yazılı kaynaklardan alınmıştır. Parantez içinde verilen rakamlar bildirinin sonunda yer alan kaynak kişi sıra numaralarını göstermektedir.

Abdest Bozan (Şerit): Sebebi: Çiğ et yemek. Belirtisi: Makatta kaşıntı olur. Hasta sık sık acıkır. Açken midesi kıyılır (kazınır). Uyuduğunda ağzından su gelir ve yastığı ıslatır. Pisliğinin içinde şerit parçaları görülür (22). Tedavi Şekli: Aç karnına hedik, kabak çekirdeği veya karamuk çalısının meyvesi yenir (22). Acı ışkın otu kaynatılıp aç karnına içilirse tüm parazitleri döker (29). Aç karnına bol bol karamuk çalısının meyvesi yenir (9,11,32). Suyun içine biraz

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

nişadır katılarak aç karnına içilir (9). “Fiğ kaynatılır, aç karnına içilir (POLAT, 1995: 33).

Ağız İçi Yaraları: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Ağızın içinden yaralar çıkar. Dil dokundukça ağrır (28). Tedavi Şekli: Büyükler ağızlarında şep (şap) dolandırır (6,22,28). Küçükler, nöbet şekeri veya normal şekeri ağızlarında dolandırır (6,22,28).

Ağrı Tutma (Sara, Huy Tutma, Bayılma): Sebebi: Hastaya, cinler, mekirler ilişmiştir. Çocukken başını şuraya buraya vurmıştır. Cinsinde (soyunda) vardır (6,28). Belirtisi: Hasta bayılır düşer, ağızına köpük birikir, ellerini sıkar. Ellerini zorla açınca ayılır (6,28). Tedavi Şekli: Bayılıp düştüğünde, önce elleri sonra döşü açılır (6,28). Dilini ısırması için dişlerinin arasına bir dal veya tahta parçası gem gibi konulur (6,22,28). Derin hocalara götürülüp muska alınır (28). Haydarlı Köyündeki Haydar Baba yatırına götürülür (20,31). Bilinen diğer tekkelere ve ocaklara götürülür (1, 3, 13, 14, 18, 20, 22, 23, 28, 31).

Akrep Vurması (sokması): Sebebi: Kişiyi akrep sokması. Belirtisi: Şiddetli ağrı, baş dönmesi, kusma (22). Tedavi Şekli: Isırılan yer ağız ile emilerek zehri alınır ve yere tükürülür. Bu işlem en az 5-6 kez yapılmalıdır (22). Isırılan yere yoğurt sıvanır (2). Akrep sokmasını engellemek amacıyla hamaylı alınır (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28).

Al Basması: Sebebi: “Al karısı” adı verilen hayali zararlının, loğusanın ciğerini yemesi. Belirtisi: Loğusa kan kusar. “Albastı olup olmadığını anlamak için biraz arpa loğusanın üzerine konur, eğer at arpayı yerse al basmamıştır, yemezse al basmıştır. Doğuma kırk gün kala al kadını takip etmeye başlar.” (POLAT, 1995: 43) Tedavi Şekli: Al basmaması için önlem almanın dışında bu hastalığın tedavisi bulunmamaktadır. Loğusayı al basmaması için, odada Kur’an bulundurulur. Yatağının üzerine demir, makas, iğne, bıçak, gibi eşyalar konulur. Boynuna hamaylı takılır. Üzerine kocasının giyecekleri örtülür (6,14,15,28).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Arı Sokması (Arı Vurması): Sebebi: Kişiyi arı sokması. Belirtisi: Sokulan yerde ağrı, şişme, mide bulantısı, bayılma (3). Tedavi Şekli: Bal arısı sokmuşsa, sokulan yerdeki iğne çıkarılır ve oraya demir sürülür (32). Sokulan yere demir para basılır (30). Yoğurt çalınır (sürülür) (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Arı sokmasının romatizma ve sızıya karşı şifalı olduğuna inanılır (22). Süt, yumurta ve yoğurt yedirilir (29). Limonata içirilir (9).

Astım: Bkz. Yelpik

Ataşı Persi-Alazlama-Çıngı: Sebebi: Korkma ya da başka bir hastalık nedeniyle vücudun dışarı vermesi Belirtisi: Küçük yaralar şeklinde görülen bir hastalıktır. Vücut kırmızı kırmızı darar (dışarı verir). Bu yaralara dokunulduğunda çok ağrı yapar ve başka yerlere çabuk bulaşır (22). Tedavi Şekli: Hastaya al (kırmızı) elbise giydirilir.

Ateş: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Hastanın eli, yüzü, başı, vücudu, ateş gibi yanar (çok aşırı sıcak olur) (6,28). Tedavi Şekli: Hastanın eli ayağı, koltuk altları ve vücudu kolonya ile ovulur (24). Ateşi alsın diye, tuz ısıtılarak bir bez içinde hastanın başına sarılır (28). “Limonlu biberli çay içirilir” (Polat, 1995: 24.). Yonca sabah çiğ vaktinde biçilerek getirilir ve hastanın yatağının üzerine serilir. Serilen yoncanın üzerine sarımsaklı yoğurt serpilir. Hasta bu yoncanın üzerine yatırılır ve üzerine tekrar aynı işlem uygulanıp dinlenmeye terk edilir. Hasta buz gibi terlemeye başlar. Ateş bir süre sonra düşer (22). Hastanın vücuduna ve koltuk altlarına sirke sürülür (7). Baştaki ateşi almak için, turp veya patates dilimlenerek başa sarılır (22).

Ayaz Vurması: Sebebi: Uzun süre soğukta-ayazda kalmak. Belirtisi: El ayak çarık gibi sertleşir ve yarılar (çatlar). Yüzün derisi kavlar (28). Tedavi Şekli: Kızaran ve çatlayan yerlere süt yüzü (kaymak) çalınır (6,28). Çatlayan yerlere karasakız eritilip dökülür (8). Kızaran yerlere gres yağı sürülür (30). El yüz sürekli soğuk suyla yıkanır (32).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Ayır Yeli (Çocuğun Hayasındaki Yel): Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Çocuğun hayası şişer, ağrı yapar (28). Tedavi Şekli: Kendiliğinden geçer.

Bademcik: Sebebi: Soğuk su içme, terli iken soğuk su içme, terli iken ayazda kalma, üşütme. Belirtisi: Hasta bir şey yiyemez, içemez, yutkunamaz. Soluyamaz (nefes alamaz), ağzını kapatmakta zorluk çeker, ağzı yarı açık kalır (28). Tedavi Şekli: Ağaç kaşığının sapı ateşte ısıtıldıktan sonra bademcik üzerine batırılarak patlatılır (20). Bademcik şap veya şekerle patlatılır (22). İri tuzla patlatılır (10). Hastaya bal yedirilir (12). Boğazına dut lapası sarılır (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Boğazına kepek sarılır (17). “Boğaza yağ sürülür, ağızdan toz şeker basılır” (Polat, 1995: 56). “Kedi hindi otu toz haline getirilip ağıza üflenir (POLAT, 1995: 56).

Bağırsak Kurdu (Kıl Kurdu): Sebebi: Temiz olmayan yiyecek ve içecekler. Belirtisi: “Halsizlik, iştahsızlık, kışında kaşıntı, uyuyunca ağızdan salya gelmesi” (Polat, 1995: 33). Tedavi Şekli: Bağırsak kurdunu dökmek için: Karamuk çalısının meyvesi aç karnına bir iki avuç ya da bol miktarda yenilir (9). Küçük bir sabun parçası yutulur (2).

Baş Ağrısı: Sebebi: Düşünce, üzüntü, sıkıntı, aşırı sıcak ve soğuk (29). Belirtisi: Baş ağrır. Tedavi Şekli: Patates, turp, şalgam, elma, dilimlere ayrılarak üzerine tuz ekelenip bir beze dizilir. Daha sonra beze dizili parçalar alna (başa) sarılır (22). Portakal kabuğu soyularak başa sarılır (16). “Surgubet Duası” okutturulur (22). Sarımsaklı yoğurt yenir (19,29,30). Alna patates dilimleri dizilerek üzeri bir bezle sarılır. Bu dilimler bir saat kadar alında durursa ağrıyı keser. Aynı şekilde elma dilimleri alna sarılır (29). Hafif ısıtılmış ince tuz bir kese içine konularak alna konulur. Bir süre beklenir (32). Doğranmış patates üzerine bir miktar tuz atılarak bir kap içinde dövülür. Elde edilen macun bir bez üzerine sürülerek başa ya da alna sarılır (8). Başa kar sarılır (9). Savcun Köyü'ndeki tekkeye gidilerek alından kan aldırılır. Savcun Köyü'nde, alnın iki kaşın arasına yakın olan kısmından dört ustura vuruşuyla siyah bir kan akıtılır. Bu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

siyah damlaların damarlardayken ağrıya sebep olduğuna inanıldığından, artık baş ağrısından kurtulmuş olunur (22). Camii süpürttürülür (6,9,11,28,32).

Bıngıldak (Kurbağacık): Sebebi: Allah'tan, doğuştan. Belirtisi: Yeni doğan çocuklarda görülen bir hastalıktır. Kafa büyür, bıngıldak damar gibi atar (çalışır), çocuk halıkamaz (gelişmez) (28). Tedavi Şekli: Bıngıldak, kullanılmamış bir jiletle çirtilir (hafif kanatılır) ve üzerine sağ (canlı) kurbağa konulur. Kurbağa orada ölürse hastalığın geçeceğine inanılır (28). Bıngıladağın üstüne tuz sarılır (25). Bıngıladağın üstüne kına yakılır (25). “Eskiköy ve Kabasakal'da çirtilir (Polat, 1995: 75). “Bıngıldak fazla atarsa çirtilir; büyürse, yukarı doğru şişkinlik olursa kurbağa sarılır (POLAT, 1995: 75).

Boğaz Ağrısı: Sebebi: Üşütme, üzüntü. Belirtisi: Yutkunamaz, sesi değişir, boğazı ağrır, kaşınır (11). Tedavi Şekli: Dut suyu kaynatılıp içilir (11). Kaynatılmış dut bir bezin içerisine konularak boğaza sarılır (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Kedi hindi ve nöbet şekeri bir bez arasında iyice dövülerek un haline getirilir. Daha sonra bu un küçük bir boru yardımıyla ağzın içinden boğaza üflenir. Böylece boğazın girişi ilaçlanmış olur (22). Arı Çiçeği (Papatya) kaynatılarak suyuyla sık sık gargara yapılır (32). Boğaza culuh (hindi) eti sarılır.

Boğmaca (Gög Öksürük-Boğaz Boğan): Sebebi: Soğuk, üşütme, pislik. Belirtisi: Öksürük hastanın nefesini keser, hatta bayındırır (bayıltır). Hasta öksürdükçe kap kara kesilir, horoz gibi sesler çıkarır. Hasta, çocuksa uğunur (bayılma noktasına gelir) (28). Tedavi Şekli: Pekmez şerbetinin içerisine karabiber katılarak çocuğa içirilir (22). Öksürmeye başlar başlamaz ağzına bal verilir (28). Çöplük (küllük) delinerek öksürük deliği yapılır. Hasta bu küçük tünelden 2-3 gün geçirilir. Öksürük deliği iyi gelirse bu işleme birkaç gün daha devam edilir (28).

Boyun Ağrısı-Boyun Tutulması: Sebebi: Yastıktan düşme, terleyip üşütme. Belirtisi: Hasta boynunu sağa sola çeviremez, kırmaştıkça (kimıldadıkça) boynu ağrır (19).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Tedavi Şekli: Sıcak peşkir (havlu) sarılarak boyun terletilir (19). İkiz doğuran bir kadına boyun üç gün ufolatılır (ovalatılır) (28).

Böbrek Kumu: Sebebi: Böbrekte kum olması. Belirtisi: Böğürlerde sancı. İdrarda yanma, idrardan kan ve kum gelmesi (2). Tedavi Şekli: Aç karnına bol su içilir (21,27,29). Bol bol karpuz yenilir (22). Arpa kaynatılarak suyu içilir. Bol bol tere yedirilir (18). Bir Mucur (yaklaşık 3 kg) arpa büyük bir kazanın içinde kaynatılır. Kazan ateşten çekilir ve kendi halinde ılıması beklenir. Vücudu yakmayacak kadar ılıdıktan sonra hasta bu suyun içine oturtulur. Başına bir çarşaf örtülerek 15-20 dakika bekletilir. Sudan çıkarılır çıkarılmaz, üşütmeden yatağına yatırılır. Bu tedaviye günde üç kez olmak üzere iki üç gün devam edilirse böbrek kumları dökülür ve hasta rahatlar (2). Hasta koşturulur (16). At arabasına bindirilerek engebeli arazide gezdirilir. Sarsıntının kumları düşüreceğine inanılır (3).

Böbrek Sancısı: Sebebi: Böbreklerde taş veya kum, üşütme. Belirtisi: Böğürlerde içeri doğru çekilen sancı (24). Tedavi Şekli: Ayaklar ve vücut kalın giyinilerek sıcak tutulur (7). Kuşburnu suyu içilir (21,23,24). Yoğurt suyu içilir (16). Hastaya limon yedirilir (24). Bol bol Kuzukulağı Otu çiğ olarak yedirilir (8). Gilebolu denilen ağacın meyvesi yenilir veya meyvesinin suyu içilir (2,12,17). Bu hastalığın köy ilaçlarıyla kesin tedavisi yapılamadığından, doktora gidilir.

Böbrek Taşı: Sebebi: Vücudun kendisi yapar. Kireçli su içmekten olur. Belirtisi: Böğürlerde içeri doğru çekilen ve bükülen sancı (24). “Ağrı, idrarda renk bozukluğu, bel ağrısı, idrardan kan gelmesi, idrarda yanma, idrar yapamama, ayaklarda şişme.” (Polat, 1995: 69) Tedavi Şekli: Ayaklar ve vücut kalın giyinilerek sıcak tutulur (7). Kuşburnu suyu içilir (21,23,24). Yoğurt suyu içilir (16). Hastaya limon yedirilir (24). Bol bol Kuzukulağı Otu çiğ olarak yedirilir (8). Gilebolu denilen ağacın meyvesi yenilir veya meyvesinin suyu içilir (2,12,17). Bol bol su içilir ve içmecelere gidilir (3). Sabahları aç karnına bir fincan zeytinyağı içilir (20). Bu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

hastalığın köy ilaçlarıyla kesin tedavisi mümkün olmadığından doktora gidilir (1,3,20,22,28).

Bulantı-Kusma: Sebebi: Mideyi veya vücudu üşütme. Zehirlenme, bozuk yiyecek ve içecekler. Belirtisi: Yüreği karışır (midesi bulanır), kusar (28). Tedavi Şekli: Hastaya 4-5 adet yıkanmamış siyah zeytin yedirilir (30). Turşu suyu içirilir (32). Tuzlu ayran içirilir (2). Şorlu (tuzlu) su içirilir (7). Tuzlu yoğurt yedirilir (24). Sarımsaklı yoğurt yedirilir (16).

Bunaltı (Sıkıntı): Sebebi: Düşüğü (aşırı düşünce), üzüntü, büyü, nazar, cin-mekir ilişkisi (28). Belirtisi: Devamlı düşünür, gülmez, çalışmaz. Tedavi Şekli: Hocaya okutturularak muska alınır (6,22,28). Tekkelere türbelere ocaklara götürülür (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Boş bırakılmaz, çalıştırılır (28). Açık havada gezdirilir ve bol bol selavat getirtilir (22). Bol bol “Hasbin Allahi Velin Vel Vekil” dedirtilir (22,28).

Burç-Burcu Üşütmek: Sebebi: Nohusa (Loğusa) iken soğuk su içmekten olur (28). Belirtisi: “Rahim şişer, sancır.” (Polat, 1995: 70). Tedavi Şekli: Göbekten aşağısı (göbek ile ayakları arasında kalan kısım) tamamen sıcak höllüğe belenir (6,14,15,28). Hastaya sıcak su içirilir, soğuk su verilmez (6,28). Ağır iş gördürülmez (28). Ev ilaçlarıyla kesin tedavisi mümkün olmadığından hasta en kısa zamanda doktora götürülür (1,3,20,22,28).

Burkulma: Sebebi: Yan basma, düşme, eklem yerlerinin dış etkiyle sağa sola fazla çevrilmesi. Belirtisi: Eklem yerlerinde ağrı, şiş. Ayak burkulursa hasta üzerine basıp yürüyemez. Kol burkulursa sağa sola çeviremez (7). Tedavi Şekli: Bir keçe parçası tuzlu suda kaynatılarak burkulan yere sarılır (32). Çiğ et dövülüp sarılır (30). Koyunun kuyruk kapağı sarılır (1,3,5,15,18, 20,22,23,28). Taze deri sarılır (1,3,5,15,18, 20,22,23,28) Hamur sarılır (26). “Jiletle çirtilir, et sarılır” (Polat, 1995: 51). “Çiğ yumurtanın akı beze sürülür, bu bez burkulan yere sarılır” (Polat, 1995: 51).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

“Tandır külü bezin içine konarak sıcak sıcak sarılır” (Polat, 1995: 51).

Burun Kanaması: Sebebi: Dışardan buruna vurulması veya kişinin burnunu bir yere çarpması. Burnun kendi kendine kanaması. Belirtisi: Burundan kan gelmesi. Tedavi Şekli:

Hastanın boynuna bir avuç su serpilir (22). Boynunun kütüğüne (ensesine) soğuk su dökülür (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Sırt üstü yatırılır (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Boynuna soğuk su çalınır. Ayrıca diklemesine damarlarına vurulur (22). 4-5 tane yumurta kabuğu tavada kuru kuruya kavrulur. Daha sonra havanda dövülerek un haline getirilir. Bu un ince tülbentten geçirilerek elenir. Burnu kanayan kişi bu unu kanayan burnuna çekerse kanama durur. Ya da bu un ince bir boru veya huniden yararlanılarak kanayan burna üflenir (28). Çamdıdan (tavandan) örümcek ağı alınıp hastanın burnuna sokulur (28). Boynuna kan kesilsin diye “kan taşı” takılır (Kan taşı kırmızı renkli bir taştır.) (30).

Bronşit: Bkz. Öksürük.

Buğlenme (Büyü-Sihir): Sebebi: Sıfır (sihir). Başkaları tarafından büyü yapılmış olması (22) (Büyü, kişiye okunmuş yiyecekler yedirmek, okunmuş içecekler içirmek, kestiği tırnak artıklarını okutturmak, saçının telini düğümlemek, evinin eşiğine muska gömmek, gibi birçok şekillerde yapılır.) Belirtisi: Baş ağrır, oraya buraya düşer, sam süm, sapır süpür konuşur, terler, yığılı kalır, vaktini yitirir, iştahı kesilir, uyku düzeni bozulur (28), rüyasında kötü hayvanlar tarafından korkutulur, alışık olmadığı işleri yapar, çalışmak istemez, bekârsa evlenmek istemez, söz dinlemez, etrafa saldırır (22). Tedavi Şekli: Hocaya götürülerek okutturulur (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Derin hocalardan muska alınır (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Yapılan büyüye karşı, büyü yaptırılır (22). Tekkelere, türbelere, ocaklara götürülür (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28).

Cirbitlenme (Çapaklanma): Sebebi: Aşırı sıcak, toz, toprak, pislik (8). Belirtisi: Cirbitten (çapaktan) gözleri zor

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

açılır. Göz kapakları birbirine yapışır. Gözler kızarır ve ağrır (8). Tedavi Şekli: Gözler bol soğuk suyla yıkanır (3,11,16, 24,25,26,27). Hastanın kendi idrarıyla gözleri pansuman edilir (İdrarına batırılan pamuk parçasıyla gözleri silinir) (8). Karamuk çalısının kökü kaynatılarak elde edilen sarı su, pamuğa emdirilerek, hastanın gözlerine sürülür (32). Gözler soğuk demli çayla yıkanır (12). Çay kaynatılıp buğusuna tutulur (12). “Bebeğin gözüne anne sütü damlatılır” (Polat, 1995: 73). “Yarma yağı sürülür” (Polat, 1995: 73).

Cürelilik (Cücelik): Sebebi: Allah’tan gelen bir hastalıktır (28). Belirtisi: Çocuğun boyu uzamaz, belli bir uzunlukta kalır. Tedavi Şekli: Ev ilaçları ile bu hastalık iyileştirilemez. Bir sonuç alınamayacağı bilinmesine rağmen, hasta, yine de tekkelere türbelere ocaklara götürülür (28). Günümüzde bu tip hastalar artık doktora götürülmektedir (3).

Çapklanma: Bkz. Cirbitlenme.

Çarık Çıkartmaz: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Anlatılanlara göre, en az 100 yıl önce görülen ve tuttuğu kişiyi birkaç gün içinde öldüren bu hastalığa günümüzde rastlanmamaktadır. Bu hastalığa yakalanan kişi çarıklarını çıkartamaz, çıkardığı zaman büyük bir rahatsızlık duymuş (8) (Anlatılanlardan anlaşıldığına göre bu hastalığın “Kolera” veya “Veba” olması kuvvetli ihtimaldir.) Tedavi Şekli: Tedavisinin bulunmadığı, kesin öldürücü ve bulaşıcı bir hastalık olduğu anlatılmaktadır.

Çarpıntı: Bkz. Yürek Çarpıntısı:

Çağsır (Çakşır) Vurması): Sebebi: “Çakşır Otu” yolunurken, çıkan zehirli gaz ve ele bulaşan zehirli süt (29). Belirtisi: Hastanın eli yüzü kabarır. Vücudu hol hol kabarır. Kabaran yerler deşilir, yara olur, sarı sarı sular akar (28). Tedavi Şekli: Hasta ılık suya sokulur (6,28,29). Yaralara pişmiş sütün yüzü (kaymağı) sürülür (6,28,29). Eline yüzüne ve vücuduna torba yoğurdu (suyu alınmış yoğurt) sürülür (30,32).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Çatlak-Kemik Çatlaması: Sebebi: Düşme, çarpma, vurma, kaza, gibi dış etkiler. Belirtisi: Çatlayan yer şişer, ağrır (5). Tedavi Şekli: Parmak çatlağı: Sabunlu sıcak suyla iyice çatlak bölge yıkanır. Jiletle veya usturayla bölge çirtilir (kan çıkarılır). Siyah bir kan çıkar. Daha sonra pestil, lokum, ezilmiş üzüm (her çeşidi), çiğ et gibi yiyecekler çatlak bölgeye konularak sargıyla sarılır (5).

Çıban: Sebebi: Vücudun kendisinden gelir. Vücut içindeki pisliği dışarı atar. Çıban sağlamlığa işarettir. Hastalıklı adam çıban çıkaramaz (28). Belirtisi: Kırmızı bir sivilce gibi başlar. Daha sonra şişer büyür. İçerisi irin dolu olur. Dokundukça ağrı yapar. Kendi kendine olgunlaşarakdeşilir (delinir) ve akar. Çıban, irinli ve kan çıbanı olmak üzere iki çeşittir. Kan Çıbanı, icrap (cerahat) yapmayan çıbandır. Sürekli içi kan dolu olur, çok ağrı yapar. Ucu sivri olur (22). Tedavi Şekli: Çıbanın üzerine çiğ helva (Erimiş Yağ + Un + Şeker) konulur (27). Olgun çıbana soğan közlenip sarılır. Bir gün sonra olgun çıban patlar ve hasta rahatlar (2). Çıbandeşilmezse (delinmezse) sabun çırpılır (rendelenir). İçine çok az su katılarak çıbanın üzerine konulur. Sabun çıbanı parçalar atar (6,28). Patlayan çıbanın üzerine sütle pişirilmiş hamur, sıcak sıcak sarılır. Hamur hem çıbanın havasını alır hem de içindeki icrabı (cerahatı) çeker (22). Bağ yaprağı, tereyağı ile yağlanıp olgun veya patlamış çıbanın üzerine sarılır. Çıban ve içindeki pislik temizlenir (22). “Yar yaprağı ile bağ yaprağı dövülür, macun haline getirilip sürülür” (Kuzucular, 1979). Soğan ve pancar yaprağı sürülür (16).

Çıkık: Sebebi: Düşme, çarpma, zorlama, kaza, gibi dış etkilerler. Belirtisi: Şişme, ağrı. Genellikle kol (omuz), dirsek ve kalça çıkar. En zor olanı dirseğin çıkmasıdır (7). Tedavi Şekli: Omuz çıkması, kol düz olarak (dirsek kırılmadan) yavaş yavaş yukarı kaldırılmak suretiyle yerine getirilir (7). Çıkan dirseği, sınıkçı çekerek yerine oturtur. Ancak bu kolay bir iş değildir. Hem sınıkçıyı çok uğraştırır hem de hastaya çok eziyet-acı verir (7). Kalça çıkığı, sınıkçı tarafından şu şekilde çekilir: Hasta ayaklarını öne doğru uzatarak oturur. Çekilecek ayağının bileğine büyük bir havlu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

düğümleir. Bir kişi arkasına oturup hastayı sıkıca tutarken başka bir kişi de ayak bileğine bağlanan havludan tutarak bacağı hafif gerginleştirir. Sınıkçı, sıcak su ve sabunla, çıkan yerin etrafını iyice ovaladıktan sonra ayak bileğini tutan kişiye “Çok az çek!” der. O kişi çok hafifçe bacağı çeker. Sınıkçı tekrar ovalamaya başlar ve bileği tutan kişiye yeniden çekmesini söyler. Kalça bu şekilde azar azar çekilerek yerine getirilir. Çekme esnasında hasta gevşek tutulmamalı ve milim milim çekmeye dikkat edilmelidir (7). Sınıkçı tarafından çekilerek yerine getirilen çıkık üzerine tuzlu keçe, yumurta yakısı, taze deri veya dövülmüş et sarılır (5,7,32).

Çıngı: Bkz. Ataşı Persi.

Çiçek: Sebebi: Allah'tan gelen bir hastalıktır. Bir insan hayattayken çiçek çıkarmazsa öldüğünde, mezarda kemiklerinin çiçek çıkartacağına inanıldığından bu hastalıktan çok korkulur (22). Belirtisi: Önce çocuk ateşlenir (ateşi yükselir), kusar, nefes alıp vermekte zorlanır. Ağzı ve dudakları kurur. Önce yüzü tarar (sivilce gibi deri çıkıntıları oluşur), sonra kolları ve bütün vücudu dışarı verir. Tarayan yerlerin içine irin dolar. İrinler kabuklanır ve dökülür. Yaraların döküldüğü yerlerde “çiçek izi” kalır. Çiçek gözden çıkarsa gözü kör eder (29). Tedavi Şekli: Öncelikle çocuğun ellerine sahip çıkılarak tarayan yerleri tırnağıyla koparması engellenir. Aksi takdirde çocuğun kopardığı yerlerde derin “çiçek izi” kalır (29). Sürekli sıcak şerbet içirilir (6,28). Al (kırmızı) giydirilir (6,28). Üç gün sonra, bir fakire “çiçek sadakası” verilir. Çiçek sadakası olarak, un, bulgur veya para verilir (6,28). “Çiçekler vücudu sarınca, arpa kepeği herle haline getirilip bütün vücuda baştan aşağı sürülür (Kuzucular, 1979: 28).

Çocuğun Hayasındaki Yel: Bkz. Aygır Yeli.

Dabaz (Kurdeşen): Sebebi: Soğuk, üşütme, tikslenme (22). Belirtisi: Çocuğun bütün vücudu kırmızı kırmızı tarar (dışarı verir). Durmadan kazınır (kaşınır) (28). Tedavi Şekli: Al (kırmızı) elbise giydirilir. Vücuduna bal sürülür (6,28).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Çocuk, Sivas'taki Dabaz Tekkesi'ne (Güdük Minare) götürülür ve tekkenin etrafında döndürülür. Hasta çocuk tekkenin etrafında dolarken: Ben dabaz oldum/ Oynamaz oldum/ Bey namaz oldum/ Bey namaz oldum tekerlemesini söyler (22).

Dalak-Dalak Şişmesi: Sebebi: Çok çalışma, üşütme (9). Belirtisi: Hasta: "Yüreğim (midem) ağrıyor" der. Benzi sararır, dermandan kesilir, gün gün düşer. Dalak hastalığı insana nefes aldırılmaz, çok su içirir ve hasta çalışamaz, koşamaz. Koştuğunda karnının yanlarına ağrı girer ve adım atamaz hale gelir (ki buna "dalaklamak" adı verilir) (9). Tedavi Şekli: Hanlı Köyünde, "Cennet Karı" (Melekgil'in Cennet) namında bir kadın tarafından dalak şişmesi tedavi edilir. Bu tedavi şöyle yapılır: Hasta sırt üstü yatıp karnını açar. Cennet Karı önce karnın bir tarafından başlamak üzere ovalamaya başlar. Bu sırada karından (Calp! Calp!) diye sesler gelir. Ovalanan bölge iyice yumuşar yumuşamaz diğer eliyle hastanın karnına bir iğne batırır. Cennet Karının ucuna iplik sarılmış üç ayrı iğnesi vardır. Bunları sırasıyla hastanın dalağına batırır. Bir eliyle ovalamaya devam ederken, diğer eliyle başka bir noktaya bir iğne daha batırır. Bu şekilde bir dalağa 5-6 iğne batırır. Bu tarafın iğnelenmesi bitince karnın diğer tarafına geçer. O tarafı da yine aynı şekilde ovalayarak iğneler ve hastayı kaldırır. Bu işte kullanılan iğne uçluklu küçük dikiş iğnesidir. İğneyi nereye batıracağını kendisi parmağıyla yoklayarak belirler. Bu tedavi sonunda hasta 1 hafta süreyle su içmez. Onun yerine süt içer. Bol bol bal yer. Bazen balın içine çakmaktaşı, dövülüp un haline getirilmek suretiyle katılır. Yine dalak kestiren kişi, bulgur yemez ve sütle birlikte pişirilmiş incir yemeye devam eder. Dalak kıllanmışsa kişiyi öldürür. Bu şekilde olanları Cennet Karı iğnelemez. Doktora gönderir. Kıllanmış dalağa bir ümit olarak katran lapası vurulur. Ancak bu kesin çözüm değildir (9,22). Dalak kesme işi Kâhyalı Köyü'nde de yapılmaktadır. Kâhyalı Köyü'nde dalak ocağı vardır. Ocaklı kadın tarafından dalak kesilir. Bu kesilme işlemi sembolik bir tedaviyle (parpuyla) olmaktadır. Her şeyden önce dalağın

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

şifalı olması için şu yola başvurulur: Kurban bayramında kurban kesileceği sırada ocaklı aileden bir kişi kurbanı yaklaşıp onun kulağına "senin dalağını insanlara şifa olsun diye kullanacağız, haberin olsun!" der. Ayrıca kurban kesen kişide "Bunun dalağı insanlara şifa olsun" diye içinden söyler veya şifalı olması için dua eder. Kurban kesildikten sonra dalağı alınır ve tuzlanarak güneşte kurutulur. İyice kuruyup sertleşen dalak bundan sonra dalak hastalarının tedavisinde kullanılacaktır. Bu tedaviyi ocaklı kadın şu şekilde yapar: Besmeleyle elini hastanın karnına dokundurur. Karnındaki sert kısımları tespit eder ve üzerine kendi elindeki kurutulmuş dalağı kor. "El benden, sebep Allah'tan" diyerek kuru dalağın üzerini bıçakla çizmeye başlar. Ayrıca dalağın duası vardır. Dalak kesen kadın onu da okur. Daha sonra hastayı serbest bırakır. Kâhyalı Köyü'ne eskiden dalak kestirmek için çok sayıda insan gelir. Eski sıklığı kalmamasına rağmen bu tedavi halen günümüzde de devam etmektedir (3). Dalak kesen biri tarafından bir parça koyun veya sığır ciğeri bir kütük üzerine konularak, baltayla üç kez kesilir. Kesilirken de "Bu ciğer burda kurusun, dalak orda kurusun," der (1,13,14). Kurutulmuş bir dalak hastanın karnı üstüne konur ve kesilir (ÖRNEK, 1981: 109).

Damak Yaraları: Bkz. Ağız Yaraları.

Damar Damar Üstüne Binmesi: Bkz. Gonculus (Kara kura) Çökmesi.

Darama (Kaşıntı-Alerji): Sebebi: Toz, toprak, pislik, bozuk yiyecek ve içecekler; bit, pire, böcek veya tırtıl ısırması (1,3,20). Belirtisi: Vücudun dışarı vermesi, şiddetli kaşınma isteği (3). Tedavi Şekli: Hasta soğuk suya sokulur (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Vücudun komple kaşınmasında, hıyar (salatalık) dik olarak ortadan ikiye bölünür. Düz tarafları, sabun sürülür gibi akşam yatmadan önce, hastanın vücuduna iyice sürülür. Bu işleme, salatalık parçaları iyice azalana kadar devam edilir. Gerek görülürse bir iki salatalık daha kesilir. Üzerine çamaşır giymeden öylece yatağa giren hasta, sabahleyin ılık suyla yıkanır (22).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Delilik: Sebebi: Aşırı üzüntü, korku, sevinme; cin çarpması, büyü, kafada hastalık (18). Belirtisi: Başı ağrır, ne konuştuğunu bilmez, Hayal görür, kendi kendine konuşur, söz dinlemez, etrafa saldırır, rasgele her yere gider (28). Baharın karlar eriyip sular bulandığında, delilerin hastalıkları artar ve çok hırçın olurlar (22). Tedavi Şekli: Tekkelere türbelere ocaklara götürülür (1,3,5,15,18, 20, 22, 23, 28). Hocalara götürülüp muska alınır (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Eğer delilik büyüden olmuşsa, karşı büyü yaptırılır (22).

Dem Gitme: Sebebi: Ağır yük kaldırma. Çocukluğun kanaması (6). Belirtisi: Kadınlarda görülen bir hastalıktır. Normal ay halinin dışında rahimden kan gelir (6). Tedavi Şekli: Hasta, çalıştırılmaz, kanaması iyice azalıncaya kadar sırt üstü yatarak dinlenir (28). Aç karnına kuru üzüm yedirilir (6,14,28). Bol bol üzüm pekmezi veya bal yedirilir (15). Sıcak höllüğe yatırılır (6,28). Beli sağlamca sarılır (6,28). Beline yakı vurulur (6,14,28).

Derinin Çatlaması: Sebebi: Soğuk; ayaz; soğuk mevsimde ellerin sıcak veya ılık suyla yıkanması. Kişinin, çimento, kireç, çamur gibi, sevmediği şeylere elini ayağını vurması. En fazla çatlama Zehmeri (Zemheri) ayında olur (32). Belirtisi: El ve ayaklarda çatlaklar, hafif ağrı (32). Tedavi Şekli: Katran çalınır (1,3,18,20,22,23,28,32). Karasakız eritilip çatlaklara dökülür (1,3,18,20,22,23,28,32). “İnek yoğurdunun kaymağı bezin içinde toprağa gömülür, suyu süzüldükten sonra geri kalanı çatlakan yere sürülür” (POLAT, 1995: 31). “Kaynamış patatesin kabuğu sürülür” (POLAT, 1995: 31). Motor yağı veya gres yağı sürülür (24,25). Eller sürekli soğuk suyla yıkanır (32).

Derma: Sebebi: Allah’tan gelen bir derttir (28). Belirtisi: Derma, “Kuru Derma” ve “Kızıl Derma” (Deve Derması), olmak üzere iki çeşittir. Kuru derma, genellikle 3-4 cm çapında pembemsi bir kızarıklık şeklinde olup kenarlıdır. Daire, oval, çokgen gibi değişik şekillerde olur. Bu dermanın Keçili Köyünde ocağı vardır. Deve derması ise, küçük dermanın daha büyük ve geniş şeklidir. Geniş bir alana yayılır. Kızıl renkli, kenarlı ve sulu olur. Bu dermanın da

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kızılöz köyünde ocağı vardır (22,28). Tedavi Şekli: Sabahleyin ön dişlerin üzerinden tırnak ucuyla çıkarılan diş kiri, derma üzerine sürülür (6,28). Camız yağı sürülür. Bu işi kişi aç karnına yapmalıdır (24). “Derma böceği, inek yağı, çam çürüğü sürülür” (Polat, 1995: 31). Karakavağın kabuğu ile kuşburnu çalısının kabuğu bir arada kaynatılır. Elde edilen su ılıtılıp sürülür (8,30,32). Gül ve “Gerimşa” (Karacık) ağacının dalları bir tavanın üstünde yakılarak yağı çıkarılır. Bu yağ derma olan yere sürülür. Gülün ve Gerimşa'nın yağı şöyle çıkarılır: Gerimşa ağacından bir çubuk kesilir. Bu çubuğun dalları budanarak düzgün hale getirilir. Daha sonra çubuk, bir ateşe tutularak ucundan yakılır. Yanan çubuktan sarı renkli bir yağ damlamaya başlar. Çubuğun ucu bir fincan veya bir bardağın üzerine tutularak yağ içine damlatılır. Çubuk yanıp tükeninceye kadar bu işe devam edilir. Aynı şekilde bir gül çubuğu yakılarak yağı aynı kap içine damlatılır. İki yağ birbirine iyice karıştırıldıktan sonra, derma olan yere sürülür (9). Deniz suyu içmiş bir kişi (tü tü tü) diyerek derma üzerine tükürür (28,32). Hocaya gidilerek dermanın üzeri zabıt kalemle yazdırılır. Eski hocalar genellikle derma yazmayı bilirler. Dermanın etrafı çevrilerek üzerine duası yazılır (12). Küçük ve az bir bölgeye yayılmış olan “Kuru Derma” Keçili Köyü'ndeki ocağa gidilir. Ocak sahipleri tarafından, dermanın etrafı kalemle çevrilerek içi yazılır. Derma yazdıran hasta, üç gün elini yüzünü yıkamaz. Bu şekilde yapılan parpı sonucu dermanın iyileşeceğine inanılır (22).

Kızıl Derma veya Deve Derması denilen ve geniş bir bölgeye yayılan derma ise Kızılöz Köyündeki ocak evinde yazdırılır. Sivas Aydoğan Mahallesi'nde ikamet eden " Arabacı Sarı Çolak" namıyla anılan kişi de belirtilen ocaklı ailedendir ve bu dermayı yazar (22). Keçili Derma Ocağı'nda (Çaputbaş Gillerde), ve Koyuncu'da Seyit Efendi'nin torunları (Loğmen gil) tarafından derma şu şekilde tedavi edilir. Tebbet, kulhü (ihlas) ve kul eüzüler (Felak, Nas) birer defa okunur. Allehülâ (Ayete'l-kürsü) okunur. “Benim elim değil, ocaktan geçmişlerin eli olsun. Benim tükürüğüm değil,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ocaktan geçmişlerin tükürüğü olsun" diye niyet edilerek, derma üzerine ocaklı bir aileden erkek ve bir kadın tükürür. Çünkü dermanın bir erkeği bir de dişisi vardır. Dermanın etrafı kalemle çevrilerek içine zabıt kalemle birtakım çizgiler çizilir. Kişi ocağa gelmemiş ise bu kez bir erkek davar kuyruğu üzerine derma yukarıda belirtildiği gibi yazılır. Yazılan bu kuyruk hastaya götürülür ve hasta onu demralı yere sürer. Bu şekilde uzaktaki bir şahsa da derma yazılabilir (22).

Kızılöz Köyündeki "Muratgil" sülalesinin tüm fertleri ocaklıdır. "Değirmi" ve "Kızıl Derma" adı verilen dermaları ocaklı kişiler şu şekilde tedavi etmeye çalışır: Fatıha, İhlas, Felak, Nas, gibi bilinen sureler bir kez okunur (4). Dermanın etrafı zabıt kalem veya mürekkepli kalemle çevrilir (4) "(Tü), (Tü), (Tü)" diyerek dermanın üzerine hafifçe tükürülmek suretiyle parpulanır (4). Derma yazdıran kişi köyden ayrılmadan önce, köy mezarlığındaki "ocak" adlı yerden biraz toprak alır. Yanına aldığı bu toprağı, ya doğrudan ya da çamur haline getirerek dermanın üzerine sürer (4).

Deve Derması: Bkz. Derma.

Difteri (Kuşpalazı): Bkz. Kuşpalazı.

Dilcek (Dil Altı Hastalığı): Sebebi: Doğuştan olur (3). Belirtisi: Çocuk dilini oynatamaz, konuşamaz (3). Tedavi Şekli: Bilgili kadınlar tarafından, dilin altındaki bağ, hafifçe kesilerek kanatılır (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Attarlarda satılan "Kedi Hindi Kökü" kaynatılarak suyu içirilir (17, 24). "Kedi Hindi otu tülbentten geçirilip dilin altına üflenir" (Polat, 1995: 59).

Dilde Yara: Sebebi: Kendiliğinden yara çıkar. İnsan kendi dilini ısırır (20). Belirtisi: Dilin üzerinden veya kenarlarında yara çıkar. Ekşi, acı, sıcak yiyecekler yenildiğinde yaralar ağrı yapar (20). Tedavi Şekli: Şeker, bal, pekmez, nöbet şekeri, gibi tatlı yiyecekler ağızda bir süre bekletildikten sonra yutulur (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Şap, tuz, limon tuzu, gibi acı ve ekşi maddeler ağızda biraz bekletildikten sonra

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

tükürülür (1,3,5,15,18, 20,22,23,28). “Nöbet şekeri ile Kedi Hindisi otu (attarlarda satılır) döğülür, ağza püskürtülür” (Polat, 1995: 58). “Kurutulmuş et kavrulur, ezilir, toz haline getirilerek ağıza atılır” (Polat, 1995: 58)

Diş Ağrısı: Sebebi: Dişin çürümesi, delinmesi, dibinin (kökünün) iltihaplanması (3). Belirtisi: Ağrı, şişme (3). Diş ağrısının dayanılması güç bir ağrı olduğu bilinir ve onun için “kabir azabı” (22) tabiri kullanılır. Ayrıca, konuyla ilgili şu nasihat de kaydedilmeye değer güzelliktedir. Dişin ağrıyorsa dilini çek/ Gözün ağrıyorsa elini çek! / Hiçbirini çekmezsen Göğ Sülüman (avu, zehir) ek! (28). Tedavi Şekli: Çürük ve delik yere sarımsak konur, sarımsak sokulur, ispirto konur, tuz basılır (20,31). Sağlam dişlere tuz, limon, kolonya ve tütün konulur (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Ağrıyan yer sıcak tutulur (22). Limon dilimlenip ağrıyan dişin üzerine konulur. Ağrıyan diş biraz sonra uyuşur ve ağrı kesilir (22). Ağrıyan yere eşki (ekşi) hamur yapıştırılır (25). “Gazete kâğıdı huni biçimine getirilerek bardağın içine konur, üstten yakılır. Altta bardağın dibinde biriken isi pamuğa sürülerek diş sarılır” (Polat, 1995: 59).

Diyarbakir Çıbanı (Şark Çıbanı): Sebebi: Pislik, sinek ısırması, başka hastadan bulaşma (22). Belirtisi: Koyu mor renkli Şark Çıbanıdır. Başlangıçta şiddetli kaşıntı yapar, geç iyileşir ve iyileştikten sonra yerinde iz bırakır. Eskiden Diyarbakır'da askerlik yapanlarda bu çıban görüldüğünden bu ad verilmiştir (22). Tedavi Şekli: Bkz. Çıban.

Dolama: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Genellikle elin işaret parmağının birinci boğumunda çıkar. Tırnağın etrafı kızarır, şişer, iltihaplanır, sonunda tırnak düşer (28). Dolama çok ağrı yapar. İlbeyli yöresinde parmak ağrısının zorluğunu anlatmak için, “Parmak ağrısı bağır ağrısı” (iç ağrısı kadar zordur) deyimini yaygın olarak kullanılır. Tedavi Şekli: Çiğ yarma (kabuğu dibekte soyulmuş buğday) ağızda gevşendikten sonra, bir çaputla dolama üzerine sarılır (6,28). Dolama olan parmak dananın burnuna sokulur. Bu tedaviye 2-3 gün devam edilir (22). “Kuyruk döğülür, karasakızla birlikte bağlanır.” (Polat, 1995: 27)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Donma: Sebebi: Soğuk, ayaz. Belirtisi: Uyku, baygınlık, şuur kaybı, vücut organlarında uyuşma, morarma, ağrı (2). Tedavi Şekli: Elleri önce soğuk suyla, sonra ılık suyla yıkanır. Yere bir döşek serilerek üzerine yatırılır. Üstüne ince bir bez örtülür. Soba yavaş yavaş yakılarak oda ısıtılır (2,22,24). Oda, soba, gibi imkânlar bulunmuyorsa, davarın (koyunun) kurusuna (kuru gübresine) gömülerek başına bir örtü örtülür. Bir iki saat kendisine gelinceye kadar bu şekilde bekletildikten sonra kurudan çıkarılarak ılık suyla yıkanır ve normal yatağa yatırılır (2,22,24).

Ekzema: Sebebi: Allah'tan gelen bir derttir (30). Belirtisi: Ekzemanın sepicisi, erkeği, dişisi, kenarlısı ve kenarsızı vardır. Kenarlısı "kızıl derma"dır, parpulanır. Ekzema insanın her yerinden çıkabilir. Genellikle akşamları kaşıntı yapar, görünümü kurudur. Kaşıdıkça kabuğu kavlar ve bir yandan da yeniden kabuk bağlar. Oylum oylum görünür. Sepici olanı dişî, olmayanı ise erkektir. Bazen vücudun önemli bir kısmını kaplayabilir (29). Tedavi Şekli: Ekzema olan yerlere yoğurt sürülür (29,30,32). Yoğurt yüzü (kaymağı) veya süt yüzü sürülür (29,30,32). Kına ile taze yağ (tuzsuz tereyağı) iyice birbirine karıştırılarak sürülür (2,10). Tuzsuz camız yağı sürülür (2,10). Isırgı (ısırgan) kaynatılıp suyu içirilir (8,30). Ekzema üzerine ısırgan lapası sarılır (32). Soğan dilimlenerek ekzemalı yerlere iyice sürülür (18,24). "Burçak kavrulur, dövülür, kahve şeklinde pişirilir, ekzema için içilir" (Üçer, 1974: 6/4).

El Yarığı: Bkz. Derinin Çatlaması.

Elmacık: Bkz. Uşaklığın Çıkması.

Ergencilik (Sivilce): Sebebi: Gençlik, kuvvetlilik (22). Belirtisi: Yüz dışarı vurur, arpa gibi kabarır. Sivilce daha çok sarı yanız (sarışın) erkeklerde olur. Gara yanızlarda (esmerlerde) az görülür. Koparıldıkça başka yerlere bulaşır (22). Tedavi Şekli: Ergen bir kızın mendili yüze sürülür (22). Ergen bir erkeğin mendili yüze sürülür (28). Yüz sık sık sabunla yıkanıp kurulandır. Tırnaklar devamlı kesik bulundurulur (32).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Et Kesiği (Ezık-Morarma): Sebebi: Düşme, çarpma, kaza, gibi dış etkiler. Kemik sağlam olmasına rağmen derinin altındaki et zedelenmiştir (7). Belirtisi: Morarma, parmakla dokunulduğunda ağrı (7). Tedavi Şekli: Koçun kuyruk kapağı (kuyruğun altındaki tüysüz bölge) şikâyet duyulan yere sarılır. Kuyruk kapağı etrafa koku yaymaya başlayıncaya kadar burada bekletilir (yaklaşık 8-10 saat). Bu tedaviden sonra, moraran kısımlar beyazlaşır. Seyrek olarak kuyruk kapağının içine toz şeker serpiildiği de olur (22). Et kesiği olan yer çirtildikten sonra üzerine çiğ et veya taze deri sarılır (5). Bal yakısı hazırlanarak sarılır (22). Isırgan otu sütle birlikte pişirilerek lapa yapılır. Hazırlanan lapa sıcak sıcak zedelenen yere sarılır (7).

Ezikler: Bkz. Et Kesiği.

Felç: Bkz. İnme.

Gelişme Geriliği: Sebebi: Doğuştan, gıdasızlıktan, hastalıktan (3). Belirtisi: Çocuk halıklanamaz (gelişmez) (28). Tedavi Şekli: Çocuk, bal, pekmez, kara üzüm, yumurta ve yağ ile beslenir (6,28). Doktora götürülür (3).

Gemleme: Sebebi: Tiksinti, başka bir hastalık atlatma (28). Belirti: Alt ve üst dudakların kenarda birleştikleri yerlerde yara görülür. Atlardaki gem yarasıyla benzerlik gösterdiğinden “Gemleme” adını almıştır. Tedavi: Aç karnına gem ısırır gibi zerzeyi (zırzayı) ısırır (28).

Geyrek Batması: Sebebi: Oturacak yaşa gelmemiş bir çocuğun oturtulması. Yürüyen çocuğun ağır bir şeyi kaldırmaya çalışması (6). Belirtisi: Çocuk çok ağlar ve kusar (28). Tedavi Şekli: Bilen kadınlar elini kaburgaların altına sokarak geyreği kaldırır (6,28). Tepesinin üstüne dikilerek sırtına ve karnına hafifçe vurulur (8). Çocuk karnının üzerine yatırılarak sırtı elle ovalanır (17).

Gonculus (Kara kura) Çökmesi-Damar Damarın Üzerine Binmesi: Sebebi: “Konculus” adı verilen hayali zararlının kişinin üzerine çökmesi (28). Damar damarın üzerine binmesi (18). Belirtisi: Kişi uykudayken üzerine büyük bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ağırlığın çöktüğünü hisseder. Bu ağırlık sanki yabancı bir cisim gibidir. Korkar, bağırarak ister bağırılmaz, bir tarafa dönmek ister dönemez, uyanmak ister uyanamaz. Gonculus çöken bazı kişilerin sesini duyuracak kadar bağıracağı, bazılarının ise ağlamayı andırır sesler çıkardığı görülür. Sonunda hasta, ya kan ter içinde kendisi uyanır ya da başkaları tarafından uyandırılır. Bu olay genellikle sırt üstü yatıp uyduğunda gerçekleşir (9). Tedavi Şekli: Hasta hocaya okutturulur (1,3,9,18,20,22,23,28). Derin hocalardan muska alınarak boyna takılır (1,3,9,18,20,22,23,28,). Hasta, sırt üstü yatırılmaz (9).

Göbek Düşmesi: Sebebi: Çok çalışmak, ağır bir yük kaldırmak (20). Belirtisi: Yüreği karışır (midesi bulanır), iştahı kaçar, ağzının tadı bozulur, göbeği sancır (20). Tedavi Şekli: Bilen kişiler tarafından göbek yerine getirilir. Göbeğin yerine getirilmesi şu şekilde yapılır: Hasta sırt üstü düz bir yere yatırılır. Dizler rahat bir vaziyette ve ayak tabanları yere gelecek şekilde bükülür. Tedavi yapacak kişi işaret parmağının ucunu hastanın göbeğine sokarak ağır ağır çevirir. Göbeğin parmağı tuttuğu yerde durulur. Göbeğin kendi kendine parmağı bırakmasına kadar böylece beklenir. Göbek yerine getirildiğinde damar gibi atmaya başlarsa, hasta iyileşmiş demektir. Eğer kenarlardan atıyorsa, halen düşük demektir ve yeniden yerine getirilmesi gerekmektedir (28). Göbeğe bardak vurulur (1,14,20) (Bkz. Tedavi Metotları, Bardak Vurmak). Göbeğin üzerine küp vurulur (30) (Bkz. Tedavi Metotları, Küp Vurmak). Hasta, yönünü herhangi bir duvara doğru çevirir. Sağ elinin işaret parmağının ucunu, başından yüksek bir seviyede olmak şartıyla duvara dokundurur. Parmağını dokunduğu yerden kaldırmaksızın kendi etrafında tam bir tur döner. Böyle yapılırsa düşen göbek yerine gelir (32). “Göbeğin üzerine konmuş ekmeğe kibrit batırılır, kibritler yakılır, üzerine bardak konur.” (POLAT, 1995: 53). “Sarımsak dögeceği ile göbek döndürülür.” (POLAT, 1995: 53)

Göbek İcrabı (Göbek İltihabı): Sebebi: Bebeğin göbeğini keserken temizliğe dikkat etmemek, göbeğe ilaç sarmamak

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

(6). Belirtisi: Göbekte iltihap oluşur (6). Tedavi Şekli: Göbek sıcak suyla yıkanır, incir sarılır (6,14,15,28). Çiğ helva hazırlanıp sarılır (6,14,15,28). Yağlı kara hazırlanıp sarılır (6,28).

Göğüs Ağrması: Sebebi: Süt birikmesi (22). Belirtisi: Göğüsleri şişer, ağrı yapar (22). Tedavi Şekli: Emzikli kadınların göğüs ağrısında kadının yakın akrabası olan bir kadın tarafından göğüs emilip tükürülmek suretiyle boşaltılır. Bu işlem birkaç kez tekrar edilirse göğüsleri rahatlar (22).

Göz Ağrısı: Sebebi: Toz, toprak, pislik, sıcak (2). Belirtisi: Gözü kanlanır. Cirbitlenir (çapaklanır), sık sık gözünü ufalar (ovalar), kabakları (kapakları) şişer (2). Tedavi Şekli: Göze bal sürülür (22). Göz, demli çayla silinir (22). Hastanın kendi sidiğiyle silinir (Temiz bir beze veya pamuğa idrar yapar. Bu bez veya pamukla daha sonra gözler silinir.) (2). Sıcak suyla yıkanır (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Sürme çekilir (6,28). Karamuk çalısının kökü kaynatılarak suyu ile göz, günde iki üç kez yıkanır (9). Patates çırpılır (rendelenir). Temiz bir tülbindin içine konularak göze sarılır (8). Eşki hamur sarılır (22). Göz kapakları toz şekerle ovalanarak temizlenir (24).

Göz Karıkması: Sebebi: Kardan gözlerin kamaşması şeklinde görülen göz hastalığıdır (3). Belirtisi: Gözler sürekli yanar ve kişi etrafına bakamaz. Bu hastalık bir hafta devam eder (3). Tedavi Şekli: Gözün önüne siyah iplik tutulur (1, 3, 5, 15, 18, 20, 28). Göz karla yıkanır (1, 3, 5, 15, 18, 20). Kar eritilerek buğusuna durulur (28). Gözün alt çukuruna çamur sürülür (17). Kuşburnu çalısının kökü kaynatılıp, elde edilen su, soğuduktan sonra birkaç damla göze damlatılır (9,11,32).

Gün Geçiği-Gün Geçmesi (Güneş Çarpması): Sebebi: Sıcağa alışık olmayan vücudu birdenbire güneşin altında bırakma (31). Belirtisi: Vücudun ateşlenmesi, kusma, ishal olma (31). Tedavi Şekli: Sabahleyin güneş doğmadan bir koltuk yeşil yonca yolunup getirilir. İki kg yoğurdun içerisine bir kelle sarımsak ezilerek karıştırılır. Hastanın ayağının altına, koltuğunun altına, avuçlarının içine bu yoğurttan bolca sürülür. Bir yatak serilir. Üstüne çarşaf

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

çekilir. Çarşafın üstüne bir kat yonca serilerek hasta onun üzerine yatırılır. Hastanın üzeri tekrar yonca ile örtülür. Bu yoncanın üzerine kalan yoğurt elle serpilir. Hasta önce üşüdüğünü hisseder ve daha sonra terler. Yoncanın içinde bir iki saat kaldıktan sonra çıkarılır. Ilık suyla banyo yaptırılır. Banyodan sonra normal yatakta yarım saat dinlendirilir. Böylece hasta, güneş geçmesinden kurtulmuş olur (22). Ilık suyla çimdirilir (1,3,5,15,18,20, 22, 23, 28). Gövdesine sarımsaklı yoğurt çalınır (sürülür) (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Bol bol sarımsaklı yoğurt yedirilir (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Hasta çökelek suyuyla yıkanır (20, 31). Söğüt yaprakları toplanarak hastanın yatağı üzerine serilir. Üstüne biraz sarımsaklı yoğurt serpilip bu yaprakların üzerine hasta yatırılarak dinlendirilir (2).

Havale: Sebebi: Korku, ateş (28). Belirtisi: Çocuk baygınlık geçirir (28). Tedavi Şekli: Çocuğun annesi pijama veya donunu hemen çocuğun başına geçirerek aynı dakikada soğuk su ile yıkar (28). Hocaya götürülüp kitaba baktırılır, okutturulur (22). Soğuk suya batırılan bezle çocuğun gövdesi ovalanır (14).

Hıçkırık: Sebebi: İçerde (karında-göğüste) bir yerlerin genişlemesi. Çocuğun büyümesi (2). Belirtisi: Hıçkırık. Hıçkırığın bir süre kesilmemesi (3). Tedavi Şekli: Hıçkıran kimseye "Yavrum kimin keşini çaldın?" diye sorulur (22,28). Kişi birkaç kez avcunun içini koklar (1,3,5,15,18,20,22,23,28). Derin bir nefes alıp nefesini bırakmadan elliye kadar sayar (2). Kişiye yapmadığı bir işi yaptığı söylenirse, o kendini savunmak ister ve o anda hıçkırığı kesilir. Meselâ: "Paramı çalmışsın! Arkamdan şöyle konuşmussun! Ekinime zarar vermişsin!" gibi sözler söylenir (22).

İç Hastalıkları: Sebebi: Bozulmuş yiyecek ve içecekler, soğuk, ağır yük kaldırmak, aşırı acı yemek, zorlanmak (8). Belirtisi: Karında ağrı, sancı, gurultu, ishal, kabızlık (8). Tedavi Şekli: Genellikle yüksek yerlerde ve kaynak ayaklarında biten "Su Teresi" otu koparılıp yenilirse tüm iç

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

hastalıklarına iyi gelir (29). Baharın yeşermeye başladığında, Kenger otunun kökü sökülerek yenilir (8).

İdrar Yolu Hastalıkları: Sebebi: Üşütme, idrarı bekletme, böbreklerde kum (29). Belirtisi: İdrar yaparken yanma, idrar yaparken zorlanma, sık sık idrara çıkma isteği (29). Tedavi Şekli:

“Çuvan” (Çöven) denilen ot dövülerek yenilir veya kaynatılıp çayı içilir (29)

“Sıkı giydirilir; ebemgömece kaynatılıp içilir (POLAT, 1995: 69)

Karpuz çekirdeği, kavun çekirdeği, salatalık çekirdeği eşit oranda bir dibeğe konularak dövülür. Elde edilen un bal ile karıştırılarak her gün aç karnına 1 kaşık yenir (22)

Mısır püskülü, kiraz çöpü ve arpa birlikte kaynatılarak içilir (22)

Arpa kaynatılarak suyu içilir (1,3,5,15,18,20,22,23,28)

İğde meyvesi kaynatılarak suyu içilir (18)

Ayrık kökü kaynatılarak suyu içilir (1,3,5,15,18,20,22,23,28)

Yalanı (sığirkuyruğu) adlı otun calbası (yaprakları) kaynatılarak suyu içilir (28)

İnme-Nuzul (Felç): Sebebi: Aşırı üzüntü, hırs, sinirlenme, yaşlanma, küfretmeyi alışkanlık haline getirme (20,31). Belirtisi: Konuşamaz, kırmaşamaz (kımıldayamaz), ağzı eğilir, elleri ayakları, yüzü uyuşur, bir eli, bir kolu, bir ayağı tutmaz (20). Tedavi Şekli: Hemen soğuk suya sokulur yahut da tepesinden bir helki (kova) su aktarılır (3, 22). Çeltek Köyündeki “Çeltek Baba” ziyaretine götürülür (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Karacalar Tekkesine götürülür (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Çongar Köyündeki “Kara Fakı” ocağına götürülür (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Bilinen dokuz tekke gezdirilir (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Derin hocalardan muska alınır (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İhra (ihra): Sebebi: Doğuştan olur (28). Belirtisi: Çocuk (Hıhh!) diye ses çıkarır. Göğsü hırıldar, nefes alırken zorlanır (28). Tedavi Şekli: Ihra Boncuğu alınarak boğazına veya beşiğine takılır (6,28).

İshal (Amel): Sebebi: Bozuk yiyecek ve içecekler, aşırı et yeme, aç karnına fazla tatlı yeme, sıcak (3). Belirtisi: Karın ağrısı, mide bulantısı, sık sık tuvalete gitme ve sıvıya yakın büyük abdest yapma (28). Tedavi Şekli: Hastaya un kavrulup yedirilir (Tavanın dibine yağ konularak eritilir. Yağın içerisine un katılarak kızarıncaya kadar kavrulur. Kavrulmuş un hastaya sıkım sıkım verilerek yedirilir.) (22, 28). Çiğ kahve yedirilir (24). Leblebi yedirilir (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Bol bol “Bayır Eriği” (dağ eriği) yedirilir (29). Bol bol kızılıklık yedirilir (18, 26). Közlenmiş (ateşle pişirilmiş) patates yedirilir (1, 3, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Şekerli yoğurt yedirilir (22). Kahve veya demli çay içilir (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Bir çay kaşığı kuru çay ovucun içerisine konularak diğer elin başparmağıyla toz haline gelinceye kadar ovalanır. Daha sonra toz halindeki bu çay ağza atılarak yutulur (16). “Sumak” bitkisinden şu ilaç yapılır: Salkım halindeki sumak, soğuk suda iyice yıkanarak tozu toprağı temizlenir. Üç su bardağı suyun içerisine bir avuç dolusu sumak atılarak, eli yakmayan bir sıcaklığa kadar ısıtılır. Isıtılan sumak yarım saat kendi halinde dinlendirilir. Aynı suyun içerisinde avuç içiyle ezilerek posası alınır. Bu işlem için kevgirden yararlanılır. Tekrar tortusu dibe çökünceye kadar bekletilir. Şişelere alınıp dolaba konulur. Hafif yemeğin üzerine bir su bardağı bu ilaçtan içilir (18).

İt Dirseği (Arpacık): Sebebi: Soğuk ve başı üşütmek (22). Belirtisi: Göz kapağında arpa gibi çıkıntı, şişlik olur (22). Tedavi Şekli: Gözünden itdirseği çıkmasını diye çocuğun veya yetişkin kişinin elbisesine tazı boncuğu dikilir (28). Arpa gömülür (22). İtin yalağından yal alınarak itdirseğinin üzerine çalınır (1, 3, 15, 18, 20, 22, 28). “Karşısındaki bir kişi habersizce buraya tükürür” (Polat, 1995: 72).

Kabakulak: Sebebi: Kendi kendine çıkar (22). Belirtisi: Kulağın arkası şişer ve bu şişlik yüze doğru yayılır (22).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Tedavi Şekli: Miras kalmış bir tavanın isiyle etrafı çevrilir (22). Kazan karası sürülür (1,3,20,22,28). Tencerenin isi sürülür (1, 3, 20, 22, 28). Miras kalan bir ilenger (lenger) vb. kap hafif ısıtılarak üç defa "Parpusu bu olsun" diyerek kabakulak etrafında dolandırılır (22). Süt Talazı yapılıp sarılır (28). "Kulak ile boğaz kenarına is sürülüp dağılması önlenir; sıcak pansuman yapılır" (Polat, 1995: 46).

Kabızlık (Tutkunluk): Sebebi: Kuru yiyecekleri fazla yemek, hareket etmemek, çalışmamak, çok oturmak (7). Belirtisi: Büyük abdestini yaparken zorlanır, tuvalette çok bekler (7). Tedavi Şekli: Küçük bir sabun parçası makattan içeri verilir (7). Çiğ süt veya ekşi ayran içilir (30). Sıcak bal şerbeti içirilir (24). Herle içirilir (9, 11, 32). Kuru kayısı kaynatılıp suyu içirilir (1, 3, 5, 15, 18, 20, 22, 23, 28). Aç karnına bir fincan zeytinyağı içirilir (2). Aç karnına 5-6 adet incir yedirilir (17). İncir, sütle birlikte pişirilir. Soğuduktan sonra aç karnına yedirilir (9). Hastanın dübüründen (makatından) sabunlu su verilir (22). "Çalık otu yenir" (Polat, 1995: 62).

Kalp Çarpıntısı: Bkz. Yürek Çarpıntısı

Kalp (Kalp Sektesi): Sebebi: Aşırı üzüntü, sevinç, heyecan, şişmanlık, yaşlılık (28). Belirtisi: Göğüste ağrı, nefes alma zorluğu, bayılma, dermansızlık. Tedavi Şekli: Bu hastalığın ev ilaçlarıyla kesin tedavisi yapılamadığından doktora gidilir (3, 20, 22, 28). Ancak, kalbi kuvvetlendirildiğine kanaat getirilen şu uygulamalar yapılır: Gölgede kurutulmuş Alıç çiçeği, kaynatılarak çayı içilirse, kalbi kuvvetlendirir (7). Alıç ağacının taze dalları kesilerek kabuğu soyulur. Çaydanlığa sığacak şekilde küçültülür. Bu şekilde hazırlanan alıç dalı tıpkı ihlamur gibi kaynatılarak içilir. Bu uygulama damarları açar, kalbi rahatlatır (17). Cam sürahi içine: Bir yemek kaşığı süzme bal, bir kaşık elma sirkesi, bir su bardağı su katılır ve kaşıkla iyice karıştırılır. Ana ölçüler böyle olmak suretiyle yapılan ilaç miktarı artırılabilir. Hazırlanan bu şerbet sabah ve akşam aç karnına bir su bardağı içilir. Bu uygulama kalbe çok iyi gelir (24).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kanser: Sebebi: Kaderden, soydan ve kişinin yiyip içtiklerinden olur (7). Belirtisi: Hasta gittikçe kötüler (kilo verir). Yarası varsa iyileşmez. Ağrıları gün be gün artar ve çok ıstırap verir (7). Tedavi Şekli: Ev ilaçlarıyla kesin tedavisi mümkün olmayan bu hastalık için doktora gidilir, ancak bir ümit olarak şu ev ilaçları da yapılır: Isırgan otu kaynatılarak suyu içirilir (7, 24, 32). Kekik otu kaynatılarak suyu içilir (2). Isırgan otu tıpkı ıspanak gibi pişirilerek hastaya yedirilir (24). Isırgan otu bala karıştırılarak yedirilir (7). Isırgan otu haşlanarak lapası ağrıyan yere sarılır (7). Bol bol közlenmiş soğan yedirilir (16). Bol bol közlenmiş sarımsak yedirilir (16). Bol bol hıyar (salatalık) yedirilir (2). Çekem (Gökçe) otunun yaprakları kaynatılarak suyu içilir (16, 24). “Tosbağa, eşek kanı içirilir, köpek eti yedirilir” (Polat, 1995: 79). Sağlam kişiler kanserden korunmak için bol bol soğan ve sarımsak yerler (3).

Kanamalar: Sebebi: Vurma, kesme, kaza (3). Belirtisi: Vücutun herhangi bir yerinden kan akar. Tedavi Şekli: Kanayan yere hemen çaput dolanır (1, 3, 20, 22, 28). Tütün basılır (1, 3, 20, 22, 28). Örümcek ağı basılır (1, 3, 20, 22, 28). Tuz basılır. Ancak, çok acı verdiği için, tuza dayanmak zordur (28). Taze yağ basılır (6, 9, 28). Süt yüzü (kaymağı) basılır (9,11,32).

Kansızlık: Sebebi: Gıdasız kalmak, çok çalışmak, kanamalı hastalığa tutulmak (28). Belirtisi: Hastanın rengi geçer, ölü gibi bembeyaz olur. Dudakları beyazlaşır, gözlerinin altı morarır. Halsiz ve dermansız olur (28). Tedavi Şekli: Aç karnına kara üzüm yenir (1, 3, 20, 22, 28). Aç karnına kara üzüm şurubu içilir. Kara üzüm şurubu şöyle hazırlanır: Üzüm kaynatıldıktan sonra bir leğenin içinde ezilir ve çiğidi (çekirdeği) bir tülbentle süzülerek alınır. Kalan kısım şurup olur. Kara üzüm şurubu, aç karnına 1 su bardağı içilir (22). Aç karnına pekmez yenir (1, 3, 20, 22, 28). Kızıl Üzüm (Besni Üzüümü) devamlı olarak bol bol yenir (22). Yumurta ve Bal yenilir (20, 31). Süt içilir (2).

Kaşıntı: Sebebi: Toz, toprak, pislik, bozuk yiyecek ve içecekler; bit, pire, böcek veya tırtıl ısırması (22). Belirtisi:

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Vücudun bazı yerleri kızarır, dışarı verir, hastada şiddetli bir kaşınma isteği oluşur (22). Tedavi Şekli: Hasta soğuk suya sokulur (1,3,20,22,28). Vücudun her tarafına akşam yatarken dilimlenmiş 2-3 adet hıyar (salatalık) sürülür. Hastaya hiçbir şey giydirilmez ve öylece sabaha kadar yatar. Sabahleyin önce ılık, sonra da soğuk suyla yıkanır (22).

Kekeçlik (Kekemelik): Sebebi: Korku, konuşmasını etkileyen başka hastalık. Küçükken çok yumurta yiyen çocuk kekeç (kekeme) olur (28). Belirtisi: Konuşurken zorlanma, bir kelimeyi söylemeden önce, bir süre çene ve dudak hareketleri yapma, nefesle karışık sesler çıkarma (3). Tedavi Şekli: Çocuktaki kekemelik için "çocuğun dili bağlı" denilir. Dilin alt ortasındaki ipliğe benzeyen bağ, bu işten anlayan kadınlar tarafından sembolik olarak kesilir veya hafifçe kanatılır (6,28). Tekkelere götürülür, muska yazdırılır (1,3,20,22,28).

Kekemelik: Bkz. Kekeçlik.

Kellik (Saç Kıran): Sebebi: Hayvanlardan bulaşır, saç temizliğine dikkat etmemekten olur (8). Belirtisi: Başın belirli bir bölgesinde veya tamamında saçlar dökülür. Kızarma ve yaralar olur (8). Tedavi Şekli: Önce cımbızla alınabildiği kadar saç çekilir (30-50-100... adet kadar). Daha sonra kel olan bölge ustura ile çirtilir. Sağlam yerden çekilen saçlar makasla kırpılıp küçültülür. Daha sonra çirtilmiş kelli alana serpilerek temiz bir bez ile üzeri sarılır. Birkaç hafta sonunda çayır otu gibi kıl gelir. Koyuncu Köyünde Kel Ahmet isimli kişinin babası ona bu tedaviyi uygulamıştır (22). Kel olan yer ustura ile iyice tıraş edildikten sonra çirtilir (birçok yerden hafifçe kanatılır). Daha sonra buraya tuzla birlikte dövülmüş sarımsak sarılır. Ertesi sabah sargı açılır (20,31). "Saç Uzatan" adı verilen sert et (kas) yedirilir (6,8,9,28). Tavuk dışkısı sarılır (20,31). "Tuzlu sarımsak, sıcak iğne ile çizilen yere sürülür" (Polat, 1995: 36). "Hasır külü bakır kapta bekletilen yoğurtla karıştırılıp sürülür" (Polat, 1995: 36).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kemik Çatlaması: Sebebi: Vurma, çarpma, düşme, kaza gibi dış etkiler. Belirtisi: Ağrı, şişlik, hareket zorluğu, parmakla dokunulduğunda iğne gibi boyunca (uzunlamasına) işaret verir (7). Tedavi Şekli: Kemik çatlamasında, Balmumu Yakısı hazırlanarak çatlamış yer üzerine sarılır. Balmumu Yakısının Hazırlanması: Balmumu, bir kap içerisinde eritilerek yakı yapılacak bezin üzerine iyice sıvanır (yayılır). Daha sonra sıcak sıcak çatlamış yer üzerine sarılır. Aynen kırıklarda olduğu gibi, kemik çatlamalarında da yakı üzerine ince tahta veya kavak kabuğu konulur ve sargı beziyle sıkıca sarılır (5,7). Çatlak kemik, Yumurta Yakısıyla sarılır (7) (Bu yakının nasıl hazırlandığı, aşağıda “Kırıklar” maddesinde açıklanacaktır.)

Kene Vurması: Sebebi: “Kene” adı verilen haşaratın kişiyi ısırması (8). Belirtisi: Hasta bayılır vücudu kaskatı olur. Uzun süre kendine gelemez ve felç olmuş gibi yatar (8). Tedavi Şekli: Önce soğuk suya arkasından ılık suya sokulur (28,30,32). Bal yedirilir (28). Yoğurt yedirilir (8).

Kesik: Sebebi: Dış etkiler, kaza. Belirtisi: Kanamalı yara. Tedavi Şekli: Kesilen yere hemen çaput dolandır (1,3,20,22,28). Tütün basılır (1,3,20,22,28). Örümcek ağı basılır (1,3,20,22,28). Taze yağ basılır (6,9,28). Çiğ veya pişmiş süt yüzü basılır (9,11,32). Tuz basılır. Ancak, buna dayanmak güçtür, bu yüzden küçük yaralara tuz basılır (28). Yağlı kara yapıp kesilen yere sarılır. Aşağı yukarı tüm yaralanmalarda kullanılan “yağlı kara” merhemi şu şekilde hazırlanır: Çaput yakılır. Külüne taze yağ (tuzsuz tereyağı) konulur. Yağ ve kül iyice birbirine karıştıncaya ve macun haline gelinceye kadar iyice karıştırılır. Daha sonra sıcak sıcak yaralanan yere sarılır (6,28,32).

Kılkurdu: Sebebi: Çiğ et, yıkanmamış sebze ve meyve yemek (22). Belirtisi: Makatta kaşıntı olur. Pisliğin içinde iplik gibi ince kurtlar görünür. Gece yastığa ağızdan salya akar (22). Tedavi Şekli: Aç karnına hedik (haşlanmış buğday) yenir (30). Aç karnına kabak çekirdeği yenir (1,3,20,22,28). Aç karnına Karamuk Çalısının meyvesi yenir (22).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kırık: Sebebi: Vurma, çarpma, düşme, kaza gibi dış etkiler. Belirtisi: Şişlik, ağrı, hareket zorluğu, bulantı, titreme (7). Tedavi Şekli: Bilindiği gibi, eskiden kırıklar “Sınıkçı” adı verilen halk hekimleri tarafından tedavi edilirdi. İlbeyli yöresi ve çevre yörelerde, 1940 ve 50’li yıllarda tanınmış bazı sınıkçılar şunlardı: Kırşaklı Mustafa, Maksutlu’dan Hacı Hasan Efendi, Ada Köyünden Kara Halil, Hanlı’dan Kör Hüseyin, Eski Apardı Köyünden Mevlüt Çavuş, Sarıdemir Köyünden Zeyni (Zihni) Kâhya ve oğlu Hacı Demir. Sağlık kuruluşlarının yaygınlaşması ve ulaşımın kolaylaşması nedeniyle artık sınıkçılık da yavaş yavaş tarihe karışmaktadır. Sabunla veya sıcak suyla kırık bölgesi iyice yıkanır. Sıcak suyla yıkamak toplanan kanı dağıtır, damarı genişletir. Böylece kan rahat dolaşır. El yordamıyla kırık kemikler yerine getirilir veya en azından karşı karşıya getirilir. Daha sonra kırık, Yumurta Yakısıyla sarılır.

Yumurta Yakısının Hazırlanması: 10 adet yumurta, 1 kg arpa unu, 1-1,5 m uzunluğunda sargı bezi, yeteri kadar kavak (selvi) kabuğu hazırlanır. Önce yumurtalar kırılarak sarıları başka bir kaba ayrılır. Yumurtanın akı başka bir kaptaki arpa unu ile karıştırılır. Hamur kıvamına gelince sargı bezinin 20-30 cm. lik kısmına bu yakı malzemesi serilir (yayılır). Kırık bu yakıyla dikkatlice sarılır (5,7,32) (Yumurta yakısı, rendelenmiş sabun içerisine yumurta akı konulup iyice karıştırılmak suretiyle de yapılır). Kırığın şekline göre, kırılan yerin altına üstüne ve yanlarına, ya taze kavak (selvi) kabuğundan ya da ince tahtalardan oluşan destekler konur. Tekrar bu koruyucu desteklerin üzerine sargı bezinin kalan kısmı sıkıca sarılır. Bu sargı en az 20 gün beklemelidir. Kırık tuttuğu zaman tatlı tatlı giçişir (kaşınır) ve ardından bir miktar şişme olur. Eğer tutmamışsa şişme olmaz. El ve ayaklar oynuyorsa, iyileşme belirtisidir. Yani kırık tutmuştur. Tutmazsa yeniden aynı işlemler uygulanır (5,7,32). Kaburga kırıkları, kemik yerine getirildikten sonra, genellikle Kara Sakız Yakısı ile sarılır. Kara Sakız Yakısının Hazırlanması: Düzgün bir tahtanın üzeri suyla ıslanır. Onun üzerine yakı yapılacak bez konur. Bezin üzerine kullanılmayan bir kap

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

veya tava içerisinde eritilen karasakız dökülerek yayılır. Bu şekilde hazırlanan yakı, sıcak sıcak kırık yer üzerine sarılır. Yukarda anlatıldığı gibi bu yakının üzerine kavak kabuğu veya ince tahta konulduktan sonra üzeri sargı beziyle sıkıca sarılır. Kırık iyileşinceye kadar bu yakı çıkarılmaz (5,7,32). Kemikler yerine getirildikten sonra, Üzüm yakısıyla sarılır. Üzüm Yakısının Hazırlanması: Üzüm dibekte iyice dövüldükten sonra yakı yapılacak bezin üzerine sıvanır (yayılır). Bu şekilde hazırlanan yakı kırık üzerine sarılır. Kalan işler yukarda anlatıldığı gibi yapılır (5,7,28,32). Kemikler yerine getirildikten sonra, Çekirdeksiz Üzüm yakısıyla sarılır. Çekirdeksiz Üzüm Yakısının Hazırlanması: Üzüm yakı yapılacak bezin üzerine konur. Oklavayla tıpkı hamur açar gibi üzerine bastırılarak iyice ezilir. Hamur kıvamına gelen üzüm, zaten kendi kendine bez üzerine sıvanır ve yakı muşamba haline gelir. Bu şekilde hazırlanan yakı kırık üzerine sarılır. Kalan işler yukarda anlatıldığı gibi yapılır (5,7,32). Kemikler yerine getirildikten sonra, İncir Yakısıyla sarılır. İncir Yakısının Hazırlanması: İncir dibekte iyice dövüldükten sonra yakı yapılacak bezin üzerine sıvanır (yayılır). Bu şekilde hazırlanan yakı kırık üzerine sarılır. Kalan işler yukarda anlatıldığı gibi yapılır (5,7,32). Kemikler yerine getirildikten sonra, Zeytin Yakısıyla sarılır. Zeytin Yakısının Hazırlanması: Zeytinin çekirdekleri çıkarılır. Dibekte iyice dövüldükten sonra yakı yapılacak bezin üzerine sıvanır (yayılır). Bu şekilde hazırlanan yakı kırık üzerine sarılır. Kalan işler yukarda anlatıldığı gibi yapılır (7). Kemik çatlamasında, Balmumu Yakısı hazırlanarak çatlamış yer üzerine sarılır. Balmumu Yakısının Hazırlanması: Balmumu, bir kap içerisinde eritilerek yakı yapılacak bezin üzerine iyice sıvanır (yayılır). Daha sonra sıcak sıcak çatlamış yer üzerine sarılır. Aynen kırıklarda olduğu gibi, kemik çatlamalarında da yakı üzerine ince tahta veya kavak kabuğu konulur ve sargı beziyle sıkıca sarılır. Yine, çatlak kemikler, yumurta yakısıyla yukarda anlatıldığı gibi sarılır (7). Kırık yerin üzerine bal sürülüp üzeri bezle sarılır. Ancak bu uygulama hafif kırıklara uygulanır (7). Hiçbir sınıkçı, kırığı yerine getirip sarmadan önce hastaya “şuran kırılmış”

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

demez. Sürekli “bir şeyin yok, biraz ağrımış” gibi sözler sarf eder. Kırık sarıldıktan sonra gerçeği açıklar ve dikkat etmesini söyler (7). Kırık yerine getirildikten sonra ağrının yüzde doksanı kaybolur. Sınıkçıların kırığı sardıktan sonra, hastayı biraz bekletip sonra ağrısının olup olmadığını sormalarının sebebi budur (7). Kırığın çabuk iyileşmesi için kişinin iyi beslenmesi gerekir. Karaciğer, paça, üzüm pekmezi, Kara üzüm ve bal, bol bol yenilirse kırık kısa zamanda tutar. Ayrıca, kasapların tezgâhının altında bulunan soyulmuş kemiklerden biraz alınarak suda kaynatılır. Kaynamış suyun üzerinde oluşan yağ kepçeyle ayrılır ve birer ikişer kaşık hastanın yemeklerine katılırsa kırık kısa zamanda iyileşir (7). Kaynar su, kırığa iyi gelmez, kişi sargıdayken yıkanmamalıdır. Hatta sargı çözüldükten sonra 10-15 gün daha yıkanmamalıdır. Dirsek kırıklarında kol önce doğrultularak sarılır. Kırık tuttuktan sonra, üzerine zeytinyağı veya ilik yağı sürülerek dirsek yavaş yavaş oynatılır. İlerleyen her gün, hareketin açısı daha da artırılarak bu tedaviye devam edilir. Dirsek iyice oynatılmaya başladıktan sonra, miktarı gittikçe artan ağırlık taşıttırılır (7).

Kısırlık (Erkek): Sebebi: Doğuştan, cinsten, tohumunun yetersiz olmasından (20). Belirtisi: Kadında bir hastalık olmadığı halde, karıkocanın çocukları olmaz (20). Tedavi Şekli: 40 adet yumurtanın kırılarak tohumları dikkatlice bir kaba alınır. Bu tohumlar 1 kg tereyağı içerisinde pişirilir. Erkek bu ilaçtan yiyebildiği kadar yer. Bu tedaviye 1 ay kadar devam edilirse, erkeğin kısırlığı gider veya erkekliği kuvvetlenir (20).

Kısırlık (Kadında): Sebebi: Doğuştan, cinsten, rahimin eğri olmasından, başka kadın hastalıklarının bulunmasından (28). Belirtisi: Erkekten bir hastalık olmadığı halde, karıkocanın çocukları olmaz (6). Tedavi Şekli: Uşaklığın (rahimin) düzelmesi için, kadın ayağından çamdıya (tavana) asılır (6,28). Karnına küp vurulur (6,14,28) (İçinde küçük bir bez parçası yakılan küp, ağzı kadının karnına gelecek şekilde ters çevrilir. Bez parçası söndüğünde küp kadının karnını içine çeker ve rahminde eğrilik varsa düzeltir.). “Çilek” denilen

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yabani otun taze sürgünleri ve yaprakları suda kaynatılarak çocuğu olmayan kadınlara, aç karnına çay gibi içirilir (11,29). “Kısacık Mahmut” otu kaynatılarak suyu içirilir (25). Sivas’taki Abdulvahab Gazi Türbesi ve Sivas Soğuk Çermikteki “Ahmet Duran Yatırı” ziyaret ettirilir (1,3,20,22,28). Kadının ağzına gem vurularak, (kutsallığına inanılan) bir kayanın etrafında üç kez dolandırılır (1,3,20,22,28). “Çiçeğe yatırılır. Değişik çiçekler toplanır, kazanda kaynatılır; biraz soğuduktan sonra kadın üzerine oturtulur” (Polat, 1995: 13).

Kızamık: Sebebi: Allah’tan gelen bir derttir (28). Belirtisi: Çocuğun vücudu çem (çimen) gibi darar (dışarı verir). Gözleri görmez olur. İlk üç gün içinde vücudu taramaz ve hasta siyahlaşırsa kesin öldürür (28). Tedavi Şekli: Sıcak şerbet verilir (1,3,20,22,28). Al (kırmızı) giydirilir (1,3,20,22,28). Üzerine al (kırmızı) yorgan örtülür (1,3,20,22,28). Kızamık Şekeri yedirilir (1,3,20,22,28). Tatlı içecekler içirilir (22). Vücuduna üç gün bal sürülür (8). İlk üç gün bal yedirilir (2). Isırgan otunun yumuşak yerleri (yaprakları) kızamığın çıktığı yerlere sarılır. Isırganın dikenleri kızamık için şifadır (3).

Kızıl: Sebebi: Allah’tan gelen bir derttir (28). Belirtisi: Çocuğun vücudunda kızarmalar başlar, kızarıklık bütün vücudu kaplar, sonunda deri soyularak dökülür (28). Tedavi Şekli: Ev ilaçlarıyla kesin tedavisi olmayan bu hastalığa yakalanan çocuk doktora götürülür. Eskiden çocuklar doktora gitmeden kızıl çıkarır, ancak çok acı çeker, çok hırpalanırlardı (1, 3, 20, 22, 28).

Kızıl Yuğrük: Sebebi: Çocuklarda kızıl yuğrük, höllükte çok yatırmaktan, altını değiştirmemekten, altının ıslak kalmasından olur (28). Belirtisi: Vücudun bazı yerleri kıpkırmızı olur (28). Tedavi Şekli: Kızaran yerler önce çirtilir. Çirtilen yerlere bal çalınarak (sürülerek) üzerine çaput sarılır. Hasta iyileşinceye kadar dinlendirilir (6,28). Kızıl Ağnik Otunun kökü dövülerek, kuyruk yağıyla birlikte tavada kavrulur. Bu şekilde hazırlanan merhem kızaran

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yerlere sürülür (22). “Zağrek (tohumu) sarılır (POLAT, 1995: 28).

Kirpik Kıran: Sebebi: Sıcak, toz, toprak, pislik (3). Belirtisi: Kirpikler dökülür (3). Tedavi Şekli: Göz temiz tutulursa bir süre sonra kendi kendisine iyileşir (3,6,28).

Koten (Köten) Hastalığı: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Bir organın şişmesi şeklinde ortaya çıkan bir hastalıktır (23). Tedavi Şekli: Şişen yerler temiz bir demirle delinip, yine kızgın bir demirle dağlanır (23).

Köpek ısırması: Sebebi: Kişiyi köpek ısırması (Köpek ısırıldığı zaman "it yaraladı" tabiri kullanılır). Belirtisi: Kanama, şişme, diş izi (16). Tedavi Şekli: Kara yakı yapılıp sarılır. Kara yakı şu şekilde hazırlanır: Çaput yakılır, külüne çiğ yağ katılarak iyice birbirine karıştırılır. Bu şekilde hazırlanan merhem ısırılan yerlerin üzerine sürülür. Bu merhemine içine ısırılan köpeğin tüyü de konulur (16). Isırılan köpeğin tüyünden bir miktar koparılıp kibrit veya çakmakla yakılarak ısırılan yerlere serpilir (22).

Kösnüçük: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Köstünün (köstebeğin) toprağı dışarı vermesi gibi vücut çeşitli yerlerden teper (dışarı çıban verir) (28). Tedavi Şekli: Kösnü (köstebek) vurulup eti yedirilir (28). Köstebek bulunamazsa hasta kösnü toprağı ile çimdirilir (yıkanır) (Bir avuç yeni tepmiş köstü toprağı, hastanın yıkanma suyuna katılır. Hasta bu su ile yıkanır) (28). Köstü toprağından çamur yapılıp yaralara sürülür (22,28). Lokum sarılır (9). Yer Keveninin kökü ezilip sarılır (9). Çiğ hamur sarılır (9).

Kuduz: Sebebi: Köpek ısırması (3). Belirtisi: Sudan korkar. Ağzına köpük birikir, ne yaptığını bilemez, sağa sola saldırır (3). Tedavi Şekli: Vaktinde aşı olunmazsa öldürür. Ev ilaçlarıyla tedavisi mümkün değildir (3). Ancak, köpek ısırıldığında yaranın çabuk iyileşmesi için bazı uygulamalar yapılmaktadır ki aşağıda (Köpek ısırması, maddesinde) açıklanacaktır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kulak Ağrısı: Sebebi: Kulağın böcüğü (zarı) hastalanır (22). Belirtisi: Tek veya iki kulak birlikte ağrır (22). Tedavi Şekli: Tavşan etinden çıkarılan veya ayrılan yağ, bir tülbendin ucuna konulup kulağa sürülür (9,11,28,32). Kurban Bayramı'nda kurban olarak kesilen koyunun ödü sürülür (12). Ağrıyan kulağa sigara dumanı üfürülür (32). Sarımsak suyu damlatılır (20,31) (Ezilen sarımsak bir tülbendin içine çıkılanır-düğümleir. Üzerine parmakla basılarak çıkan su kulağa damlatılır.). Emzikli kadının sütü sağılarak ağrıyan kulağa damlatılır (1,3,20,22,28).

Kuluç (Kulunç): Sebebi: Çok çalışmak, terli iken soğukta veya rüzgârda kalmak, tırpan biçmek (tırpanla ürün biçmek) (28). Belirtisi: Uzunlamasına ve dik olarak sırtta doku sertleşmesi meydana gelir. Bu sert alanda, aniden hareket edildiğinde ağrı hissedilir (3). Tedavi Şekli: Sıcak su ve sabunla üzeri iyice yıkandıktan sonra parmak uçlarıyla kulunç kırılır. Ancak bu işi herkes yapamaz (3,22). Ebemkomeci (Ebegümece) lapası sarılır (18). Yöreeye gelen gezici halk hekimleri tarafından, sonah (boynuz) vurarak tedavi edilir. Bu işlem şöyle yapılır: Kulunç üzerindeki bir bölge usturayla çirtilir. İspirtoya batırılmış pamuk yakılarak sonağın (bu iş için kullanılan boynuzun) içine atılır ve hemen çirtilen yerin üzerine boynuzun ağzı bastırılır. Meydana gelen hava boşluğundan dolayı kulunç bir miktar boynuzun içine girer. Bu olaydan sonra bir rahatlama görülür (22). İkiz çocuk doğurmuş, yakın akraba kadınlarına, üç gün kulunç ovalattırılır (28).

Kumacık: Sebebi: Buruna sinek girip yumurtlar. Bu yumurtalar bir süre sonra kurt olur ve kişiyi rahatsız ederler (22,28). Belirtisi: Hasta pıskırır, öksürür, gözlerinden yaş gelir ve burnunun içi aşırı derecede kaşınır (22,28). Tedavi Şekli: Bir leğenin içerisine soğuk su doldurulur. Leğenin ortasına üzeri düzgün bir taş veya tuğla konur. Onun da üzerine ateşte kızartılmış bir at nalı konur. At nalının üzerine biraz kuyruk yağı, kuyruk yağının üzerine de bir avuç 7-8 adet "Kumacık Otu" konur. Başına bir çarşaf veya namazla (kilim seccade) örtülen hasta, bu şekilde Kumacık

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Otunun buğusuna tutulur. Burundaki kurtların dökülmesi için, çarşafın üzerinden ara ara hafifçe hastanın başına avuç içiyle vurulur. Bu uygulama sonunda burundaki kurtların döküleceği iddia edilmektedir (28).

Kurbağacık: Bkz. Bingıldak

Kuş Kuyruğu: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Boyun şişmesi, boyunda beze oluşması şeklinde ortaya çıkan bir hastalıktır. Kulağın arkasında ve boyunda, kuş yumurtası gibi kabarıklar (şişlikler) olur (22). Tedavi Şekli: Miras kalmış bir tavanın isiyle, beze veya şişliğin etrafı, çizgi şeklinde çevrilir (22).

Kuşpalazı (Difteri): Sebebi: Allah'tan gelen bir hastalıktır (28). Belirtisi: Boğaz ağrısı, halsizlik, bitkinlik, boğazdan kan gelmesi, boğazda şişkinlik, kanlı nezle, şeklinde görülen öldürücü bir çocuk hastalığıdır (3,22,28). Tedavi Şekli: Ev ilaçlarıyla kesin tedavisi yapılamadığından, çocuk doktora götürülür (1,3,20,22,28).

Mantar: Sebebi: Vücut kendisi yapar, ıslak kalmaktan olur (3). Belirtisi: Kaşıntı, ağrı, deri dökülmesi, akıntı (22). Tedavi Şekli: Şor (tuzlu su) ile yıkanır (3,9). Yalanı (Sığırkuyruğu) otunun yaprağı kaynatılarak suyu mantar olan yere sürülür (8). Ayakta mantar varsa, bir leğene tuzlu su hazırlanır. Ayaklar onun içine sokulup bir süre bekletilir (22).

Mayasır: Sebebi: Soğuktan, ayakları üşütmekten, taharetlendikten sonra kurulanmamaktan (3). Belirtisi: Makat civarında küçük memeler görülür. Bu memelere çamaşır dokundukça ağrı yapar. Hasta kışının üzerine oturamaz (8). Mayasır bağırsakta da olur. Büyük abdest yaparken kanama ve yanma olur (9). Bu hastalığın sürekli akıntı yapan dişisi de vardır. Mayasır erkek ve kadınların idrar yollarında da olur. İdrar yaparken sızı olur (28). Tedavi Şekli: Sülük tutularak pis kanı sülüğe emdirilir (28). Yalanı (sığırkuyruğu) otu kaynatılarak suyu içilir. Yine bu otun "calba" adı verilen yeşil yaprakları mayasıl üzerine sürülerek kanatılır (9,28). Yalanı otunun yaprakları kaynatılarak suyuyla taharetlenilir (28). Büyük bir kazanın yarısına kadar

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

su doldurulur. İçine iki tutam calba atılarak kaynatılır. Sonra kaynatılan suyun ılık hale gelmesi için beklenir. Su ılık hale geldiğinde kazan içindeki calbalar alınarak mayasılı hasta kazanın içine oturtulur. Hasta yaklaşık yarım saat bu suyun içinde dinlendikten sonra, çıkar ve hemen kurularak yatağına yatar (2). Mayasıl otu Kaynatılarak, aç karnına suyu içilir (25). Kuşburnu meyvesi kaynatılarak suyu içilir (1,3,8,20,22,28). Sığır Dili adı verilen ot kaynatılarak suyu içilir (24). Kısacık Mahmut Otu kaynatılarak suyu içilir (25). Evelik tohumu kaynatılarak çay gibi içilir (32). Burçak kavrulularak tıpkı kahve gibi dövülür. Bu şekilde hazırlanan burçak kahvesi ara ara hastaya içirilir (22). Yabani çilek otu kaynatılıp suyu içilir (29). Kekik ve Yavşan otları aynı kazanda kaynatılır. Çıkan su bir leğene alınarak ılıtılır. Hasta bu ılık suyun üzerinde yarım saat oturulur (2). Kirpi eti yedirilir (30). Karga eti dövülerek mayasır üzerine sarılır (22). Mayasır üzerine katran sürülür (31). Erkeğin masirasında (erkeklik organında) mayasıl varsa serçe eti dövülüp sarılır. Bu işlem idrar yollarını da temizler, ne varsa çeker alır (22). Kadınlarda görülen idrar yolu mayasılı şu şekilde tedavi edilir: Serçenin tüyü yolunup tırnakları kesilir. Daha sonra kanı damlatılmadan kafası dahil eti dövülüp temiz bir bezin içine konulur. Bez fitil şeklinde ud yerine sürülürse, bu ilaç mayasılı alır (22).

Mide Ağrısı (Yürek Ağrısı): Sebebi: Üşütmek, üzülme, sürekli sinirlenme, aşırı derecede acı, ekşi ve tuzlu yemek (24). Belirtisi: Midede ağrı, yanma, ekşime. Geceleri ağrıyla uyanma. Acı ve ekşi yiyecekler yedikten sonra midede ağrı olması (24). Tedavi Şekli: Hastaya karabiberli pekmez şerbeti içirilir. Bu şerbetin hazırlanması ve hastaya içirilmesi şu şekilde olur: Bir kabın içerisine bir tatlı kaşığı karabiber ve üç yemek kaşığı pekmez konup üzerine su dökülerek şerbet kıvamına gelinceye kadar iyice karıştırılır. Daha sonra, elde edilen şerbet ateş üzerinde iyice kaynatılarak sıcak hastaya içirilir. Bu şerbetin mutlaka tatlı olması gerekir. Pekmez ile karabiber ona göre ayarlanmalıdır (22). “Kasni” adı verilen bitki koparılır. Gövdesinin kabuğu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)

Kongreye Sunulan Bildiriler

soyularak içinden çıkan kısmı yenilir (29). Isırgan otu kaynatılarak suyu içirilir (7,8). Kenger otunun “ışkın” adı verilen gövdesi soyularak yenilir (32). Hastaya bol bol bal yedirilir (1,3,20,22,24,28). Aç karnına şekerli süt içirilir (10). Çiğ yumurtanın sarısı içirilir (30). Acı, ekşi, aşırı tuzlu yiyecekler verilmemek suretiyle perhiz yaptırılır (1,3,20,24,28). Ağır işlerde çalıştırılmaz, serin yerlerde dinlendirilir (28).

Morluklar-Zedelenmeler: Sebebi: Vurma, çarpma, düşme, kavga, kaza, gibi dış etkiler. Belirtisi: Şişme, morarma, parmakla dokunulduğunda ağrı (7). Tedavi Şekli: Önce usturayla moraran kısım çirtilir. Çirtilme işlemi şöyle yapılır: Usturanın keskin ucu morarmış bölgeye gelecek şekilde deriye dokundurulur. Daha sonra bir ağaç kaşığın sırtıyla ustura üzerine vurulduğunda, deri üzerinde küçük bir yara açılır ve buradan birazcık kan çıkar. Bu işlem üçer beşer mm. aralıklarla morlaşmış bölgeye uygulanır. Tedavi edilecek alan iyice kanatıldıktan sonra, tuzlu suda kaynatılmış bir keçe parçası bu kısım üzerine sarılır (7,32). Moraran kısımlar çirtilerek üzerine taze koyun derisi veya koyun kuyruk kapağı sarılır (32).

Nasır (Ayak Nasırı): Sebebi: Dar ve tabanı sert ayakkabı, ayak üzerinde fazla dolanmak, ayakkabı çıkarmadan uzun süre çalışmak (22). Belirtisi: Ayak tabanında, üstünde, yanında, parmak arasında, parmak üstünde deri sertleşir. Bu sertleşmiş yerlere basıldığında veya dokunulduğunda ağrı yapar (22). Tedavi Şekli: Bir leğen veya başka kap içerisindeki sıcak suya nasırlı ayak sokulur. 15-20 dakika nasır iyice yumuşayınca kadar beklenir. Ağzı kör (keskin olmayan) bir bıçakla nasırın yumuşayan kısımları temizlenir. Bu işlem, eczanelerde satılan “ayak taşı” ile kazılmak suretiyle de yapılır (22). Teker gibi kesilen limon dilimi nasır üzerine sarılır (16).

Nazar (Göz Değmesi): Sebebi: Pis nefes, nazarı dokunan kişinin kıskançlıkla bakması (28). Belirtisi: Kişi birdenbire hastalanır (28). Tedavi Şekli: Okunur üflenir, kişi avsunlanır (efsunlanır) (1,3,20,22,28). Kurşun döktürülür

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

(1,3,20,22,28). Yıkama suyunun içerisine kurban gözü konularak, hastaya banyo yaptırılır (6,28). Üzerlik tütsüsüne tutulur (1,3,20,22,28). Çörek otu yakılarak, hasta tütsüsüne tutulur (6,14,28). Köz patlatılır (Suyun içerisine ateş atılarak, hasta buğusuna tutulur) (6,28). Nazar eden kişinin çaputundan bir parça alınarak yakılır (28).

Nefes Darlığı: Bkz. Yelpik

Nevazil: Sebebi: Başı üşütmek. Tiksinmek (28). Belirtisi: Ağız, dil, dudak hep yara olur. Hasta: “Nevazilim azdı.” der (22,28). Tedavi Şekli: İspirtoyla gargara yapılır (9,22). Ağızda bir parça şep (şap) dolandırılarak tükürülür (22,28).

Nezle (Sakağ): Bkz. Soğuk Algınlığı-Soğuk Geçiği.

Öksürük: Sebebi: Ciğerleri üşütmek (3). Belirtisi: Öksürme Tedavi Şekli: Ağzına tuzsuz tereyağı verilir (2,9,32). Gece yatarken çiğ süt içilir (10). Hastanın yağarnısına (sırtına) havlu konur (1,3,20,22,28). Karabiberli pekmez şerbeti içirilir (22). Öksürük şiddetlendiğinde, bir parça ekmek yedirilir (1,3,20,22,28). Eğer çocuğun öksürüğü devam ediyorsa, karabiberli pekmez şerbeti içerisine ekmek doğratılıp yedirilir (22). Kara (siyah) turp sap kısmından azıcık oyulur. Oyulan kısma toz şeker doldurulur. Bu şekilde bir gün bir kabin içerisinde bekletilir. Daha sonra meydana gelecek olan suyu saat başı 2-3 çay kaşığı ölçüsünde içilir (22). Yeşil fiğ kahve gibi kavrulur ve ezilir. Tıpkı kahve pişirir gibi pişirildikten sonra içine acılığı gitsin diye bir miktar bal katılır ve sabah akşam birer fincan içilir (22). Arı Çiçeği (papatya) kaynatılarak çayı içilir (30). Evelik otunun tohumu kaynatılarak çayı içilir (30,32). Ağgül (Hatmi) otunun çiçeği kaynatılarak çayı içilir (8). Aş otu bitkisinin tohumları kaynatılarak suyu içilir (30).

Pambucah (Pamukçuk): Sebebi: Doğuştan (28). Belirtisi: Yeni doğan çocuğun ağızında pamuk tüyleri gibi beyazlıklar olur (6,28). Tedavi Şekli: Beyazlanan yerleri çocuğun annesi saçıyla siler (6,28). Diğer kadınlar saçlarıyla silerler (6,28). Beyazlıklar şekerle ovalanır (22). Beyazlıklar közlenmiş şeker pancarı ile silinir (2). Şeker pancarı közlenip yedirilir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

(2). “Kocası ölüp kaynına varan (kaynı ile evlenen) kadının saçıyla; şekerle ovalanır” (POLAT, 1995: 34).

Pişik: Sebebi: Doğumda çocuğun tuzlanmaması (avuçlarının içine, ayak tabanlarına, koltuk altlarına tuz konulmaması), altının geç açılması, ıslak bezle uzun süre beklemesi (28). Belirtisi: Apış arası ve makat civarında kızarıklık (3). Tedavi Şekli: İlerde fazla pişik yaşamaması ve üşümemesi için, çocuk doğduğunda tuzlanır (28). Pişen yerlere pudra serpilir, krem çalınır (3,6,14,15,28).

Romatizma (Sızı, Yel): Sebebi: Soğuk, nem, üşütme, yaşlılık, yel girmesi (3,22). Belirtisi: Ağrı, sızı, hareket zorluğu (3,22). Tedavi Şekli: Yel ipliği bağlanır (22). Damılı, Abdallı, Savcun tekkelerine gidilir (1,3,20,22,28). Sülük vurulur (1,3,20,22,28). Sızı olan yer bal arısına sokturulur (6,9,28,32). Isırgan otu, sertçe ağrıyan yere vurulur. Isırganın dikenleri sızıyı alır (9,28). Çekirdekleri alınıp dövülmüş zeytin içerisine biraz zeytinyağı ilave edilerek ağrıyan yere sarılır (8). Mayıs Çiçeği sarılır. Mayıs Çiçeği, çok parlak sarıçiçekli bir ottur. Bu ot önce ezilir. Daha sonra romatizma olan yere önce hamur sarılır. Hamurun üstüne kibrit çöpüyle aralıklı olarak birkaç delik delinir. Delinen bu deliklerden ezilmiş Mayıs Otu deriye dokunacak şekilde gönderilir. Yarım saat beklenir. Sonra sargı alınır. Otun sarıldığı yer nokta nokta yara olur, kabarır, sarı su akar ve daha sonra yara iyileşir. Böylece romatizma (sızı) tedavi edilmiş olur. Eğer mayıs otu hamurun içindeki deliklerden romatizmalı yerlere uygulanmayıp, direk olarak deri üzerine sarılırsa, o alandaki deriyi yakar ve büyük bir yara meydana gelir. Bu yara şişer ve günlerce sarı su akar. Bu şekilde de şifa bulmak mümkünse de asla bu uygulama yapılmamalıdır. Mayıs çiçeğinin yakıcı bir ot olduğu unutulmamalı, uzun süre sargıda tutulmamalı ve kullanırken çok dikkatli olunmalıdır (1,13,14). Lahana yaprakları soba üstünde ısıtılarak sıcak sıcak kireçleme olan yere sarılır. Lahana burada 5-6 saat bekletilir. Bu tedaviye 1 hafta devam edilir (22). Isırgan otu kaynatılarak sıcak sıcak romatizmalı yere sarılır. Isırgan buraya yara açar ve yaradan sarı bir su

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

gelir (32). Ağrıyan yere kirli yün sarılır (1,3,20,22,28). Ceviz yaprağı büyük bir kazanda kaynatılır. Su ılık vaziyetteyken içine girilip yarım saat oturulursa, romatizmayı iyileştirir (19). Yıkanma suyuna, “Zorlatma Otu” adı verilen bir bitki atılarak birlikte ısıtılır. Bu suda yıkanan kişinin ağrısı sızısı geçer. Vücut gevşer ve rahatlar (22). Keven (Geven) kökü, ezilip sütle kaynatıldıktan sonra sıcak sıcak sızı olan yere sarılır (9). Karalar Köyü'nde "Sarı Böcek" adı verilen ve sıkıldığında kıvrımlarından sarı su çıkan bir böcek vardır. Bu böceğin sarı suyu sızı olan yere sürülür. Sıvı, önce orayı şişirir, sonra yara eder, daha sonra yaradan sarı su akar ve böylece sızı (romatizma) hastalığı geçer (11,29). Yer Adamı otunun kökü dilimlenerek sızı olan yere bastırılarak sürülür (8,32). Karaturp veya şalgam rendelenerek sızı olan yere sarılır (24).

Saç Dökülmesi: Sebebi: Yaratılıştan, cinsten (soydan), aşırı üzüntüden, yaşlanmaktan (2). Belirtisi: Saçlar yavaş yavaş dökülür ve gittikçe azalır. Tedavi Şekli: Zeytinyağı çalınır (sürülür) (1,13,20,31). Badem yağı çalınır (2). Saç diplerine, kabuğu soyulmuş sarımsak iyice bastırılarak sürülür (9,12,17,28). Isırgan otu kaynatılarak suyu içilir (7). Yeni doğmuş buzağının üzerindeki sıvı başa çalınarak ineğe yalattırılır (30). Kılların kuvvetlenmesi için, saç usturayla kazıtılır (3). Baş ılık suyla sık sık yıkanır (3).

Saçkıran: Bkz. Kellik.

Sakağ: Bkz. Soğuk Algınlığı-Soğuk Geçiği.

Sancı: Sebebi: Çeşitli İç Hastalıklarından ve Üşütmekten olur (3). Belirtisi: Özellikle karın bölgesinde görülen, ara ara gelen ve artıp azalan ağrı (3). Tedavi Şekli: Sıcak şeker şerbeti içirilir (1,3,20,22,28). Sıcak bal şerbeti içirilir (15). Bir bardak sıcak şerbetin içine bir çay kaşığı karabiber karıştırılarak içilir (22). Püren otu kaynatılıp suyu içilir (19). Pire-Para Yavşanı kaynatılıp suyu içilir (9,24). Kekik otu kaynatılıp suyu içilir (19). “Garguğza” (karga kozağı) adı verilen bitkinin meyvesi tıpkı salatalığı dörde böler gibi bölünerek bir parçası alınır. Bu parça üç çay bardağı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ölçüsündeki suyun içerisine konularak kaynatılır. Kaynatılan kapta bir çay bardağı ölçüsünde su kalıncaya kadar kaynatma işine devam edilir. Kalan su bir bardağa aktarılır. Ağza bir miktar şeker alınarak bu su, sıcak sıcak bir çırpıda içilir. Şekersiz içilmesi oldukça zordur. Çünkü su çok acıdır. On onbeş dakika sonra sancı kesilir. Bu ilacı içen kişi bir daha sancılanmaz (22). Hastanın karnına “Ebemkomeci” (Ebegümeçi) lapası sıcak sıcak sarılır (6,28). Karnın üzerine ısıtılmış “kapak taş” (yassı taş) konulur (23).

Sara (Huy Tutma): Bkz. Ağrı Tutma.

Sarılık: Sebebi: Aşırı korku, kaygı ve üzüntü (28). Belirtisi: Beti benzi sapsarı olur. Gözünün akı, elleri ve vücudu sararır. Bilinen Sarılığın dışında bir de “Deve Sarılığı” adı verilen çeşidi vardır. Deve Sarılığı çok geç iyileşir ve çok tehlikelidir (28). Tedavi Şekli: Hastaya sarılı hindi (sarı yazma) giydirilir (1,3,20,22,28). Alnından ve kulağından ustura veya kullanılmamış jiletle kan alınır (8,28,32). Hastanın sidiği ile çir ıslanıp, habersizce hastaya yedirilir (6,28,30).

Sarılık Çiri (tartılmadan alınan kuru kayısı) satın alınıp hastaya içirilir (28). Ayakları sarı olan bir tavuk kesilir. Eti pişirilerek hastaya yedirilir. Bu tavuğun sarı renkli olan ayaklarının daha şifalı olduğuna inanıldığından, öncelikle ayak etleri yedirilir (8,30). Hastaya bol bol bal yedirilir (1,3,20,22,28). Karamuk çalısının kökü kaynatılır. Elde edilen sarı su her gün aç karnına hastaya bir bardak içirilir (8,30). Söğüt yaprağı kaynatılarak suyu içirilir (2). Sığır ödünden çıkan ve “Haraza” adı verilen taş dövülerek un haline getirilir. Bu un, bala karıştırılarak azar azar hastaya yedirilir. Bu ilaç hastanın suyuna ya da çayına katılmak suretiyle de verilir (16,24). Boynuna altın takılır (1, 3, 20, 22, 28). Boynuna Sarılık taşı asılır (20, 31). Sarılık pınarına götürülür (Örnek, 1981: 110). Hasta “sarılık sabunu” ile yıkanır (Örnek, 1981: 110). Karalar Köyündeki Sarılık Ocağına götürülür. Bu ocakta hasta alnından ve kulaklarının arkasından kan alınmak suretiyle parpulanır (Köyde “Sarıgil” -sarigil- adıyla bilinen sülale ocaklıdır. Şimdi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

hayatta olmayan Kuddusi isimli şahıs, yakın zamana kadar sarılık hastalarının kulak arkasından ve alnından kan alırdı. Bu kişi aynı zamanda keneciydi.) (2,10,23,28). Kayadibi Bucağındaki Sarılık Ocağına götürülür. Burada, ocaklı kadın tarafından hastanın iki kaşı arasındaki damar hafifçe çizilerek kanatılır (22). Sivas Pulur Mahallesi'ndeki " Sarılık Tekkesi " ne götürülür (1,3,20,22). Kabasakal Köyü'ndeki Sarılık Kayasına götürülür (22). Deve Sarılığı'na yakalanan kişiye, deve eti yedirilir. Bulunduğu takdirde, deve sütü ve yoğurdu da yedirilir (25). Deve Sarılığı'na yakalanan hasta, Yatsıpınar Köyündeki Sarılık Ocağına götürülür. Hasta, burada alnından kan aldırır, ocak evinin ekmeğini yer ve Yassıpınar'ın suyunu içer. Bu suyun sarılığa iyi geldiğine inanılır (6,9,28).

Sedef: Sebebi: Zorlanma, tiksinti, hazine-define üstüne yatma (22). Belirtisi: Vücutta para gibi kırmızılıklar ve yaralar (22). Tedavi Şekli: Gül ağacıyla gerimşak ayrı ayrı yakılır. Yakma sonucu ortaya çıkan yağ ayrı ayrı sahanlarda toplanır. Çıkan iki yağ aynı oranda birbirine karıştırılarak cilde sürülürse başta sedef hastalığı olmak üzere diğer cilt hastalıklarına da iyi gelir (9). Kangal İlçesinde bulunan Yılanlı Çermiğe (Balıklı Kaplıcaya) gidilir (1, 3, 20, 22, 28).

Ses Kısılması: Sebebi: Üşütme, soğuk içecekler içme, fazla bağırma, sinirlenme (8). Belirtisi: Ses azalır, çatallaşır, bazen de tamamen kaybolur (8). Tedavi Şekli: Sabahları aç karnına çiğ yumurta içilir (8, 22, 30, 32). Ağızda biraz tuz dolandırılarak yutulur (22). "Ağgül" (Hatmi) otunun çiçekleri kaynatılarak suyuyla günde üç dört kez gargara yapılır (22). Ağgül (Hatmi) otundan dört çiçek koparılır. Bu çiçekler bir çaydanlık suda kaynatılarak, sabah akşam aç karnına bir bardak içilir (17). İt Gülü (Gelincik) otundan bir çiçek koparılır. Çiçeğin dört taç yaprağı alınarak bir çaydanlık suda kaynatılır. Bu su sabah ve akşamları aç karnına bir bardak içilir (8).

Sıcak Geçmesi: Bkz. Gün Geçigi

Sıkıntı: Bkz. Bunaltı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sırt Ağrısı: Bkz. Kuluç

Sıtma: Sebebi: Sıcak, sivrisinek ısırması, gıdasızlık (28). Belirtisi: Sapsarı olur, (Zangır zangır) titrer. Ateşi artar, karnı şişer (6,28). Tedavi Şekli: Eli ayağı tutulur (6,28). Sıcağa yatırılıp üstü örtülür (6,28). Ayağının altına ısıtılmış kapak taş (yassı taş) konur (2). Kurban Bayramı'nda kesilen kurban kaburga kemiği üzerine sıtma duası yazılıp hastaya verilir (31). Hastanın ayaklarından başlamak suretiyle yukarıya doğru, bileklerine, bacaklarına, baldırlarına ve karnına, gövdesine hatta gözünün çukuruna bile köpek dışkısı sıvanır (9). Hasta, Söğütçük Köyündeki sıtma ocağına götürülür (22,28). Hocaya okutulan “ısıtma ipliği” hastanın bileğine bağlanır (Örnek, 1981: 111). Üç yemek kaşığı ince elek unu 1 yemek kaşığı sütleğen sütüyle karıştırılarak, bu karışım önce hamur haline, sonra da bu hamur yuvarlanıp hap haline getirilir. Bu şekilde hazırlanan haplar yaklaşık fiğ meyvesi büyüklüğünde olmalıdır. Bu hap her sabah aç karnına 1 tane olmak üzere hastaya bir süre içirtilir. Ya da tok karnına günde birer tane içirilir (22). Sarı Diken otunun püsküllü sarı yeri koparılıp sigara kâğıdına sarılır ve hasta onu hap gibi yutar. Sarıdikenin uç kısmından alınan bu hap günde üç defa yutulur (22). Söğüt yaprağı kaynatılarak suyu içirilir (10). Karalar köyünde sıtma hastalığına yakalanan kişi, yılan kurbağa, böcek gibi çirkin canlılar gösterilerek korkutulur. Korkunun sıtmayı iyileştireceğine inanılır (32). Sıtma hastalığına yakalanan kişiler ayrıca “Sıtma Ocağı” adıyla bilinen ziyaret yerlerine götürülür (22).

Siğil: Sebebi: Kurbağa ile oynamak, kurbağayı ellemek, kurbağa öldürmek (6,28). Belirtisi: El derisi üzerinde, pirinç ya da mercimek büyüklüğünde sertleşmiş çıkıntılar. Dişi ve erkek olmak üzere iki çeşit siğil vardır. Dişisi çok enikler (çoğalır-yayılır), erkeği ise bir yerden çıkar ve başka yere dağılmaz (6,28). Tedavi Şekli: Siğilin üzerine yoğurt dökülüp kediye yalattırılır (30). Kişi açken ve sabahleyin siğilin üzerine üç defa patates sürülür (2). Siğilin üzerine yağlı boya sürülür (18). Siğil sayısı kadar hedik (haşlanmış buğday) iğne yardımıyla bir ipe dizilerek bir yere asılır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Hedikler orda kurudukça, eldeki siğiller de kurur (9). Siğil sayısı kadar arpa tek tek okutturulur. Okunan arpalar ayakaltından uzak çamurlu bir yere gömülür. Arpalar orda çürüdükçe siğillerde çürüyüp iyileşir (3). İğdeden küçük bir dal kırılır, üç kulhü (İhlas), bir elham (Fatiha) okunarak arkaya bakmadan eve gelinir. O iğde dalı kurudukça siğilin de kuruyup yok olacağına inanılır (28). İğdeler çiçek açtığında, bir iğdenin yanına varılır ve 3 Gulhü (İhlas), 1 Elhem (Fatiha) okunarak bir dal kırılır. " Ya Rabbi! Bu dal burada kururken benim siğilim de orada kurusun! " denilerek arkaya bakmadan oradan uzaklaşılır. İğde dalı kırılarak yapılan bu tedavide yukarda belirtilen duadan ayrı olarak, Elemtere'den (Fil Suresi'nden) başlanarak aşağıya doğru (Kur'an'daki sırasına göre) tüm namaz sureleri okunarak da bu tedavi yoluna gidilir (22). Kurbağa ters çevrilir; üstüne taş bırakılır (Örnek, 1981: 107). Siğillerin dibine iplik bağlanıp, iyice sıkılır; kökünden kopartılır (Örnek, 1981: 107). Eldeki siğil sayısınca arpa alınıp okutturulur; iğde ağacının ulu bir ağacın işlek bir yola su kenarına çeşme ayağına, yedi yol ağzına toprağa gömülür (Örnek, 1981: 107). Ağaç dalı koparılır; siğil sayısınca söğüt dalı kertilip bir yerde kurutulur (Örnek, 1981: 107).

Silme: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Gözün içi emzik emzik dışarı verir (28). Tedavi Şekli: Gözdeki kabarık yerler kesme şekerle iyice silinir (6,22,28).

Sivilce: Bkz. Ergencilik

Siyatik: Bkz. Romatizma

Soğolcan (Solucan): Sebebi: Çiğ et, yıkanmamış meyve sebze yemek (24). Belirtisi: Hastanın rengi kaçar, karnı ağrır, gece ağzından yastığa su akar (24). Tedavi Şekli: Aç karnına bir iki avuç kavrulmamış kabak çekirdeği yenir (20,22,24,28). Aç karnına hedik (haşlanmış buğday) yenir (9,20,28). Aç karnına Karamuk Çalısının meyvesi yenir (9). Aç karnına güneşte kurutulmuş tuzlu et yenir (7). Aç karnına bir sürahi ayran veya süt içilir (10). Gâvur Pancarı (Livik) otu kaynatılarak aç karnına bir fincan içilir (25).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Soğuk Algınlığı (Nezle-Sakağ): Sebebi: Üşütmek (1, 3, 20, 22, 28). Belirtisi: Burun akması, aksırma, pıskırma, gözlerden yaş gelmesi, baş ağrısı, kırgınlık, ateş (1, 3, 20, 22, 28). Tedavi Şekli: Hastaya: "başına soğuk geçmiş" denilir. Dal turşusunun suyu birkaç kez burna iyice çekilir. Sarımsaklı, tuzlu ve baharatlı olan bu turşu suyu nezleye iyi gelir (22). Biberli, şekerli su veya biberli çay içilir (1, 3, 20, 22, 28). "Ezentere" adı verilen bitki kaynatılıp suyu içilir (9, 29). Bir tas su kaynatılır. İçine bir yemek kaşığı biber, bir yemek kaşığı da şeker tozu atılarak karıştırılır. Bu ilaç hastaya içirilirse kısa zamanda soğuk algınlığını atlatır (29). Nane ile limon (kabuğu ile) kaynatılarak içilir (3).

Solucan: Bkz. Soğolcan.

Suçiçeği: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Vücudu tarar (dışarı verir), dışarı veren yerler sulanır, deşilir (patlar), yaralar akar ve geçer (28). Normal çiçek hastalığından farkı, daha az yerin dışarı vermesidir (3). Tedavi Şekli: Hastanın vücudu sıcak tutulur (6,28). Sıcak şerbet verilir (6,22,28). Al (kırmızı) giydirilir (1,3,20,22,28). Hastanın, dışarı vuran kısımları kaşımaya engel olunur (6,28).

Surgubet: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Baş ağrısı ve vücudun her tarafının şişmesi (22). Tedavi Şekli: "Surgubet Duası" okutturulur (22). Bkz. Baş ağrısı.

Südüklüğün (Sidikliğin) Durması: Sebebi: İdrar yollarında hastalık, üşütme (22). Belirtisi: Sidiği kesilir, idrar yapamaz (22). Tedavi Şekli: Arpa yutturulur (22,28).

Sünüzüt (Sinüzüt): Sebebi: Üşütme, başta iltihap (22,24). Belirtisi: Burun akmaz, aktığında sarı sümük gelir, şiddetli baş ağrısı hissedilir (22,24). Tedavi Şekli: 1 kaşık bal, 1 bardak (su bardağı) pişmiş süt, 1 taze (günlük) yumurta sarısı (yumurtanın akı konulmayacak) bir kap içerisinde iyice çalpalanır. Başka bir kaba konularak aç karnına içilir. Tam kırk gün bu ilaca devam edilir. Ara verilmez. 40 gün sonra o kişinin burnundan sarı bir su akar gelir. Böylece sinüzüt geçer. Not: Bal, süt ve yumurtanın iyisi olmalıdır (22). Siyah

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

turpun kabukları ince ince soyularak, iç kısımları tene dokunmak şartıyla, alna ve burnun üzerine sarılır (24).

Şarbon: Sebebi: Malın (büyük baş hayvanın) nefesinden insana geçer (22). Belirtisi: Şişlik, yara. Tedavi Şekli: Şarbon olan malı ilk gören kişi şapkasıyla vurur (28). Bu uygulama şarbondan korunmak içindir. Ev ilaçlarıyla tedavisi mümkün değildir. Hasta doktora gider (1,3,20,22,28)

Şeker: Eskiden bilinmeyen bu hastalık son günlerde yaygınlaşmıştır. Sebebi: Aşırı tatlı yemek (24). Belirtisi: Hasta çok su içer, çok yemek yer, sık sık idrar yapar, sürekli dudakları kurur (24). Tedavi Şekli: Bir çorba kaşığı çörek otu tıpkı çerez yer gibi, azar azar ağızda çiğnenerek yutulur (8). Karamuk çalısının kökü kaynatılarak suyu içilir (9). Kuşburnu çalısının meyvesi kaynatılarak suyu içilir (30). Sumak bitkisinin tohumları kaynatılarak suyu içilir (24). Sincan çalısının “Cıtgana” adı verilen meyvesi bol bol yenir ve cıtkana kaynatılarak suyu içilir (9). Ekşi elma yenilir (32). Bayır Eriği (Dağ Eriği) yenilir (32). “Kenger kökü kaynatılıp yenir.” (Polat, 1995: 80).

Şişlikler-Şişmeler: Sebebi: Hareketsizlik, kaza (22). Belirtisi: Herhangi bir organda şişme, ağrı (22). Tedavi Şekli: Havlu kaynar suya batırılır. Suyu sıkılıp alındıktan sonra sıcak sıcak şişen yere basılır veya sarılır. Ancak bu işlem havlu soğumadan sık sık gerçekleştirilmelidir. Sıcak havlu tedavisi şişliği durdurur ve hastayı rahatlatır. Bu tedavi iki havlu ile de yapılır. Havlunun biri yere konur. O soğumaya başlarken diğer havlu hemen ilgili yere tatbik edilir (22).

Tansiyon: Eskiden bilinmeyen bu hastalık son günlerde yaygınlaşmıştır. Sebebi: Aşırı tuzlu yemek, üzüntü, sıkıntı, sinirlenme (24). Belirtisi: Baş ağrısı, kulakları uğuldar, dengesini yitirir, vara yoğa sinirlenir (24). Tedavi Şekli: Tansiyon arttığında başın tepesine bir avuç su çalınır (3). Tuzlu ayran içilir (1,3,20,22,28). Kabuğu soyulmuş bir diş sarımsak, hap gibi yutulur (24). Karamuk çalısının kökü kaynatılıp içilir (9). Alıç ağacının çiçekleri kaynatılıp suyu

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

içilir (17). Bir tatlı kaşığı bal, 20- 30 adet çörek otu birlikte aç karnına yutulur (20).

Tıvga: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Doğan çocuk birkaç gün yaşayıp ölür (28). Tedavi Şekli: Çaresiz bir derttir. Ancak zayıf bir ümitle bazı uygulamalar yapılır. Bu uygulamaların mühim bir kısmı hamilelikte alınan tedbirlerdir. Kadın hamileyken kedi veya köpek yavrularının üstünden atlar. Böyle yaparsa kendindeki hastalık ve mekirler onlara dökülür (6,28). Hamile kadın, çocuk karnında canlanmadan, bir kedi veya köpek yavrusu üzerine dökünerek yıkanır. Böylece mekirleri onlara geçer (6,14,28). Doğum yapan kadın çocuğunu emzirmeden önce bir kedi veya köpek yavrusuna meme verir. Böylece kendisindeki hastalık onlara geçmiş olur (28). “Mekirli çocuğa nişansız kara kedi sütü, eşek sütü içirilir.” (Polat, 1995: 78).

Tırpan Vurması: Sebebi: “Tırpan” adı verilen biçme aletiyle vücudu alıştırılmadan, birdenbire fazla çalışmak (3). Belirtisi: Vücudun her tarafında ağrı, kırgınlık, ateş (20). Tedavi Şekli: Hasta sıcak suya sokulur (1,3,20,22,28). Çarşafı üzerine yonca serilir. Hasta onun üzerine yatırılır. Tekrar hastanın üzerine de yonca serilir. Öylece yarım gün dinlenir. Bu süre içerisinde bol bol sarımsaklı yoğurt yedirilir. Yoncadan çıkarılınca tekrar ılık suya sokulur. Normal yatağına yatırılarak birkaç saat daha dinlenmesi sağlanır (22,28). Sol parmağı sıkılır (2). Bol bol karpuz yedirilir (22). Yaş (taze) deriye sarılır (7). Vücudu şor (tuzlu su) ile yıkanır (9). Kösüre suyu içirilir (22) (Kösüre, tırpanın ağzını bilemeye yarayan bileği taşıdır. Devamlı, içi su dolu küçük bir teneke kap içerisinde durur. İhtiyaç duyulduğunda buradan alınarak kullanılır ve işi bitince tekrar aynı kabın içerisine atılır. Kösüre suyunun şifalı olmasının nedeni şudur: Kesilen bitkilerin öz su ve sütleri önce tırpana bulaşır. Tırpan bilenirken bu şifalı artıklar kösüreye, kösüreden de içinde beklediği suya geçer.).

Tırpan Kesigi: Sebebi: Bileme esnasında, “tırpan” adı verilen biçme aletinin parmakları keserek yaralaması (3). Belirtisi: Kesilen yerin kanaması (3). Tedavi Şekli: Kesik

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

üzerine tütün basılır (1,3,20,22,28). Örümcek ağı basılır (1,3,20,22,28). Tuz basılır (28). Üzerine idrar yapılır (1,3,20,22,28).

Tifis (Tifüs-Lekelimumma): Sebebi: Bit ısırması (32). Belirtisi: Vücutta pembe lekeler görülür (32). Ateşli ve tehlikeli bir hastalıktır (3). Tedavi Şekli: Lekeli yerlere yoğurt çalınır (sıvanır) (28,29,32). Bal çalınır (1,3,20,22,28). Sirke sürülür (10).

Tifo (Karahumma): Sebebi: Kirli sudan geçen (bulaşan) çok tehlikeli bir bağırsak hastalığıdır (3). Belirtisi: Baş ağrısı, baş dönmesi, bitkinlik, uykusuzluk, dudak kuruması, iştahsızlık, ishal, yüksek ateş, sayıklama (3). Tedavi Şekli: Ev ilaçlarıyla kesin tedavisi mümkün olmayan bu hastalık zaman zaman ölümle sonuçlanır. Bu yüzden hastalar hemen doktora götürülür (3).

Trahom: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Göz kapaklarının altında kabarıklar olur. Göz bebeklerini üzüm gibi simsiyah eder. Bu hastalık yeşil ve mavi gözlülerde görülmez. Baktırılmazsa gözü kör edebilir (22). Tedavi: Doktora götürülür (22).

Uçuk: Sebebi: Rüyardan sıçrayarak uyanma, korku, üzüntü, sıkıntı. Başka bir hastalığı atlatınca da uçuk olur (vücut dışarı verir) (28). Belirtisi: Küçük sulu yaralar çıkar (28). Tedavi Şekli: Taze yağ sürülür (1,3,20,22,28). Deniz suyu içmiş biri üç kere yaranın üzerine (Tü...Tü...Tü..) diyerek tükürür (22,28). Yolunmazsa (kavlatılmazsa) birkaç gün sonra kendi kendine iyileşir (1,3,20,22,28).

Umma: Sebebi: Emzikli bir kadının bir yiyeceği görmesi ve onu canı çektiği halde yiyememesi (28). Belirtisi: Göğüsleri şişer (28). Tedavi Şekli: Kadının yiyecek gördüğü evde ekmek pişirilirken, bir kişi gider pişmekte olan bir ekmeği kaparak hasta kadına getirir. Kadın bu ekmeği sıcakıyla göğüslerine bastırır (28). Herhangi bir evde saç ekmeği pişirilirken, bir kişi gidip sacın üzerinden pişen ekmeği kapıp hasta kadına getirir. Gelen bu ekmek, sıcakıyla kadının

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

göğsüne basılır (6,28). Görüp de canının çektiği yiyecek temin edilerek hastaya yedirilir.

Umsunuk: Bkz. Umma

Unutkanlık: Sebebi: Kafa yorgunluğu, çok uyku uyumak, ayakta idrar yapmak, başka hastalık (18). Belirtisi: Kişi çoğu şeyleri hatırlayamaz, bir yere koyduğu eşyaları bulamaz, konuşurken zorlanır (18). Tedavi Şekli: Sabahları aç karnına siyah üzüm yer (8,20,31). Aç karnına bal ve pekmez yer (22). Bol bol İnaatayna (Kevser Suresi) okur (18). Ayakta idrar yapmaz (18). Gereği kadar uyur; fazla uyumaktan kaçınır (24).

Uşaklığın Çıkması (Elmacık): Sebebi: Doğumdan sonra ağır iş yapmak. Loğusayken çalışmak (28). Belirtisi: Uşaklık (rahim) dışarı sarkar (28). Tedavi Şekli: Loğusanın bezi sıkı sarılır (28) Ev süpürtülmez, çalıştırılmaz (6,28). Elma yedirilmez. Elma yiyen loğusanın uşaklığı çıkar (6,28). “Çekem otu kaynatılır, yedirilip içirilir.” (POLAT, 1995: 71).

Uykusuzluk: Sebebi: Düşünce, üzüntü, kafayı bir konuya takma (22). Belirtisi: Uyku uyuyamaz, saatlerce yatakta düşünür, bir sağa bir sola dönüp durur (22). Tedavi Şekli: Uykusu kaçan veya uyuma zorluğu çeken kişi yatma vaktinden bir saat önce 1-2 tas (yaklaşık 1 kg) yoğurt veya bir sahan kaymak yer (22). Bir tas soğuk şerbet içer (10).

Uyuz: Sebebi: Hayvanlardan insana geçer (9). Belirtisi: Parmak arası, apış arası, avuç içi, koltuk altları ve ayak tabanlarında şiddetli kaşıntı. Deri üzerine serpilmiş gibi duran kızarıklıklar. Hasta bu kızaran yerleri kaşındıkça kısa zamanda vücudunu yara içinde bırakır (3,9). Tedavi Şekli: Kükürt çalınır (1,3,20,22,28). Tatlı kireç çalınır (2). Göztaşıyla kükürt dövülüp taze yağa karıştırılarak hastanın vücuduna sürülür (8). Hasta sık sık soğuk suya sokulur (1,3,20,22,28). Başta Karalar Köyü olmak üzere birçok köyde bol miktarda yetişen “Serkile Otu” ya da “Uyuz Otu” adı verilen yabani bitkinin kökü tavada kavrulur ve yağı çıkarılır ve uyuza sürülür. Ya da bu bitkinin kökü dövülerek

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yoğurtla karıştırılıp uyuz olan yerlere sürülür. Serkile otunun kökleri nacak veya bıçakla doğandıktan sonra suyun içine atılıp kaynatılır. Su soğuduktan sonra, içindeki kökler süzülerek alınır. Bu su uyuzun, yaranın üstüne sürülür. Sanki tentürdiyot gibi yarayı yakar (9). Vücuda iyice ispirto sürüldükten sonra hemen soğuk suya girilir (9). Kavlak Köyündeki “Uyuz Çermiği” adı verilen şifalı suda yıkanılır (22). Güney Köyünde “Çatma maşat” mevkiinde bulunan ve “Uyuz Suyu” adı verilen şifalı suda yıkanılır (23).

Varis: Sebebi: Sürekli ayakta durarak çalışma, kadınların fazla doğum yapması (7). Belirtisi: Damarlar şişer, genişler, morarır, kıvrık kıvrım olur, kendir gibi derinin üstüne çıkar. Bu kısımlar yüründükçe ağrı yapar (7). Tedavi Şekli: Ebemkomeci (Ebegümece) lapası sarılır (28, 32). Isırgan lapası sarılır (7). Isırgan otu kaynatılarak suyu içilir (7). Tekke ve ocaklarda parpulattırılır (1, 3, 20, 22, 28). Sülük vurulur (1, 3, 20, 22, 28).

Verem: Sebebi: Vücudun gıdasız kalması, çok çalışma, üşütme, sürekli havası bozuk ortamda kalma, yeteri kadar dinlenmeme (9,19,32). Belirtisi: Geceleri öksürür, ateşlenir, terler (9). İştahı kaçar, zayıflar (19). Kesik kesik öksürür, balgam çıkarır ve balgamından kan gelir (30). Tedavi Şekli: Önce haber vermeden köpek eti yedirilir. Sonra da yediği etin köpek eti olduğu söylenir. Eğer hasta tiksiniyor kusarsa iyileşir (9,19,32). Hastaya gizlice gözü açılmamış it eniğinin (köpek yavrusunun) eti yedirilir (30). Verem, kalles bir düşmana benzer. Vücut zayıf düştüğü anda hemen ona saldırıda bulunur. Bu yüzden veremli hastanın boğazına çok iyi bakılır. Et, süt, yumurta, bal, kaymak, meyve, gibi gıdalı yiyecekler yedirilerek hastalık atlatılmaya çalışılır (22). Koyuncu Köyü'nde "Gâvur Saçı" adıyla bilinen bir ot vardır. Ekine benzeyen yeşil bir ot olup tarlaların tumbunda (sınırında) biter. Bu ot kaynatılarak suyu hastaya içirilir (3,22).

Vücut Kaşıntısı: Bkz. Darama

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Yalama: Sebebi: Sıcaktan, çok çalışmaktan, ağartısız kalmaktan (sütsüz yoğurtsuz kalmaktan) (19). Belirtisi: Aşağı dudak çiğir gibi yara olur, çatlar (28). Tedavi Şekli: Dudağa göztaşı çalınır (19,29,30). Sülük vurularak pis kan alınır (1,3,20,22,28). Ustura veya kullanılmamış jiletle dudak kanatılarak pis kan alınır (20,31).

Yanık: Sebebi: Ateş, kaynar su, kızgın demir, asit, benzin, mazot, gibi yakıcı maddeler. Belirtisi: Bazı organlarda yanık, derinin yanıp soyulması, kabarması. Tedavi Şekli: Yanık üzerine yoğurt çalınır (sürülür) (1,13,14). Tavuk pıslığı çalınır (6,28,32). Salça çalınır (24). Yörede, “Yanık Otu”, “Ağnik”, “Kızıl Ağnik” (Kırmızı köklü bir ottur. Çayrılık yerlerde, bilhassa selin oyduğu derelerin kenarlarında biter) gibi adlar verilen otun kökünden hazırlanan merhem sürülür. “Yanık Melhemi” adı verilen bu merhem şu şekilde hazırlanır: Kızıl Anik otunun kökü doğranır. Dövülüp güneşte kurutulur. Daha sonra inek yağı (tereyağı) ile kavrulularak merhem haline getirilir. Bu şekilde hazırlanan merhem yanığa sürülür (22). 15-20 adet yumurta kırılarak sarısı bir kaba ayrılır. Ayrılan yumurta sarıları büyük bir tavanın içinde kavrulur. Bu işin sonunda tavada yağ meydana gelir. Çıkan yağ bir fincana süzülür. Telek (tüy) ile yanığın üzerine sürülür. (11,28,32). Yanık yarasının üzeri temiz bir bezle örtülür. Bez kurduğunda üzerine zeytinyağı dökülerek kolayca yaradan ayrılması sağlanır (3). Balmumu, inek yağı ve Kısacık Mahmut otundan yararlanılarak özel bir yanık ilacı hazırlanır. Bu üç malzeme bir tava içerisinde birbirine katılır ve daha sonra birlikte eritilir. Krem haline gelen bu ilaç, eli yakmayacak derecede soğutulduktan sonra yanığın üzerine sürülür (25). “Sütle hamur karıştırılır, içine yumurta yağı konularak sarılır” (POLAT, 1995: 38). “Merkep (eşek) kanı ile yumurta yağı karıştırılıp telekle sürülür” (POLAT, 1995: 38).

Yanır: Sebebi: At, eşek, katır gibi binek hayvanlarına eğersiz binip yolculuk etmek (8). Belirtisi: Bilhassa çıplak (eğersiz) ata veya palansız eşeğe binildiğinde makat bölgesinde bir pişik şeklinde ortaya çıkar. Başlangıçta basit

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bir kızartı şeklinde görülen bu hastalık birkaç gün içinde kabuk bağlar ve yaraya dönüşür. Kişi bu safhada yere oturamaz ve hareket halinde de bir miktar ağrı hisseder (8).
Tedavi Şekli: Yanır olmuş bölgeye gazyağı sürülür (8,9,10,32). Tüm güneş kremleri yanıra iyi geldiğinden, krem sürülür (29).

Yara: Sebebi: Toz, toprak, pislik, yaralı hayvanlara dokunmak (20,31). Belirtisi: Vücuttan, beyaz, sarı, siyah ya da kahverengi kabuklu yaralar çıkar (20,31). Şişlik yahut çöküntü halinde yaralar olur (3). Tedavi Şekli: Şişlik halinde görülen bir yarayı deşmek (İçini boşaltmak) için, Zağrek (susam) yaprağından lapa yapıp sıcak sıcak yaraya sarılır. Yine, Bağ yaprağı adı verilen ot, koparılarak yaranın üstüne sarılır (Bağ yaprağı üzüm yaprağı olmayıp, nemli yerlerde yetişen yabancı bir ottur). Bağ yaprağı birkaç saat sonra yarayı patlatır. Olgunlaşmamış çıban ve benzeri yaralara bağ yaprağı sarmak tehlikelidir. Yine bağ yaprağı çok uzun süre yaranın üstünde tutulmamalıdır (11,29). Olgun yaraların patlatılması için, yaranın üzerine pancar yaprağı konulur (2,10,12). Küçük yara ve uçukların üzerine, deniz suyu içmiş bir kişi üç kere (Tü...Tü...Tü.) diyerek tükürür (1,3,20,22,28). Kabartı ve azmış yaraları iyileştirmek için, Havacıva Otundan yapılan merhem sürülür. Havacıva otu tarlalarda biter. Boz renkli yaprakları vardır. Yaprakları yere yapışık ve kökü havuç gibi kırmızıdır. Bu merhem şu şekilde hazırlanır: Havacıva otunun kökü doğranır, dövülerek güneşte kurutulur. Kurusu tereyağında kavrulur. Kavrulmanın bitimine doğru ot krem haline gelir. Bu şekilde hazırlanan merhem, kabartı veya azmış yaralar üzerine sürüldüğünde kısa sürede iyileşme görülür (22). Yara yerindeki şişi indirmek için, sütlü hamur sıcak sıcak sarılır (21). Hasır otu yakılarak külüne kazan karası ve yoğurt karıştırılıp macun haline getirilir. Hazırlanan bu macun yaralara sürülür (28).

Yarımca (Yarım Baş Ağrısı): Sebebi: Soğuk, üşütme, başa ağrı veren diğer hastalıklar (28). Belirtisi: Özellikle bir göz civarında ve başın yarısında hissedilen şiddetli ağrıdan olduğundan “Yarımca” adını almıştır. Ağrılar ara ara gelir ve

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

tuttuğunda bıçak gibi saplanır (8). Tedavi Şekli: Baş ağrısı için yapılan uygulamalar bu hastalık için de aynen uygulanır (Bkz. Baş Ağrısı.)

Yelpik (Astım-Nefes Darlığı): Sebebi: Üşütme, toz, toprak, gıdasızlık, sigara içmek (3,24). Belirtisi: Öksürür, balgam çıkarır, öksürmekten nefes almaya fırsat bulamaz, nefesini zor toplar. Bazen daralır ve nefes alamaz duruma düşer (3,24). Tedavi Şekli: Öksürüğü şiddetlendiğinde ağzına bal verilir (28). Taze yağ (tuzsuz tereyağı) yedirilir (29,32). Ayva közlenip (ateşte pişirilip) yedirilir (8,17,32). Kabak közlenerek yedirilir (12). En az bir ay, kırk gün üzüm pekmezi yenir (22). Kuşburnunun bir yaşındaki sürgünü 1 kalem boyunda kesilir. Çaydanlığa konularak suyla kaynatılır. Bu şekilde elde edilen çay içilirse nefes darlığına iyi gelir (32). Karalar Köyünde “Çay Otu” adı verilen ve yüksek kayaların yarıklarında yetişen bitkinin kökü suda kaynatılarak hastaya çay gibi içirilir (29). İhlamur içirilir (3). Isırgan otu kaynatılarak suyu içirilir (11,21,29). “Deve Dikeni, çitlik otu, meyan kökü, kenger ile birlikte kaynatılarak suyu içilir” (TURAN, 2000: 4). “Karpuzun içi oyulur, içine has bal konur, sabahları aç karnına birer bardak içirilir.” (POLAT,1995: 57).

Yılan Vurması (Yılan Sokması): Sebebi: Kişiyi yılan ısırır (22). Belirtisi: Şiddetli ağrı, baş dönmesi, kusma (22). Tedavi Şekli: Isırılan yer ağız ile emilerek zehri alınır ve yere tükürülür. Bu işlem en az 5-6 kez yapılır (22). Hastaya bol bol yoğurt yedirilir (2,10,12). Isırılan yere çamur sıvanır (7). Isırılan yere Bıtrak otundan yapılan lapa sarılır (20). Yumurtanın akı içirilir (1,3,20,22,28). Vücuduna yoğurt sıvanır (1,3,20,22,28). Hemen doktora yetiştirilir (1,3,20,22,28). Yılan sokmasını engellemek için hamaylı akılır (1,3,20,22,28).

Yılcık: Sebebi: “İstreptokok denilen mikropların bir sıyrığa veya yaraya bulaşarak meydana getirdiği hastalığa Yılcık denir.” (TDK, 1974: 868). Belirtisi: “Hastalık derinin kızarıp şişmesi ile ve ateş, titreme, baş ağrısı gibi hallerle kendini gösterir.” (TDK, 1974: 868). Tedavi Şekli:

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Hasta yılanlık ocağına götürülür (ÖRNEK, 1981: 112). Hasta, Kangal İlçesindeki Yılanlı Çermik (Balıklı Kaplıca) adı verilen şifalı suya götürülür. Bu suda bulunan yılanlar, yılanlık hastalığını emerek iyileştirirler (1,3,22). Yılanlık yer üzerine yılan kavı sarılır (17). Narpız (yarpuz) kaynatılıp, sıca sıcak yara yerine sarılır.” (POLAT, 1995: 25).

Yürek Çarpıntısı (Kalp Çarpıntısı): Sebebi: Hızlı yürüme, hızlı hızlı yükseğe çıkma, basamakları hızlı çıkma, şişmanlık, korkma, heyecanlanma, aşırı sevinme (22,28). Belirtisi: Hastanın kalbi kuş gibi çırpınır. Hem kendisi hem de dokunan başkası, kalbin hızlı hızlı attığını hisseder. Kehil kehil solur (nefes nefese biner). Bayılacak duruma gelir (22,28). Tedavi Şekli: Hastaya iş gördürülmez, birkaç gün sırt üstü dinlendirilir. Teze yağ (tuzsuz tereyağı) kaynatılıp içilir (28). Kavaktan bir taş indirilir. Bir tas suyun içine atılır. Suyun içerisine birkaç yemek kaşığı ince elek unu (ince elekten geçirilmiş un) atılıp hastaya üç gün azar azar içirilir (22,28). “Zencefil, karanfil, havuç kökü kaynatılıp içilir” (Polat, 1995: 63).

Zatülcenp: Sebebi: Bilinmiyor. Belirtisi: Göğüslerin altında sürekli ağrı, hafif nefes darlığı, kuru öksürük, titreme, yüksek ateş (12,24). Tedavi Şekli: Mideye un kepeği sarılır (12,24). Hastaya, bal pekmez, üzüm gibi tatlı yiyecekler yedirilir (24). Isırgan otunun yaprakları kaynatılarak suyu içirilir (18). Nefes darlığı ve öksürük için yapılan uygulamalar bu hastalığa da uygulanır (Bkz. Öksürük, Nefes Darlığı).

Zatürro (Zatürre): Sebebi: Ciğerleri üşütmek, gıdasız kalmak (28). Belirtisi: Öksürük, nefes darlığı, bayılma, yüksek ateş (3). Tedavi Şekli: “Keten tohumu lapa yapıp ılık olarak hastanın göğsüne ve kuluncuna çekilir” (POLAT, 1995: 57). “Kepek ısıtılır, azıcık su ile ıslatılarak hasta içine yatırılır.” (POLAT, 1995: 57). Ev ilaçlarıyla kesin tedavisi mümkün olmadığından doktora gidilir (1,3,20,22,28).

Zehirlenmeler: Sebebi: Yemek, içmek ve solunum yoluyla vücuda zehir almak. Belirtisi: Mide bulantısı, kusma,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

halsizlik, görme bozukluğu, sancı (2). Tedavi Şekli: Boğazına el sokulup hasta kusturulur (1,3,20,22,28). Süt ve hemen peşinden yumurta sarısı içirilir. Bir süt bir yumurta sarısı vermek üzere tedaviye bu şekilde devam edilir. Hasta içmek istemezse zorla ağızına konulur (28). Bol bol ayran içirilir (22).

Zorlatma: Sebebi: Aşırı çalışmak, bedeni fazla zorlamak (22). Belirtisi: Vücut benek benek kabarrır (22,28). Tedavi Şekli: Zorlatma otu kaynatılarak suyuyla banyo yapılır (22,28).

SONUÇ:

Tarafımızca, 1984-2000 yılları arasında çeşitli tarihlerde yaptığımız alan araştırmaları sonucunda, Sivas İlbeyli yöresinde oldukça zengin ve köklü bir halk hekimliği kültürünün var olduğu, çoğu uygulamaların halk tarafından bilinmesine rağmen sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bunların ağır ağır terkedildiği ancak acil durumlarda bazı uygulamaların sürdürüldüğü tespit edilmiştir.

Yöre halk hekimliği kültürü bir bütün olarak ele alındığında ana özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: Halk yaygın olan hastalıkları isim olarak bilmektedir. Bunların mühim bir kısmına: abdest bozan, ataşısı persi, cürelilik, darama, dolama, derma, kekeçlik, kızıl, kumacık, pambucah, tıvga, yelpik gibi yerel adlar koymuştur. Hastalıkların teşhisi ise bu alanda tecrübesi bulunan yaşlı erkek veya kadınlar, sınıkçılar ve hocalar tarafından yapılmaktadır. Hastalıkların iyileştirilmesi için maddi ve manevi tedavi yollarına başvurulmaktadır. Maddi yollarla tedavi arayışları yörede geliştirilen halk ilaçlarıyla, manevi tedavi arayışları ise ocaklara, ziyaret yerlerine gitmek, hocalara muska yazdırmak suretiyle sürdürülmektedir.

Yörede oldukça zengin bir halk ilaçları kültürü mevcuttur. Halkın bu ilaç alternatiflerini, insan salgı artık ve organlarından, hayvanlar ve hayvansal ürünlerden,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bitkilerden, doğal madde ve kaynaklardan, eşyalardan, kimyasal maddelerden, özel olarak hazırlanan macun, merhem ve yakılardan, yiyecek ve içecek maddelerinden yararlanmak suretiyle hazırladığı tespit edilmiştir. Halk ilaçları hastalığın durumuna göre evde veya başka bir mekânda aile fertleri ya da diğer tecrübeli kişiler tarafından hastaya uygulanır.

Ani küçük rahatsızlıklar, kazalar ve sağlıklı yaşamaya yönelik halk hekimliği uygulamalarının ise yörede halen varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Geçmişin acı tecrübeleriyle günümüze kadar ulaşmış olan Sivas İlbeyli yöresi Halk Hekimliği kültürünün alanın uzmanları tarafından daha kapsamlı araştırmalarla ele alınıp bu zengin birikimin yok olmadan bir bilgi kaydı şeklinde de olsa gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Kaynakça

Karakoç, Ömer, Dünden Bugüne Hafik, İstanbul 1997.

Kuzucular, Emin, “Şarkışla’da Hastalıklar ve Tedavileri.” Türk Folkloru, Sayı: 2, Eylül 1979.

Örnek, Sedat Veyis, Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, A.Ü. DTCF yayını, Ankara 1981.

Polat, H. Hüseyin, Sivas Ulaş’ta Halk Hekimliği Uygulamaları, Ankara 1995.

Pürlü, Kadir, Sivas’ta İlbeyli Türkmenleri 2. Cilt, Sivas 2002.

TDK, Türkçe Sözlük, Ankara 1974 s. 868.

Turan, Fatma Ayten, Türkiye’de Halk İlâcı Araştırmaları. Kültür Bakanlığı Yayını Ankara 2000.

Üçer, Müjgân, “Sivas’ta Attar Dükkânları, Şifalı Bitkiler ve Ev İlaçları.” Sivas Folkloru, Sayı: 18, Temmuz 1974, Sivas 1974.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaynak Kişiler

1. Abdullah Demirel, Durdulu 1944, İlkokul. (Gör.t.): 03.02.1989 (Görüşmeyi Yapan: Osman Karataş, Durdulu, Lise Öğrencisi)
2. Ahmet Türk, Çongar, 1932, Oy. Gör.t.: 07.07.1994.
3. Aşık İsmeti (Abdülkadir Namlı), Kahyalı 1934, İlkokul. Gör.t.: 14.07.1997.
4. Döndü Güneş, Kızılöz 1955, Oyd.. Gör.t.: 04.11.2000.
5. Fevzi Yiğiter, Yeni Apardı, İlkokul. Gör.t.: 24.06.1996.
6. Gözel Pürlü, Karalar 1927. Oyd.. Gör.t.: 04.05.1987.
7. Hacı Demir, Sarıdemir 1929, oy, sınıkcı. Gör.t.: 07.07.1996.
8. Hacı Yerli, Karalar 1334 (1918), oyd.. Gör.t.: 21.07.1986.
9. Hakkı Pürlü, Karalar 1932, oy. Gör.t.: 04.05.1987.
10. Hasan Hasputçu, Çongar 1342 (1926), Oyd.. Gör.t.: 16.04.1994.
11. İsa Yıldız, Karalar 1935, oy. Gör.t.: 04.05.1987.
12. Mahir Çongar, Çongar 1328 (1912), Oyd.. Gör.t.: 21.07.1987.
13. Mecit Karataş, Durdulu 1954, İlkokul. Gör.t.: 03.02.1989 (Görüşmeyi Yapan: Osman Karataş, Durdulu, Lise Öğrencisi).
14. Mevlüde Karataş, Durdulu 1934. Oyd.. Gör.t.: 03.02.1989 (Görüşmeyi Yapan: Osman Karataş, Durdulu, Lise Öğrencisi).
15. Mihriban Çınar, Damılı 1931, Oyd.. Gör.t.: 02.02.1989 (Görüşmeyi Yapan: Süleyman Çınar, Damılı, Lise Öğrencisi).
16. Muharrem Koyuncu, Kahyalı 1951, lise. Gör.t.: 28.11.1996.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

17. Mustafa Özkartal, Çongar 1325 (1909) doğumlu. Oyd.. Gör.t.: 11.12.1986.
 18. Mustafa Yazıcı, Çallı 1332 (1916), Eski Türkçe Okur. Gör.t.: 30.05.1994.
 19. Mustafa Yerli, Karalar 1928, Oyd.. Gör.t.: 15.08.1986.
 20. Mustafa Yıldırım, Haydarlı 1330 (1914), Oyd.. Gör.t.: 18.09.1986.
 21. Osman Dağaşan, Durdulu 1934. Ortaokul, Gör.t.: 21.08.1995.
 22. Osman Taş, Keçili 1928, Oy, Gör.t.: 16.06.1997.
 23. Ömer Şahin, Güney 1932, İlkokul. Gör.t.: 15.08.1998.
 24. Recep Karadağ, Durdulu 1932, İlkokul, Gör.t.: 06.08.1996.
 25. Resul Karadağ, Aylı 1320 (1904), Oy. Gör.t.: 30.07.1987.
 26. Rüştü Yıldırım, Bedirli 1930, İlkokul. Gör.t.: 04.05.1995.
 27. Veli Tokgöz, Herekli 1930, İlkokul. Gör.t.: 08.11.1998.
 28. Vezzuha Pürlü, Karalar 1341 (1925), Oyd. Gör.t.: 04.05.1987.
 29. Yusuf Kızıl, Karalar 1948, Oy. Gör.t.: 15.08.1986.
 30. Yusuf Yerli, Karalar 1924, Oyd., Gör.t.: 15.08.1986.
 31. Yusuf Yıldırım, Haydarlı 1320 (1904), Oy. Gör.t.: 18.09.1986.
 32. Ziya Günbay, Karalar 1340 (1924), Oyd. Gör.t.: 04.05.1987.
- (Gör.t.: Görüşme tarihi; Oy: Okuryazar; Oyd: Okuryazar değil)

**SİVAS ZİYARET YERLERİNDE
HALK HEKİMLİĞİNE BAĞLI TEDAVİ
USULLERİ**

**Treatment Methods Based on Folk Medicine in
Pilgrimages of Sivas**

Doğan KAYA¹

Özet

Milletlerin hayatında halk tedavi usulleri hiç şüphesiz kendi tarihleri kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Türklerde, İslâmiyet'ten önce şamanlar, büyücülük, falcılık, kötü ruhları kovma gibi birçok görevin yanı sıra şifaya yönelik fonksiyonları da yerine getiriyorlardı. Şamanların haricinde bozkır kültürünün gereği ve tabiat-insan ilişkisinin tabii sonucu olarak da insanlar, dâhili ve harici hastalıklara karşı tedavi yöntemleri geliştirmiş ve bunu yüzyıllar boyu yaşata gelmiştir.

Sivas, coğrafi alan olarak Türkiye'nin ikinci, köy sayısı bakımından da birinci büyük ilidir. Bugünkü tespitlerimize göre Sivas'ta 486 yatr ve ziyaret yeri bulunmaktadır. İnsanlar senenin muhtelif zamanlarında veya özel durumlarda buraları ziyaret eder, dilekte bulunurlar. Kimi zamanda buralara şifa için giderler.

Bütün Türk coğrafyasında olduğu gibi Sivas'ta da halk, çeşitli ağrı, sızı, sancı, kırık, çıkık, çatlak, yara, sıkıntı vs. gibi pek çok hastalığa karşı kendine özgü usullerle tedavi yolları aramıştır.

Bu bildiride, Sivas'ta bu hastalıklara bağlı olarak ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalardan bahsedilecek, eldeki verilerden hareketle bir sonuca varmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Halk tedavisi, Sivas,

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü –Sivas, drdogankaya@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Abstract

Folk medicine treatment methods have doubtlessly a long history in lives of nations as their own histories. In Turkish people before Islam, shamans used to perform functions about healing in addition to many tasks such as witchcraft, fortune telling and exorcism. Apart from shamans, people have developed methods against the internal and external diseases by force of steppe culture and as a natural result of nature-human relationship, and maintained them through centuries.

Sivas is the second largest city of Turkey as geographical area and the largest one about the villages. To our present determinations, there are 486 entombed saints and pilgrimages in Sivas. People visit these places and make wishes at different times of the year. And sometimes they do it for healing.

As the whole Turkish geography, folks have looked for ways of treatments in idiocratic methods for many diseases such as various aches and pains, fractures, dislocations, bone cracks, wounds etc.

In this paper, we will refer to the applications in pilgrimages depending on these diseases in Sivas and try to reach a conclusion with reference to the given data.

Keywords: Folk medicine, Sivas

Sağlıklarında ülkesine maddî ve manevî hizmette bulunmuş şahsiyetler halkın gönlünde yer tutar ve yaptıklarıyla öldükten sonra da hizmete devam ederler. Hizmete devam etme hususu eser bırakmış kişilerde yahut ermiş zatlarda daha çok kendisini gösterir.

Halkın eren, evliya, mübarek zat, şeyh vs. diye adlandırdığı şahsiyetler vefat ettikten sonra da ilgi gösterilen zatlardır. Hatta bu ilgi asırlar boyu da sürebilmektedir.

Türk halkı, asırlardır, ermiş şahıslara hayattayken yahut da vefatından sonra hürmette kusur etmemiştir. Bu zatlara gösterdikleri kerametlerin önemi ve çokluğuna göre etkileri

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

farklı tezahür edip haklarında anlatılanlar, dalga dalga toplumun her kesimine yayılmıştır. Böylelikle söz konusu zatın şöhreti ve gücü asırlar ötesine aktarılabilmiştir.

Şüphesiz toplumların ecdadına sahip çıkması, onları yüceltip olumlu yönlerinden istifade etmesi arzu edilen bir husustur. Lâkin fertler bununla kalmamış farklı ve olumsuz uygulamalar içine girmiştir. Dini kaidelerin ötesine geçip bidat ve hurafelere yönelerek, mezar toprağı yeme, yanı başında bulunan çeşmenin suyu ile yıkanma, ağaca veya çalıya bez bağlama, mezar veya türbe taşına taş yapıştırma gibi pratiklerle onlardan medet ve icraat bekler duruma gelmiştir. Aynı paralelde, günümüzde Arafat'tan aldıkları toprağı yahut Kâbe'de mermer direklerden kazıdıkları parçaları ülkesine getiren insanlar bulunmaktadır. Bu kitaptaki hedefimiz kişilerin hatalarını ortaya koymak değil sadece tespittir.

Yüzölçümü itibariyle Türkiye'nin ikinci büyük ili, mezzarlar hariç 1285 köyüyle Türkiye'nin en fazla köyüne sahip olan Sivas'ta gerek il merkezinde gerekse köylerinde yüzlerce yatır bulunmaktadır. Biz, bunlardan 468'ini tespit edebildik. Elbetteki tespit edemediğimiz başka yatırlar da vardır.

Sivas'ın ilçe ve köylerinde araştırılmayı bekleyen onlarca türbe ve makam bulunmaktadır. Doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan istikametlerin güzergâhında bulunmasından, buna bağlı olarak, üzerinde tarih boyu birçok hadise ve faaliyetlerin cereyan etmesinden dolayı bu sonucu tabii karşılamamız gerekir.

Sivas'ta yatırlar konusunda yapılan çalışmalar, cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. Tespit ettiğimiz yayınlar makaleler, kitaplar ve tezler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu zatlara ait gerek Anadolu'da ve gerekse Rumeli'de bugün yüzlerce yatır vardır. Bunlara *abdâl, âhit, âlim, baba, dede, eren, ermiş, evliya, gazi, pir, seyyid, şehit, şeyh, veli, zâhit* gibi isimler verilmiştir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Söz konusu zatların halkın gönlüne taht kurmalarında, onların hayattayken gösterdikleri birtakım olağanüstülüklerin yani kerametlerin rolü büyüktür. Ne var ki hepsinin keramet sahibi olduğunu söylememiz mümkün değildir. Nitekim Sivas'ta yatmakta olan zatlar sadece bir din adamı, bir mutasavvıf değil bunların dışında bey, paşa, kadı, âlim, şair yahut sıradan insanlar da olabilmektedir. VII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar muhtelif yüzyıllarda yaşamış olan bu kişilerin hayattayken hal ve hareketleriyle insanlara örnek olan, onların dertleriyle dertlenen, Allah'ın rızasını kazanmış mübarek addedilmeleri onların sevilmelerinde önemli rol oynamıştır.

Türk-İslâm âleminde veli kabirleri veya makamları, halkın daima saygı duyduğu, ziyaret ettiği, orada bulunan zatın ruhaniyetinden istifade ettiği yerler olmuştur. Bunlara sadece veli değil, gazi unvanlı şahısların türbeleri de dâhildir.

Tekkelerin ziyaret edilmesi, onlar vasıtasıyla Allah'tan şifa umulması geleneği, Anadolu'da yüzyıllardır sürdürülen bir gelenektir. Ancak önceki yüzyıllara oranla günümüzde, tekkelerde yapılan bu pratikler pek azalmıştır. Buna rağmen yatırların toplum üzerindeki etkileri hâlâ sürmektedir. Halkın, gerek şehir merkezinde gerekse -pek çok beldede olduğu gibi- yüksekçe bir tepede mekân tutmuş olan mübarek şahısların o beldenin koruyucuları olduğuna, inancı tamdır.

İnsanlar, yatırları yalnız hacet ve dileklerinin Allah tarafından kabul edilmesi için değil, aynı zamanda çeşitli hastalıklardan kurtulmak amacıyla da ziyaret ederler.

Yatırlar halk nazarında bir bakıma bir yörenin, bir şehrin, bir kasaba veya köyün manevi bekçileridir. Halk o yöredeki evliyanın, insanları doğal afetlerden, salgın hastalıklardan koruduğuna inanmaktadır.

Bir kısım ziyaret yerleri de halk hekimliğinin vazgeçilmez adresleridir. Özellikle ruh ve sinir hastaları buralarda tedavi edilmeye çalışılır. Strese dayalı kısırlıkla çocuksuz

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kadınların yine yatırlar sayesinde çocuk sahibi oldukları görülmüştür.

Türbelere gidiş çeşitli sebeplere dayanır. Sivas yöresinde karşımıza sağlığa bağlı ziyaret sebeplerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

**Ağzı dili tutulanlar*: Coruğun Ocağı.

**Akal ve ruh hastaları*: Arap Dede, Davullu Dede, Ardıç (Muhammed Bekira), Tekke, Şeyh Mehmet.

**Baş ağrısı olanlar*: Ali Baba, Bakır Baba, Çeltek Baba'nın Kardeşi.

**Boğmaca hastaları ve öksürüğü olanlar*: Bakır Baba.

**Böbrek hastaları*: Bakır Baba.

**Cilt hastaları*: Bakır Baba, Çoban Baba, Colü Dede, Küpeli Baba.

**Cin çarpanlar*: Gülmez Baba (Şeyh Ziya).

**Çiçek (şap, boçça) hastalığına tutulan koyunlar*: Bakır Baba, Çoban Baba.

**Çocuk sahibi olmak isteyenler*: Ahmet Turan Gazi, Arap Dede, Coruğun Ocağı, Topakkaya, Coğı Baba, Haydar Baba, Ali Baba, Bakır Baba, Çoban Baba, Tezveren Baba, Ardıç (Muhammed Bekira), Köse Süleyman, Beş Kardeş, Colü Dede, Kevgür Baba, Şeyh Çoban.

**Düşük yapan yahut zor doğum yapan kadınlar*: Çiçekli Baba,

**Ev sahibi olmak isteyenler*: Abdülvahhab Gazi, Ahmet Turan Gazi.

**Felçli hastalar*: Ali Baba, Arap Dede, Arap Şeyhi, Çeltek Baba, Çeltek Baba'nın Kardeşi, Davullu Dede, Lokman Baba, Coruğun Ocağı, Coğı Baba, Haydar Baba, Etyemez Baba, Beş Kardeş, Colü Dede, Gülmez Baba (Şeyh Ziya), Karacalar Tekkesi, Şeyh Çoban, Şeyh Mehmet, Akbaba, Kevgür Baba.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**Geç yürüyen, peltek konuşan çocuklar:* Kevgür Baba, Şeyh Akbaş Baba, Yüğrük Şah.

**Göz hastaları:* Göz Evliyası.

**Gözü şaşlı çocuklar:* Şeyh Erzurumî.

**Hastasını yedi tekke dolaştıranlar:* Ahi Emir Ahmet, Ali Baba, Arap Evliyası / Uyku Evliyası, Arap Şeyhi.

**Kaşıntısı olanlar:* Dabaz Tekkesi.

**Kaza geçirenler:* Etyemez Baba.

**Korkanlar:* Ali Baba, Etyemez Baba, Karakaş Baba.

**Saralı hastalar:* Çeltek Baba, Topakkaya, Coği Baba, Tekke, Kevgür Baba.

**Sarılık hastaları:* Sarılık Tekkesi / Emir Arif.

**Sıtma hastaları:* Sıtma Tekkesi, Tezveren Baba.

**Sinir hastaları:* Karakaş Baba.

**Sütü gelmeyen kadınlar:* Bakır Baba, Tezveren Baba, Süt Evliyası.

**Uykusuzluktan şikâyet edenler:* Arap Evliyası / Uyku Evliyası, Haydar Baba.

**Vücudunda ağrısı, sızısı olanlar:* Çeltek Baba, Ali Baba, Felfan Baba, Akbaba.

**Yaraları kapanmayan hastalar:* Ahmet Turan Gazi.

**Yılcık hastalığına tutulanlar:* Numan Sabit.

Türbe ziyaretleri birtakım uygulamaları da beraberinde getirir. Samimiyetle okunan dua veya sureler yeterli değildir. Temeli Şamanizm inancına kadar giden ve doğrudan taş, su ve ağaç kültürüyle ilgili bazı pratiklerin yapıldığı da bir gerçektir. Aşağıda da örneklerle ele alacağımız gibi Şamanizmin bakiyesi olarak gördüğümüz bu inanç ve davranışlar, İslamî bilgi ve inançla bütünleşmiş olarak kendisini göstermektedir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Ziyaret sırasında ve sonrasında yapılan uygulamalarla ilgili tespitlerimiz şunlardır.

*Türbenin yakınındaki soğuk suda yıkanıp abdest alır, camide yatarlar (Çeltek Baba).

*Kesilen kurbanlar, ziyarete gelenlere dağıtılır, yemekler yenilir. Ziyaret sonrası çocuk sahibi olup da adağını yerine getirmeyenlerin çocuklarının öldüğüne inanılır (Coği Baba).

*Elips şeklinde bir taş vücudun ağrıyan bölgesine sürülerek şifa aranır (Coği Baba).

*Çeşitli rahatsızlığı olanlar dua edip türbenin etrafında üç kere dolanırlar (Gazi Baba).

*Türbe duvarına taş tutturulur (Lokman Baba, Abdülvahap Gazi).

*Dileğine kavuşanlar türbede kurban keser (Lokman Baba).

*Çeşitli istekleri olanlar ziyaret eder ve genellikle horoz keserler (Boz Dede, Davullu Dede).

*Anne adayının boynuna bir yular takılır. Kadın taş yığınlarının etrafını sekiz-on defa dolanır (Davullu Dede).

*Kısmeti açılmayan kızlar Perşembe günü ziyaret ederek “Kabrine geldim.” deyip toprağı yalayıp dilek dilerler (Tezveren Baba).

*Çiçek (şap, boçça) hastalığına tutulan koyunların tedavisi için tepedeki toprak ve su karıştırılıp tuz taşlarının üstüne dökerek yalamaları sağlanır. (Bakır Baba).

*Çiçek hastalığına yakalanan koyuna, şifa bulması için mezardan alınan toprak tuza katılarak yedirilir (Çoban Baba).

*Baş ağrısı, öksürüğü olanlar, boğmaca ve böbrek hastaları kuyunun suyundan sabah akşam içerler (Bakır Baba).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Çiçek (şap, boçça) hastalığına tutulan koyunların tedavisi için tepedeki toprak ve su karıştırılıp tuz taşlarının üstüne dökerek yalamaları sağlanır (Bakır Baba).

*Geç yürüyen, peltek konuşan çocuklar getirilip üç veya yedi gün tok karnına türbenin toprağı yalattılır (Kevgür Baba).

*Çocuk sahibi olmak isteyenler, sütü gelmeyen kadınlar;

-Mezarın yanındaki kuşburnu ağacına bez bağlar.

-Horoz, tavuk veya hindi gibi hayvanlar kesilip kanı akıtılır (Çoban Baba).

-Civardan toplanan küçük taşları buraya bırakıp üç gün sonra alarak yattığı yatağın altına konulur. (Ali Baba, Süt Evliyası).

-Yatırın bulunduğu taş yığına taş tuturmaya çalışılır.

-Eve dönülürken oradan getirilen su 21 gün sabah-akşam aç karnına içiler. (Bakır Baba).

-Mum yakılıp ağaca bez bağlanır.

-Türbe civarından toprak alıp diğer altı ziyaret yerinden alınan toprakla karıştırılıp bir suya konulur ve 3-20 gün arasında bu su ile yıkanılır (Felfan Baba, Tezveren Baba).

-Yatırın bulunduğu yerde mum yakılır. Mezar toprağı suya katılıp bu su ile bir hafta yıkanılır

-Sembolik olarak bezden yapılan bebek, mübarek zatın yattığı mezarın üzerine konulup bebek murat edilir. (Tezveren Baba).

-Bir gece yatırın bulunduğu yerde yatıp evlerine dönerken bir avuç toprak alıp bunu on gün boyunca yapılan yemeklere katar, bir kısmını da muska şeklinde hazırlayıp boyunlarına asar (Kevgür Baba).

*Cilt hastası çeşmeden su içer ve doldurulan su ile abdest alır (Çoban Baba).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Felç olanlar, cilt hastası olanlar, uyuzlar, gicimikler ve farklı dilekleri olanlar ziyarete gelir. İki rekât namaz kılar, sandukayı yalar, bir miktar toprak yer; dua eder (Colü Dede).

*Felçliler, korkanlar, uykusunda ağlayan çocukların gömlekleri mezarın yanına yatırılır, yanına bir helke su konur. Hasta üç veya yedi gün güneş aşarken mezara getirilir, burada bırakılan gömlek tekrar o kişiye giydirilir. Amaca ulaşıldığında kurbanlar kesilir. (Etyemez Baba).

*Sızı, felç ve yel gibi rahatsızlıklardan kurtulmak için ziyaret edilir; oradan alınan bir miktar toprak evde yemeklere katılır (Felfan Baba). Fakir kimseler ise tekke bekçilerine para veya eşyalar verirler. Bir gece orada kalınır. Allah'a hamd ü senalarda bulunurlar. Ertesi gün ayrılırlar (Karacalar Tekkesi).

*Sarı ve felçli hastalar burada bir gece yatırılır, türbede mum yakılır. (Kevgür Baba).

*Cilt hastalıklarının ve hayvanların memelerindeki yaralar için yatırdan alınan toprak suda eritilip hasta olan bölgeye sürülür. (Küpeli Baba).

*Ağrı ve sızısı olanlar yatıra gelip yuvarlanırlar (Ali Baba).

*Sıtma hastaları mezarın ayakucundan alınan toprakla vücudunu ovalar (Tezveren Baba).

Sonuç

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde Sivas yöresinde yatmakta olan zatlarla ilgili olarak sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Erenler, buldukları bölgenin manevi koruyucusudur ve o civarı yangın, deprem, sel gibi felâketlerden korurlar. Keramet sahibi kişilerdir. Erenler, kerametleri sayesinde manevi güçlerini sergileyerek halk nezdinde itibar ve güç kazanmışlar, bunun yanında halkın inancının sağlam kalmasını sağlamışlardır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Yatırlar genellikle, hastalar (felç, ruh, akıl, sinir, sara, cilt, sıtma ...), çocuk sahibi olmak, nazardan korunmak isteyenler, sütü gelmeyen yahut zor doğum yapan kadınlar, geç yürüyen, altını ıslatan çocuklar, cin çarpanlar tarafından ziyaret edilir.

Türbe ziyaretlerinin sosyal psikoloji, sağlık ve inanç açısından faydaları ve zararları vardır.

Ziyaret sırasında buraya gelenlerin birbirini tanınması ve kaynaşması gibi bir fonksiyon icra etmeleri; türbede yatan zat hakkında anlatılanlar, edebiyatımızda sözlü anlatım türlerinin yaşamasında ve zenginleşmesinde önemli rol oynamaları olumlu bir gelişme olarak söylenebilir.

Buna mukabil, ruh, felç, sinir hastalarının, çocuk sahibi olmak isteyenlerin buralardan medet umarak zaman kaybına sebebiyet verilip arzu edilmeyen durumlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bunun yanında toprak yemek, vücuda taş sürmek yahut vücutta türbe toprağı taşımak vs. gibi pratiklerin ne derece isabetli sonuçlar doğuracağı şüphelidir. Bunları da halkın olumsuz yaklaşımları olarak zikredebiliriz.

Kaynaklar

Acar, İsmail Hakkı, “Dertlere Deva olan Ziyaretler”, Sivas Folkloru, S. 14, Mart 1974.

Acar, İsmail Hakkı, *Zara Kültürü*, İstanbul, 2007.

Aslan, Özlem, *Yıldızeli ve Çevresindeki Alevilerin Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Sivas, 2001. (C. Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Aslanoğlu, İbrahim, “Divriği’de Yatırlar Evliyalar”, *Sivas Folkloru*, S. 9, Sivas, 1973.

Aslanoğlu, İbrahim, *Her Yönden Sivas*, Sivas, 1979.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Barkan, Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Ocak Yay., Tarihsiz.

Canozan, Ali Şahin, “Soğuk Çermikte Üç Güzellik: Ahmet Turan Gazi Hakkında”, *Revak*, Sivas, 1993.

Coşkun, Ayla, *Sivas’ın Altınyayla İlçesinde Halk İnançları ve Ziyaret Yerleri*, Sivas, 2000 (C. Ü. Sos. Bil Ens. Yayımlanmamış Lisans Tezi).

Coşkun, Hasan, “Altınyayla’da Ziyaret Yerleri”, Sivas, *Revak 2000-2001*.

Çağlar, Önder, *Zara ve Hafik’te Ziyaret Yerleri*, Sivas, 2005. (Basılmamış Lisans Tezi).

Çelik, Hüseyin, *Sivas’ın Manevi Bekçileri, İslâm Güneşi*, S. 12, Sivas, 1987,

Çınargil, Saliha, *Sivas’ta Yatırlar*, Sivas, 1992 (Basılmamış Lisans Tezi).

Çiçek, Ercan, *Suşehri ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri*, Sivas, 2004, (C. Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Demir, Recep, *İmranlı’nın Sosyo-Kültürel ve Dini yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Sivas, 2002. (C. Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

[Edgüer], Rıdvan Nafiz-İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Sivas Şehri*, (Haz. Prof. Dr. Recep Toparlı), Sivas, 2005.

Ege, İlyas, “Suşehri Tarihinde ve Kültüründe Köseadağ”, *Sultan Şehir*, S. 4, Eylül-Ekim-Kasım 2007.

Gökbel, Ahmet, “Şarkışla Yöresinde Yatırlar”, *Halk Kültürümüzde Sivas’ın Yeri Sempozyum Bildirileri*, Ankara, Tarihsiz.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Gökbel, Ahmet, “Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, Sivas, 1999.

Gökbel, Ahmet, *Sivas'ta İnanç Kültürü*, Sivas, 2010.

Gökbel, Ahmet, *Şarkışla Yöresinde Yatırlar, Halk Kültürümüzde Sivas'ın Yeri Sempozyumu*, Âşık Veysel Kültür Derneği, Ankara, 24 Mart 2002.

Göker, Yakup, *Şarkışla'nın Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Sivas, 1998. (C. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Görücü, İshak, *Gürün'ün Sosyo-Kültürel ve Dinî Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Sivas, 1999. (C. Ü. Sos Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Göztepe, Yüksel, “Mûr (Mor) Ali Baba Hazretleri”, *Bir Gönül Eri İhramcızade İsmail Hakkı*, (Editör: Alim Yıldız), Sivas, 2010.

Güntülü, Şahin, *Gürün ve Çevresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Adetler*, Sivas, 2000. (C. Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Lisans Tezi)

Karaca, Dursun, *Sosyo Kültürel Açından Koyulhisar*, Sivas, 2010.

Karaman, Fikri, *Sivas Doğanşar İlçesi ve Köyleri Belgeseli*, İstanbul, 2000.

Kaya, Doğan, *Sivas'ta Yatırlar ve Ziyaret Yerleri*, Sivas, 2012

Kaya, Fikri, *Şarkışla Emlek Yöresinde Yaşayan Alevilerin Kültürel ve Dini Yaşantıları Üzerine Bir İnceleme*, Sivas, 2003 (C. Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaya, İsmail, *Hafik'in Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme*, Sivas, 2008. (C. Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kurt, Rahmi, *Sivas Merkez ve Merkeze Bağlı Köylerdeki Ziyaret ve Adak Yerleri*, Sivas, 2001, (C. Ü. Sos. Bil Ens. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Emin Kuzucular, “Cölü Dede”, *Sivas Folkloru*, S. 25, Nisan 1979.

Mahiroğulları, Adnan, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, Sivas, 2001.

Öz, Mehmet Ali, *Bütün Yönleriyle Gürün*, İstanbul, 1999.

Öz, Mehmet Ali, *Bütün Yönleriyle Ulaş İlçesi*, Sivas, 2002.

Özdemir, Baran, *Delice Köyü Folklor Monografisi*, Sivas, 2004 (C. Ü. Fen-Edb. Fak. Basılmamış Lisans Tezi).

Özen, Kutlu, “Divriği Yöresindeki Alevî-Bektaşî Türk Toplumunda Toprak Kültü (Cöher)”, *Halk Kültürü*, 1985, İstanbul.

Özen, Kutlu, “Divriği İlçesindeki Ahi Zaviyeleri”, *Revak*, S. 5, Sivas, 1994.

Özen, Kutlu, “Sivas Yöresindeki Adak Yerleri”, *Revak* 95, Sivas, Aralık 1995.

Özen, Kutlu, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas, 1996.

Özen, Kutlu, *Divriği Evliyalari*, Sivas, 1997.

Özen, Kutlu, “Sivas Yöresindeki Bektaşî Tekke ve Zaviyeleri”, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2000.

Özen, Kutlu, *Sivas Efsaneleri*, Sivas, 2001.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sivas 1973 İl Yıllığı, Ankara,?

Şahin, Bülent, *Eğerci Kasabası Folkloru*, Sivas, 1992, s. 143. (C. Ü. Fen-Edb. Fak. Basılmamış Lisans Tezi).

Üçer, Müjgân, “Kadı Burhaneddin Ahmed’in Ölümü ve Türbesi ile İlgili İnançlar”, *Türk Kültürü*, S. 265, Ankara, 1985.

Üçer, Müjgân, “Sivas’ta Ahi Emir Ahmed Türbesi ve Halk İnançlarındaki Yeri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Ankara, 1986 / 1.

Üçer, Müjgân, “Sivas’ta Şeyh Çoban Türbesi ve Halk İnançlarındaki Yeri”, *Erciyes*, Kayseri, S. 165, 1991.

Üçer, Müjgân, “Sivas Efsanelerinde ve Binalarında Yaşayan tarih”, *Revak 2000-2001*, Sivas.

Üçer, Müjgân, “Sivas’ta Onyedinci Asırlık Bir Efsane: Kırklar ve Kırklar Pınarı”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, (23-28 Ekim 2000 Ürgüp), Ankara, 2001.

Yasak, İbrahim, *Sivas Yatırımları ve Abdülvehhab Gazi*, Sivas, 2004.

Yıldırım, Ali, “Emlek Yöresi Köylerinde İnanç Özellikleri”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2001

Yılmaz, Hasan. Suşehri’nin Sosyo-Kültürel ve Dinî yapısı Üzerine Bir İnceleme, Sivas, 2005 (C.Ü. Sos. Bil Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yüksel, Hasan, “Selçuklular Döneminden Kalma Bir Vefâî Zaviyesi (Şeyh Merzuban Zaviyesi)”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXV, Ankara, 1995.

SİVAS HALK HEKİMLİĞİNDE DİŞ FOLKLORU

Folkloric Approaches About Teeth in Sivas

Derya ÖZDEMİR DOĞAN¹

Özet

Sivas zengin bir tarihi geçmişe ve köklü kültürel değerlere sahip bir ildir. Bu yöreye ait insanların diş hedîği gibi folklorik uygulama ve inanışları, dişlerle ilgili söylenen sözler gibi değerlerin tespit edilmesi, kayıt altına alınması ve nesilden nesile aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Diş folkloru, gelenekler, inançlar

Absract

Sivas is a city with a rich historical background and deep-rooted cultural values. It is aimed to determine folkloric practices and beliefs of people belonging to this region like ‘tooth wheat’ and the values such as the words spoken about the teeth and to record them and to transfer the progeny from the generation

Keywords: Folklore of the teeth, traditions, beliefs

Anadolu’da yaşayan halk inançlarının pek çoğunun kaynağını; çok tanrılı dinler, eski Anadolu uygarlıkları, eski Türk dinleri, bazı din büyüklerinin sözleri ve günlük yaşam olayları oluşturmaktadır Dişlerini kaybetmenin insan üzerindeki büyük korkusu, dişlerin öneminin göstergesidir (1).

Çocuğun biyolojik gelişim belirtilerinin en önemlilerinden birisi olan diş çıkarma; geçmişte olduğu gibi günümüzde de geleneksel kültürün bir parçası olarak kentsel ve kırsal

¹ Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Protez AD, Sivas, Türkiye, dtderya@hotmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

bölgelerde törensel uygulamalarla karşılanmaktadır. Temelinde farklı görüşler bulunan bu törenler arasında çocuğun beslenmesi ile ilgili olanlar dikkati çekmektedir (2).

Yiyeceklerin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci derecede rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen törenlerde yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi arttırma gibi dileklerin yanı sıra; çocuğun dişinin kolay, sağlam ve düzgün çıkmasına yönelik arzu ve dilekler bulunur. Dişin çıkışı ile ilgili olarak yapılan törensel uygulama psikolojik ve toplumsal açıdan önem taşır (3,4).

Dişlerle ilgili folklorik uygulamalar ve bazı inanışlar

Bunların başında Anadolu'da sıklıkla uygulanan, ancak günden güne unutulmaya yerini farklı tarzda kutlamalara bırakılan bir gelenek olan diş hediği gelir.

Diş Hediği

Çocuğun ilk dişi çıkınca “hedik kaynatmak” bir gelenektir. Buğday, su içerisine konarak haşlanır ve süzülür. Haşlanmış fasulye ve nohut da hediğe katılır. Ceviz, fındık, leblebi gibi kuru yemişler, çekirdeksiz üzüm ve akide şekeri de hediğe katılarak hedik süslenir. Hep birlikte evde hedik yenilerek “hedik töreni” yapılır. Çocuk ortaya alınır, başının üzerinde kevgir tutulur. Kevginin içine altın, makas ve ekmek konulur. Hedik bunların üzerinde tutularak çocuğun başından serpilir ki kısmeti bol olsun. Eskiden bu işlem bahar ve yaz aylarında şöyle yapılırdı: Çocuk avluda, tavuk ve civcivlerin ortasına alınır, başına hedikten biraz dökülürdü. Yere dökülenleri tavuk ve civcivler yer, annesi çocuğun başında kalanları bir ipe dizerek çocuğun omzuna nazarlık gibi tuttururdu ki dişleri çabuk çıksın. Hedik kaynatılırsa, haşlanırken yarılan buğdaylar gibi, dişlerin de damağı yarararak bir an önce çıkacağına inanılmaktadır. Hedik tabak tabak komşulara da dağıtılır. Komşular da tabağı getirirken çocuğa giyecek, çamaşır, çorap gibi hediyeler verirler (5).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Diş hediği geleneği dışında yine dişle ilgili birçok uygulama dikkat çekicidir. Bunlar;

Çocuğun dişlerini kolay çıkarması için başına kına yakarlar.

Ülkemizin bazı yörelerinde zor diş çıkaran çocuğun damağına rakı sürülür

Çocuğun dişli doğması veya önce üst damaktan diş çıkarması uğursuz sayılır.

Ayrıca üstteki, ön iki dişin arası ayrık çocukların talihli olacağına inanıldığı gibi seyrek dişlilerin yalancı olacakları inancı da vardır.

Akıl dişi, 20 yaş dişi. Çok yaşlıların, 100 yaş dişi çıktı diye inanış, aslında çene kemiğinin yaşla birlikte erimesi sonucu gömülü kalan 20 yaş dişinin ağız içinde görülmesidir.

Eskiden, çocuğun ilk çıkan dişini evde kim gördü ise kendi gömleğini yırtar, bu parçadan çocuğa giyecek dikilirse dişlerinin kolay çıkacağına inanılmış.

Çocuk altı-yedi yaşına gelince çürüyen veya oynayan diş çekildiğinde bu diş evin damına atılır. Çocuklar, damlara attıkları dişlerini kargaların götürerek yerine yenisini getireceğine inandırılırlarmış.

Her doğan çocukta bir diş çürür ve çekilir diye bilindiğinden gebelerin dişleri çürümesin diye, yumurta kabukları yıkanır, dövülür, şeker katılarak yedirilir. Burada anne ve çocuğa lüzumlu kalsiyumun pratik olarak verildiğini görmekteyiz.

Eskiden sarayda veya zengin konaklarında iftardan sonra konuklara verilen para veya armağan-dişmacunu-dişotu adı verilmiş.

Dişler ile ilgili folklorik söyleyişler

Dişi ağrıyanın dilini kesmeli, gözü ağrıyanın elini kesmeli (Sivas). Bu radikal söyleyişle zarar verici davranışlar yasaklanmak istenmiş (6).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Dişin ağrıyorsa dilini çek, gözün ağrıyorsa elini çek, bunları da yapmazsan göğsülüman ek (7). Göğsülüman: Göztaşına (Bakır sülfat) verilen addır. Sümerler; dişlerin kelimeleri süzdüğünü söylerlermiş.

Dişin ağrıyor çek kurtul, başın ağrıdı kes kurtul. (Ağrıyan başın çaresi yok anlamında, burada baş ağrısı sıkıntı dert anlamında).

Dişin ağrıyor çek kurtul, komşun kötü geç kurtul.

Kız evladı baş ağrısı, oğlan evladı diş ağrısı.

Ağzımızın içi (çok yakın yerler için kullanılan bir ifade türüdür)

İştah dişle dilin arasında. (Eskiden yaşlılar, dişiniz varken yiyin derlerdi, kuru yemiş vb. yerken. Dişlerin kaybolması ile birlikte iştahın da azaldığı belirtiliyor).

Bir diş bir evlat sayılır.

İşten artmaz, dişten artar. (Fazla tüketmemek anlamında)

Neler yedi bu diş ne altın oldu ne gümüş. (Eskiden tahta kaşıklara yazılırmış)

Dille düğümlenen, dişle çözülmez. (Söylenen kötü bir söz, verilen bir vaad için söylenmiştir.)

Dil ağrıyan dişin etrafında döner.

Sağlık diş ile kazanç iş ile.

Sağlıklı dişler güzel gülüşler.

Dişler ağzın kraliçesidir.

Bir diş sarımsak, iki diş karanfil, diş ile dişi, diş budak, dişli adam, diş bilemek, dişini göstermek, diş diş ısırmak, dişini sıkmak, dişini tırnağına takmak, dişinin kavuğunu bile doldurmamak, dişeği, fil dişi tarak, diş bilemek, dişiden tırnağından artırmak

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Diş ile ilgi bir bilmece (Âşıklar birbirine sorarlar)

Aşıksın adın nedir?

Kem sözün tadı nedir?

Et yemez, kemik kemirir?

Bu kuşun adı nedir?

Kendisine sorulan bu muammayı yedi yıl düşünen adam, sonunda cevabını rüyasında bulmuş ve sorana şu karşılığı vermiş:

Âşık ola mert ola

Bu söz bana dert ola

Et yemez kemik kemirir

Meğer dişte kurt ola.

(Cevap: Diş çürüğü) (8)

Dişle ilgili yazılmış bir şiir;

Bir zamanlar inci gibiydi dişler

Yenilirdi, içilirdi

Bir başka içtendi yürektendi gülüşler

Ya şimdi...?

Hayalimizi süsler oldu

Maziden kalan düşler...

Rahmi Çandar

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaynaklar

1. Şişman B., Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma; Türk Kültürü, 2000; 448.
2. Muğlalı M., Koyutürk AE, Sarı ME, Samsun yöresinde süt dişleri ile ilgili folklorik yaklaşımlar, Millî Folklor, 2007;19:73.
3. Özer A., Burukan aşiretinin sosyo kültürel ve ekonomik yapısı, HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1978.
4. Zekioğulları E. Türk tarihi ve kültür bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu Tunceli, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Tezi, 1984.
5. Üçer M., "Sivas'ta Doğum Folkloru: Çocukların Beslenmesi, Süt Vurma, Memeden Kesme, Diş Çıkarma", Sivas Folkloru, 1976;45:12-13.
6. Sivaslı Zekiye Çermikli'den (1889-1968) derlemiştir.
7. Sivas İl Kültür Md. Kadir Pürlü'den derlenmiştir.
8. Üçer M., Atalar Sözü Yerde Kalmaz, İstanbul, 1998; 328.

**ANA BUYERE’NİN KIRK HURİSİ – DERSİM
ALEVİLERİNİN İYİLEŞTİRME GELENEĞİNDE
DOĞUM, ÖLÜM VE ÖLÜMSÜZLÜK**

**The Forty Angels of Ana Buyere – Birth, Death and
Immortality in Dersim**

Gülkızılca YÜRÜR¹

Özet

Dersim Alevilerinin kozmolojisine göre, doğumdan sonraki ilk kırk gün boyunca, yeni doğan her bebeğe insan ötesi bir kaynaktan gelen kırk hüner, kırk meziyet “yüklenir”. Bu kırk hünerin her birinin, bir “huri”, yani melek tarafından getirildiği düşünülür. Bunlar, “açık bir zihin”, “idrak gücü, kavrayış”, “güzel konuşma”, “iyi kısmetler”, “sevimli, hoş olmak”, “iyi uyku”, “servet”, “el becerisi”, “iyi geçim” veya “azim” gibi faydalı özelliklerdir. Yaşayan bedenle varlık bulan birer “öz” (*essentia*), aynı zamanda bedene yerleşen bir hafıza gibi anlatılan bu meziyetler, bebeğin Kırkını çıkarma ritüelinde çağrılarak, bir dil eylemi yoluyla bedene bağlanır. İnsana meziyetleri getiren melekeler Dersim’de “Ana Buyere’nin Kırk Hurisi” (*Çewres Hure Ana Buyere*) denir. Melekeler ve özellikle, en son gelen ve en son giden amirleri *Huriye Lenge* (topal melek), bebeği ve anneyi kötü etkilerden, en çok da onları boğmak ve ciğerlerini yemek isteyen *Elike*’den (Al karısından) korur. Kırk hurinin getirdiği meziyetler, kişinin yönelimini ve kapasitesini belirleyerek yaşamında etkili olsa da, potansiyelini ne kadar değerlendireceği, ona emanet edilen hünerleri hangi yöne, nasıl kullanacağı, kişinin iradesine bağlıdır. İnsan kontrolünün ötesinde varlıklar, belirsizlik ve sosyal yaşam dünyası arasında açılan bu etkileşim alanı, bireye yönelen bir kültürel müdahaleyi mümkün kılar. Bu nedenle, Ocaklı dedelerin kılavuzluğunda yürütülen cem ritüellerinde gerçekleştirilen

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etiği AD, İstanbul. kizilca2002@yahoo.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

“Kırklar Makamının kurulması”, insanın bedeninde varlık bulan Kırklarla uyumlu olmayı öğrenmesini ve insanın içindeki Kırklar’ı “uyandırmayı” da hedefler. Yeni bir kendiliğin nasıl vücut bulduğunu açıklayan kırk huri anlatısı, Dersim Aleviliğinin, sürekli olarak kendini yeniden gerçekleştiren insan varoluşunu kavramsal olarak nasıl kurduğunu açıklamakta işe yarayabilir. Dersim Alevlerine göre, bu kendini gerçekleştirme deneyimi tek bir bedensel varoluşla sınırlı değildir ve tamamlandığında, ceset, can ve ruh olarak insanın ölümsüzlüğüyle sonuçlanabilir.

Anahtar kelimeler: Dersim Alevliği, doğum ritüeli, Kırklar Makamı, vücut bulma

Abstract

According to Dersim Alevis, forty skills coming from esoteric realms are “uploaded” into each new born baby during the first forty days after birth. Those forty skills may include: "A clear mind", "determination", "good sleep", "good fortune", "dexterity", "harmony", "good livelihood" or “strong judgement skills”. Those forty skills entrusted to the baby for a lifetime are delivered, one by one, by the forty angels called “Forty Angels of Ana Buyere” (*Çewres Hure Ana Buyere*). Those skills, which can be conceived of as embodied essences (*essentia*) moving from person to person, and also as a form of non-linear memory, are “called upon” during the ritual of “Sending forth the Forty”, and bound to the body through a linguistic act of naming. The forty skills contribute to the potential self of the baby through inducing personal tendencies and outlining potentials. However, in how far and to which ends the future person fulfills those potentials remains ambiguous. This specific notion of a human being as a composition of given possibilities and choices opens up a space of cultural intervention into the interaction between powers beyond human control, ambiguity, and the social life world. This is why during *Cem* ritual, the “Mode of the Forty” is invoked with the guidance of the Alevi *Dede*, as to teach novices how to embody the “Forty” within them, and to “awaken” them in ritual time. The narrative of the Forty Angels in Dersim may offer clues as to how Dersim Alevis

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

conceptually construct the relationship between the embodied self, and the life World in which the self continuously realizes itself.

This paper will describe how and why for Dersim Alevis, the experience of self realization reaches beyond the limits of one bodily existence, and at its completion, may lead to physical and spiritual immortality.

Keywords: the Alevis of Dersim, birth ritual, the Mode of the Forty, embodiment

Giriş

Dersim Alevilerine göre, yeni doğan her bebeğe yaşam boyu onu tanımlayacak meziyetler getiren *Çewres Hure Ana Buyere* (Ana Buyere'nin Kırk Melekesi), Dersim'in Pülümür ilçesinde bulunan, 2.910 metre yüksekliğindeki Buyere Dağı'nın zirvesinde yer alan Gole Buyere krater gölünden gelir. Doksanlı yaşlarındaki, Ovacık ilçesinin Yeşilyazı köyünden Gome Uçar'a göre: "Hamile kadına 40 melek gelir, oraya konar. Son 40 günde, bütün kadınlarda can yuvasına gelir. Bunların lokması verilir, 40 melek derler"¹. Bu Kırk Meleğin, Gole Buyere'nin içinde yaşadığı düşünülür: "O Kırk Hure Ana Buyere'den gelir, *Ya Çewres Hure Gole Buyere*, onlar oradan gelir. Sen oraya doğru gittiğinde, o gölün içinde kırk atlı yüzüyor."²

Gole Buyere'deki krater gölünün "sahibi" Ana Buyere, kendini insanlara beyaz bir aygır şeklinde gösterir. Hızır ve Ana Fatma, Gole Buyere ile ilişkilendirilen diğer kutsal ölümsüzlerdir. Bazı yaşlı kadınlar kırk melek için "*Çewres Hure Ana Fatima Spe*" (Beyaz Ana Fatima'nın Kırk Meleği) derler. Beyaz Ana Fatima, Dersim'de dolunayla

¹ Gome Uçar, Ovacık Yeşilyazı köyü, 80'li yaşlarında.

² Tirkel köyünden Melek Polat. 70'li yaşlarında.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ilişkilendirilir, dolunay'a karşı kadınlar, "Ya Ana Fatima Spe" diyerek, dua ederler.

Her yeni doğan bebeğe kırk gün boyunca birer meziyet teslim eden Kırk Meleke, doğumdan kırk gün önce ana rahmine girer ve doğumdan kırk gün sonra, anne ve bebeği ailesine emanet edip, evi terk eder. Kırk günün sonunda, bebek yeni ve ayrı bir kimlik kazanmıştır. 76 yaşındaki Sabriye Özer, canı karakteri belirleyen unsur olarak ruh'dan ayrı tutarak, bebeğin karakter kazanmasını şöyle tarif ediyor: "Bebeğin bir ruhu var, ama karakteri yoktur. Bebek doğduktan sonra, ölen birinin karakteri ona geçer. Kötü de olabilir. Ama girecek en temiz can, annenin canıdır. Onun için bazen anneyi öldürüp, canını ona veriyorlar. Topal Melek geldiğinde, işi canı bebeğe teslim etmektir. O teslim işlerini yapar. İyi bakmışsan, kurban kesmişsen, aile iyi mi, ona göre seçilir."¹

Melekelerin tümü, bebeğe karakterini kazandırırken, onun yanında kalır ve bebeğin uygun eve ve uygun aileye düşüp düşmediğini kontrol eder. Kırkıncı günün sonunda, hepsinin amiri olan Topal Meleğin (*Huriye Lenge'nin*) de emanetini teslim etmesi ve ailenin melekelere sunduğu lokmasını almasıyla, Ana Buyere krater gölüne geri döndüklerinde, amirlerine bebeğin doğru yerde olup, olmadığını, aileden razı gelip, gelmediklerini bildirirler. Doğru uyum sağlanmadıysa, bebek "geri alınır". Bu nedenle kırk gün boyunca ve özellikle de kritik kırkıncı günde aile melekelerle lokma sunar, komşu kadınlar eli boş gelmez ve evde huzurlu, neşeli bir yaşam ortamı sergilenir. Gome Uçar, birer kader meleği gibi tasvir ettiği Kırk meleğin lokmasının verilmesinin önemini şöyle anlatıyor: "Nasıllar biliyor musun, bugün senin kalbin temizse, iyi melaketler gelir. Kim o 40 meleğin lokmasını önce verirse, o kabul edilir ve onu hatırlarlar. Onun üstüne hiçbir kötülük gelmez artık. Ateşe yağ atıyorsun ya, önce *Huriye Lenge* gelir, o taşıyla geldiğinde, o gidene kadar

¹ Sabriye Özer, 76 yaşında.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

diğerleri teslim alır. *Huriye Lenge* lokmaları dağıtır. Kaderi belirleyen Haktır, ama ondan aşağıda da sebepler vardır”.

Kırkını çıkarma ritüelleri

“Bebeğin kırkını çıkarma” ritüelleri, günümüzde köylerde ve kentlerde devam etse de çoğu Dersimli anne nedense, günümüzde Ana Buyere’nin Kırk Hurisine dair her çeşit bilgisini kızlarıyla paylaşmayı bırakmıştır. Bu nedenle, Ana Buyere’nin Kırk Hurisi fikrini ve Kırk Huriyle bağlantılı olan ritüelleri, ancak yaşı 70’in üzerinde olan Dersimli kadınlardan ve doğum ritüellerinde her zaman bir rol oynayan, Ocaklı dedelerden öğrenebildik.

Bebeğin ilk kırk gün boyunca henüz ortak yaşam dünyasına ait olmadığı, bebeği oluşturan hassas parçaların yerine oturması için, bu kırk günün bebek ve anne açısından kritik bir eşik olduğu kabul edildiğinden, kırkını çıkarma ritüellerinde, çok kırılgan bir alışveriş söz konusudur: Eve yeni bir yaşam alınmaktadır, bunun için karşılığında doğru şeylerin verilmesi gerekir. Alınanın karşılığı verilmezse, aileye verilen, iyi ve kuvvetli bir şey olan yaşam, “kötü şeyleri” eve çekebilir ve bunu önlemenin yolu, “iyilerin” desteğini güvenceye almaktır. Kureyşan Ocağı’ndan Mahmut Yıldız Dede, bebeğin doğumdan sonraki bu “eşikte durma” halini şöyle özetlemiştir: “Doğumdan 40 gün sonra bebek buralı oluyor. O ilk 40 gün, bebek henüz melekleri görebiliyor. Çünkü henüz bu dünyaya ait değil. O dünyaya ait. O hala rahmet deryasında bir damla. Melekler 40 gün sonra gölüne çekilir. Anne doğumdan sonraki 3. gün, ocaktan köz alıp, onu bütün evde gezdiriyor. 40. gün, bebeğin başından aşağı 40 kaşık su dökülür. Akıl, izan, baht, güzellik, çeviklik, merhamet... O zaman suyun içine 40 buğday atarlar”.¹

¹ Kureyşan köyünden, Kureyşan Ocağı’ndan Mahmut Yıldız Dede, 80’li yaşlarında.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Kırkıncı gün, bebek bir ritüelle yıkanır. Yıkanırken, üzerine kırk kaşık su dökülür. “Çewres Qocike” adı verilen bu ritüelde kullanılan suyun içine bir buğday tanesi ya da altın parçası atılır. Bebeğin üzerine dökülen kırk kaşıktan her bir kaşığın adı vardır, her bir kaşık suyla, kırk melekedenden birinin getirmiş olması istenen bir özellik “çağrılır”. Örneğin: *Aua fam* (fam suyu. Muhakeme, kavrama), *Aua taam* (Tad alma, ağzının tadı yerinde olma), *Aua nizam* (nizam suyu. Ayarlı, ölçülü olma), *Aua marifeti* (Beceri, marifet suyu), *Aua iman* (Edepli, hayalî olma) *Aua rızk* (Rızkını kazanabilme), *Aua baht* (Şanslı olma), *Aua xer* (Hayır suyu) gibi.

Sabriye Özer, bu ritüeli şöyle tarif ediyor: “Kırk gün boyunca her gün öğle uykusundan sonra bebek yıkanır. Bebeğe “bu sağlığın suyudur”, “bu şans suyudur” “uzun ömür” hayırlı kismet”, “bu tatlı uykunun suyudur” “bu zekânın suyudur”, “bu karşı tarafın hoşuna gitmenin suyudur” diyerek, kazanda kalan su bitene kadar, başından kırk kaşık su dökülür. Tam Kırk. Günün sonunda üstüne bir elek tutulur, 3 defa “yer gök şahit olsun ki, kırkı çıkmıştır” denir ve kırkı çıkmıştır”.

Dersim Alevi inancında, “Yer anadır, Gök babadır” denerek, birleşmeleriyle dünyadaki varlığı “doğurduğu” düşünülen kaynak, yeni insanın artık ortada olduğuna şahit gösterilir¹. Sözlere ve simgesel jestlere dayanan bir ritüel yoluyla aile, yeni üyesinin kimliğini tasarlamaya başlamıştır. Bu seslenme aslında, seçilen sözlerle yeni bireyin içinde olması istenen özellikleri “varlığa çağırma” eylemidir. Dil eyleminin bu var eden niteliği, Martin Heidegger’in tanımıyla, *Dasein*’ın, varlığın içinde var olan ve varlığı anlayan kişinin ilksel (*preordial*) bir söylemle aşikâr edilişi, yeni insanın kimliğini sözlerle çizen bir sosyal eylemdir (1). Bu haliyle,

¹ Dersim Aleviliğinin en önemli yazılı kaynaklarından birini bırakan Başköylü Hasan Efendi’ye göre: “...Gök babadır, yer anadır ve gök keremettir, yer mucizattır. İnsanlarda ve hayvanlarda canlı olanların cümlesi de yerde, gökte doğmuş ve kalıpları toprak, su, hava, ateştir.” (Başköylü Hasan Efendi, *Hakkın Emri Rızası*, Ankara, Yurt Yayınları, 2007, s.181)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

40 hurinin getirdiği meziyetleri söze dökerek bebeğe çağırma eylemi, Hurufî tarikatının, insan bedeni ve harfler, sözler arasında doğrudan ilişki kuran, “kudret sözcüklerini” bilen ve kullanabilenlerin, bir ismi söylerken, o ismin içerdiği özü var edebileceğini savunan kozmolojisini hatırlatır (2).

Bebeğin meziyetlerinin sayıldığı ve her bir kaşık suyla “mühürlendiği” bu yıkama ritüelinde, her aile, her bir kaşığı kendi seçtiği meziyetlerle adlandırabilir. Nitekim görüştüğümüz yaşlı kadınlardan, kırk kaşık suyla bebeğin üzerine akıtılan bu meziyetleri saymalarını istediğimizde, çoğu birbirinden farklı meziyetler sıralamıştı ve burada sabit bir dua, isimlendirme olmadığını söylemişlerdi.

2014’de Tunceli kent merkezinde görüştüğümüzde, 80 yaşının üstünde olan, Lolan aşiretinden Pilvan Beltan, eskiden köyde yaşadığı zamanlarda her yeni doğan bebek için gerçekleştirdikleri bebeğin kırkının çıkarılması ritüelini ve kırk melekeyi anlatırken, bu kırk gün boyunca tüm ailenin ve evin durumunun ne kadar hassas olduğunu, bir komşuya evden ateş vermekten, bütün köyün desteğini almaya kadar, bebeğin sağlam olması, huysuz olmaması, hastalanmaması için dikkat edilmesi gereken konuları, ayrıntılı şekilde anlatmıştır:

“Doğumdan önce hasta kadının yanında dua ederiz, “ya Kırk Hure, cömertsin, gelin kapıları açın. Rahmetini, cömertliğini göster, ağırlık yapma, ona kolaylık yap. Yük altında bırakmayın, kapıyı açın”, bu eski bir duadır. Cömertlikle o hureler gelir ve kapıyı açar ve kadın kolaylıkla doğurur. O yüzden derler: “*Ya Çewres Hure Ana Fatma Spe, Beyaz Ana Fatma ve kırk hure*”. Biz o Kırk hurenin hatırına o hastanın kapısına gideriz, ona lokma götürürüz, niyaz dağıtırız. Dualarla o beşiği kaldırırız. Kırkinci gün kurban keserler, yemek yaparlar, Kırk Hure için yemek pişirilir. Bütün kadınları davet ederler, gelin, Kırk Hure için kurban kestik. Bütün kadınlar gider, “gözünüz aydın, evinize ışık düşsün, büyük olsun, sağlıklı büyüsün”. *Huriye Lenge Ana Fatma*’nın biçimindedir, ona *Huriye Lenge* derler, fakirmiş. O da kadındır. *Huriye Lenge* Kırk kadından son dakikasında

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

gelendir, o erken gelirse, erken kurtarırlar. Ya *Huriye Lenge* ve Kırk Huri, dakikasında gel. Melekler yetişir, yolda bırakmaz. Rahmet ve cömertlikle gelerek, kapıyı açarlar.

Kadın doğuma yaklaşınca, doğuma Kırk gün kala, her gün bir huri gelmeye başlar. Sonuncu gün *Huriye Lenge* gelir, o zaman kadın kurtulur. Kırk gün de doğumdan sonra hastayı beklerler, etrafta beklerler. Her gün bir melek geri gider. Onların dönünce paşası var, o onlara sorar: “sen razı mı geldin, kavgayla mı geldin?” o “ben razıyım, Hak onlardan razı olsun” der. Paşa her gün birinin ifadesini alır. Bebek yerine oturur. Kırkinci gün bebek toprakta kalmasın, sağlam olsun diye, elbiseye ve yatağına üç sefer lokma kaldırıp, konur.

Elike vardır, onun melekeleri çetindir, hastayı rahatsız eder. Yatağın etrafına keçi kılından siyah ip serilir, acı şir koyarız, yastığa iğne koyarız. O melek uzak dursun diye. Kırkinci gün evde ışık, ateş sönmez. Kırkı çıktığı zaman ışık söndürülebilir. Yoksa hasta zayıf düşer, sinirli olabilir. *Huriye Lenge* buna engel olabilir, biz de onun için ekmek bırakırız. *Huriye Lenge* evden ayrılmaz, kötü şeyler gelmesin diye yardımcı olur. Kötü şeyler gelmesin diye ışık açık kalır.

Kırkinci gün darı kaynatılır, nohut konur, şaka yaparız, örneğin bir adamın pantolonu gizlice yorgana dikilir, eğlenceler düzenlenir, darı dağıtılır, şir yaparız, keyif yaparız, o gece geç yatarız. Kimisinin oğlu olur, törenlere daha açık olurlar. Hem de herkes 3 – 4 gün hastaya yardımcı olmuş olur.

Kırk çıkınca, *prozinden* (elekten) geçirilmiş su ile yıkarız. 4 kez yıkarız. *Piye Prozine* (eleğin babası) suyu kaynatırız, göbek bağı düşsün diye yıkarız. O suyun içine buğday koyarız ki, *huşurige* (öksürük, boğmaca) hastalığı olmasın. Bir de içine altın yüzük atarlar. Kırktan sonra işler iyi gider, yoluna girer. Hasta çalışmaz, iş yapmaz, Kırkı geçene kadar evde iş yaptırılmaz. Akrabaları ona yardım eder.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kırk gün bitince niyaz pişiririz, 3 kez bebeğin elbiselerinin üstünde lokmayı bırakırlar, 3 kez elbiselerinin üstünde lokmayı kaldırıp, indirirler ki, çocuk sağlam olsun. 3 kez elbiselerinin üstünde, 3 kez yatağının üstünde koyup kaldırırlar.

Çocuk biraz siyah görüldüğü, karardığı zaman, elimizi tenine sürerdik. Tavanın altındaki isle, tencerenin dibindeki isle belinin arasına, ayaklarının altına, alınına, ellerine işaret konur. Çocuğu sıvazlarsın, belini, alınını, ayaklarının altını ovalarsın, camı açarsın, “uç git, uç git” derler.

Kırk’ı çıktıktan sonra çocuk Çarşamba günü yıkanır, sonra *dak* yapılır (işaretlenir). Sıkıntılar temizlenir. Kırk’ı çıktıktan sonra çocuğun sabrı daralır, o zaman *despay*, *despay guretene* yapılır. Tencere isini bel bölgesine, arkasına, alınına, kaşlarının altından, dışarı doğru sıvazlanır. Bebeğin zorluğu var, hastalığı var, onun için *despai guretene*.

Şimdi para çıkmış, eskiden şir yapıyoruz, keşkek pişiriyoruz. Herkes komşulara bir kap verir, kalanı yer. Kırk gün boyunca tüm komşular gelir, yiyeceklerini oraya bırakır. Yemekler Kırk gün evde kalır, o tencereler Kırkıncı gün geri dağıtılır. Kırk gün boyunca evde kalan kaplar geri dağıtılır, “biz sizden razıyız, siz de bizden razı olun” derler.

Kırk gün ateşimizi kimseye vermeyiz. Ateşimizi verirsek, beşikteki *çik* olur, yaramaz olur, yerinde durmaz. “Kusura bakmayın, ateşimizi vermiyoruz”. Ateş dışarı giderse, beşikteki rahatsız olur, ağlar.”¹

Böylece, kırkıncı günün sonunda, o vakte kadar evden dışarıya çıkarılmayan bebek hem evin dışındaki dünyaya, hem kendi dışındaki dünyaya açılır, batından (içeriden) zahire (dışarıya) çıkar. Bebeğin görünür dünyaya ve insan toplumuna aidiyetinin tamamlanmasıyla beraber, Kırklar evden çıkar gider. Kırk huri geride, kırk parçanın bir ağ

¹ Alan aşiretinden Pilvan Beltan, 80 yaşın üstünde.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

içinde, ortak kurallara göre birlikte iş göreceği, kompozit bir varlık olan yeni insanı bırakır.

Bu şekilde başka bir alem, Dersim Aleviliğinde “batın” olarak tanımlanan ve insan algısına kapalı bir sır kabul edilen dünya, “zahir” yani beş duyuyla algılanan dünyaya kendinden nitelikler bırakmış, bu nitelikleri iyi kullanma yöntemini yeni bireye aktarmak görevi aileye, Alevi cemaatine, bebeğin toplumuna kalmıştır. Batın alem, birey tarafından çağrılmadığı sürece, ölüme kadar bir daha dönmek üzere, yeni bireye perdelerini kapar.

Doğumdan sonraki kırk gün boyunca geldiği bilinmez dünyayla, vardığı sosyal dünya arasında bir eşikte duran bebek, artık eşiği geçer ve topluma katılır. Kırkıncı günün sonunda, bebeği oluşturan parçaların birbirine ve bebeğin yeni vardığı dünyaya uyum sağlama sürecinin tamamlandığı kabul edilir.

Tekinsiz Kader Melekleri

Dersim Alevilerine göre, ömür boyu bebeğe emanet edilen kırk hüneri ve böylece, bebeğin karakterini belirleyen "Ana Buyere'nin Kırk Meleği" (*Çewres Hure Ana Buyere*), insanın yaşam akışını belirleyen “kader melekleri” olarak da düşünülür: “Sen nasıl çocuğunu dünyaya getirirsen kaderini onlar belirler. Şimdi bir yerde, bir ölü evine bir misafir gelir kalmak için. Evin adamı ve karısı diyorlar ki ne versek bu adama ne yapsak? Akşam olduğunda adama bir kat yatak veriyorlar. Misafir kendi kendine yatarken adam başına gidiyor. Adam diyor ki sana salonda yer açalım, bizde burada atın yanında yatalım diyor. Ne yapıyorlarsa adam hayır diyor. Siz içeride yatın, hasırı bana verin, ben burada ahırda yatarım diyor. Haşa o gece kadın gidiyor kocasının yanına. Bir tane oğlu oluyor. O gece huriler kapının arkasına geliyorlar, “gelin bu çocuğun kaderini belirleyelim” diyorlar. Kaderi ne olsun? Evlensin, bir gelini olsun, o gece de oğlan ölsün. Adam diyor ki, demek bu oğlanın evlendiği gece benim burada olmam gerekiyor diyor. Giderken, çocuğunuz

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

olup da evlendirdiğinde, onu evlendirdiğinizde bana davetiye gönderin, ben de düğününe geleyim, diyor. Çocuk oluyor, büyüdüğü zaman evlendiriyorlar, hakikaten adamın kulağına geliyor oğlanın evlendirildiği. Düğün yapıyorlar. Oğlanın odasını hazırlıyorlar bazıları da odanın dışında bekliyor. Adam tüfeğini alıp sabaha kadar odanın kapısında bekliyor. Diyor ki; olmaya ki bunlar gelsinler oğlanı yesinler, gelir gelmez ben ateş edeyim, meğerki kendisi askerdir. Gece sağa-sola ateş ediyor, ses-seda çıkmıyor. Sabah oluyor, öğlen oluyor, gelin odasından ses seda yok. Kalkıp gidiyor çocuğun babasına ve annesine diyor ki; hele gidip oğlunuzun kapısını açın, öğlen oldu halen ses-seda yok. Gidiyorlar ki gelin odada oturuyor, oğlan yok. Nerde diyor: Ben önüne geçmeye çalıştım ama oğlunu götürdüler, kaderdir kader. İşte Huri Melek demiş: Zamani geldiğinde bir gece Huri Melek gelecek ve senin kaderini belirleyecek. O *Çewres Huri* kapı ardına geliyor, yani sen nasıl dünyaya getirirsen kaderini o belirler, onlar belirler”¹.

Huriye Lenge

Kırk melek, topal meleğin (*Huriye Lenge*) amirliği altındadır ve doğum esnasında en son ulaşan, doğum ağrılarına son veren topal melektir. Bu nedenle, doğum sırasında dualarla çağırılan o'dur. Hozat'ın Zimek köyünden Makbule Emir, “Ayağı topal olan geç geldiği için, o gelene kadar hasta acı çeker, o kadının acısını kesendir. O geç geldiğinden, ilk onu çağırırlardı. Bunlar gerçek dualardı, bu gerçek bir çağrıdır. *Huriye lenge* ayağından topaldır, hastanın hızla acıdan kurtulması için, *Huriye lenge*'nin hızla gelmesini isteyen dualar ediyorlar”² diyerek, Huriye lenge'nin istenen yüzüne işaret ettikten sonra, kırk günün sonunda, en çok da onu göndermek için meleklerle lokma verildiğini eklemiştir.

¹ Rahime Sarıataş, 80'li yaşlarında, Hozat İlçesi

² Hozat'ın Zimek köyünden, Lolan Aşiretine mensup Makbule Emir, 60'lı yaşlarında,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Çünkü eve ve aileye uygun bulmazsa, bebeği geri alabilen de total melektir ve bazı durumlarda, doğumdan sonra anneyi total bırakabilir¹. Bu nedenle, bu en güçlü meleğin, en ürkütücü melek olduğunu da söyleyebiliriz.

Ovacık ilçesinde, alçak bir tepenin üzerinde yer alan bir orman gölü olan "Küçük Buyere" gölünde yaşayan evliyanın *Huriye Lenge* olduğu anlatılmaktadır. "Küçük Buyere" gölünde yaşayan *Huriye lenge*, "*Dewres Divane*" ismi verilen bir ziyaretin gölünde yaşayan "Yeşil Evliya" ile kardeştir. Yeşil Evliya, Delileri iyileştiren bir ziyarettir. Ovacık'ta, ıssız bir koruluğun içindeki, etrafı meşelerle çevrili bir göl olan bu ziyarette, gölün kıyısında asırlık bir meşe ağacı bulunur. Deliler, özellikle saldırgan deliler, bu meşe ağacına kalın bir iple bağlanır. Daha sonra, gölde bulunan kaplumbağalara ekmek ve çörek atılır, bu kaplumbağalar kıyıya çıkıp, lokmaları yerken, aile delirmiş hastasını ağaca bağlı olarak bırakıp, gider. Hasta bir gece ağaca bağlı kalır. Anlatılara göre, Yeşil Evliya iyileşeceği olan hastaları iyileştirir, iyileşeceği olmayan hastaları da boğarak öldürür. Çok sayıda hastanın bu şekilde, boğularak öldüğü anlatılmaktadır. Ancak, Yeşil Evliya'nın hemen karşısındaki tepede mekânı bulunan *Hure*², kardeşinden çok daha tehlikelidir: Kedekli Zeynel Dede'ye göre, Yeşil Evliya, "iyileşeceği varsa iyileştiririm, yoksa boğarım" dermiş, oysa *Hure*, "iyileşeceği varsa da boğarım, iyileşeceği yoksa da boğarım" dermiş³. Bu nedenle, insanlar Huriye Lenge'nin mekânından uzak durur, bu ıssız tepeye hiç kimse adımını bile atmaz. Akıl hastalarını iyileştiren kız kardeşi

¹ Nazımiye'nin Cıvak köyünden, Hormeg Aşiretine mensup Elif Çelik (70'li yaşlarında), bir doğumundan sonra sol bacağına aksamaya başladığını belirtmiş ve bunu *Huriye Lenge*'nin doğumda bacağına vurmuş olmasına bağlamıştır.

² Ovacık ve Hozat'ta iki ayrı görüşmecisi, burayı *Hure*'nin, yani "Huri'nin mekânı" olarak tanımlamıştır.

³ Ovacık'ın Kedek köyünden, Celal Abbas Ocağı'na mensup, Zeynel Batar Dede, 70'li yaşlarında.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Yeşil Evliya ile doğumlarda bebeklerin canını yuvasına teslim eden Huriye Lenge, bu hiddetli karakterlerini büyük olasılıkla, Dersim'deki inanca göre salgın hastalık, yüksek ateş (havale) ve delilik getiren cinlerin komutanı olan, babaları Abdal Musa Sultan'dan almaktadır. Abdal Musa Dersim'de, korkulan ama hürmetle kurbanı kesilen bir evliyadır.

Kırk Huri ve amirleri Topal meleğin tekinsiz karakterleri, Dersim'de doğumla ilgili belli bir sosyal algıya işaret ediyor olabilir: Yaşam gizemli bir şekilde gelir ve yaşamın belirleyici dönemeçleri üzerinde, insanların kontrolü azdır. Ancak insan yaşamı ve ölüm üzerinde kudret sahibi olan, tam da kudreti dolayısıyla tekinsiz varlıklar, aynı zamanda birer bereket, yaşam ve iyileşme kaynağıdır. Bu fikir, sadece Dersim'e ya da Anadolu'ya özgü olmayabilir, çünkü dağların doruklarında, ıssız göllerde, yabani yaşamın ortasında mekân tutan melekelerin vahşi ve esrarengiz doğası, Güney Hindistan ve Tamil bölgesindeki Hindu ve Jaina geleneklerinin "*Septa Matrika*"larını, yani yedi doğum tanrıçasını ve Nepal'de Tantrik ve Budist geleneklerin sekiz savaşçı Ana Tanrıçasını, "*Ashta Matrika*" yı da akla getirir (3, 4, 5).

Hindistan'da, genellikle üzeri koyu kırmızı boyayla işaretlenen taşlardan oluşan *Sapta Matrika* (yedi anne) adak yerleri, göl ya da pınarların kenarlarında, yabani dünyada bulunmaktadır ve hamilelerin, yeni annelerin buraya adak, kurban sunmamaları halinde, Matrikaların bebeklere öldürücü ateşler gönderebileceği, anneleri kısır bırakabileceği düşünülmektedir (3).

Tıpkı, bebeğin yerleştiği evi uygun bulmazlarsa, bebeği aileden alan ve ölümün ötesinde bir yerlere götüren kırk meleke gibi, *Sapta Matrika* da anaç, doğurgan ve koruyucu olduğu kadar, tekinsiz ve ölümcül de olabilir ve bebeklere hastalık, ölüm getirebilir (4).

Üstelik, Nepal'in *Ashta Matrika*'sının (sekiz annesinin), tıpkı Güney Hindistan'ın *Sapta Matrika*'sı gibi, doğum ve

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

bebeklerle ilgili konulardan sorumlu olması, ama bunların öfke, hayal kurma, kibir gibi “kötü huylara” da hükmetmesi ve sekiz anneye, kişideki bu kötü huyları kontrol altına almaları için dua edilmesi, kırkların da Alevilikte yaşamak için gerekli olan, ama kontrol altında tutulması gereken nefislerle bağlantılı olabileceklerini düşündürür (5).

Saptamatrikalara, yani yedi anne’ye, Hindistan’da, yeni ay geceleri, kadınlar tarafından tapınılması da tıpkı “beyaz Ana Fatma” ve dolunay’la bağlantılı görülen kırk meleke gibi, matrikaların ay ve ayın halleriyle birlikte düşünüldüğünü göstermektedir (6).

Günümüzün Suriye ve Filistin topraklarına denk düşen, Ugarit ve Erken Asur topraklarında doğum ve bereket olaylarında en etkili kutsal varlıklar, dolunay değil, yeni ay tanrı ve tanrıçalarıydı (7). Ancak, tüm ay tapınmalarında ve ay ile bağlantılı kurban ritüellerinde en önemli zaman, dolunay geceleriydi (7). Theuer, kaybolan ve yeniden doğan, gezgin ve hareketleriyle zamana bir yapı kazandıran niteliğiyle, ay tanrı ve tanrıçalarının özellikle ölüm ve doğum ritüellerinde çağrıldığını belirtmektedir (7). Bu nedenle, insanın melekelerine çeşitli yaşamlar arasında kılavuzluk eden melekelerin, dolunay ile ilişkilendirilen bir kutsal Ana figürüyle birlikte düşünülmesi, Dersim bölgesinde, hatta belki tüm Anadolu’da kadim bir fikir olabilir.

Yine Ana Buyere Gölüyle bağlantılı olarak anlatılan, bahar aylarında kızların ve erkeklerin, gölün iki tarafından iki elma bırakması, birbirine kavuşan elmaların sahiplerinin evleneceğine inanılması, Ana Buyere’nin bereket, doğum ve aileyle ilgili bir kuvvet olduğunu düşündürmektedir. Üstelik Ana Buyer’nin melekeleri, sadece ailenin bereketi sayılan yeni insanı tamamlamakla kalmaz, ailenin yeni bir yaşama ev sahipliği edip edemeyeceğinin de denetçileridir. Böylece, üreme, süreklilik ve aktarımla ilgili rolleri de pekişmiş olur.

Bedende birleşen kendiliğin parçalarının taşıyıcısı olarak kırk meleke, zamanın dışından gelen özlere, zamanın içinde bir yer olduğu, ama iradi gücüyle zamanı ve yeri aşmayı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

öğrenebileceği düşünülen bedenle ilgili geleneksel Asya kavramlarını ve pratiklerini anlamak için önem taşımaktadır. Dersim Alevilerinin Kırk Hurisi, Kırk Hurinin getirdiği, insanın iradi kararlarına göre kendini açan ya da kapatan, “beden bulan özler”: Kimliğin şekillenmesinde çevre – insan etkileşimi ve irade – bedensel eğilim etkileşimi hakkında nasıl bir model önermektedir? “Kendilik” olarak tanımlayabileceğimiz, insanın karakter gelişiminin aşamaları ve olasılıkları hakkındaki kurgusu, nasıl bir varlık anlayışı sunmaktadır? Sunduğu kalıcı varlık, ölümsüzlük fikri, zaman ve beden arasında nasıl bir ilişki tanımlamaktadır? Bu sorulara yanıt aramak için, Anadolu Aleviliğinin doğum, ölüm ve ölümsüzlük kavramlarının daha ayrıntılı bir şekilde ve kapsamlı alan çalışmalarıyla incelenmesi gerekir.

Gerçeklik, kalıcılık, ölümsüzlük

Çewres Hure Ana Buyere tarafından getirilen ve ölümlerle insandan geri alınan kırk emanet, aynı zamanda, ölümden sonra Adalet Tanrıçası Ma'at'ın, bir kişinin organlarını, özellikle de kalbini, yaşamdaki iyi ve kötü davranışları hakkında sorguladığı ve adalet terazisinde tarttığı Eski Mısır öte dünya kurgusunu hatırlatır (8). Eski Mısır kozmolojisinden farklı olarak, Dersim Alevilerine göre bu sorgulama, Ölüler Dünyası'na veya timsah-su aygırı Tanrı Ammut'un rahmine güvenli bir şekilde geçişi sağlamaz. Dersim Alevilerinde bu hayat hesabı, kişinin bir sonraki Dünya deneyiminin niteliklerini belirler ve yüklenecek bir sonraki emanetlerin seçiminde rol oynar.

Dersim Alevilerine göre, bir yaşamda bir kendilik (*Self*), beden, ruhun, arzuların (nefs) ve meziyetlerin (hüner, meleke) birbirinden razı geldiği, kendi dışındaki varlığın da kişiden razı geldiği bir düzen kurduysa, bu hali kalıcılık kazanır. Çünkü kişinin parçaları bütünleşmiş ve bağlanmış. Bu kalıcılığın, batın ve zahir, gerçek ve hayal, öz ve temsiliyeti arasındaki bölünmenin üstesinden geldiği düşünülür, böylece bir insan "ölümsüz bir varoluş" haline

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

gelir. Ölümsüz varoluş, kendini yerlerde, nesnelere, cansızlarda ve canlılarda gösterebilir, bedenini ve kendiliğini oluşturan parçalar çürümez, bozulmaz, dağılmaz. Parçalar ayrılabilir ve yeniden birleşebilir. Kırk melekenin getirdiği emanetler artık onu ve kaderini belirlemez, çünkü o melekelerine hükmeder.

Bu kalıcılık, süreklilik, dağılmama arzusu, dil ve etnik köken açısından çeşitlilik gösteren Dersim Alevilerinin, bir toplum olarak sürekli yapılar kurma çabasını, bu yapıların en kalıcısı olan “Ocak” sisteminin işleyiş modelini, analog olarak insan bedenine yansıtan ve “doğallaştıran” bir söylem olarak da tartışılabilir.

Kırklar Makamı ve Kırk Huri

Kedekli Zeynel Dede’ye göre, “bütün melekler insanda mevcuttur”. Kureyşan Ocağı’ndan Mahmut Yıldız Dede de aynı fikri şöyle tarif ediyor: “Duyular da bir melektir. Merkezi beyindir. Merkezi akıldır, akıl Cebrail. Bütün melekler senin içinde. Sen küçük bir evrensin. 18 bin alem senin içine sığar”. Yine Kureyşan Ocağı’ndan Hüseyin Erdoğan Dede de İnsanın başında bulunan yedi deliğin (iki göz, iki kulak, iki burun deliği ve bir ağız) “Yedilerden” birine, beş duyunun her birinin de beşlerden birine (beşler Muhammed, Ali, Ana Fatma, Hasan ve Hüseyin’dir) denk düştüğünü belirtmiştir. Hüseyin Erdoğan Dede’ye göre de “duyular da birer melektir”.

Öyleyse, insanın kendi biricikliğiyle bir araya toplanması için, melekelerin getirdiği meziyetler, doğumla beraber beden içinde bir düzene dahil olur. Kırk Huri, çeşitli seslerden anlaşılır bir kelime kurar gibi, doğumdan sonraki Kırk gün boyunca her gün, insanın bir meziyetini bedeninde bir yere yerleştirir. İnsanın duyuları ve aklı da birer melektir. İnsanın melekeleri beden içinde içi ve dışı arasında aracılık eder. Hem insanın dışarıya etki etmesini sağlar, hem insanın dışarının farkında olmasını sağlar, hem de birlikte düzen

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kurarak, insanın canlılığını sürekli kılar. Böylece hem bir bütünü oluştururlar hem de her biri ayrı bir varlıktır.

Dede Garkın Ocağı'nın Cemlerinde söylenen bir Miraçlama'da, bu tezahür olarak ayrı, ama varoluş olarak birlikte olma hali, "Kırklar Makamı" niteliğinde şöyle tarif edilmiştir: "Birimiz Kırk, Kırkımız Bir, yok değil didarımız / Birimize neşter vursan, Kırktan akar kanımız" (9). Didar, yüz demektir, Kırkların her birinin kendi yüzü, kendi farklı karakteri vardır, ama beden olarak o kadar aydırdılar ki, birinin bir yeri kanasa, hepsinden kan akar. Kırk hurinin bir insan bedeninde birlikte can bulması, insanın çok yüzlü, çok karakterli bir varlık olduğuna işaret ederek, içindeki olasılıkların çeşitliliğini mi ima etmektedir? Kedekli Zeynel Dede, Kırklarla Kırk meleğin ilişkisini şöyle açıklıyor: "Kırk melek nereden gelir? Kırklardır, kırkların makamıdır, kırkların makam kurduğu mekân. Doğumla beraber hasbehal olmuşlar, insanlara doğan çocuklara, insan çocuklarına gelmişler, hizmet yapmışlar, makamları o mekândadır. İnsanın gelişi, insan Kırk makamla birlikte geliyor. İnsan olarak cihana geldiği için, onlar o doğan çocuğun hizmetini yapıyor, kırkıyla gelmiş, kırkıyla gidiyor hem ölümünde hem doğumunda, hizmetini görüyor. Onların her biri mevzuat sahibidir, bir zimmeti vardır. Kırk yolun hizmetini gören candır. Her bir makamın bir hizmeti vardır. Yola, eve, yele, dağa, suya..." Zeynel Dede'nin söylediğine göre, insan bedeninin dışında, dünyada da suyun, dağın, bitkilerin, madenlerin... melekleri vardır.

Ocaklı dedelerin, hepsi insanda da var olan doğal dünyanın unsurlarını, elementleri, madenleri, bitkileri, hayvanları Kırk Huriyle birlikte düşünmesinin aksine, kendi de Kureyşan Ocağı'ndan olan, bilgisayar teknisyenliği yapan 1976 doğumlu Ulaş Gültekin, Kırk melekenin getirdiği kırk emaneti, tüm canlılarda bulunan bir çeşit "bilgisayar programı" gibi tarif etmiştir:

"Kırk gün boyunca bebeğe bir program yükleniyor. Kırklar Cemi'nde bir üzüm tanesini getiren Salmanı Farisi, bebeğin göbek bağıdır. Kırklar cemi, ana rahmidir. Rahimde

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

mayalanıyorsun. Orası tarladır. Birinci kapıdan çıkınca, bebek Salmanı Farisi'den ayrıldı. Ölünce geçtiğin rızalık kapısı, son kapıdır. Ölünün Kırk çıkmayınca kadar, gidilmez. Fiiline göre, marifetine göre, kartal, kurt, güvercin olabilirsin. Kırkıncı gün, et kemikten ayrılıyor. Her bir gün bir hesap veriliyor. Bizim hesabımızı tutan Kırk melek var, onlardan Kırk gün hesap alınıyor. Gözün, dilin, ayağın dile geliyor. Yaptığı hünerin hesabını, hüner meleği verir. Bir şey yapılırsa, senden delil ister. Beyni yöneten, yürektir. Kalp attığı zaman, ruh bedene giriyor. Rahimdeyken program yükleniyor. Melekler doğumdan sonra bu özellikleri harekete geçiriyor, kendini kendinde bul diye. O meleği bozamazsın, buna insanın gücü yetmez. Bir melek sadece, verilen talimatı yerine getirir. Hakikat denen, canlıların ortak şeyidir. Gerçek bizleriz”.

Ulaş Gültekin'in anlattısında, bedene girenin meleğin kendi mi olduğu, yoksa meleğin sadece bir program yükleyip, onu aktive mi ettiği, çok net değildir. Her halükârda, dünyaya yeni gelen bedene kendini kaydeden melezlerin, bir hafızası vardır. Bütün gelecek, bu hafızanın tuttuğu hesaba göre şekillenmektedir.

Tıpkı Aristo düşüncesinde olduğu gibi, burada da aklın merkezi yürek olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden, kalbin atmaya başlamasıyla, bireysel iradenin harekete geçtiği varsayılmıştır. Kalbin atmasıyla, ruhun bedene girdiği kabul edildiğinden, ruh ile irade arasında bir bağlantı kurulduğunu düşünebiliriz.

Ulaş Gültekin'in, Kırk Meleğin aktive ettiği bir bilgisayar programına benzettiği hünerler, aynı zamanda, tüm yaşamımızı kaydeden ve ölümden sonra hesap veren, yaşamda nasıl kullanıldıklarından razı olan ya da olmayan, doğumla gelen Kırk Melek gibi, vücut bulan birer bilinçtir. Bu parçalı bilinçlerin bir arada iyi iş görmesiyle, insan yeryüzünde yaşama işini iyi yapmış sayılır. Öyleyse Dersim Alevileri burada anlamlı ve iyi bir yaşamı, insanın mevcut potansiyellerini iyi şekilde koordine ettiği bir “hünerlerini gerçekleştirme” süreci olarak tanımlamaktadır. Bu sürecin

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

yönelimi, iyi ve kötünün içeriği hakkında, Kırk Huri anlatısı fazla ipucu vermemektedir.

Kuşaklar arası dilin ve alegorilerin değişimine rağmen, tıpkı eski kuşak dedeler gibi, Ulaş Gültekin de irade (ruh), karakter özellikleri (hünerler) ve bedeni, birbiriyle etkileşen ve birbirini etkileyen birimler olarak ayırtmıştır. Birbirleriyle nasıl ilişkiler kurmaları gerektiğini, ölümden doğuma kadar insanı oluşturan parçalar arasındaki etkileşimin “yol haritasını” eski kuşaklarla tutarlı bir şekilde çizmiştir. Bu durum, Kırk Meleğe dair ritüel bilgisinin bu örnekte daha kolay kaybolmuş olduğunu, teorik bilginin daha kuvvetli bir şekilde aktarıla geldiğini göstermektedir.

Hak insandan razı ve insan Hak’tan razıysa: Ölümsüzlük

Tıpkı Mazda kozmolojisinin, yeryüzündeki yaşamı bir “karışım”, Kıyameti de iyinin ve kötünün nihayet ayırdığı bir “devir bitimi” olarak tanımlaması gibi, Alevi doktrininde de dünyada, kötülük ve iyilik birbirine karışmıştır (10). Sadece iyilik ve kötülük değil, baki ve fani dünya arasında da iç içe geçme, sürekli alışveriş ve etkileşim olduğu, Alevi düşüncesinin varlıkla ilgili temel bir savıdır. Alevilikte, batın alem dünyayla uğraşır ve hatta aynı zamanda, insan bedeninin içindedir (11). “Vücut Hakkın ruhuna mekân olduğu için, o can ölmez. Böylesi can vücuda tuzdur, direktir, hayattır; çürümez, yakılmaz ve ruha mekân olur. Böyle vücut daima sağ ve diridir: Çünkü Hakkın emrini tutmuş ve rızasında durmuştur” (12). Beden ve ruh, birbirine sirayet edebilir ve birleşebilir. Alevilikte, hakikatle birleşen kişinin bedeni dönüşür, dünyevi niteliğini kaybeder, “safı cevher” olur. Alevi terminolojisinde buna, “ölmeden ölmek” ya da “sırta karışmak” denir.

Her inanç kurgusunda olduğu gibi Dersim Aleviliğinin inanç kurgusunda da beden bulmuş kendiliğin (*embodied self*) dışarıdan bakıldığında görülenden, ya da hatta kendinin bilebildiğinden daha öte bir anlamı, bir görevi vardır, kırk emanetin verilmesi karşılığında, kutsal bir düzlemde,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

insandan bir şeyler beklenmektedir. Kırk melekenin birleştiği insan bedeni, bir araya toplanır ve daha büyük bir deneyimin içine atılır. Bunun için önce beden oluşur, bedene can girer, ruh girer, canlı beden ana kapısından geçer ve melekeleri de yeni bedene birer birer yerleşir.

Bir ev ve bir şehir olarak insan bedeni

Eski Dersim'in beden kavramında, bedenin içindeki organlar, işlevlerini yerine getiren ve bir sistemin parçaları olarak, daha küçük (hücre ve molekül boyutunda) ve daha büyük (sindirim sistemi, sinir sistemi, kas kemik sistemi gibi) birimler içinde düşünülebilen, biyolojik mekanizmalar değildi. Organlar, bedenin içine, doğumla beraber gelen misafirlerdi ve her biri, insanın belli bir melekesinin eviydi. Kureyşan Ocağı'ndan Mahmut Dede, bazı organları şöyle kategorize etmiştir: “Göz şeriattır, Kulak tarikattır. Akıl marifettir, Kalp hakikattir. Şariat ateştir, Tarikat rüzgârdır, Marifet sudur, Hakikat topraktır”.

Kedekli Zeynel Dede ise, Tarikat kapısını İmam Cafer ile, Marifet kapısını Hızır ile, Hakikat kapısını Ana Fatma ile özdeşleştirmiştir. Kulak, ilk sazın düzenini kuran İmam Cafer ve rüzgâr ile, Akıl ilmi ledun'un (batın ilminin) sahibi olan Hızır ve su ile, Kalp Ana Fatma ve Toprak ile özdeşleştirilmektedir. Nizam, idrak gibi melekeleri doğumda bebeğe getiren kırk meleke olduğunu hatırlarsak, her bir organın içine, doğumla beraber birer misafirin girdiğini, bu organların her birinin belli bir elementin özelliklerini taşıdığını, bu element ile, bu misafir arasında bir yakınlık kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu misafirler, “beden binasını ölümle terk eden birer ev sakini” gibidir.

Anadolu Aleviliğinde, misafirlerine, yani iç organlarına, ruhuna ve canına bir ev olan beden metaforunun yanı sıra, bazen Seyit Nesimi'ye, bazen Şah Hatayi'ye atfedilen “Seyrimde bir şehre girdim” nefesinde olduğu gibi, şehir simgesi de kullanılmıştır. Beden içinde canın ve ruhun

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

gezindiği bir şehirdir. Bu beden, “gâh sekiz cennet olur, gâh da yedi cehennem olur” (13).

Sonuç

Yeni insanın nasıl biri olacağını belirleyen kırk meziyet, ruh bedenden çıkarken, kırk gün boyunca, çıkıp gider. Doğumdan ve ölümden sonraki kırk gün boyunca kişinin kırkının çıkarılması, bu karakter özelliklerinin-becerilerin, Dersimli Alevilerin “ceset” olarak tanımladığı bedene girmesi ve bedenden çıkmasıyla alakalıdır. Bedeni insan yapan, ilk kırk gün gelen kırk meleke yoluyla insanın içine yerleştirilen melekeler, ruh ve candır. Bunlar çıkınca, beden bir cesede dönüşür.

Dersim’de derlediğimiz anlatılara göre, Ulu Divan’da hakimlik eden Ana Fatma, ölümden sonra insana bütünlüğünü vermiş parçalarına, yani bedenine yerleşmiş olan melekeler, “ahiret soruları” sormaktadır. İnsanın kulağında, dişlerinde, gözlerinde, kalbinde yerleşmiş olan melekeler, Ulu Divan’da tanık olarak bu soruları yanıtlar.

Ana Buyere’nin kırk hurisinin getirip, bedene emanet ettiği melekeler, bedenın organlarına yerleşen bir hafızanın parçaları gibi görünmektedir. Her insanın bedeninde yaşadıkları deneyimlerin hatırası, belli ki doğumla verilen bu hafıza parçalarını etkilemektedir: İnsanın yaşamda verdiği kararlara göre gerçeğe ya da hayale, dağılmaya ya da bağlanmaya “çalışan” melekeler, böylece Batın aleme döndüklerinde, orada gerçek ve hayal, dağılma ve bağlanma arasında süregittiği düşünülen kozmik savaşa da etki etmektedir.

Günümüzde ziyareti Erzincan Başköy’de bulunan Başköylü Hasan Efendi’ye göre, “Hakk’ın emri ceset ile candır”. Ceset ile canın birbirine bağlılığını kalıcı kılmak, tüm canlıların yaşam görevidir. Bedendeki bağ dört harf (ses) olan Elif, Nun, Cim, Dal arasında oluşur. Bunlar, su, ateş, hava ve topraktır (14). Dört element: Su, ateş, hava ve toprak insan

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bedeninde birleşir ve doğumda “sırrı hakikat” kapısı açılır. Yeni insan bu kapıdan geçer ve onun bedeninde, elementler birbirine ikrar verir. Bu ikrardan can türer, can teni, maddeyi hareket ettirir. Kedekli Zeynel Dede’ye göre, Can bedende zararlı ve yararlı nefsler olarak kendini gösterir.

Tıpkı melekeler gibi, nefsler de insana su, hava, toprak ve ateşten verilmiş birer emanettir. Ait oldukları elementlerin özelliklerini taşırlar ve farklı organlarda barınırlar. Ölümle, tüm emanetler teslim edilir ve emanetlere, insanın onları yaşamda nasıl kullandığı sorulur. Ölümde dişler, karaciğer, kalp vb. tek tek sorguya çekilir, örneğin dişlere, haram lokma çiğneyip çiğnemedikleri sorulur. Dişler, haram lokma çiğnedikleri için ağrıdıklarını belirtebilir. Örneğin, Dişçi ve kırıkçı olan, Derviş Cemal Ocağı’ndan Dede Efendi Örnek, oğluna şöyle demişti: “Mahşer günü çektiğim diş, “ben sahibim haram çiğnediği için ağrılar verdim. Neden sen beni çektin?” diye beni sorgularsa, “bedeli karşılığında diş çekiyordum” diyebilmek için, gelenden bir demir para alırdım” (15). İnsanın dünyayla alışverişlerini sağlayan can, benliği varlıkta dolandıran tene ihanet etmemelidir. Bedendeki canın, nefsin, kendi tenine ihanet etmesi, Başköylü Hasan Efendi tarafından hastalıkların baş nedeni kabul edilir (16). Hastalık, bedeni oluşturan parçalar arasındaki uyumun bozulmasından, kontrol altında tutulması gereken nefslerin hükmü ele geçirmesinden kaynaklanır. Uyumun bozulması, bedenin işleyişini sağlayan «temiz varlıkların» bedeni terk etmesine, bu durumda beden yapısının «çürümesine» ve sonuçta dağılmasına yol açar.

İnsan çok parçalı, hatta bazı parçaları, örneğin nefsleri ve melekeleri birbiriyle çatışan, çelişen bir bütündür. Doğum, insanın çok parçalı bir bütün olarak “diğerlerinin arasına atıldığı” ilk etkileşimdir ve dünya deneyimi, bu parçaları uyuma sokmayı öğrendiği yerdir. Uyuma sokma becerisi, sosyal olarak öğrenilir ve bu öğretme görevi, Alevilikte Ocaklı Dedelere, Analara düşüyordu. Ocaklı uzmanlar, bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısı olduğu kadar, varoluşlarıyla da faydalı güç potansiyelini dünyada yaşatmakla,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kullanmakla ve doğrudan bedeniyle aktarmakla yükümlüdür. Örneğin bir pirin nefesi, yoldan çıkmış bir nefsi yeniden yola sokabilir. Mahmut Yıldız Dede'ye göre, hakiki dedeler temiz nefesleriyle, “hastalığın üzerine sus okur” (*sero suse wenda buane*).

Bedeni oluşturan parçaları yeniden uyuma sokmak için, ritüeller, ölümsüz varlıkların mekânlarını ziyaret etmek, böylece iyi varlıkları bedene çağırıp, kötülerin kaçmasını sağlamak, aynı şekilde, dedenin nefesini hastanın içine üfleyerek, «içini temizlemesi», Dersim Alevilerinin iyileştirme geleneğinde sık uygulanan yöntemlerdir. Ayrıca, bitkilerin, hayvanların, şifalı suların ve toprakların da iyi varlıkları taşıdığı kabul edilir. İyileştirici ister şifalı bitkilerle ilaç yapan ister şifalı suların nasıl kullanılacağına rehberlik eden, ister nefesiyle tedavi eden kişi olsun, “empirik yöntemlerle” ya da “inanç temelli yöntemlerle” iyileştiren olarak birbirinden ayrılmaz. İyileştirici, kendilik bağlarını dağıtan ve çürüten varlıkları susturur, iyi varlıkları güçlendirir, bedene aktarır.

Dersim Alevilerine göre, can, ruh ve beden birbirinden tamamen razı olduğunda, hastalık ve ölüm döngüsü sona erer, insan ölümsüz olabilir ve zamanın ötesine geçer. Dersimlilerin iyileşmek için gittiği, rüyaya yattığı ziyaretlerin tümü, bu ölümsüz varlıkların mekânlarıdır.

Dersim Aleviliğine göre, ölümün ötesine geçen insanların, evliyaların, ermişlerin, Ocak atalarının, at, kartal, dağ keçisi gibi hayvanları, ağaçları olabilir. Bu ağaçlar ve hayvanlar evliyanın koruması altındadır, onun sürüsüdür. Ölümsüzleşen insanlara ait ve çoğunlukla rüyalar yoluyla açığa çıkan asalar ve ritüel nesnelere – sikke, hançer, bir terlik ya da hırka gibi – ölümsüz insanda bedenleşen cevheri taşır ve ritüel esnasında bu öz, nesneyi canlandırır. Böylece sadece insan bedeni değil, bir ağacın kuru dalı, bir taş ya da maden parçası dahi, ölümsüz bir varlığa dönüşebilir.

Ölümsüz bir insan, sır olabilir, yeniden maddeye bürünebilir (de-materyalize ve re-materyalize olabilir ve bu madde

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

çeşitli formlarda olabilir). Ölümsüz beden, rüyalar ve çeşitli işaretler (kerametler) yoluyla, ölümlülerle iletişim kurabilir. Aynı şekilde, bir göl, nehir, dağ veya su kaynağının içinde yaşamaya devam edebilir, orası onun mekânı olur. Bedeniyle birlikte sırra karışan Düzgün Baba, Munzur Baba, Dersim’de saf bir bedenin ölümsüzlüğe ulaşmasının en bilinen örnekleridir.

Mahmut Yıldız Dede, Düzgün Dağı’na (Zargovit’e) karışarak, sır olan çoban Düzgün Baba örneğinde, bu öz - madde bütünleşmesini şöyle tarif ediyor: “Düzgün Dağı’nın üstünde bir ışık var, altın bir ışıktaykıyor. Kayaları altın rengi parlıyor. Ayrıca, güneş de üstüne yağıyor. Düzgün, o dağın ve etrafının her zerresindedir”.

Kaynaklar

- 1) Dahlstorm, Daniel. The Heidegger Dictionary. Londra, 2013, Bloomsbury, s.114 – 117.
- 2) Bashir, Shahzad. Fazlallah Astarabadi and the Hurufis. 2005, Oxford, Oneworld Publications, s.64 – 66.
- 3) Pattanaik, Devdutt. The Goddess in India: The Five Faces of the Eternal Feminine. Rochester Vermont, 2000, Inner Traditions / Bear & Company, s.131 – 132
- 4) Kinsley, David R. Hindu Goddesses: Visions of the Divine Feminine in the Hindu Religious Tradition. Delhi, 1987, Motilal Banarsidass Publication, s.151-160
- 5) Van den Hoek, Bert. "Kathmandu as a Sacrificial Arena", içinde: Nas, Peter J. M. ed. Urban Symbolism. Leiden, 1993, Brill, s.362.
- 6) Muriel Marion. The Hindu Religious Year. Underhill,1991; Asian Educational Services, s.110.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 7) Theuer, Gabriele. Der Mondgott in den Religionen Syrien – Palastinas. Freiburg, 2000, Universitaetsverlag Freiburg Schweiz, s.78- 79.
- 8) Duffin, Jacklyn. History of Medicine, A Scandalously Short Introduction. Toronto, 2010, University of Toronto Press, s.11 – 12
- 9) Dedekargınoğlu, Hüseyin. Dede Garkın Süreğinde Cem. Ankara, 2010, Yurt Yayınları, s.227
- 10) Corbin, Henry. Spiritual Body and Celestial Earth – From Mazdean Iran to Shi’ite Iran. Princeton, NJ., 1977, Princeton University Press, s.7
- 11) Shankland, David. The Alevis in Turkey – The Emergence of a Secular Islamic Tradition. Londra, 2003, Routledge, s.113
- 12) Başköylü Hasan Efendi. Hakkın Emri Rızası. Ankara, 2012, Yurt Yayınları, s.57
- 13) Başköylü Hasan Efendi. Hakkın Emri Rızası. Ankara, 2012, Yurt Yayınları, s. 63
- 14) Başköylü Hasan Efendi. Hakkın Emri Rızası. Ankara, 2012, Yurt Yayınları, s. 183
- 15) 1. Dersim’in İyileştirme Geleneği Sempozyumu kitapçığı. İstanbul, 2013, s.36
- 16) Başköylü Hasan Efendi. Hakkın Emri Rızası. Ankara, 2012, Yurt Yayınları, s. 55

Sözlü görüşmeler

- 1) Gome Uçar, 80’li yaşlarında, Ovacık ilçesinin Yeşilyazı köyünden, Ferhatuşağı Aşiretinden. 2015 yılında, Yeşilyazı köyünde yapılan görüşme.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 2) Melek Polat, 70'li yaşlarında, Mazgirt ilçesinin Tirkel köyünden. 2016 yılında, Tunceli Merkez'de yapılan görüşme.
- 3) Sabriye Özer, 70'li yaşlarında, Yusufan Aşiretinden. 2015 yılında, Tunceli Merkez'de yapılan görüşme.
- 4) Mahmut Yıldız Dede, Nazımiye ilçesinin Kureyşan köyünden, Kureyşan Ocağı'ndan. 2016 yılında, İstanbul Kuzguncuk'da yapılan görüşme.
- 5) Pilvan Beltan, 80'li yaşlarında, Alan aşiretinden. 2014 yılında, Tunceli Merkez'de yapılan görüşme.
- 6) Rahime Sarıataş, 80'li yaşlarında, Hozat ilçesinin Şakak köyünden. 2015 yılında, Hozat Şakak köyünde yapılan görüşme.
- 7) Makbule Emir, 70'li yaşlarında, Hozat ilçesinin Zimek köyünden. 2015 yılında, Hozat Zimek köyünde yapılan görüşme.
- 8) Elif Çelik, 80'li yaşlarında, Hormeg Aşiretinden, Nazımiye ilçesinin Cıvrak köyünden. 2014 yılında, Nazımiye Cıvrak köyünde yapılan görüşme.
- 9) Zeynel Batar Dede, 80'li yaşlarında, Celal Abbas Ocağı'ndan, Ovacık ilçesinin Kedek köyünden. 2016 yılında, Ovacık Kedek köyünde yapılan görüşme.
- 10) Özgür Gültekin, 1976 doğumlu, Kureyşan Ocağı'ndan. 2016 yılında Tunceli Merkez'de yapılan görüşme.

SEDAT VEYİS ÖRNEK VE HALK HEKİMLİĞİ

Sedat Veyis Örnek and Folk Medicine

Alparslan SANTUR¹

Özet

“Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek: 1974-1978 yılları arasında öğrencisi olduğum değerli bilim insanı ve yazar. 1927 yılında Sivas/Zara’da doğmuştur. Etnoloji ve Halkbilim araştırmalarının bilimsel temellere oturmasında önemli katkıları olmuş ve kitapları Türk Halkbiliminin temel kaynakları arasında sayılmıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi iken 15 Kasım 1980 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.”²

Sedat Veyis Örnek’in halk inanışları ile ilgili kavram ve görüşleri, geçiş dönemi uygulamalarının yanı sıra, aynı zamanda özellikle dinsel/büyüsel halk hekimliği pratiklerinin kök nedenleri ve yorumlanmalarına ışık tutmuştur.

“Etnoloji Sözlüğü”, “Budunbilim Terimleri Sözlüğü” ve “100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane” adlı yayınlarında ad, atalar ibadeti, büyü, muska, nazar, nefes, tükürük gibi halk hekimliğini de ilgilendiren genel kavramlar üzerinde duran Örnek, önemli bir başvuru kitabı olan “Türk Halkbilimi” adlı yayınında ise halkbilim çalışmalarının nasıl yapılması konusunda önerilerde bulunmuş ve Anadolu’da geçiş dönemlerini aktarmıştır.

Ancak Sayın Örnek’in, yine bir başvuru kitabı özelliği taşıyan “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki” adlı yayını, memleketinde gerçekleştirdiği bir araştırmanın sonucu olması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

¹ Etnolog. Ethnologist. alparslansantur@hotmail.com

² TÜBİTAK desteğinde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi tarafından hazırlanan “Sedat Veyis Örnek Sözlü Tarih, Biyografi ve Belgelik Çalışması” adlı bir proje çerçevesinde Sedat Veyis Örnek’le ilgili doküman, “Sedat Veyis Örnek Belgeliği” olarak internet ortamında yayımlanmaktadır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Söz konusu yayının asıl önemi ise, geçiş dönemleri içinde yer alan halk hekimliği uygulamaları yanı sıra, bazı hastalıkların geleneksel tedavileriyle ilgili pratiklerin geleneksel (ilkel) düşünce, (batıl) inanış ve büyü kavramları ile ilişkilendirilerek, açıklanmaya çalışılmasıdır.

Sonuç olarak Sayın Örnek'in konuyla ilgili görüşleri, halk hekimliği çalışmalarında yol gösterici olması bakımından büyük önem taşımaktadır:

"... Büyük bir çoğunluğu ile halkımız batıl inançların ve büyüsel işlemlerin etkisi altındadır...", "... Din ile büyü, bütün zıtlıklarına rağmen maddi çıkarlar, ya da aradaki zıtlığı fark etmeden yana çalışabilmektedir..."

"... Ocaklar, yatırlar, tekkeler birer sinir ve ruh hastalıkları kliniği... gibi iş görmekte, sanıldığından da çok rağbet bulmaktadır..."

"... Halkı köstekleyen ya da destekleyen adet ve inanmaların, zihniyetin kök nedenlerini bilmeden alınacak her tedbir kısa süreli, kısır ve yanlış olacaktır..."

Anahtar Kelimeler: Sedat Veyis Örnek, Halk Hekimliği.

Abstract

"Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek: I am a student between 1974 and 1978, valuable scientist and writer. He was born in 1927 in Sivas/Zara. Ethnology and folklore research have been important contributions to scientific bases and books are considered as the main sources of Turkish Folklore. Ankara University Faculty of Letters member while leaving on November 15, 1980. "

Sedat Veyis Örnek's concepts and views on popular beliefs shed light on root causes and interpretations of transitional period practices as well as religious/magical folk medicine practices in particular.

In his publications titled "Etnology Glossary" and "100 Questions on Religion, Primer, Art, Legend in the Principals", the example which focuses on the general concepts related to folk medicine such as name, ancestor worship, magic, amulet, evil eye, breath, saliva, "Turkish Folklore" in the publication of the folklore

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

suggestions about how to make the work and Anatolia, transition periods are transferred.

However, Dear Örnek also has a special importance in that it is the result of a research carried out in his country called "Ethnological Investigation of Subliminal Beliefs and Magical Transactions Related to Various Siphons of Life in and around Sivas" which also features a reference book.

The main advantage of this publication is to try to explain the practices of traditional medicine of some diseases in relation to traditional (primitive) thought, (belief, belief and magic) concepts as well as folk medicine applications in transition periods.

As a result, Dear Örnek's views on the issue are of great importance in guiding folk medicine studies:

"... With a great majority, our people are under the influence of superstitions and magical processes ..."

"... Religion and magic, despite all their contrasts, can work side by side without realizing the material interests, or the opposition ..."

"... The quarries, the deposits, the singles, the clinics of the nerves and the mental illnesses ... are in business, and they are also very popular ..."

"... Every measure that will be taken without knowing the root causes of the customs and beliefs that displease or support the people will be short term, vicious and wrong ..."

Keywords: Sedat Veyis Örnek, Folk Medicine.

Genel Kavramlar

Etnoloji ve Halkbilimle ilgili terminolojiyi kapsayan "*Etnoloji Sözlüğü*", aynı zamanda geleneksel düşüncede sağlık/hastalıkla ilgili çeşitli uygulamaların nedenlerini açıklayan bir sözlük özelliğini taşımaktadır.

Aşağıda sözlükte yer alan ve konumuzu ilgilendiren bazı maddelerle ilgili değerlendirmeler ve bu maddelerin halk hekimliği içinde kullanımını yer almaktadır:

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Ad: *“Kişiliği oluşturan özelliklerden biri olarak kabul edilen ad, sadece sosyal bir kişiliği temsil etmez; aynı zamanda majik ve mistik bir kudreti de ifade eder. Onun için yeni doğan çocuğa geliş güzel bir ad verilmez; verilen adın çocuğun geleceğini, karakterini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkileyecek, damgalayacak sembolik bir öz taşımasına dikkat edilir...”*

Çocuğu yaşamayan ailelerin, daha sonra doğan çocuklarına “Yaşar” adını vermeleri veya devamlı kızı olan ailelerin, sonraki kızlarına “Yeter”, “Durdu” gibi adlar vermeleri.

Ak Büyü: *“Uygulama bakımından insanın ve toplumun iyiliğine yönelik büyü. Hastalık, yaralanma, ölüm, kaza, vb. gibi kişisel felaketlerle sel, kuraklık, vb. gibi doğal felaketleri önlemeyi amaç edinen ak büyü; evi, barkı, malı-mülkü, hayvanları, geçiş durumundaki çocukları, lohusaları zararlı dış etkilerden korumaya çalışır. Çoğunlukla dinden ve kutsal objelerden yararlanan ak büyü, genellikle din alanında ve din adamlarıyla iş görür; uygulamalarında dua ve kurbanı başvurur...”*

“Loğusa odasında Kuran bulundurulması, çeşitli hastalıklara karşı din adamları tarafından verilen okunmuş muskaların vücutta taşınması.

Atalar İbadeti: *“Ölümden sonra hayatın sürdüğü ve ölenin öldükten sonra da mensup olduğu toplumla ilişkisi bulunduğu inancı atalar ibadetine göre; ölen atanın manevi varlığı yeryüzünde kalmakta, geride bıraktıkları kimselerin hayatlarını olumlu ya da olumsuz yönden etkileyebilmektedir...”*

Çeşitli hastalıklarda, çocuğu olmayanların konuyla ilgili taleplerinde ziyaret edilen eren, evliya mezarları, türbe ve yatırlar.

Ateş: *“...Çeşitli inançlara göre ateşin kötülükleri uzaklaştırıcı, arıtıcı, canlılara güç ve sağlık kazandırıcı bir özü vardır; dumanı büyüsel güçler taşımaktadır...”*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Hıdrellez'de hastalıklardan kurtulmak ve bütün bir yıl boyunca sağlıklı kalmak amacıyla ateş üzerinden atlanması.

Aybaşı: *“İlkelerde kadının ay hali bazı yasak ve kaçınmaları da beraberinde getirmektedir. Örneğin bu durumdaki kadın, çoğu zaman başkalarıyla birlikte yemek yemez, belli birtakım yiyeceklere dokunmaktan kaçınır; sığırlardan, av hayvanlarından uzak durmaya çalışır ve günlük birtakım işleri tek başına görür... Aybaşı kanını tehlikeli bir nesne olarak kabul eden erkekler, onun tehlikesinden uzak durmaya çok dikkat etmektedirler...”*

Özellikle yeni doğan çocukların bu durumdaki kadınlarla karşılaştırılmamaya çalışılması.

Ceset: *“...Ölenin, hayatını tıpkı bu dünyadaki gibi sürdürdüğü inancı, onun her an geri dönebileceği ve geride bıraktıklarına zarar verebileceği korkusunu doğurmuştur...”*

Cenazenin geçişi sırasında, özellikle yeni doğan çocukların “ölü basması” na karşı korunmaya çalışılması.

Muska: *“İçinde, taşıyanı tehlikeli dış etkilerden, çeşitli zararlardan koruyan büyüsel ve dinsel bir gücün saklı olduğuna inanılan doğal ya da yapma nesne... Garip biçimdeki taşlar, hayvan kemikleri, boynuzları, pençeleri, dişleri; tahtadan, metalden yapılmış öteberi; kâğıtlara, deri ve bez parçalarına yazılan dualar, büyüsel sözler, çizilen şekiller, vb. muska olarak kullanılır...”*

El ve göz şeklindeki muskalara ülkemizde genellikle nazarlık denmektedir.

Nazar: *“Belli kimselerde bulunduğu inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvet...”*

Ülkemizde ayrıca “göz değmesi”, “göze gelme”, “pis göz”, “kem göz”, “kötü göz” olarak da adlandırılan nazar inancına karşı, gözü gözle önlemeye yönelik olarak özellikle rengi ve biçimi gözü andıran nazarlıklar kullanılmaktadır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Nefes: “...Şamanizmin görüldüğü ilkelerde, hastalanan kimselerin ruhlarının hastalık süresince nefes yoluyla bedenden çıkıp gittiğine inanıldığı için, hastayı tedavi eden şamanın ilk işi ruhu bulup, yeniden hastanın bedenine sokmaktır...”

Hastalığı iyileştirmek amacıyla özellikle din adamının veya ocaklının hastanın yüzüne karşı okuyup, üflemesi.

Pasif Büyü: “Zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya, bu zararlardan kaçınmaya ve bunlara karşı savunmaya yönelik büyü...”

Hamile kadınların, çocuklarının etkileneceği inancıyla bazı yiyecekleri yemekten veya bazı hayvanlara bakmaktan kaçınmaları.

Sempatik Büyü: “Benzerin benzeri meydana getireceği (taklit) ve birbirleriyle ilişkisi olan şeylerin fiziksel temas ortadan kalksa bile birbirlerini etkileyeceği (temas) ilkelerine dayanan büyü...”

Dalak hastalığı tedavisinde bir şekilde kesme işleminin taklit edilmesi (taklit) ve çeşitli hastalıklarda ziyaret yerleri çevresindeki su kaynaklarının içilmesi, bu kaynaklarda yıkanılması, meyve ağaçlarının meyvelerinin yenilmesi, toprağın kullanılması. (Temas)

Tükürük: “Hastalık tedavisinde kullanılır. Tüküren kimsenin mistik ve majik gücünü karşısındakine geçirdiğine inanılır...”

Hastayı iyileştirmek amacıyla din adamının veya ocaklının hastanın yüzüne karşı tükürmesi.

Alan Araştırması Teknikleri

Sayın Örnek'in özellikle “*Türk Halkbilimi*” yayınında bu konuda önemli açıklamalar yer almaktadır:

“...Araştırılan grubun ya da topluluğun günlük ve törensel yaşamına katılma yoluyla yapılacak gözlemlerde araştırmacının,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

araştırdığı grupla birlikte bir süre yaşaması, onların yaşamlarında yer alması gereklidir...”

“...Araştırcınının ya da derleyicinin araştırma yapacağı yerde uzun süre kalabilmesi için o topluluk içinde belirli bir görevi ve işi yerine getirmesi, yani sosyal bir rolü üstlenmesinde büyük yarar vardır... Bizim köylerimizde öğretmenlik, ebelik, sağlık memurluğu, doktorluk, din adamlığı bu türden araştırmalar için ideal görevlerden sayılır...”

“...Ancak unutmamak gerekir ki, araştırcınının bürüneceği rol gereği, bilmesi ve uygulaması zorunlu bilgilerin hiç değilse önemli bir bölümüyle de kendisini donatması gerekir. Eğer araştırmacı meslekten bir sağlık memuru değilse iğne vurmamak, kan almak, çok basit kimi operasyonları yapmak, yılan, böcek, vb. sokmasına karşı uygulanan ilk işlemleri bilmek zorundadır...”

“...Görüşmeci, görüşülen kişiden ya da kişilerden gerek yaş, gerek toplumsal mevki, gerek sosyo-ekonomik düzey; kılık, kıyafet, dil, anlatım bakımlarından çok farklıysa, yani görüşmeciyile görüşülen kimse çok açık biçimde birbirlerine ters düşüyorlarsa, bu görüşmenin pek verimli geçmeyeceği daha işin başlangıcında anlaşılır... Örneğin köylü kadınların doğum kontrolleriyle ilgili hangi geleneksel ilaçlardan ve uygulamalardan yararlandıklarını amaçlayan bir soruşturmada, erkek bir görüşmecinin şansı hiç yoktur, ya da çok azdır...”

“...Kaynak kişi seçimi çalışmanın ya da derlenecek bilginin niteliğine göre değişir. Örneğin doğumla ilgili derleme yapılacak, bilgi edilecekse evli, çocuk sahibi, olgun yaşta kadınların, yerel ebelerin kaynak kişiler olarak seçilmeleri doğru olur...”

Konuyla İlgili Diğer Görüşler

Sayın Örnek’in halk hekimliğiyle ilgili en önemli görüşleri,
“Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki” adlı yayınında belirtilmektedir.

Aşağıda bu görüşler ve değerlendirmeler yer almaktadır:

“...Büyük bir çoğunluğu ile halkımız batıl inançların ve büyüsel işlemlerin etkisi altındadır...”

Gelişmekte ve değişmekte olan bir ülke olmakla birlikte, geleneksel toplum özelliklerini büyük ölçüde korumakta olan ülkemizde, bu özellikler sağlık/hastalıkla ilgili görüş ve uygulamalarda da kendisini hissettirmektedir. Sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması ile söz konusu geleneksel uygulamaların bir bölümü kalkmış olmakla birlikte, (*Alan araştırmaları sırasında gerçekleştirilen konuyla ilgili bazı görüşmelerde bu tür uygulamalar genellikle geçmiş zaman kullanılarak aktarılmaktadır.*) özellikle ulaşımın zor olduğu dağ köylerinde veya göçer, yarı göçer topluluklarda ilgili uygulamaların devam etmekte olduğu görülebilmektedir.

“...Din ile büyü, bütün zıtlıklarına rağmen maddi çıkarlar, ya da aradaki zıtlığı fark etmeden yan yana çalışabilmektedir...”

Halk hekimliği uygulamalarının bir bölümünde cami, türbe, kutsal kitap, dua, kurban gibi figürler, büyüsel ritüellerle birlikte yer alabilmektedir. İslam dini, büyüü kabul etmemekle birlikte, halk bu durumu bilerek veya bilmeden uygulamaları devam ettirmektedir. Bazı din adamlarının da bu tür uygulamalara katılmaları konunun diğer bir boyutu olarak karşımıza çıkmakta ve bir bakıma din ile büyüün yan yana işlemlerini açıklamaktadır.

“...Ocaklar, yatırlar, tekkeler birer sinir ve ruh hastalıkları kliniği... gibi iş görmekte, sanıldığından da çok rağbet bulmaktadır...”

Ülkemizde “atalar kültü, ibadeti” ile ilgili halk hekimliği uygulamaları yoğun olarak eren, evliya mezarları ve türbeleri etrafında gerçekleştirilmektedir. Bu tür ziyaret yerleri okuma-yazması olmayanından, yüksekokul mezununa kadar,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

hemen her kesimden insanın uğrak yerleri olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Konuyu, örneğin en çok ziyaret nedenlerinin başında yer alan çocuğu olmayan kadınlar bakımından ele alalım. Geleneksel düşünce sisteminde kısırlık kadına özgü bir durumdur. Erkek kısır olamaz. Diğer yandan kısır olduğunu düşünen veya kısır olduğu ileri sürülen kadının bu durumu için doktora, üstelik erkek bir doktora gitmesi mümkün değildir. Geriye tek çare olarak eren/evliya mezarlarını ziyaret etmek kalmaktadır.

Konunun diğer bir boyutu da bu ziyaretlerin olumlu sonuçlandığına yönelik duyumlardır. Yüzlerce, binlerce ziyaretçi ile kıyaslandığında çok küçük yüzdelerle hastalığı iyileşen veya çocuk sahibi olanlar dikkate alınırken, diğer taraftan çok büyük yüzdelerle iyileşemeyen veya istekleri yerine gelmeyenler göz ardı edilebilmektedir.

“...Halkı köstekleyen ya da destekleyen adet ve inanmaların, zihniyetin kök nedenlerini bilmeden alınacak her tedbir kısa süreli, kısır ve yanlış olacaktır...”

Modern sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, geleneksel sağlık/hastalık uygulamaları ile ilgili yanlışlıkların önüne geçilmesinde önemli bir adımdır. Ancak özellikle geleneksel yörelerde çalışmalarını sürdüren sağlık personelinin buldukları yörenin kültürel özelliklerini, halkın tutum ve davranışlarını bilmeleri gerekmektedir. Bu konuda atılacak yanlış adımlar, örneğin ana/çocuk sağlığı veya nüfus planlaması gibi büyük ve önemli projelerin başarısını olumsuz yönde etkileyebilir.

Modern sağlık hizmeti uygulamalarında sağlık personelinin sadece hastaya odaklanmaması, onu içinde bulunduğu kültürel ortam, aile ve akraba çevresiyle birlikte değerlendirmesi gerekmektedir. Yine çocuğu olmayan kadınlar örneğinden gidecek olursak, bu durumdaki kadının belki başta eşi olmak üzere, yakın çevresi onu geleneksel tedbirler almaya zorlamaktadır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Erkek egemen bir toplum özelliği gösteren Anadolu'da özellikle kadınları ilgilendiren sağlık sorunları, erkeklerle birlikte ele alınmalıdır. Kadına konuyla ilgili yapması gerekenler aktarılabilir. Ancak başta kocası bunu kabul etmiyorsa, kadının bu konuda yapacağı fazla bir şey yoktur.

Bazı din adamlarının, türbe ziyaretlerinin İslam dini bakımından yanlış, boş inanışlar olduğuna yönelik bazı türbe girişlerine uyarı yazıları asmaları konunun bir boyutu olup, bu durum konuyla ilgili bilgi eksikliğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Sayın Örnek'in özellikle dinsel/büyüsel halk inanışları ile ilgili görüşleri, genelde halkbilim, özelde ise halk hekimliği ile ilgili çalışmaların daha verimli ve yararlı olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Söz konusu görüşler aynı zamanda halk inanışlarını boş, batıl, hurafe olarak tanımlamak yerine, bu inanışları kök nedenlerine inerek, tarafsız bir yaklaşımla ele alarak değerlendirmemiz gerektiği üzerinde durmaktadır.

Kaynaklar

- Örnek, S.V. Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara, 1981, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 135 s.
- Türk Halkbilimi. Ankara, 1977, İş Bankası Kültür Yay., 262 S.
- Budunbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara, 1973, Türk Dil Kurumu Yay., 92 s.
- Etnoloji Sözlüğü. Ankara, 1971, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 268 s.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

-..... 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane.
İstanbul, 1971, 100 Soruda Diz., 231 s.

-..... Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, Ankara, 1979, T.
İş Bankası Kült. Yay., 413 s.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**PROF. DR. BEDİ NURİ ŞEHSUVAROĞLU:
ECZACILIK TARİHİ HOCALIĞI VE ÇALIŞMALARI**
**Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu and His Works on
History of Pharmacy**

Ayten ALTINTAŞ¹

Özet

Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nu 1969 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde öğrenci iken tanıdım. Eczacılık Tarihi hocamızdı. Şehsuvaroğlu 1950 yılında Süheyl Ünver'in yanında Tıp Tarihi uzmanlığına başlamış, 1953'de uzman, 1955 yılında doçent olmuştu. O yıl Eczacılık Okulunun Eczacılık Tarihi ve Deontolojisi derslerini vermek üzere görevlendirilmişti. Kendisi 1977 yılında ölene kadar bu göreve devam etti. Eczacılık Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencilerinin çok sevdiği, saydığı bir hoca idi. 1964 yılından itibaren Özel Yüksek Eczacılık Okulu'nda da Eczacılık Tarihi derslerini vermiştir.

Bedi N. Şehsuvaroğlu Eczacılık Tarihi ile ilgili çalışmalarına Eczacılık Okulu'nda görevlendikten sonra ağırlık vermişti. 1961 yılında Fakülte haline gelen okulun yayını olan Eczacılık Bülteni'nde muntazam makaleler yazdı. Ayrıca diğer eczacılık dergilerinde, ansiklopedilerde, mecmualarda Eczacılık Tarihi konusunda pek çok makalesi yayınlanmıştır. 1970 yılında İstanbul Eczacılık Fakültesi Yayınlarından "Eczacılık Tarihi Dersleri" kitabını bastırdı. Eczacılığın tüm tarihini içine alan bu 423 sayfalık eserin 15 yıllık bir emeğin neticesi olduğunu bildirmiştir. Bu kitabın girişinde kendini yazmaya teşvik eden öğrenci ve

¹ Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, aytenaltintas@medipol.edu.tr

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

asistanlarına teşekkür eder. Bunların arasında Ecz. Müjgân Üçer de vardır.

Şehsuvaroğlu Eczacılık Tarihine 22 sene gibi uzun bir süre emek vermiş ve hizmet etmişti. Ben 1975 yılında Şehsuvaroğlu'nun yanında çalışmaya başladıktan sonra Aralık 1975 de Eczacılık Fakültesi uzman kadrosuna geçmişim. Kendisinin 1977 yılındaki ani ölümü hepimizi çok üzdü. Bu bildiride Şehsuvaroğlu'nu anarken eczacılık tarihine hizmeti ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bedi N. Şehsuvaroğlu, Eczacılık Tarihi Dersleri, Tıp Tarihi Dersleri

Abstrct

I got to know Professor Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu when I was a student at Istanbul University Faculty of Pharmacy in 1969. Şehsuvaroğlu, who was a lecturer of history of pharmacy, began to study history of medicine besides Süheyl Ünver in 1950, became a specialist of history of medicine in 1953 and an associate professor in 1955. In the same year, he was assigned to give the courses of Pharmacy History and Deontology at the School of Pharmacy and had been keeping on this duty till his death, in 1977. Şehsuvaroğlu, who was a lecturer beloved and appreciated by the academic members and students at the Faculty of Pharmacy, had been lecturing on history of pharmacy at the Private College of Pharmacy since 1964. Bedi N. Şehsuvaroğlu concentrated his attention on the works on history of pharmacy after his duty at the College of Pharmacy, regularly wrote articles for the *Pharmacy Bulletin* that was the journal of the school converted to faculty in 1961. Moreover, he had published lots of articles about history of pharmacy in other pharmaceutical journals, magazines and encyclopaedias. In 1970, he published his book titled *Lectures on History of Pharmacy* by Istanbul University Faculty of Pharmacy Publications and mentioned that this 423-page work containing the entire history of pharmacy had been a result of a fifteen year-labour. On the introduction of the book, he thanked the students and their assistants encouraged him to write, Müjgan Üçer pharmacist was among these names thanked.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Şehsuvaroğlu worked and served for 22 years to history of pharmacy. After I began to work beside Şehsuvaroğlu in 1975, I became a specialist at the Faculty of Pharmacy in December 1975 and I had the opportunity to work with him for a while. In this study, we will touch on services and contributions of Şehsuvaroğlu, who we were deeply sorry for his sudden death in 1977, to history of pharmacy while commemorating him.

Keywords: Bedi N. Şehsuvaroğlu, history of pharmacy, Lectures on History of Pharmacy

Hocam Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu İdealist bir hekim, iyi bir tıp tarihçisi ve kıymetli bir kültür adamıydı. 1914 yılında İstanbul'da Beyazıt semtinde doğdu. Dedesi zamanının değerli hukukçularından Üsküdar Bidâyet Mahkemesi Reisi Neşet Bey'di. Neşet Bey oğlunun doktor olmasını çok istedi. Yûsuf Selâmi Bey babasının isteği üzerine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi 1901 yılında bitirdi ve iyi bir hekim oldu. Yusuf Bey tugay kumandanlarından Miralay Ârif Bey'in kızı Şefika Nûrûnnisa Hanım ile evlendi. 1914 yılında doğan Bedii Nuri de babası gibi doktor olmak istiyordu. İlk ve orta öğrenimini Kabataş'ta, liseyi Kadıköy Lisesi'nde tamamladı 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi. Üniversite reformu ile Darülfünun Tıp Fakültesi İstanbul Üniversitesine bağlanmıştı. Tıp eğitimi o yıllarda Alman hocaların çoğunlukta olduğu yeni bir eğitim programı ile yapılıyordu. Tıp Fakültesinin mekânları ise İstanbul'un birçok yerine dağılmış durumda idi. Şehsuvaroğlu başarılı bir öğrenci olarak 1938-39 döneminde bu fakülteden mezun oldu.

Şehsuvaroğlu daha tıp öğrencisi iken liseden aldığı köklü eğitimden faydalanıp çeşitli ortaokul ve liselerde Türkçe, biyoloji, fizik dersleri verdi. Tıbbiyeyi yatılı olarak devlet bursu ile okudu. Zorunlu hizmetini Adana Sıtma Mücadele Merkezinde yaptı. O yıllarda Türkiye Cumhuriyeti salgın hastalıklarla mücadele programlarına başlamıştı. Sıtma ile mücadele de bunların başında geliyordu. Buradaki eğitimini

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bitirince askerlik görevine gitti. Askerliğini 1939-1941 yıllarında Kayseri’de yaptı.

Askerlik görevini bitiren Şehsuvaroğlu Eskişehir sıtma mücadele şube hekimliğine tayin edildi. İki yıl sıtma mücadelede görev yaptıktan sonra Tifüs hastalığıyla mücadele için İstanbul’a tayin edildi. Tifüs salgını için bir heyet teşkil edilmiş ve başına getirilmişti. Şehsuvaroğlu İstanbul’da Merkez hükümet tabibi, emrâz-ı sâriye tabibi ve Sağlık müdür muavini olarak birçok görevde bulundu. İkinci Dünya savaşı sırasında 1944-1945 senelerinde ikinci defa askere alındı ve Kartal’da II. Tank Alayı tabibi sıfatıyla hizmet yaptı. Askerden terhis olunca tekrar İstanbul İl Sağlık müdürlüğündeki görevine döndü.

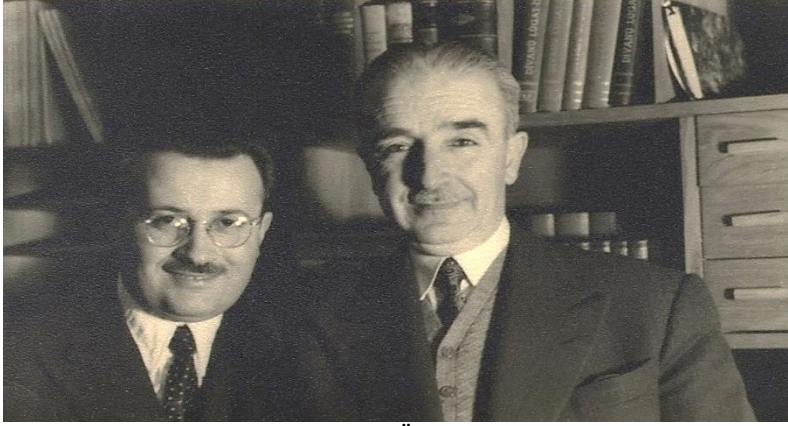
1947 yılında Hicaz’da çıkan kolera salgını üzerine bir ekip kuruldu. Şehsuvaroğlu ekip şefi olarak Mısır ve Hicaz’a gitti. 1948 yılında da görevli olarak Beyrut, Kıbrıs ve Mısır’da bulundu. Dönüşte Sağlık Bakanlığı müfettişliğine atandı. 1949 yılında da bir seneliğine Rockefeller Foundation’ın davetiyle Amerika’ya gitti.

Bedii Nuri Şehsuvaroğlu’nun akademik hayatı 1950 yılında Amerika’dan döndükten sonra başladı. Sağlığı ile ilgili bir problemden dolayı daha rahat çalışacağı bir alanı düşündü. Hocası Süheyl Ünver ile konuştu ve Tıp Tarihi kürsüsüne girmek üzere başvurdu. Kısa süre sonra İstanbul Tıp Fakültesi Tıp tarihi Kürsüsü asistanı olarak atandı. Çocukluğundan beri tarihe ve kültüre çok meraklı idi. 1947 yılından itibaren çeşitli gazetelerde salgın hastalıklar konusunda halkı bilgilendiren yazılar yazıyordu. Süheyl Ünver’le iletişim içinde idi. 1948 yılında hem önemli sağlık merkezlerini hem de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi hakkında yazıları tıp dergilerinde yayınlandı.

Tıp Fakültesine asistan olduktan sonra bu konudaki çalışmalarına ve yayınlarına hız verdi. 1950 yılında otuza yakın makalesi yayınlanmıştır. Bu arada tıp tarihi uzmanlığı için çalıştı ve 1953 yılında bu dalda uzman oldu. Çalışmalarına yoğun bir şekilde devam ediyordu.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Gazetelerdeki sağlık alanında bilgi veren yazıları yanı sıra Tıp Fakültesi mecmuasında araştırmalarını yayınlıyordu. Yabancı araştırmacıların faydalanabilmesi için Fransızca makaleler de hazırladı. Doçentlik tezi için çalışmalarını yoğunlaştırdı ve 1955 yılında tamamladığı “Karantina Tarihi” konulu tez ile “Tıp Tarihi ve Deontoloji” doçenti oldu.

Resim 1. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (sağda) ve Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu

Şehsuvaroğlu doçent olunca Tıp Fakültesindeki görevleri yanı sıra Eczacılık tarihi derslerini de vermeye başladı. 1955 yılında Süheyl Ünver tarafından İstanbul Üniversitesi Eczacılık Okulunun Eczacılık Tarihi ve Deontolojisi derslerini vermek üzere görevlendirilmişti. Kendisi bu görevine 1977’deki vefatına kadar aralıksız devam etmiştir. Eczacılık Tarihi dersleri 1938 yılından itibaren Tıp Fakültesine bağlı Eczacılık Yüksek Okulu’nun programına alınmıştı.

Eczacılık öğrencileri tıp öğrencileri ile beraber “Meslek tarihi ve meslek ahlakı dersleri” ni Süheyl Ünver’den alıyorlardı. 1945 yılında Eczacılık Okulu ders yönetmeliği yeniden şekillendi ve bu ders “Tıp ve Eczacılık Tarihi ve Deontoloji” ismi ile Süheyl Ünver tarafından verilmeye devam etti.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Şehsuvaroğlu 1955 yılında Eczacılık Tarihi dersine atandığında bu dersleri Eczacılık binasında tıp fakültesinden ayrı olarak yapmaya başladı. Bu okul 4 Şubat 1961 tarihinde alınan karar ile İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi haline geldi. Resmi işler ancak 4 Kasım 1963 tarihinde tamamlandı. Eczacılık Tarihi dersleri mecburi oldu ve imtihan yapılmağa başlandı. Şehsuvaroğlu da 1964 yılından itibaren Eczacılık Tarihi derslerinin sınavını yapmış ve bitirme tezi hazırlatmıştır. Böylece gençlere ilmî araştırma zevki ve metodu aşılamağa çalışıyordu. 1964 yılında açılan Özel Yüksek Eczacılık Okulu'nda da Eczacılık tarihi dersleri vermeye başladı.

Şehsuvaroğlu 1962 yılında profesörlüğe yükseldi. Bu sebeple bir sene önce Eşref b. Muhammed; *Hazâ'inü's-Sa'âdât* 1460 (H. 864) adlı eserini bugünkü dile kazandırmış, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştı. Fakültenin yayını olan Eczacılık Bülteni'nde muntazam makaleler yazdı. Ayrıca diğer eczacılık dergilerinde, ansiklopedilerde, mecmualarda Eczacılık Tarihi konusunda pek çok yazı hazırladı. Şehsuvaroğlu tıp ve eczacılık fakültelerine ders vermeye devam ederken 1967 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi ikiye ayrıldı ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi kuruldu. Prof. Dr. Süheyl Ünver Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne geçti. Prof. Dr. Bedii N. Şehsuvaroğlu İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde, Tıp tarihi ve Deontoloji Kürsü Başkanı olarak hizmetlerine devam etti. Kürsü Beyazıt'taki ana binada idi.

1970 yılında 420 sayfalık "Eczacılık Tarihi Dersleri" kitabını yayınladı. Bu kitabı 15 senenin eseri olarak ifade ederdi. Bu kitapta Antik medeniyetlerden Orta çağa kadar eczacılık, Türk Devletlerinden Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar ilaç ve tedavi konularını işlemiş ayrıca eczacılık eğitimi ve sağlık kuruluşlarını anlatılmıştır. Kitabın önsözünde kendini teşvik eden çalışma arkadaşlarına ve bilhassa Eczacı Mahmut Esen, Müjgân Arslan, Alnur Kalemci' ye yardımlarından dolayı teşekkür ediyordu.

Şehsuvaroğlu dersleri yanı sıra kütüphanelerde ve arşivlerde araştırmalar yapıyor, konferanslar veriyor, kongre ve

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

sempozyumlara katılıyordu. Kürsünün arşiv ve kütüphanesini zenginleştirdi, müzesine yeni objeler kazandırdı. 1974 yılında Adli Tıbbın tarihçesini, 1975 yılında da Tıbbi deontoloji dersleri kitabını yayınladı.

Şehsuvaroğlu 13 Mayıs 1977 günü ani bir kalp krizi neticesi vefat etti. Cenazesi Beyazıt'taki Üniversite ana binasında yapılan bir merasimden sonra Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi. Evli idi ve ikisi kız üç çocuğa sahipti.

Türk Tıp Tarihi Kurumu, Türk Sosyoloji Cemiyeti, Türk Fizikî ve Tabii İlimler Cemiyeti, Société Internationale d'Histoire de la Médecine, Académie Internationale d'Histoire des Sciences derneklerinin üyesi idi. Vefatından sonra Atatürk'ün Sağlık Hayatı, Başlangıcından Günümüze Kadar Türk Tıp Tarihi ve Türk Tıp Tarihi kitapları yayımlandı.

Resim 2. B.N. Şehsuvaroğlu

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kürsüsü Şehsuvaroğlu'nun müzesini, arşiv ve kütüphanesini yaşatmaya devam etmektedir. İstanbul Üniversitesi Eczacılık

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Fakültesinde 22 sene ile en uzun eczacılık tarihi derslerini veren hoca olarak anılıyor.

Derslerini verirken “Gençlerin Manevi bir açlık içinde yetişmemesi” için kendi kültürlerini öğrenmesini isterdi. “Tıp ve Eczacılık Tarihi büyük bir mesleki kültür verir” ve “Hayat insandaki ruhun kusurlarını temizlemek için verilir” diye düşünür ve bunu yeri gelince hep zikrederdi.

Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu’nu 1969 yılında İstanbul Ü. Eczacılık Fakültesinde öğrenci iken tanıdım. 1975 yılında yanında çalışmaya başladım. Aralık 1975 de kendisinin isteği ile Eczacılık Fakültesi uzman kadrosuna geçtim ve hocamla çalışmaya devam ettim. 1977 yılında kendisinin isteği üzerine Edirne Tıp Fakültesi için verilen bir asistan kadrosu için bilim sınavına girerken ölümünü öğrendim. Çok kıymetli hocamız arkada büyük bir iz bıraktı.

Kaynaklar

- 1- Şehsuvaroğlu, Bedi. N. Eczacılık Tarihi Dersleri. İ.Ü. Ecz. Fak. Yay. İst. 1970
- 2- Şehsuvaroğlu, Bedi. N. Türk Tıp Tarihi. Bursa 1984 (AD Erdemir - GC Güreşsever ile)
- 3- Baytop, Turhan. Eczacılık Tarihi. İst.
- 4- Çağan, Nazmi. Dr. Bedi N. Şehsüvaroğlu Biyografi ve Bibliyografyası (1947-1960), İstanbul 1963.
- 5- Demirhan Erdemir, Ayşegül. Büyük Tıp Tarihçisi ve Deontolog Prof. Dr. Bedî N. Şehsuvaroğlu’nun Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi. Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi. Ankara 2000.

Prof. Dr. Bedi Nuri Şehsuvaroğlu’nun Yayınları

1. Milletçe verem mücadelesi. Vatan 3.7.1947
2. Verem mücadelesi ve biz. Vatan 24.7.1947
3. Verem mücadelesi ve sanatoryum. Vatan 22.7.1947

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

4. Kolera ve salgınları. Akşam 31.10.1947
5. Hac yolundan notlar. Akşam 8-19.12.1947
6. Erenköy sanatoryumu. Akşam 29.12.1947
7. Hac yolu. Akşam 18.8.1948. İsmail Akgün Matb. 64s. İst. 1948
8. Sultanahmet Verem Dispanseri. Cumhuriyet 6.1.1948
9. Memleketin hekim gözüyle iki yüzü. Akşam 13.1.1948
10. Harp suçlusu Alman hekimleri. Akşam 23-25.1.1948
11. Mısır mektupları. Akşam 7.4-3.6.1948
12. Abdülkadir Karamürsel. Akşam 27.4.1948
13. Darülaceze. Akşam 25.6.1948
14. Fatih devrine ait eserler. Akşam 30.6.1948
15. Fatih devrinde İstanbul'un sağlık hayatı. Akşam 8.7.1948
16. İstanbul Tıp Fakültesinin tarihçesine dair. Akşam 15.7.1948
17. Matbaacı İsmail Akgün dispanseri. Akşam 20.7.1948
18. Milli kütüphane. Akşam 2.9.1948
19. İstanbul Üniversitesi 1948-1949 ders yılına girerken. Akşam 3.11.1948
20. Tarihte 50 Türk yemeği. Akşam 30.11.1948
21. Türkiye'de çiçek aşısı ve tarihçesi. Akşam 14.12.1948
22. Akıl hastalıkları tarihine kısa bir bakış. Akşam 26.12.1948
23. Fatih devrinde sağlık hayatı. Acta Medica 1(9): 204, 1948
24. Fatih devrinden (1453) bugüne kadar İstanbul'da açılan resmi (sivil ve askeri) hastaneler. Acta Medica 1(8-9): 305-307, 1948
25. Fatih devrinden (1453) bugüne kadar İstanbul'da yapılan Bimarhaneler I. Acta Medica 2(2): 53, 1949
26. Geçmiş asırlarda İstanbul'da sağlık hayatı. Acta Medica (3), 1949

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

27. Karantina tarihimizden bir yaprak. Acta Medica (5-6), 1949
28. Tarih ve tekerrür. Son Posta 26.2.1949
29. Mahrumiyet bölgelerinden. Akşam 6-7-12.8.1949
30. Verem mücadelesi ve sanatoryum (Functions of Sanatoriums in the Tb. Control). Sağlığımız 1(4-5), 1949
31. Aforizma, Akil Muhtar Özden ve vecizeleri. Akşam 12.8.1949
32. Hekimliğin dertleri. Akşam 19.10.1949
33. Fizyoloji muallimi Şakir Paşa. Akşam 11.12.1949
34. Fatih ve kurduğu sağlık müesseseleri. Son Posta 4.6.1950. Son saat 12-16.10.1950. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, (102): 7-8, 1950
35. Doç. Dr. Saim Erkun. İÜ Tıp Fak. Mecm. 13(1), 1950
36. Euthanasia, rahat ölüm ve onu sağlama. İÜ Tıp Fak. Mecm. 13(2): 213-215.1950
37. Euthanasia. Acta Medica Temmuz 1950
38. Dr. Rıza Tahsin Gencer. İÜ Tıp Fak. Mecm. 13(2), 1950
39. Ord. Prof. Dr. M Hayrullah Diker. İÜ Tıp Fak. Mecm. 13(3), 1950
40. Farabi, Alfarabi, The famous Muslim pilosopher. İÜ yay. No: 466, 44s. 1950
41. Farabi. Yeni Sabah 21.1.1950
42. Karantina tarihimizden bir yaprak. Akşam 25.1.1950
43. Büyük Türk hekim ve filozofu Farabi. Akşam 5.2.1950
44. Ord. Prof. (Hugo) Braun. Akşam 3.3.1950
45. Hekim vicdanı. Akşam 8.3.1950
46. Dr. Akil Muhtar. Akşam 12.3.1950
47. Dr. Akil Muhtar'ı anarken. Son Posta 12.3.1950
48. Tıbbiyeliler bayramı. Son Posta 14.3.1950
49. Besim Ömer Paşa. Son Posta 19.3.1950
50. Veremin barınamadığı bir vatan köşesi; Uludağ. Son Posta 5.6.1950

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

51. Tarihte İstanbul ve yangınları. Son Posta 22.8.1950
52. Gıdalarımız ve belediye kontrolü. Akşam 11.8.1950
53. Sağlığımız ve gıda ve kontrolü. Son Posta 12.8.1950
54. Türk hekimliğinin büyük kaybı; Prof. M Hayrullah Diker. Akşam 5.8.1950
55. İstanbul şehri ve belediyesinin tarihçesi. Akşam 31.8 ve 1.9.1950
56. Aperçu sur l’Histoire de la quarantaine en Turquie. Altıncı İlimler Tarihi Kong. Neşriyatı. Ağustos 1950
57. Doktorun oğlu. Yeni sabah 14.9.1950
58. Yakın tarihin bir ilim kurbanı; hekim Şânîzâde. Son Posta 12-16.10.1950
59. Fatih’in ölüm sebebi. Son Posta 3.12.1950
60. İlim bakımından ahlâk. Vatan 24.12.1950
61. Farabi’nin 1000. ölüm yıldönümü. Vatan 24.12.1950
62. Farabi ihtifali hazırlıkları. Vatan 24.12.1950
63. Orta Asyalı büyük Türk alimi Farabi. Son Posta 24.12.1950
64. Akıl hastalıkları müesseselerinin tarihçesi. Son Posta 7.1.1951
65. Bir Ocak 1306 (1890)’da Osmanlı İmparatorluğunda çalışan resmi sağlık personeli. İÜ Tıp Fak. Mecm. 13(4): 613-618, 1950
66. 1923’den beri Türkiye’de tıp tarihi alanındaki çalışmaların bir hülâsası ve bibliyografya. Dirim 25(2): 76-78,1950 (S Ünver ile)
67. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarihçesi. Dirim 25(7): 236-245,1950
68. Hekim Şânîzâde Ataullah Efendi Biyografisi ve eserleri. İÜ Tıp Fak. Mecm. 14(3): 482-495, 1951
69. Bir Ocak 1306 (1890)’da Osmanlı İmparatorluğunda çalışan resmi sağlık personeli. Sağlık Derg. 25(1): 1-14, 1951

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

70. Kan bankaları. İÜ Tıp Fak. Mecm. 14(2): 358-360, 1951
71. Akil Muhtar Özden bibliyografyası. 1951
72. Hekimbaşı Abdülhak Molla. Tıp Kervanı Kasım 1951
73. Farabi (870-950) A Great Turkish Müslim Philosopher. The Islamic Review, December 1951
74. Farabi. Bütün Türkiye Ocak 1951. Dış hekimliği alemi (7), 1951
75. Şair hekimler; Şânîzâde Ataullah. Tıp Kervanı Mayıs 1951
76. Tıp büyükleri; Dr. Akil Muhtar Özden. Tıbbiyeli 15.6.1951
77. Gevher Nesibe Sultan hastanesi ve Gıyasettin tıp mektebi. Tıp Kervanı Mayıs 1951
78. Türkiye karantina tarihine bir bakış (Aperçu sur l’histoire de la quarantaine en Turquie) I. İÜ Tıp Fak. Mecm. 14(1): 107-114, 1951. Sağlık Derg. 15(2): 1-7, 1951
79. Bağışlar kütüphanesi. Modern Tedavi Mecm. 1(6): 218, 1952
80. Aperçu sur l’histoire de la quarantaine en Turquie. Archives Internationales d’Histoire des Sciences (18-19), 1952
81. Kan ve müştaklarının tedavideki kullanışları. LK Diamond’dan çeviri, İÜ Tıp Fak. Mecm. 15(1): 362-364, 1952
82. Bizde anatomi öğretimine dair (l’Enseignement de l’Anatomie en Turquie) (The teaching of anatomy in Turkey). İÜ Tıp Fak. Mecm. 15(1): 365-412, 1952
83. Eskülâp ve Asklepionlar (Esculape et les Asclepions). İÜ Tıp Fak. Mecm. 15(2): 1010-1032, 1952
84. İnsan vücudu ve arzın sağlığımıza tesirleri. Siyaset 31.5.1952

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

85. Hekim Şânîzâde Ataullah ve modern Türk tababeti (Le medecin Şanzâde Ataullah Efendi, et la medecine moderne Turque). Sağlık Derg. 27(8-9): 449-458, 1952
86. Şair ve Hekim Ahmedî. İÜ Tıp Fak. Mecm. 16(3-4): 583-630, 1953
87. Kan bankaları. Milliyet 3.8.1953
88. Uzun ömür. Milliyet 18.8.1953
89. Zeynep-Kâmil Hastanesi. Milliyet 3.9.1953
90. Elli yıllık hekimleri kutlarken. Milliyet 29.10.1953
91. İstanbul'da 500 yıllık sağlık hayatımız. 1953
92. Doğum. Milliyet 4.3.1954
93. İbn Sina. Milliyet 23.4.1954
94. İstanbul'un suları. Milliyet 30.4.1954
95. Fatih devrinde çocuk bakımı ve hastalıkları (La puericulture et les maladies de l'enfance â l'epoque de Fatih). İÜ Tıp Fak. Mecm. 17(1): 91-106, 1954
96. Zeynep-Kâmil Hastanesi (1860-1954). İst. 1954 (NA Banoğlu ile)
97. Tarihi kolera salgınları ve Osmanlı Türkleri (Les epidemies historiques de cholera et les Turcs Ottomans). İÜ Tıp Fak. Mecm. 17(2): 282-306, 1954
98. Tarihi kolera salgınları ve Osmanlı Türkleri. İsmail Akgün Matb. 1954
99. Dr. Akil Muhtar (1877-1949). Akşam 12.3.1955
100. Dr. A Adnan Adıvar. Yeni İstanbul 29.7.1955
101. Dr. A Adnan Adıvar (1882-1955). Abdülhak Adnan Adıvar eseri, 1956
102. Dr. A Adnan Adıvar hal tercümesi. Abdülhak Adnan Adıvar eseri, 1956
103. Karantina tarihi. Doçentlik tezi, İÜ Tıp Fak, Tıp Tarihi Enst. 1956
104. Türkiye'de tıbbi cemiyetler tarihçesi. Türk Tıp Cemiyeti (içinde), s. 19-39, İst. 1956

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

105. Fatih devri tababeti. Bilgi XI (122): 18-20, 38, 1957
106. Türk Tıp Cemiyeti: Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane. İst. 1956 (S Ünver ile)
107. Osmanlı tababetinde garplılaşma cereyanları (Courants de modernisation dans la medecine Turque Ottomane). İÜ Tıp Fak. Mecm. 19(2): 170, 1956
108. Ege Üniversitesinin açılışı. İÜ Tıp Fak. Mecm. 19(2), 1956
109. Ege Üniversitesi açılış hatırası (B Şehsuvaroğlu, M Erel'in konuşmaları). İst. 1957
110. Mesir ve Manisa. Genç Spil Derg. (Manisa) 2(18), 1956
111. Anadolu'da dokuz asırlık Türk tıp tarihi. Türk Tabipleri Birliği Derg. 4 (3): 32-42, 1957
112. Anadolu'da dokuz asırlık Türk tıp tarihi (Turkish history of medicine in anatolia for nine centuries). 45s. İsmail Akgün Matb. İst. 1957
113. Anadolu'da Türkçe ilk tıp kitapları (Premiers ouvrages de medecine en langue Turque d'Anatolie). İÜ Tıp Fak. Mecm. 20(1): 78-93, 1957
114. Tıbbiyeliler bayramı. Yeni Asır 15.3.1957
115. Anadolu kaplıcaları ve Selçuklular (Anatolian thermal baths and Seljuks Turks). İÜ Tıp Fak. Mecm. 20 (2): 305-320, 1957
116. Türkiye karantina tarihine giriş I (Introduction a l'Histoire de la quarantaineen Turquie I). İÜ Tıp Fak. Mecm. 20 (3): 3-28, 1957
117. Tıp ve ilimler tarihinin lüzum ve gelişmeleri (De la necessite et du developpement de l'Histoire de la medecine et des sciences). İÜ Tıp Fak. Mecm. 20 (3): 3-22, 1957
118. Patolojik anatomi profesörü Dr. Kemal Akgüder. İÜ Tıp Fak. Mecm. 20(4), 1957

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

119. Türkiye karantina tarihine giriş II (Introduction à l'Histoire de la quarantaine en Turquie II). İÜ Tıp Fak. Mecm. 21(1): 146-169, 1958
120. Türkiye karantina tarihine giriş III (Introduction à l'Histoire de la quarantaine en Turquie III). İÜ Tıp Fak. Mecm. 21(1), 1958
121. Tıp ve ilimler tarihimizden portreler; Osman Ergin. İÜ Tıp Tarihi Enst. Yay, 1958
122. Ord. Prof. Cemil Topuzlu (1868-1958). İÜ Tıp Fak. Mecm. 21 (1): 182- 193,1958
123. Tababet ve hayvanlar. Yeni Gazete 10.6.1958
124. Dr. Adnan Adıvar. Yeni Gazete 31.7.1958
125. Zeynep-Kâmil Hastanesi. Yeni Gazete 2.8.1958
126. Zeynep-Kâmil Hastanesi ve bugün açılacak olan yeni çocuk pavyonu. Cumhuriyet 4.9.1958
127. İlimler ve tıp tarihinden dünden ve bugünden değerler. İÜ Yay. No: 777, 1958
128. Anma; patolojik anatomi profesörü Dr. Kemal Akgüder. Türkiye Tıp Encümeni Arşivi 8(31-33): 224-228, 1958
129. Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar (Biographie du Prof. A. Ch. Chakar). İÜ Tıp Fak. Mecm. 22(1), 1959
130. Türkiye karantina tarihine giriş IV (Introduction à l'Histoire de la quarantaine en Turquie IV). İÜ Tıp Fak. Mecm. 22(1), 1959
131. Prof. Dr. Muzaffer Şevki Yener. İÜ Tıp Fak. Mecm. 22(1), 1959
132. Müderris Dr. Celâl İsmail Paşa (1862-1925). Türk Ansiklopedisi e. 10, 1959
133. Cemaleddin Aksarayî (ölümü 1689). Türk Ansiklopedisi c. 10, 1959
134. Celâl Muhtar Özden. Türk Ansiklopedisi, c.10, 1959
135. Türkiye’de tıp öğretimi. İÜ Tıp Fak. Mecm. 22(2), 1959

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

136. Doç. Dr. Reşit Aykut (1915-1958). İÜ Tıp Fak. Mecm. 22(2), 1959
137. Adivar olmak. Bilgi Mecm. (148), 1959
138. Abu Rayhan Biruni ve Kitab Al-Saydala (Abu Rayhan Biruni and the Kitab Al-Saydala). İÜ Tıp Fak. Mecm. 22(3), 1959
139. Devlet ve hükümet başkanının Tıp Tarihi Enstitüsünü ziyaretleri dolayısıyla 27 Mayıs'tan hatıralar. Yeni Tıp Alemi 9(100): 208-212,1960
140. Anadolu'da Türkçeleşme cereyanları ve Türkçe ilk tıp yazmalarındaki terimler. 8. Türk Dil Kurultayı bildirisi, 1960
141. Bimaristan Ottomans. İslâm Ansiklopedisi (İng.) 1960
142. Prof. Dr. Pazzini ilim ve sanatın mültekası. II Museo Documantario eseri, 1960
143. Anadolu Türklerinde hasta bakımı ve hemşirelik tarihçesine bir bakış (A survey of nursing in Anatolian Turks and nursing history). İÜ Tıp Fak. Mecm. 23(6), 1960
144. Osmanlı sağlık tesisleri ve Zeynep-Kâmil hastanesi. Zeynep-Kâmil hastanesi 100. yıldönümü eserleri, 1960
145. Prof. Dr. Nihat Reşat Belger. Dünya 8.10.1961
146. Osmanlı padişahlarının akıbetleri ve ölüm sebepleri. 5. Türk Tarih Kurumu Kongresi tebliği, 1961
147. Cüzam ve Türkçe tıp yazmaları (La lepre et les manuscrits medicaux Turcs). İÜ Yay. No: 58, İst. 1961 (S Ünver ile)
148. Basın tarihimizde sıhhi mevkuteler. Gazetecilik Enst. Yıllığından ayrı bs. 1961. Yeni Tıp Alemi 10(115-120): 484-502, 1961
149. Eczacılık dergileri. İÜ Ecz. Bült. 3(1), 1961
150. Dioscorides'in Materia Medica'sı ve tesirleri. İÜ Ecz. Bült. 3(3): 37-45, 1961

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

151. Anadolu Türklerinde eczacılık tarihçesi (Sur l'Histoire de la pharmacie chez les Turcs Anatoliens). İÜ Ecz. Bült. 3(8), 1961
152. Osmanlı padişahları ve bahnameler (Les sultans Ottomans et les livres sur les Aphrodisiaques). İÜ Ecz. Bült. 3(9), 1961
153. Eşref b. Muhammed; Hazâ'inü's-Sa'âdât 1460 (h. 864). Türk Tarih Kurumu yay. XI. seri-s.9, 107s. Ankara 1961
154. Türkiye'de sağlık davaları ve hekim dertleri. İÜ Tıp Fak. Mecm. 24(1):260-281, 1961
155. Dr. Suphi Ezgi. Dünya 25.4.1962
156. Devlet sağlık teşkilatının tarihçesi. Mediko-Sosyal Sağlık Derg. c. 1, 1962
157. Atatürk'ün son hastalığı. Dünya 10 Kasım 1962
158. Basın tarihimizde sıhhi mevkuteler. Türk Oto Rino Larengoloji Arşivi 1(1): 48-51, 1962
159. Prof. Dr. Nihat Reşat Belger. Hidroklimatoloji Yıllığı 2'den ayrı bs. 1962
160. Ord. Prof. Dr. A Süheyl Ünver, hekim, yazar ve sanatkâr. Kitap Belleten Mecm. 2(1921), 1962
161. Eczacılık tarihimiz ile ilgili bir vesika. Hekim ve İlaç 2(2): 6-10, 1962
162. İstanbul Şişli Çocuk (Hamidiye Etfal) Hastanesi tarihçesi. Hekim ve İlaç 3(2): 9-16, 1962
163. Anadolu Türklerinde devlet sağlık teşkilatına bir bakış (Aperçu sur l'organisation sanitaire etatique des Turcs anatoliens). Sağlık Derg. 37(1-2):8-24,1962
164. Kullanılacak bol suyu olmayan şehir Siirt'te eski adetler. Mediko-Sosyal Sağlık Derg. 2(12): 20-23, 1962
165. Haseki hastanesi ve otopsi. Hekim ve İlaç 2(4): 8-9, 1962
166. Osmanlı hastaneleri. Hekim ve İlaç 3(1): 8-10, 1963. T.E.N.-Tıp ve Ecz. Yay. Sayı: 19, İst. 1963

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

167. İstanbul Şişli Çocuk (Hamidiye Etfal) Hastanesi tarihçesi. Hekim ve İlaç 3(2), 1963. T.E.N.-Tıp ve Ecz. Yay. Sayı: 19, İst. 1963
168. Osmanlı Cerrahhanesi (Ecole Imperiale de chirurgie). Türk Cerrahi Mecm. 14(2-4), 1962, 15(1): 55-65, 1963
169. İslâm tıbbı ve Tıbb-ı Nebevi. Yeni Tıp Alemi Derg. 12(136), 1963
170. Dünya’da ve Türkiye’de sıtma tarihçesi (Historique de la malaria dans le monde et en Turquie). Folya Farmasötika 4(12), 1963
171. İstanbul’da Louis Pasteur’ün iki mühim mektubu ve kartvizitleri (Deux lettres manuscrites et quelques cartes de visite de L. Pasteur retrouvées À İstanbul). İÜ Tıp Fak. Mecm. 27(2): 99-114, 1964 (S Ünver ile)
172. Rahat uyu, dost ve insan İhsan Rıfat (Sabar). Mediko-Sosyal Sağlık Derg. 3(32): 22, 1964. Tüberküloz-özel sayı 19(1-2), 1965
173. Ord. Prof. Dr. Osman Cevdet Çubukçu hocamızın ardından. İÜ Tıp Fak. Mecm. 28 (4): 317-319, 1965
174. Kırım Harbinde İstanbul hastaneleri. Hayat Tarih Mecm. (10): 19-25, 1965
175. Edime II. Bayezid Darüşşifası. Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Türk Tarih Kurumu yay. VII. seri-Sa.43, s. 257-264, Ankara 1965
176. Anadolu Türklerinde eczacılık öğretimine bir bakış ve İstanbul Eczacılık Fakültesi-A glance into the teaching of pharmacy in the anatolian Turcs and faculty of pharmacy in İstanbul. İÜ Ecz. Fak. Mecm. 1(1): 90-108, 109-120, 1965
177. Memleketimizde reçete dili. Ecz. Bült. 7(1), 1965
178. Memleketimizde tıp tarihi öğretimine bir bakış, tıp tarihi hocaları. T.E.N. Tıp ve Ecz. Neşriyatı: 49, 16s. 1965
179. Memleketimizde göz hekimliği öğretimi. Oto-Nöro Oftalmoloji Derg. (3-4), 1965

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

180. Eczacılık Dünyamızın kayıpları; baba oğul Aratlar. Ecz. Bült. 7(11-12), 1965. Pharmacia (5), 1966
181. Kültür bakanlığı kurulmalıdır. Yeni Gazete 9.2.1966
182. Kültür Bakanlığı. Türk Yurdu 5(5-6), 1966
183. Tarihte kolera ve yaptığı salgınlar. Yeni Gazete 3.3.1966
184. İstanbul'un karşı yakasında yeni bir tıp fakültesi. Yeni Gazete 25.3.1966
185. İstanbul'u korumak için bir kanun hazırlanmalıdır. Yeni Gazete 29.9.1966
186. Patolojik anatomi hocaları. T.E.N. Tıp ve Ecz. Neşriyatı, sayı: 51, 13s. 1966
187. Türkiye'de eczacılık öğretimi I. T.E.N. Tıp ve Ecz. Neşriyatı, sayı: 55, 15s. 1966
188. Eczacılık tarihi ve İstanbul Eczacı Okulu müdürleri. Türk Eczacılar Almanakı, İst. 1966
189. Müzecilik tarihimize bir bakış. Tarih Konuşuyor Derg. 5(25), 1966
190. Fütüvvet ve tesirleri. Tarih Konuşuyor Derg. 6(34), 1966
191. Kanuni'nin son günleri ve ölümü. Tarih Konuşuyor Derg. 16(32), 1966
192. Diker, Mustafa Hayrullah. İstanbul Ansiklopedisi c. 8, 1966
193. Yurdumuzda deri hastalıkları tarihçesi ve muallim Dr. Hüseyin Hulki Bey'den bir hatıra. Deri Hast. ve Frengi Arş. 3(8): 462-504, 1966
194. Kediler ve insanlar. Tercüman 28.11.1966
195. Mahmut II ve iki hekimi. Tercüman 9.1.1967
196. Murat IV ve hekim Emir Çelebi. Tercüman 10.4.1967
197. Fatih ve ölümünü örten esrar perdesi. Tercüman 8.5.1967
198. Ebelerimiz ve yavrularımız. Tercüman 19.6.1967

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

199. Hemşirelik ve hemşirelerimiz. Tercüman 26.6.1967
200. Fatih ve ölümü. Tarih Konuşuyor Derg. 7(40), 1967
201. İkinci adam; Dr. A Adıvar. Tercüman 24.7.1967
202. İslâm dini ve sünnet. Tercüman 7.8.1967
203. Hemşirelik tarihçesi ve Florence Nightingale. Tercüman 28.8.1967
204. Ölüm yıldönümünde Ord. Prof. Dr. Muzaffer Esat Güçhan. Tercüman 16.10.1967
205. Doğum tarihçesine ve bizde ebelik öğretimine bir bakış. Türk Jin. ve Obs. Mecm. 4(3-4), 1967
206. Ord. Prof. Dr. Salih Murat Uzdilek. Tercüman 25.12.1967
207. Anadolu Türklerinde eczacılık tarihçesi (Sur l'histoire de la pharmacie chez les Turcs Anatoliens). İÜ Ecz. Fak. Bült. 3(8), ayrı. Bs. (1967)
208. Prof. Dr. Kemal Berktin (1913-1967). İÜ Tıp Fak. Mecm. 30(3): 528-529, 1967
209. Kuduz müessesesi ve bir hatıra. Mikrobiyoloji Derg. 20(3-4), 1967
210. Kolera ile mücadelede Türklerin rolü. Belgelerle Türk Tarihi Derg. (3), 1967
211. Dişlerimiz ve cedlerimiz. Tercüman 20.3.1967
212. Bayezit meydanı ve eski dişçi mektebimiz. Tercüman 3.7.1967
213. İlk eczacılar ve eczaneler. Tercüman 14.8.1967
214. Antik çağda kitap ve kütüphane. Tercüman 4.12.1967
215. Türk-İslâm dünyasında kitap ve kütüphaneler. Tercüman 11.12.1967
216. Özel sektörde ilk Türk eczacılar ve eczaneler. İstanbul Özel Yüksek Eczacılık Okulu Yılığ, İst. 1967
217. Büyükelçi Dr. Hulusi Fuat Tugay'm ardından. Tercüman 12.6.1967. Türkiye Turing ve Otomobil Belleteni 12(291), 1967

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

218. Diş ve diş tababeti tarihine bir bakış. 8. Milli Diş Tababeti Kong. 1967) raporları, İst. 1968
219. Eczacı Mektebi ve İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi. İstanbul Ansiklopedisi c. 9, İst. 1968
220. Taassup ve üniversite. Yeni İstanbul 2.4.1969
221. Sağlık kuruluşları tarihine bir bakış. Tercüman 29.1.1968
222. Ondört Mart bayramı. Tercüman 14.3.1968
223. Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar, 5. ölüm yıldönümü anma hatırası. İst. 1968
224. Kuduz asırlar boyunca insanlar için korku kaynağı olmuştu. Tercüman 7.10.1968
225. Dr. Rıza Nur tam bir idealistti. Tercüman 21.10.1968
226. Büyük insan Osman Ergin'i kaybedeli yedi yıl oldu. Tercüman 19.8.1968
227. Dünya gençliğini saran bunalım denen afet bizim için milli tehlikedir. Tercüman 14.10.1968
228. Ebe, ebe mektebi, ebe okulları. İstanbul Ansiklopedisi c. 9, 1968
229. l'Enseignement de la medecine en Turquie. 21. Annual Report of the Orient Hospital 1968
230. Eczacılık ve özel okullar. Yeni İstanbul 16.5. 1969
231. Çeşme, sebil ve şadırvanlar. İstanbul İl Yıllığı 1967, İst. 1969
232. Yıldırım Bayezit'in son günleri ve ölümü. Belgelerle Türk Tarihi Derg. (17), 1969
233. Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölüm sebepleri. (Yıldırım'ın çocukları). Belgelerle Türk Tarihi Derg. (4), 1968, (21), 1969
234. İstanbul hastaneleri. İstanbul İl Yıllığı 1967, İst. 1969
235. Sağlık istasyonları. İstanbul İl Yıllığı 1967, İst. 1969
236. Hudut ve sahiller genel müdürlüğü. İstanbul İl Yıllığı 1967, İst. 1969

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

237. Memleketimizde tıp tarihi ve deontoloji öğretimi ve İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü (l'Enseignement de l'Histoire de la Medecine et de Deontologi dans notre pays et l'Institut de l'Histoire de la Medecine à la Faculte de Medecine d'İstanbul). İÜ Tıp Fak. Mecm. 32(2): 368-375, 1969
238. Bergama sağlık mabedi. Yeni İstanbul 19.11.1969
239. Anadolu Türklerinin sağlık alanında getirdiği yenilikler. Tercüman
25.3.1968. İst. Tıp Fak. Mecm. 32(1): 167-168, 1969
240. Anatomi tarihçemiz ve Dr. Hristo Stambolski. İst. Tıp Fak. Mecm. 32(4): 760-767, 1969
241. The new approach brought by The Anatolian Turks in hospital architecture and medicine. Medical Bulletin of İstanbul University, 2: 117-123, 1969
242. Göztepe (İstanbul'un Göztepe semti tanıtılıyor; içinde Dr. Ömer Paşa, Dr. Rifat Hüsamettin Paşa, Opr. Dr. Cemil Paşa hakkında bilgi var). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yay. 158s. İst. 1969
243. Bugünkü gençlik ve eski kuşaklar. Yeni İstanbul 3.9.1969
244. Kültür neden gereklidir. Yeni İstanbul 29.10.1969. Eflatun Derg. Kasım 1969
245. Osmanlı-Türk kitaplıkları. Yeni İstanbul 26.11.1969
246. Eczacılık tarihi dersleri. İÜ Ecz. Fak. Yay. 1582/10, İst. 1970
247. Modern tıp öğretiminde tıp tarihinin yeri. Dirim 45(3): 133-135, 1970
248. İslâm tıbbı. Yeni Asya 17.10.1970, 16.11.1970
249. Salgın hastalıklar ve devlet sağlık teşkilatı. Yeni Gazete 29.8.1970. Yeni Asya 17.11.1970
250. İstanbul Tıp Fakültesi'nin tarihçesi. İÜ İst. Tıp Fak. Yıllığı 1969-1970, İst. 1970

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

251. Ord. Prof. Dr. Tefvik Salim Sağlam kütüphanesi katalogu. İÜ İst. Tıp Fak. Tıp Tarihi ve Deontoloji Enst. No: 1496/62, İst. 1970 (L Bakla ile)
252. Örnek insan; Eczacıbaşı Süleyman Ferit Bey. Yeni İstanbul 4.3.1970
253. Türklerin İslâm medeniyetine tesiri. Yeni Asya 30.9.1970
254. Türk İstanbul'da tıp öğretiminin 500. yıldönümü. İst. Tıp Fak. Mecm. 34(4): 831-841, 1971
255. Dermatoloji tarihçemizden bir yaprak (1889 Paris ve 1892 Viyana kongreleri). İst. Tıp Fak. Mecm. 34: 654-663, 1971
256. Türkiye'de sağlıkla ilgili olarak yayımlanan periyodikler (medical periodicals published in Turkey). İst. Tıp Fak. Mecm. 36(1): 169-198, 1973
257. Cumhuriyet devrinde sağlık hayatımız ve tıbbi buluşlar. Bilim ve Teknik 6(72):32-35, 1973
258. Türkiye'de kimya öğretimi (teaching of chemistry at the school of medicine in Turkey). İst. Tıp Fak. Mecm. 36(4): 953-966, 1973
259. İspanyol istilâsından önce güney Amerika yerlilerinde dişçilik. Dişhekimliği Derg. 4(4): 529-533, 1973
260. Dünyada ve yurdumuzda adli tıbbın tarihçesi ve gelişmesi. İst. Tıp Fak. Mecm. c. 36, Supp. 60. 123s. İst. 1974 (C Özen ile)
261. Ord. Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp. Lokman Postası, 16(77): 2, 1974
262. Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul Tıp Fakültesi. Cilt I, Sermet Matb. İst. 1974 (N Gökhan-O Neyzi ile)
263. Türk hekim ve filozofu Farabi'nin İslâm düşüncesindeki yeri. İst. Tıp Fak. Mecm. 37(1): 337-351, 1974

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

264. İlâç sanayiimizin dünü, bugünü, yarını. Lokman Postası, 16(77): 1, 1974
265. XXIV. Enternasyonal Tıp Tarihi Kongresi. Dirim 49(11): 524-525, 1974
266. Hastane mimarimizde Şişli Çocuk Hastanesi'nin yeri. Şişli Tıp Günleri 25-27 Mayıs, s. 228-246, 1974
267. Zoeros Paşa, Pasteur, kuduz aşısı ve tıp tarihi (General A Zoeros, Pasteur, Rabbi vaccination and history of medicine). İst. Tıp Fak. Derg. 37(4): 816-827, 1974
268. Tıbbi ve sıhhi periyodiklerimiz arasında Dirimi'in yeri ve önemi. Dirim 50(9): 387-394, 1975
269. İkinci yayın kongresi ile ilgili öneriler. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve yayımlar genel müdürlüğü Bildiriler, Kütüphanecilik dizisi: 5, c. I, s. 32-35, 1975
270. Şam Türk Tıbbiyesi (1903-1918). İst. Tıp Fak Mecm. 38(2): 462-473, 1975
271. Tıbbi deontoloji dersleri I. Diyarbakır Üniv. yay. No: 1, İÜ İst. Tıp Fak. Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü yay. No: 63, 240s. İst. 1975
272. Türk-İslâm aleminde kadın hakları. Hayat Tarih Mecm. (7): 23-30, 1975
273. Prof. Dr. Osman Yemni (1913-1976). İst. Tıp Fak. Mecm. 39(1): 139- 145, 1976
274. Bilim ve sanat tarihi açısından Sabuncuoğlu Şerafettin. Kültür ve Sanat Derg. (4): 33-51, 1976 (GC Güreşsever ile)
275. Ludwig Robert Müller (1870-1962); I. Dünya Harbindeki Alman askeri komisyonu sağlık müşaviri. İst. Tıp Fak. Mecm. 40(2): 495- 507.1977
276. Tarihte Türk-Alman tıbbi ilişkileri. İst. Tıp Fak. Mecm. 40(3): 720737, 1977
277. Yurdumuzda geriyatrinin dünü ve bugünü. Tıp Dünyası 50(8):341-343.1977

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

278. Anadolu'da Türkçeleşme akımı ve Türkçe ilk tıp kitapları. I. Milletlerarası Türkoloji Kong. 2: 507-514, 1973, 1979
279. Türkiye'de asırlar boyunca klinik tanı. İst. Tıp Fak. Mecm. 40(1): 216-218,1977
280. Die verdienste der Deutschen Ärzte bei der venveltlichung der Türkischen medizin. Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu bildirileri, (18-19 Ekim 1976 İstanbul), Ed. H Goerke-A Terzioğlu, s. 27-31, München 1978
281. Vakıflar ve hastanelerimiz. Hayat Tarih Mecm. (3): 12-16, 1979
282. Atatürk'ün sağlık hayatı. Hürriyet yay. No: 260, Tarih Dizisi No: 23, 102+8 resim, İst. 1981
283. Başlangıcından günümüze kadar Türk tıp tarihi. İst. 1983 (AD Erdemir-GC Güreşsever ile)
284. Türk tıp tarihi. Bursa 1984 (AD Erdemir-GC Güreşsever ile)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

**TIP TARİHİ, ECZACILIK TARİHİ, SİVAS HALK
HEKİMLİĞİ AÇISINDAN ECZ. MÜJGÂN ÜÇER**

**Pharmacist Mujgan Ucer in Context of History of
Medicine and Traditional-Public Medicine in Sivas Folk
Culture**

Ayten ARIKAN¹

Özet

Eczacı Müjgân Üçer Sivas halk hekimliği, eczacılık tarihi, tıp tarihi denildiğinde akla gelen ilk isimdir. 1940 yılında Sivas'ta dünyaya gelen Müjgân Üçer, 1963 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Yüksek Okulu'ndan mezun olmuştur. Müjgân Üçer, eczacılık mesleğini yaparken halk tıbbına da ilgi duymuş bu konuda da araştırmalar yapmıştır. Ayrıca eczacılık tarihi ve beraberinde tıp tarihi konularına da ilgi duyarak bu konularda eğitimler vermiş hem de araştırmalar yaparak eserler vermiştir. Tüm bu çalışmalarını giderek daha geniş bir yelpazede devam ederek ona birçok ödül getirmiştir.

Sivas Darüşşifasının 800. Yılı Anısına yapılan 13. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde Sivas sevdalısı araştırmacı Ecz. Müjgân Üçer'in Tıp ve Eczacılık Tarihi ile Sivas Halk Hekimliği açısından yaptığı çalışmalar ve katkıları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk hekimliği, tıp ve eczacılık tarihi, Müjgân Üçer

¹ Dr. Öğr. Üyesi, MD PhD, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı, İstanbul, netyam@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Abstract

Mujgan Ucer is one of the first pharmacist coming to mind to when it's about traditional-public medicine in Sivas folk culture history of pharmacy and medicine. Mujgan Ucer born in 1940, Sivas, graduated from College of Pharmacy within Istanbul University Istanbul Faculty of Medicine, in 1963. While she was working as a pharmacist, she had also an interest in traditional-public medicine especially on Sivas folk culture and did research about it. Furthermore, she both provided training and composed works about this matter when she did carry on her studies about history of pharmacy and medicine. She was granted many awards by force of her works continued wide range, achievement as well.

In this study, it will be informed of Pharmacist Mujgan Ucer's works about traditional-public medicine in Sivas folk culture, history of pharmacy and medicine with her contributions as a researcher and lover of Sivas in the 13th Turkish History of Medicine Congress organized in virtue of the 800th Anniversary Sivas Darrusifa.

Keywords: Traditional-public medicine, history of medicine and pharmacy, Sivas folk culture, Mujgan Ucer

Müjgân Üçer Kimdir?

Sivas Darüşşifası'nın 800. yılı anısına 18-21 Ekim 2017 tarihlerinde Sivas'ta yapılan 13. Türk Tıp Tarihi Kongresinde, özellikle Sivas Darüşşifası başta olmak üzere Sivas'taki tarihi eserler, folklor ve halk bilimine verdiği tüm hizmetleri açısından Ecz. Müjgân Üçer'e bir sunumla yer vermek ve tabii ki bildiri kitabında da yer vermek kaçınılmaz olmuştur. Ecz. Müjgân Üçer, Sivas'ta Halk hekimliği, Eczacılık Tarihi ve Tıp Tarihi denince akla gelen ilk isimdir. Kısaca tam bir *SİVAS SEVDALISI*, Sivas için çok şey ifade eden bir *HALK BİLİMCİSİDİR*.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Hayatı

27 Ekim 1940'da Sivas'ta doğdu. Anadan atadan Sivaslıdır. Baba Kazım Arslan, (Resim 1) Annesi Sıdika hanımdır. Müjgân hanımın aile ağacını kendi sözleriyle aktaralım. *"Babam, önce Sivas Sanayi mektebinde atölye şefi (marangozhane) olarak çalışmış. 1937'de DDY Sivas Fabrikası'na imtihan kazanarak girmiş. İlk eşinden Ahmet Turan, (1926), Sabiha (1928), Rüveyde (1930) ve Türkan (1934) adlı dört çocuğu var. Ağabeyim emekli, ablalarım da orta tahsilli olup, iyi evlikler yaptılar (çocukları ve de torunları, şimdi iyi yerdeler). Babam eşi vefat edince 1938 de annem Sıdika Çermikli ile evlenmiş, Müjgân (1940), (Resim 2) Burhanettin Arslan (1943, Gazetecilik Y. O. mezunu, SSK müfettişi emekli), İrfan Arslan (1945, Orman Y. Müh. Orman Bk. Baş md, emekli), Dr. İlhan Arslan (1948, Kimya Y. Müh. Holding genel müdürlüğünden emekli), Şükran (Arslan) Yazıcı (1951, Lise mezunu ev hanımı, Matematik öğretmenliğini kazandı, ancak iyi bir kısmeti çıkınca babam okumasın dedi ve evlendi) Prof. Dr. Hatice Reyhan (Arslan) Eğilmez, Patolog, tıp doktoru, akademisyen). (Resim 3)*

Eşim Doğan Üçer (1938), DTCF. Ed. Bl. Mezunu, Edebiyat öğretmeni) Oğlumuz, Tahsin Temel Üçer (1967) Mimar Sinan Üniv. Seramik Bl. Mezunu. Uzman seramikçi C.Ü, Öğr. üyeliği yaptı (Emekli-Antalya), Kızımız Dr. Pelin Üçer (1968) Demirkale, Nükleer Tıp Uzmanı (İstanbul'da Onkoloji Merkezinde görevli), oğlum Dr. Ahmet Süheyl Üçer (1976) Turhal kaymakamı, SBF mezunu İngiltere'de siyaset bilimi doktorası yaptı) Üçü de evliler; Dört torunum var: Güzin Demirkale, Gökçe Üçer, Göksu Üçer ve Ali Üçer. (1) (Resim 4)

Eğitimi

Babasının görevi dolayısıyla, ilköğrenimini Eskişehir'de, (1952) (Resim 5) orta öğrenimini Adapazarı'nda (1958). (Lise 1.sınıfı Sivas'ta) bitirmiştir. (1,2) 1957-58 yılında lisede derece alanlara üniversiteye sınavsız kayıt yaptırma hakkı verilmiştir. Müjgân Üçer hekim olmayı istediği halde, babasının isteği üzerine, eczacılığa kaydını yaptırmış,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

(Resim 6) 1963 yılında İstanbul Eczacılık Yüksek Okulundan mezun olmuştur. (Resim 7) Çok başarılı bir öğrenci olması ve DDY bursuyla okuması nedeniyle mezuniyet sonrası burs karşılığı 1963-69 yılları arasında Sivas DDY 4. İşletme Müdürlüğünde sorumlu eczacı olarak hizmet yapmıştır. (2,3) Bu arada 1963-1965 yıllarında Sivas Lisesi'nde kimya ve biyoloji öğretmenliği de yapmıştır. (6)

Evlilik, Çalışma Hayatı

1966 yılında Sivas Lisesi Edebiyat öğretmeni Doğan Üçer ile evlenmiş (Resim 8) ve üç çocuğu olmuştur. (Resim 9) Daha sonra 1969 yılından 1999 yılına kadar Sivas'ta kendi eczanesinde mesleğini sürdürmüştür (Resim 10). Eşi Doğan Üçer o yıllarda eşine yardım etmeyi tercih ederek en büyük destekçisi olmuştur. Müjgân Üçer'in 18 Ağustos 1969 tarihinde Taşhan yakınında açtığı "Derman Eczanesi" Sivas'ta tek kadın eczacı olarak açılan yedinci eczanedir. Eczacılıkla dolu 35 yılın ardından 31 Aralık 1998 tarihinde eczanesini devretmiştir. Eczacılık yaparken hem meslektaşlarına hem de halka çok yararlı olmuş Sivas eczacı odasının kurulmasında da etkili olmuştur. Yine Sivas'ta üniversitenin kurulmasındaki çalışmalarda ve Sivas'la ilgili birçok sosyal faaliyetlerde de yer almıştır. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 1981-1997 yılları arasında tıp tarihi öğretim görevlisi olarak hizmet vermiştir. (2.3.6)

Üçer'in Çalışmaları Nasıl Başladı?

Eczacılık eğitimi sırasında Tıp Tarihi ve Deontoloji hocaları Bedii Şehsuvaroğlu ve özellikle Süheyl Ünver'den etkilenmiştir. Bu etkilenmenin öyküsünü şöyle anlatmaktadır. *"1961 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Yüksekokulunda üçüncü sınıfta iken medikal deontoloji derslerimizi Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, tıp ve eczacılık tarihi derslerimizi ise Prof. Dr. Bedii Şehsuvaroğlu hocalarımız veriyorlardı. Her iki hocanın derslerinden çok istifade eder, her anlatılanları can kulağıyla dinlerdim. Derslerde hocalarımızın üzerinde en çok durduğu konu işittiklerimizi öğrendiklerimizi kaydetmemiz hususuydu.*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Bizim şifahi millet olduğumuzu söylerler “ilim kaydetmektir neyin nerede olduğunu bilmektir” derlerdi. Derste tıbbi bitkiler ve tarihi droglar konusunda bilgiler veren hocama dersin sonunda “üzerlik” bitkisini sordum. Memleketim Sivas’ta bu bitkinin tohumlarının halk ilacı olarak kullanıldığını işitmiştim. Ayrıca hanımlar yaz sonunda Üzerlik bitkisinin yeşil kapsüllerini süslü şekilde dizerler ve bunlar nazarlık/ uğurluk olarak evlerin duvarlarına asılırdı. Bunun üzerine hocam sen bu konuyu araştır bu yaz diye bir ödev verdi. Yaz tatilinde Sivas’a geldiğimde yaptığım araştırma ve dizdiğim üzerliği hocama verdiğimde, yazının eczacılık bülteninde yayınlanabileceğini söyledi. Halk kültürü, tıbbi folklor konusunda yapmış olduğum ilk araştırma olarak Peganum harmala (Üzerlik) yayınlanıyor ve halk kültürü, tıp ve eczacılık tarihine yönelmem de böylece başlamış oluyordu. (Resim 11) Üzerlik ne kadar uğurlu ve bereketli imiş! Kırk yıldan fazladır çalışıyor, araştırıyorum ve yazıyorum.” (6) 1962’de Eczacılık Bülteni’nde yayınlanan ilk çalışması üzerlik – ki, üzerlik üzerine olan ilk araştırmadır- sonrası Sivas’ın “madımak” bitkisini araştırarak zengin halk kültürü ve folkloruna adım atmış araştırma ve yazıları günümüze kadar devam etmiştir. (4) Nitekim hocası Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver ile yazışmaları ve bilgi alışverişi mektuplarla devam etmiştir. Bu mektuplardan (İstanbul, 12 Mart 1979) tarihli mektupta “Siz elinize neyi alırsanız iyi muvaffak olursunuz” yazmış. Daha sonra Müjgân Üçer için “Verilen görevi en iyi şekilde yapan, ihmal etmeyen ve zamanında yapandır, herkes böyle yapmaz!” demiştir. (Resim 12) Bu sözler Müjgân Üçer’in araştırmalarındaki titizliğini ve çalışkanlığını göstermesi açısından önemlidir. (6)

Çalışma alanları (Tıp Tarihi, Eczacılık tarihi, Sivas Halk Hekimliği)

Eğitimini aldığı eczacılık ve bununla ilgili bitkilerin drogların ve bunların halk hekimliğinde kullanılması ile ilgili araştırmaların yanı sıra Tıp tarihi ve diğer alanlara yönelişini yine Müjgân Üçer şöyle anlatmaktadır. “1958-1962

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yıllarında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Yüksek Okulundaki tahsilimde aziz ve muhterem hocamız Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in öğrencisi olmak en büyük şansımdı. Merak ve ilgim sebebiyle 1962-1963 ders yılında hem öğrenime devam ediyor hem de tıp tarihi ve Deontoloji Enstitüsünde çalışıyor, hocaların yazışmalarını yapan sekreter hanımlara yardım ediyordum. Kürsüde her hafta perşembe günleri konferanslar oluyor bu toplantılara ilim, tıp ve sanat âleminde Süheyl Ünver ve önemli alanında isim yapmış ünlü hocalar katılır konuşma yapardı. Bu sayede çok değerli insanları tanımak ve çok şey öğrenmek fırsatını buldum. Mezun olunca hocalarım asistan kalmamı istemişlerdi. Ancak burslu okuduğum için mecburen Sivas'a tayinim oldu. A. Süheyl Hoca "Sivas'ta I. İzzeddin Keykavus'un yaptırmış olduğu muhteşem bir darüşşifa var, onun onarımları ile ilgilen ve bu safhalarla ilgili fotoğrafları da bana gönder; Sivas'taki tıbbi ve mistik folkloru araştır, atasözlerini de kaydet" demişlerdi. Mecburi hizmetim sebebiyle asistan kalamamış 30 Nisan 1963 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Sivas'a dönmüştüm. 13 Mayıs 1963'de göreve başladığım günden beri hocamızın yönlendirmesi ile kültür tarihimiz, tıp ve eczacılık tarihi, tıbbi bitkiler ve tıbbi folklor konularında araştırma yapıyordum. Hocamız Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver teşvikleri, yönlendirmeleri sayesinde çalışmalarımın arttığını, araştırdıkça ve öğrendikçe bilmediklerimin daha da çoğaldığını fark ediyordum." (4,5,6)

Sivas'taki 35 yıllık aktif eczacılık hayatında Derman Eczanesi'nde hem eczacılık yapmış hem de çeşitli alanlarda araştırmalar yapmıştır. Eczanesi hem bir "şifa ocağı" hem de "kültür evi" vazifesi görmüştür. (Resim 13).

Bu konuda yine Müjgân Üçer şunları söylemektedir. "Hocalarım halk kültüründe tıpla ilgili gelenek görenek, tıbbi bitkiler yani tıp folkloru ile ilgilenmemi tavsiye etmişlerdi. Hayatımdaki dönüm noktası, mesleğimin yanında bir meşgale olarak halk kültürü ile ilgilenmem bu alanda çalışmaya başlamam olmuştur." (5,6) ve devam ederek "Bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

şehri sevmek, o şehre ait maddi manevi her şeyle hemhal olmak, sahip olmak demektir. Şehir kültürü budur. Aslında Sivas bu kültürü veren bir şehir. Bunu ne kadar paylaşırsak ondaki güzellikleri ne kadar gün ışığına çıkarırsak hayatınız daha anlamlı olur.”

Müjgân Üçer’in dikkatini Sivas’ın geleneklerine ve değerlerine yönlendiren bir diğer isim İbrahim Aslanoğlu’dur. 1973 yılında “*Sivas Folkloru*” dergisini çıkarmaya başlayan İbrahim Aslanoğlu ilk sayıda Müjgân Üçer’in “*misafirlik*” le ilgili yazısını yayınlamıştır. (5)
Çocukluk yıllarında bile Sivas’tan hiç kopmamış uzaktayken bile yazları Sivas’ta kışları da Sivas özlemiyle yaşadığından Sivas evi gibi olmuştur. Yani bir ev hanımının evine gösterdiği özeni gösterip her şeyiyle yakından ilgilenmiştir. Sivas yöresindeki zengin halk kültürü ile yoğrulmuş folklor gelenek ve göreneklerini, halk inançlarını (evlilik düğün doğum, hamam, sünnet, kahve, tütün, misafirlik, komşuluk, ölüm vb. gibi) makalelerinde yazmıştır.

Eczanesinde çalışırken halkla iç içe olmuş ve eczaneye ilaç almaya gelenlerle sohbet ettiği sırada onlardan duyduğu özlü sözleri, atasözlerini yöreye özgü deyişleri deyimleri kâğıtlara yazıp ayırdığı “hazine sandığım” dediği bir çekmeceye koyarak daha sonra bunları derleyip kitap haline getirmiştir. Yine tıbbi bitkilere ulaşabilme konusunda da eczaneye gelenlerden yardım almıştır. Tıp ve Eczacılık tarihi ile ilgili tıbbi bitkiler hakkında 100’den fazla makale ve kitaplarda yer almıştır. (2,6)

Eczacılık mesleğini yaparken dönemin özelliği nedeniyle majistral ilaçlar hazırlamış hem yöre halkına hem de eczanesindeki stajyer öğrencilerin eğitimine katkıda bulunmuştur. O yıllarda Eczacılık deontolojisine verdiği önemi göstermesi bakımından stajyer öğrenci sayısının çokluğu ile sağlık bakanlığı müfettişinin dikkatini çekmiştir. Türk Eczacılar Birliğinin 37. Bölge Sivas Eczacı Odası’nın kurulmasında da görev almış ve çalışmıştır. Eczacılık tarihi,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sivas'ın eski eczaneleri ve ilk eczacıları, halk ilaçları alanında da çeşitli araştırmaları yayınlanmıştır. (5)

Müjgân Üçer eczacılık mesleği, öğretmenlik, eş ve anneliğin yanı sıra yukarıda da belirttiğimiz gibi Sivas'taki tarihi eserler ve evlerin tanıtılması, korunması ve işlerlik kazanması için çeşitli dernek ve sivil toplum kuruluşlarında faaliyette bulunmuş veya aktif görev almıştır. Cumhuriyetin 50. yılında Sivas'ta Üniversite açılması için yapılan çalışmalara katılmış ve Cumhuriyet Üniversitesinin kurulması aşamasında kadın kollarında görev almıştır. (Resim 14)

Türk kültürü ve Sivas yöresi üzerine, halk inanışları, efsaneleri, Sivas yöresindeki sözlü gelenek, Türk Halk Edebiyatı, Sivas yöresi halk hekimliği özellikle mutfak kültürü ve sözlü kültür üzerine kitaplar yazmıştır. Bu konudaki bilgileri en çok anneannesi ve aynı evde yıllarca birlikte yaşadığı kayınvalidesinden edindiği gibi halktan özellikle de Sivas'ın bilge kadınlarından da yararlanmıştır. (2,6)

Sivas'ın önde gelen tarihi ve kıymetli şahsiyetlerini ve onların eserlerini tanıtmak için de birçok çalışma ve eser ortaya koymuştur. (Resim 15)

Müjgân Üçer Neden Yazıyor?

Niçin yazıyorsunuz? diye sorulduğunda “*bilmek ve ayrıca başkalarının da bilmesi için yazıyorum. Bilinmek için değil...*” demiştir.

Her konu üzerinde yazdıkça ve zaman geçtikçe daha detaylı yazma arzusu uyandığını ve daha çok araştırma yapmak istediğini belirtmiş “*Âlim unutmuş, kalem unutmamış*” atasözünü düstur edinerek, 1962'de ilk “*Eczacılık Bülteni*”nde yayınlanan “*Üzerlik*” makalesinden bu yana, çalışmaları başta Sivas Folkloru, Türk Folklor Araştırmaları, Erciyes, Revak, Bilge, Erdem, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Türk Kültürü, Türk

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Folkloru, Milli Kültür, Ata Yurttan Ana Yurt'a, Sivas Kültür Sanat, Kızılırmak, Eflatun, Tarla, Halay, Architect Araştırmaları, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sultanşehir ve Hayat Ağacı gibi dergi ve yıllıklar da yayınlanmıştır. Böylelikle çeşitli kongre, sempozyum kitaplarında ve dergilerde 400 kadar makalesi ve 12 kitap yayınlanmış ve halen de yayınlanmaya devam etmektedir. (2,3,8) (Resim 16)

Yine Sivas folkloru, tıp ve eczacılık tarihi konularında yaptığı araştırma ve çalışmaları ulusal ve uluslararası Türkoloji, Türk Tıp Tarihi, Türk Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Kongrelerinde, Sempozyumlarında, elliden fazla bildiri şeklinde sunmuş ve konferanslar vermiştir. (2)

Belli Başlı Eserleri

Sivas'ın geleneklerini, göreneklerini adetlerini, inanışları, yemeklerini, atasözü, deyim ve manilerini, doğumla ilgili geleneklerini folklorunu belli başlı gelenekleri, araştırıp kitaplar halinde yazmış, Sivas kültürüne armağan etmiştir.

Müjgân Üçer'den dinlenen ve Sivas'a özgü bazı yöresel deneyimlere bakacak olursak “*âlim unutmuş kalem unutmamış*”, “*cebi çok olanın yitiği çok olur*”, “*cebi çok olanın söküğü de çok olur*” “*biliyor musun başım şu hindi'nin altına sığıyor da bir eve sığmıyor*” (*hindi Sivas'ta başörtüsü demektir*) “*baba devlet, ana nimet, kardeş kanat, evlat hayat*”, “*doğum beşik, evlenme eşik, ölüm keşik, Beşik, Eşik, Keşik... Hayatın ta kendisidir*”, “*armağan töre kazanca göre*” , “*Çoban der günüm geçti hiç bitmez ömrü geçti*”, “*kağni gider gider ama kayış ne çeker*”, “*Atalar sözü yerde kalmaz*”, “*yazmak yaşamaktır aslında yazmak öğrenmektir*”, “*kalma kötü sözüne bilse iyisini söyler*”, *Bir taziye evinde kayınvalidesi vefat eden bir gelin demiş ki “kap kapa değerde çingirdar”, “kararan karda kalmaz, daralan darda kalmaz, yerinde söz söylemesini bilen insan özür dilemek zorunda kalmaz”, “İnsan ile insan arasında fark vardır biri demirden nal biri de kılıç yapar”, hanımlar meclisinde “sır var ev içinde sır var el içinde” her şey her*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

zaman söylenmez anlamındadır. “Allah’tan korkan ayağının tırnağını keser elden utanan elinin tırnağını keser” demek sadece görünen değil, görünmeyen kusurları da yapmamak gerekir anlamındadır. Adamın biri Lokman Hekime sormuş ben ne yemeyeyim Lokman Hekim de cevap vermiş “taş ye de gam yeme” yani insanın bünyesi taşı eritiyor lakin gamı ve kederi eritmiyor.

Yayınlanmış kitaplarından bazıları Sivas Halk Mutfağı (1992) Mehmet Mesut Hoccoğlu Hayatı Şiirleri Mezar Taşları için Yazdığı Kitabeler ve Şiirlerinden Örnekler (1993) Nameler Emekli Muallim Feyzullah Demiray’ın Hayatı ve Şiirleridir. (1996). Yıllarca Eczanesindeki “*hazine sandığım*” dediği çekmecesinde biriktirdiği Sivas halkı ağzından topladığı 7000 üzerinde sözlü kültür ürünlerini ve bu malzemeyi Atalar Sözü Yerde Kalmaz (1998) adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra Divriği’de Mutfak Kültürü (Fatma Pekşen ile/2001) Anamın Aşı Tandırın Başı Sivas Mutfağı (2006) Göldağının Güldestesi Arapgir Mutfağı Gelenek Görenekleri ve Sözlü Kültürü (Suna Ertekin Akkaya ile/ 2008) Mani Benim Ezberim Sivas Çevresinden Mâniler (Fatma Pekşen-Murat Türkyılmaz ile/ 2009) ve Aslan Burcu’ndan Yükselen Selçuklu Kartalı Divriği (Fatma Pekşen ile/ 2010) gibi kitapları takip etmiştir. Sivas Gökmedrese Taş ve Çini Bezemeleri, (Süheyl Ünver Sanat Atölyesi Sanatçıları ile/ 2010) basılmıştır.

Hasat mevsimim dediği 2017 yılında Sivas Belediyesi tarafından Güldeste-i Sivas-I, Sivas, Güldeste-i Sivas-II, Sivas yayınlanmıştır.

İnsan hayatının üç önemli geçiş safhası olan; Sivas’ta Doğum, Evlenme ve Ölüm anlamına gelen Beşik Eşik Keşik, (Sivas’ta Doğum, Evlenme ve Ölüm İnanç ve Gelenekleri, Kitabevi, İstanbul, 2018 (Baskıda). Yine Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı, AKMB. Ankara, 2018 (Baskıda) kitapları basım aşamasındadır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Halen mevcudu kalmayan Atalar Sözü kitabının genişletilmiş 2. Baskısı (Sivas yöresinden 10.000 üzerinde sözlü kültür ürünleri) ve Sivas ünlüleri, mimarî, musiki, gelenek göreneklerimiz ve halk inanışları üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. (1)

Üye Olduğu Kuruluşlar ve Ödülleri

Müjgân Üçer Sivas Hizmet Vakfı, Türk Folklor Araştırmaları Kurumu ve Türk Tıp Tarihi Kurumu üyesidir. Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı'nın (ÇEKÜL) yüksek danışma kurulu üyesi ve aynı zamanda Sivas il temsilcisidir.

1993 yılında folklor araştırma kurumu “İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü” almıştır. 1997 yılında Sivas turizmine ve halk kültürüne yapmış olduğu katkılar nedeniyle Sivas Valiliği Sivas İl Turizm Müdürlüğü ve Sivas Turizmini ve Kültürünü Geliştirme ve Yaşatma Derneği tarafından da ödüllendirilmiştir. Sivas Valiliği ve Türk tarih kurumu da Üçer’i ödüllendiren kurumlar arasındadır. (2)

10 Nisan 2013’de Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Senatosu tarafından, Türk Halk Bilimi’ne yaptığı hizmetlerinden dolayı Müjgân Üçer’e, Türk Halk bilim alanında Fahri Bilim Doktoru (Doctor Honoris Causa) unvanı verilmiştir. (Resim 17) (9)

14 Mayıs 2014 yılında Türk Eczacıları Birliği Merkez Heyeti tarafından Ecz. Müjgân Üçer’e de “Yaşam Boyu Hizmet Ödülü” verildi. Ödülü Genel Başkan Ecz. Erdoğan Çolak takdim etmiştir. (Resim 18) 2015 yılında AKMB (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı) Bilim Kurulu tarafından “ Şeref Üyeliği” ile onurlandırılmıştır.

2015 yılında Belediye Başkanı Sami Aydın, Müjgân Üçer’i evinde ziyaret ederek Şems-i Sivasî Külliyyatı başta olmak üzere birçok kültür yayınından oluşan eserleri hediye etmiştir. 09 Temmuz, 2015 (Resim 19) (10)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Halen, Sivas'ta Selçuk Ecza Deposunun mes'ul müdürü olarak mesleğini sürdürmektedir.

Müjgân Üçer'e Armağan Kitabı (2011) (Resim 20)

Müjgân Üçer'e Armağan adını taşıyan kitap, Tekin Şener-Mehmet Ali Erdoğan tarafından hazırlanmış İstanbul'da Temmuz 2011 yılında “*Kitabevi*” yayınları arasında çıkmıştır. Kitabın giriş bölümünde Tekin Şener'in kısa ve özlü bir sunuş yazısı vardır. Tekin Şener “*Müjgân Üçer 70 yaşında. Dostları talebeleri yakınları olarak ona verebileceğimiz en kıymetli yetmişinci yaş hediyesinin bir kitap olacağını düşündük. Elinizdeki kitap bu fikir etrafında bulunan bir grup insanın emekleri ve katkılarıyla vücuda geldi... Hediye edilen yazıları temelde iki sınıfa ayırdık. Doğrudan Müjgân Üçer'i anlatan yazıları birinci bölümde, onun çalışma alanlarıyla ilgili armağan yazıları da ikinci bölümde topladık. Kitabı tertip ederken okunabilir ve okuru uzaklaştırmayacak bir sıralama yapmaya dikkat ettik. Kitabın bütününe kusurlar bize güzellikler Müjgân Üçer'e aittir. Evet, Müjgân Üçer 70 yaşında, hasat mevsiminde... “Hasadın bereketli olsun! Diyor” ...biz de aynı dileklerle nice bereketli sağlık dolu günlere diyoruz.*

Bu armağan kitapta doğrudan Müjgân Üçer'i anlatan yazılarını armağan edenler şunlardır. Tekin Şener, Haluk Çağdaş, Necdet Sakaoğlu Nesrin Tağızade Karaca, Kadir Üredi, Seniha Yalçın, Beşir Ayvazoğlu, Yener Okatan, Adnan Mahiroğulları, Mehmet Şarkışla, Demet Erdinç Okatan, H. Suna Ertekin Akkaya, Gülendame Saygı, Zuhale Özaydın, Orhan Sağlamer, Kâmil Toygar, Nil Sarı'dır.

Sivas'ta Müjgân Üçer'e “*Müjgân Abla*”, “*Sivaslı Karınca*”, diyenler vardır. Çünkü Müjgân Hanım hayatını, mesleği olan eczacılık ve halk hekimliği yanı sıra Sivas ili ve çevresi ile ilgili her bilgiyi öğrenmek, bilmek ve yaymak için adamıştır. Armağan yazılar içinde de Müjgân hanımı tanımlayan ve ona atfedilen cümlelerden bazıları şunlardır:

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Tekin Şener **“Kendi Semasına Sığmayan İnsan Müjgân Üçer”** başlığını verdiği yazısında Müjgân abla diye bahsetmek istediğini hamuru doğduğu toprakla mayalanan özel insanlardan olduğunu ve varlığı ile üzerinde yaşadığı yere, bir şehre, bir ülkeye bir millete ve onun irfanına değer kattığını yazmaktadır. Devamında şu dizeler dikkati çekmektedir.

*“Sen bizim gönlümüzü ferahlattın, yükümüzü hafıflettin.
Ömrün şen, yüreğin güşade olsun Müjgân Abla.”*

Haluk Çağdaş **“Tablodan yansıyan Aydınlık”** adını verdiği yazısında **“Kişilerin gerçek meslekleri hobileridir”** sözünün hikmetini en iyi Müjgân hanımın şahsiyetinde anlamış ve doğruluğunu da onun bitip tükenmek bilmeyen kültürel faaliyetlerine müşahede etmişimdir” diyerek **“Üçer bir ‘kültür tarihçisi’** ismini vermiştir.

Necdet Sakaoğlu **“Halkevi ve Halkbilim Yolunda Usta Bir Kalem”** diyerek **“Müjgân Üçer’i Sivas Halkevi’nin kapanışından sonraki halkbilim çalışmalarını yüklenen Sivashlı aydınlar kadrosunda tanımak ve tanımlamak gerekiyor”** demiştir.

Nesrin Tağızade Karaca **“Altıncı Şehir” in Altın Arayıcısı ya Müjgân Üçer Portresi”** dediği yazısında **“bu merkezi kültür dairesi, çok katmanlı zenginlikleriyle Sivas; onu çeşitli yönleriyle araştırma konusu yapan isim ise ‘bu toprağın kızı’ Sivas’ın bilge kadını, Müjgân ablasıdır”** demiştir.

“Sivas Sevgisiyle Çarpan Bir Ana Yüreği” başlıklı yazısında Kadir Üredi Müjgân Üçer için **“Heykeli Dikilecek Kadın”** demiştir.

Av. Seniha Yalçın **“Müjgân Üçer’i Tanımak”** isimli yazısında Müjgân Üçer’in kişiliği, Araştırmalarını yaparken nasıl çalıştığı hakkında gözlemlerini şöyle özetlemiştir. **“Müjgân Üçer, hayatının her anında dinler, derler, bakar,**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

araştırır okur, yazar ve anlatır... Farklıdır, fark yaratır. Kendisi farkın ta kendisidir. Sosyal hayat içindeki durumu ve şahsiyeti kitaplarının ve yayınlarının önüne geçmiştir. Amacı tanınmak değil bilgiyi aktarmaktır.”

Beşir Ayvazoğlu **“Atalar Sözü Yerde Kalmadı”** dediği yazısında Sivas’ta sözlü gelenekleri aktardığı Atalar Sözü yerde kalmaz eseri için “benzerine az rastlanır bir emeğin ürünüdür” diye atıfta bulunarak **“Hiç şüphesiz bütün şehirlerimizin Müjgân Üçer’ lere çok ihtiyacı var”** demiştir.

Prof. Dr. Yener Okatan **“Nesir Kaside”** adlı yazısında Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver Hoca’nın bilim insanlığının, akademisyenlik ruhunun Müjgân Üçer’e yaptığı etkinin, onun hocası olması şansını yakalamasını Yahya Kemal’in **“Bir genç için en büyük tali, ulvi bir hocaya düşmektir”** sözüne bağlayarak **“Dr. Süheyl’e talebe olmak ne bahtiyarlık...”** demiştir.

Doç. Dr. Adnan Mahiroğlu **“Küreselleşme Sürecinde Kaybolmaya Yüz Tutan Kültürel Değerlerimiz ve Müjgân Üçer”** yazısında küreselleşen dünyada kaybolan kültürel değerlerimiz ile mücadele eden aydın bir Türk kadını olarak Müjgân Üçer’in **“milli kültür sevdalısı”** olarak bu konudaki uğraşlarından örnekler vermiştir.

Mehmet Şarkışla **“Sivaslı Bir Osmanlı Kadın”** başlığıyla nitelendirdiği Müjgân Üçer için **“Müjgân Üçer’in adeta haykırıcasına sergilediği Sivas’lı bir “Osmanlı kadın” durumu vardır. İşte bilhassa bu abidevi tavır ve tarzıyla, saygı ile gıpta ettiğim bir insan olmuştur”** demiştir.

Demet Erdinç Okatan **“Müjgân Üçer’le Yürümek”** yazısında **“Tevazu, sabır ve hoşgörüyü, gücümüzü ve birikimimizi birleştirip zenginleştirmeyi, eğitici atasözleri ve deyimlerden örneklerle, altın kıymetinde öğütlerle bizlere Müjgân Hanım öğretti. Bize yazmanın ve yazının önemini**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

“söz uçar yazı kalır” düsturuyla gösterdi” diyerek birlikte çalışırken neler öğrendiğini yazmıştır.

H. Suna Ertekin Akkaya **“Hemşerim, Arkadaşım, Gönül Dostum, Müjgân Üçer”** yazısında nasıl tanışıp arkadaş olduklarını anlatırken “her zaman gerekli olan gıda gibi” bir insan olduğunu, eczanesinde halka ilaçla beraber derman dağıttığını, kapıdan gireni bir dost gibi karşılayıp hatırını sorup derdini dinleyip halkla bütünleştiğini, sadece sözleriyle değil hareketleriyle de herkesin derdine deva olmaya çalıştığını yazmıştır.

Prof. Dr. Gülendame Saygı **“Değerli Dostum Müjgân Üçer”** yazısında Müjgân Üçer’in fanatik bir Sivas sever olduğunu belirterek uğraştığı tüm alanlardaki gösterdiği başarısı için Sabri Koz’ un *“Sivas’ın ‘bilge’ kadınları arasındaki yeri ‘artık’ tartışılmaz ölçüde kesin ve ebedi olan Müjgân Üçer hanımefendi”* dileklerine katıldığını belirtmiştir.

Prof. Dr. Zuhâl Özaydın **“Sivas’ın Sahip Olduğu Zenginliklerden Müjgân Üçer”** adını verdiği yazısında çalışma alanları ve araştırma konularından örnekler vererek *“Folkloru ve kültürü bütün yönleri incelenmiş başka bir kentimiz var mıdır, bilmiyorum. Müjgân Üçer mi Sivas’ındır yoksa Sivas mı Müjgân Üçer’indir? Diye düşünüyorum.”* demiştir.

“Sivaslı Karınca” başlığını verdiği yazısında Av. Orhan Sağlamer, Üçer’in evini ve kitaplarla çevrelenmiş çalışma odasını tarif ederek *“ve emektar daktilosunun başına oturmuş yazmaya aç, okumaya aç, bir Sivaslı Karınca”* diyerek nasıl çalıştığını ve yazdığını anlatmaktadır.” *“İçinde bulunduğu yetmişinci yılının, tahmin ediyorum en az kırk yılını folklor araştırmalarına hasretmiş, her günü değilse bile haftanın birkaç günü emektar daktilosunun başında sabahlamakla geçirmiştir. Gerçi bilgisayar, daktiloya olan pahalılığı nedeniyle kısa süre sonra dayanamayıp hâkimiyeti eline almışsa da emektar daktilonun kokusu ve nostaljisi yine*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

de bir başkadır.” sözleriyle daktilodan bilgisayara geçişini anlatmaktadır. Sivas dışında yaşayan Sivaslıların Sivas hakkında konuşurken nasıl Müjgân hanımın kitaplarının elden ele dolaştığını ve her konuda başvuru kaynağı olduğunu da ayrıca belirterek “Sayın Müjgân Üçer... Siz hep araştıran hep yazan, hep anlatan ve oradan oraya koşuşturup hep üreten bir karıncasınız. Sivas’ın yüz akı bir “Sivas’lı Karınca” Sivas için iyi ki varsınız” demiştir.

TRT Erzurum Radyosu’nda yayınlanan Müjgân Üçer röportajı, İsmail Bingöl tarafından derlenerek armağan kitabında yerini almıştır. Bu röportaj yazısında Müjgân Üçer’in araştırma ve çalışmalarına ne zaman başladığı nasıl yaptığı ve özellikle Sivas kültüründen söz edilmiştir.

Kâmil Toygar “**Türk Halk Kültürünün Seçkin Emekçisi Müjgân Üçer**” adını verdiği yazısında “*Halk kültürü değerlerimizin yaratılıp yaşatılmasında, gelecek kuşaklara aktarılmasında kadınlarımızın önemli bir yeri olduğun inanmaktaydık. Mevcut halk kültürü değerlerinin en az %60’ı kadınlarımızın yaratıcılığının eseridir. İşte bu genel değerlendirme içerisinde ülkemizde son dönemde en çok çalışan, bu alana en büyük emeği veren meslektaşımız Müjgân Üçer Hanım olmuştur*” demiştir.

Nil Sarı Müjgân Üçer için “*ülkemin kültür varlıklarının korunması, tespiti ve gelecek nesillere aktarılması için bayrak açmış, karşılık beklemeden bir ömür boyunca emek vermiştir.*” demiştir. (7)

Müjgân Üçer için...

Ayrıca gerek kitapta gerekse toplantı ve kongreler sırasında Müjgân Üçer’i dinlerken etkilenerik söylenen, yazılanlara da bir bakalım.

Prof. Dr. Ali Birinci: “*Her şehirde bir Müjgân Üçer olsa ne iyi olurdu.*”

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Necdet Sakaoğlu: “Anadolu Folkloruna ‘O yazmazsa yazılmazdı’ dedirtecek düzeyde özgün katkıları olan kırk yıllık araştırma-yazı yoldaşımız Müjgân Üçer...”

Prof. Dr. Ali Haydar Bayat: “Müjgân Üçer’in çalışmalarının değeri ilerde çok daha iyi anlaşılacaktır.” (7)

Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Müjgân Üçer için; “Tek başına Sivas” “Canlı kütüphane” ve “Sivas’ın Duayeni” demiştir.
Merih Baran’dan bir şiir

“Güzel Bir Portre: Müjgân Üçer

*Uzun yıllar içinde onu şöyle tanıdım
Yorulmak nedir bilmeyen bir çalışma azmi
Her türlü bilgiye açık olan bir düşünme gücü
Vefalı bir eş
Yüreği şefkat dolu bir anne
Güvenilir, değerli bir dost ve.
Bütün bu özellikleri kişiliğinde toplayan aydın
bir Türk kadını”*

Feyzullah Baran’dan

Methiye

*-Eczacı Müjgân Üçer Hanım’a-
Nasıl bir insandır yazayım sana
Sözü şifadır Müjgân Hanım’ın
Akl-ı selimi var bilgiden yana
Zamanı kıymetli Müjgân Hanım’ın*

*Elinde reçete bir köylü şimdi
Dükkânına girdi bilmem ki kimdi?
Verdiği ilaçla ağrısı dindi
Muhterem Eczacı Müjgân Hanım’ın*

*Kimseye göstermez ters yüzle azar
Devamlı ebedi yazılar yazar
Maşallah deyiniz değmesin nazar
Boş vakti bulunmaz Müjgân Hanım’ın*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Uzakları görür keskindir gözü
Tıbbı dayalıdır sohbeti sözü
Hasta müşteriye dayanmaz özü
Kalbi pek incedir Müjgân Hanım'ın*

*Onda üstün zekâ fişkırır akar
Sivas tarihine ışıklar yakar
Kitaba dergiye dikkatle bakar
Edebi yönü var Müjgân Hanım'ın*

*Feyzullah Ozanın çalgısı sazdır
Vatandaş ne kadar överse azdır.
Sen de bu dizeyi deftere yazdır.
Eli kalem tutar Müjgân Hanım'ın (7)*

Sivas İl Kültür ve Turizm Md. Kadir Pürlü (XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi 19 Ekim 2017)

“Kongrede sizinle ilgili bir sunum esnasında içimize doğan iki mısrayı bir hatıra olarak kalması temennisiyle arz ediyorum, saygılarımla”

*“Fanidir bu âlem elbette ki herkes gelir geçer
Hakkın lütfudur irfan, herkes olamaz Müjgân Üçer”
dizelerini göndermiştir.*

Sonuç olarak

Sözün özü; Eczacı - Yazar Müjgân Üçer yaklaşık yarım asırdan fazla Türk Folkloru araştırmalarına, özellikle Sivas Folkloruna gönül vermiş, dikkatli, meraklı, çalışkan, üretken ve onurlu bir Anadolu kadınıdır. *“İlim; merak ve dikkattir”* diyen Müjgân Üçer'in ömrü araştırmak ve bunları not etmekle geçmiş, *“âlim unutmuş, kalem unutmamış”* sözünü düstur edinmiştir. Onun için ne söylense ve ne yazılsa azdır. Tüm yaşayan değerlerimize hayatta iken sahip çıkmamız dileğiyle.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

MÜJGÂN ÜÇER BİBLİYOGRAFYASI

Yayımlanmış kitapları

- 1- Sivas Halk Mutfağı, Sivas, 1992. 119 s. +16 Fotoğraf
- 2- M. Mesut Hocoğlu Hayatı Şiirleri Mezar Taşları İçin Yazdığı Kitabeler ve Şiirlerinden Seçmeler. İstanbul, 1993. 163 s.
- 3- Nâmeler, Emekli Muallim Feyzullah Demiray'ın Hayatı ve Şiirleri, Ankara, 1996. 227.s.
- 4- Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivas'ta Sözlü Gelenek. İstanbul, 1998. 377 s.
- 5- Divriği'de Mutfak Kültürü (Fatma Pekşen ile) Sivas, 2001. Sivas Hizmet Vakfı, 312 s. +35 Fotoğraf.
- 6- Anamın Aşısı Tandırın Başısı Sivas Mutfağı (Sivas Merkez ve İlçelerinin Mutfağı), İstanbul, 2006, Kitabevi Yayınları, 720 s.+LII s. + 89 Fotoğraf.
- 7- Göl Dağı'nın Güldestesi Arapgir Mutfağı Gelenek Görenekleri ve Sözlü Kültürü (Suna Ertekin Akkaya ile) Sivas, 2008. 254 s.+ XVI s. 32 Fotoğraf.
- 8- Mâni Benim Ezberim Sivas ve Çevresinden Mâniler (Fatma Peşken ve Murat Türkyılmaz ile) İstanbul, 2009, Kitabevi Yayınları, 501 s.
- 9- Aslan Burcundan Yükselen Selçuklu Kartalı Divriği (Fatma Pekşen ile) Sivas 2010, Asitan Yayınevi, 472 s. + 53 Fotoğraf.
- 10- Sivas Gök medrese Taş ve Çini Bezemeleri, (Süheyl Ünver Sanat Atölyesi Sanatçıları ile) Sivas Hizmet Vakfı Yayını. Sivas. 2010,
- 11- Güldeste-i Sivas -I, Sivas, Sivas Belediyesi Yayını, 2017.
- 12-Güldeste-i Sivas- II, Sivas. Sivas Belediyesi Yayını, 2017.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Baskıda olanlar

13- Beşik Eşik Keşik, (Sivas'ta Doğum, Evlenme ve Ölüm İnanç ve Gelenekleri, Kitabevi, İstanbul, 2018 (Baskıda).

14- Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı, AKMB. Ankara, 2018 (Baskıda)

Yayımlanmış Makaleleri

1-Peganum harmala (Üzerlik), Eczacılık Bülteni, İstanbul, 1962, C: 4, S: 2

2-Madımak, Dört Eylül Dergisi, Sivas, 1966, s. 12

3-Misafir ve Misafirlik Üzerine, Sivas Folkloru, Sivas, 1973, S: 1, s.13-14

4-Folklorumuzda Gül, Sivas Folkloru, Sivas, 1973, S: 2, s.3-5

5-Sağlık ve Hastalık Üzerine, Sivas Folkloru, Sivas, S: 3, s.7-8

6-Madımak, Sivas Folkloru, Sivas, 1973, S:5, s.3-6

7-Üzerlik, Sivas Folkloru, Sivas, 1973, S: 6, s. 3-6

8-Ocaklar, Sivas Folkloru, Sivas, 1973, S: 8, s.3-5 ve S: 9, s. 3-4

9-Halk Hekimliği, Sivas Folkloru, 1973, S: 7, s.3-6

10-Takunya, Tıttık ve Nalınlar, Sivas Folkloru, Sivas, 1973, S:10, s.3-6

11-Horoz Şekerleri, Sivas Folkloru, Sivas, S:11, s.8-9

12-Memmecim, Sivas Folkloru, Sivas, 1974, S:12, s.9

13-Halk Hekimliğinde Bazı Tedavi Usulleri, Sivas Folkloru, Sivas,1974, S:14, s.5-6

14-Attar ve Attariye Çeşitleri, Sivas Folkloru, Sivas, 1974, S: 18, s.3-7

15-Şifalı Bitkiler, Sivas Folkloru, Sivas, 1974, S:19, s.3-4

16-Ev İlaçları, Sivas Folkloru, Sivas, 1974, S:20, s.3-6

17-Sivas'ta Lokman Hekim, Sivas Folkloru, Sivas, 1974, S:21, s.3-4

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 18-Sivas'ta Doğum Folkloru: Giriş, Sivas Folkloru, Sivas,1974, S:22, s.3
- 19-Sivas'ta Doğum Folkloru: Kısırlık, Sivas Folkloru, Sivas,1974, S:23, s. 4-6
- 20-Sivas'ta Doğum Folkloru: Kısırlığı Giderme, Sivas Folkloru, Sivas, S:24, s.4-6
- 21-Sivas'ta Doğum Folkloru: Gebelik ve Anlaşılması, Sivas Folkloru, Sivas, S:25, s.5-7
- 22-Sivas'ta Doğum Folkloru: Gebelikle İlgili İnanç ve Gelenekler, Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:26, s.7-8
- 23-Sivas'ta Doğum Folkloru: Cinsiyet Tayini, İkizlik, Sivas Folkloru, 1975, S:27, s.4-7
- 24-Sivas'ta Doğum Folkloru: Doğuma Hazırlık. Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:28, s.4-7
- 25-Sivas'ta Doğum Folkloru: Doğum ve Sonrası. Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:29, s.5-7
- 26-Sivas'ta Doğum Folkloru, Lohusalık İnançları ve Uygulamaları. Sivas Folkloru, Sivas,1975, S:30, s.7-9
- 27-Sivas'ta Doğum Folkloru: Lohusa Sütü ile İlgili İnanmalar. Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:31, s.4-6
- 28-Sivas'ta Doğum Folkloru: Al Basması, Kırk Basması. Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:32, s.5-9
- 29-Sivas'te Doğum Folkloru: Düşük ve Önlenmesi. Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:33, s.4-7
- 30-Sivas'ta Doğum Folkloru: Ebelik ve Ebeler. Sivas Folkloru, Sivas, 1975, S:34, s.4-7
- 31-Sivas'ta Doğum Folkloru: Göbek Kesme ve İnançları. Sivas Folkloru, 1975, S:35, s.8-9
- 32-Sivas'ta Doğum Folkloru: Müjde Götürme, Doğumu Kutlama ve Ad koyma. Sivas Folkloru, 1976, S:36, s.5-7
- 33-Sivas'ta Doğum Folkloru: Yaşamayan Çocuk. Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:39, s.6-7

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 34-Sivas'ta Doğum Folkloru: Beşik Takımı, Kundak ve Höllük. Sivas Folkloru, Sivas, S:40, s.8-9
- 35-Sivas'ta Doğum Folkloru: Çocuğun Büyümesi ve Hareketleri ile İlgili İnançlar. Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:41, s.8-10
- 36-Sivas'ta Doğum Folkloru: Çocuğun Sevilmesi ile İlgili İnançlar, Deyimler. Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:42, s.10-12
- 37-Sivas'ta Doğum Folkloru: Nazar Değme ve Çocuk Nazarlıkları. Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:44, s.8-11
- 38-Sivas'ta Doğum Folkloru: Çocukların Beslenmesi, Süt Vurma, Memeden Kesme, Diş Çıkarma, Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:45, s.12-13
- 39-Sivas'ta Doğum Folkloru: Yaşamayan Çocuk, Uyutma, Beşik ve Salıncak, Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:46, s.10-12
- 40-Sivas'ta Doğum Folkloru: Ninniler, Sivas Folkloru, Sivas, 1976, S:47, s.8,12
- 41-Sivas'ta Doğum Folkloru: Çocuk Hastalıkları, Yürümeyen ve Konuşmayan Çocuklar, Sivas Folkloru, Sivas, 1977, S:48, s. 8-10
- 42-Sivas'ta Doğum Folkloru: Çocukları Korkutma ve Sonuç, Sivas Folkloru, 1977, S:49, s.8-11
- 43-Gürün'de Halk Hekimliğine Ait Bazı Uygulamalar, Sivas Folkloru,1974, S:15, s.8-9
- 44-Sivas'ta Yoklatma, Uluslararası Türk Folkloru Bildirileri, C: IV, Ankara, 1976, s.363
- 45-Anadolu Folklorunda Fadime Ana, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Ankara, 1976, s. 147
- 46-Sivas Darüşşifası, Vakfiyesi ve Düşündürdükleri, Bahçe Dergisi, Ankara, 1976, S:111, s.4
- 47-Karamuk (*Berberis crataeginae* DC.) Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Ankara, 1977, s.295

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 48-Anadolu'da ve Sivas'ta Sünnet Gelenekleri, Kirvelik, Sivas Folkloru, 1978, S:62, s.10-12
- 49-Sünnetin Zamanı ve Yaşı, Sünnete Hazırlık ve Sünnet Hamamı, Sivas Folkloru, 1978, S:63, s.12,15
- 50-Sünnetin Yapılışı, Sivas Köylerinde Sünnet, Kentlerimizde Sünnet, Sivas Folkloru, 1978, S:64, s.13,15
- 51-Sünnet Törenleri, Çeşitli İnançlar, Gelenekler ve İlaçlar, Sivas Folkloru, 1978, s:65, s. 6-8
- 52-Sünnetçiler, Abdallar, Sivas Folkloru, 1978, S:66, s.9-11
- 53-Kirvelik, Sivas Folkloru, 1978, S:67, s.9-11
- 54-Halk Hekimliğinde Yılan (Prof. Dr. Zeki Başar'ın Kitabını Tanıtma) Sivas Folkloru, Sivas, 1978, S:70, s.11
- 55-Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz, (Dr. Zeki Çıkman'ın Kitabını Tanıtma) Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, 1979, S:363, s.8734
- 56-760 Yıllık Tıp Sitemiz, Sivas Darüşşifası, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi, 1978, C:1, S:1, s.4-17
- 57-Sivas Darüşşifası, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Dergisi, Sivas, 1979, S:1, s.143
- 58-Sivas Darürrahası, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Sivas, 1980, C:2, S:1, s.115
- 59-Divriği Turan Melek Darüşşifası, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 1980, C:2, S:2-3, s.85
- 60-Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in Sivas Tıp Sitesi eserine Önsöz, Sivas,1980 s.5-7
- 61- Sivas'ta Evlenme Gelenekleri, Evlenme Çağı- Dünür Gezme, Türk Folkloru, İstanbul, 1979, S:1, s.13-15.
- 62-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Kız isteme, Söz Kesme, Nişan, Türk Folkloru, İstanbul, 1979, S:2, s.17-20
- 63- Sivas'ta Evlenme Gelenekleri, Sini Dönmesi, Nişan Yüzüğü, Nişanlılık. Türk Folkloru, İstanbul, 1979, S:3, s.11-14.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 64- Sivas'ta Evlenme Gelenekleri, Kısmet Açma, Türk Folkloru, İstanbul, 1979, S:4, s.18-20.
- 65-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Başlık, Türk Folkloru, İstanbul, 1979, S:5, s.18-20
- 66-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Yatak yüzü, Okuyucu, Kalın, Cehiz, Cehiz Asma, Cehize bakma, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:6, s.11-14.
- 67-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Kına Gecesi, Nikâh, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S: 8, s. 18-22
- 69-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Gelinin Hazırlanması, Baba Evinde Yapılan Öğütler, Gelin Gitme, Gelin alma, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:9, s.16-18
- 70-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Gelinin Yeni Evine Geline Yapılan Uygulamalar, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S: 10, s.16-18
- 71- Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Sini Gönderme, Gelinlik Etme, Peştemal Hamamı, Baba evi Yoklatması, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, BS: 11, s.10-13
- 72-Sivas'ta evlenme Gelenekleri: Gelinlik, Gelinle İlgili Atasözleri Deyimler, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:12, s.12,14
- 73-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Kaynana, Gelin, Görümce İlişkisi, Elti ve Kumaya Dair, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:13, s.13-17
- 74-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Gelin Kaynana, Ayrı ev Açma, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:14, s.14-16
- 75-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Akraba evliliği, Kimlerle Evlenilmez, Yabancılarla Evlenme, İç Güveyi, Beşik Kertmesi, Baldızla evlenme, Kayınla Evlenme, Yanında Getirme, Türk Folkloru, İstanbul,1980, S:15, s.16-19
- 76-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Kız kaçırma, Beraber Kaçma, Balayı, Evlilik Yıldönümü, aile Fertlerine Verilen

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- Adlar, Analık, Karı Kocaya Dair, Boşanma, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:16, s.16-20
- 77-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Gelinlerde Baş Süslemeleri, Giyim, Kuşam, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:17, s.12-17
- 78-Sivas'ta Evlenme Gelenekleri: Evlenme ile İlgili Atasözleri ve Deyimler, Türk Folkloru, İstanbul, 1980, S:18, s.13-16
- 79-Folklorumuz'da El (İl), Milli Kültür, Ankara, 1981, C:2, S:9, s.49
- 80-Anadolu Folklorunda Fadime Ana -II, Türk Folklor Araştırmaları, Ankara, 1981/1, s. 113
- 81-Karasarlı Aşık Seyit Yalçın, Erciyes, Kayseri, 1981, S:44, s. 6
- 82-II-Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, Maddî Kültür Sektörünü, Türk Folkloru, İstanbul, 1981, S:25, s. 25
- 83-Feyzullah Demiray, Sivaslı Şairler II, Erciyes, Kayseri, 1982, S:47, s. 14
- 84-Folklorumuzda Bal, II-Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, Bursa, 22-27 Haziran, 1981, C:5, s.255-270, Ankara, 1983
- 85-Tıp Tarihi ve Tıp Folklorunda Bal, Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi Dergisi, Sivas, 1981, S:2, s. 117
- 86-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Amblemi Üzerine, Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi Dergisi, Sivas, 1981, C:3, S:1, s.1
- 87-Sivas İzzettin Keykâvus Darüşşifası (Tıp Sitesi) Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Sivas, 1981, C:3, S:3-4, s.290
- 88-Sivas'ta Hamam Gelenekleri, Giriş, Hamama Gidiş, Kurna satın Alma, Halı Yeri, Yıkanma, Natırlar, Türk Folkloru, İstanbul, 1982, S:30, s.6-10

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 89-Sivas'ta Hamam Gelenekleri, Hamam Eşyaları, Türk Folkloru, İstanbul 1982, S:31, s.15-20
- 90-Sivas Hamam Gelenekleri, Tıp Folklorunda Hamamlar, Halk Yaşayışında Hamamların Yeri, Türk Folkloru, İstanbul, 1982, S:32, s. 11-13
- 91-Sivas'ta Hamam Gelenekleri, Sivas Hamamları, Hamamla İlgili Atasözleri ve Deyimler, Sonuç, Türk Folkloru, İstanbul, 1982, S:33, s.18-23
- 92-Folklorumuzda İbrik Ve Leğen Üzerine, Erciyes, Kayseri, 1982, S:59, s.22
- 93-Şeyh Hasan Bey Türbesi ve Tıp Folklorumuzdaki Yeri, Erciyes, Kayseri,1982, S:60, s.6-9
- Aynı Metin: Sanat Dünyamız, İstanbul, 1986, S:35
- 94-Sivas'ta Tıbbî Folklor Araştırmalarından Göz Hastalıkları Üzerine, C.Ü. Tıp Fak. Dergisi, Sivas, 1982, C:4, S: 3-4, s.153
- 95-Folklorumuzda Gençlik Ve Yaşlılık Üzerine, Halay, Ankara, 1983, S:26, s.6-8
- 96-Sivaslı Şairler, Hasan Tahsin Üçer, Erciyes, Kayseri,1983, S:64, s.21
- 97-İbni Sina'nın El Kanun Fi't-Tıbb'ında Bal ve Kına ile Yapılan İlâçlar Üzerine, I. Uluslararası İbni Sina Sempozyumu, Ankara, 1983, s.323-331
- 98-İbni Sina Sempozyumu, Erciyes, Kayseri, 1983, S:70, s. 5-6
- 99-Uluslararası İbni Sina Sempozyumu ve Birkaç Not, Halay, Ankara,1983, S:33 s.9-11
- 100-Uluslararası İbni Sina Sempozyumunda Folklor İle İlgili Bildiriler, Türk Folkloru, İstanbul, 1983, S:51, s.8-9
- 101-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Giriş, Türk Folkloru, İstanbul, 1983, S:48, s.10-12

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 102-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Buğdayın Öğütülmesi, Değirmenler, Bulgur Yapımı, Türk Folkloru, İstanbul, 1983, S:49, s.13-17
- 103-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Ekmekler, Türk Folkloru, İstanbul, S:50, s.11-15
- 104, Sivas'ta Geleneksel Mutfak kültürü, Sacda Pişirilen Ekmekler, Türk Folkloru, İstanbul, S:52, s.7-10
- 105-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Fırında Yapılan Ekmekler, Türk Folkloru, İstanbul, 1983, S:53, s.7,10
- 106-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Tandır ve Tandır Ekmekleri, Türk Folkloru, İstanbul, 1984, S:54, s.5
- 107-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Çorbalar, Türk Folkloru, İstanbul, 1984, S:56, s. 8-11
- 108-Eskişehir'de Çocuk Oyunları, Eflatun, İstanbul, 1983, S:179, s. 21-26
- Aynı Metin: Halk Kültürü, 1985/2, İstanbul, 1985, s. 119-125
- 109-Lokman Hekim Üzerine, Halk Kültürü 1984, İstanbul, 1984, s.117-120
- 110-Phil. Dr. Hâmit Zübeyr Koşay'ın Ardından. Türk Folkloru, İstanbul, 1984, S: 64, s.3-4
- 111-İlk Defa Basılan Türkçe-Lehçe Sözlük, Türk Kültürü, Ankara, 1984, S: 257
- 112-Folklorumuzda Tütün ve Sivas'ta Tütün Etnografyası, Folkloru ve Etnografya Araştırmaları, İstanbul, 1985, s.371-385
- Aynı makale: Ehlikeyfin Kitabı, (Hazırlayan Fatih Tıgılı) İstanbul, 2004, s. 319-333.
- 113-Sivas'ta Komşuluk Üzerine, Erciyes, Kayseri, 1985, S:90
- 114-Nasılısınız? Erciyes, Kayseri, 1985, S:93
- 115-Mutluluk Üzerine, Eflatun, İstanbul, 1985, S: 199-200

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 116-Halk Edebiyatımızda Ana, Eflatun, İstanbul, 1985, S:201
- 117-Kadı Burhaneddin Ahmed'in Ölümü ve Türbesi İle İlgili Menkıbe ve İnanışlar, Türk Kültürü, Ankara, 1985, S:265, s.343-352
- 118-Sivas'ta Derlenen Deyimler ve Hikâyeleri, Eflatun, İstanbul,1986, S:208
- 119- Halk Edebiyatımızda El, II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1985 Eskişehir), Eskişehir, 1987, s. 385-394
- Aynı makale: Anonim Halk Edebiyatında El (İl), Türk Kültürü Araştırmaları, Dr. Emel Esin'e Armağan, Ankara, 1986, s.120-129
- 120-Hayriye Altunoğlu'nu Dinlerken, Eflatun, İstanbul, 1986, S:211-212 (Kadriye Arslan Takma adı ile)
- 121-Karacalar Tekkesi, Türk Folkloru, İstanbul, 1986, S:82-83 (Tahsin Temel Üçer takma adı ile)
- 122-Sezayî-i Gülşenî Divanı, Erciyes, Kayseri, 1986, S:104
- 123-Dr. Emel Esin'den Hatıralar, Türk Kültürü, İstanbul, 1987, S: 288
- 124-Atasözlerimizde Evlerimiz, Millî Kültür, Ankara, 1987, S:56, s.23-24
- 125-Sivas'ta Ahi Emir Ahmet Türbesi ve Halk İnançlarındaki Yeri, Türk Folkloru Araştırmaları, 1986/1, Ankara, 1987, s. 175
- 126-Sivas Ulu Camii ve Halk İnanışlarındaki Yeri, Sivas Kültür, Sanat, Sivas, 1987, S:1, s.7-12
- 127-Sivas Hamamları, Gelenekleri ve Etnografyası Üzerine, Sivas Kültür Sanat, Sivas, 1987, S:2, s. 10-18
- 128-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Et Yemekleri, Türk Folkloru, İstanbul, 1985, S: 74, s.9-12
- 129-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Sebze Yemekleri, Türk Folkloru, İstanbul, S:76, s.19-22

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 130-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Pilavlar, Türk Folkloru, İstanbul, S:77, s.23,25
- 131-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü, Börekler, Türk Folkloru, İstanbul, 1986, S:78, s.8-10
- 132-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Tatlılar, Türk Folkloru, İstanbul, S:79, s.19-21
- 133-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Baklava, Türk Folkloru, İstanbul, S:80-81, s.23,26
- 134-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Helvalar, Tel Helvası, Türk Folkloru, İstanbul, 1986, S: 82-83, s.13,15
- 135-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Gül Şerbeti, Kahve, Çay, Türk Folkloru, İstanbul, 1986, S:86, s.17-20
- 136-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Süt ve Sütten yapılan besinler, Türk Folkloru, İstanbul, 1986, S:87, s.19-23
- 137-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Su, Türk Folkloru, İstanbul, 1986, S:89, s.27-29
- 138-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü: Davet Yemekleri, Türk Folkloru, S:90, s.5-7
- 139-Sivas Folklorunda Kahve ve Kahvehaneler, III-Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1987, C: IV, S:425
- 140-Mektup Üzerine, Eflatun, İstanbul, 1988, S:237, s.12-13
- 141-Sivas'ta Timur Efsaneleri, Sivas Kültür Sanat, Sivas 1988, S:3, s.13-16
- 142-Tokat Efsaneleri ve İnanışları, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara, 1988, s. 217-230
- 143-Sivas'ta Folklorik Tıp ve Bunun Modern Tıptaki Yeri, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1989, s. 217-230
- 144-Sivas'ta Derlenen Ninniler, Türk Folklorundan Derlemeler, Ankara, 1987, s.103-105
- 145-Sivas Valisi Reşit Akif Paşa, Sivas Kültür Sanat, Sivas,1989, S.4, s.11-21

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 146-Çalmak Sözümüz Üzerine, Fırat havzası, II-Folklor ve Etnografyası Sempozyumu Bildirileri, Elâzığ, 1989, s.309-321
- 147-Ölümünün Üçüncü Yılında, Dr. Emel Esin'i Anarken, Türk Kültürü, Ankara, 1990, S:322, s.123-125
- 148-Sivas'ta Hıdırellez Geleneği (Eğrilce) Milli Kültür, Ankara, 1990, S: 72, s.30
- 149-Abdulvehhab Gâzi- I, Sivas'ın Sesi, İstanbul, 1990, S : 8
- 150-Abdulvehhab Gâzi-II, Sivas'ın Sesi, İstanbul, 1990, S: 9-10
- 151-Folklorumuzda Güzel ve Güzellik Üzerine, Millî Folklor, Ankara, 1990, S:6
- 152-Şair ve Sanatkâr Bir Anne: Hâlenur Kor, Erciyes, Kayseri, 1990, S:147, s.30
- 153-Sivas Evleri, Lâle, İstanbul, 1990, S:7, s. 21-25
- 154-Sivas Valisi Halil Rifat Paşa ve Tembihnâmeleri, Sivas Valisi Lütfi F. Tuncel'in kitabını tanıtma yazısı), Türk Kültürü, Ankara, 1990, S:330
- 155-Sivas'ta Geleneksel Mutfak Kültürü, Mutfak Etnografyası, Yiyeceklerle İlgili Deyimler ve Atasözleri, Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1990/1, Ankara, 1990, s.130-138
- 156-İbn Sina'nın Göz Hastalıklarında Önerdiği İlâçlar ve Bunların Geleneksel Halk Hekimliğindeki Etkileri, Uluslararası İbn Türk, Harezmi, Farabi Beyrunî ve İbn Sina Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1990, s.400-404
- 157-Karacaoğlan'ın Dünyasında Bitkiler, 1. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, Adana, 1990, s.259
- 158-Sivas'ta Halk Hekimliğinde Kullanılan Çakşur Bitkisi Üzerine, Erciyes, Kayseri, 1991, S:163, s.28.
- 159-Mektup ve Bir Şiirin Hikâyesi, Erciyes, Kayseri, 1991, S:168, s.8

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 160-Sivas'ta Şeyh Çoban Türbesi ve Halk İnançlarındaki Yeri, Erciyes, Kayseri, 1991, S:165, s.13-16
- 161-Halk Kültüründe Güzel ve Güzellik Üzerine, İş Bankası Kültür ve Sanat, Ankara, 1991, S:11, s.60
- 162-Atasözlerimizde Sağlık ve Hastalık Üzerine, Türk Folkloru, İstanbul,1991, S:93, s. 8-10
- 163-Sivas'ta Vakıf Kuran Kadınlar, Revak IX, Sivas, 1991, s.73-76
- 164-Sivaslı Bir Şair, Merih Baran, Tarla 91/11, İstanbul, 1991
- 165-İki Yeni Kitap, Mehmed Akif'in Kur'anı Kerim Tefsiri ve Şeyh Şaban-ı Veli (Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun kitaplarını tanıtmaya yazısı), Erciyes, Kayseri, 1991, S:166
- 166-Bezm ü Rezm, (Prof. Dr. Mürsel Öztürk'ün Farsçadan tercüme ettiği kitabının tanıtımı), Kızılırmak, Sivas, 1992
- 167-Ahi Emir Ahmet (Merih Baran'ın kitabını tanıtımı), Kızılırmak, Sivas, 1992, s. 37-38
- 168-Âşık İsmet ve Aşık Tâlibi Kılıç (Kadir Pürlü'nün iki kitabının tanıtımı), Kızılırmak, Sivas, S: 5, s. 37-38
- 169-Şemseddin-i Sivasî, Gülşenâbâd (Dr. Hasan Aksoy'un kitabının tanıtımı), Türk Kültürü, Ankara, 1992, S:348
- 170-Flavonoids From *Polygonum cognatum* (Madımak), A. Ulubelen ve N. Tan ile birlikte, Fitoterapia, Volume: LX II, No: 1, 1992
- 171-Şemseddin-i Sivasî ve Sivas'ın Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri, Erciyes, Kayseri, 1992, S:171
- 172-M. Mesut Hocoğlu ve Şiirleri, Kızılırmak, Sivas, 1992, S: 6, s.26-28
- 173-Halk Kültürümüzde Alıç, Kızılırmak, Sivas, 1991, S: 7, s.34-37
- 174-Divriği Evleri, Lâle, İstanbul, 1992, S: 8, s. 8-14

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

175-İşe Başlama İli İlgili Gelenek ve İnançlarımız Üzerine, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 1992, C:4, s. 261-267

176-Sivaslı Şair Ülker Türkmen ve Şiirleri, Tarla, İstanbul, 1992, S:10, s. 27

177-Selçuklulardan Günümüze Sivas'ın Sağlık Hayatına Genel Bir Bakış, Neoplazi, Sivas, 1992, S: 2, s.59-65.

Aynı metin: Şifaiye, Sivas İl Sağlık Müdürlüğü Bülteni, Sivas, 1994, S:1

178-İki yeni kitap, Abdulkadir Gulâmî ve Sivas Şehri (Prof.Dr. Recep Toparlı'nın hazırladığı kitapların tanıtımı), Kızılırmak, Sivas, 1992, S:9, s. 34-38

179-Halk Kültürümüzde Kahve ve Eski Sivas Kahvehaneleri, Revak, Sivas, 1992, s. 26-32

180-Oğuzname: (Prof.Dr. Ali Haydar Bayat'ın Hazırladığı kitabın tanıtımı) Türk Kültürü, S:369, Ankara, 1994, s. 62-63

181-Azerbaycan'ın Yiğit Evlâdı "Ali Bey Hüseyinzâde" ve Türkiye'de yayınladığı eserleri, (Prof. Dr. Ali Haydar Bayat'ın kitabına tanıtma yazısı), Türk Kültürü, Sayı: 363, Ankara, 1993, s.445-446

182- Bir Çalışma, Bir Kitap ve Bir Teklif, Hürdoğan, Sivas, 13.9.1993

183-Kimlersiniz? (Sivas'ta Aile Adları, Lakablar) Kızılırmak, S:12, Sivas, 1992, s. 3-9

184- Halk Edebiyatımızda Lokman Hekim Üzerine, I. Uluslararası Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1983, Eskişehir), Eskişehir, 1987, s.365-372

185- Köseadağ Savaşı'nın 750. Yılında Dikilen Askerler, Türk Kültürü, Sayı:380, Ankara 1994, s.761

186-Yunus İzinde Bir Şair Nuri-i Sivâsî (Abdulahad Nuri), Revak, Sivas, 1993, s. 56-65.

Aynı metin: Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1995, s.313-328

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 187-Sivas'ta Özel Gün Yiyecek ve Yemekleri, Türk Mutfak Kültürü üzerine Araştırmalar, Ankara, 1993, s.73-91
- 188-Sivas'ta Mevsimlik Bayram ve Özel Günler: Sultan Nevruz, Eğrilce, Sıçancık, Atayurt'tan Anayurt'a, Ankara, 1995, Sayı: 8, s.51-54
- 189-Feyzullah Demiray Hocamızın Ardından, Hürdoğan, Sivas, 22.4.1994
- 190-Kuruluşunun 70. Yılında Sivas Numune Hastanesi Tarihçesi, Revak, Sivas, 1994, s.72-81
- Aynı metin: III. Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, İstanbul, [20-23 Eylül-1993] Ankara, 1999, s. 399-409.
- 191-. Sivas'ta Eski Bir Eczane: Ali Rıza Eczanesi, Revak, Sivas, 1994, s.98-107
- 192- Sivas Folkloruna Gönül veren Hocamız İbrahim Aslanoğlu, Hürdoğan, Sivas, 22.12.1994
- 193-Hocamız İbrahim Aslanoğlu'nun Ardından Hürdoğan, Sivas, 23.3.1995
- 194-Bir Deli, Veli Eşref (Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun kitabın tanıtma yazısı) Erciyes, S:208, Kayseri, 1995
- 195-Ahmet Süheyl Ünver, Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri (Ahmed Güner Sayar'ın kitabını tanıtma yazısı), Türk Kültürü, Sayı:381, Ankara, 1995, s.61
- 196-Sivas'ta Aşıklık Geleneği ve Aşık Ruhsatî (Doğan Kaya'nın kitabını tanıtma yazısı), Erciyes, S: 213, Ankara, 1995
- 197-Biological Activities of a Turkish Medicinal Plant, Prangosplatychlaena, Journal of Ethnopharmacology 45 (1995) 193-197 (Prof. Dr. Ayhan Ulubelen ile beraber)
- 198-Kimlersiniz? Yedi İklim, İstanbul, 1995, Sayı: 66, s. 103-108

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 199-Atasözü ve Deyimlerimizin Sivas'ta Derlenen Hikâyelerinden Birkaç Örnek, Yedi İklim, İstanbul, 1995, S:66, s.109-110
- 200-Halk Hekimliği ve Halk Mutfağında Livik, II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri (9-11 Ekim 1995 Konya), Ankara, 1996, s.326-331; Aynı metin: Erciyes, Kayseri,1996, S: 227, s. 6-7
- 201-Ata yadigârı El Sanatımız, Sivas Bıçakçılığı, Revak/95, Sivas. 1995, s.63-71
- 202-Sivas Mutfağında Bitkilerden Yapılan Şifalı Yemekler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1996 s. 83-90
- 203-Bir Uygarlık Beldesi, Mardin, Arkitekt, 5/96, İstanbul, 1996, s. 83
- 204-Sivas'ta, M. Ö. 15-14. Yüzyıllara Yapılan Yolculuk, Arkitekt, 11/1996, İstanbul, Sayı:443, s.66-72
- 205-Kutlu Özen'in Yeni Kitabı, Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri (Kitap tanıtma), Tarla, 96/4, İstanbul, 1996, s 22-23
- 206-Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, (Prof. Dr. Turhan Baytop'un kitabını tanıtma yazısı) Bilge, 1996-9, Ankara, 1996, s.82,83
- 207-Ali Rıza Önder'den Hatıralar, Hürdoğan, Sivas, 20.9.1996
- 208-Çobanın Can Pınarı, (Sefil Selimi'nin kitabını tanıtma yazısı), Hürdoğan, Sivas 19.9.1996
- 209-Büyüklerimden Öğrendiklerim, Diyanet Dergisi, Ankara, 1997, Sayı: 73, s. 52-53
- 210-Resimlerde Divriği Evleri, Arkitekt, İstanbul, 1997, s. 54-55
- 211-İhsan Pulak'ın Ardından, Sivas Altıncı Şehir, Sayı:2, Ankara, 1997, s.25

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 212-Sivas Yöresinde Nazarlıklar ve Nazarla İlgili İnançlar, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek ve İnançlar Seksiyonu Bildirileri, Ankara, 1997, s. 164-179
- 213-Hoşgörü Üzerine, Erdem, Türkler'de Hoşgörü Özel Sayısı: 1, Sayı:22, Cilt:8, Ankara, 1996, s.22-230
- 214-Sözlü Geleneğimizde Derviş Üzerine, (Prof. Dr. Hüsrev Hatemî'nin kitabının tanıtımı) Erciyes, Kayseri,1997, S:235, s.10-11
- 215-Gerçekleştirmek ve Diğerleri, Türk Kültürü, Ankara, 1998, S:417, s.20-23
- 216-Türk Mutfağında Turşu ile Yapılan Yemekler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar (Prof. Dr. Ayşe Baysal'a Armağan), Ankara, 1997, s:151-160
- 217-Kutlu Özen'in Yeni Kitabı: Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Erciyes, Kayseri, 1997, S:232, s:21
- 218-Sivas'ın Sosyal Hayatında Kahve ve Kahvehaneler, Altıncı Şehir, S:3,4,5, Ankara 1998 s.
- 219-Kelle Tatlısı, Zara Haber, S: 4, Ankara 1998, s. 44
- 220- Orda Bir Köy Var, Sivrialan ve Aşık Veysel Müzesi, Aşık Veysel, Selâm Olsun Kucak Kucak, Kutlu Özen, Sivas, 1998, s. 77-80
- 221-Sivas'ta Kuyumculuk, Revak 97, Sivas (Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün XV. Vakıf Haftası Armağanı) Sivas, 1997, s. 73-76
- 222-Sivas Lisesi'nin Emekdar Kimya Hocası Ecz. Ali Rıza Peker'den Hatıralar, Sivas Lisesi, 110. Yıl Özel Sayısı, Sayı: 10, Sivas, 1998, s.46-48
- 223-Kutlu Özen'in Yeni Kitabı Divriği Evliyaları, Erciyes, Kayseri (1998), S: 245, s. 24.
- 224-Feyzullah Budak'ın Yeni Kitabı, Kırgızistan, Dünü Bugünü Yarımı, Erciyes, Kayseri, S:246, s.17-19

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 225-Tokat Pazar'da Bir Dünya Harikası Ballica Mağarası, Kültür Sanat, T. İş Bankası, Ankara, 1998, S: 38, s. 50-55
- 226- Zuhal Özaydın'ın Kitabı Süheyl Hoca'dan Notlar, Erciyes, Kayseri 1998, S: 248, s. 19-21
- 227- Sivaslı Aşık Kul Gâzi'nin Bir Şiiri ve Hamuru Küt Düşmek Deyimi Üzerine, Erciyes, Kayseri, 1998, S: 249, s. 2
- 228-Kadı Burhaneddin Ahmed Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi, Bilge, Ankara, 1998, S:18, s. 34-39
- 229-Cumhuriyetin 75.Yılında Sivas'ta Yapılan Folklor Çalışmaları, Objektif, C.Ü. Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı, Sivas, 1998, s.12
- 230- Sivas Mezarlıkları, Erciyes, S: 250, Kayseri, 1998, s. 72-76
- 231- Sivaslı Aşık Kul Gâzi'nin Bir Şiirinin Hikâyesi, Hacı Bektaş Veli Dergisi, S: 98/8, Ankara, 1998, s. 95-96
- 232-Sivas Zara Yöresinden Tatlılar: Kelle, Besni Üzümlü Tatlı, Köy Sarığı Burması, Ballı Börek ve Sütlü Karakabak Tatlısı, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Ankara,1998, s.171-175
- 233-Pir Sultan Kimin? I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim) 1998, Ankara, 1999, s. 379-383
- 234-Folklor Araştırmaları Sorularına Yanıtlar: Sayı: 3, İstanbul, 1999. s. 33.
- 235-Bilinmeyen Bir Şair: Murat Orhan, Türk Folkloru, S: 96, İstanbul, 1999, s.3-5
- 236-Ölümünün 600 yılında Sivas Sultanı Kadı Burhaneddin Ahmed, Türk Kültürü, S: 433, Ankara, 1999, s. 291-295.
- Aynı Makale, Vakıf ve Kültür, C: 2, S: 5, Ankara, 1999, s. 58-61.
- 237- Pir Sultan'ın Bir Nevruz Şiiri ve Aşık Veysel'in Köyünde Nevruz, Bilge, S: Ankara, 1999, s.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 238-Sivas'ta Yaşayan Tarih I- Sivas Şehirlerin Anası, İstanbul'daki Anadolu, S: 1, İstanbul, 1999, s. 2
- 239- Sivas'ta Kırklar ve Kırklar Pınarı Efsanesi, Yeni Ülke, Sivas, 16 Ocak, 1999, s. 1
- 240- Zara'lı Hatun'un Unutulmaz Davranışı, Zara Haber, S: 9, İstanbul, 1999, s. 44.
- 241- Madımak, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1999, s. 223-234
- 242-Sözlü Geleneğimizde Deli Üzerine, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, 4, İstanbul, 1998, s: 157-164
- 243- Sivas'ta Eczacılık Tarihine Genel Bir Bakış, Büret, S:1, Sivas, 2000, s.18-19.
- 244- Sivashlı Gönül Ehli İki Dost: Aziz Baba ve Müctebâ Sariönder, Revak 99, Sivas, s. 28-34.
- 245 -Âşık Veysel Anıtı ve İsmetî'nin Şiirleri
- 246 -Ceyhan Polat, Erciyes, S: 277, Kayseri, 2001. s. 13-14.
- 247- Sivas Efsanelerinde ve Binalarında Yaşayan Tarih, Revak 2000-2001, Sivas, s: 50-64.
- 248- Rahatoğulları Darü'r-Rahası'ndan Abdi Ağa Konağına, Revak, 2000-2001, Sivas, s: 181-182
- 249-Sivas'ta 17. Asırlık bir Efsane; Kırklar ve Kırklar Pınarı (Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir) Ankara, 2001, s: 803-810.
- 250-Patlıcan ve Türk Mutfağında Patlıcan Yemekleri, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, 2000, Ankara, s: 175-232.
- 251- Niksar'ın Fidanları "Dr. Emel Esin'in Aziz Hatırasına", Erciyes, Kayseri, Haziran 2001, Sayı: 282, s:14-15.
- 252-Hekim Ali Paşa'nin Bir Şiiri ve Ona İki Armağan, Erciyes, Kayseri, Temmuz 2001, Sayı: 283, s: 7.
- 253-Murat Orhan, Erciyes, Kayseri, Ağustos 2001, Sayı:284, s.12-13.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 254 -Türk Kültüründe Beşbin Yıllık Mevsimlik Bir Bayram Nevruz (Yeni-Gün) Büret, 37. Bölge Sivas Eczacı Odası Yayını, Sivas, Mayıs 2001, Sayı: 3, s: 10-12.
- 255- Sivas'ta Eski Evler ve Oda Açma Geleneği, Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları, Kayseri, 2001, s:583-596.
- 256-Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Tanıtım Broşürü, Sivas Hizmet Vakfı, Sivas 2001
- 257-Sivas'ta Oda Açma, Sıra Gezme ve Herfene, Altıncı Şehir, S:3, 2002, Ankara, s:17-21.(Ocak-Şubat-Mart)
- 258- Geleneklerimiz-Göreneklerimiz, Nevruz-Eğrilce Sıçancık, Altıncı Şehir S: 4, Ankara, 2002, (Nisan-Mayıs-Haziran)
- 259- Sivas Sofrası, Yemek Kitabı, Tarih-Halkbilimi-Edebiyat, Hazırlayan: M. Sabri Koz, İstanbul, 2002, s:559-590; Aynı metin: Genişletilmiş İkinci Baskı İstanbul, 2003, s. 761-792.
- 260- Öz Ağlamazsa Göz ağlamaz, Erciyes, S:300, Aralık 2002, Kayseri, s: 54-55.
- 261-XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri Kültür ve Tarihi, Erciyes, S:301, Ocak 2003, Kayseri, s: 27-28. (Dr. Vehbi Ecer'in kitabının tanıtımı)
- 262-Sivas'ta Eski evler, Oda açma, Sıra Gezme-Herfene ve Sivas Evleri İçin Umut, Revak 2002, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 20. Vakıf Haftasına Armağanı, Sivas, 2002, s. 199-208; Aynı metin: Sivas'ta Oda Açma, Sıra Gezme, Herfene, Yeniülke, 21,23,26 Ağustos 2004, Sivas
- 263-Sivas'ta Kuşlar ve Selviler Üzerine, Altıncı Şehir, Aralık-Şubat 2003, Ankara, S:6, s.39-40.
- 264-Lokman Hekim'in Efsaneleri, Öğütleri ve Bunların Günümüz Tıbbındaki Yerleri (Bildiri- Mayıs 1999 Adana), Erciyes, Haziran 2003, Kayseri, S:306, s. 10-15.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 265-Çankırı Müzesi'ndeki Eczacılık Sembolü, Eczacılık Tarihi Araştırmaları, İstanbul, 2003; Aynı metin: Eczacılık Tarihi, Denge, Selçuk Ecza Deposu Yayını, İstanbul 2005,
- 266 -Daru'r-Râha ve Rahatoğlu Ailesi'nin Sivas'ın Sosyal Hayatındaki Rolü, Cumhuriyet'in 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri (15-17 Mayıs 2003), Sivas, 2003, s.701-726.
- 267-Ölümünün Altı yüzüncü Yılı Dolayısıyla Kadı Burhaneddin Ahmed Divanı'nda Tıbbî Unsurlar, V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara, 1998. s.209-219.
- 268-Sivas'ın İki Köyüne Ait Bazı Çoraplar, Türk Etnografya Dergisi, Ankara, 1982, s. 109-114.
- 269- Anadolu Selçuk Hastaneleri (AnatolianSeljukHospitals), -Kayseri, Sivas, Divriği, Tokat-Amasya- Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, 8, İstanbul, 2002, s.533-560.
- 270- Sivas'ta Komşuluk, Sivas Altıncı Şehir, Yıl:2, S:7, Ankara, 2003, Sivas Kültürel ve Sosyal Yardımlaşma Derneği Bülteni, s. 27-29.
- Aynı metin: Yeni Ülke, 16 Ağustos 2004, Sivas
- 271- Kangal Mutfağından Örnekler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, 10. Cilt, Ankara, 2003, s.191-205.
- 272-Kayserili Halkbilimci Ali Rıza Önder'den Hatıralar, Erciyes, Temmuz 2004, Kayseri, S:319, s.14-15.
- 273-Sivas Amerikan Hastanesi, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul,18-20 Eylül, Ankara, 2003, s. 463.
- 274-Sakız ve Mutfak Kültürümüzde Damla Sakızı ile Yapılan Yiyecekler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar (Hazırlayan: Kâmil Toygar), Ankara, 2004, s. 67-88.
- 275- Yüreğimizde Bir Dâğ, Kösedâğ, Hayat Ağacı, Kış 2005, S:1, Sivas. s. 154- 159.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 276- Gözyaşı Gönül İlâcı, Gözyaşı, Mayıs 2005, S:42. Konya, s. 26-27.
- 277- Çevre Kültür ve Sanat Evi, Hayat Ağacı, Bahar 2005, S:2, s. 73-76.
- 278- Mustafa Kemal Paşa'nın Odası (Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta 2 Eylül-18 Aralık 1919) Hayat Ağacı, Yaz 2005, S:3, s. 28-32.
- 279- Divriği Ulucamii ve Darüşşifası Taş Bezemeleri, Hayat Ağacı, Yaz 2005, S:3, s. 146-147; Aynı metin, Erciyes, Sayı 335, Kasım 2005, s. 22-23
- 280-Şairler Şehri'nden İçli Bir Şair, M. Orhan Aksoy, Erciyes, Haziran 2005, Kayseri, S:330, s. 30-31
- 281-Keziban Sabuncu ve Şiirleri, Erciyes, Aralık 2005, Kayseri, S: 336., s. 13-14
- 282-Türk Anadolu'da Mengücekoğulları, Necdet Sakaoğlu'nun Yeni kitabı, Hayat Ağacı Kış 2005
- 283- Tıp Tarihimizde Sivas, VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (16-18 Haziran 2004, Sivas-Divriği) İstanbul, 2006, s. 241-259
- 284-Ahmed Şah ve Melike Turan Melek'in Başkentinden Bugüne, VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (16-18 Haziran 2004, Sivas- Divriği), İstanbul, 2006, s. 233-240
- 285-VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (16-18 Haziran 2004, Sivas- Divriği), Örnek Bir Hekim: Dr. Osman Nuri Ertekin (1878-1944) İstanbul, 2006, s.547-577 (Suna Ertekin Akkaya ile)
- 286- Yeni belgeler Işığında Misyonerlerin Sivas'ta Kurduğu Amerikan Hastanesi, VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (16-18 Haziran 2004, Sivas-Divriği), İstanbul, 2006, s. 403-410 (Adnan Mahiroğulları ile); Aynı metin, Hayat ağacı Kış 2005, Sivas

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 287-Asırlık Sivas Numune Eczanesi, VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (16-18 Haziran 2004, Sivas- Divriği), İstanbul, 2006, 411-418 (Doğan Üvey ile)
- 288-Sultan I. Alaaddin Keykubat ve Minyatürü, Hayat Ağacı, S: Bahar 2006, s.93-96
- 289- Sivas Yöresi Tıbbî Folkloru'nda Sağlık ve Hastalık Üzerine, IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, 24-27 Mayıs 2006, Kayseri, s.506-509
- 290-Sivas'taki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Tarihi Eserleri ile İlgili Sözlü Kültür ve Halk İnanışları, Selçuklular Döneminde Sivas, Sempozyum Bildirileri, 29Eylül-1 Ekim 2005, Sivas, Sivas 1000 Temel Eser, s.329-337
- 291- Sivas'ta Asırlık Bir Sağlık Kuruluşu, Ali Rıza Eczanesi, Hayat Ağacı, S:6 Yaz, 2006, s.99-103
- 292- Çeyiz Sandığı, Gözyaşı, Ocak-Şubat-Mart 2006 S:46, Konya, s.18-20
- 293-Samiha Ayverdi Hanımefendi'nin Remzi Üzerine, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Ocak, 2007, İstanbul, S:141, s.60-63
- 294-Ahmed Şah ve Melike Turan Melek'in Başkentinden Bugüne, Tarih Cenneti Divriği, Aralık-Ocak 2007, S.4, Sivas, s. 36-43
- 295- Vatana Adanan Bir Ömür, Dr. Osman Nuri Ertekin, Hayat Ağacı 2007 Kış, S.7, Sivas, 2007, s. 44-51
- 296- Sivas Benim Durağım, Sühan, S:17 Ağustos-Eylül-Ekim 2007, Sivas, s.44-49
- 297-Cevizli Sucuk, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, C:13-14, 2006-2007, Ankara, s.44-62
- 298- Ülkemizin Adsız Kahramanları Kadınlarımız, Kadına Özgü, Kadın Araştırmacılar Derleme ve Araştırmalar, (Editörler: Nimet Toygar, Kâmil Toygar) Ankara, 2007, s.1-6
- Aynı metin: Erciyes, Kayseri, Ekim 2008.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 299-Selçuklu'nun Erzurum-Sivas-Kayseri Hattındaki Hayat Ağaçları, Hayat Ağacı, S:8, Yaz 2007, Sivas, 38-43
- 300-Sivas'ın Ünlü Valilerinden Ahmed İzzet Paşa (1813-1893), Hayat Ağacı, S. 9, Güz 2007, Sivas, s.77-83.
- 301- Yoklatma, Hediye Kitabı, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç), Kitabevi, İstanbul, 2007, 343-348
- 302-Divriği'de Dile Gelen Taşlar, Tarih Cenneti Divriği, S:5, Şubat-Mart 2007, Sivas, 42-47
- 303- Bir Zamanlar Divriği'de Av ve Avcılık, Tarih Cenneti Divriği, S:7, Haziran-Temmuz 2007, 25-28
- 304-Sivas'ta Yoklatma, Hayat Ağacı, Sayı:10, Bahar, 2008, Sivas, s.88-92
- 305-Devletin ve Söz Mülkünün Sultanı Kadı Burhaneddin Ahmed, Hayat Ağacı, S:11, Yaz 2008, s. 42-47.
- 306-Kadı Burhaneddin Divanından Atasözleri, Hikmetli Sözler ve Deyimlere Örnekler, Hayat Ağacı, S:11, Yaz 2008, s. 55.
- 307-Sivas'ta Düğün Geleneklerinden Okuyucu Gezme, Hayat Ağacı, S:11, Yaz 2008, s. 92-95.
- 308- Anadolu Selçuklularının Taş Bezemelerindeki Hayat Ağacı Motifi ve Kültürümüzdeki İzleri,1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Konya, 20-24 Mayıs 2008, s. 69-83.
- 309-Sivas Gökmedrese ve Hayat Ağaçları, Türk Edebiyatı Dergisi, İstanbul, Ekim 2008, S. 420, s.68-73.
- 310-Gökmedrese ve Bezemeleri, Hayat Ağacı, S:12, Sivas, 2008.s.4-11.
- 311-Türk Folklorunda Bir Köşe Taşı: İbrahim Aslanoğlu, Hayat Ağacı, S:13, 2009, s. 9-17; Aynı metin: Cumhuriyet Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas, 2009, 191-210.
- 312- Sivas'ta Kümbet Mevkiine Adımı Veren Eser Şahna Kümbeti, Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Prof.Dr. Mikâil Bayram'a Armağan, Kömen Yayınları, Konya, 2009, s.225-230; Hayat Ağacı, S:13, Sivas, 2009, s. 87-91.

313- Yöresel Bahar Yemekleri, (Filiz Hösükoğlu ile), Skylife, Mayıs 2009.s. 124-130.

314- Sivas'ta Yok Olan Bir El Sanatı, Tödürge Küpleri, (Temel Üçer ile) Hayat Ağacı, Sayı: 14, 2009, s. 54-61.[VII. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirisi].

315- Cumhuriyet Döneminin Ünlü Valilerinden Süleyman Sami Kepenek (1881-1955), (Süleyman Kepenek ile) Cumhuriyet Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas, 2009.

316- Sivas Vilayeti Sıhhî ve İctimai Coğrafyası, (Gülay Yıldırım ile) Cumhuriyet Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas, 2009, s. 135-146.

317-Müzakere, Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri, 4-6 Mayıs 2007, Sivas, s. 280-285.

318-Değerlendirme, Doğu Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu, İbnRüşd'ü Yeniden Düşünmek, İbnRüşd, II. Cilt, Asitan Yayınları, Sivas, 2009, s. 475-477.

319-Halk Bilimci Ali Rıza Önder'den Hatıralar, Süleyman Kazmaz'a Armağan, Hazırlayanlar: Kâmil Toygar-Nimet Berkok Toygar, Ankara, 2009, s. 235-242.

320-Sivas Gökmedrese Orhan Cezmi Tuncer'in Yeni Kitabı, Hayat Ağacı, Sayı: 14, Sivas, 2009, s. 77-79.

321- Sürme, Sivas Örneği (Bedeni süsleme) Beden Kitabı, Kitabevi, 2009, s. 455-462.

322-Sivas Yöresinde Beddualar, Lânet Kitabı, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 301-309.

323-Yolların ve Tarihin Kavşağındaki Şehir Sivas, İçişleri, İçişleri Bakanlığı Haber Dergisi, S.1. Ocak-Şubat 2009, Ankara, s. 76-77.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 324- Sivas Ulu Camii ve İsmail Hakkı Toprak'ın Camiyi İhyası, Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı, Sivas, 2010, s. 309-338.
- 325- Vatan Kuran Fatihlerden Bir Yadigâr, Sivas Ulu Camii, Hayat Ağacı, Sayı: 15, Sivas, 2010, s. 39-47.
- 326- Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadeleden Hatıralar, Sultan şehir, Sayı. 11, Eylül, Ekim, Kasım 2010, Sivas, s.56-61.
- 327- Gök medrese, Sivas'ta Bir Selçuklu Şâheseri, Sivas Gök medrese Taş ve Çini Bezemeleri, Sivas Hizmet Vakfı, Sivas, 2010, s. 12-43.
- 328-İlim Âleminin ve Türk Tıp Tarihi Câmiasının Elîm Kaybı Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, S: 12-13-14-15, İstanbul, 2006/2009, s. 17-21.
- 329- Şemseddin Sivâsî Hazretleri (1521597) ve Son Sivâsîlerden Hatıralar, İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, 2011, s.37-70.
- 330- Kepenek Altında Er Yatar, Sultanşehir, S.12. Sivas, Ocak-Şubat-Mart 2011, s. 109-124.
- 331- Sivas Yöresinde Çobanlıkla İlgili Gelenekler ve Sözlü Kültür Üzerine, Çoban Kitabı, Editör: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul, 2011, s.249-271.
- 332- Fotoğraflarla Gelin Kıyafetleri, Hayat Ağacı, S. 16, Sivas, 2011, s. 4-9.
- 333- Sivas'ta bir Eratna İncisi Şeyh Hasan Bey Kümbeti, Hayat Ağacı, S. 16, Sivas, 2011, s. 49-54.
- 334- Sivas'ın Eski Evleri, Hayat Ağacı, S. 16, Sivas, 2011, s.78-90.
- 335- Sivas'ta Fıkra Edası Taşıyan Atasözlerimiz, Nail Tan'a Armağan, Ankara, 2011, s. 371-379.
- 336- Alacahan Kervansarayı Camii ve Surları, Revak 2011, Sivas, 2011, s. 45-49.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 337- Dünyanın Tadı Tuz O da Alayından Ucuz, Sultanehir, Yaz 2011, S.13. Sivas, s.101-104.
- 338-Sivas Yöresinde Yerel Bitkilerden Yapılan İlaçlar, Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Yayını, İstanbul 2010, s. 29-42.
- 339- Sivas'ta Kahve ile İlgili Sözlü ve Maddî Kültür, Türk Kahvesi Kitabı, Editör: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 141-157.
- 340- Sultan I. İzzeddin Keykavus ve Sivas'ta Yaptırdığı Şifa Yurdu; Sivas Darüşşifası, Hayat Ağacı, S. 17, Sivas, 2012, s. 54-69.
- 341- Erzurum'da Bir Vatan Kahramanı Sivaslı Şehit Ali Çavuş, Kültür Çağlayanı, s. S: 6-7-8, Ocak-Haziran 2011, Ankara, s. 21-22.
- 342-Sivas Mutfağı Üzerine, Sivas Kent Envanteri, Sivas Valiliği, Sivas, 2012, s. 420-444.
- 343-Sivaslı Yazarlar, Sivas Kent Envanteri, Sivas Valiliği, Sivas, 2012, s. 288-294.
- 344- Kahvenin Yerel Kültür Atlası, Hayat Ağacı, Sivas, 2012, S.18, s. 52-64.
- 345-Ömrünü Hastalarına Adayan Sivaslı Hekim, Dr. Ziya Pekin, Hayat Ağacı, Sivas, 2012, S.18, s. 94-101.(Ahmet İzzet Göze ile)
- 346- Divriği'nin Ulu Melike'si ve Şahı, Melike Turan Melek-Ahmed Şah, Hayat Ağacı, Sivas, 2012, Sayı.19 s. 63-66.
- 347- Divriği'ye İlk Gidişimiz, Hayat Ağacı, Sivas, 2012, Sayı.19 s. 130-134.
- 348- Bin Yılın Çayı-Osmanlı'da Çay ve Çayhane Kültürü (Kemalettin Kuzucu'nun Yeni Kitabı), Erciyes, Aralık 2012, Kayseri, S. 413, s. 25.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 349- Sevda Penceresinden Hoyratlar ve Maniler (T. Türkân Ayas'ın Yeni Kitabı), Erciyes, Aralık 2012, Kayseri, S. 420, s. 8-9.
- 350- Aziz Dost Ayla Demiroğlu ile Nasıl Tanıştım? Ayla Demiroğlu Kitabı, Haz. Adem Ceyhan, İstanbul, 2006, s.80-84.
- 351- Gözyaşı Özün Sözüdür, Ayla Demiroğlu Kitabı, Haz. Adem Ceyhan, İstanbul, 2006, s.410-412; Aynı metin: Hayat Ağacı, Sivas, 2013, S.20 s. 76-77.
- 352- “Sivas Darüssihhası”, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri, Şifahaneler, Haz: Abdullah Kılıç, İstanbul, 2012, s. 99-117.
- 353- “Divriği Melike Turan Melek Darüşşifası ve Ulucami,” Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri, Şifahaneler, Haz: Abdullah Kılıç, İstanbul, 2012, s. 118-136.
- 354- Sivas'ta Nazar İnanışı, Hamaylı, Mutlak ve Muskaya Dair, Hayat Ağacı, Sivas, 2013, S.20. s. 20-29.
- 355- İnsanlık Timsali Kadınlarımız, Erciyes, Şubat 2013, Kayseri, S. 422, s. 17-18.
- 356- Komşuluk, Sultan Şehir, Sayı:16, Kış 2013, Sivas, s. 108-113.
- 357-Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Selçuklu Kartalları Defterinden (Yayına Hazırlayan: Müjgân Üçer), Hayat Ağacı, S. 21, Sivas, 2013, s. 4-17.
- 358- Sivas'ın Sağlık Hayatında Ünlü Bir Sima, Şevket Çubukçu, Revak-98, Sivas, 1998, s. 16-23; Aynı makale, Ayrı baskı olarak var.
- 359- İsmail Yakıt, Yakut'tan Tarihler, Divân-ı Tevârih-i Yakut, Türk Edebiyatı, S. 479, Eylül 2013, İstanbul, s.81-82.
- 360-Sanat Tarihimizin Bilinmeyen Bir Ressamı Ali En-Nakşibendî Er-Râkım, Türk Edebiyatı, Haziran 2013, İstanbul, S. 476, s. 52-53.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 361- Baba Devlet, Ana Nimet Kardeş Kanat Evlat Hayat, Erciyes, Sayı. 430, Ekim 2013, s. 11-14.
- 362- Sivas Yöresinde Geyikle İlgili Halk İnançları, Geyik Kitabı (Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir) Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 5-26.
- 363- Müjgân Abla, Türk Edebiyatı, S.481, Kasım 2013, s. 22-23.
- 364-Bir Sivas Liseli, Doğan Üçer, Sultanşehir, S.17, Sivas, 2013, s. 46-49.
- 365-Sivas Lisesi'nin Kuruluş Yıldönümlerinden Hatıralar, Sultanşehir, S.17, Sivas, 2013, s. 132- 137.
- 366- Bir Kitabın İzinde Mahallî Tarih "Mekân ve İnsanıyla Sivas", Hayat Ağacı, S. 22, Sivas, 2013, s. 33-41.
- 367-Sivas ve Çevresi Seferberlik Türküleri Üzerine, Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri -III- Sivas Valiliği, 22-25 Ekim 2011, Sivas, 2013, s. 109-130.
- 368-Mabetten Yansıyan Merhamet Sivas Ulu Cami'de Kuşlara Yem Vakfı, Hayat Ağacı, S.24. Sivas, 2014, s. 18-19.
- 369- Merhum Müjgân Cunbur ve Sivas'taki Yunus Emre Konferansı, Hayat Ağacı, S.24. Sivas, 2014, s. 74-78.
- 370- 1900 Yılından Cumhuriyet'e Sivas'ta Tıbbî Kuruluşlar, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 17, İstanbul, 2011, (2014) s.31- 43.
- 371- Bir Avuç Toprak Bir Avuç Altın, Yaşar Kalafat Armağanı, Ankara 2014, s. 307-312; (Aynı metin): SözŞehri, Sivas, Sayı:4 Ocak-Şubat-Mart, 2016, s.24-28.
- 372- Sivas'ta Korku Üzerine Notlar, Korku Kitabı. (Editör: E. Gürsoy Naskali), İstanbul, 2014, Kitabevi 559, s. 281-288.
- 373- Çankırı Darülaflıyesindeki Çifte Ejder Kabartması ve Yılan Heykeli, Yılan Kitabı, Editör: E. Gürsoy Naskali), İstanbul, 2014, Kitabevi 574, s. 169- 179.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 374- Sivas Mutfağı Üzerine Notlar, Hayat Ağacı, Sivas 2014, S.25, s.35-41.
- 375- En Eski Atasözleri Kitabımız "Kitab-ı Atalar, Hayat Ağacı, Sivas 2014, S.25, s.98-103. (Gönül Eylik Çubukçu ile)
- 376- Sivas'ta XIX. Yüzyıldan Günümüze Sağlık Hizmetlerine Genel Bir Bakış, Hayat Ağacı, Sivas, 2014, S.26, s.68-78.
- 377- Sivas'ta Doğum Folkloru, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları İstanbul 2013, Sayı:18, (2014), s. 105-123.
- 378- Sivas'ta Ekmek Çeşitleri, İnanışlar ve Sözlü Kültür, Ekmek Kitabı, Editör: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, 2014, s. 435-475.
- 379- Mumdan Hala, Mum Kitabı, Editör: Emine Gürsoy Naskali, s. 175-182.
- 380- Sivas Folklorunda Göz Hastalıkları ve Sürme, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, İstanbul, 2013, Sayı:19 (2015) s. 109-121.
- 381- Türk Halk Biliminde Bir Ömür, Sedat Veyis Örnek'ten Hatıralar, Folklor/Edebiyat, C. 21, S. 82, 2015/2, Ankara, 2015, s. 103-106.
- 382- Kız Beşiğe Cehiz Köşeye, Sivas'ta Cehiz Gelenekleri, Hayat Ağacı, Sayı:28, Sivas, 2015. S. 13-21.
- 383- Taşa Yansıyan Şiir, Çifte Minare, Hayat Ağacı, Sayı: 29, Sivas, 2015, 27-42.
- 384- Menâkıb-ı Gazanfer, Molla Ömeroğlu Halil İbrahim Arslan'ın Serancamı, Hayat Ağacı, Sayı:30, Sivas, 2016.s. 38-45.
- 385-Hayvanlar Âlemine Halk Penceresinden Bir Nazar, Bizim Külliye, Sayı: 68 Haziran-Temmuz-Ağustos 2016, Elazığ, s. 91-95.
- 386- Kutlu ve Uğurlu Kadınlarımız, SözŞehri, Sivas, Sayı: 4, Ocak-Şubat-Mart, 2016, s. 8-11.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 387-İsmi Zamanı Kuşatan Örnek Bir Öğretmen; Hekim Hoca Yazar Sanatkâr ve Âlim Kimlikleriyle Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Sivas Eğitim, Sivas, Mayıs 2016, S.1, s. 56-57.
- 388- Sivas Semasından Çekilen Kadim Dostlar, (Leylekler ve Kargalar). Hayat Ağacı, Sayı:31, Sivas, 2016.s.15-23.
- 389-Vehbi Cem Aşkun, Hayat Ağacı, Sayı:31, Sivas, 2016 s. 14
- 390- Nevruz ve Nevruz Bayramı, Hayat Ağacı No. 32
- 391-İsmi Bütün Zamanları Kuşatan Hocamız Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 22, İstanbul, 2016, s. 131-139.
- 392- Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Hatemi-Kazancıgil
- 393- Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Kültür Bakanlığı
- 394- Sivas Lisesi'nin İftiharlarından İhsan Pulak, Hatıralar Lisesi, Sivas Lisesi'nin 130. Yılı Sivas. 2017. s. 38-39.
- 395- Sivas Liseli Üçerler, Hatıralar Lisesi, Sivas Lisesi'nin 130. Yılı Sivas. 2017. s. 40-43.
- 396- Osmanlının Dibacesi, Selçuklular Zamanında Sivas, Söz Şehri, Sivas, 2017, s. 17-23.
- 397- Sivas Darüssıhhası, Hayat Ağacı, Sivas, 2017, S. 33, s. 38-43.
- 398- Hayatın Gerçeğinden Şiire Yansıyan; Hekim Ali Paşa'nın Şiirinin Hasan Tahsin Üçer'e verdiği İlham, Bizim Külliye, 2017, Ankara, Sayı:74, Aralık / Ocak - Şubat, s. 92-93.
- 399- Âşık Veysel'den Unutulmayan Hatıralar, Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu (2015) Bildirileri, Sivas Valiliği, Sivas, 2017, C. II. s. 175-180.
- 400- Edip, Şair Gazeteci Yavuz Bülent Bakiler, Yavuz Bülent Bakiler Kitabı, 2017, İstanbul, s. 388-389.
- 401- Sivas Gökmedrese ve Bezemeleri, Söz Şehri, S11, Aralık 2017, s. 17-21

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 402- Halk Kültürümüzde Hz. Fâtıma (Fadime Ana), Cennet Kadınlarının Seyyidesi Hz. Fâtıma, Sivas Belediyesi, Sivas, 2017, s. 185-202.
- 403- Çocuğu Ne Okutur? Milli Eğitim Müdürlüğü Dergisi, Sivas. 2018.
- 404- Okuyucu Geleneğinin Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Sivas Örneği, Fuad Yöndemli'ye Armağan, Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 225-232.
- 405- Oldu da Bitti Maşallah, Hayat Ağacı, Sivas, 2018, s Sayı 34, s.30-37
- 406- Ahmet Kutsi Tecer'i Dinlerken, Bizim Sivas Gazetesi, Sivas, 28 Nisan 2018, s. 1-2.

Kaynaklar

- 1- Müjgân Üçer'le görüşme (2017, 2018)
- 2- Yıldırım G. Sivas'ta Tıp Tarihi ile 45 Yıl: Müjgân Üçer. I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı.20-24 Mayıs 2008. Ed. Erdemir A., Öncel Ö., Küçükdağ Y. ve ark. İst. 2008 Türk Tıp Tarihi Kurumu, 2018 s. s.829-851
- 3- Karaca NT. Sivas Halk Kültürü ve Müjgân Üçer Bibliyografyası. Milli Folklor yıl:14 sayı:56. 2002, s.136-147
- 4- Üçer M. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver ismi bütün zamanları kuşatan hocamız Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 22 İstanbul 2016. S.131-139
- 5- Şener T. Kendi Semasına Sıgmayan İnsan Müjgân Üçer. Müjgân Üçer'e Armağan Haz: Şener T. Erdoğan MA.İst.2011; Kitabevi. s.13-22
- 6- Karaca NT. Altıncı Şehir'in Altın Arayıcısı ya da Müjgân Üçer Portresi. Müjgân Üçer'e Armağan Haz: Şener T. Erdoğan MA.İst.2011; Kitabevi. s.29-40

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- 7- Müjgân Üçer'e Armağan Haz: Şener T. Erdoğan
MA.İst.2011; Kitabevi. s.13-104
- 8- Sivas Sevdalısı bir Hanımefendi "Halkbilimci Müjgân Üçer" ile söyleşi.
https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/murat_turkyilmaz_muujgan_ucer_soylesi_pdf (erişim 7.10.2017)
- 9- Yavuz Bülent Bakiler ve Araştırmacı Müjgân Üçer'e Fahri Doktora Verildi <https://www.haberler.com/yavuz-bulent-bakiler-ve-arastirmaci-mujgan-ucer> (erişim 5.10.2017)
- 10- Yaşayan tarih Müjgân Üçer'e Belediye başkanı Sami Aydın'dan ziyaret <https://www.samiaydin.com.tr/tr/icerik.aspx?hbr> erişim 5.10.2017

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resimler

Resim 1. Baba Kazım Arslan

Resim 2. Müjgân Üçer 4 yaşında
Sivas 1944

Resim 3. Anne baba ve kardeşleriyle birlikte ayakta sağ başta (Eskişehir
1946)

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 4. Müjgân ve Doğan Üçer evlatları ve torunlarıyla
(Ankara, 2002)

Resim 5. İlkokul öğretmeni ve arkadaşlarıyla (Eskişehir,1950)

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 6. Eczacılık Fakültesinde Farmasotik Kimya laboratuvarında, İstanbul 1961

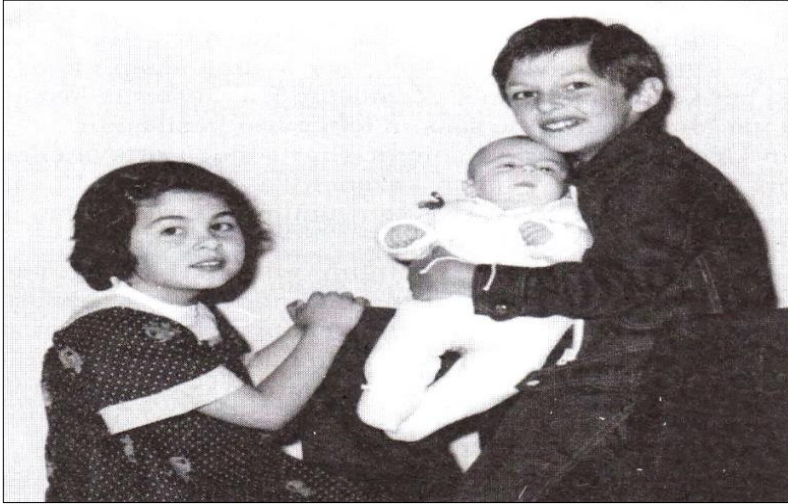

Resim 7. Üniversiteden mezun olduğu gün anne baba ve kardeşleriyle (İstanbul 28.02.1963)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 8. Müjgân ve Doğan Üçer, Sivas 1966

Resim 9. Çocukları Tahsin Temel, Ahmet Süheyl ve Pelin Üçer (Sivas 1976)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 10. Derman Eczanesi'nde (1996)

Resim 11. Selçuk İlköğretim Okulu'nda bir konferansta
üzerlik önünde Sivas 2010

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

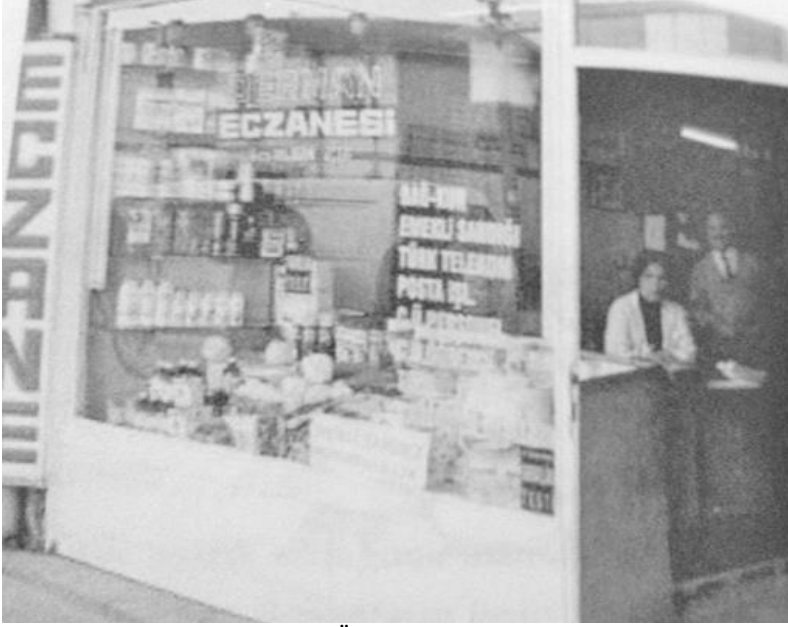
Ord. PROFESÖR
Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
19. Fener Cad. Kalamış
Kadıköyü

12 III 1979

Aziz Japçıoğlu ve yeni S. Ü. tıp tarihi ve Deontoloji gözetimimiz
Sivas dergi kitabınızı aldım. Makalenizle bilhassa ilgilerdim.
Tebrük ederim. Çok mükemmel yazmışsınız.
Daha önce size tebrüklerimi bildirdim. Şimdi mektubunuza
cevaplandırıyorum.
Sivas Dânişman makalelerim tümü ile hazır. Bunlar dan
her hangi birini bir yere göndermedim. Yeni Rektörünüz aziz
Prof. Dr. İbrahim Alire iltifatlarından teşekkür ederim
va'dimde duruyorum. Bunlar emrinizde. Fakat "restitüsyon"
aynı Comprossa T.F. için de temel Bilimle İncisima Topu. Her
sey nakilde pakette. Evde kilide pakette. Çok aradım,
henüz elime geçmedi. Bulunca hemen yollayacağım.
Bu sene İstanbul'da çok üsüdük, leon ismama dem, adeta
me fleş gibi öldüm. Siz de yine kışdan gelmediniz.
Küçük örneği lütfen. Bittabi' aklı da lütfen
Onun adı lütfen lütfen. Fakat ama ru bahasına lütfen
Bizim de lütfen lütfen lütfen lütfen
Tıp Folkloründe göz lütfen mükem. Toplayın. ama kulak da
lütübe olsun. Kur'anımızda önce kurbak yeni işitmek gelir
... Bunlar için atasözleri kim bilir
meler diyor, bu mükem. Goethe dedi: (göz görün, ama
bilmediğini görün) bu cihetle önce bilmek mükem.
Siz elinize neyi alırsanız eji mürşafak olursunuz
Darius'ın pulunu ben hazırlamadım. onun çığışından
bulursanız istelin o yekulan kulum da lütfen ilavde lütfen.
Her halde onlar vardı. Buni yekulan kulum için Bedat Çetentay
gözetli ru ana inawarak neşir de ettim. Ama şimdi bir
tarafı yaparak lütfen ama yeni çıktı da lütfen konan lütfen
lütübe lütfen.

Resim 12. Hocasından talebesine tarihi mektup (İstanbul 12 Mart 1979)
Mektupta "Verilen görevi en iyi şekilde yapan, ihmal etmeyen ve
zamanında yapandır, herkes böyle yapmaz."

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 13. Müjgân Üçer Eczanesi'nde, Sivas 2002

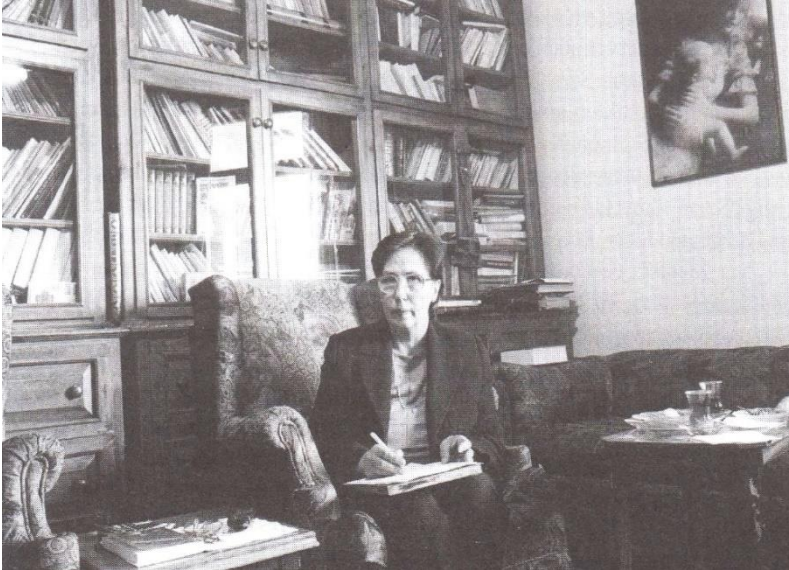

Resim 14. Sivas'ta TBMM'den Üniversite kurulması için karar çıktığı gün üyelerle 1974

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 15. Gökmedrese’de yeni bulunan Hayat Ağacı’nın yanında,
Sivas 2008

Resim 16. Müjgân Üçer evinde çalışma odasında, Sivas 2002

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 17. Şair Yavuz Bülent Bakiler ve Araştırmacı Müjgân Üçer'e Cumhuriyet Üniversitesi tarafından fahri doktora verildi (10 Nisan 2013)

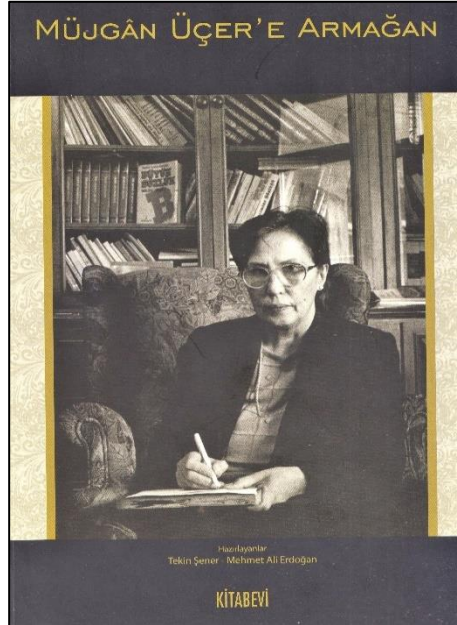

Resim 18. Türk Eczacıları Birliği Merkez Heyeti tarafından Ecz. Müjgân Üçer'e de Yaşam Boyu Hizmet Ödülü verildi. 14 Mayıs 2014

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 19. Belediye Başkanı Sami Aydın, Müjgân Üçer'i evinde ziyaret ederek Şems-i Sivasî Külliyyatı başta olmak üzere birçok kültür yayımından oluşan eserleri hediye etti. (19 Temmuz 2015)

Resim 20. Müjgân Üçer'e Armağan Kitabı
(2011)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

VEFATININ 75. YILINDA BİR VATANPERVER

DR. AHMET KÂZIM ÜÇER (1915-1942)

Dr. Ahmet Kazım Üçer (1916-1942): A Patriot on his 75th
Death Anniversary

Müjgân ÜÇER¹

Özet

Dr. Ahmet Kâzım, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdiğinde, II. Dünya Savaşı devam ediyordu. Trakya'da kurulan Sahra Hastanesi'nde yedek subay hekim olarak görevliyken hastalanmıştı. Tedaviler sonuç vermemiş, genç yaşında vefat etmiş, annesine, kardeşlerine, yakınlarına ve dostlarına büyük acılar bırakmıştı. Dr. Ahmet Kâzım'ın biyografisi verilecek ve 1937-1938 yıllarında genç hekim arkadaşları arasında yaptığı "Evlilik Üstüne Anket" değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Dr. Ahmet Kâzım Üçer'in özgeçmişi, Evlilik Üstüne Anket

Abstract

When Dr. Ahmet Kazım graduated from Istanbul University's Faculty of Medicine, Second World War was its at peak. He was located as a military doctor at Trakya Field Hospital with the rank of reserve official. He caught lung diseases due to unsuitable living conditions of the field. Although he received medical treatment, he died at a young age, leaving his relatives and loved ones in grief. In this article, biography of Dr. Ahmet Kazım and results of his research 'Survey on Marriage' showing his peers' attitudes towards marriage, will be presented.

Keywords: Biography of Dr. Ahmet Kazım Ucer, a Survey on Marriage

¹ Eczacı, Dr. (h.c.), Sivas. mujganucer@yahoo.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Dr. Ahmet Kâzım Üçer ve Ailesi

Sivas'ın Yahyabey Mh. sakinlerinden müteveffa Kara İmamoğlu Ahmed oğlu Hacı Bekir Efendi (1861-1927) ve eşi Lütfiye Hanım (1883-1957)'in beş çocukları vardı: Sami Üçer (1913-1986), Ahmet Kâzım Üçer (1915-1942), Hasan Tahsin Üçer (1919-1967), Ayşe Sıdıka (Üçer) Pulak (1919 - 2009) ve Latife (Üçer) Nalçacı (d.1927). Soyadı kanunu çıkınca aile üç erkek kardeş sebebiyle Üçer soyadını almıştı. Ağa olarak anılan Hacı Bekir Efendi ticaret yapan bir kimse idi. Mağazasında köseleden fotoğraf makinasına kadar çeşitli eşya bulunuyordu. Büyük oğlu Sami Üçer babasının ticarî başarısı için şu anısını anlatmıştı: "Babamın vefatından birkaç yıl önce idi. Mağazaya bir şahıs geldi ve babama atını satarsa alacağını söyledi. Ben, atın satılmasını istemediğim için hemen 'hayır satmayız' dedim. Ata talip olan şahıs gittikten sonra babam bana şöyle söyledi: 'Oğlum, bu at ne kadar eder, satmak istemiyorsan, biraz fazla bir fiyat istersin. İstedığın fiyata satılırsa aldığın para ile daha iyi bir at alabilirsin' demişti."

Uzak görüşlü ve eğitime değer veren bir kimse olan Hacı Bekir Efendi ülkemizin geçirdiği zor günlerin unutulmayacağını 1919 yılında doğan oğluna İzmirli şehit gazeteci Hasan Tahsin'in adını hatırasına hürmeten vermişti. 1925 yılında oğulları ile çekilen fotoğrafta, üç oğlu izci kıyafetiyle görülüyor. Osmanlı'da Keşşaf denilen izcilik, Cumhuriyet'te Mustafa Kemal Paşa'nın başkanı olarak eğitim seferberliğinde de önemli bir paramiliter teşkilattı. Bu fotoğraf, Sivas'ta eğitimde izciliğin varlığını göstermesi bakımından da önemli bir belgedir.

Yardımsseven bir insan olan Hacı Beki Efendi'ye 1926 tarihinde Tayyare Cemiyeti'ne yaptığı bağış üzerine kendisine altın madalya ve belge verilmişti. Bu belgede özetle şu ifadeler bulunuyor: "*Tayyare Cemiyeti Tarafından Hemşehrimiz İmamzâde Hacı Bekir Efendi'ye verilen Teşekkürnâme (1926)*".

Hacı Bekir Efendi'nin 1927'de vefatıyla ailenin sorumluluğu anneleri Lütfiye Hanım ve 14 yaşındaki büyük oğul Sami

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

ağabeylerine kalmıştı. Ahmet Kâzım 11, Hasan Tahsin ise 9 yaşında idi. Sıdka ve Latife kardeşleri ise çok daha küçüktüler. Çalışkan ve başarılı bir öğrenci olan Ahmet Kâzım ilk ve orta öğrenimi Sivas'ta yaptı. 1934 yılında Sivas Lisesi'nden mezun oldu. *Sivas Lisesi 100. Yılı 1887-1987 Kataloğu*'nda fotoğrafının yanında şu bilgiler bulunuyor: "Bekir Efendi oğlu Kâzım Efendi, Sivas, 1331." Ahmet Kâzım'ın İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okumasında, çalışkanlığı kadar, annesi ve ağabeyinin maddî ve manevî destekleri büyüktü.

Ailesine çok bağlı olan Ahmet Kâzım, kardeşi Hasan Tahsin Üçer'in; 8.12.1938 tarihinde doğan oğlu için Doğan¹, 14 Haziran 1940 tarihinde doğan kızı için de Erdem adını önermiş ve yeğenlerinin isim babası olmuştu.

Dr. Ahmet Kâzım 1937-1938 yıllarında hekim adayı genç arkadaşları arasında "Evlenmek Üstüne Anket" yapmış ve cevapları bir defterde toplamıştı. Üzerinde duracağımız bu anket defteri 1930'lu yıllarda genç hekimlerin evlilik konusundaki düşüncelerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.1940 yılında Dr. Ahmet Kâzım, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdiğinde, II. Dünya Savaşı devam ediyordu. Trakya'da kurulan Sahra Hastanesi'nde yedek subay hekim olarak görevliyken hastalanmıştı. Tedaviler sonuç vermemiş, 21 Ekim 1942 günü, 27 yaşında askerliği sırasında vefat etmiş, görev şehidi olmuştu. Dr. A. Kâzım'ın vefatı annesi, kardeşleri, yakınları ve dostlarına büyük acılar bırakmıştı. Kabri, Sivas Abdülvehhab Gâzi (Yukarı Tekke) Mezarlığı'nda, babası, annesi ve kardeşleriyle beraber Üçer Ailesi kabristanındadır.

Sivas Askerlik Şubesi'ndeki dosyasında; "Kara İmam Oğullarından Bekir Efendi oğlu 1331 doğumlu Ahmet Kâzım tıp talebesi olduğu ve 22 Ekim 1942 tarihinde öldüğü kayıtlıdır. Bu belgede askerlik göreviyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sivas Nüfus Müdürlüğü kayıt

¹ Doğan Üçer, Müjgân Üçer'in eşidir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

örneğinde doğum tarihi olarak 14 Mart 1331 (1915) tarihinde doğduğu yazılıdır. Mezar taşında doğum yılı 1916 olarak belirtilmiştir. İ.Ü. Tıp Fakültesi Öğrenci İşleri'nden dosyası olduğunu öğrenmemize rağmen herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Ağabeyinin vefatıyla çok sarsılan kardeşi Hasan Tahsin duygularını dile getirdiği 24 kıtalık bir ağıt destan yazmıştı. Şiirlerini yayımlamak ve üne kavuşmak için değil, sadece içindeki duygularını ifade edebilmek için bir defterde toplamış olan Hasan Tahsin de acılara dayanamamış ve 1967 yılında 48 yaşında vefat emiştir (1).

Tamamı metnin sonunda verilen bu ağıt destanın son dördlüklerinden ikisi şöyledir:

*Dokuz yüz kırk iki uğursuz yıldız
Yirmi bir teşrinevvel sonunda geldi
Öleceğin o gün kendi de bildi
Bile bile ölümlere düş felek*

*Akşamleyin cenazesi görüldü
Sabahleyin merasime duruldu
Alay yaşlı diye emir verildi
Sana hiç yas tutan olmasın felek*

Dr. Ahmet Kâzım Üçer'in Anketi

Dr. Ahmet Kâzım'ın 1937-1938 yıllarında hekim namzedi arkadaşları arasında "Evlenmek Üstüne Anket" yapmış. Ondan hatıra kalan bu anket defteri, 1937-1938 yıllarındaki genç hekimlerin evlilik konusundaki düşüncelerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bu defteri ağabeyi Sami Üçer'in oğlu Ahmet Ferit Üçer, *Evlenmek Üstüne Anket Soruşturan Dr. Ahmet Kâzım Üçer* adıyla yayımlanmıştır (2). Dr. Ahmet Kâzım Üçer'in evlenmek konusunda hazırladığı soruları bir deftere yazmış ve hekim arkadaşlarından cevaplamalarını istemiş. Seksen yıl öncesinin genç hekim adaylarının düşüncelerini taşıyan bu cevaplarda, edebî satırlar ve duygulu ifadeler ve ilginç tespitler de yer alıyor.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Bu ankette yirmi iki hekimin cevapları bulunuyor. O yıllardaki yükseköğrenim gençliğinin duygu ve düşüncelerinden özetle şu tesbitler yapılabilir: Aile yuvasına ve sevgiye verilen önem, eşin iyi yetişmiş olmasının, eğitiminin, sağlık ve ruh güzelliğinin önemi, eşin tercihte servetinin önemli olmadığı, çocuk sevgisi ve musikiye gösterilen büyük ilgi ve eşin çalışmaması hususunda hemfikir oldukları görülmektedir.

Genç hekimlerden beşi ad ve soyadlarını yazmış, diğerleri sadece adlarını yazmış. Bazılarının da fotoğrafı var. Defterdeki ilk tarih 22.12. 1937. Verilen son cevap 25.6.1938 tarihini taşıyor. Her cevapta tarih bulunmamakla beraber, verilen tarihlerin kronolojik olduğu görülüyor.

Anket Soruları

- 1-Evlenmek istiyor musunuz? Niçin?
- 2-Eşinizde maddî ve manevî hangi vasıfları ararsınız? (Tıp, renk, bünye, tahsil, güzel sanatlar, servet).
- 3-Evlenmede yegâne rehberiniz sevgi midir? Herhangi bir şart sizi alâkadar eder mi?
- 4-Çocuk ister misiniz?
- 5-Eşinizin dışarıda bir iş yapmasını arzu ediyor musunuz?

Cevaplardan Alıntılar

1- Dr. Talat Pan

Sevgili dostum Kâzım'a bütün hislerimi seferber ederek söyleyeceklerim var. İlk soruya tereddütsüz evet. 50 senelik ömrümün 25 senesi tozlu sıraların üzerinde sönüp geçti. Kalan 25 yıl bekâr hayatın acı sayfalarını okumakla geçecekse o zaman ne için yaşamalı? Fazla hassas, biraz kültürlü, maddî güzellikten ziyade ruhî güzelliklerini üzerinde toplamış, zekâsını itiyatlarına, itiyatlarını da hareketlerine hâkim bir mevkie koymalı. Hassas, merhametli, manalı bir tevazudan süzölmüş bir gurur. Enstitü mezunu olması kâfidir. Servet bakımından orta hatta ortadan aşağı olmalıdır. Bir mütefekkirin dediği gibi; "Aşkın

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

çiçekleri, tozlu yollarda, billur saraylardaki kristal vazolardan daha iyi yaşar.” Evlenmiş olmak için evlenmem. Evlenmede ilk gaye sevgidir. (Çocuğun) İkiden fazlasına katiyyen tahammül edemem. Eşimin hariçte çalışmasına katiyyen taraftar değilim. Kadın ancak mükemmel bir ev kadını olduğu zaman kadındır. (22.12.1937).

2- Dr. Tahsin

İstiyorum, kabil olsa şimdi. Kuracağım yuvayı maddi manevî yorgunluklarımı eriteceğim, sevinçlerimi haykırabileceğim yer olarak görüyorum. Kurmak istediğim yuvanın yine mesut bir yuvanın filizi olacağı için bahtiyarım. Yegâne rehberim kayıtsız şartsız sevgidir. Hayatta özenerek vücuda getirmek istediğim bir eser varsa o da çocuklarım olacaktır. Eşim ben sağ olukça asla (dışarda çalışmayacak).

3-Dr. R. Caferoğlu

Evet, çok istiyorum. Kendi kendime, milletime daha faydalı, daha verimli, enerjik, müsbet ve pratik olmak için izdivacın kucağına atmak istiyorum. Eşim tahsilli, güzel sanatlarla ilgili olmalı. Serveti hiç düşünmedim. Sevgi çok önemlidir. Çocuklarımın olmasını isterim. Ona, en büyük rütbeli, pek kredili, şanlı ve şerefli kazancı hudutsuz. Bu aziz vazife ve işi, yanımda, karşımda, kütüphanemde, ocağımın başında ve yalnız yavrularımın arasında veriyorum (24.12. 1937).

4- Dr. Suat

Evlenmeyi iki bakımdan istiyorum: Sevinçlerimi ebedileştirmek ve en mükemmel bir eser yaratmak endişesiyle. Eşim, sağlam bünyeli, boyu mütenasip, evliliğin me'suliyetlerini müdrük, musikiden anlamalı ve yüksek tahsilli olmalı. Kılavuzum sevgidir. Çocuk isterim. Ev işlerini ve çocukları ona iş diye veriyorum.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

5- Dr. Kemal

Evlenmek istiyorum. Yorgun dimağ ve yıpranmış bir vücut ile eve dönen kimse, hayat arkadaşının, gönül yoldaşının bir bakışıyla bütün yorgunluğunu neş'eye kalbetmek ister. Manevî vasıfları önemlidir. Dürüst bir seciye içinde saklanan sevgime karşılık sevgi. Çocuklarımı görebilecek bahtiyarlığını hayat bana gösterecekse saadetin varlığına ben de inanırım. Çocuklarımın neşeli cıvıldaşılarıyla bahar denen mevsimi görebilirim. Evde çocuklarıyla uğraşan bir ev kadını, dışarıda çalışıp da cemiyete faydalı olmak isteyen bayan mühendis veya bayan doktordan daha faydalı olsa gerek.

6- Dr. Zeki Başağa

Evli olan insanların %98'i ızdırap çekiyorlarsa, ben de bu sürünün gözü yaşlı ferdi olmak istiyorum. Eşim, orta tahsilli mütenasip vücutlu ve zeki olmalı. Servet bahis mevzu değildir. Evlenmede rehberim olan sevgi yuvamın temelidir. Çocuğumun birini ben ney mişim? diye, ikisini de vatan ve millet için olmak üzere üç çocuk istiyorum. Eşimin dışarıda çalışmasını asla arzu etmem. Çocuklarıma hakiki bir anne olmasını daima arzu ederim.

7- Dr. M. Bilger

Evlenmek istiyorum. Hayatımın sonuna kadar maddî ve manevî sürur ve kederlerimi paylaşacak bir eşe sahip olmak istiyorum. Güzel olmak şartı ile tip aramam. İnce bir zekâ, hudutsuz bir şefkat, sonsuz bir vefa ve kalplerimizle konuşmalıyız. İstisnalar bir tarafa bırakılırsa, fikrimce, tahsil kadını ukalalaştırıyor. Servetin önemi yoktur. Çocukları çok severim, çocuğumun olmasını çok isterim. Çocuğun yuvanın saadet tacı olduğuna inanıyorum. Ben sıhhatte ve salim olduğum müddetçe eşimin dışarıda çalışmasını katiiyen istemiyorum.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

8- Dr. M. Özay

Elbette evlenmek istiyorum. Eşim servetli değil faziletli olmalı, orta mektepten fazla okumuş olmalı. Piyanonun tuşlarına dokunabilmeli. Hariçte iş yapmasını istemiyorum.

9-Dr. H. Altıok

Evlenmek isterim. Hayalimde yarattığım kadının, ruhu bana açık olmalıdır. Aksi halde bir heykel, bir mummydır. Evlenmemde birinci rehber sevgidir. Sevgi ile kurulan bir yuvayı idame ettirmek için ilerde sevgi yerini şefkat, muhabbet ve diğer insanî duygulara terk edecektir. Evliliğin mahsulünü görmek benim için en büyük sevinçtir. Bu suale (Eşimin dışarıda çalışmasına) ben değil zaman cevap verecektir.

10- Dr. Ömer Arcan

Evlenmek istemiyorum. Evlenmek zaaf geliyor bana. Menfi cevap verdikten sonra diğerleri siliniyor. Yüzde yüz kıymeti olan bir şey yazamamaktan üzüldüyorum (3.1.1938).

11- Dr. E. İpek

Evlenmek istiyorum ama daha geç. Ben de herkes gibi yüz güzelliği değil ruh (iç) güzelliği arayanlardım. Güzelliği yanında uzun boylu, lise tahsilli, hele bir müzik aleti çalmasına çok dikkat ederim. Kadının servetinin olmaması arzu edilir. Zihniyete göre servetli kadınlar eşlerine hükmederler. Çocuk şen yuvanın çiçeğidir. Çocuksuz bir masanın, bir evin hali herkesçe bellidir.

12- Dr. H. Serkin

İstiyorum, çünkü bir erkek için en tabii zaruret, zevk ve vazife evlenmektir. Eşimde güzellikten ziyade duygularına uygun olmasını ararım. Yetiştirebildiğim kadar çocuk... Eşim evdeki vazifelerini ihmal etmemek şartıyla evet, çalışabilir. (4.1.1938).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

13- Dr. Asım İstanbullu

Evlenmemi heyecanla bekliyorum. Aile en kıymetli arkadaşdır ve hayatta en kıymetli emanettir. Asil ve münevver bir eş, müziğe olan aşkımı yükseltecek bir vasıtaya malikse maddi dünyam gibi manevi alemimde ben de onun bir cüzü olurum. Sevgiden gıptaya layık bir rehber kabul etmiyorum. Çocuk, bana eskimiş dekora ses, kudret katan doyumsuz bir şevk gibi geliyor. Eşim benden başka bir şeyle meşgul olmasın (8.1.1938).

(Not: Müzikle ilgili olduğu bilinen Dr. Asım İstanbullu dahiliye ihtisası yapmış ve *Klinikte Eletrokardiyografi* adlı kitabı İstanbul'da 1966 yılında yayımlanmıştır).

14- Dr. M. Öke

Canı gönülden evet. Nev'in bekası evlenmek müessesesi ile yerleşmiştir. Saadeti temiz ve nezih aile yuvasında bulabilirim. Evlenmek niyetinde değilim ama, bir gün evlenebileceğimi tahmin ediyorum. Huy güzelliği ile bezenmiş olmalı. Lise tahsilli ve görgülü ve müzik sahasında istidat sahibi olması. Yegâne rehberim sevgi olmayacaktır. Anneme olan sevgi ve merbutiyetim sonsuzdur. Eşim de annemi memnun etmeli. Böyle biriyle evleneceğimi tahmin edemiyorum. Evlenmekten maksadım, çocuk sahibi olmaktır. Çocuk, ailenin en büyük neşe kaynağı, istikbalde, mesut yuvanın sarsılmasını o önleyecek, gevşemek tehlikesine düşen sevgi bağları onun masum bakışıyla perçinlecektir. Dışarıda çalışmasına menfi cevap vereceğim.

15- Dr. M. Bumin

Hay hay bayım! Çünkü kendimden memlekete hayır yok, bari eşimden olacak çocuklarımın olsun. Manevi vasıflarında kusuru olmasın. Tipi *atleticus*, boyu uzuna yakın, tahsili ilk ve ev işlerinden anlamalı, çekirdekten yetişmiş olmalı. Sevgisiz kurulan yuvanın ömrü bir gündür. Aksi hal, hem onun hem benim evimi söndürdüğü gibi cemiyete de bir leke olur. İki oğlum bir kızım olmalı. Son çağlarımda onlara

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bakarak müteselli olurum. Eşimin iş görmesine hiç taraftar değilim. Tabiat doğurma gibi kutsi bir ödeve, cemiyet de iyi çocuk bakma selahiyetini veriyor. Ben de ona iyi bakarım (9.1.1938).

(Not: M. Bumin'in, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1940 Mezunları* (3) kitabında vefat edenlerin listesinde ilk adının Mecid olduğu görülmektedir).

16- Dr. Ragıp Salih

Ruhen ve bedenen malûl olmayan herkes evlenmeyi ister. Evlenmemek anormalliktir. Aradığım bütün vasıf karşılıklı anlaşmadır. Karşılıklı sevgidir. İlerde başka hayat şartı ve yaş meselesi beni bu fikirlerimden bambaşka şeylere sevk eder, orası hariç tabii.

17- Dr. Nadir Özgüven

Hayatta yalnız kalmaktan korktuğum için evleneceğim. Yoksa düşündüğüm saadeti yaşatan hiçbir aile yuvasına hiç rastlamadım. Hayat arkadaşımın, şen, sıhhatli ve enstitü veya lise tahsilli, fevkalade güzel olması şart değil. Rehberim sevgidir. Sevmek olmadığı takdirde, mesut olma şansının bir zenginle denenmesini tercih ederim. Çocuk aramızdaki bağı kuvvetlendirsün diye isterim. Eşim dışarıda fantezi kabilinden iş görebilir, zaruretten doğmaması içindir ki bu kadar didiniyoruz (17.12.1938).

18-Dr. İ. Koçtürk

En rahat ve en sıcak yerin yuvam olacağına inanıyorum. Eşimin yaratıcı oluşunu isterim. Keman olmamalı. Birdenbire yakan aşka güvenmem. Birdenbire yanan ocak çabuk söner. Benliğimin yaşaması, yuvamın sönmemesi ve yurdum için çocuk istiyorum. En büyük emelim eşimin yuvasında işlemesidir. Her gün yeni bir güzelliğe bürünerek kucağında yavrusuyla, yuvasının kapısında eşini karşılayan kadının kocası yorulmayacaktır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

19- Dr. N. Karlıkaya

Evlenmek iyi bir şeydir. Aradığım kıızı bulursam evlenmekte tereddüt etmem. Maddî güzelliğe pek önem vermem. Lazım olan manevî servetidir. Merhametli, bana engin bir aşk ile bağlanmalı, hassas, yüksek tahsilli, hiç olmazsa lise mezunu olmalı, keman çalmalı, serveti benimkinden az veya müsavi olmalı. Tam manasıyla ev kadını olmalı. Önce anlaşmalı, sevgi sonra başlamalıdır. Erkek ve kız iki çocuk isterim. Çocuk ailenin sigortasıdır. Eşimin hariçte çalışmasına asla müsâde etmem. Kadın evinde oturmalıdır. Hariçte iş sahibi olan kadın ev kadınlığı meziyetinden birçok şey kaybeder kanaatindeyim (13. 3. 1938).

20- Dr. İsmet Özmat

Evlenmek en güzel ve en tatlı hayal. Fakat evlilik en can sıkıcı ve en ızdıraplı hayattır (10.4. 1938).

21-Dr. A. Hayati Senga

Evlilik öyle bir baht tecellisidir ki çok defa umulduğunun aksi çıkmıştır. Hayatta en korktuğum şey evliliktir. Bence evlilerin %95'i bedbahttır. Sıhhatli, mütenasip endamlı, iyi bir tahsil, müzik ve sanat sevgisi, kanaatkâr, tok gözlü, hayatı iyi anlamış, görgülü ve nikbin, hiçbir kabiliyeti ile öğünmeyen ve gururlu olmayacak. Bir insanlık sevgisi taşıyacak. Görüyor musun Kâzım? Ben kızda neler arıyorum? Bende hangileri var ki? Daima az isteyen çok bulmuştur. Bence evlenme, tabiatın en şaşmaz kanunudur. Çocuk isteyeceğim. Eşimin hayat kazanacak bir kudreti olmasını da isterim. Fakat ben ihtiyaçlara imkân bulurken onun evini ihmal etmesini istemem. Evlilik hayatında, sevgi, hürmet ve itimat isterim. Beni sevdiğin arkadaşlar arasına katmış olduğundan teşekkür ediyorum. Şunu da ilave edeyim ki evlilik ve hayat telakkileri değişmeye çok müsaittir Sevgili Kazım (11.4.1938).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

22. Dr. M. Bozoklar

Mütekâmil bir insana ancak onu aile çerçevesi içinde gördüğüm zaman inanırım. Anlayış, mükemmel bir aile terbiyesi birinci şart. Hürmet isteyeceğim. Kadın ancak bir şefkat menbaıdır ve ideal bir anne olabilir. Hırs ile erkekliği aşmak ister. Kudsî bir mefhum olan tahsilini silâh olarak kullanır. Fakat erkeğe otorite hakkını verirken, diktatörlüğe yükselmemesine dikkat etmeliyiz. Çocuk istiyorum. İnsan şefkat ve sevginin kalitesini evlilikte bulur. Çocuk bahardır. Onları karşımda gördüğümde başıma kar yağdığını hissetmeyeceğim. Dışarda çalışmasına o kadar muarızım ki cevap bile vermiyorum. Kadın ancak yuvası içindeyken kadındır (25.6.1938).

1992 yılında yayımlanan *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1940 Mezunları* (3) kitabında, bu tarihe kadar vefat etmiş olanlara ait listede bulunan M. Bozoklar'ın ilk adının Mustafa olduğu kayıtlıdır. Yine bu kitabın üçüncü sayfasında yer alan Bayezid'deki merkez binada tıp öğrencilerinin toplu fotoğrafı bulunmaktadır. Bu fotoğraf, Prof. Dr. Handan Aker'in verdiği bilgiye göre babası Prof. Dr. Osman Nuri Aker'in arşivinde bulunmaktadır ve fotoğrafın arkasında Dr. O. Nuri Aker'in el yazısı ile şu ibare yazılmıştır: "*İstanbul Tıp Fakültesi 5.inci sınıf.*"

Geleceğe gülümseyerek bakan genç hekimlerin bu toplu fotoğrafında; oturanlardan sonra ayakta olanların ikinci sırasında sağa doğru bulunan üç hekim; Dr. Osman Nuri Aker (Askerî öğrenci, üniformalı), Dr. Hilmi Eğilmez (Askerî öğrenci, üniformalı) ve Dr. Ahmet Kazım Üçer'dir. XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde, aynı fotoğrafta aynı sırada yer alan bu üç hekim hakkında bu kongrede sunum yapılmış olmasını da bir tevafuk olarak değerlendirmekteyim.

Burada adı geçen bütün hekimlere rahmetler diliyor, hatıralarını taziz ediyorum. Bilim ve sanat uzun, hayat ise kısa. Unutulmayacak olanlar, eseri olanlar, bir iz ve hoş bir sadâ bırakanlardır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Dr. Ahmet Kâzım Üçer'e Ağıt

*Ufukta batarken şu solan güneş
Ruhumu aldın mı ey kahbe felek
Şu İrem bağında bir gonca iken
Yakıp da kavurdun insafsız felek*

*O yetime acır ilâç verirdi
Sen ona ilâçsız dert verdin felek
Elimizden aldın koydun toprağa
Gençliğine acımadın insafsız felek*

*Muradı çok şeyler yapmaktı onun
Muratsız sen koydun ah zâlim felek
Doldurur toprağın açgözlü taşın
Gözünü arkada sen koydun felek*

*O doktoru doktorların eyisi
Ciğerinde varmış bir tek yarası
Yakacık'ta bulunmadı çâresi
Bu dert ile şehit ettin sen felek*

*Arzusuyla Ankara'ya getirdik
Çiçek koyduk başucunda oturduk
Tam bir ay da Gülhane'de yatırdık
Kan tükürttün çok ağlattın sen felek*

*Gülhane'de bulunmadı çâresi
Daha arttı peritonit yarası
Koştı ağbeyim yandı ciğer pâresi
Dermansız dertlere düş kanlı felek*

*Ağabeyime demiş, kardaş gidelim,
Şifa bulmaz burda derdim nedeyim
Öleceğim vatanımda öleyim ”
Sen de düş tükenmez hicrâna felek*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Askerden izinli Sivas'a geldim
Büyük felâketi sorup da buldum
Sihhat haberi için yazı telledim
Dört tarafın ateş olsun yan felek*

*Kara tren onu on geçe geldi
İçindeki kardeş canlı cesetti
Gören arkadaşların ciğeri yandı
Ciğerin ağzından gelsin ah felek*

*Dedi kardeş eyi sen de burdasın
Zevklerine doymadığım yurttasın
Düşmanım da gurbet elde ölmesin
Gurbet elde tek başına öl felek*

*Yataklı vagon dan pek güç endirdik
Kucağımızda arabaya bindirdik
Gözyaşını ciğerlere sindirdik
Gülsün ölümüne dünya ah felek*

*Dünyanın cenneti evimdir derdi
Sandalye getirtti biraz oturdu
Çok şendi hattâ hâl hatır sordu
Hatırın soranın kalmasın felek*

*Dedi kardeş serin yatağımı
Zindana çevirdi gurbet dünyamı
Dokuz ay çok yordum nazlı anamı
Anasız babasız tek kal sen felek*

*Bir deri bir kemik kalmıştı kardaş
Ciğeri yanık gözleri hep yaş
Artık ediyordu ölümle savaş
Ölümün şan olsun cihana felek*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Bayram geldi hiç gülmedi yüzleri
Yaş akıttı kömür gibi gözleri
Dâima nasihat oldu sözleri
Lal olup da gülmeyesin ah felek*

*Yatağında yattı tutmadı dizi
Yine kan bağladı sürmeli gözü
Şu yalan dünyada geçmedi sözü
Gülmesin dünyada yüzün ah felek*

*Gonca güller açılmış da kokuyor
Hafız gelmiş başucunda okuyor
Nazlı kardaş yüzümüze bakıyor
Yüzüne bakanın kalmasın felek*

*Vasiyeti demiş evvel anama
Mezarımı yakın kazın babama
İstemezdi çok er gözü kapana
Gözlerin gülmeden kapansın felek*

*Bugün biraz daha soldu gözleri
Pek meyus duruyor şirin yüzleri
Zâlime isyandır bütün sözleri
Zâlimler içinde nara düş felek*

*Istırap içinde tuttu kalbini
Tedavi ederdi kendi kendini
Aldı ilâcını ağrısı dindi
Dinmeyen ağrıya düş kahbe felek*

*Asabî bir boran içinde kaldı
Kâbuslar peşinde inleyip durdu
O derin manalı sözlerin n'oldu?
Ettiğine utan ser gaddar felek*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

*Dokuz yüz kırk iki uğursuz yıld
Yirmi bir teşrinevvel sonunda geldi
Öleceğin o gün kendi de bildi
Bile bile ölümlere düş felek*

*Akşamleyin cenazesi görüldü
Sabahleyin merasime duruldu
Alay yaşlı diye emir verildi
Sana hiç yas tutan olmasın felek*

*Doktor Kâzım diye Sivas yanyyor
Domurlanmış taze bir gül soluyor
Subay erat merasime duruyor
Sana hiç yas tutan olmasın felek*

Hasan Tahsin Üçer

Kaynaklar

- 1- İbrahim Aslanoğlu, Hasan Tahsin Üçer, Sivas Meşhurları II, Sivas, 2006, s. 481.
- 2- Evlenmek Üstüne Anket, Soruşturan: Dr. Ahmet Kâzım Üçer, AFÜ Yayınları, İstanbul, 2001, 58 sayfa. Yayımlayan ve Kapak Resmi: Ahmet Ferit (Üçer) İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1940 Mezunları Hekimlikte Elli Yıl, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi, 1940 Yılı Mezunları 50 inci Yıl Albümü, Doğruluk Matbaası, İstanbul, 1992.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resimler

Resim 1. Hacı Bekir Efendi izci kıyafetli oğullarıyla (Sivas 1925). Sağdan: Ahmet Kâzım, Hacı Bekir Efendi, Sami. Oturan Hasan Tahsin

Resim 2. Ahmet Kâzım öğretmenleri ve arkadaşlarıyla (Sivas Lisesi. 1929). Otaranlardan sağ baştaki Ahmet Kâzım, yanındaki Mehmet (Erarslan, Jandarma Albay).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 3. Dr. Ahmet Kâzım Üçer (1941)

Resim 4. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 5. Sınıf Öğrencileri, 1939.
(Dr. Osman Nuri Aker Albümü, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1940
Mezunları 50. Yıl Kitabı)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

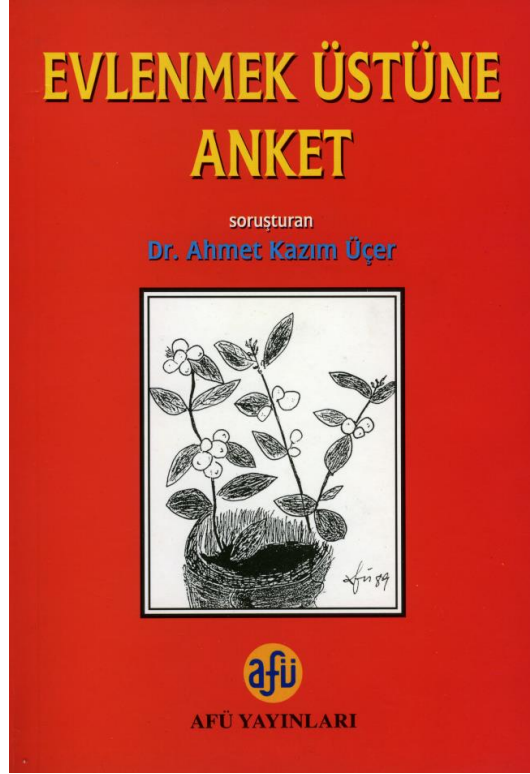

Resim 5. Dr. Ahmet Kâzım Üçer,1940.

Resim 6. Dr. Ahmet Kâzım Üçer,1940.

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 7. Evlenmek Üstüne Anket kitabının kapağı.

**DERMATOLOG DR. HİLMİ EĞİLMEZ (1915-1973)
VE MİKOLOJİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI**

**Dermatologist Dr. Hilmi Eğilmez (1915-1973) and his
Works on the Field of Mycology**

Ertuğrul EĞİLMEZ¹

Yavuz EĞİLMEZ²

Hulusi EĞİLMEZ³

Özet

Dermatolog Dr. Hilmi Eğilmez *Actinomyces braziliensis* olarak adlandırılan mantarı Türkiye’de ilk defa idantifiye eden kişidir. Trikofiton türündeki çok bulaşıcı mantar üzerinde de çalışmıştır. Trikofiton mantarını yok eden, diğer bir mantarın çıkardığı anti-fungal bir maddenin -büyük olasılıkla griseofulvin- meydana geldiğini görmüştür. Ancak laboratuvar çalışması engellendiği için çalışmasını devam ettirememiştir.

Anahtar Kelimeler: Dr. Hilmi Eğilmez’in meslek hayatı, mikoloji alanındaki çalışmaları.

Abstract

To the best of our knowledge, Dermatologist Dr. Hilmi Eğilmez is the first person to identify the type of fungus called *Actinomyces braziliensis* in Turkey.

Dr. Eğilmez also worked on a highly contagious genus of fungi called *Trichophyton* and observed that an anti-fungal substance (likely to be Griseofulvin) obtained from another

¹Prof. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Sökmen Tıp Fakültesi E. Öğretim Üyesi, Hatay. regilmez@cumhuriyet.edu.tr

²İnşaat Y. Mühendisi, Adana.

³ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Radyoloji ABD Öğretim Üyesi, Sivas.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

type of fungus decomposes Trichophyton fungi. However, he could not continue his research due to lack of support.

Keywords: Dr. Hilmi Egilmez's work life, medical mycology.

Yaşamı ve Aile Hikâyesi

Hilmi Eğilmez 1915 yılında Mersin'in Silifke ilçesine bağlı Taşucu beldesinde doğdu. Annesi Münevver Hanım, o zaman idari açıdan mutasarrıflık olan Silifke eşrafından Hacı Hulusi Efendi'nin kızı, babası ise Silifke'nin Akdeniz'deki limanı olan Taşucu'nda yaşayan varlıklı Hacı Ali Efendi'nin tek oğlu Hüsnü Bey'dir. Hüsnü Bey kolay harcayan, varlıklı ve eli açık oluşu nedeniyle Şah unvanı ile anılırdı. İki kız, iki erkek dört kardeş olan Hilmi, en büyükleri olan ağabeyi Kemalettin'in küçüğü idi.

Küçük Hilmi İlkokulu Taşucu'nda okudu. Yaşamı talihsizliklerle dolu olan bu dürüst, prensip sahibi, dosdoğru ve çok çalışkan çocuğun çilesi henüz ilkokul sıralarında iken başlamıştı. Hilmi henüz ilkokulu bitirme aşamasında iken babasının başına buyruk ve sevgiden uzak oluşu nedeniyle Silifke'ye dedesinin evine taşınmak zorunda kaldılar. Münevver Hanımın sabrı taşmış ve eşiyle geçinemeyip ayrılmışlardı. Baba Hüsnü Efendi, babası Hacı Ali Efendi'nin ölümünden sonra kendisine kalan mal ve mülkünü geliştirmedeği gibi safahata alışmış ve ailesini ihmal etmişti. Ayrıca içki alışkanlığı nedeniyle hanımı ve çocuklarına iyi davranmıyordu. Büyük bir tezat olarak çevresi onu çok seviyordu. Çünkü çevresindekilere ve kendine yakın duranlara iltifat eder ve mal-mülk bağışlardı. Hacı Ali Efendi'nin bu sonsuz denecek kadar varlıkları, tek oğlu (diğer oğulları hastalıktan ölmüştü) Hüsnü Efendi tarafından çevresindekilere ve yakınlarına yıllar boyunca hediye edilmiştir. Hacı Ali Efendi'den bugüne ulaşan tek gayri menkul Gökbelen Yaylası'ndaki evidir. Öyle ki onun verdiği mal mülklerle varlık sahibi olanlar, daha sonra büyüyüp doktor olan Hilmi Eğilmez'in çocukları olan

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

torunlarına, dedeleri olan Hüsnü Efendi'nin çok büyük bir adam olduğunu her zaman söylemişlerdir.

Annesi Münevver Hanım Silifke'ye baba evine göç ettikten sonra Hilmi Silifke ortaokulunu üstün başarı göstererek bitirdi. Ortaokulu bitirdiğinde tek dayanakları olan Silifke'de annesinin babası olan dedesi Hacı Hulusi Efendi ne yazık ki ölmüştü. Hacı Hulusi Efendi padişah Abdülhamit tarafından 'Paşalık' rütbesi verilmiş bir zat idi. Türk Kurtuluş Savaşı'nda da 'Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' başkanlığını yapmıştır. Bugün Silifke'de Hacı Hulusi Efendi'nin evi "Atatürk evi" olarak devlet tarafından sahiplenilip müze yapılmıştır. Atatürk Silifke'ye geldiğinde bu evde kalmıştır. Münevver Hanım, babasının ölümüne kadar bu evde çocukları ile yaşamış ve küçük çocuklarını büyütüp okutmuştur.

Küçük Hilmi'nin dedesi Hacı Hulusi Efendi çalışkan, akıllı ve varlık sahibi oluşu dışında uzak görüşlü ve eğitime değer veren bir kişi idi. Erkek çocuklarını okutmak için elinden geleni yapmasına karşın hiçbirisine tahsil yaptıramadı. Hacı Hulusi Efendi kız çocuklarını o dönemde, Cumhuriyet öncesi, mahalle mekteplerine göndermiştir. İki kızını Leyla ve Münevver Hanım eski yazı ile okuyup yazdıkları gibi Cumhuriyet döneminde açılan kurslarına devam ederek, okuyup yazmayı da öğrenmişlerdi.

Hilmi'nin annesi Münevver Hanım, babasının ölümü sonrası kendisine kalan bir miktar gayrimenkul ile geçinmeye çalışmıştı. Hilmi okuma azmi çok yüksek bir çocuktur. Silifke Ortaokulu'nda o yıllarda değerli hocalar bulunuyordu. Zira Atatürk eğitim seferberliğine öğretmenlerden başlamıştı ve öğretmenlerin iyi yetişmeleri için devletin bütün imkânları kullanılıyordu. Öğretmenler yurt dışına bile gönderiliyor, maaşları en yüksek dereceli memur maaşlarından daha yüksek olabiliyordu. İyi öğretmen demek, iyi öğrenci demekti. Hilmi özellikle matematik ve yabancı dil konusunda çok yetenekli idi. Ayrıca çok çalışkan, azimli ve zeki bir çocuk idi. Fransızcasını ortaokul sıralarında oldukça iyi bir şekilde öğrenmeye ve geliştirmeye koyuldu. Silifke

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Ortaokulu'nu takıntısız ve üstün derecelerle bitirdikten sonra liseye gitmek istedi. 1920'li yıllarda Anadolu'nun güney illerinde sadece Adana ve Antalya'da lise bulunuyordu. Adana'ya ise o günkü ulaşım koşullarına göre Silifke'den ancak iki günde gidiliyordu. Adana'ya giderken Mersin'de bir gece konaklama gerekli idi ve o zamanlar yatı için hanlarda kalınıyordu.

Adana'ya lise eğitimi için gelen Hilmi rahat bir öğrencilik yaşamı süremedi. Okurken sıkıntı içinde hanlarda ve pansiyonlarda kalarak, annesinin güvenini boşa çıkarmadı. 1929 yılında Adana Erkek Lisesinde başladığı eğitimini dört yılda tamamlayarak, her yıl en yüksek derecelerle sınıfını geçerek fen bölümünden "Pekiyi" derece ile 1933 yılında mezun oldu. O yıllarda lise eğitimi dört yıl olup bitirme sınavları *bakalorya* adı ile bütün sınıfların derslerini kapsayacak şekilde yapılmaktaydı. Anne Münevver Hanımın babasından kalmış olan ve ülkenin bu yokluk dönemde para etmeyen birkaç ufak tarlasını satarak oğlunu İstanbul'a gönderdi. Hilmi, annesine İstanbul'da veteriner okulunda parasız yatılı okuyabileceğini öğrendiğini söylese de annesi onun doktor olmasını ve tıp fakültesine kayıt yaptırmasını istedi. Ancak evden gelen harçlık geçimine yetmiyordu. Varlıklı ve geniş ailesi olan Hilmi çok sıkıntılarla tıp eğitimini sürdürdü. Sınıfta kalmadan üstün derecelerle üçüncü sınıfa geçti. O sırada Askeri Tıbbiye İdaresi orduya askeri doktor gereksinimi için öğrenci alacağını ilan etmişti. Ders notları çok iyi olan Hilmi buraya kabul edildi. İstanbul Askeri Tıbbiye Okulu'nda eğitim aynı tıp fakültesine devam edilerek yapılmakta ancak üniforma kuşanılmaktadır. Askeri öğrenciler orduya ait öğrenci yurtlarında kalmakta, yiyecek, giyecek ve harçlıkları devlet tarafından karşılanmaktadır.

Bu eğitim ortamı öğrenci Hilmi'nin başarısını ilerletti. Okulda derslerde anlatılan dersleri yabancı kitaplardan da takip ediyordu. Derste tuttuğu notlarda hocasının anlattığı bir konuyu anlayamayınca bu konuyu, temin ettiği bir Fransızca tıp kitabından araştırarak bulur ve okurdu. Bu örnek o yıllardaki öğrencilerin düzeyini yansıtmaktadır. Bugün hangi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

öğrenci yabancı kaynaklardan okuyarak kıyaslamalı ders çalışmaktadır?

Hilmi Bey'in, Erzincan'da askerlik yapan ağabeyi Kemalettin'e gönderdiği bir mektup, haftalar sonra askeri posta kodu ile "Öldü" damgası ile geri gelir. Aile çok büyük acı yaşar. Yollar karla kapalı olduğu için cenazeyi almaya da gidemezler. Sonraları da mezarı bulunamaz. Hilmi Bey, ağabeyinin hastalığının "peritonit tüberküloz" olduğunu öğrenir. Güreş sporuna meraklı ağabey belki de güreşirken gizli bir travma geçirmiş ve o dönemde sık görülen ve tedavisi henüz olmayan tüberküloz hastalığının yayılarak karın zarına geçtiğini düşünür. (Babası Hüsnü Efendi'nin üç ağabeyi de tüberkülozdan ölmüştür).

1940 yılında İstanbul Tıp Fakültesini bitiren Dr. Hilmi Bey, mezuniyet diplomasını dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel'den alır. Bu fotoğrafı gören evlatları, babalarının hiç dile getirmediği bir hususu, yani babalarının okul birincisi olduğunu anlarlar. O yıllarda 6 yıllık tıp eğitiminden sonra askeri doktor çıkanlar orduda bir yıl staj yapıyorlardı. Dr. Hilmi Bey, 1941 yılında burada stajını tamamlar ve kıta hizmetine tayini çıkar.

Dr. Hilmi Bey İstanbul'daki staj döneminde soyadı olarak "**Eğilmez**" soyadını alır ve nüfusa kaydettirir. Bu konuda çok sevip takdir ettiği dahiliye hocası **Profesör Dr. Esat Eğilmez** esin kaynağı olmuştur. Bir gün hocasına giderek "Eğer tensip buyurlarsa aynı soyadını almak istediğini" söyler. Aldığı olumlu cevap üzerine "Eğilmez" soyadını alır ve nüfusa kaydettirir. Annesi ve kız kardeşlerini de aynı soyadı ile nüfusa kayıt ettirir.

Hekimlik stajından sonra Mudanya'ya tayini çıkar, bir yıl burada kaldıktan sonra Bursa'ya tayin edilir. Teyzesinin kızı Nakibe hanımla evlenir ve oğlu Ertuğrul burada doğar. II. Dünya Savaşı'nın zor günleridir. Oğlu iki aylıkken Çanakkale Kilitbahir'e tayini çıkar. Burada bir yıl çalışır ve daha sonra Tabip Üsteğmen Hilmi Bey yine Çanakkale'de bir dağ köyü olan Kirazlı'ya tayin olur. Ancak köyde

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

oturulabilecek ev yoktur. Kerpiçten bir ev bulurlar ve yerleşirler. Evin tabanı topraktır. Pencereleri de küçük olduğu için nemlidir. Sonra bir çare bulunur. Evin nemli ve eğimli-pürüzlü toprak olan tabanını düzelttirir sonra üzerine bir hasır bulup yerleştirirler. Evin kapısı hızlı bir itiş ve yüklenme ile açılabilir. Hele eşinin iki, üç günde bir gece nöbetinde olması, evin arkasındaki ormandan vahşi hayvan seslerinin gelmesi Nakibe Hanım'a çok zor günler geçirtir.

Çanakkale'de ikinci oğulları Yavuz doğar. Her iki oğlu çok zor şartlar altında sık sık hastalanarak büyürler. Başlıca sebep, evin güneş görmemesi ve ortamdır. Belki akraba evliliği de bir sebep olarak düşünülebilir. Ancak tıbbi özen, iyi bakım ve babanın hekim olması onların şansındır. Hilmi Üsteğmen'in Çanakkale'de evi Anadolu tarafında, görev yeri karşı kıyıda Rumeli tarafındadır. Aynı tarafta ev bulunamadığı için her gün Çanakkale boğazından karşı tarafa küçük motorla veya kürekle çekilen kayıklarla gider gelir. Dr. Hilmi Bey Çanakkale dağlarında görevlendirildiği askeri kıta hizmeti dolayısıyla yoğun bir hekimlik yapamaz. Bu nedenle o dönemdeki boş zamanlarını yabancı dil öğrenmek için kullanır. Bu sırada yanına orta ve yüksek eğitimini Almanya'da yapmış bir yedek subay tayin olur. Bu yedek subay Almancayı ana dili gibi konuşmaktadır. II. Dünya Savaşı yıllarında askerlik süresi üç yıla uzatılmıştır. Dr. Eğilmez, yedek subaydan ders alarak ve kendisi de çalışarak Almanca öğrenir. Almanca mesleki dergilere abone olur, Almancasını mükemmel bir şekilde geliştirir.

Çanakkale'de yaklaşık dört yıllık görevden sonra Dr. Eğilmez'in şark hizmeti olarak Sarıkamış'a tayini çıkar. Önce fırtınalı bir denizde eski bir vapur ile Çanakkale'den İstanbul'a ulaşırlar. Oradan trenle Erzurum'a dört günde giderler. O yıllarda Erzurum'dan Sarıkamış'a ulaşım aracı olarak sadece dekovil denilen ve Ruslardan kalan dar hatta çalışan küçük trenler işlerdi. Soğuk havalarda vagonlarda sobalar yakılarak ortam ısıtılır, kompartımanların tepesinde bacalar vardır. Dekoviller o kadar yavaştı ki yokuşlarda bazı atletik yolcular spor olarak dekovilden inerler ve hafif

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

koşularla eşlik ederlerdi. Eğilmez ailesi dekovil ile Erzurum'dan Sarıkamış'a gelerek idarenin tahsis ettiği askeri bir lojmana yerleşirler.

Sarıkamış'ta askeri lojmanlar Rus istilasından kalma bir metre kalınlığında duvarları olan taş binalardır. Pencereleri çift katlı olup yer döşemesi kalın Sibiryaya tomruğundan yapılmıştır. Mutfakta "peç" denilen kapaklı bir şömine vardır. Bu şömine-ocak yakıldığında bütün ev ısınmaktadır. Şömineden çıkan sıcak hava akımı önce bütün odaların arasındaki duvarların içinden dolaşmakta ve sonra bacadan çıkmaktadır. Sarıkamışlılar, Kafkas savaşları sonrası 40 yıl süren Rus esareti sırasında bu binaların taşlarının Rus askeri idaresi tarafından kendilerine taahhüt edildiğini söylemişlerdir.

Sarıkamış'ta üç yıl kalan Dr. Hilmi Eğilmez bu süre içinde de boş durmaz, akşamları odasına kapanır, tıp kitapları okur ve yabancı dilini geliştirir. Lingafon (Yabancı dil eğitimi için üretilmiş 78'lik uzun-çalar aygıt) plakları ve gramofon alarak akşamları geç vakitlere kadar İngilizce'ye çalışmaktadır. Zira tüm dünyada İngilizce dünya dili olma yolundadır. İki dil bildiği için üçüncü yabancı dili kolaylıkla geliştirir. Hatta Ankara'da bulunan Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde gireceği uzmanlık sınavına daha çok tutulan İngilizceden girmeye karar verir ve öyle de yapar. Zira kendine güvenmektedir. Sınava dahiliye (iç hastalıkları) dalında başvurur. Sınavı kazanmış ancak kaybetmiş gösterilmiştir. Bir duyuma göre sınavı ikinci olarak kazanan ancak arkası kuvvetli bir aday alınmıştır. Karara itiraz eder. Yabancı dilden kaldığı söylenir. Bunun üzerine başka bir yabancı dilden Fransızca veya Almancadan sınav yapılmasını ister. Dahiliyeden uzmanlık eğitimi için alınacak üç kadronun dolduğu söylenerek reddedilir. Bunun üzerine dahiliyeye en yakın uzmanlık dalı olarak cildiye dalını yani dermatoloji-venerolojiyi seçer.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Mikoloji Alanındaki Çalışmaları

Sarıkamış'tan Ankara'ya göç çok zor olmuştur. Havaalar çok soğuk olup çocuklar hastalanırlar. Ankara'da ev bulmak da güçtür. Uzun çabalardan sonra Gülhane Tıp Akademisi'ne dört kilometre uzaklıkta gecekondlu benzeri bir ev bulup taşınırlar. Dr. Hilmi Eğilmez, Ankara'da ihtisas (uzmanlık) eğitimine başlar. Gülhane Tıp Akademisinde 1949 yılında başladığı uzmanlık eğitimi sırasında çok okuması ve yabancı dile hâkimiyeti ile klinikte dikkat çeker. Bu şahsi özellikler çalışma ortamında aynı zamanda kıskançlık ve rekabet endişesini de uyandırır. Tek profesör olan hocası Prof. Dr. Burhan Urus bilgili ve otoriter bir kişidir. Dr. Hilmi Bey görevine başladığı zaman çalışkanlığı, azmi ve başarıları ile hocasının gözüne girer. Artık bütün bilimsel çalışmalar ve yabancı kitaplardan tercümelemler için Dr. Hilmi Bey görevlendirilmektedir. Dr. Hilmi Eğilmez'in önerisi ile Askeri Tıp Akademi idaresi tarafından mikoloji (mantar) laboratuvarı kurulur ve Dr. Eğilmez görevlendirilir. Dr. Hilmi Eğilmez bu laboratuvar çalışmaları sırasında bir hastada *Actinomyces braziliensis* olarak adlandırılan mantarı Türkiye'de ilk olarak idantifiye eder (belirleyip tanı koyar). Bu çalışma uzmanlık tezi olarak hastane kütüphanesinde kalmıştır. Bu bilgi yıllar sonra büyük oğlu İstanbul Tıp Fakültesinde okurken hocası Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat tarafından bulunup çıkarılmış ve Tıbbi Mikoloji Ders Kitabı'nda, belirtilmiştir (1). Tıp fakültesinde üçüncü sınıf öğrencisi olan oğlu Ertuğrul Eğilmez hocasının kitabında babasının adını görmüş ve Adana'ya döndüğünde babası, daha önce hiç bahsetmediği bu olayı ve devamında meydana gelenleri oğluna anlatmıştır:

Dr. Hilmi Eğilmez mikoloji (mantar bilimi) laboratuvarında çalışmaları devam ederken bir gün tuhaf bir olay dikkatini çeker ve heyecan duyar. O yıllarda "Trikofisi" türü bir mantar etkeni yaygın olarak çocuklarda "saçkıran" denilen ve tedavisi oldukça güç bir mantar hastalığına yol açmakta, askerlerde bile görülmekte ve toplum içinde de çok büyük bir sorun oluşturmaktadır. O günkü şartlarda çok bulaşıcı olan bu mantar hastalığının tedavisinde önce baş üzerine

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yani saçlı deriye iyonizan radyasyon verilerek bütün saçların dökülmesi (epilasyon) gerekiyordu. Bu işlem ise kullanılan iyonizene radyasyon nedeniyle çocuklarda beyin tümörü ve cilt kanseri riskini arttırmakta idi. Dr. Hilmi Bey trikofiton türündeki bu çok bulaşıcı mantar ile laboratuvarında yaptığı çalışmalar sırasında ortaya çıkan enteresan bir olay dikkatini çeker. Mikroskobun lamı üzerinde her nasılsa o ortamda bulaşmış farklı morfolojik yapıda başka bir mantarın, hastalık etkenine çok yakın konumda olduğunu görür. Dr. Eğilmez bu gözlem sırasında mikroskop lamının kenarında bulunan mantarın hastalık etkeni olan mantara doğru geliştiğini ve tahrip etmeye başladığını ve sonunda hastalık etkeni olan mantarın tamamen yok olduğunu görür. Heyecanla hocasına koşar ve arkadaşlarına da durumu açıklar. Ancak ertesi gün hastaneye geldiğinde mikoloji laboratuvarının kapısının kilitli olduğunu görür. Muhafaza altına alınmış olan bu mantarın takibi gerekmektedir. Gecikme olursa mantar tahrip olarak yok olacaktır. Dr. Hilmi Bey'in bu konuda çabaları maalesef sonuç vermez. Mikoloji laboratuvarında bilimsel çalışması ne yazık ki engellemiştir. Dermatoloji kliniği içindeki bu işlemin nedenini araştırdığında laboratuvarın kapatılmasının, klinik şefi olan hocasının emri olduğu bildirilir. Bilim; dikkat ve merak ile gelişmiştir. Dr. Hilmi Eğilmez'in büyük bir dikkat içinde yaptığı çalışmalarının engellenmesi bilimsel bir keşfe imkân tanımadığı gibi bir Türk bilim insanını şevkini ve umutlarını da yok etmiştir.

Dr. Hilmi Eğilmez bu gözlem sırasında müşahade ettiği olayın, olanaklar elverseydi takibini yapacağını ve belki de virulan (hastalık yapan) trikofiton mantarını yok eden diğer mantarın çıkardığı bir anti-fungal (mantar önleyici) maddenin (olasılıkla griseofulvin idi?) ülkemizde kendisi tarafından ortaya çıkarılacağını ifade etmiştir.

Griseofulvin konusunda yaptığımız araştırmada elde edilen bilgiler ve referans verilen kaynaklar şöyledir:

Griseofulvin, *Penicillium griseofulvum*'dan 1939 yılında Albert Edward Oxford ve arkadaşları tarafından izole

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

edilerek adlandırılmıştı (2). Fakat antibakteriyel etkisi yetersiz bulunarak üzerinde fazla araştırma yapılmamıştı. 1946 yılında ise Brian ve arkadaşları, duyarlı mantar hifleri üzerine etki gösteren bir maddeyi *Penicillium janczewski* türünden izole etmişler ve bunun Oxford'un daha önce izole ettiği maddenin aynısı olduğunu görmüşlerdi (3). 1958'de ise Gentles, *Microsporum canis* ve *Trichophyton mentagrophytes* üzerinde etkili olduğunu ispatlamıştır (4).

Griseofulvinin trichophyton üzerinde etkili olduğu 1958 yılında ispatlanmış ve ilaç olarak kullanılması 6 Nisan 1959 tarihinde Amerika'da ICI (Fulcin), yine aynı yıl İngiltere'de Glaxo (Grisovin) firmalarının patentiyle tedavide kullanılmaya başlanmıştır (5).

Griseofulvin adlı etkin madde, Dr. Hilmi Eğilmez'in çalışmalarından daha sonraları batı ülkelerinde ilâç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tıbbî literatürü takip eden ve bu konuda duyarlı olan Dr. Hilmi Eğilmez, griseofulvinin ilaç olarak ülkemizde de kullanılması için durumu T.C. Sağlık Bakanlığı'na bildirmiş ve ilacın Türkiye'ye bir an önce ulaştırılması konusunda yazılar yazmıştır. Bu uğraşlarının sonunda griseofulvin etkin maddesini içeren preparatlar ülkemize gelmiş ve hekimlikte kullanılmaya başlanmıştır. Dr. Hilmi Eğilmez'in sağlık alanındaki bu hizmeti, konusuna nasıl hâkim olduğunun da bir delilidir.

Batıdaki çalışmalar, griseofulvinin antifungal etkisinin 1958 yılında ispatlandığını ve bir yıl sonra da ilaç olarak kullanıldığı göstermektedir. Dr. H. Eğilmez'in 1950'li yılların başında gördüğü antifungal etkili mantar üzerinde bilimsel araştırma ve çalışmanın engellenmesi bilim tarihimiz için ibret alınması gereken üzücü bir olaydır. Bugün dahi ne acıdır ki akademik çalışma ortamlarındaki öğretim üyelerinde bulunan bu tavır ve davranışlar bilimsel çalışmaları ve eğitim sürecini engelleyebilmektedir. Ancak klinik şeflerinin bu otoritesinin günümüzde azaltılması, daha özgür akademik ortamların oluşturulması ve yönetimlerin baskıcı hocalara karşı daha duyarlı hale dönüşmesi yüz güldürücüdür. Ancak bu şekilde değerli bir bilim adamımız

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

yetişecek ve ülkemizin zaten kıt olan insan kaynaklarına katkı sağlanacaktır. Dr. Hilmi Eğilmez bu olayları zaman zaman anlatır ve üzüntü duyardı. Bu acı olay ve uzmanlıkta da hakkının yenilmiş olması Dr. Hilmi Eğilmez akademik ortamdan soğutmuştur.

1952 yılında uzman olduktan sonra tayinini istemiş olan Dr. H. Eğilmez kur’ada Çorlu Asker Hastanesini çeker. Büyük oğlu Ankara’da ilkokula yeni başlamıştır. Sene ortasında Çorlu’ya taşınırlar. Dr. Eğilmez burada bir yıl görev yaptıktan sonra 1953 yılında bu defa Kore’ye tayini çıkar. O dönemde Kore’de Birleşmiş Milletler Ordusu ile Çin ve Kuzey Kore Orduları kanlı şekilde savaşmaktadır. Bu tayin ve göç olayları aile için büyük bir yıkım olmaktadır. Gerek maddi gerekse manevi açıdan büyük gerilimler yaşarlar. Evin hanımı Nakibe Hanım eşine, “Kore’de harp devam ediyor. Ölenler var. Orada ölürsen bu iki çocuk ne olacak” diye dert yanar. Gerçekte Dr. Hilmi Bey zorunlu askerlik hizmetini tamamlamıştır. İsterse askerlikten istifa eder ve sivil hizmete geçebilirdi. Muayenehane de açabilir ve maddi durumunu düzeltebilirdi. Ancak böyle yapmamış ve eşine şöyle demiştir: “Devletimiz bu görevi bana vermiştir. Benim en muhtaç olduğum dönemde, henüz bir tıp öğrencisi iken devletim bana kucak açmıştır. Ben şimdi istifa edersen vatanıma ihanet etmiş olurum, onurum zedelenir. Ayrıca kendime de harpten kaçtı dedirtmem.” Baba Kore’ye, ailesi ise anne evi Silifke’ye giderler. Çocuklar da Silifke ilkokuluna kaydolurlar.

Dr. Hilmi Eğilmez Kore’ye gitmeden önce bir ay İzmir Seferihisar’da eğitime tabi tutulur. Dr. Eğilmez Kore’ye gittiğinde henüz binbaşı olmuştur. Amerika’dan gelen büyük bir askeri gemi ile Türk tugayı İzmir’den yola çıkar. Gemi ile Kore’ye gidiş bir ay sürmüştür. O sırada Kore Harbi bütün şiddeti ile devam etmektedir. Doktor ve sağlık personelinin bulunduğu Sıhhiye Taburu cepheden sadece 20 km. kadar uzaklıktadır. Gemiden tahliye edilen tugay doğrudan cepheye sürülür. Ordugâh içinde çadırlarda kalınmaktadır. Cepheden gelen top sesleri geceleri de

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

duyulmaktadır. Güney Kore’de hekimlik yapılan sahra bölgesi tam olarak güvenli değildir. Dr. Hilmi Bey’in ifadesine göre özellikle Çinlilerin gece baskınları çok tehlikeli olmakta, kısa süre içinde cephe gerisinde oldukça uzak bölgelere sarkabilmektedir. Dr. Eğilmez, cephemizde bir tek çarpışmada 300’ün üzerinde şehit verdiğimizizi çok üzülererek anlatmıştır. Kuzey Kore birliklerine ek olarak takviye gelen Çin ordusunun çok kalabalık, iyi silah kullanan birliklere sahip olduklarını, Birleşmiş Milletler ordularının en büyük üstünlüğünün de hava hâkimiyeti olduğunu söylemişti.

Dr. Hilmi Eğilmez 1954 yılında Türkiye’ye döndü. Kore’de Amerikan subayları ve doktorları ile sıkı temas kurması sonucu İngilizce dil pratiğini ilerletmiş ve İngilizce konuşması akıcı şekle dönüşmüştür. Böylece lisede öğrendiği Fransızca ve üsteğmen iken öğrendiği Almancaya ek olarak sonraki yıllarda İngilizceyi de çok iyi öğrenmiştir.

Dr. Hilmi Eğilmez Türkiye’ye döndüğünde Adana Asker Hastanesi’ne tayin oldu. Zira o dönemde askeri idare Kore’den dönmüş subaylara, istediği yere tayin olma hakkını tanımakta idi. Adana Askeri Hastanesi’ni tercih eden Dr. Hilmi Bey Kore’ye giderken annesine bıraktığı Silifke’deki ailesini alarak Adana’ya geldi. Adana’da 1955 yılında Eğilmez ailesinin üçüncü oğulları Hulusi doğdu. Bu isim, teyze çocukları oldukları için, Nakibe Hanımın ve Dr. Hilmi Bey’in de dedesi Hacı Hulusi Efendi’nin adıdır. Artık aile düzenleri mutlu bir ortamda sürmektedir. Bu sıralarda anne Nakibe Hanım önsezileri güçlü bir kadındır. Eşine askerlikten ayrılmasını ve yeni açılan Sosyal Sigorta Hastanesi’ne geçmesini ister. Ancak Dr. Hilmi Bey askerlik mesleğini bütün güçlüklerine karşın sevmektedir. Hulusi doğduktan bir ay sonra hastalanır. Tetkikler çocuğun doğuştan bir barsak hastalığı olduğunu göstermiştir. “Konjenital megakolon” denilen bu hastalık o dönemde ölümcül bir hastalıktır. Sadece ameliyat ile tedavi edilebilir ise de bu operasyon o dönemde Türkiye’de yapılmamaktadır. Tam da bu kötü ortamda yeni bir gerilim kaynağı ortaya

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

çıkarmak ve Adana'ya gelişlerinde kıdemli binbaşısı olan ve bir ay sonra yarbaylığa terfi edecek olan Dr. Hilmi Eğilmez'in Erzurum'da Çakmak Hastanesi'ne tayini çıkar. Dr. Eğilmez, henüz Kore'den geldikten yaklaşık bir yıl sonra tayin edilmesine çok üzülür. Aile içinde gerginlikler ortaya çıkar. Nakibe Hanımın önsezileri gerçek olmuş ve yeni bir göç sorunu ortaya çıkmıştır. Hilmi Bey Ankara'ya bakanlığa gider ve tayinin durdurulmasını ister. Ancak bakanlık uygun görmez. Bunun üzerine Hilmi Bey askerlik görevinden istifa eder. Adana'da bulunan İşçi Sigorta Hastanesi ile Devlet Hastanesi'nin dermatoloji kadroları doludur. O yıllarda resmî kurumlarda her istenilen yerde hekim kadrosu bulunmaz. Kadrosu boş olan şehirler arasında Adana yoktur. Tekrar yeni bir göç olayı ortaya çıkacaktır. Seçenekler arasında sadece birkaç Anadolu şehri vardır. Dr. Hilmi Eğilmez bunlar arasında Eskişehir'i seçer. Sağlık Bakanlığı bünyesine geçerek Eskişehir'de bulunan Deri ve Tenasül Hastalıkları Dispanseri Başhekimliği'ne tayin edilir. Eskişehir'e göç sırasında yine büyük sıkıntılar baş gösterir. Küçük Hulusi'nin hastalığı sürmektedir ve aile devamlı üzüntü içindedir. Çocuğun hayatta kalması için her gün annesi tarafından özel bir işlem gerekmektedir. Küçük çocuğun belli bir yaşa getirilebilmesi durumunda ciddi bir barsak ameliyatı "Svenson operasyonu" ile kurtulma şansı vardır. Ancak o sıralarda Türkiye'de bu ameliyat yapılamamaktadır. Dr. Hilmi Bey, çocuğunun yaşatılması ve tedavisi için sürekli arayış içindedir. Amerika'ya sık sık yazılar yazar, sorup soruşturur. Ancak aldığı cevaplar yüz güldürücü değildir.

Eskişehir'de iki yıl kalırlar. Eskişehir'de yaşadıkları dönemde Dr. Hilmi Eğilmez abone olduğu İngilizce dergilerde Amerika Birleşik Devletleri'nde iş takibi de yapar. Bazı yazışmalar sonucu karar aşamasına kadar gelir ise de eşi Nakibe Hanım Amerika'ya gitme fikrine katılmaz. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışma fikrinden vazgeçilir. Dr. Eğilmez iki yıl sonra Adana'da bir dispanser başhekimliğinin boşaldığını ve oraya tayinini ister ve nakil

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yaptırarak Adana'ya geri dönerler. Hilmi Bey 43 yaşındadır. Daha sonra Adana Devlet Hastanesi'ne geçer ve muayenehane açar. Ancak muayenehane ile hastane arasında hiçbir zaman ilişki kurmaz. Gelen teklifleri şiddetle reddeder. Hatta hastaneye kendisinden önce alınmış olup depoda duran elektro-koter (Siğil ve cilt kanserlerini çıkaran elektrikli bıçak) cihazını burada bulup çıkararak hastaların tedavi ve operasyonlarını yapar.

Dr. Hilmi Bey, Adana Devlet hastanesinde cildiye kliniğinde, yanında pansumancı olarak görev yapan Derviş Efendi ile ilginç bir anısını şöyle anlatmıştır. Her Cuma günü Derviş Efendi'nin yanına dönemin büyük zenginlerinden Hacı Ömer Bey gelir ve epey süre sohbet edermiş. Bir gün Dr. Hilmi Bey sormuş: “Derviş Efendi sen Hacı Ömer (Sabancı) Beyi nereden tanıyorsun? Derviş Efendi şöyle cevap vermiş. “Doktor Bey, biz Hacı Ömer ile Kayseri'den Adana'ya yürüyerek iş aramaya geldik. Paramız yoktu. Adana'ya geldiğimizde ayakkabılarımız parçalanmıştı. Adana'da gezinirken hastanede pansumancı arandığımı işitip buraya beraber gelip sınava girdik. Onun okuması-yazması yoktu, benim vardı. Onu almadılar, beni aldılar. O zamandan beri çalışıyorum, ancak arkadaşlığımızı devam ettiriyoruz” demişti.

Dr. Hilmi Bey Adana'da görev yaptığı yıllarda mesleki bilgisi sayesinde kısa sürede Adana'nın sayılı hekimlerden birisi olur. Aradan geçen otuz yıldan sonra dahi çocukları toplum içinde babalarının adını söylediklerinde hatırlanıp iyi intibalar iletildiğinde mutlu olurlar.

Dr. Hilmi Bey hasta olan küçük oğlunun tedavisi konusunda devamlı olarak literatür araştırması yapar. Ancak ameliyat şarttır. Ne var ki dokuz yaşından önce ameliyatın riskli olduğu ifade edilmektedir. Hacettepe Üniversitesi'ne Amerika'dan gelen öğretim üyesi Prof. Dr. Aydın Aytaç Boston Çocuk Hastanesi'nde çalışmış ve bu ameliyatları orada yapmıştır. Türkiye'ye geldikten sonra da aynı hastalıktan bir çocuğu ameliyat etmiş ancak çocuk ölmüştür. Baba Dr. Eğilmez hekim hakkında aldığı tatmin edici cevap

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

üzerine dokuz yaşına gelen oğlunu Ankara'ya Hacettepe Çocuk Hastanesi'ne götürür. Aksi olsa idi Amerika'ya götürüp orada ameliyat ettirecekti.

Hacettepe'de Prof. Dr. Aydın Aytaç ile yapılan görüşmede Eğilmez ailesi çocuklarının ameliyatına razı olurlar. Operasyon iki seansta yapılacaktır. Ameliyat için hazırlıklar biter. Hilmi Bey'in oğluna yapılacak operasyon Türkiye'de bu tür ameliyatın ikincisi olacaktır. Operasyonun ilki 5 saat sürer ve başarılı olur. Bir ay sonra uygulanan operasyon ise 8,5 saat sürer. Operasyon sırasında baba ve anne büyük gerilim yaşarlar. Sonuç yüz güldürücüdür. Artık en küçük çocukları tam olarak sağlığa kavuşmuştur. Bu hastalıktan ülkemizde tam olarak iyileşen ilk çocuk Hulusi Eğilmez'dir. Küçük çocuklarının başarılı geçen tıbbi girişim sonucu tamamen iyileşmesinden sonra Hilmi Bey ve Nakibe Hanım Adana'ya dönerler. Bu süreler içinde ve Adana'da Devlet Hastane'sindeki görevi sırasında büyük oğlu Ertuğrul tıp fakültesini, ortanca oğlu Yavuz da teknik üniversiteyi bitirir. Dr. Hilmi Eğilmez Adana Devlet Hastanesi'ndeki görevinden 1970 yılında emekli olur. Ancak muayenehanesinde çalışmaya devam eder. O sırada küçük oğlu Hulusi lise öğrencisidir. Hilmi Bey'in vefatından sonra Hulusi Hacettepe'de tıp eğitimi alıp doktor ve daha sonrada radyoloji dalında öğretim üyesi olur.

Aslında Dr. Hilmi Bey Ankara'da kalabilir ve Gülhane Tıp Akademisinde görevini sürdürebilirdi. Ancak gerek hocasının tutumu gerekse kırılan umudu akademik ortamdan ayrılmasında büyük etkendi. Bunun sonucunda çok istediği bilimsel ortamdan ayrılma kararı kendisi ve ailesi için yıkım olmuştu. Hastalandı ve el ve ayaklarında bir kollajen (bağ dokusu) doku hastalığı olan romatoid artrit bağı iri nodüller (tofüs) oluştu. Bitmeyen tayinlerle gelen göçler, hayal kırıklıkları Hilmi Bey'in erken vefatına, yaşlanmadan dünyadan ayrılmasına sebep oldu. Ellili yaşlarda, yaşlılığı hissettiği için şöyle demişti:

*İhtiyarlık mukadder yaşlılığın icâbı
Her gün bir yerin ağrır yaşlılığın hicâbı*

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Emekli olduktan üç yıl sonra henüz 57 yaşında iken ağır bir kalp krizi geçirdi ve Nisan 1973'te hayata gözlerini yumdu. O sırada Hacettepe Tıp Fakültesi'nde radyoloji bölümünde asistan olan büyük oğlu Dr. Ertuğrul'un gösterdiği özen ve yakın ilgisi hatta babasını Hacettepe Hastanesi'ne götürmesi elîm sonucu değiştiremedi.

Dr. Hilmi Eğilmez'in yaşamı sırasında mutlu ve uyumlu bir aile hayatı oldu. Çocukları kendisini üzmedi. Hayattaki tek şansı eşi ve çocukları olmuştur. Dr. Hilmi Eğilmez'in sıkıntılı öğrencilik dönemi, güçlüklerle dolu yaşamı kalbini yormuştu. Doğruluktan taviz vermeyen karakteriyle, yaşamı süresince her zaman dosdoğru olmuş, onurlu ve başi dik kalmış, çok dürüst ve herkese örnek olacak bir yaşam sürmüş, üstün bilgisi ile meslektaşlarına da örnek olmuştur. Zor yaşamış ve güçlükler içinde yaşamını sürdürmüştür. Yaşadığı yıllar içinde ailesi ve çocuklarına her zaman akademik çalışma yapamadığı için üzgün olduğunu ve sağlığı izin verirse yaşamının sonraki emeklilik döneminde kendi olanakları ile araştırma yapacağını söylemiştir. Son yıllarında kütüphanesine özellikle immunoloji konusunda birçok kitaplar almıştı. Bunları okuyordu ve yapmayı planladığı deneyler için hayvan deney kafesleri bile yaptırmıştı. Her akşam oğulları ders çalışırken kendisi de kitaplarını getirir, onlarla birlikte saatlerce çalışırdı. Okuduğu kitaplar ise çoğunlukla İngilizce, Fransızca ve Almanca kaynaklardı. Ayrıca bu üç dilden dergilere de abone idi. Hekim olan büyük oğlunun hatırında kalan dergilerden biri Fransa'da yayınlanan "*Dermatologie et Syphiligraphie*" idi. Keza Amerika'da çıkan "JAMA" dergisine de aboneliği vardı ve Amerika'daki güncel haber ve gelişmeleri takip ederdi. Almanca dergilerden oğlunun hatırında kalan bir derginin adı ise "*Die Medizinische Welt*" idi. Dr. Hilmi Bey büyük oğlunun tıp eğitimi gördüğü dönemlerde Adana'ya tatile geldiği sıralarda kendisine gelen dergilerden okuduğu enteresan tıbbi araştırma ve gelişmeleri anlatır ve bilgi verirdi.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Dr. Hilmi Bey'in vefatından sonra oldukça zengin kitap ve dergi kaynaklarının bir kısmı o dönemde Adana'da üniversitede öğretim üyeliği yapan büyük oğlu Prof. Dr. Ertuğrul Eğilmez tarafından Çukurova Üniversitesi'ne verildi. Kullandığı tıbbi aletler ve mikroskobu da Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Sökmen Tıp Fakültesi'nde dekanlık görevi yapan oğlu Prof. Dr. Ertuğrul tarafından tıp müzesine hibe edilmişti. Dr. Hilmi Eğilmez'in zengin mesleki klasik kitapları da Ankara'da bulunan Türk Dermatoloji Derneği'nin isteği üzerine bu derneğe bağışlanmıştır.

Son Söz Yerine

Dr. Hilmi Beyin ülkemize ve topluma büyük yararlar ve katkılar yapabilecek yaşta henüz 57 yaşında iken dünyamızdan ayrılması ve sonsuzluğa gitmesi büyük kayıp olmuş ve ailesi ile yaşadığı Adana çevresinde büyük üzüntülere yol açmıştır. Meslektaşlarının, onun ölümü sonrasında "Bizler şimdi hastalarımızı kime göndereceğiz" diye yakındıkları ifade edilmiştir. Başkent'e, Adana'dan giden varlıklı hastalara ise oradaki hocaların, "Buraya niçin geliyorsunuz, Adana'da Hilmi Bey var, bizden üstündür" dedikleri hastalar tarafından iletilmiştir. Ne yazık ki ülkemizde, bilimsel değeri büyük olan, gelecek vaat eden böyle nice değerlerin kıymeti bilinir, onlara olanak tanınır ve liyakata değer verilirse, Dr. Hilmi Eğilmez ve onun gibi birçok bilim insanlarının ilerlemesi sağlanmış olacaktır.

Dr. Hilmi Bey kendi mütevazı olanakları ile ülkesine ve ailesine en uygun şekilde ömür sürmüş, şerefiyle çalışmış ve yaşamını her zaman söylediği gibi dosdoğru yaşamıştır. Biz evlatları; Ertuğrul, Yavuz ve Hulusi Eğilmez, gelinleri; Fatma Eğilmez, Hülya Eğilmez, Prof. Dr. H. Reyhan Eğilmez, torunları: Ece Eğilmez, Sema Eğilmez, Hilmi Eğilmez, Burcu Eğilmez, Ayşegül Eğilmez, Dr. Hilmi Enes Eğilmez, M. Bedi Eğilmez, torun eşleri ve torun çocukları, ailemizin büyüğü babamız, Dr. Hilmi Eğilmez ile her zaman gurur duyuyoruz ve şerefle adını taşıyacağız. Torunu Dr.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Hilmi Enes Eğilmez yüksek lisans diplomasını büyükbabasına şu ifadelerle ithaf etmişti:

“Hiç görmediğim ve adını taşıdığım büyükbabam Dr. Hilmi Eğilmez’in anısına armağan ediyorum.” Eğilmez Ailesi olarak babamız, büyüğümüz Dr. Hilmi Eğilmez’in hatırasını taziz ediyor, minnet, şükran ve rahmetle anıyoruz.

Kaynaklar

(1) Ekrem Kadri Unat, Tıbbi Mikoloji Ders Kitabı, 2. Baskı, İstanbul, 1962, s. 69.

(2) Oxford, A.E., Raistrick, H., Simonart, P.. Studies in the biochemistry of micro-organisms: Griseofulvin, C(17)H(17)O(6)Cl, a metabolic product of *Penicillium griseo-fulvum* Dierckx. *Biochem. J.* 1939; 33(2):240-248.

(3) Brian, P.W., Curtis, P.J., Hemming, H.G. A substance causing abnormal development of fungal hyphae produced by *Penicillium janczewskii* Zal. I. Biological assay, production and isolation of ‘curling factor’. *Trans. Brit. Mycol. Soc* 1946; 29:173-187.

(4) Gentles, J.C. Experimental ringworm in guinea pigs: oral treatment with griseofulvin. *Nature* 1958;182:476-477.

(5) Davenport-Hines, R. P. T. Slinn, J. *Glaxo: a History to 1962*; Cambridge University Press: Cambridge, 1992; p 219.

Şu kaynaklarda da detaylı bilgiler bulunmaktadır:

https://books.google.com.tr/books?id=DtUO6fgC4w4C&lpg=PA833&ots=2fXD_xmVk&dq=Griseofulvin%20Oxford%201939&hl=tr&pg=PA833#v=onepage&q=Griseofulvin%20Oxford%201939&f=false.

Kaynaklara ulaşmamızda yardımcı olan; Doç. Dr. Halil Tekiner ve M. Bedi Eğilmez’e çok teşekkür ederiz.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 1. Silifke Atatürk Evi (Hacı Hulusi Efendi Evi)

Resim 2. Dr. Hilmi Eğilmez (sağda) İ. Ü. Tıp Fakültesi diploma töreninde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'den diplomasını alırken. Bakanın sağında bulunan üniversite rektörü Prof. Dr. Cemil Bilsel'dir.

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 3. Tabib Üsteğmen Hilmi Eğilmez

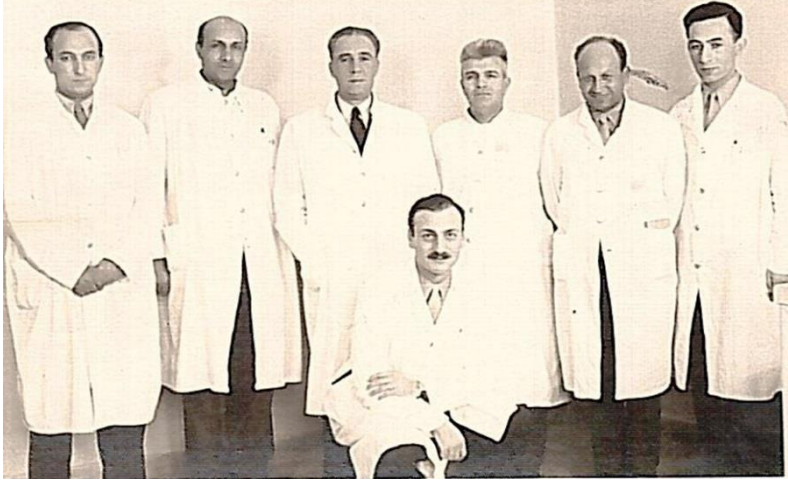

Resim 4. Dr. Hilmi Eğilmez'in Tıp Fakültesi Diploması

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 5. Dr. Hilmi Eğilmez'in Gülhane Tatbikat ve Mektep Şhadetnamesi

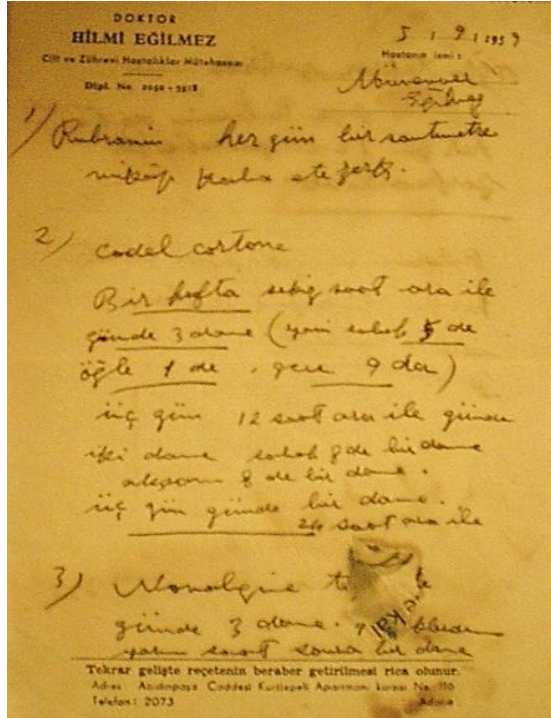

Resim 6. Dr. Hilmi Eğilmez (sol başta) Gülhane Tıp Akademisinde hocası ve arkadaşları ile

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 7. Dr. Hilmi Eğilmez Kore’de

Resim 8. Dr. Hilmi Eğilmez’in annesine yazdığı reçete

TÜRKİYE'DEKİ NÖROPATOLOJİNİN
ÖNCÜLERİNDEN
PROF. DR. BEHSAN ÖNOL
Prof. Dr. Behsan Önal: A Poineer in the Field of
Neuropathology in Turkey

H. Reyhan EĞİLMEZ¹,
Çiğdem ŞAHİN²

Özet

Behsan Önal 1934 yılında Tekirdağ Çerkezköy'de doğdu. 1960 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Patolojik Anatomi Enstitüsü'nde patoloji uzmanlık eğitimine başladı ve 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Enstitüsü'nde ihtisasını tamamladı. 1970 yılına kadar Erlangen-Nürnberg Hastanesi'nde ve Max-Planck Beyin Araştırmaları Enstitüsünde nöropatoloji konusunda çalıştı ve yüksek ihtisasını yaptı. Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyeliği, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanlığı ve İnönü Üniversitesi rektörlüğü görevlerinde bulundu.

Bu çalışmada Prof. Dr. Behsan Önal'un bilimsel yönü ve kişiliği sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Behsan Önal, nöropatoloji

Abstract

Behsan Önal was born in Tekirdağ/ Çerkezköy on 1934. He was graduated on Medical School of Istanbul University in 1960. Firstly he began his education on the Department of Pathology, Medical School of Ege University. Then he

¹ Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji AD, Sivas.
regilmez@cumhuriyet.edu.tr

² Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji AD, Sivas.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

finished his education on the Department of Pathology Medical School of Istanbul University. He made his neuropathology fellowship on Max Planck Institute for six years. He studied as a lecturer on the department of pathology, Hacettepe University Medical Faculty. Later, he studied as the Dean of the Medical School of Cumhuriyet University and rector of the İnönü University. In this article, we presented his scientific aspect and personality.

Keywords: Behsan Önal, neuropathology

Cumhuriyet Dönemi'nde her alanda çağdaşlaşma yarışına giren Türkiye bilim, sanat, kültür, spor vb. alanlarda çok değerli insanlar yetiştirmiştir. Türkiye'nin ulusal ve uluslararası alanda yetiştirdiği değerli bilim adamlarından birisi de Prof. Dr. Behsan Önal'dur. Kendisi, arkadaşı ve çağdaşı Prof. Dr. Nejat Sabuncu (1932-1991) ile birlikte son dönemde Türkiye'nin "Nöropatoloji" alanındaki en değerli isimlerinden birisidir. Hemen tüm Ulusal Patoloji kongre sempozyumlarına katılmış ve katıldığı toplantılara da renk katmasını bilmiştir (1).

Bilim adamı özelliği yanısıra yönetici, kurucu özellikleri, meslektaşları ve öğrencileri ile iyi dostluklar kuran, önyargısız davranabilen bir "gönül adamı" ve "sevgi adamı" özellikleri taşıyan Prof. Dr. Behsan Önal'un örnek yaşam öyküsünü bahsetmekten gurur duyarız. 1 Mart 1934 Tekirdağ-Çerkezköy doğumludur. 1941 yılında Malatya Cumhuriyet İlkokulu (1946), İzmir Buca Ortaokulu (1949) ve Sivas 4 Eylül Lisesini (1953) bitirmiştir. Aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni 10 Subat 1960 yılında bitirmiştir (1,2).

Patoloji uzmanlık eğitimine 28 Mart 1960'ta Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Enstitüsü'nde başladı, daha sonra 17 Kasım 1961'de İstanbul Üniversitesi

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Enstitüsü'ne geçti ve 2 Ocak 1964'te "patoloji uzmanı" oldu (1,2).

1964 yılı başında yurt dışına çıkarak Erlangen Tıp Fakültesi'ne bağlı Nürnberg Şehir Hastanesi Patoloji Enstitüsü'nde 1 yıl süreyle genel patolog olarak ve 1965-70 yılları arasında Max-Planck- Beyin Araştırma Enstitüsü'nün nöropatoloji bölümünde (Frankfurt) 5 yıl süre ile araştırmacı olarak çalıştı (1) Özellikle sinir sistemi lipoidozları, intrakranial ve sinir sistemi tümörleri, ensefalit ve ensefalopatiler alanlarında bilimsel araştırma ve çalışmalar yaptı (1).

1960 sonrası uzman olan kimi genç bilim adamları, özellikle Almanya'ya giderek üst uzmanlık çalışmaları yapmışlardır. Bunlar; Hacettepe Üniversitesinde Prof. Dr. Behsan Önel, Ege Üniversitesinde Prof. Dr. Nejat Sabuncu ve GATA'da Prof. Dr. Dinçer Ögün'dür. Bugün ülkemizde genelde bu bilim adamlarının yanında yetişenler ile onların çalışma arkadaşları iş başında bulunmakta ve nöropatoloji konusunu yürütmektedir (1).

Yurt dışında bulunduğu süre içinde İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde dışardan imtihanlara katılarak 1968 yılında "Üniversite Doçenti" oldu. 1970 yılında yurda dönerek kısa bir süre Hacettepe Tıp Fakültesi'nde görev aldıktan sonra askerliğini Gülhane askeri Tıp Akademisi Patoloji Bölümü'nde geçirdi (1,2)

31 Ekim 1971 tarihinde tekrar Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı ve 20 Aralık 1971'de "Doçentlik" kadrosuna atandı. Bu dönemde öğretim üyeliğinin yanı sıra 8 yıl "Tıp Fakültesi Eğitim Koordinatörlüğü" ve "Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği" görevlerinde bulundu. 1974 yılında "Üniversite Profesörlüğü"ne yükseldi (1).

1 Eylül 1982-1985 yılları arasında Üniversitelerarası Kurul Üyesi olarak görev yaptı, ayrıca Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı ve rektör yardımcılığı görevlerinde bulundu. Öncesinde, Sivas CÜTF Patoloji Anabilim Dalı "16

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Şubat 1977-15 Kasım 1979” döneminde burada görev yapmış olan Prof. Dr. M. Şerefettin Canda ve Prof. Dr. Tülay Canda tarafından kurulmuştur (1,2).

15 Ekim 1985’te Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji AD.’daki görevine yeniden döndü, bu arada Fakülte Yönetim Kurulunda görev aldı. 17 Şubat 1992-18 Ağustos 1992 arasında Malatya İnönü Üniversitesi Rektörlüğü görevinde bulundu. Daha sonra tekrar Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji AD’a geri dönen Prof. Dr. Behsan Önal, Ekim 1994’ten başlayarak Patoloji AD başkanı olarak görev aldı (1).

Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem 3 öğrencilerine nöropatoloji dersleri anlatmıştır, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi patoloji uzmanlık jürilerinde görev almıştır. Nöropatoloji konusunda ülkemizin değişik yerlerinde konferanslar ve sunumlar yapmıştır (1.2).

Prof.Dr. Behsan Önal’un fakültemize idari ve akademik katkıları nedeni ile patoloji anabilim dalının önerisinin üniversite senatosu tarafından uygun görülmesi üzerine, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji AD doku takip, bloklama, kesit alma ve rutin boyama ile İHK boyama, SISH işlemlerinin yapıldığı laboratuvara 1994 yılında ismi verildi (2).

34 yıl 9 ay 14 gün hizmeti bulunan Prof. Dr. Behsan Önal yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda bilimsel ve sosyal kuruluşun üyesidir ve yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış 200’ün üzerinde bilimsel çalışması vardır (1,2).

Üyesi olduğu kuruluşlar: Ankara Patoloji Derneği, Türk Patoloji Derneği, Türk Nöro-Psikiyatri Derneği, Türk-Alman Kültür Derneği, Deutsche Gesellschaft für Pathologie, Deutsche Gesellschaft für Neuropathologie, World Association Neuropathology dir (1).

29 Kasım 1995’te Ankara’da vefat eden Prof. Dr. Behsan Önal için 4 Aralık 1995 Pazartesi günü Hacettepe Üniversitesi ve Kocatepe Camii’nde büyük bir tören

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yapılmış ve Türkiye'nin her yerinden çok sayıda meslektaşı, öğrencisi, arkadaşı ve dostu katılmıştır (1).

Kendisi gibi birlikte çalıştığı arkadaşlarının hemen hemen hepsi daha sonra patoloji ailesinin çok değerli üyeleri olarak hizmet verdiler. Sayın Önel'un bir farkı vardı: Nerede olursa olsun Sivas'ta ya da Ankara'da o hep ülkesindeki patolojinin geleceğini düşündü. Her zaman aktif oldu, asla yorgunluk ve bezginlik göstermedi. Hiç değişmedi, yıllar sonra bile o hep aynı Behsan Önel idi.

Kendini yetiştirenlere olduğu kadar ardından gelenlere de yakındı. Sanırım nezaketi, sevecenliği, çalışkanlığı, disiplini ve saygınlığı böylesine bütünleştiren yanındı onu farklı kılan. Patoloji ailesini bir bütün olarak görmek onun en büyük amacıydı. Geçmişteki değerlere saygılı ama yarınlara yönelik bir bütünlük, O hep bunun arayışı içinde idi; başardı...

Kaynaklar

1. Canda MŞ. Türkiye'de patoloji bilimine hizmeti geçenler: Prof. Dr. Behsan Önel: Yaşamı ve bilimsel çalışmaları. Türkiye Ekopatoloji Dergisi 1996; 2(1-2): 45-50.
2. Işın R. Cumhuriyet Üniversitesi Kuruluş Çalışmaları 1966-1982, Sivas, 2004; 40, 45.

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resimler

Resim 1: Prof. Dr. Behsan Önel

Resim 2: Prof. Dr. Behsan Önel 1995- 1996
ders yılı açılış konuşması yaparken

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

**SİTOLOJİ”NİN RUTİN HALE GETİRİLMESİNE
ADANMIŞ BİR ÖMÜR VE BİR İNSAN: PROF. DR.
OSMAN NURİ AKER (1916-1998)**

**A Life and a Man Dedicated to Make Cytology a Routine
Part of Pathology: Prof. Dr. Osman Nuri Aker (1916-
1998)**

Handan AKER¹

Özet

Türkiye’de sitoloji biliminin kurucusu olarak bilinen Prof. Dr. Osman Nuri Aker, 1940 yılında İstanbul Tıp Fakültesinden mezun olmuş, 1946 yılında Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nde patoloji uzmanı olmuştur. Mesleki bilgi ve görgüsünü arttırmak üzere 1951 ve 1953 yılları arasında ABD’ye gönderilen hocamız, tıp biliminde modern anlamda sitolojinin kurucusu olan Dr. George N. Papanicolaou’nun ilk olarak açtığı “Exfoliative cytology” kursuna katılan ilk Türk patoloğudur. Türkiye’ye 1953 yılında dönen Prof. Dr. Osman Nuri Aker, sitolojiyi ülkemizde tanıtıp, gelişmesine çalışmıştır. Bu yazıda Prof. Dr. Osman Nuri Aker’in mesleki hayatı meslektaşı olan kızı tarafından sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sitoloji, Osman Nuri Aker, Papanicolaou

Abstract

Prof. Dr. Osman Nuri Aker, who is known as the founder of the science of cytology in Turkey, was graduated from İstanbul School of Medicine in 1940 and became a pathologist in Gülhane Military Academy of Medicine in 1946. He was sent to the USA between 1951 and 1953 to increase his knowledge and experience. He is the first

¹ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji Anabilim Dalı, Sivas. akerhandan@yahoo.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Turkish pathologist who participated in the “Exfoliative cytology” course given by Dr. George N. Papanicolaou for the first time. Prof. Dr. Osman Nuri Aker returned to Turkey in 1953 and worked to introduce and develop cytology in our country. In this article, the professional career of Prof. Dr. Osman Nuri Aker was presented by his daughter who is also his colleague.

Keywords: Cytology, Osman Nuri Aker, Papanicolaou

Biyografiler İnsanı Yeterince Anlatabilir mi?

Doktor ve patoloğ olmama neden olduğu için rahmetli babam, değerli hocam Prof. Dr. Osman Nuri Aker’e teşekkürümü sunarak başlamak istiyorum. Doğum ve ölüm tarihi arasında açılan satırbaşlarında sıralanan ve bize çok önemli gibi görünen kariyer bilgileri ve başarıları, belki de o kişi hakkında bilinmesi gereken en önemli bilgiyi gizlemesi bakımından anlamsızdır, yeterlikten daima uzaktır. Osman Nuri Aker’in müşfik, dürüst, yardımsever, mütevazı, mazbut ve ahlaklı olması, mesleğine duyduğu saygıyı şahsi onurundan ayırt etmemesi, bildiklerini alçakgönüllülükle paylaşması, çıkar ve mevki uğruna eğilip bükülmemesi onu anlatabilen birkaç özelliğidir (Resim 1).

Prof. Dr. Osman Nuri Aker’in, ömrü boyunca büyük bir saygı ve aşkla bağlı kaldığı mesleği ile ilişkisini en iyi anlatabilecek söz, yine evrakları arasında bulduğum ve kendi yazısıyla kaleme aldığı otobiyografi taslağının sonundaki şu cümle olmalıdır. “... çeşitli konferans ve yayınlar ile memleketimiz tıbbında sitolojinin rutin hale gelmesine çalışmıştır.” Türkiye’de henüz tanınmayan bir branşta yurt dışında öğrendiklerini, meslektaşlarına aktarmak ve bu birikimin Türkiye bilim camiasında “rutin” yani, herkesçe bilinen ve paylaşılan bir bilgi haline getirmek. Hocamızı meslek hayatında onurlandıran ve mutlu eden en büyük başarısı, bence hiç şüphesiz sitolojinin rutin hale gelmesine

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

verdiği emek ve özen olmuştur. Gülhane hocalarından Prof. Dr. Osman Nuri Aker Patolojideki bütün gelişmelerin yanı sıra o dönemlerde dünyaya kendini kabul ettirme savaşı veren Sitoloji Bilim Dalı'nın da Türkiye'deki kurucusu olmuştur.

Biyografisi

Osman Nuri Aker 1916 yılında Manisa'nın Salihli ilçesinde doğdu. Doğum gününü annesi Zekiye Hanım zemherinin ilk haftasında dediğinden, yılbaşını doğum günü olarak kutlarız. Gerçekte o yıllar Kurtuluş Savaşı'nın yapıldığı, Ege'nin Yunan işgalindeki zor yıllardı. Nitekim yerli tüccarlardan babası Sabri Bey'in cephede saçları erken ağarmış, arkadaşları kendisini "Aker" lakabıyla andıklarından, soyadını Aker olarak almıştır.

Osman Nuri Aker, ilkokulu (1925/26) Cumhuriyet devrinin ilk yatılı ilkokullarından Buca yatılı ilkokulunda, ortaokulu (1929/30) Manisa'da yine yatılı olarak tamamladı. İstanbul Maltepe Askeri Lisesini 1934 yılında bitirerek aynı yıl "doktor" olmak üzere Askeri Tıbbiye'ye (İstanbul Tıp Fakültesi) girdi (Resim 2). İstanbul Tıp Fakültesini 1940 yılında bitirdikten sonra "Tbb. Teğmen" rütbesi ile silahlı kuvvetlere katıldı (Resim 3). Bir yıl Gülhane Askeri Tatbikat Okulunda staj yaptıktan sonra (Tabib Üsteğmen-1941) açılan imtihanlarda Patoloji asistanlığı namzetliğini kazandı (Resim 4). Halıcıoğlu semtinde bulunan XX. Kolordu 52. Tümen; 52. Topçu Alay Tabibliğinde bir yıl kıta stajı hizmetini verdikten sonra Haydarpaşa Askeri Hastanesinde "hastane stajı" nı tamamladı (Tabib Yüzbaşı 1942-1943). Gülhane, 1941'de, kuruluşundan 43 sene sonra Ankara'ya geldi. Ankara'da tek hastane Numune Hastanesi idi. Osman Nuri Aker 1943 yılında İstanbul'da Atatürk'ün sınıf arkadaşı, Kurtuluş Savaşı Gazisi Osman Dalkılıç'ın kızı Hatice Halide Hanım ile evlendi ve aynı yıl Gülhane Askeri Tıp Akademisi Patolojik Anatomi asistanlığına tayin edildi. Burada patoloji hocaları Prof. Dr. Lütfi Aksu, Prof. Muavini Necati Eranıl,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017) Kongreye Sunulan Bildiriler

Başasistanı Dr. Naim Fırat idi. Prof. Dr. Muharrem Köksal ikinci sene asistanı olarak bulunuyordu. 1944 senesinde emekli olan Lütü hocanın yerine Necati Eranıl Hoca patoloji profesörlüğüne atanmış, yine bu devrede Afganistan'dan yurda dönen Prof. Dr. Süreyya Tanay'da enstitüye katılmıştır. İlk çocukları Osman Fatih (1944), ikinci çocukları Meryem Mehpere (1946) dünyaya geldi.

Gülhane ağırlıklı olmak üzere Numune Hastanesinden bazı klinikler ve Hıfzısıhha Enstitüsü laboratuvarlarının katılımı ile 1945 yılında, Ankara Tıp Fakültesi kuruldu. Tıp Fakültesi eğitime Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu'nun açılış dersi ile başladı Ankara Üniversitesi'nin kuruluşu ile Gülhaneli hocalar Tıp Fakültesi klinik ve laboratuvarlarının da hocalığını üstlendiler.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde patoloji asistanı olarak çalışan (1943-1946) Osman Nuri Hoca 1946'da "patolog" unvanını kazanarak "GATA Patoloji Başasistanı ve MSB Sağlık Dairesi müşavir uzman" kadrosunda (1947-1951) görev yaptı (Resim 5). Mesleki bilgi ve görgüsünü arttırmak üzere 1951 ve 1953 yılları arasında ABD'ye gönderildi. Burada önce Washington, Walter Reed Army Medical Center'de Dr. Blumberg'in yanında genel patoloji alanında çalışmalar yaptı. Daha sonra New York, Cornell University Medical College'de çalışmalarına devam ederek ünlü bilim adamı George N. Papanicolaou'nun ilk olarak açtığı "Exfoliative cytology (vajinal sitoloji, plevra, periton sıvıları, balgam, bronş lavajları, idrar, prostat, rektum, mide balon metodu)" sitoloji kursuna katılarak sertifika aldı. Tıp biliminde modern anlamda sitolojinin kurucusu olan Dr. George N. Papanicolaou'nun (Resim 6) organize ettiği bu kursa 45'i ABD'den olmak üzere farklı ülkelere 70 patolog katılmıştır. Bu kursiyerler arasında Türkiye'den Gülhane ve Ankara Tıp Fakültesi'nin kurucu hocalarından olan Prof. Dr. Osman Nuri Aker yer almıştır.

Osman Nuri Aker ayrıca New York, Georgia Üniversitesi'nde Prof. Dr. Nielborg'un yanında vajinal smearler ile hormonal siklus değişiklikleri üzerinde

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

araştırmalarda bulundu. Daha sonra Philadelphia, Jefferson Üniversitesi'nde Prof. Dr. Herbut'un yanında akciğer kanserleri üzerinde balgam ve bronş lavajları üzerinde çalıştı. Sitoloji çalışmalarından sonra Washington'da, Armed Forces Institute of Pathology'de, Dr. Helwing'in yanında dermatopatoloji, Dr. Grady'nin yanında jinekopatoloji ve histoşimi üzerinde de çalışmıştır. Kursu veren Dr. George N. Papanicolaou, kurstan sonra Hocamıza, Amerika'da kalıp kendi yardımcısı olma teklifinde bulunmuşsa da Hocamız, öğrendiklerini yurdumuzda meslektaşlarıyla paylaşmak gayesiyle bu teklifi geri çevirerek Türkiye'ye dönmüştür.

“International Academy of Pathology” Derneği'ne üye olan Hocamız, 1953 yılında yurda dönmüş, dönüşte sitoloji üzerinde periyodik kurslar vermiş, çeşitli konferans ve yayınlar ile memleketimiz tıbbında sitolojinin rutin haline gelmesine çalışmıştır.

Osman Nuri Aker, 1953 yılında Gülhane As. Tıp Ak. Patoloji Öğretim Görevlisi, 1955 de Prof. Muavinliğine (Doçent) ve 1957'de de Enstitü Direktörlüğü ve profesörlüğe atanmıştır. 1954 yılında üçüncü çocuğu ve ileride meslektaşı olacak Handan Aker doğmuştur. Ayrıca 1957-1965 arasında ek görev olarak Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Kürsüsünde de öğretim üyesi olarak çalışmış, 1969 yılında kendi isteği ile emekliğe ayrılmıştır. 1980-1986 yılları arasında iki devre Yüksek Sağlık Şûrası Üyeliğinde bulunmuştur.

Prof. Dr. Osman Nuri Aker'in birçok bilimsel makalesi yanında yayımlanmış üç kitabı vardır. Sitoloji ile ilgili yayınları yanı sıra ilginç çalışmalarından birinde, ilk olarak Galli-Mainini adlı araştırmacının Güney Amerika'daki erkek kara kurbağalarına gebelik şüphesi olan kadının idrarının verilmesi ile ortaya çıkardığı bir testi merak ederek yurdumuz erkek kara kurbağalarında araştırma yapmış, ilk olarak yurdumuzda bu testi uygulamaya sokmuştur. Hocamız bu testi sadece gebelik testi olarak değerlendirmemiş aynı zamanda hormon salgılayan bazı tümörlerin tanısında da katkı sağladığını ortaya koymuştur. Bir diğer ilginç çalışması

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

da “Karayara” hastalığı ile ilgilidir. Konu hakkında kendisinin de katkıda bulunduğu çalışmalarda, Diyarbakır yöresinde vücutta yaralar ve aşırı kıllanma (maymun yüzü) ile beliren hastalığın ilaçlı buğdaydan yapılan ekmekleri yiyenlerde görüldüğü ortaya çıkarılmış ve buğday tohumlarını ilaçlamada kullanılan *hexachlorobenzen* (Lindane) ile ilgili olduğu bulunmuştur. Bu durum Osman Nuri Hocamız tarafından deneysel olarak da gösterilmiştir.

Prof. Dr. Osman Nuri Aker üç çocuk ve beş torun sahibidir. Merhum oğlu Fatih mimar, büyük kızı Dil-Tarih Fakültesi Kütüphanecilik mezunu Mehpare, küçük kızı meslektaş patolog Prof. Dr. Handan’dır.

Sonuç Olarak

Prof. Dr. Osman Nuri Aker’in kızı olmaktan duyduğum mutluluğu, kendisi ile aynı mesleği ve aynı bilim dalını paylaşmanın sevincini, ayrıca çok sevdiği GATA çatısı altında farklı zamanlarda da olsa görev yapmaktan duyduğum onur ve gururu, aynı zamanda onun öğrencisi olmaktan duyduğum kıvancı belirtmek istiyorum.

Patoloji kariyerim boyunca babamın öğretme konusundaki beceri ve ustalığını hep imrenerek hatırlarım. Öğretirken anlaşılır olmayı başarıyor ve seviyeyi de daima yüksek tutuyordu. Babam işine bağlı bir insandı demek benim için yetersiz bir kavram. Çünkü bu bağlılık, ancak ailesine duyduğu bağlılıkla kıyaslanabilecek bir sadakat hali idi. Patoloji ailesi kavramı, beni hayatım boyunca etkileyen bir kavramdır. Babamla sadece Aker ailesinin üyeliğini değil, Patoloji ailesinin birlikteliğini yaşayabildiğim için de büyük onur duyuyor, anısı önünde saygı ile eğiliyorum.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaynaklar

1. Aker O.N. Prof. Dr. Osman Nuri Aker'in el yazısı ile yazılmış hayat hikayesi
2. Aker H. "Sitoloji"nin rutin hale getirilmesine adanmış bir ömür ve bir insan: Prof. Dr. Osman Nuri Aker. Türk Neoplazi Dergisi.1998; 6(2):53-57
3. Akkaya A. Prof. Dr. Osman Nuri Aker (Türkiye'ye sitolojiyi getiren hoca) Türk Neoplazi Dergisi. 1998; 6(2):58
4. Köksal M. Sayın Prof. Dr. Osman Nuri Aker İçin Birkaç Söz. Türk Neoplazi Dergisi. 1998; 6(2):59
5. Çimen M. Prof. Dr. Osman Nuri Aker'in anatomik çalışmaları. C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi. 1988; 20(4):341-343
6. Önal B. Kanser tanısında sitopatolojinin rolü ve ince iğne aspirasyon ünitesinin fonksiyonu. Türkiye'de ve dünyada sitopatolojinin gelişimi ve organizasyon modelleri üzerine bir inceleme. T.C. Sağlık Bakanlığı Kanserle Savaş Dairesi Başkanlığı. Yayın No:616, Ankara, 2001. S. 1-4
7. Önal B. Sitopatoloji. Quintessence Yayıncılık. 2016, s.1-2
8. Canda Ş. Türkiye'de patoloji bilimine hizmeti geçenler. Prof. Dr. Osman Nuri Aker, yaşamı ve bilimsel çalışmaları. Türkiye Ekopatoloji Dergisi. 1996;2(3-4):123-125
9. 100. Yılda Gülhane Askeri Tıp Akademisi Askeri Tıp Fakültesi. 1898-1981. 83. Yıl. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Basımevi, Etlik. Ankara. 1982
10. Paksoy N, Ersöz C. "Cellula Omnie Cellula" in Turkey. Cyto Paths. 2006;50(5):1-2

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resimler

Resim 1. Prof. Dr. Osman Nuri AKER

Resim 2. İstanbul Tıp Fakültesi 5. Sınıf hatırası

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 3. İstanbul Askeri Tıp Okulu'nda andiçme merasimi
15 Nisan 1941

Resim 4. Tbb. Üsteğmen-1941

**XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler**

Resim 5. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde Teşrihi Marazi laboratuvarında

Resim 6. George N. Papanicolaou'nun Osman Nuri Aker'e imzaladığı resim

HİPPOKRATES VE PERİNTHOS
(MARMARA EREĞLİSİ)
Hippokrates And Perinthos

Mustafa Hamdi SAYAR¹

Özet

Kos'lu (İstanköy) Hippokrates M. Ö. 4. yy. başlarında Marmara denizinin kuzey sahilinde yer alan Perinthos'a deniz yoluyla gelir ve burada pek çok hastalığa ilişkin belirtileri inceler. Oldukça uzun bir süre kaldığı anlaşılan bu Güneydoğu Trakya şehir devletinde ölümcül hastalıkların görülme sıklığının istatistiğini çıkararak hangi hastalıkların hangi mevsimlerde arttığını inceler.

Anahtar Kelimeler: salgın hastalıklar, belirtiler, tespitler, istatistik, mevsimler.

Abstract

Hippokrates from Kos arrived in 4th cent. B. C. in Perinthos, which is located on the north coast of Propontis. He diagnosed here symptoms of numerous diseases. In this southeastern Thracian city state, stayed Hippokrates for quite a long time and examined which kind of diseases are increasing in which seasons by removing the statistics of the incidence of deadly diseases in the city state.

Keywords: diseases, symptoms, diagnostic, statistics, seasons.

Hippokrates M. Ö. 4. yy. başlarında Marmara denizinin kuzey sahilinde yer alan Perinthos'a deniz yoluyla gelir ve

¹Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mhsayar@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

burada pek çok hastalığa ilişkin belirtileri inceler. Ölümcül hastalıkların görülme sıklığının istatistiğini çıkararak hangi hastalıkların hangi mevsimlerde arttığını inceler.¹

Hippokrates saptadığı hastalık belirtilerini salgın hastalıklara ilişkin kitabında ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Eserinde bu tanılara yer verdiği sayfalarda her seferinde *Perinthos'ta* ifadesiyle bu teşhislerini bizzat Perinthos'a gelerek yaptığını vurgulamaktadır.²

Hippokrates, De morbis popularibus 2, 1, 5³

Belli zaman dilimlerinde ve belli mevsimlerde hastalıkların değişken hava şartlarında arttığı gözlemlenmektedir. Bu hastalıklar düzenli bir şekilde kayıt altına alınmışlardı. Ancak hava şartlarının çok değişken olduğu dönemlerde ne olduğu hakkında karar vermenin zor olduğu hastalıklar ortaya çıkmıştır.

Bu durum Perinthos'ta da ortaya çıkmıştır. Bu şehirde rüzgârın şiddetle estiği dönemler ve rüzgârın hiç esmediği dönemlerde, yağış dönemleri ile kuraklık dönemlerinde, bunaltıcı sıcak ve dondurucu soğuk olan dönemlerde ya hastalıklar hiç ortaya çıkmıyor ya aşırı derecede yaygın bir şekilde görülüyor. İlkbahar ise genel olarak en sağlıklı dönem olarak saptanmaktadır. Çünkü en az ölüm olayı ilkbahar mevsiminde meydana gelmektedir.

Hippokrates, De morbis popularibus 2, 3, 1:

Perinthos'a tam yaz güneşi dönümünde vardık. Öğrendiğimize göre kış güney rüzgârının esintisi nedeniyle ılıman geçmişti. İlkbahar ve Yaz aylarında ise kuraklık

¹ M. D. Grmek, Diseases in the Ancient Greek World. Baltimore and London 1989, 314 vdd.

² Hippokrates'in Perinthos' a gelişi ve orada kalışı hakkında bkz. K. Deichgräber, Die Epidemien und das Corpus Hippocraticum. Berlin-New York 1971, 25.

³ Hippokrates'in eskiçağ grekçesiyle yazılmış özgün metni için bkz., E. Litte, Ouvres complètes d'Hippocrate. Cilt V. Paris 1846.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

yaşanmıştı. Zaman zaman sadece birkaç damla yağmur yağmıştı. Mevsim rüzgârları çok sert esmiyordu. Eğer eserse çok hafif hissedilmekteydi.

Hippokrates'in Perinthos'ta belirlediği symptomları daha sonra Bergamalı Doktor Galenos (M.S. 130-210) başka yerlerde belirlediği symptomlarla karşılaştırmaktadır¹. Bu bölümün girişinde Hippokrates'in Perinthos'a yaz güneşi dönümünde bulunduğu Hippokrates'in kullandığı sözcükleri aynen kullanarak bahsetmektedir². M.S. 4. yy. sonları ve 5.yy. başlarında yaşamış olan Palladius ta Hippokrates'in teşhislerini yorumlamaktadır.³

Hippokrates, de morbis popularibus 4, 1, 21:

Perinthos'ta bulunduğumuz sırada Antigenes isminde birinin eşi hamile olmadığı halde göğüslerinde sıkışma olduğundan şikâyet etti.

Hippokrates, de morbis popularibus 6, 7, 10:

Perinthos'ta ilkbaharda çoğu kış aylarında baş dönmesiyle gelen öksürük şikâyetiyle başlayan salgından etkilenenler hayatlarını kaybetmişlerdi. Birçok hastada uzun süren hastalıkların belirtileri ortaya çıkmış ve böylece tam olarak teşhis konulamayan hastalıkların hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde tespit edilmeleri mümkün olmuştu. Burada uzun süren hastalıklardan şikâyetleri olan hastaların birçoğunda dayanılmaz bir ense kökü ağrısı olduğunu tespit etme imkânı bulduk. Başka şikâyetleri olan hastaları

¹ Galen'e göre Hippokrates'in salgın hastalıklar hakkındaki eserinin ikinci cildini Hippokrates'in oğlu Thessalos babasının aldığı notlardan yararlanarak yazmıştır, bu konu hakkında bkz., Oberhummer 1937, 806.

² Galenos, De difficultate respirationis III: *Burada o (=Hippokrates) bu belirtilerin Perinthos'ta görüldüğünü bildirmektedir.*

³ Palladius, Commentarii in Hippocratis librum sextum de morbus popularibus 2, 38, 15.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

incelemem beni onlara Kyniskos'un götürmesi sayesinde mümkün oldu.

Palladius ta Hippokrates'in teşhislerini yorumlarken bu bölümü farklı bir sözcük diziniyle ama içerik olarak hemen hemen aynı şekilde aktarır¹.

Hippokrates, De humoribus 7, 8:

Eğer bir hastalığın ortaya çıkmasından önce vücudun herhangi bir bölgesinde yorgunluk belirtileri ortaya çıkarsa oraya vücut sıvılarının akarak tıpkı Perinthos'taki öksürük hastalıklarında olduğu gibi yüksek ateşe sebep olmaktadır.

Hippokrates'in yukarıda belirtilen ve Perinthos öksürüğü olarak tanımlanan bir tür allerjiye ilişkin yaptığı saptamaları Palladius yorumlamaktadır².

Hippokrates'in salgın hastalıkları anlattığı ikinci kitabı ile dördüncü kitaplarının ona ait olduğu 7. Kitabının ise başka bir yazar tarafından yazılmış olma ihtimali olduğu öne sürülmektedir³.

¹ Palladius, Commentarii in Hippocratis librum sextum de morbis popularibus 2, 198, 3: ” *Perinthos'ta ilkbaharda baş dönmesiyle ortaya çıkan şikâyetlere çok sık rastlanmaktaydı. Bazı kimselerde ise bütün kış devam eden bir öksürük nöbeti görülmekteydi. Tüm hastalarda kronik hale gelen bu öksürük tedavi edilmedikçe belirtilerinin dışı vurumu artarak devam etmekteydi.* “

² Palladius, Commentarii in Hippocratis librum sextum de morbis popularibus 2, 198, 9: “*Bu saptamalar Hippokrates'in Salgın hastalıklar kitabına tam olarak uygun düşmektedir. Çünkü tüm Perinthos şehri burada tanımlanan hastalıklardan dolayı ağır kayıp verdi. Orada ilkbahar aylarında öksürük yaygın olarak görülmekte ama bunun oluşumu ilkbaharda değil kışın gerçekleşmekte ve ilkbahara kadar hastaları etkileyerek hastaları ilkbaharda en ağır şekilde etkilemektedir.*”

³ H. Flashar, Hippokrates. Meister der Heilkunst. München 2016, 82.

ESKİ ÇAĞ'DA KAFATASI KÜLTÜ

The Skull Cult in the Ancient Age

Burcu ÖZDEMİR¹

Özet

Ölümün kaçınılmaz olduğu evrende Eski Çağ insanların ölümlerine verdikleri değer şüphesizdir. Bu değeri onları belli bir derinlikte, belli bir pozisyonda ve yanına kıymetli mezar hediyeleri yerleştirerek gömdüklerinden anlayabilmekteyiz. Lâkin özellikle Mezopotamya'da, (Ortadoğu'da, Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölge. Mezopotamya günümüzde Irak, kuzeydoğu Suriye, Güneydoğu Anadolu ve güneybatı İran topraklarını içine alır.) Neolitik dönemde yani henüz çanak çömlek yapmayı bilmeyenlerin döneminde ölümlerini gömmeden evvel kafataslarını ayrıca muhafaza ettiklerini ve sıvayarak korumaya aldıkları bilinmektedir.

Eski Çağ insanların ölümlerini kendilerinin oluşturduğu bir törenle gömdükleri bilinmektedir. Mezopotamya, Levant (Akdeniz'in doğu sahillerinde bulunan geniş bir araziye tanımlamak için kullanılan, sınırları kesin olmayan, coğrafi, tarihî ve kültürel bir ad) Bölgesi ve Anadolu'da, toplulukların inançları doğrultusunda kafataslarını nasıl muhafaza ettiklerini ve gömü özelliklerini saptayarak, bu ritüel inanca hangi dönemde rastlanıldığını, coğrafi sınırlarını ve bölgeler arası etkileşim olup olmadığını saptamak, bu külte herhangi bir yaş grubu sınırlaması gelip gelmediği ya da bir cinsiyet ayrımı olup olmadığı ile ilgili yorumlara yer vermenin yanı sıra, ölü kültürü hakkında da bazı görüşler ve yorumlar bildirmek bu bildirinin amacını oluşturur.

¹ Yüksek Lisans Öğr., Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Bursa, burcuozdemir68@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Bölgeler arası etkileşimin yoğun olarak görüldüğü Mezopotamya bölgesindeki kafatası kültürünün Anadolu içlerine kadar yayıldığını arkeolojik veri ışığında görebilmekteyiz. Ayrıca Levant bölgesinde de aynı etkinin görüldüğü aynı inancın yaşandığını arkeolojik yerleşimlerden çıkan kafatası örneklerine bakarak söyleyebiliriz. Söz konusu bahsedilen bölgelerdeki arkeolojik yerleşimlerde bulunan kafatası kültürüne sahip yerleşimler saptanarak özellikleri ve tanımları yapılmış ve öldükten sonra başlarının gövdeden nasıl alındığına ilişkin veri ortaya koymaya çalışılmış ve neden bir kafatası kültürünün olduğuna dair görüşlere, benzer özelliklerden yola çıkılarak yorumlama yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eskiçağ, Kafatası, Kült, Gelenek

Abstract

It is no doubt that people of ancient times is inevitable that their value in the dead. We can understand this value from their burying them at a certain depth, placing precious grave gifts in a certain position and with them. But especially in Mesopotamia, (In the Middle East, between the Dicle and Euphrates rivers. Mesopotamia now includes Iraq, northeast Syria, Southeastern Anatolia and southwest Iranian lands.), it is known that they kept their skulls separately before they buried their dead in the Neolithic period, and that they kept them in plaster.

It is known that ancient people buried their deaths with a certain ceremony. Mesopotamia, Levant (A geographical, historical, and cultural name with no boundaries used to describe a widerange of land located in the eastern coasts of the Mediterranean.) region and in Anatolia, by determining how the communities maintain their skulls according to their beliefs and the characteristics of their burials, it is possible to determine in what era this ritual is rudimentary and to determine whether there are geographical boundaries and interregional interactions, whether this age group, it is the

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

purpose of this declaration to not only comment on this cult with any age group restrictions or whether it is a sex discrimination, but also to give some comments and comments on the dead ash.

We can see in the light of the archaeological data that the culture of the skull in the Mesopotamian region, where the interaction between the regions is seen intensively, spreads to the inside of Anatolia. We can also tell from the archaeological sites of the skulls that the same belief in the Levant region has the same effect. In other words, the skull cultures found in the archeological settlements in the mentioned regions were identified and their characteristics and definitions were made and after the death, tried to reveal the data about how the heads were taken from the body and they were interpreted by way.

Keywords: Ancient Age, Skull, Cult, Tradition

Giriş

Yaşam ve ölüm birbirini takip eden iki farklı döngüdür. İnsanoğlu kendi benliğini anlamaya başladığı zamandan itibaren, ölümün varlığını da kavrayıp kabullenmiş ve dünyanın öldükten sonra da devam ettiğini anlamaya başlamıştır. Böylelikle ölümlerini, ölümden sonraki yaşama da hazırlamaya başlamışlardır. Tüm canlıların karşı karşıya kalacağı bu ölüm kavramından, uzak atalarımızın dünyasında nasıl algılandığını belirlemek her ne kadar mümkün olmasa da aldıkları bazı önlemlerle birlikte, ölümlerini bir törenle yaşanan mekân içerisinde toprakta açılan 40 – 50 cm derinlikteki bir çukura, özenle, belirli bir yön doğrultusunda ve belirli bir pozisyon vererek gömmüşler, başını yassı bir taşın üzerine koymak suretiyle başlattıkları gelenek bugünkü bilgilerimiz ışığında ilk kez Orta Paleolitik Çağ'da yaşayan Neandertal insanla birlikte karşımıza çıkmaktadır (Resim 1.).

(1)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Neandertaller, ölüsünü mezara gömen, ölen yakınının yok olmayacağına, öbür dünyada da yaşayacağına inanan ilk insan topluluğuydu. (1) Birçok kültürel olay gibi ölü gömme âdeti de tarih öncesi çağlardan bu yana devamlı bir değişim süreci yaşadı ve sadece zaman içinde değil, aynı zamanda bir bölgeden diğerine de son derece farklılıklar gösterdi. Son yıllarda arkeolojik araştırmalar ve alan çalışmaları Yakın Doğu'da, erken dönemlerde insan sosyalliği konusundaki bilgilerimizi arttırmaktadır. Kazılar Levant ve Türkiye içinde yapılmış olup sonuçlar oldukça başarılıdır ve çalışmalar kompleks kültürel bir yaşam tarzının var olduğunu göstermektedir (Resim 2, 3 ve 4). (1)

İnsan başının önemi ve kutsiyetine bakıldığında, geçmişten günümüze büyüsel ve dinsel amaçlı çeşitli törenlerde her zaman ön plandadır. Vücudun en önemli organı olan baş, güç ve kudretin simgesi, doğaüstü güçlerin de merkezi olarak düşünülmüştür. (15)

Günümüzde bazı geleneksel topluluklarda insan beyni güç, kudret ve iktidarın simgesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla, vücudun en önemli organıdır ve kafatası da bu organı barındıran bölge olduğu için ölü gömme törenlerinde ya da ritüel amaçlı uygulamalarda gövde iskeletlerinden alınıp kutsal olarak kabul edilen mekanlarda saklanır. Kabile fertlerinin gözünde bu yerlerin sembolik bir anlamı vardır. Kuşaklar boyu bu ortak manevi değerler korunur ve gözetilir. (1) Bu verilen değere bağlı olarak; insanoğlunun ölü gömme geleneklerindeki farklılık ve çeşitliliği neredeyse yaşamın başlangıcıyla birlikte görmemiz mümkündür.

Neolitik Dönem'de yaygın görülen, başın gövdeden ayrılarak ayrı bir yerde muhafaza edildiği gömü modelini bize en iyi ve net şekilde gösteren yerleşim merkezlerine bakıldığında; Anadolu'da Caferhöyük, Çayönü, Nevali Çori, Köşkhöyük, Çatalhöyük yerleşimlerinde, Levant'ta Jericho, Yiftahel yerleşimlerinde, Mezopotamya'da ise Tell Ramad yerleşimi verilebilir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Anadolu'da kafatası kültürünün var olduğu yerleşim merkezlerine bakıldığında ilk olarak M.Ö. 12000'li yıllarda inşa edilen Dünya'nın en eski tapınağı "Göbekli Tepe" akla gelmektedir (Resim 5).

Göbekli Tepe M.Ö. 12000-7000 yılları arasına tarihlenen üç yetişkin kafatası parçası üzerinde yapılan incelemeler sonucu, bunların ilk önce derisi yüzölüpüzerindeki etlerinden arındırıldığı, ardından da kemiklere çakmaktaşıyla oyuklar açıldığı anlaşılmıştır. Buluntular, kafataslarını etlerinden arındırmanın o kadar da kolay bir iş olmadığını da göstermektedir, çünkü kasların kemiğe bağlandığı yerlerde kemikler üzerinde kazımadan kaynaklanan çok sayıda çizik bulunmaktadır. Kasten bırakılan işaretler, kafataslarında kazara kalmış izlerden açıkça farklılık göstermektedir (Resim 7). (2)

Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsünden Julia Gresky, Göbekli Tepe'de açığa çıkarılan kafatasındaki kazıma izlerinin kasten yapıldığının belli olduğunu, kemiklerde çok derin izler bıraktığını söylemiştir. (2) Gresky'e göre; Göbekli Tepe'de bulunan kafatası parçası dünyada bilinen en erken oyulmuş kafatasını oluşturmaktadır. Kafataslarına belli bir amaçla bırakılan oluk ve delik izleri, dikilitaşlardaki özenle yapılmış insan ve hayvan kabartmalarına kıyasla çok daha sadedir. Bu nedenle araştırmacılar, kafataslarındaki izlerin sergilenmek için değil, ip bağlanarak asılmasına yardımcı olmak için yapıldığını düşünmektedir (Resim 6).

Göbekli Tepe'yi ziyaret eden prehistorik insanlar, kafataslarını asarak atalarını anıyor ya da düşmanlarını sergiliyor olabilir. Gresky bunu "ölülerin gücünün canlılara geçtiğini düşünüyorlardı" şeklinde yorumlamaktadır. (2)

Anadolu da kafatası kültürüne dair en güzel örneği bize "Çayönü" Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Çağ köyü vermektedir. Gerçekten de köyün "Kafataslı Bina" olarak arkeologlarca adlandırılan özel bir yapısı içinde son kullanım evresinde çocuk, kadın ve erkeğe ait en azından 71 kadar

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

insanın kafatası bir avlunun kuzey kısmında yer alan üç küçük oda içerisinde bulunmuştur (Resim 8, 9). (3)

Toplamda en az 626 insanın yarısından fazlasına ait kafatası kalıntıları bu binada bulunmuştur. (4) Kafataslarının kaide kısımlarında korunmuş olan birkaç birinci ve ikinci boyun omurlarında hiçbir kesme izine rastlanmamıştır. Bir insanın başının ne kadar boyun kökünden kesilirse kesilsin, ilk iki ya da üç boyun omuru mutlaka başla beraber kalır. Bu bilgi, Çayönü'nde ölen insanların belli bir süre açıkta bekletildiğini ve iyice çürüdüktan sonra kafataslarının alt çeneyle alındığı ve binada muhafaza edildiğini açıklamaktadır. Son kullanım evresinde yangın geçiren bina ve kafatasları oldukça tahrip olmuştur. Bahsi geçen kafataslı bina kendi kullanım döneminde en az beş kez yenilenecek kullanılmıştır. Çok sayıda ve farklı cinsiyette insan kafatasının depolandığı bu bina köy halkının inanç sistemini yansıtmaya açısından çok değerlidir. Bu kafataslarının özel mekânlarda gövdelerinden ayrı olarak saklanması temelinde yatan neden tam olarak bilinmese de köy halkının gözünde bu kafataslarının ait olduğu kişilerin mutlaka saygın ve önemli bir yeri vardı. (4-5)

Kafatası kültürünün Anadolu'da varlığını kanıtlayan bir başka köy ise, "Çatalhöyük" Neolitik Dönem yerleşimidir. Çatalhöyük sakinlerinin genellikle yükseltilmiş yapılar altında, 'kitle' veya birden fazla gömü ölüleriyle genellikle defnedildiği bilinmekte ve bu morg platformları ile kafatası bulunduğu mekân ile ilişki içinde olduğunu ölüm, mezar ve sonrasında bağ kurulduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, başsız cesetler ve yırtıcı akbabalar ile ilişkili resimleri muhtemelen yaşayanlar canlı ritüel uygulama hatırlatmalar ve ölüm aşamalarıdır. (6) Çatalhöyük yerleşiminde bazı kafataslarını da gömmeden evvel kırmızı aşı boyası ile boyama kültürü vardır. Analizler sonucu aşı boyalı kafataslarının sahiplerinin kadın oluşu ilgi çekicidir. Ayrıca buldukları mekânların tapınak işlevi görmesi, bahsi geçen kadın kafataslarına kutsal bir değer atfettilerini düşündürmektedir. (7) Akkermans, "Burada bazı kafatasları

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

süslüdür mavi azurit ya da yeşil malahitle süslemişlerdir” şeklinde yorumlamalarda da bulunmuştur. (8)

Yakın Doğu’da ise Neolitik Dönem’in (M.Ö. 10000) ilk köy yerleşmelerinde karşımıza çıkan en ilginç ölü gömme geleneklerinden olan, gövde iskeletinden ayrıldıktan sonra kafatasının sadece yüz kısmının kil ya da alçı gibi maddeler kullanmak suretiyle biçimlendirerek özel bir yerde korunmasıdır. (9) Bazı kil sıvalı kafataslarına kilden boyun da yapılmıştır. Ölü’nün yüz hatları kil hamur kullanılarak yeniden canlandırılırken kafatasının geri kalan kısmı da belki saç ya da bitki saplarından hazırlanan bir başlıkla kaplanıyordu. Ancak tüm bu malzemeler zamanla çürüyüp yok olacağından sadece bir tahmin olarak kalmaktadır. Ölü gömme törenlerinde bedeninden ayrılan bu kafatasları kutsal kabul edilip, tören sonunda konuldukları yerler de kült merkezi ya da tapınak işlevi görmüştür. (9)

Peki ölü’nün kafası vücudundan nasıl ayrılıyordu? Ölü önce bir odanın taban altına hocker (dizler karna çekik – cenin pozisyonunda) konumunda yanına bazen ölü hediyeleriyle birlikte gömülüp üstü kapatılmaktadır. Bir süre sonra, ölü büyük ölçüde çürüyüp iskelet haline dönüştüğünde, mezarın sadece baş kısmı açılıp kafatası ve alt çene ilk iki boyun omurunun anatomik eklemleşmesi bozulmadan büyük bir dikkatle alınıp mezar tekrar kapatılmaktaydı. Anadolu’da Neolitik Dönemde hiçbir kil sıvalı kafatası örneğine rastlanmamış olması bu adetin önce Yakın Doğu’da ortaya çıktığını, zamanla kuzeye doğru yayılarak Anadolu’da da benimsendiğini düşündürür. (9)

Anadolu’da sıvalı kafatası geleneğinin görüldüğü ilk merkez Niğde iline bağlı “Köşkhöyük” Neolitik Dönem yerleşimidir (Resim 11).

Köşkhöyük’te Geç Neolitik Döneme (M.Ö. 7500) ait olan insan buluntuları bize Yakın Doğu’da Neolitik çağın ilginç ölü gömme uygulamalarından birine ait en güzel örnekleri kazandırmıştır. Ölü’nün yüz hatlarını kafatası üzerinde oluşturma adeti Yakın Doğu’da zamanımızdan aşağı yukarı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

9500 yıl öncesinde görülmektedir. Bu tuhaf davranış teknik, yöntem, kronoloji ve kullanılan malzeme ile yüzü kaplayan kil sıva üzerine uygulanan renkler açısından çeşitlilik göstermektedir. (9) Köşkhöyük'te yüz kısmı iyi korunmuş halde kil sıvalı olarak bulunan bir genç erkeğe ait kafatasında yüzü kaplayan kalın kil sıva altındaki anatomik ayrıntıları görebilmek amacıyla Niğde Devlet Hastanesi'nde değişik yönlerden bilgisayarlı tomografik görüntüleri aldırılmıştır. Bu görüntülerden alt ve üst çenelerde hiçbir diş bulunmadığı; dişlerin alveol yuvaları boş olup oldukça sağlam olduğu tespit edilmiştir. Kafatasının alt kısımdan çekilen tomografik görüntü dikkatle incelendiğinde alt ve üst çeneye ait küçük ve büyük azıların kaide kısmında yer alan kil dolgu içinde dağınık bir şekilde bulunduğu fark edilir. Öyle anlaşılıyor ki, kil hamur ile yüz şekillendirilirken dişler, alveol yuvaları tahrip edilmeden özenle çıkartılmıştır. Köşkhöyük'teki benzer buluntulardan anlaşılacağı üzere dişlerin ölüm sonrası bilinçli olarak çıkarılma adeti sonraki dönemlerde de devam etmiştir (Resim 12). (9)

Gömülen iskeletlerin başlarından ayrılanlarının ilk örneklerini Yakın Doğu'da Erken Natufian kültüründe görmekteyiz (M.Ö. 10500 - 8500). Erq el Ahmar yerleşiminde altı kişiye ait kafatası ve alt çene kemiği parçaları bulunmuştur. Ayrıca Eynan / Ain Mallaha'da bir ev içinde kafatasları zemin üstüne yerleştirilmiş yüzü yapının kuzeyine dönüktür. Kafatası alt çenesi ve ilk vertebrae kemiği ile birlikte bulunmuştur. Perrot, bunun ikinci vertebrae kemiğinin büzülmüş gibi olduğunu söylemektedir ve Fiedel başın kesildiğini söylemiştir. Böylece başlarının koparıldığından söz etmek gerekmektedir. Toplum birlikteliğiyle yapılan bu yapılarda Eynan / Ain Mallaha'da parçalar ve uzun kemikler kafataslarıyla birlikte. Hayonim mağarasında ise mezar içinde, 5-6 yaşlarında bir çocuk kafatası ezilmiş şekilde bulunmuştur. (14)

Sıvalı kafatası gömütlerinin ilk örneklerini gördüğümüz Yakınoğu'daki Neolitik Dönem yerleşimlerinden ilki Filistin'de yer alan "Jericho" yerleşimidir. Buradaki sıvalı

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kafataslarının bedenlerinden ayrılarak, ayrı bir yere gömüldükleri daha sonra yüzün sadece ön kısmının kil ya da benzeri bir madde ile sıvandığı ve gözlerinin de deniz kabuklarıyla dolduruldukları göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmalarda ayrıntılarıyla bahsi geçen kafatasları resmedilmiştir. (10) Ayrıca sıvalı kafatasları yanında çeşitli taş, kil ve kemikten figürinler de mevcuttur fakat taş masklar ve heykeller kırılmıştır (Resim 13, 14, 15, 20).

Jericho’da bulunan kil sıvalı kafatasları üzerine yapılan çalışmaların şüphesiz en ilginç, 9.500 yıl önce Jericho’da yaşayan bir adamın yüzünün, kapsamlı analizlere dayanarak yeniden canlandırılmasıdır. Bu yeni alçı modeli, Filistin’de 9.500 yıl önce yaşamış seçkin bir adamın yüzüne doğrudan bakmayı sağlamaktadır. Jericho kafatası, 1953’te Batı Şeria’daki Ürdün Nehri yakınlarındaki Filistin topraklarında bulunan Jericho’daki kazılar sırasında İngiliz arkeolog Kathleen Kenyon (1906-1978) tarafından keşfedilen yedi kafatasından biriydi ve diğer kafatasları daha sonra dünyanın farklı bölgelerindeki müzelere götürülmüştü. British Museum’dan Alexandra Fletcher, “O öldüğünde kesinlikle yaşlı bir bireydi ancak tam olarak kafatasının ya da onunla birlikte gömülmüş olan diğer kafataslarının neden sıvandığını bilemiyoruz. Bu bireyler hayattayken, öldükten sonra hatırlanmalarını gerektirecek bir aşamaya ulaşmış olabilirler.” şeklinde bir yoruma gitmiştir (Resim 16). (11)

Doğal Tarih Müzesi’ndeki Görüntüleme ve Analiz Merkezi, Jericho kafatasının bir mikro-CT taramasını tamamlayıp ve 3 boyutlu bir dijital modelin oluşturulmasını sağlamıştır. Bu taramalar sayesinde sıvalı kafatasının ilk kez damağının şekli, elmacık kemikleri, kaş kemeri ve göz yuvaları gibi gizli alanları görülebilmektedir. Araştırmacılar, öncelikle kafatasında çenenin olmadığını; daha sonra adamın dişlerini kırdığı ve çürükleri olduğu, yetişkinlik döneminde burnunu kırdığı, ancak ölmeye önce iyileştiğini tespit etmişlerdir. Son olarak bu bireyin bebeklikten itibaren kafatasının yeniden şekillendirilmesi için bazı uygulamalar geçirdiği anlaşılmıştır (Resim 17). (11)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Yakındoğu’da Levant Bölgesi’nde İsrail’in Yiftahel Neolitik Dönem yerleşiminde de deniz kabuklarıyla gözleri doldurulan ve yüz kısımları alçı ile kaplanan vücudundan ayrı gömülmüş kafatasları yanyana açığa çıkarılmıştır (Resim 18, 19). (12)

Kil sıvanın kısmen tahrip olması aslında yüzü şekillendirirken izlenen yöntem hakkında da bazı önemli ipuçları vermektedir. Buna göre yüzün kil hamuru ile şekillendirilme işlemi iki aşamada gerçekleşmiş olmalıdır. Önce göz çukurları, kulak ve burun delikleri kil topaklarıyla doldurulmakta, daha sonra tümyüz kalın bir kil sıva ile kaplanıp yüzdeki ayrıntıların oluşturulduğu düşünülebilir. (9) Yüzdeki tüm detaylar anatomik konumlarına uyularak dikkatli biçimde yansıtılırken kişinin sanki bir canlı portresi yapılmaya çalışılmıştır (Resim 26).

Kil ile yeniden biçimlendirilen yüz dışında başın geri kalan kısmında kil sıva ve aşu boyasına ait hiçbir iz bulunmamaktadır. Suriye’de Tell Ramad yerleşiminde görülen sıvalı kafatasları gibi kapalı gözler sanki ölüm ya da uyku halini çağrıştırır gibi bir izlenim vermektedir (Resim 21, 22, 25, 27). (13)

Kulaklar, gözler, burun ve ağız tüm doğallığıyla ve yüzde sahip oldukları orantılara sadık kalınarak şekillendirilmiştir (Resim 23, 24, 28).

Tarihöncesi toplulukların gömütlerinde sık sık karşılaşılan bu uygulama, günümüzdeki birçok geleneksel topluluklardan da öğrendiğimiz kadarıyla, canlılığı ve yeniden dirilmeyi simgeler.

Yapılan araştırmalar sonucunda konuyu araştıran uzmanlar, kafatası kültü ile ilgili farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Uzmanların görüşlerinin birkaçına baktığımızda; Garfinkel (1994)’e göre kil ya da alçı sıvalı kafatasları ritüel bir değeri olan kült objeleri olup korundukları ve teşhir edildikleri mekanlar böyle bir aktivitenin yerine getirildiği merkezlerdir. Bu yorum Silistrelî (1989)’nin “Ata Kültü” yaklaşımına uygun düşmektedir. Bonogofsky (2004) ve

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Bienert (1991) kil sıvalı kafataslarının konulduğu odanın bir tür tapınma merkezi olabileceğini ileri sürerler. Verhoeven (2002)'e göre kil ile sıvanan insan yüzünün yöre halkı nezdinde sembolik bir anlamı olmalıydı; araştırmacı, bu kafataslarının ait olduğu kişilerin köyde herkes tarafından saygınlığı kabul edilen ortak mistik değerler olduğu ve bu ortak hafızanın kuşaktan kuşağa aktarıldığını, canlı tutulduğunu ve belirli bir süre sonra da unutulup gittiğini ileri sürmektedir. (9)

Kafatasının vücuttan ayrılarak başka bir yerde, sıvalı ya da sıvasız bir şekilde gömülmesi, gömülen kişinin saygın, değerli ve özel biri olduğunu göstermektedir. Bu değer bağlamında gömülen kişiye ölümsüzlük ve saygı atfedilmektedir. Bu görev, kişi ölürken yapılırken bazı toplumlar tarafından da doğduğu zaman yapılmaktadır.

Kafatasının sıvanarak gömülmesi geleneğinin benzeri olarak yine Neolitik Dönem'de kafatasına verilen önem ve bir kültürün varlığını göstermesi açısından sadece kafataslarının gövdeden ayrılarak, ayrıcalıklı bir yere gömülmesi şeklinde değil, kafataslarının kil ile mask haline getirilerek boyanması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Örneklerini Natufian kültürü içinde Eynan ile Jericho yerleşimlerinde, Anadolu'da ise Köşkhöyük yerleşiminde görmekteyiz. (9)

Tüm bunlardan ayrı, kafatası kültürünün ilginç bir örneği sayılan, insan başının güç ve kutsal bir simge sayılması yaklaşık 45000 yıldır süregelen bir uygulama, kafatası şekillendirme uygulaması ile karşımıza çıkarmaktadır (Resim 29, 30).

Şekillendirme uygulaması bebeklik döneminde kafatası sert değilken; çeşitli yöntemlerle şeklinin değişmesi şeklindedir. Fakat şekillendirmek kolay değildir. Biçimlendirme işine kafatasının henüz yumuşak olduğu bebeklik döneminde başlamak gerekir. Olgunlaştığında ise artık yeniden biçimlendirilemez (Resim 31). (15)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanoğlu var olduğundan beri, inancı ve geleneklerini ön planda tutmuştur. Farklı olan, evrimini tamamlamaya çalışırken kendi içinde değişen biyolojik ve fizyolojik değişimlerin yanı sıra; zaman ve mekâna bağlı olarak değişen inanç ve gelenek sistemleridir (Resim 32).

Ölüye duyulan saygı Paleolitik Dönem itibariyle arkeolojik kazılar doğrultusunda bilinmektedir (İlk örnekler basit toprak mezarların etrafını taş ile çevirme, çiçek ile süsleme ya da hediyelerle gömme olarak karşımıza çıkmaktadır.)

Anadolu, Mezopotamya ve Levant Bölgesi'nin farklı bölge ve dönemlerindeki yerleşmelerinde yürütülen arkeolojik kazılar sayesinde oldukça çeşitli ve o ölçüde de benzerlikler gösteren gömü geleneklerinin varlığına tanık olmaktadır. Bu gömü geleneklerinden biri olan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ile yoğun olarak birçok yerleşimde kafatasına inançları doğrultusunda yapılan uygulamalar olmuştur. Kafataslarının ölmüş aile üyeleri, yaşayan toplum için önemli kişileri ya da düşmana ait kafatasları olduğu doğrultusunda düşünceler mevcuttur.

Kafatasları genel olarak değil buldukları yapı konteksti ve bu yapının işlevine göre yorumlanmalıdır. Yapı içinde evlerin tabanları altına küçük çukurlar açılarak gömülen kafatasları aile fertlerinin ölmüş üyeleri olabilir. Ölen kişiye karşı sevgi ondan ayrılmama ve onu koruma isteğine bağlı olarak bunlar sıvanıp yüze çeşitli detaylandırılmalar verilerek canlandırılma yapılmaya çalışılmış ve evlerin bir köşesine gömülmüşlerdir. Bunların zamanla açılıp yanlarına yeni kafataslarının eklendiğine ya da birden fazla kafatasının aynı anda yerleştirildiğine dair örnekler de mevcuttur. Aynı zamanda tüm bedenin gömüldüğü daha sonra içinden kafatasının çıkarıldığı başsız iskeletlerde günümüze ulaşan örnekler arasındadır. Ölü evi olarak ifade edilen yapılara depolanmış kafatasları toplumun önemli bireylerine ait olabilir ama bunlar daha çok ölünün bedeninin kurutulduğu ve depolandığı yer olarak işlev görmüş gibi görünmektedir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kafataslarının sergilendiğine dair elimizde çok veri yoktur ancak kafataslarındaki sıvaların yenilenmiş olduğu örnekler bakılarak bir kısmının sergilenmiş ve yüzeyinin tekrar düzeltilip gömülmüş olabileceği düşünülmektedir. Bu kafataslarının düşmana ya da kurbanına ait olduğu doğrultusunda bakarsak bunlar zafer ödülü ya da dinsel ayin sonucu oluşturulmuş olmalıdırlar. Ancak her kafatasına bulunduğu yere göre ayrı yorum getirilmelidir.

Çalışma kapsamına alınan tüm örnekler Anadolu, Levant ve Mezopotamya topluluklarının ne kadar zengin bir inanç dünyasına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu çeşitli ölü gömme adetlerinin temelinde yatan amaç ya da amaçları açıklamaya yardımcı olacak doğrudan kanıtlar elimizde olmasa da bunların yeni bir kültürel süreç içinde oluşan ölüm ve yaşam olgularının kavramsal algılanışındaki değişimler şeklinde yorumlanması yerinde olacaktır.

Kaynaklar

1. Özbek M. Köşk Höyük (Niğde) Neolitik Köyünde Kil Sıvalı İnsan Başları, Edebiyat Fakültesi Dergisi 2009; Cilt 26, Sayı 1.
2. Gresky J. ve ark., Modified human crania from Göbekli Tepe provide evidence for a new form of Neolithic skull cult, Science Advances 2017; 3.
3. Özdoğan, M. and N. Başgelen (eds.). Neolithic in Turkey. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 1999, İstanbul.
4. Özdoğan, M. and A. Özdoğan. "Archaeological Evidence on the Early Metallurgy at Çayönü Tepesi", der Anschnitt 1999; 9.
5. Biernet H. D., 'Skull Cult in the Prehistoric Near East' Journal of Prehistoric Religion 1991, Volume 5.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

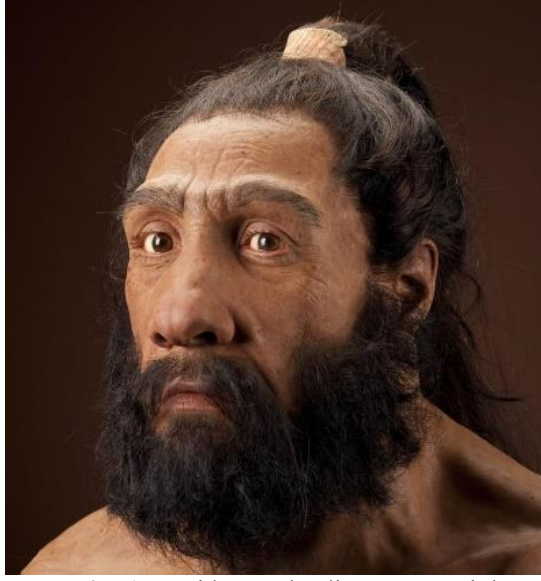
6. Talalay L. E. 'Heady Business: Skulls, Heads and Decapitation in Neolithic Anatolia and Greece', *Journal of Mediterranean Archaeology* 2004.
7. Mellaart J. Anadolu'da Bir Neolitik Kent, Yapı Kredi Yayınları 2003; İstanbul.
8. Akkermans P. M.M.G & Schwartz G. M., *The Archaeology of Syria*, Cambridge University Press 2003; Cambridge.
9. Özbek M. Neolitik Toplumlarda Baş veya Tüm Bedeni Alçılama Geleneği: Anadolu ve Yakınoğu'dan Bazı Örnekler, TÜBA-AR VIII; 2005.
10. Strouhal E. Five Plastered from Pre-Pottery Neolithic B Jericho: Antropological Study, *Paléorient* 1973; Vol. 1, No. 2.
11. <http://arkeofili.com/erihada-bulunan-9500-yillik-sivali-kafatasi-canlandirildi>
12. Milevski I. ve ark., *The Plastered Skulls and Other PPNB Finds from Yiftahel, Lower Galilee (Israel)*, *Paléorient*; 2008; vol. 34, No. 2.
13. Stordeur D. and R. Khawam. *Les Crânes Surmodelés De Tell Aswad (Ppnb, Syrie). Premier Regard Sur L'ensemble, Premières Réflexions, Syria* 84 2007.
14. Ülger S. Yakınoğu ilk Neolitik Kültürlerinde Yapı Kültü ve Yapıların Gömülme Sorunu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2007; İstanbul.
15. Özterzi S. Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2011; Ankara.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

16. <http://www.bbc.com/earth/story/20151119-the-people-who-reshaped-their-skulls>
17. <http://humanorigins.si.edu/evidence/human-fossils/species/homo-neanderthalensis>
18. http://kortiktepe.com/?page_id=872
19. <http://www.dinosoria.com/hominides/?MA>

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resimler

Resim 1. Yeniden yüzlendirme yöntemiyle oluşturulan Neandertal insan başı
(<http://humanorigins.si.edu/evidence/human-fossils/species/homo-neanderthalensis>)

Resim 2. Diyarbakır, Hakemi Use Kazısı Neolitik Dönem hocker (cenin) pozisyonu ölü gömme geleneğinden bir örnek

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 3. Diyarbakır, Körtik Tepe Kazısı Neolitik Dönem hocker (cenin) pozisyonu ölü gömme geleneğinden bir örnek.
(http://kortiktepe.com/?page_id=872)

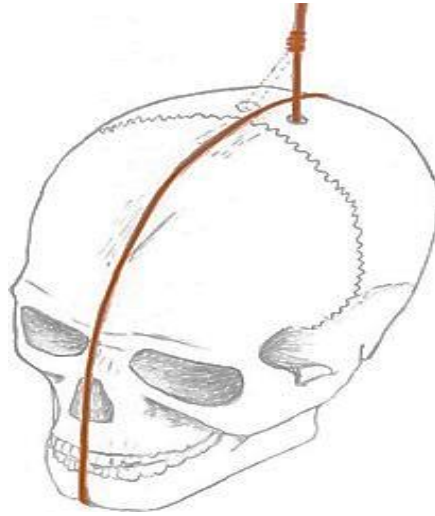

Resim4. Diyarbakır Çayönü Kazısı ölü gömme geleneğinden başka bir örnek: iskelet çukuru (Özdoğan, 1999, Plates. 26)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

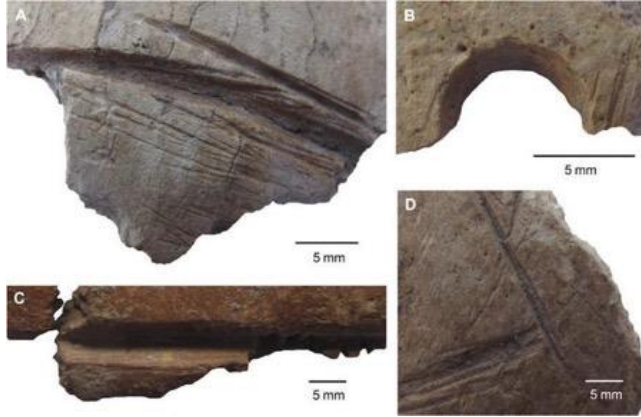

Resim 5. Göbekli Tepe (Gresky, 2017, fig.1)

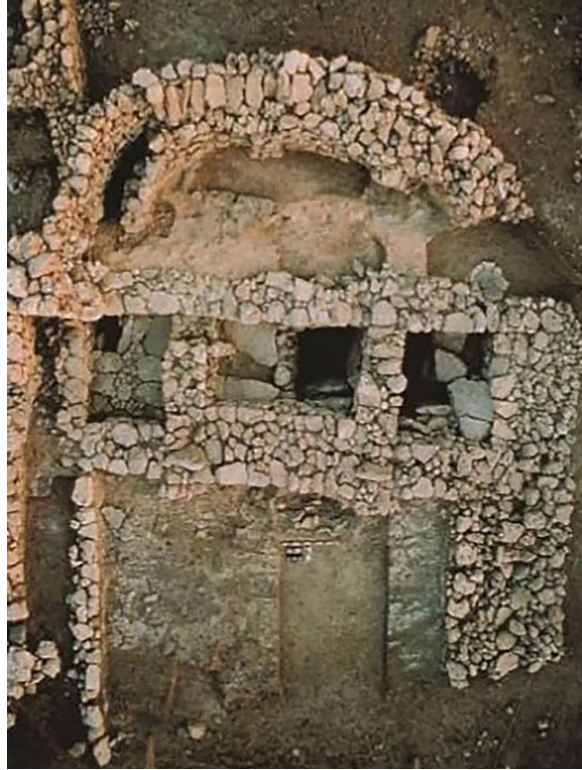

Resim 6. Göbekli Tepe’de kafatası kültürünün nasıl yapıldığını gösteren temsili çizim
(Gresky, 2017, fig.5)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

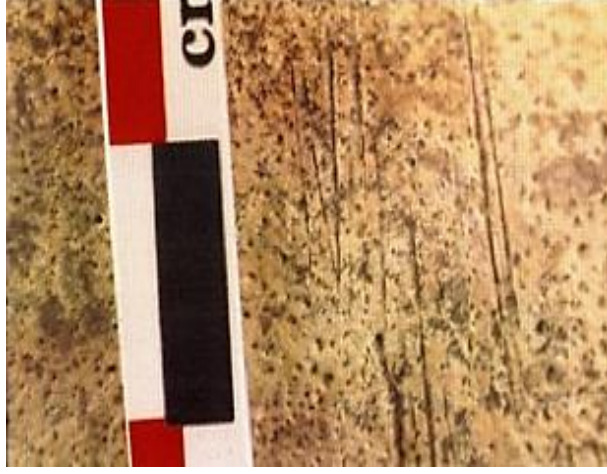

Resim 7. Göbekli Tepe’de kafatası kültürünün varlığına kanıt olarak gösterilen, kafatası kazıma izleri. (Gresky, 2017, fig.3)

Resim 8. Çayönü, Çanak Çömlek Öncesi Dönem, Kafataslı Bina (Skull Building) (Özdoğan, 1999, Pl. 26)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 9. Çayönü yerleşiminde bir kafatasındaki kesme işaretleri. (Özbek, 2004: 32)

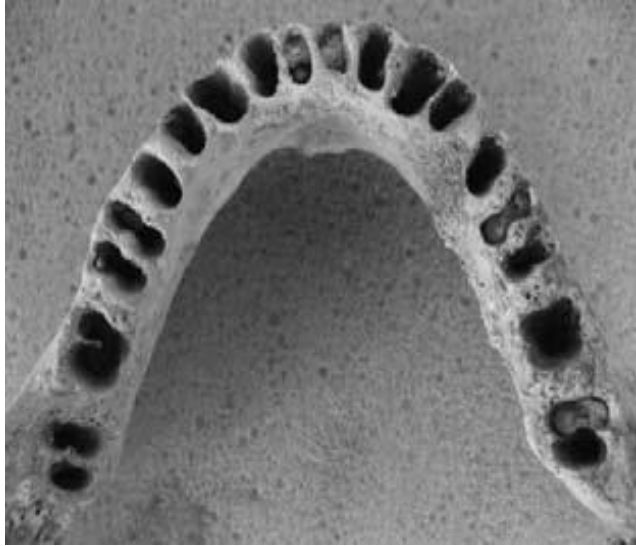

Resim 10. Çatalhöyük, Neolitik yerleşiminde görülen kafataslarının kırmızı aşı boyası ile boyama izleri (Mellaart, 2003, s. 149 (res. 102))

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

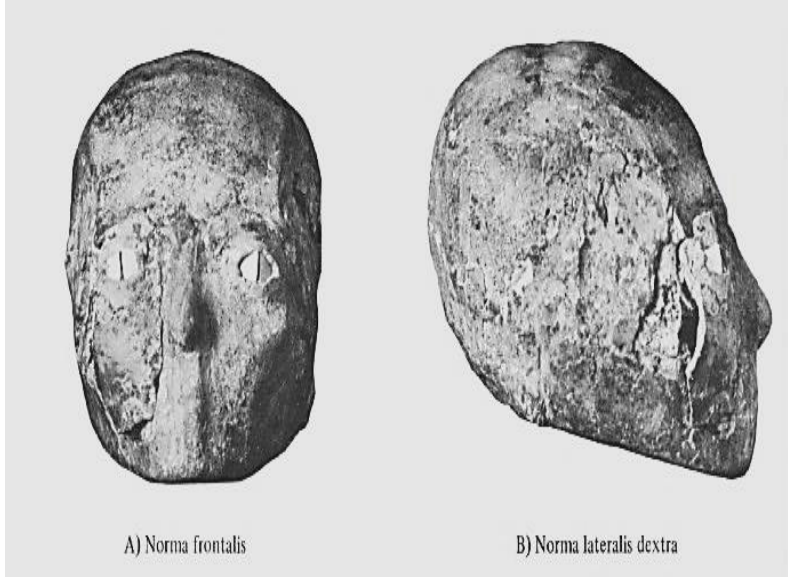

Resim 11. Niğde Köşkhöyük yerleşiminde görülen sıvalı kafatası örneği (Özbek, 2009, s. 152 (Şek. 2a))

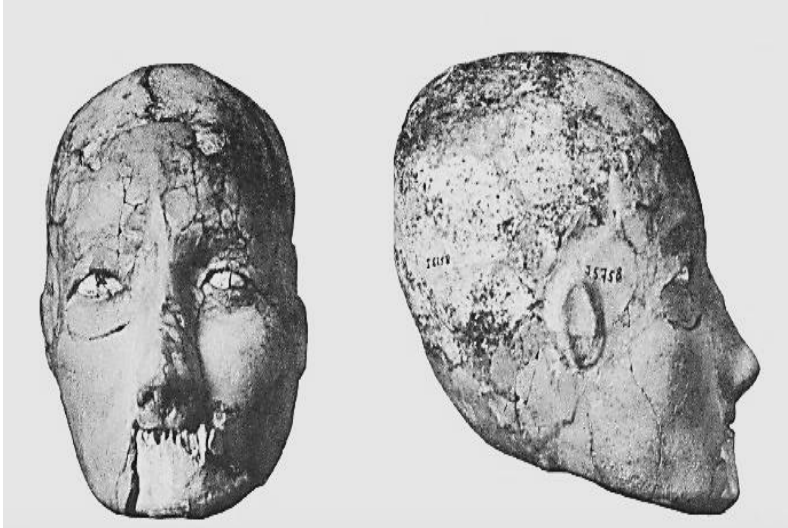

Resim 12. Niğde Köşkhöyük. (Özbek, 2009, s. 154 Şek.5)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 13. Filistin-Jericho' (Eriha) da görülen sıvalı insan kafatasları (Strouhal, 1973, p. 239.)

Resim 14. Filistin-Jericho'da görülen sıvalı insan kafatasları (Strouhal, 1973, p. 239.)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

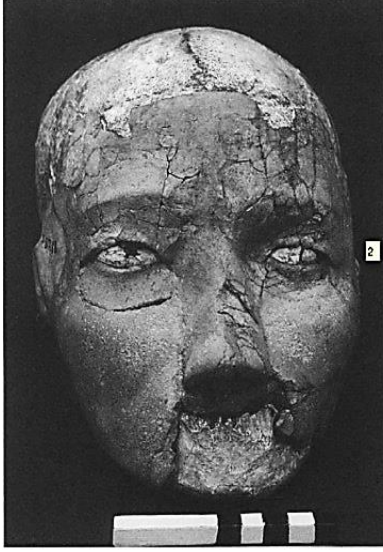

Fig. 1. Plastered skull J 5758 from Jericho. Photo courtesy of the Jordan Archaeological Museum, Mohammad Fayyaz, photographer.

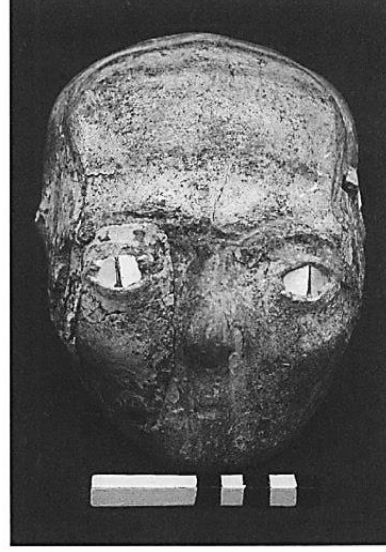

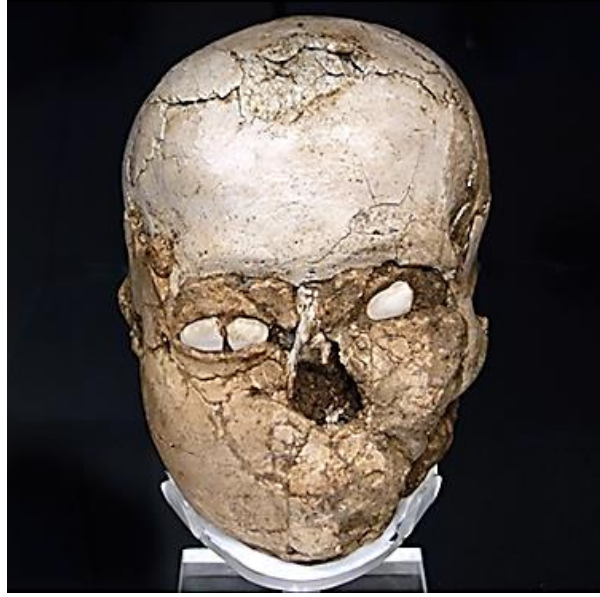
Fig. 2. Plastered skull J 5757 from Jericho. Photo courtesy of the Jordan Archaeological Museum, Mohammad Fayyaz, photographer.

Resim 15. Filistin-Jericho'da görülen sıvalı insan kafatasları

Resim 16. Jericho'da yeniden yüzlendirilen sıvalı insan kafatası
[<http://arkeofili.com/erihada-bulunan-9500-yillik-sivali-kafatasi-canlandirildi/>]

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 17. Jericho'da yeniden yüzlendirilen sıvalı insan kafatası
[<http://arkeofili.com/erihada-bulunan-9500-yillik-sivali-kafatasi-canlandirildi/>]

Resim 18. Jericho'da gözleri deniz kabuğu ile doldurulan bir başka sıvalı insan kafatası örneği

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 19. İsrail Yiftahel Neolitik Dönem yerleşiminde görülen sıvalı insan kafatasları (Milevski ve ark., 2008, p. 43.)

Resim 20. İsrail Yiftahel Neolitik Dönem yerleşiminde görülen sıvalı insan kafatasları. (Milevski ve ark., 2008, p. 43.)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 21. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları (Stordeur, 2007,p. 27 fig.4 (4-3))

Resim 22. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları (Stordeur, 2007, p.27 fig.4 (4-2))

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 23. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları. (Stordeur, 2007, p.27 fig.4 (4-1))

Resim 24. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları. (Stordeur, 2007, p. 27 fig.4 (4-2))

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 25. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları (Stordeur, 2007, p.28 fig. 5(5-1))

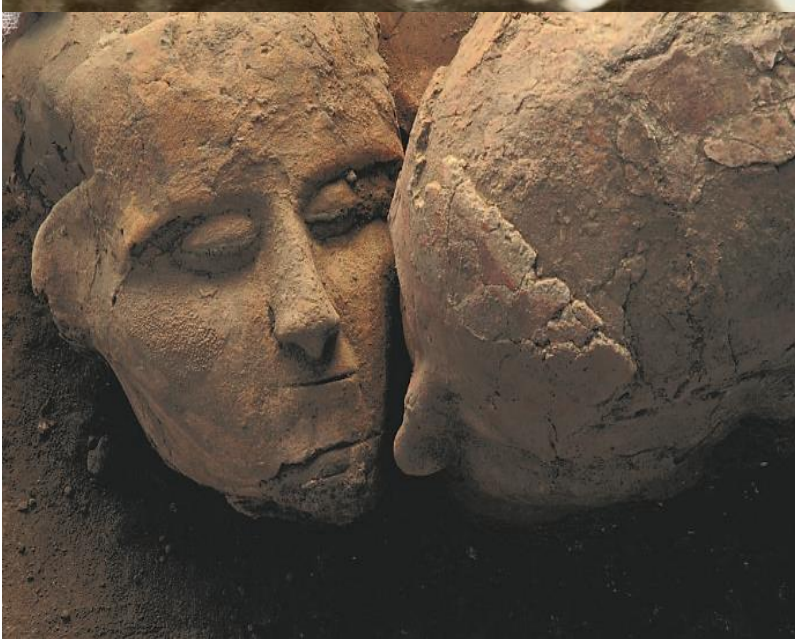

Resim26.SuriyeTellAswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları (Stordeur, 2007, p. 28 fig. 5 (5-3))

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 27. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları (Stordeur, 2007, p.29 fig. 6(6-1))

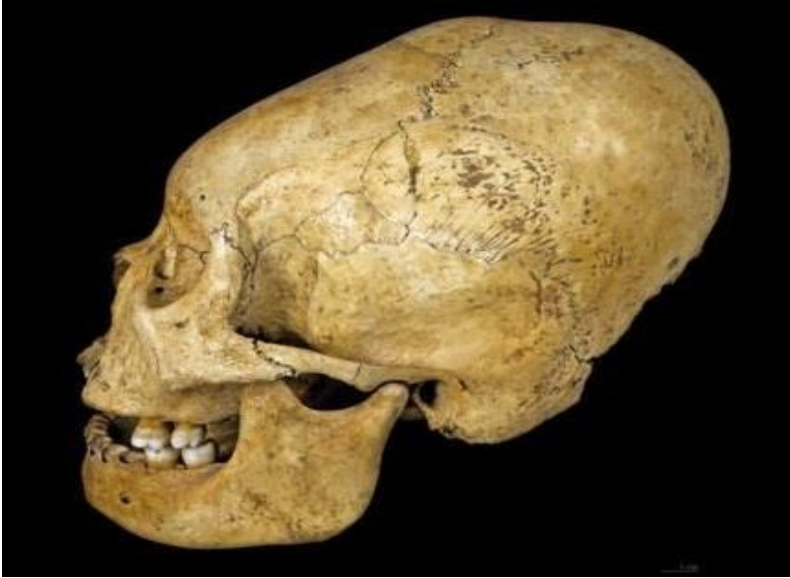

Resim 28. Suriye Tell Aswad Neolitik yerleşiminde açığa çıkartılan sıvalı insan kafatasları (Stordeur, 2007, p.30 fig. 7(7-1))

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

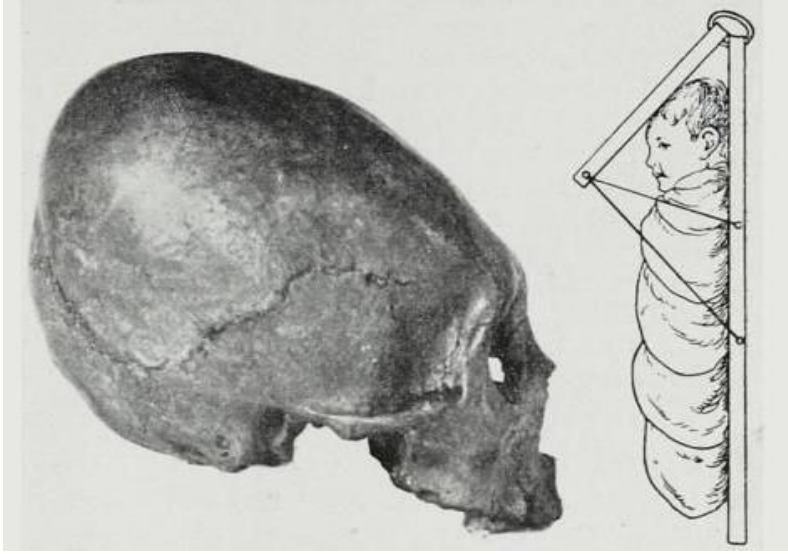

Resim 29. Şekillendirilen insan kafatası
(<http://www.bbc.com/earth/story/20151119-the-people-who-reshaped-their-skulls>)

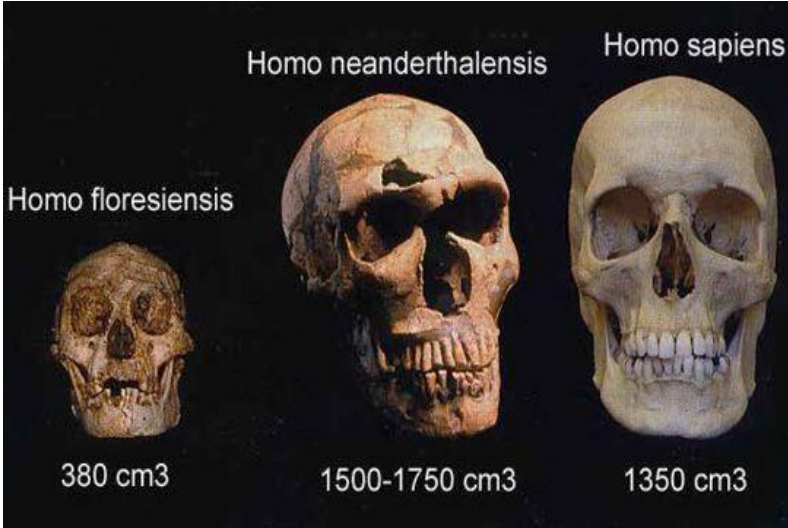

Resim 30. Şekillendirilen insan kafatası
(<http://www.bbc.com/earth/story/20151119-the-people-who-reshaped-their-skulls>)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Resim 31. Kızılderililerin kafatası şekillendirmesinde kullandıkları düzenek
(<http://www.bbc.com/earth/story/20151119-the-people-who-reshaped-their-skulls>)

Resim 32. Tarihteki birkaç insan kafatasını ve hacimlerini, yüzyıllara göre evrimini gösteren resim

(<http://www.dinosoria.com/hominides/?MA>)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İSLÂM TIBBINDA TİRYÂK

Theriac in Islamic Medicine

Rıfat Vedat YILDIRIM¹

Özet

Zehirler ve zehirlenmeler tarihin en eski zamanlarından beri insanlığın dikkatini çekmiş zehirler ve panzehirler üzerine pek çok eser vücuda getirilmiştir. Tarihte bu tip çalışmaların başında M.Ö. 2. yüzyılda yaşamış Kolofonlu Nikandros'un *Theriaca* isimli 958 beyitten oluşan ve zehirli hayvanları ve panzehirlerini tanımlayan eseri gelir. Nikandros'un *Theriaca*'sı daha sonra zehirler ve panzehirler ile birlikte anılmaya başlamıştır.

Mitridaticum ve *theriac* formülasyonlarının günümüze aktarılmasında Galenos'un hatırı sayılır bir yerinin olduğu bilinmektedir. Galenos (M.S. 129–216)'un VI. Mitridat'ın özel hekimi olan Kretaus'a dayanarak bir panzehirin bileşimi oluşturduğunu ve panzehirler üzerine *De Antidotes* isimli bir kitap yazdığını belirterek, buradaki panzehirin *mithridatikon* olarak adlandırıldığını belirtiyor. Galenos, *mithridaticum* yapımında kullanılan maddelere İmparator Neron'un özel hekimi olan Andromachus (M.S. 1. yy.)'un bazı maddeleri çıkarıp ve bazı maddeler ekleyerek *galene* adını verdiği başka bir karışım imâl ettiğini belirtmiştir. *Galene* ifadesi yerine sonraları *theriac* ifadesinin kullanılmaya başlandığı bilinmekle beraber bunun ne zaman ve nasıl olduğu ulaşılan kaynaklarda belirtilmemektedir.

Andromachus tarafından geliştirilen bu *theriac* (tiryâk) bileşiminin İslâm kültürüne de geçtiğini görüyoruz. *Theriac*, Türk-İslam tıbbında da *tiryak* olarak telaffuz edilip panzehir anlamı yüklenerek kullanılagelmiştir. Tiryâkın İslâm kültürüne geçişinde rol oynayanlardan birinin Aegina'lı

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD, Ankara. rvyildirim77@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Paulus [Paulus Aeginata (625–690)] olduğunu aktarılmaktadır. Aeginalı Paulus hem *mitridaticum*'dan hem de *theriac*'dan bahsetmektedir. Aeginalı Paulus'un kitaplarının Râzî (854-930) tarafından kullanıldığı ve hatta Yuhanna bin Mâseveyh (ö. 857), Huneyn bin İshak (813–873) ve Râzî'nin (864–930) ilaç listelerinde tiryâktan bahsettiği bilinmektedir. Huneyn bin İshak'ın Galenos'un *De Antidotes* isimli eserini 9. yüzyıldaki tercüme hareketi sırasında tercüme ettiğini ve tiryâk ile ilgili Arapça kaynakların başında gelen *Kitab al-Diryâq*'ın muhtemelen 10. yüzyılda isimsiz bir Arap yazar tarafından farklı birçok kaynaktaki bilgilerin tarihi kaygılar güdülmeden derlenmesiyle oluşturulduğu aktarılmaktadır. Aynı zamanda İbn Meymûn'un da [Maimonides (1135-1204)] hem *mitridaticum*'u hem de *theriac*'ı bildiği kaynaklarca belirtilmektedir.

Anahtar kelimeler: Tiryâk, İslam tıbbı, Mürekkep devâlar.

Abstract

Since the earliest times in history poisons and poisonings have attracted the attention of mankind and many works have been written on poisons and antidotes. Nicander of Colophon (2nd century B.C.) had wrote a book on poisons and antidotes. Afterwards Mithridates VI Eupator (120–63 B.C.) king of Pontus in Asia Minor developed a recipe (an antidote composition called *mithridatikon*) to protect themselves from poisoning.

According to Galen, a physician named Andromachus changed the recipe of *mithridatikon* and developed another compound antidote called *galene*. In time the name *galene* was changed to *theriac*. The theriac remedy began to use as an antidote against all kinds of venoms. It was believed that theriac both protected and cured from the venom of all poisonous beasts, such as snakes, spiders, scorpions, rats or mad dogs. It was enough to take a theriac's dosage equivalent to the amount of a walnut with some wine to stop

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

the action of the venom when bitten by a venomous animal or poisoned by someone. The theriac was not only an antidote in an original sense but it was used in a very extensive way. In Middle Age in Europe, it was believed that it was good for a wide range of illnesses, both of the body and of the soul. The *theriac* has been transferred to Islamic populations and was used extensively. Also it was pronounced as *tiryâq* or *diryaq* in Islamic populations. There are so many different theriac recipes in Islamic medicine. This study summarizes the theriac usage in Islamic medicine.

Keywords: Theriac, Islamic medicine, Compound drugs.

1. TİRYÂK TARİHÇESİNE GENEL BAKIŞ

Zehirler ve zehirlenmeler tarihin en eski zamanlarından beri insanlığın dikkatini çekmiş zehirler ve panzehirler üzerine pek çok eser vücuda getirilmiştir. Tarihte bu tip çalışmaları yapanların başında M.Ö. 2. yüzyılda yaşamış olan Kolofonlu Nikandros gelmektedir denilebilir. Nikandros hekim, şair ve Apollon rahibiydi. En ünlü çalışmaları arasında iki tıbbî şiir vardır: *Theriaca* 958 beyitten oluşur zehirli hayvanları ve panzehirlerini tanımlar. *Alexipharmaca* 630 beyitten oluşur, genel zehirleri ve onların panzehirlerini tanımlar. *Theriaca*'da bahsedilen hayvanlar arasında engerek yılanı, örümcek, akrep, kertenkele, sıçan, sinekler ve bazı mitolojik hayvanlar bulunmaktadır. *Alexipharmaca*'da kurtboğan, kurşun otu, kendir, baldıran, bang otu, afyon ve mantarların zehirli etkilerini belirtir ve sülüklerin terapötik olarak kullanımlarını açıklar (1). Nikandros'un *Theriaca*'sı daha sonra zehirler ve panzehirler ile birlikte anılmaya başlamıştır.

Tarih içinde özellikle hükümdarlar zehirler ve zehirlenme vakaları karşısında ihtiyatlı davranmak zorunda kalmışlardır. Bunun en büyük örneği Pontus Kralı VI. Mitridat (Eupator-Mithridates M.Ö. 120–63) olarak gösterilmektedir. VI.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Mitridat, küçük yaşta babasının zehirlenerek öldürülüşüne tanık olmuş, kendisinin de zehirlenerek öldürüleceği endişesiyle kral olduktan sonra kendini korumak için çeşitli droglar içeren bir antidot (panzehir) hazırlamış ve yaşamı süresince bazı zehirlerden az miktarlarda alarak kendini zehirlere karşı dayanıklı kılmaya çalışmıştır (2). VI. Mitridat araştırmaları sonucunda büyük bir olasılıkla Pontus bölgesinde¹ yetişen 112 aileye, 330 cinse, 497 türe ve 60 varyasyona ait tıbbî bitkileri tespit ederek bunların özelliklerini belirtmiştir (3). VI. Mitridat'ın yaptığı, mithridaticum adı verilen panzehirde 54 drog kullandığı söylenir. Galenos (M.S. 129–216)'un VI. Mitridat'ın özel hekimi olan Kretaus'a dayanarak bir panzehirin bileşimi oluşturmuş ve panzehirler üzerine *De Antidotis* isimli bir kitap yazdığını belirterek, buradaki panzehirin *mithridatikon* olarak adlandırmıştır (4).

Aulus Cornelius Celsus (yaklaşık olarak M.S. 30) *De Medicina*'nın beşinci kitabında mitridaticum'un bir çeşidinden bahseder ve Galen'in *De Antidotes II* kitabını referans ederek bu karışımın formülünü verir (5):

- 29 gram Tarçın ağacı kabuğu, Safran, Zencefil kökü;
- 28 gram Südürücü ravend (Papaz ravendi) kökü;
- 25 gram Çobançantası, Hind sümbülü, Mekke pelesengi;
- 24,66 gram Kasnı otu sakızı, Sakız terebentini, *Juncus efusus*, Pire otu;
- 24 gram Castoreum; Mür, Buhur (günnük), Çavşir otu reçinesi, Hipokist ekstresi (*Cytinus hypocistis* (L.)), Bir tür Yalancı tarçın ağacı;

¹ Pontus bölgesine giren yerler Sinop, Samsun, Ordu, Trabzon, Of, Rize, Hopa, Artvin, Ardahan, Çıldır, Göle, Kars ve dolaylarıdır (3).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

21 gram Storax (*Liquidambar orientalis*);

20,66 gram Yalancı tarçın ağacı (*Saliha*) kabuğu,
Karaçayır (delice otu), Biber ağacı (*Uzun biber*),
Taşkırın;

20 gram Eğir otu kökü;

17 gram Afyon-ı Mısırî, Maydonoz;

16 gram Centiana otu kökü, *Valeriana italica* Lam.,
Kırmızı frenk gülü;

12 gram Anason;

8 gram Kakule, Arap zamkı, Sarı kantaron, *Iris*
illyrica, Sagapenum (bir tür Kasnı otu);

1,66 gram Nezle otu (*Akırkarha*), Kasnı otu
köklerinden elde edilen sakız.

Mitridaticum ve *theriac* formülasyonlarının günümüze aktarılmasında Galenos'un hatırı sayılır bir yerinin olduğu bilinmektedir. Galenos'un *De Antidotes I* ve *De Antidotes II* (Panzehirler Üzerine) isimli eserlerinde *mitridaticum* ve *theriac* ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur (6). Galenos, *mithridaticum* yapımında kullanılan maddelere İmparator Neron'un özel hekimi olan Andromachus (M.S. 1. yy.)'un bazı maddeleri çıkarıp ve bazı maddeler ekleyerek (örneğin yılan derisi bazı kaynaklara göre yılan eti) *galene* adını verdiği başka bir karışım imâl ettiğini belirtmiştir (6, 7). Galenos'a göre *mithridaticum* 41, Andromachus'un *galene* isimli karışımı ise 55 bileşenden oluşmaktaydı (6). Hem *mithridaticum* hem de *galene* su ya da şarap ile ağızdan alınmak suretiyle kullanılıyordu ve aynı zamanda topikal olarak deriye ve göze de uygulanabiliyordu. *Galene* ifadesi yerine sonraları *theriac* ifadesinin kullanılmaya başlandığı bilinmekle beraber bunun ne zaman ve nasıl olduğu ulaşılan kaynaklarda belirtilmemektedir. *Theriac* sözcüğünün Yunanca yabancı hayvan (burada kastedilen yabancı hayvanlar daha çok zehirli olan yılanlardır) anlamına gelen *therion* sözcüğünden türetildiği bilinmektedir (8). *Theriac* ile

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

mithridaticum arasındaki bugüne kadar bilinen tek farkın yılan eti olduğu sanılırken, Terzioğlu, Galen'in *mithridaticum* reçetesinde *skink* (*scincidae* ailesinden bir kertenkele, surrat al-aslankur) bulunduğunu ama *theriac* bileşiminde hiçbir şekilde *skink* bulunmadığını bildirir (9). Bununla birlikte *mithridaticum*'un daha az bitkisel bileşen içerdiği, yılan eti içermediği fakat buna karşın kertenkele eti içerdiğine dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur ve *theriac*'ın da içerdiği opium (afyon) miktarının daha fazla olduğu bilinmektedir (6). Terzioğlu ise *mithridaticum* terkininin hemen hemen bitkisel droglardan oluştuğunu bu terkipte hayvansal drog olarak sadece *skink* ve *castoreum* (kunduzların anüs çevresindeki bezlerden salgıladığı bir çeşit kokulu yağ) bulunduğunu aktarmaktadır (9).

1837 tarihli Fransız Farmakopesinde bulunan Theriac içeriği (10):

36 gros¹ Karapurçak (*Ervum ervilia*) tohumu;

24 gros Afyon-ı Mısırî (*Papaver somniferum*), Uzun biber (*Piper longum*);

12 gros Ada soğanı (*Scilla maritima*), Asarun (*Asarum europeum*), Kedi otu (Halette) kökü, Bayağı engerek (*Vipera berus*), Bir tür günnün ağacı (*Styrax calamita*), Çavşır otu reçinesi (*Opopanax*), Dişi zeravend kökü (*Radix Aristolochia rotunda*), Ekmek kırıntısı (*Medulla panis*), Garikun (*Boletus laricis*), Yer kestanesi tohumu (*Semina Buniam bulbocastanum*), Kasnı otu sakızı (*Galbanum*), Kırmızı frenk gülü (*Rosa gallica*), Kunduz yağı (*Castoreum*), Küçük kantaryon (*Erythroea centaurium*), Mermahuz (*Luminaria Teucrium marum*), Mekke balzamu (*Opobalsamum verum*), Meyan kökü ekstresi (*Succus glycyrrhizoe*), Maden zifti (*Asphaltum*), Pire otu (*Athamanta cretensis*), Su zambağı kökü (*Radix Iris florentina*), Tarçın ağacı kabuğu (*Cortice Laurus cinnamom*),

¹ 1 gross≈3,824 gr.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)

Kongreye Sunulan Bildiriler

Yaban hardalı tohumu (*Semina Thlaspi arvense*),
Yalancı öd ağacı (*Lignum Aloexylum agallochum*),
Yılan otu (*Teucrium scordium*), Sagapenum;

8 gros Hemame (*Amomum racemosum*), Sarı sakız
(*Myrrha*), Safran (*Crocus sativus*), Sünbül-i rumi kökü
(*Radix Valeriana celtica*);

6 gros Beşparmakotu kökü (*Radix Potentilla reptans*),
Akbiber (*Piper nigrum decorticatum*), Bir tür Yalancı
tarçın ağacı (*Laurus malabathrum*), Buhur (*Olibanum*),
Eğir otu kökü (*Radix Acorus calamus*), Girit otu
(*Origanum dictamnus*), Beyaz ferasyun (*Marrubium
vulgare*), Karabaş otu (*Lavandula stoechas*), Karabiber
(*Piper nigrum*), Kist kökü (*Radix Costus arabicus*),
Makedonya maydonozu (*Athamanta macedonica*),
Sakız terebentini (*Terebenthina chio*), Sürdürücü
ravend kökü (*Radix Rheum raponticum*), Tatlı limon
ağacı kabuğu (*Cortice Citrus limonum*), İzhir çiçeği
(*Andropogon schoenanthus*), Yaban nanesi
(*Calamintha officinalis*), Zencefil kökü (*Radix
Zingiber officinalis*);

4 gros Akasya ekstresi (*Succus Acacioe verus*), Akasya
reçinesi (*Gummi arabicum*), Anason (*Pimpinella
anisum*), Ayı razyenesi kökü (*Radix Meum officinalis*),
Mekke pelesengi ağacı (*Carpobalsamum*), Dağ havucu
(*Seseli tortuosum*), Demir sülfat (Sulfas ferrosus),
Avşan otu (*Mentha pulegium*), Centiana otu kökü
(*Radix Gentiana lutea*), Kakule (*Amomum
cardamomum*), Hipokist ekstresi (*Succus hypocistidis*),
Karaman kimyonu (*Ammi majus*), Kedi otu kökü
(*Radix Valeriana officinalis*), Kısacık mahmud
(*Teucrium chamaedrys*), Limni Adası'nın toprağı
(Terra Lemnia), Sarı kantaryon (*Hypericum
perforatum*), Rezene (*Foeniculum dulce*);

1 gros Mekke balzamu (*Xylobalsamum*);

1 ançe Yalancı tarçın ağacı kabuğu (*Cortice Laurus
cassia*);

Beyaz bal 5250¹

İspanyol şarabı Q.S.²

2. İSLAM TIBBINDA TİRYÂK

Andromachus tarafından geliştirilen bu *theriac* (tiryâk) bileşiminin İslâm kültürüne de geçtiğini görüyoruz. *Theriac*, Türk-İslam tıbbında da *tiryak* olarak telaffuz edilip panzehir anlamı yüklenerek kullanılmıştır. Griffin ve Tez, tiryâkın İslâm kültürüne geçişinde rol oynayanlardan birinin Aegina'lı Paulus [Paulus Aeginata (625–690)] olduğunu aktarmaktadır (4, 11). Aeginalı Paulus hem *mitridaticum*'dan hem de *theriac*'dan bahsetmektedir (10). Aeginalı Paulus'un kitaplarının Râzî (854-930) tarafından kullanıldığını Griffin aktarmaktadır (11). Aegina'lı Paulus bileşiminde yılan eti olan *theriac*'ı zehirli hayvanlara, ölümcül ilaçlara, akrep sokmasına karşı önermektedir (12).

Aegina'lı Paulus VII. Kitabında (Antidotlar Kısmında) *theriac*'m öksürük, göğüs ağrısı ve yan taraf ağrıları için gece alınmasını, ateş yükseldiğinde şarap ya da bal ile alınmasını, hydromel (fasulyeden biraz büyük miktarda) ile alınmasını, hemoptizi durumunda sabah ve öğlen (fasulye büyüklüğünde) alınması gerektiğini, mide gazı, intestinal kolik ve diğer barsak durumlarında sabahları fasulye büyüklüğünde sıcak su ile alınmasını, ses kısıklığında tek başına alınmasını, böbrek şikâyetlerinde oxymel ile birlikte fasulye büyüklüğünde alınmasını, dizanterik durumlarda aynı miktarda sabah-akşam, sumak ile dekoksiyon şeklinde alınmasını önerir (13).

Yine Tez tarafından aktarıldığına göre Yuhanna bin Mâseveyh (ö. 857), Huneyn bin İshak (813–873) ve Ebubekir Muhammed ibn Zekeriya Râzî (864–930) ilaç listelerinde tiryâktan bahsetmişlerdir (4). Huneyn bin

¹ Bu ölçünün ne olduğu verilmemiştir.

² Quantum satis, yeter miktarda anlamına gelen Latince bir terimdir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İshak'ın Galenos'un *De Antidotes* isimli eserini 9. yüzyıldaki tercüme hareketi sırasında tercüme ettiğini ve tiryâk ile ilgili Arapça kaynakların başında gelen *Kitab al-Diryâq*'ın muhtemelen 10. yüzyılda isimsiz bir Arap yazar tarafından farklı birçok kaynaktaki bilgilerin tarihi kaygılar güdülmeden derlenmesiyle oluşturulduğunu Pancaroğlu aktarmaktadır (14). Aynı zamanda İbn Meymûn'un da [Maimonides (1135-1204)] hem *mitridaticum*'u hem de *theriac*'ı bildiği aktarılmaktadır (11).

Aşağıda bazı İslam hekimlerinin tiryâk kullanımları ile ilgili verdiği bilgiler görülmektedir.

2.1. İbn Sina'nın *Kanun*'unda Tiryâk:

İbn Sina (980–1037), tiryâkın yaşlılarda yeni gelişen bağırsak tıkanıklarına iyi geldiğini (15), soğuk ısırmasında ısıtıcı olarak kullanıldığını (16), bazı suların zararlı etkilerine karşı kullanıldığını (17), sıtma ateşinin (quartan-malaryal) neden olduğu çürümeye karşı kullanıldığını (18) [Griffin'e göre sıtma ateşine karşı tiryâk kullanımından Galen de bahsetmektedir (6)], aşırı derecede arınma işlemleri (kusturucular, müshiller, terleticiler) uygulanmış hastaların normal duruma döndürülmesinde kullanıldığını (19) belirtmektedir. Ayrıca İbn Sina, *tiryâk-ı fârûk*'un yılan ve akrep sokmalarında, felç, epilepsi ve leprada, barsak yaralarında, karaciğer ve dalak hastalıklarında kullanıldığı ve en güzel tiryâk formülünün Andromachus'a ait olduğunu söylemektedir (20). Ayrıca İbn Sina, tiryâkın terkibindeki drogların dövülüp, elendikten sonra şarap ve balla yoğrulup, macun haline getirdikten sonra toprak, kalay veya gümüş bir kap da saklandığından da bahsetmektedir (20).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

2.2. Ebu'r-reyhan el-Beyrûnî'nin (973–1048) *Kitâbü's-saydana fi't-tib* Eserinde Tiryâk:

Beyrûnî, *Kitâbü's-saydana* isimli eserinde tiryâk üzerinde fazlasıyla durmuş ve tiryâk çeşitleri hakkında da bilgiler vermiştir. Beyrûnî tiryâk hakkında şunları söylüyor (21):

“O (tiryâk) zehirlere karşı etkilidir. Bu ilacın hazırlanmasında [kullanılan] basit ilaç(lar) hakkında bir şey bilmiyorum. Bilinen tiryâk, *tiryâk-ı farukî* dir. Bu tiryâk *mitridatus* diye bilinir, meşhur bir tiryaktır. O böyle drogların karışımıdır. *Faruk* rahatlatan veya zehre karşı hareket eden şey demektir.

Saf bir tiryâkın sarımsak vasıtasıyla belirlendiği söylenir. Eğer bir kişi, daha önce sarımsak yemiştir ve daha sonra *tiryâk-ı faruk*'u yerse sarımsak kokusu kaybolur. Bazıları mükemmel bir tiryâkın bir üzümlük kadar alındığında sarımsak kokusunu ortadan kaldırır demişlerdir... Onun için bir başka testin kusmaya ve ishale karşı hareketi olduğu söylenir. Eğer kusma ve ishal, mahmude otu yeme sonucunda ortaya çıkmışsa onun müshil ilacı olduğu ve koleranın oluşturduğu ishale karşı hareket ettiği söylenir... Fakat *safrina*, *salisa* ve *mitriditus* da kanı inceltme özelliğine sahiptir.

Böyle bileşik ilaçlar, dünyanın her bölgesinden elde edilen tiryâkın cinsinin adıyla tanınır (bilinir), fakat onların hepsi üzerinde deney yapılmaz, çoğu sütlü bitki çeşitlerinden elde edilir.”

Bu ifadelerden sonra Beyrûnî, tiryâk çeşitleri olarak; tiryâk-ı haravi, tiryâk el-erba, tiryâk-ı afridus, tiryâk el-hadi, tiryâk-ı legairik, tiryâk-ı ahl-i belad, tiryâk-ı türkî isimlerini vermiş ve tanımlarını yapmıştır (22).

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

2.3. Ebubekir Muhammed ibn Zekeriya Râzî'nin (864-925) Tiryâk Kullanımı ile İlgili Görüşleri:

Kitâb al-Hâvî'de kronik ateş için az içerikli bir tiryâk kullanılmasını önerir (23). Bunun içeriğinde mürr (mürr-ü safi, sarı sakız), storax (günnük ağacı) ekstresi, asafoetida (şeytan tersi, hiltit), castoreum ve opium bulunur (23).

Râzî, pediatri ile ilgili eserinde (*De curis puerorum*), sindirebileceğinden daha fazla süt içen çocuklarda görülen sürekli ağlama ve ajitasyonla seyreden bir hastalıktan bahseder ve bu hastalığın tedavisi için çocuğa verilecek en iyi ilacın tiryâk olduğunu söyler (24).

2.4. Musa ibn Meymûn (Moses Maimonides)'un Zehirler ve Panzehirler Üzerinde Risale (es-Sümûm ve't-Teharrüz mine'l-Edviyeti'l-Kattâle) Eserinde Tiryâk:

İbn Meymûn bu eseri 595/1198 yılında Vezir Kadı el-Fadıl adına yazmıştır (25). Arapça olarak yazılan bu eser yazıldığı çağda İbranice ve Latinceye, 19. yüzyılda da Fransızca, Almanca ve İngilizceye tercüme edilmiştir.

“Birisi (zehirli bir hayvan tarafından) ısırıldığı zaman, zehrin tüm vücuda yayılmasını önlemek için mümkün olan en kısa zaman içerisinde yaranın üst tarafından bağlamak suretiyle acil önlem alınmalıdır. Bu sırada başka bir kişinin de yarayı bir neşter ile kesip zehri ağızla emmesi gerekir. Bunu yapmadan önce, ağız zeytinyağı ya da yağ-alkol karışımı ile çalkalanmalıdır... Zehri emen kişinin ağızında yara olmamasına ve çürük dişinin olmamasına dikkat edilmelidir... Zehri emecek uygun bir kişi yakınlarda yoksa ateş kullanarak ya da kullanmayarak şişe çekme işlemi de uygulanabilir. Ateş ile şişe çekilmesi daha iyidir, çünkü bu şekilde hem emme hem de dağlama işlemi bir arada yapılmış olur... Sonrasında iyi bir

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

tiryâk uygulayın... Zehrin vücuttan atılması için de
yara üzerine bazı ilaçlar uygulayın..."

İbn Meymûn eserinin başında, Mitridat'ın elektuvarını ve büyük tiryâkı yapmak için gerekli olan ve Mısır'da bulunmayan drogların uzak diyarlardan getirilmesi için el-Fadıl tarafından kendisine verilen emirden bahseder (26). Ayrıca bu pahalı ilaçların zehirli hayvanlar tarafından ısırılmış ya da sokulmuş her insanın kullanabilmesi için dağıtılması da bu emirle sağlanmıştır. El-Fadıl, İbn Meymûn'dan zehirli hayvanlar tarafından ısırılan kişilere hekime ya da tiryâk panzehirini alabileceği dispansere getirilmeden evvel uygulanacak tedavi yöntemleri ile ilgili bir risale yazmasını istemiştir (26). İbn Meymûn risalenin üçüncü bölümde de evrensel (en geniş etkili) panzehir olarak büyük tiryâk, Mitridat'ın elektuvarı ve küçük tiryâkı anmaktadır (26). İçeriğinde sadece dört madde bulunduğundan küçük tiryâk olarak adlandırılmıştır. Dördüncü bölümünde ise, büyük tiryâk, Râzî'nin şeytantesi ile yapılan tiryâkı, ceviz tiryâkı, İbn Zühr (1094-1162)'ün soğanlı tiryâkı gibi çeşitli tiryâkların, İbn Sina'nın elektuvarının ve Galenos'un antidotunun tariflerine yer vermektedir (26). Risalenin beşinci bölümünde ise İbn Meymûn, yılan ısırıkları için en iyi ilacın büyük tiryâk olduğunu ama eğer bulunamazsa yerine Mitridat'ın elektuvarının kullanılabileceğini söylemiştir. (26)

**2.5. Şerefeddin Sabuncuoğlu (1386-1468'den sonra)'nun
Mücerrebname İsimli Eserinde Tiryâk:**

Osmanlı hekimlerinden olan Şerefeddin Sabuncuoğlu, daha çok Cerrahiyetü'l-Haniye isimli kitabıyla tanınsa da *Mücerrebname* de önemli bir eseridir. Bayat'ın belirttiğine göre 1468'de, 82 yaşında yazdığı bu eserde tıpta kullanılan ilaçları hazırlanış şekillerine (hap, merhem, şurup, toz, lavman, macun, yakı...) göre 17 başlık altında sınıflandırarak hangi durumlarda ve nasıl kullanılacağını anlatmıştır (27). Bu sınıflandırma o dönem âdet olduğu üzere

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

baştan ayağa olacak şekilde değil en fazla kullanılanlara öncelik verilerek yapılmıştır (20). Sabuncuoğlu bu eserde tiryâkların etki ve kullanım alanlarını tek tek sıralamış, tedavi sırasında hastalarda gördüğü olumlu ve olumsuz değişiklikleri kaydetmiş, tiryâkın dozunu hastalar üzerinde ayarlayarak, etkili miktarlarını ise deneysel yolla tespit etmiştir (20). Eserde ayrıca, tiryâk-ı bersaisa, tiryâk-ı fârûk yerine kullanılan tiryâk, Mısır Sultanı için yapılan tiryâk, tiryâk-ı erba'a, tiryâk-ı semaniye ve tiryâk-ı tin isimlerinde farklı tiryâk çeşitleri ve terkiplerinden de bahsedilmektedir (28). Hatta Sabuncuoğlu, tiryâkı kendi üzerinde de deneyerek sonucunu aşağıdaki gibi kaydetmiştir (20):

“... bir gün bir yılanı geldi, bir kuvvetli ef'a (engerek) yılanım vardır diyerek övdü. Daha önce ben bu tiryâktan yemiştım, git ef'amı getir dedim. Gitti yılanı getirdi. Elinden alıp sol elimin orta parmağına tuttum, ısırttım. Ondan sonra bu tiryâktan şerbet yapıp içtim ve yılanın ısırıldığı yere de tiryâktan sürdüm. Zehirin etki süresi içinde ne parmağımda ne de vücudumda herhangi bir değişiklik olmadı...”

3. Sonuç Yerine:

Tiryâk ve kullanımı, insanların her derde deva tek bir ilaca ulaşma istekleri ve zehirlenme karşısındaki korkularının gerçek hayata yansması olarak değerlendirilebilecek bir mefhumdur. İslam medeniyetinden sekiz asır kadar önce ortaya çıkmış olan bu mürekkep deva yapma usulü sonrasında etkileşime girdiği İslam medeniyetinde de kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Hatta İslam medeniyetinin hâkim olduğu coğrafyada orijinal formülünden çok daha farklı şekillerde ve terkiplerde hazırlanan bu ilaç karışımı farklı hastalıklarda farklı biçimlerde de kullanılagelmiştir. Bu sayede farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların tiryâk formüllerinde ve kullanım alanlarında yaptıkları değişiklikler de görülebilmektedir.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaynaklar:

1. Greenhill, W. A. “Nicander”, Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology vol. II, Ed. William Smith, London, 1869, Spottiswoods and Co., s. 1174-1175.
2. Şehsuvaroğlu B. Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul, 1970, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, s. 100.
3. Şehsuvaroğlu B. Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul, 1970, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, s. 101.
4. Tez Z. İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası, İstanbul, 2010, Hayy Kitap, s. 138.
5. Aulus Cornelius Celsus, De Medicina, Book V, (English Translation),
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Celsus/5*.html#note49 (Erişim/Accessed: 31.03.2018).
6. Griffin, J. P. The Development of Human Medicines Control in Europe from Classical Times to the Year 2000, Principles and Practice of Pharmaceutical Medicine, Second Edition, Lionel D. Edwards vd. (Ed.), West Sussex: JohnWiley & Sons Ltd., 2007, s. 415-441, 416.
7. Terzioğlu A. Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapında Etkileri, İstanbul, 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 132.
8. Parojcic D., Stupar D., Mirica, M. La Thériaque: Médicament et Antidote, Vesalius 2003, 9 (1): 28-32, s. 28.
9. Terzioğlu A. Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapında Etkileri, İstanbul, 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 133.
10. Codex Pharmacopée Française 1837, s. 397–400.
11. Griffin, J. P. The Development of Human Medicines Control in Europe from Classical Times to the Year 2000, Principles and Practice of Pharmaceutical Medicine, Second Edition, Lionel D. Edwards vd. (Ed.),

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

- West Sussex: JohnWiley & Sons Ltd., 2007, s. 415-441, 417.
12. Pormann, P. The Oriental Tradition of Paul of Aegina's Pragmateia, Leiden, 2004, Koninklijke Brill, s. 37.
 13. Paulus Aeginata. The Seven Books of Paulus Aeginata Vol. III, London, 1847, s. 512.
 14. Pancaroğlu, O. "Socializing Medicine: Illustrations of The Kitab al-Diryāq", Muqarnas An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World 2001 (18), s. 155–172, 156.
 15. Avicenna (Abû 'Ali al-Husayn ibn 'Abd Allâh ibn Sînâ). The Canon of Medicine (al-Qânûn fi al-Tıbb), Cameron Gruner vd. (Çev.), NewYork, 1973, AMS Press Inc., s. 435.
 16. Avicenna (Abû 'Ali al-Husayn ibn 'Abd Allâh ibn Sînâ). The Canon of Medicine (al-Qânûn fi al-Tıbb), Cameron Gruner vd. (Çev.), NewYork, 1973, AMS Press Inc., s. 451.
 17. Avicenna (Abû 'Ali al-Husayn ibn 'Abd Allâh ibn Sînâ). The Canon of Medicine (al-Qânûn fi al-Tıbb), Cameron Gruner vd. (Çev.), NewYork, 1973, AMS Press Inc., s. 455.
 18. Avicenna (Abû 'Ali al-Husayn ibn 'Abd Allâh ibn Sînâ). The Canon of Medicine (al-Qânûn fi al-Tıbb), Cameron Gruner vd. (Çev.), NewYork, 1973, AMS Press Inc., s. 470.
 19. Avicenna (Abû 'Ali al-Husayn ibn 'Abd Allâh ibn Sînâ). The Canon of Medicine (al-Qânûn fi al-Tıbb), Cameron Gruner vd. (Çev.), NewYork, 1973, AMS Press Inc., s. 489.
 20. Şar S., Süveren K. Mücerreb-nâme'deki Tiryâk Formüllerinin Eczacılık Açısından Değerlendirilmesi, Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2006 (14), s. 145-149, 146.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

21. Beyrûnî, Ebu'r-reyhan. Kitabu's-saydana fi't-tıb, Çev. Esin Kahya, Ankara, 2011, Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 132-133.
22. Beyrûnî, Ebu'r-reyhan. Kitabu's-saydana fi't-tıb, Çev. Esin Kahya, Ankara, 2011, Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 133-134.
23. Tibi S. The Medicinal Use of Opium in Ninth-Century Baghdad, 2006, Brill, Leiden-Boston, s. 150.
24. Al-Râzî. On The Treatment of Small Children, Gerrit Bos, Michael McVaught (Çev.), Leiden-Boston, 2015, Brill, s. 52.
25. Rosner F. Moses Maimonides' Treatise On Poisons, The Journal of the American Medical Association 1968 (205). s. 914-916, 914.
26. Rosner F. Moses Maimonides' Treatise On Poisons, The Journal of the American Medical Association 1968 (205). s. 914-916, 915.
27. Bayat, A. H. Tıp Tarihi, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 2010, s. 302.
28. Şar S., Süveren K. Mücerreb-nâme'deki Tiryâk Formüllerinin Eczacılık Açısından Değerlendirilmesi, Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2006 (14), s. 145-149, 147.

**SEMANTİK ANALİZLER IŞIĞINDA “TAHLİL,
TEŞHİS VE TEDAVİ” KAVRAMLARI**

**The Terms “Analysis, Diagnosis and Treatment” in the
Light of Semantic Analysis**

İsmail YAKIT¹

Özet

Daha önce gerçekleştirilen VII. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde; “*hikmet*”, “*hekimlik*” ve “*tababet*” kavramlarının gerek Arapça ve gerekse Grekçe ve Latince etimolojilerinden hareketle semantik analizlerini yapmış ve çalışmamı “*Tıp Felsefesi ve Etiği Üzerine*” adlı kitabımın ilk bölümüne koymuştum. Şimdi ise yine aynı metotla bu bildirimde tıp kavramlarını incelemeye devam edeceğim. Özellikle “*tahlil, teşhis ve tedavi*” kavramlarını ele alacağım. Söz gelimi “Tahlil” kelimesi Arapçadan dilimize geçmiş etimolojik olarak “düğümü çözmek” demektir. İbn Sina'nın bu kelimeyi kullanımıyla tıbbi bir terminoloji olarak günümüze kadar gelmiştir ve “analiz etmek” anlamında tıbbın temel kavramlarından biri olmuştur. Bugün Batı dillerinde “*analiz*” olarak kullanılan bu kelime Grekçe “*analisis*” den Latinceye “*analysis*” olarak geçmiş “çözmek, çözümlenmek” anlamına gelmektedir. Diğer kavramlar için de aynı işlem yapılacak ve onlarca türevlerinin içinden bu kelimelerin seçilmesinin semantik gerekçeleri gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Semantik, tahlil, teşhis, tedavi

Abstract

In the 7th History of Turkish Medicine Congress held before, the terms “wisdom” and “medicine” were semantically

¹ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, Antalya.
ismailyakit@gmail.com

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

analyzed in Arabic, Greek and Latin, and this study was used in the first part of my book “On Philosophy and Ethics of Medicine.” In this report, I will continue studying terms of medicine using the same method. Especially, I will handle the terms “analysis, diagnosis and treatment”. For example, “analysis” was transferred from Arabic to our language and, etymologically, it means “to loosen”. As İbn Sina (Avicenna) used that word, it has been a medical term until now and has become one of the main terms of medicine. Today, this term, used as “to analyze” in the Western languages, was used in Greek as “analysis” then in Latin as “analysis”, and it means “to solve”. Same method will be applied to the other terms and the semantic reasons of why these words have been chosen among tens of their derivatives will be shown.

Keywords: Semantics, analysis, diagnosis, treatment

Bu bildirimizde, Tahlil, Teşhis ve Tedavi kavramlarını ele almak istiyoruz. Tıp literatürüne Arapçadan geçmiş olan bu kelimelerin semantik analizlerini yapmak için klasik Arapça sözlükler ve kaynaklar arasında bir gezinti yapmamız gerekiyor ki etimolojik anlamdan günümüze kadar kazandığı anlamlarda semantik bağdan sapmalar olup olmadığını ve kelimenin tam olarak neyi ifade ettiğini ortaya çıkarabilelim. Bunun yanı sıra Batı literatüründe de bu kavramların karşılığını ve etimolojilerini göstermemiz de gerekiyor. Hem Türk-İslam kültüründe hem de batı literatüründe bu tıbbi kavramların etimolojik-semantik anlamlarını ortaya koyabilelim. Ele alınan kelimelerin, bugün kullanıldığı anlamında ne derece kök anlamından izler taşımaktadır? Bunu ortaya çıkarabilelim.

Tahlil: Dilimize Arapçadan geçen bir kelimedir. Bu kelime öz Arapçada **H-L-L** kökünden gelir. Bu kök, “*düğümü çözmek*” demektir. Nitekim Kur’an’da Hz. Musa’dan rivayeten: “*v’ahlul ukdeten min lisanî yefkahu kavli*” (*Ya Rab dilimin düğümünü çöz ki dediğimi anlansınlar*) (Taha,

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

20/27). Yani dilimden kekemeliği gider, sözlerim anlaşılın anlamındaki ayette bir şeyin iyi anlaşılması için ona engel olan şeylerin çözülmesi demektir. “*Arapça deve dilidir*” diye meşhur bir söz vardır. Bu hemen hemen her kelimenin deveden en az bir örneği vardır demektir. Bu kök için deveden örneğini daha konunun başında buluyoruz. Mesela yüklü develerin mola veya konaklama esnasında dinlendirilmeleri için yüklerinin düğümlerinin çözülmesi gerekir. Onun için etimolojik olarak “*devenin yükünün düğümlerini çözme*” şeklinde bir örneğini görüyoruz. Bu bağlamda “*bir yere inmek, konmak ve konaklamak*” manalarına da gelmiştir. Zira bir yere konaklarken hayvanların yüklerinin düğümlerinin çözülmesinden bu anlamı almıştır. Araplar bunu “*hallu’l-ahmâl inde’n-nuzûl*” şeklinde ifade ederler. Dolayısıyla aynı kökten bugün bile kullandığımız “*mahal*” veya “*mahalle*” kelimeleri buradan gelmektedir. “*İnilen, oturulan, konaklanan veya ikamet edilen yer*” demektir. Nitekim bu kullanımların birçok ayette geçtiğine şahit olmaktayız. Ayrıca “*bir yere kondurmak, yerine koymak*” anlamı için “*halle hulûlen*” tabiri geçer. Buradan hareketle “*halle’d-deyn*” tabiri: “*borcu ödemek, yerine getirmek vacip oldu*” demektir. (Mufredat, s. 425; el-Mucmel, I/217, el-Besâir/2/493, Mekâyısu’l-Luga, Lisânu’l-Arab, vb. ilgili madde)

Bugün Türkçede “*helal*” şeklinde telaffuz ettiğimiz, Arapça telaffuzuyla “*halal*” kelimesi de aynı kökten gelir. “*Hakkında hiçbir problem, bir tartışma veya bir takıntı kalmamış, düğümü çözülmüş*” demektir. Nitekim Maide 88’de “*Kulû mimmâ razakakum’ullahu halalen tayyiben*” (Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden helal ve temiz olanlarını yiyiniz). Yani temiz ve problemsiz düğümü çözülmüş (=helal) olanlarından yiyiniz. Nahl 116’da geçen “*haza halalun, haza haramun*” (Şu helaldir, şu haramdır) ayetinde ise haramla helal birbirinin zıddı olarak görülmektedir. Burada helal, olan düğümü çözülmüş, yani problem kalmamış, serbest kılınmış demek olurken haram da, düğümü çözülmeyen, yasak kılınmış demek olmaktadır.

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Haram kelimesi ise, hakkında bulunan yasak emre hürmeten yapılmayacak şey demektir. Zira onun kökü hürmet anlamında olan H-R-M köklerinden gelir. Burada hürmet, objeye değil, hakkındaki emredir.

H-L-L kökünün “*inme, konma, konaklama*” gibi anlamlarının olduğunu yukarıda söylemiştik. Nitekim yavrulamadan koyunun memesine süt indi anlamında Arapçada “*ehalleti’ş-şât*” kullanımı vardır. (Bkz. *Kitâbu’l-Ayn, Lisânu’l-Arab, Mekâyısu’l-Luğa, el-Mucmel, el-Besâir, Belot*, vb. kaynakların ilgili maddesi”).

Hac esnasında ihrama giren hacılar, ihramdan dolayı birtakım yasakları yerine getirmek zorundadır. İhramdan çıkınca bu yasak kalkar. Mesela avlanmak ihramda olan için yasaktır. Bunun için ayette: “*Ve iza haleltum f’astâdû*” (*ihramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz*) (Mâide, 5/2) hükmü yer alır. Burada geçen “*haleltum*” tabiri size helal kılındı. Yani yasak kalktı, düğüm çözüldü, sorun yok demektir. (Bkz. *Sihah, Tacu’l-Arus, Lisanu’l-Arab* vb. ilgili madde). Düğümün çözülmesi anlamı Kur’an’ın vurgu yaptığı anlamlardandır. Şöyle ki, Tahrir Suresi 2. Ayette yemin bozanlarla ilgili olarak gelen hükümde: “*Kad fereda’lahu lekum tahillate eymanikum*” (*Yeminlerinizin düğümünün kendisiyle çözüleceği kefareti size beyan etti, açıkladı*) denmektedir. Bir şeye yemin eden insan, o işi yapıp yapmama konusunda kendisine sınırlar getirmiş yani bir nevi kendisini düğümlemiş, bağlamış olur. Ya yeminini yerine getirecektir yahut da gerektiğinde kefareti vererek düğümü çözecektir. İşte burada geçen “*tahille*” kelimesi, H-L-L kökünden gelen yeminin düğümünü kefaretle çözmek demektir.

Yine Arapçada H-L-L kökünden gelen “*halil*” kelimesi kocaya, “*halile*” kelimesi de karısına denir. Böyle adlandırılmasının sebebi, eşlerden her biri diğerinin peştamalını çözmeye izinli oluşudur. Aynı zamanda birlikte aynı yerde konaklamaları yahut birbirlerine helal olmalarıdır. Bundan dolayı birlikte konaklayan kişiye “*el-halil*” denir. “*Zevce, refik*” demektir. Zevce veya refika için de “*el-halile*”

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kullanılır. Çoğulu “*halâil*” gelir. Keza “*el-hulletu*” giysi demektir. Araplar’da iki parçadan oluşur: iz’ar (peştamal) ve ridâ (şal). Bunun bağı, düğümünü erkek için karısı, karısı için kocası çözer. İşte bundan dolayı eşlerin her birine “*halil-halile*” denmiştir.

Tıp literatüründe anatomik anlamda kullanılan “*ihlil*” kelimesi de “*idrarın çıktığı delik*” veya “*idrar kanalı*” demektir. Tutulan idrarın düğümü, bağı burada çözüldüğü için bu adı almıştır. ((Bkz. *Mufredat, Lexicon, El-Kanun, Okyanus, Belot*, vb. ilgili madde)

Arapça sözlüklerde daha geniş anlamlarını bulmak mümkündür. Buzun erimesi, kimyevi bir maddenin çözülmesi yine H-L-L kökünden gelen “*tahlil*” sözcüğüyle ifade edilir. Dolayısıyla tababet alanında idrar ve kan analizleri başta olmak üzere hastalığın, mikrobun, ilaçların vb. şeylerin analizlerine tahlil adı verilmesinin sebebi, bu kelimenin ihtiva ettiği kök anlamından dolayıdır. Bütün türevlerinde olduğu gibi, *tahlil* kelimesinde de kök anlamı korunmuştur.

Batı dillerinde “*tahlil*” kelimesi, bilindiği üzere, “*analiz*” kelimesiyle ifade edilir. Latince “*analysis*” den gelmez. Latinler de bu kelimeyi Greklerden almışlar. Grekçede “*analuein*” den gelen “*analysis*” tir. Anlam itibariyle “*çözmek, çözümlenmek, eritmek, dağıtmak*” demektir. Batı dillerinde tahlil karşılığı Latince “*examinare*” den gelen “*examen*” kelimesi de kullanılmaktadır. Bunun “*Tartmak, İncelemek, Araştırmak*” gibi anlamları vardır. (*Etimologique ilgili maddeler*)

Teşhis: Arapçada Ş-H-S kökünden gelir. Bu kökün anlamı, “*görünmek, belirgin olmak, ortaya çıkmak*”tır. Buradan hareketle yıldızların doğuşu, çıbanın veya çayırın kabarmaya başlamasına yani kendilerini gösterdikleri veya görünmeye başladıkları için “*şahasa*” fiili kullanılır. Ayakta duran birinin veya bir objenin uzaktan fark edilmesi, özellikle insanın veya bir canlının uzaktan görülen karaltısı için de kullanılır. Kökün belirgin olmak anlamından hareketle

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

bakışları bir noktada sabitlemek için de kullanılır. Nitekim “*şahasa basaruhu*” şeklindeki kullanımı bakışları sabitlemek, dik dik bakmak, göz kapaklarını hiç hareket ettirmeden bakmak için kullanılır. Keza gözlerini belirtmiş (yuvasından çıkmış) bir şekilde aşırı hayret ve dehşetten bakışlar için de kullanılır. Nitekim bu anlamda ayette: “*İnnemâ yu’ahhiruhum li-yevmin teşhasu fihî’l-ebâr*” (Allah (zalimlerin) cezalandırılmasını gözlerin dehşetten dışarı fırlayacağı bir güne erteler) (İbrahim, 14/42). Ş-H-S kökünün aynı zamanda “*okun hedefinin üzerinden belirgin bir şekilde geçip gitmesi*”ne hatta bunun için: “*eşhasahu sâhibuhu*” şeklindeki söyleminden hareketle, arkadaşını bir şehirden veya bir ülkeden bir başka şehre veya ülkeye götürmeye de denir. (Bkz. *Mufredat, Lisanu’l-Arab, Misbahu’l-Munir, Kamusu’l-Muhît, Sihah, Lexicon, Belot, Esasu’l-Belağa* vb. ilgili madde)

“*Teşahhus*” şeklindeki kullanımı, belirgin, üstün, seçkin kişiler içindir. “*Şahsiy*”: “*kişilik kazanmak, kişiliği oturmuş ve sabit hale gelmiş olmak, tanınan, bilinen olmak*” demektir. (*Lexique, Necat, Belot*, vb.) “*Eşhas*” da nişancılar için kullanılan bir tabirdir. Çünkü nişancı kendini hedefe kilitlediği için *bakışını sabitler*.

Dolayısıyla buradan hareketle tıp literatürüne girmiş olan “*Teşhis*” tabiri, “*Tanı koymak, ne olduğunu belirlemek, belirgin hale getirmek, sabitlemek*” demektir. (*Lisanu’l-Arab, Necat, Etkiler*, vb.)

Teşhis etmek kelimesinin batı dillerindeki karşılığı “*Diagnostiquer, diagnostic*” dir. Kelime Grekçe “*diagnôstikos*”dan gelmez. Anlamı, Fransızca olarak ifade edersek: “*apte à reconnaître*” yani “*keşfetmek, tanımak ve bulgulamak konusunda becerikli, yetenekli olmak*” anlamındadır. ((Etimologiques. 234)

Tedavi: Arapça’da D-V-Y kökünden gelen bu kelimenin türevlerinin tarih içinde kazandığı pek çok anlam vardır. Bunlar arasında semantik bir bağ kurmak biraz zor gözüküyor. Bundan önce gördüğümüz **tahlil** ve **teşhis**

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

kelimelerindeki semantik zenginlik gibi değiller. Yukarıda belirttiğimiz kök, “*çölde yürüme*”yi ifade eden bir köktür. *Issızlığa ve yalnızlığa açılan bir yürüyüşü temsil eder. Çöle açılan bir kişinin, akıbeti kesin değildir. Onun için de bu kökten gelen tedavi de sonu kesin olmayan bir eylemdir. Her çöle giden amacına ulaşamayacağı gibi, her tedaviye başlayan da sonuç elde edemeyebilir. Bunu ifade için bu kökten bu kelimenin oluşturulduğu kanaatindeyiz. Nitekim hasta olmak anlamında aynı kökten gelen “devâ” ve “devve” kelimeleri hasta anlamında kullanılır.*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Arapça kaynaklarda çok farklı anlamları ihtiva eden türevler var. Mesela “*Devvâ-tedviye*” bir yandan “*bir derinin süt ile doldurulması*”nı belirtirken, “*arıların vızılması, bulutların havada dönüp durması ve köpeğin durmadan dolaşması*”nı da ifade etmektedir. Gerçi burada devamlılık anlatan eylemler söz konusudur. *Tedavi de bir nevi devamlılık isteyen bir işlemdir. Yarıda kesilmez. Belki buradan semantik ikinci bir bağ oluşturulabilir. Nitekim aynı kökten türeyen “dâvâ-mudâvât”:* “*ihdimam göstermek, ilaçlarını almak, muayene olmak*” demek olduğu gibi, *iyileştirmek* de demektir. Keza “*deva’-edviye*” de tıp ve ilaç yani “*drogue médicale*” anlamındadır. Kısaca, tedavi kelimesi sonucu garanti olmayan, devamlılık isteyen bir nevi kendine bakma, ilaçlarını alma ve aynı zamanda “*bir hastayı iyi hale getirme*” demektir. (*Belot, ilgili madde*)

Batı dilerinde bu kelime “*traitement*” sözcüğüyle ifade edilmektedir. Traiter fiilinden alınan bu kelime de Latince “*tractâre*” den gelmedir. “*Çekmek, çekip götürmek*” anlamındadır. Nitekim traktör kelimesi de aynı kökten gelir. Bakım ve muamelede bulunmak anlamıyla tıp literatürüne girmiştir. (Etimologiques. 758)

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

Kaynaklar:

- Belot, P.J._B, *Vocabulaire Arabe- Français “El-Ferâidu ’d-Durriyye”*, Beyrouth, İmprimeie Catholique, 1929
- Dauzet, A., Dubois, J., Mitterand, H., *Nouveau Dictionnaire Etimologique et Historique*, Librairie Larousse, Paris-VI, 1971
- El-Cevherî, Ebu Nasr İsmail, *Es-Sihah*, thk. Ahmet Abdulgâfir Attar, Dâru’l-İlm
- Ez-Zebidî, *Tâcu’l-Arûs Min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Şirî Ali, Beyrut, 1994
- Feyyûmî, *el-Misbâhu ’l-Munîr*, el-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Firûzâbâdî, Ebu’t-Tahir, *el-Besâiru Zevi’t-Temyiz fî Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk., M. Ali En-Neccâr, el-Mektebetu’l-İlmiyye
- Goichon, A.-M., *İbn Sina Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri*, (Terc. İsmail Yakıt), Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 2000
- Goichon, A.-M, *Lexique de la Langue Philosophique d’İbn Sina*, Desclée de Brouwer, Paris, 1938
- İbn Fâris, Ebu’l-Huseyn, *El-Mucmel fi’l-Luğa*, thk., Zuheyr Sultan, Muessetu’-Risale,
- İbn Fâris, Ebu’l-Huseyn, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, thk. Abdüsselam Muhamed Harun, 2. Baskı, Kahire, 1969
- İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab el-Muhît*, I-III, Beyrut, 1972
- İbn Sina, Ebu Ali Hüseyin, *El-Kanun fi’t-Tıp*, Neşr, E. El-Kıışş-A.Zey’ûr, Beyrut, 1993
- İbn Sina, Ebu Ali Hüseyin, *Kitâbu’n-Necât*, Kahire, 1331/1913
- İbn Sina, *Kitabu’l-İşârârât ve’t-Tenbihât*, *Le Livre des Théorèmes et des Avertissements*, éd. J. Forget, Leyden, 1892

XIII. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (Sivas, 18-21 Ekim 2017)
Kongreye Sunulan Bildiriler

İsfehâni, Ragıp, *el-Mufredat, fî Garîbi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Lübnan, ts.

İsfehâni, Ragıp, *Müfredat, Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007

Lane, E. W., *Arabic-English Lexicon*, Beyrout, 1968

Mütercim Asım, *Kâmûsu'l-Muhît (Okyanus)*, Bulak, Mısır, H. 1272

Zamahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts